

Turun yliopisto
University of Turku

Kirsi Keravuori

”RAKKAT POIKAISET!”
SIMON JA WILHELMINA JANSSONIN
PERHEKIRJEET EGODOKUMENTTEINA
(1858–1887)

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tauno Nurmela -salissa 12.9.2015 klo 12.

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA - ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS
Sarja/Ser. C osa/tom 411, Scripta Lingua Fennica Edita, Turku 2015

TURUN YLIOPISTO
Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Suomen historia
Tohtorihjelma Juno

Työn ohjaajat:
Prof. Kirsi Vainio-Korhonen
Prof. Kari Teräs

Esitarkastajat:
Dos. Mervi Kaarninen
Dos. Pirkko Leino-Kaukiainen

Vastaväittäjä:
Dos. Pirkko Leino-Kaukiainen

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Sarja C 411
ISBN 978-951-29-6211-2 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082-6995
2015

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden

tutkimuksen laitos

Suomen historia

KIRSI KERAVUORI: ”Rakkaa poikaiset!” Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeet egodokumenteina (1858–1887)

Väitöskirja, 258 sivua

Tohtoriohjelma Juno

Syyskuu 2015

Kustavilainen talonpoikaislaivuri Simon Jansson ja hänen vaimonsa Wilhelmina o.s. Widbom kävivät kolmenkymmenen vuoden ajan kirjeenvaihtoa kouluun ja yliopistoon lähetettyjen poikiensa Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin kanssa. Lähes 150 suomen- ja ruotsinkielistä kirjettä on säilynyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa ja Turun maakunta-arkistossa. Lähiluvun kautta kirjeistä muodostuu yksityiskohtainen lähde saaristolaisperheen elämäntapaan, arkeen ja työhön sekä saaristoyhteisön sosiaalisen kanssakäymisen muotoihin. Ne kertovat myös ensimmäisen polven oppisivistyneistön synnystä ja niistä resursseista, joita hyödyntäen koulua käymättömät vanhemmat saattoivat kouluttaa lapsensa. Tutkimus liittyy suomalaisten 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien tekstien ja maaseudun kirjallistumisen tutkimukseen.

Keskeinen käsite on egodokumentti, jolla tarkoitetaan kirjeitä ja muita tekstejä, joissa kirjoittaja kertoo itse omasta elämästään. Hollantilainen ja ranskalainen egodokumenttien tutkimus on pyrkinyt haastamaan uudenlaisten lähdeaineistojen kautta käsityksiä menneisyydestä sekä nostamaan esiin muun muassa yksilöllisen kokemuksen, kirjoittamisen kulttuurin ja dokumenttien materiaalisuuden.

Janssonin perheen kirjeet poikkeavat monin tavoin 1800-luvun säätyläisten kirjeistä. Niiden funktio oli hyvin käytännöllinen ja arkinen, mutta ne olivat myös vanhempien keino tukea perheen yhteistä sosiaalisen nousun projektia. Kustavia koskevan tiheän uutisoinnin kautta ne pyrkivät pitämään kaupunkilaistuvat pojat osana vanhaa yhteisöään. Perheen isä vastasi suurelta osin kirjeenvaihdosta ja siihen liittyvästä huolenpidosta, mikä kertoo sukupuolittuneen työnjaon joustavuudesta saaristossa. Tutkimus osoittaa, ettei isän ammattiin perustuva yliopisto-opiskelijoiden tutkimus ole tavoittanut sitä naisten kautta välittyvää sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, joka saattoi olla ratkaiseva perheiden kouluttaessa lapsiaan. Kirjeiden analyysi tarkentaa kuvaa perinteisen talonpoikaispurjehduksen sopeutumisesta vuosisadan loppupuolen uudistuksiin.

Asiasanat: historia, henkilöhistoria, kirjeenvaihto, kirjallistuminen, saaristolaiset, talonpoikaispurjehdus

ABSTRACT

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of History, Culture and Arts Studies

Finnish History

KIRSI KERAUUORI: "Dear sons!" The family letters of Simon and Wilhelmina Jansson as egodocuments (1858-1887)

Doctoral dissertation, 258 pages

Doctoral programme Juno

September 2015

The merchant shipper Simon Jansson and his wife Wilhelmina née Widbom carried out a correspondence for nearly thirty years with their three sons Waldemar, Evald and Emil Jahnsson, who were sent to school and later university from their home island of Kustavi. This correspondence of about 150 letters, written in Finnish and Swedish, has been preserved in the Literary Archives of the Finnish Literature Society and the Provincial Archives of Turku.

Using the method of close reading, these letters become a detailed source material for the way of living and the everyday life and work of an islander family, as well as for the forms of social interaction in their community. They also record the emergence of the new group of first-generation university-educated men and the resources that their unschooled parents had at their disposal. This study is closely linked to research on self-taught writers and the literalisation of the Finnish 19th century countryside.

The egodocument – a letter or other document in which the writer writes about his or her own life – is a key concept in this study. Dutch and French studies of egodocuments have made use of new types of source materials to challenged established notions of the historical past and to highlight, among other things, individual experience, the culture of writing and the materiality of documents.

The Jansson family letters differ in many ways from the letters of the gentry. While their function was very mundane and practical, they were also a means by which the parents promoted the family's common goal of social ascent. By communicating the local news of Kustavi, they attempted to keep their town-dwelling sons integrated within their old community. The father of the family assumed most of the responsibility for the family correspondence and for the solicitude it implied, which shows that the gendered division of labour could be flexible on the islands.

This study demonstrates that research on university students based on the occupation of the father has failed to appreciate the social and cultural capital mediated through women, which could be crucial as families decided to educate their children. The letters also contribute to the understanding of traditional peasant sailing and its adjustment to economical change during the latter part of the 19th century.

Key words: History, biographical history, correspondence, literalisation, islanders, peasant sailing

KIITOKSET

Kun monen vuoden työ on päättynyt ja väitöskirja valmis, pitkät illat Ritarihuoneen kolmannessa kerroksessa, haaveeksi jääneet lomat ja loputon tekstien hiominen unohtuvat. Ennemmin ajattelen sitä iloa, joka on koko ajan kulkenut ankaran työn rinnalla ja vienyt sitä eteenpäin. Tutkimusta ei voi tehdä yksin: ideat, näkökulmat ja se tapa jolla menneisyyden todellisuutta lähestytään, muodostuvat keskusteluissa ja kohtaamisissa kollegojen kanssa. Vaikka kannustus on tärkeää, pohdiskelu, kritiikki ja pysäyttävät kysymykset ovat vieläkin merkityksellisimpiä. Työntäyteisen arjen keskellä, seminaareissa, konferensseissa ja kahvinkeitin äärellä syntyy pieniä suvantoja, joissa syventyy ymmärrys siitä, mitä menneisyyden ihmisten elämästä on mahdollista tietää ja kuinka sitä voi tulkita. Näistä hetkistä kiitän kaikkia teitä, jotka olette monin tavoin olleet mukana tämän tutkimuksen tekemisessä.

Turun yliopistossa on ollut ilo olla jatko-opiskelijana. Kiitän lämpimästi työni ohjaajia, professori Kirsi Vainio-Korhosta ja jo Tampereen yliopistoon siirtynyttä professori Kari Terästä, joilla on aina ollut aikaa ja tarmoa kommentoida tekstejäni ja keskustella tutkimuksen etenemisestä. Olen saanut oivallisessa suhteessa toisaalta kannustusta ja tukea, toisaalta rakentavaa kritiikkiä ja tiukkoja kysymyksiä. Ilman edellistä työn tekeminen olisi ollut raskaampaa; ilman jälkimmäistä lopputulos olisi hatarampi. Kiitän myös Turun yliopiston Suomen historian tutkijaseminaarin jäseniä kaikista kommenteista ja pitkän aikaperspektiivin tuomisesta keskusteluihin.

Parhaat kiitokset työni esitarkastajille dosentti Pirkko Leino-Kaukiaiselle Helsingin yliopistosta ja dosentti Mervi Kaarniselle Tampereen yliopistosta, joiden asiantuntevat kommentit olivat työni loppuvaiheissa arvokkaita. Pirkko Leino-Kaukiaista, joka on tutkinut niin monia oman työni keskeisiä teemoja, kiitän lämpimästi myös lupautumisesta vastaväittäjän työlääseen tehtävään.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosaston perustaminen, jossa sain olla mukana, osui samaan aikaan väitöskirjani alkuvaiheiden kanssa. Siitä on vuosien saatossa muodostunut dynaaminen humanistinen tiedeyhteisö, jonka hedelmistä olen tätä työtä tehdessäni monin tavoin saanut nauttia. Kiitän erityisesti FT Ilona Pikkasta ja FL Sakari Katajamäkeä hyvästä yhteistyöstä arjen asioiden pyörittämisessä. Keittiöstämme olen aina saanut kahvin lisäksi ymmärrystä väitöskirjantekijän työn haasteisiin, käytännöllisiä neuvoja lähialojen tutkijoilta sekä usein myös käsitteitä, teorioita ja ajatuksia. Kiitos teille kaikille kollegoille!

Olen tehnyt väitöskirjaani Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskuksen toimituspäällikön työni ohessa. Kiitän lämpimästi työnantajaani ja varsinkin pääsihteerini, dosentti Tuomas M. S. Lehosta ymmärtävästä suhtautumisesta työn ja tutkimuksen yhdistämiseen ja niihin tutkimusvapaisiin, joita se on edellyttänyt.

Suuri kiitos pitkämielisyydestä kuuluu Risto Valjukselle, Niklas Alénille ja muille Biografiakeskuksessa vuosien varrella työskennelleille, joiden esimies on liian usein ollut 1800-luvulla.

Yhden saaristolaisperheen kirjeenvaihdon tutkimus on versonut yllättävän moneen suuntaan. Parhaat kiitokseni tutkimukseni osien lukemisesta ja kommentoinnista itseoppineisiin 1800-luvun kirjoittajiin perehtyneelle FL Kaisa Kauraselle, Kustavin talonpoikaispurjehduksen tuntijalle intendentti Ulla Kallbergille Forum Marinumista sekä Marja Santalahdelle, jolta sain apua kirjetekstien monien kustavilaisuusien selvittämisessä. Tekstiin mahdollisesti jääneistä virheistä otan itse vastuun.

On ollut ilo ja etuoikeus saada palautetta ja tuoreita ajatuksia monelta foorumilta. Kiitän niistä kollektiivisesti SKS:n "Tekijä, teksti, menetelmä" -tutkijaseminaarin jäseniä, dosentti Anna Kuisminia ja 1800-luvun itseoppineista kirjoittajista keskustelemaa Annan Salonki -seminaaria, monitieteistä 1800-luvun tutkimuksen verkostoa sekä pohjoismais-balttilaista "Family History: Facilitating Intergenerational and Intercultural Exchange" -projektia.

Pitkäjänteistä ja uppoutuvaa tutkimustyötä reunustaa aina helmenharmaa arki. Kunnioittavat kiitokseni Jalmari Finnen säätiölle, Emil Aaltosen säätiölle sekä Turun yliopiston Suomen historian oppiaineelle, joiden apurahat ovat eri vaiheissa tehneet kirjoitustyölle omistautumisen mahdolliseksi. Suomentaja Liisa Keravuorta kiitän lämpimästi väitöskirjani oikoluvusta. Perheelleni ja lähimmäisilleni olen äärettömän kiitollinen kaikesta siitä käytännöllisestä työstä, tuesta ja ilosta, jota ilman keskittyminen 1800-luvun saaristolaisten arkeen ja elämään ei olisi ollut mahdollista.

Kustavin Eteläniemessä 10.8.2015

Kirsi Keravuori

SISÄLLYS

Tiivistelmä	3
Abstract.....	4
Kiitokset.....	5
1. Johdanto: Egodokumentit, kirjeet ja itseoppineet kirjoittajat	11
Tutkimuksen tavoitteet	11
Egodokumentit historiantutkimuksen kohteina ja lähteinä.....	13
Egodokumentin käsite.....	13
Egodokumentit eurooppalaisen tutkimuksen kontekstissa.....	19
Egodokumenttien tutkimuksen keskeisiä piirteitä	22
Kirjeenvaihto ja sen tutkimus	25
Perhekirjeenvaihdon tutkimuksesta	26
”Pienet kirjeenvaihdot” tutkimuksen kohteena.....	29
Kirjeenvaihdon kulttuuri ja kirjeenvaihdon funktiot	31
Kirjeenvaihto sopimuksena.....	33
Metodisia kysymyksiä	36
Lähiluku	37
Lähdeaineisto ja sen käsittely	40
2. Simon ja Wilhelmina Jansson sekä 1800-luvun Kustavi.....	45
Perhe uuden ja vanhan rajalla	45
Kustavin sosiaalinen rakenne.....	49
Janssonin perhe sosiaalisessa hierarkiassa.....	52
Kirjoittava yksilö yhteisönsä jäsenenä.....	57
Yhteisöstä uutisointi kirjeenvaihdon keskeisenä funktiona.....	58
Saaristolaisyhteisön sosiaalisen kanssakäymisen muotoja	60
Saaristolaisyhteisö palvelusten ja vastapalvelusten verkostona	65
3. Kirjallistuminen ja kirjeenvaihdon kulttuuri Kustavissa	68
Kirjallistuminen Suomessa, lounaissaaristossa ja Kustavissa	69
Kirjoitustaito	74
Koulut ja kirjoitustaidon oppiminen Kustavissa.....	77
Itseoppineet kirjoittajat ja kirjoitustaidon oppiminen	79
Miten ja miksi kirjoitustaito opeteltiin?.....	81
Kirjeenvaihdon materiaaliset edellytykset: kirjoitusvälineet ja postin kulku ..85	

4. Simon ja Wilhelmina Jansson kirjeiden kirjoittajina	92
Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeenvaihto	92
Kirjeenvaihdon säilyminen	95
Kirjeiden kirjoittaminen ja sukupuoli	100
Kirjeiden kirjoittamisen muodot	102
Kirjeenvaihdon julkilausutut merkitykset	113
Kirjalliset taidot kaksikielisessä perheessä	120
Kirjeet yksilön ja yhteisön risteyskohtana	130
”Minä” vanhempien kirjeissä	132
Puolison roolissa	137
Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin roolit vanhempien kirjeissä	139
5. Kirje arjen kuvaajana ja arkisen toiminnan välineenä	145
Koti ja kotitalous	147
Perheyhteisö	150
Kotitalouden työt.....	157
Matkat laivalla ja hevosella.....	161
6. Talonpoikaislaivurin työ	170
Alukset	172
Lastit ja määränpääät	176
Merimatkat kirjeissä.....	181
Isä ja poika yhteistyössä.....	189
7. Koulunkäynti, sosiaalinen nousu ja vanhemmuus	193
Suomalaiset ylioppilaat 1800-luvun puolivälissä.....	194
Koulunkäynti, tulevaisuus ja perheen tuki	196
Työnjako opiskelujen rahoittamisessa	202
Vanhempien hoiva ja kasvatus.....	209
Valta ja vanhemmuus	216
Avoimia konflikteja	217
Kirjetekstit vallan kontekstissa	220
Juorut ja maine	223
8. Itseoppineiden saaristolaisten kirjeet egodokumentteina	227
Koulua käymättömien kirjoittajien kirjeenvaihdon erityispiirteitä	228
Kirjeiden funktiot	232
Kirjeet lähteinä	235
Elämäntapa, kasvatus ja sosiaalinen nousu kirjeissä.....	236

Talonpoikaispurjehdus vanhan ja uuden välissä.....	240
Perhekirjeet yksilön ja yhteisön risteyskohtana.....	241
Lähteet ja kirjallisuus.....	245

1. JOHDANTO: EGODOKUMENTIT, KIRJEET JA ITSEOPPINEET KIRJOITTAJAT

Tutkimuksen tavoitteet

Kustavilainen talonpoikaislaivuri Simon Jansson ja hänen vaimonsa Wilhelmina os. Widbom kirjoittivat 1800-luvun puolivälissä noin 150 kirjettä kolmelle koulu-tielle lähteneelle pojalleen. Kirjeissään he kertovat arjestaan, työstään ja ajatuksistaan, elämästään saaristolaisyhteisön jäsenenä sekä poikiensa kouluttamisesta. Nämä vuosien 1858 ja 1887 välillä kirjoitetut kirjeet ovat tämän tutkimuksen kohteena. Niiden kirjoittajat eivät toimineet julkisissa tehtävissä, eivät todistaneet poikkeuksellisia tapahtumia eikä heidän elämäntyöllään voi sanoa olevan yhteiskunnallista tai taiteellista merkitystä. Kuinka tällaiset perhepiiriin ja lähiyhteisöön sijoittuvat, luonteeltaan yksityiset tekstit toimivat historiantutkimuksen lähdeaineistona?

Tutkimukseni lähtökohtana on ollut kysymys sellaisten lähdeaineistojen mahdollisuuksista ja haasteista, jotka ovat kirjoittajiensa taustan ja sisältönsä perusteella jääneet perinteisen historiantutkimuksen ulkopuolelle. Kysymys on johdattanut tekijänsä monimuotoisen ja monitieteisen eurooppalaisen egodokumenttien tutkimuksen sekä sen piirissä käytyjen metodisten ja teoreettisten keskustelujen äärelle. Erytisesti Ranskassa ja Hollannissa yksittäiset tutkijat, tutkimus- ja arkistohankkeet sekä konferenssit ja niiden julkaisut ovat kartoittaneet ja tutkineet egodokumenteja – päiväkirjoja, omaelämäkertoja, kirjeitä ja muita yksityisluonteisia aineistoja – ja pyrkineet luomaan teoreettisia ja metodisia kehyksiä niiden tutkimukselle. Vaikka egodokumenttien tutkimus on monitieteistä, se on erityisesti Hollannissa ankkuroitunut vahvasti historiantutkimukseen. Uusi suomalainen 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien tutkimus on painottunut hiukan toisella tavalla, mutta myös se on ollut tärkeänä taustana Janssonin perheen kirjeiden tutkimukselle.

Kirjeillä on tässä tutkimuksessa kahtalainen rooli. Saariston elämäntavasta tai talonpoikaispurjehduksesta kertoessaan ne ovat tutkimuksen lähde, teksti, jonka perusteella tehdään päätelmiä menneisyyden todellisuudesta. Kirjeenvaihdon kulttuurista tutkittaessa kirjeet ovat myös tutkimuksen kohde, ja kiinnostus kohdistuu tässä kirjeiden sisällön lisäksi myös kirjeiden kirjoittamisen tapoihin ja muotoihin sekä kirjeenvaihdon materiaaliin edellytyksiin.

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjoittamia kirjeitä lähestytään osana suomalaisen maaseudun kirjallistumista 1800-luvun aikana. Heidän arkistossa säilynyt kirjeenvaihtonsa on poikkeuksellinen juuri sen vuoksi, että kirjoitustaito ja ennen kaikkea sen aktiivinen käyttö oli säätyläistön ulkopuolella vielä suhteellisen harvinaista heidän ikäpolvensa keskuudessa. Vielä harvinaisempaa on tällaisen kirjeenvaihdon säilyminen vuosikymmeniä kattavana kokonaisuutena. Luvussa "Kirjallistuminen ja kirjeenvaihdon kulttuuri Kustavissa" tarkastellaan kirjeenvaihdon syn-

tymisen perusedellytyksiä, kirjoitustaidon oppimisen mahdollisuuksia ja taidon hankkimisen motivaatiota. Miten ja miksi kouluja käymättömät maaseudun ihmiset opettelivat kirjoittamaan ja minkälaisiin tarkoituksiin he käyttivät kirjeenvaihtoa? Keskeisenä kysymyksenä on, kuinka itseoppineeksi kirjoittajaksi tultiin: millä tavoin kirjoitustaito oli mahdollista hankkia Kustavin kaltaisilla paikkakunnilla, joissa taito oli tarpeen mutta koulut puuttuivat. Tarkastelun kohteena on kirjoittaminen ja kirjeenvaihdon kulttuuri korkean kirjoitustaidon alueella, johon Kustavikin voidaan laskea. Kirjeenvaihdon kulttuuriin ja sen edellytyksiin kuuluvat myös materiaaliset edellytykset.

Kirjeenvaihdon ja myös 1800-luvun perhekirjeenvaihdon tutkimus on ollut Suomessakin laajaa. Tutkimus on kuitenkin painottunut säätyläistön kirjeisiin. Wilhelmina ja Simon Janssonia tarkastellaan seuraavassa itseoppineina, vailla muodollista koulutusta olleina kirjoittajina. Heidän kirjeistään etsitään sellaisia piirteitä, jotka olisivat tyypillisiä myös muille koulua käymättömille kirjoittajille. Tavoitteeni on hahmottaa, kuinka Janssonien kirjeet poikkeavat samaan aikaan kirjoitetuista suomalaisten säätyläisten kirjeistä. Kuinka kuva kirjeenvaihdon kulttuurista muuttuu, kun tutkitaan itseoppineiden maaseudun asukkaiden kirjeitä?

Kirjeiden sisältöä ja kirjoittamisen tapoja analysoitaessa kysytään, minkälaiset aiheet olivat Simon ja Wilhelmina Janssonille tärkeitä yhtäältä henkilökohtaisiin ja perheen asioihin liittyen ja toisaalta yhteisöstä kertomisen kannalta. Minkälaisia uutisia he pitivät tärkeinä ja poissaoleville perheenjäsenille välittämisen arvoisina? Keistä kirjoitettiin, miten sosiaaliset suhteet näyttäytyvät kirjeissä? Minkälaisia funktioita kirjeiden kirjoittaminen palveli?

Janssonin perheen kirjeitä tutkitaan myös historiallisena lähdeaineistona. Keskeinen kysymys on, minkälainen kuva muodostuu perheestä, sen arjesta ja tavoitteista sekä kustavilaisesta saaristolaisyhteisöstä, kun fokus on yhden perheen elämässä ja yksityisessä kokemuksessa ja lähdeaineistoina ovat virallisten asiakirjojen sijaan egodokumentit. Kirjeteksteistä nousevat teemat tiivistyvät kolmeen kokonaisuuteen. Ensimmäinen on saaristolainen elämäntapa, johon sisältyvät arjen, kodin ja työn lisäksi maailmankuva, mentaliteetti ja elämäntapa. Toinen liittyy siihen piirteeseen, jonka kautta Janssonien perhe poikkesi muista laivuriperheistä. Mitä kirjeet kertovat uuden, yliopistokoulutetun maaseututaustaisen oppisivistyneistön noususta 1800-luvulla ja niistä taustoista, jotka tekivät sen mahdolliseksi? Minkälainen kuva niiden kautta välittyy lapsensa säätyläistöön nostaneiden vanhempien tavoitteista ja niiden motiiveista? Kuinka kahden sukupolven välille väistämättä muodostuva sosiaalinen ja kulttuurinen juopa heijastuu vanhempien kirjoittamiseen? Kolmas teemaattinen kokonaisuus on talonpoikaispurjehdus, joka oli tuona aikana hyvin voimakkaasti saaristoyhteisöä määrittelevä tekijä ja teki Janssonin poikien kouluttamisen mahdolliseksi.

Lopuksi tarkastellaan Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä egodokumentteina. Egodokumentinäkökulman kautta etsitään vastausta kysymykseen, miksi Janssonin perhekirjeiden kaltaisia, yksityistä kokemusta tallentavia tekstejä ylipäättään kannattaa tutkia ja mitä piirteitä niiden käyttöön historiallisena lähdeaineistona liittyy. Kuinka kirjeet ja niiden kerronta sijoittuvat yksityisen ja yhteisöllisen tai yksityisen ja julkisen elämänpiirin välimaastoon? Onko niissä kyse yksilöllisestä itsensä ilmaisemisesta vai yhteisöllisestä toiminnasta? Tätä kautta kartoitetaan sitä, mistä yksilöön tai hänen yhteisöönsä liittyvistä piirteistä kirjeet voivat antaa tietoja. Yksilön ja

yhteisön välimaastoon sijoittuvat muun muassa kirjeteksteissä kuvastuvat sosiaaliset roolit, joiden merkitystä tarkastellaan niin kirjeen kirjoittajien kuin vastaanottajienkin kannalta. Kirjeiden sisältöä analysoidaan kahdesta näkökulmasta: se, mitä kirjeissä ei sanota, saattaa olla yhtä lailla tärkeää kuin se mitä sanotaan, kun kustavilaiset itseoppineet kirjoittavat kirjeitä kolmelle opintielle lähteneelle pojalleen.

Egodokumentit historiantutkimuksen kohteina ja lähteinä

Egodokumentin käsite

”Egodokumentti” on hollantilaisen historioitsijan Jacques (Jacob) Presserin (1899–1970) 1950-luvun alussa luoma käsite. Hän alkoi käyttää sitä yleisterminä päiväkirjoille, muistelmille, henkilökohtaisille kirjeille sekä muille omaelämäkerrallisille teksteille, joita yhdistää niiden sisältö: kirjoittaja kertoo niissä itse omasta elämästään. Presser määritteli egodokumenteiksi sellaiset historialliset lähteet, joissa kirjoittava ja kuvaileva subjekti on jatkuvasti läsnä. Myöhemmin hän puhui dokumenteista, joissa kirjoittava minä, *ego*, joko tahallaan tai tahtomattaan näyttäytyy tai piiloutuu.¹ Viimeksi mainittu määritelmä ottaa huomioon sen, että ihminen voi kertoa itsestään myös epäsuorasti.

Jacques Presserin luoma egodokumentin käsite liittyy tiiviisti toisen maailmansodan aikaisten kokemusten historiaan.² Hän toimi Hollannissa sodan aikana juutalaisten lasten koulun opettajana ja eli maan alla koulun jouduttua suljetuksi. Sodan jälkeen Presser siirtyi yliopistouralle ja toimi myöhemmin historian professorina Amsterdamin yliopistossa. Hän sai tehtäväkseen kirjoittaa Hollannin juutalaisten historian saksalais miehityksen ajalta ja työskenteli hankkeen parissa viidentoista vuoden ajan.³ Vuonna 1965 julkaistu *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940–1945* (julkaistu englanniksi nimellä *Ashes in the Wind: The destruction of Dutch Jewry*) on hänen tunnetuin teoksensa. Sekä juutalaisvainoista selviytyneiden että vainoihin osallistuneiden omat kirjalliset ja suulliset kertomukset olivat viranomaisarkistojen ohella keskeinen lähde Presserin työssä. Hän teki tutkimustaan varten sadoittain haastatteluja ja käytti lähteinään miehityksen ajalta säilyneitä päiväkirjoja, muistelmia, runoja ja kirjeitä. Tunnetuin sodan aikainen egodokumentti on Anne Frankin päiväkirja, jota on myyty kymmeniä miljoonia kappaleita ja josta tuli yksi juutalaisvainojen symboleista. Anne Frank oli Jacques Presserin oppilas sodan aikana, ja Presser käytti päiväkirjan käsikirjoitusta työssään. Ilmestyessään *Ondergang* herätti runsaasti keskustelua ja sai kritiikkiä osakseen nimenomaan subjektiivisen otteensa vuoksi – myöhemmin tunteita kaih-tamatonta kantaaottavuutta on pidetty myös teoksen vahvuutena. Presser nostaa kirjassaan esiin yksittäisten juutalaisten kokemukset ja itse juutalaisvainot kokeneena kertoo myös omista muistoistaan, kokemuksistaan ja tunteistaan; hän ei siis mil-

1 Presser muistutti, että ”minä” voi kirjoittaa itsestään myös kolmannessa persoonassa.

2 Presser oli aikaisemmin väitellyään historiasta 1920-luvulla, tutkinut muun muassa ranskalaista muistelmakirjallisuutta ja kirjoittanut Napoleonin elämäkerran.

3 Hondius 2010, (artikkelissa ei sivunumerointia). Presser on määritelty ”vakaumukselliseksi mutta ehdottoman epädogmaattiseksi marxilaiseksi”.

lään tavalla pyri ”objektiiviseen” tutkimusotteeseen. *Ondergang*-kirjaa kirjoittaessaan hän kiinnostui egodokumenttien, muistamisen sekä muistojen tietoisien tai tiedostamattoman muuntumisen ongelmista ja käsitteli teemoja muutamassa artikkelissaan, missä yhteydessä hän otti käyttöön egodokumentin käsitteen vuonna 1950.⁴

Egodokumenttien käyttö historiantutkimuksessa oli poikkeuksellista 1950- ja 1960-luvulla, jolloin historioitsijat pyrkivät ensisijaisesti käyttämään pitkiä viranomaislähteiden sarjoja. Kvantitatiivinen ote ja pyrkimys objektiivisuuteen jättivät jo lähtökohdiltaan täysin subjektiiviset egodokumentit tutkimuksen marginaaliin. Presser itse joutui puolustamaan tutkimusotettaan käytettyään kirjassaan hollantilaisen vastarintataistelijan muistelmia, jotka myöhemmin osoittautuivat mielikuvituksen tuotteeksi.⁵

Egodokumentin käsite ei levinnyt laajalle Presserin elinaikana. Sitä on Hollannissa soveltanut ja kehittänyt eteenpäin ennen kaikkea Rudolf Dekker, joka on tutkinut muun muassa huumorin ja valistuksen ajan lapsuuden historiaa. Dekker on määritellyt egodokumentin käsitteen tiiviillä ja selkeällä tavalla: se on dokumentti, jossa kirjoittaja kertoo itse omista tekemisistään, ajatuksistaan ja tunteistaan.⁶ Dekker on ollut Presserin perinnön keskeinen vaalija ja julkaissut hänen työstään useita artikkeleita.⁷ Hollannissa toimii Onderzoeksinstituut Egodocument en Geschiedenis / Center for the Study of Egodocuments and History -tutkimuskeskus, ja siellä julkaistaan hollanninkielistä *Egodocumenten*-kirjasarjaa sekä englanninkielistä sarjaa *Egodocuments and History*, jonka toimituskunnassa on joukko alan eurooppalaisen tutkimuksen keskeisiä nimiä.

Dekker on korostanut mentaliteettien historian ja mikrohistorian merkitystä egodokumenttien uudelleenarvioinnille historiantutkimuksen lähteinä. Esimerkiksi Carlo Ginzburg ja Natalie Zemon Davis ovat tukijoita, jotka eivät katsoneet egodokumenttien ”edustavuutta” olennaiseksi kysymykseksi vaan pitivät yksittäisten tekstien analysoimista itsessään arvokkaana. Mentaliteettien ja mikrohistorian ohella ”lingvistinen käänne” opetti historiantutkijat lukemaan egodokumentteja uudella tavalla. Ne eivät enää ole vain historian lähteitä, joista etsitään faktoja vastaukseksi menneisyyttä koskeviin kysymyksiin. Niitä luetaan teksteinä, jotka myös itse nostavat historiasta esiin uusia kysymyksiä, ja niitä luettaessa huomioidaan tekstien toiminta sosiaalisessa kontekstissaan – esimerkiksi tapa lukea tekstejä ääneen. Dekkerin mukaan myös historioitsijat ottavat huomioon egodokumenttien kirjallisen, joskus fiktionaalisenkin luonteen: kirjoittaja voi joko tahallaan tai tahtomattaan muunnella totuutta. Toisaalta historioitsijat ovat kiinnostuneet egodokumenttien monimutkaisesta, enemmän tai vähemmän suorasta yhteydestä todellisuuteen. Egodokumentteja julkaistaan paljon varsinaisen tutkimuksen kentän ulkopuolella, ja ne ovat aina olleet lukijoiden suosiossa: minä-muotoiset, todellisten ihmisten tarinat antavat lukijoilleen tunteen pääsystä lähelle menneisyyden todellisuutta. Dekkerin

⁴ Dekker 2002b, 7–8; Dekker 2002c, 15–19; Hondius 2010. *Ondergang* ei johdannossaan tai epilogissaan käsittele lainkaan egodokumenttien käyttöön liittyviä tutkimuksellisia kysymyksiä. Presser on 1960-luvulla esittänyt näkemyksen, että historioitsijan tehtävä ja velvollisuuskin on antaa kuolleille ääni.

⁵ Dekker 2002b, 9. *Ashes in the Wind* -kirjan vuonna 2010 ilmestyneessä painoksessa Weinreb ei mainita.

⁶ Dekker 2002b, 7.

⁷ Mm. Jacques Presser’s Heritage: Egodocuments in the Study of History, julkaisussa Memoria y Civilización 5 (2002). Verkkajulkaisu www.egodocument.net/pdf/2.pdf.

mukaan tämä piirre on egodokumenttien tärkeä funktio – siitä huolimatta, että se useimpien historioitsijoiden näkemyksen mukaan on illuusio.⁸

Historioitsijoiden suhtautuminen egodokumenttien käyttöön ja luotettavuuteen on vaihdellut niin ennen Presseriä kuin hänen jälkeensäkin. Madridin Universidad Autónoma -yliopiston varhaismodernin historian professori James Amelang katsoo autobiografian kukoistuskauten – yksikön ensimmäisessä persoonassa kirjoitettujen, henkilökohtaisiin kokemuksiin keskittyvien tekstien kirjoittamisen ja lukemisen – alkaneen renessanssista ja muodostuneen omaksi genrekseen, moderniksi autobiografiaksi, 1700-luvulla.⁹ Vielä 1800-luvulla omaelämäkertoja pidettiin erityisen luotettavana biografian muotona, olihan niiden kirjoittaja oman elämänsä tapahtumien paras asiantuntija. Viimeistään Leopold von Ranke tuomitsi omaelämäkerralliset tekstit epäluotettaviksi ja varoitti erityisesti kaupallisten kustantajien julkaisemista ranskalaisista muistelmista. Kritiikkiin yhtyivät lukuisat historioitsijat, ja ajatus tapahtumissa itse mukana olleen aikalaiskokijan erityisestä luotettavuudesta mureni. Rudolf Dekker on karrikoiden kuvannut egodokumentin asemaa historian tutkimuksen kentässä niin, että 1900-luvun puoliväliin tultaessa poliittisen historian tutkijat pitivät egodokumentteja täysin epäluotettavina ja sosiaali- ja taloushistorioitsijat täysin tarpeettomina.¹⁰ Egodokumenttien käyttöä omassa tutkimuksessaan jatkoivat kuitenkin aatehistorioitsijat ja heidän jälkeensä mentaliteettien tutkijat ja erityisesti mikrohistorioitsijat. Egodokumenttien nousu historiantutkimuksen lähdeaineistona alkoi vuosituhannen vaihteessa.¹¹

Amelang ajoittaa toisen ”autobiografian vallankumouksen” 1900-luvun lopulle, jolloin omaelämäkerrallisista testeistä tuli paitsi paljon luettu kirjallisuuden laji myös historioitsijoiden suosimaa lähdeaineistoa. Hän liittää egodokumentteihin kohdistuvan kiinnostuksen muun muassa mikrohistoriaan, postmodernismiin ja kertomuksen paluuseen, jotka ovat kaikki osa ”rankelaisen vallankumouksen haaksirikkoa”. Amelang näkee egodokumenttien uuden nousun osana historiatieteen, sen teemojen ja analyysien laajentumista kohti subjektiivisia, yksilöllisiä näkökulmia. Hänen mukaansa autobiografian ”toinen vallankumous” syrjäytti ajatuksen, että subjektiiviset tekstit vääristävät kuvaa objektiivisesta ja kollektiivisesta todellisuudesta. Hän arvostelee kuitenkin historiantutkijoita siitä, etteivät he ole riittävän syvällisesti ja systemaattisesti pohtineet omaelämäkerrallisten tekstien mahdollisuuksia ja rajoituksia historiantutkimuksen lähteenä.¹²

Egodokumenttien tutkimus on monitieteistä, ja eri maissa käytettävien termien kirjo on sen mukaisesti laaja. Niin historiatieteissä kuin kirjallisuustieteissäkin käytetään useita käsitteitä, jotka ovat ainakin osittain rinnakkaisia ”egodokumentin” kanssa. Näitä ovat muun muassa englannin *autobiography*, *personal narratives*, *self-narratives*, *life-writings*, *first person writings* ja *ordinary writings*, tai ranskan *écritures ordinaires*, *l'écrits du moi* tai saksan *Selbstzeugnisse*. *Egodocument on*

⁸ Dekker 2002b, 26–37.

⁹ Amelang 2005, 29.

¹⁰ Dekker 2002c, 19–21.

¹¹ Dekker mainitsee esimerkkeinä muun muassa Natalie Zemon Davisin ja James Amelangin tutkimukset, Robert Darntonin lukemista käsittelevät tutkimukset sekä englantilaisen *Reading Experience Database* -tietokannan. Dekker 2002b, 11–12.

¹² Amelang 2005, 29–31.

vakiintunut käsitteenä Hollannissa, jossa se on otettu mukaan myös sanakirjoihin.¹³ Dekkerin mukaan sitä alkoi ensimmäisenä käyttää englanninkielisenä kulttuurihistorioitsija Peter Burke 1990-luvulla. Saksassa sen otti käyttöön Winfried Schulze, joka kuitenkin ymmärsi käsitteen hyvin laajasti ja sisällytti siihen myös viranomaisdokumentit, kuten esimerkiksi oikeudenkäyntien kuulustelupöytäkirjat ja ansioluettelot. Laaja määritelmä laskee mukaan myös sellaiset omaa elämää koskevat kertomukset, joita kertoja ei ole tuottanut omasta aloitteestaan tai vapaasta tahdostaan, ja se onkin osoittautunut ongelmalliseksi ja saanut osakseen kritiikkiä.¹⁴ Saksankielessä on alettu käyttää *Selbsteugnisse*-termiä ”egodokumentin” alkuperäisen, kapeamman määritelmän käännökseenä.¹⁵ *Les ego-documents* -termiä on Ranskassa käyttänyt ainakin Pierre-Yves Beaurepaire, mutta yleisimmin käytössä on termi *les écrits du for privé*, joka sisällöltään vastaa ”egodokumenttia”.¹⁶

Eri termeihin saattaa liittyä erilaisia painotuksia tai tutkimusperinteitä. Näin ei kuitenkaan aina ole, vaan monet kirjoittajat käyttävät toiston välttämiseksi samasakin tekstissä eri termejä toistensa synonyyminä. Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa James Amelang, joka egodokumenttien yksityisyyden ongelmaa käsittelevässä artikkelissaan *A room of one's own: keeping writings private* käyttää vuorotellen termejä *autobiography*, *private writings*, *first-person writings* ja *personal documents*. Euroopan tiedesäätiön rahoittama yhteistyöprojekti on käyttänyt sekä nimeä ”Ego-documents in an European Context” että ”First person writings in an European Context”.¹⁷

Kiinnostava tämän tutkimuksen kannalta on englanninkielessä – ja muissakin kielissä – paljon käytetty *life-writing* -termi ja siitä käyty keskustelu. Tutkimus suunnan käyttämät aineistot määritellään hyvin samalla tavalla kuin egodokumentit: mukaan luetaan niin päiväkirjat, kirjeet, muistelmat, omaelämäkerrat kuin muutkin kirjoitukset, joiden nähdään liittyvän minuuden rakentamiseen. Tutkimusperinne ja tausta ovat kuitenkin erilaiset. *Life-writing* -tutkimuksen juuret ovat 1970-luvun englanninkielisessä kirjallisuustieteeseen pohjautuvassa biografisessa tutkimuksessa, jossa etsittiin paikkaa ja merkitystä erityisesti naisten kirjoittamille, julkaisemattomille teksteille. *Life-writing* on nostanut esiin marginaaliryhmien kirjoituksia ja painottanut sitä, että yksilölliset kokemukset ovat usein muille saman ajan ja ryhmän ihmisille yhteisiä.¹⁸

¹³ Dekker 2002b, 7.

¹⁴ Schulze 2001, 112. Schulzeen kohdistuneesta kritiikistä ja muusta saksalaisesta keskustelusta katso Keravuori 2012, 17–20. Egodokumentti-käsitteen kritiikki on kohdistunut osin siihen, että termi on yhdistetty freudilaisen teorian ”egon” käsitteeseen, viettipohjan (*id*) ja yliminän (*superego*) välissä olevaan minään (*ego*). Kaspar von Greyerzin mukaan termin käyttö luo virheellisen kuvan siitä, että lähteet voisivat tarjota tutkijalle suoran pääsyn historiallisen henkilön *egoon*. Katso Greyerz 2010.

¹⁵ Dekker 2002b, 9.

¹⁶ Ruggiu 2005, 7. Pierre Noran luoma käsite *ego-histoire* ei sen sijaan liity egodokumentteihin vaan historioitsijoiden itsensä kirjoittamiin omaelämäkerrallisiin teksteihin, joiden kautta Nora korostaa tutkijan omien elämäkokemusten vaikutusta tutkimukseen. Katso esim. Caine 2010, 69.

¹⁷ Verkkojulkaisu <http://firstpersonwritings.huma-num.fr/> (viitattu 12.8.2014)

¹⁸ Caine 2010, 66–71. Australialainen Barbara Caine kirjoittaa englanninkielisen maailman biografisesta perinteestä käsin, jossa biografia nähdään omana, historiatieteestä erillisenä ja lähellä kirjallisuutta olevana genreinä. Caine huomauttaa, että *life-writingin* kanssa samaan aikaan syntynyt termi *auto/biography* korostaa elämäkerran kirjoittajan ja kohteen välistä yhteyttä.

Life-writing -aineistojen tai egodokumenttien asemasta historian tutkimuksen ja erityisesti biografisen tutkimuksen kentässä on hiljattain kirjoittanut hollantilainen historioitsija Hans Renders Binne de Haanin kanssa toimittamassaan artikkelikoelmassa *Theoretical Discussions of Biography* (2013). Renders näkee egodokumentteja käyttävän historian tutkimuksen, ennen kaikkea biografisen tutkimuksen, olevan akateemisella kentällä kilpailutilanteessa samoja aineistoja käyttävän *life-writing* -tutkimuksen kanssa ja asettaa nämä kaksi suuntausta jyrkästi toisiaan vastaan. *Life-writing* -tutkimuksen hän tuomitsee sekä epätieteelliseksi, asenteelliseksi että ideologisesti tarkoitushakuiseksi. Hän katsoo, että *life-writing* -tutkijat – jotka tutkivat muun muassa kirjallisuustieteen, kulttuurientutkimuksen, sukupuolentutkimuksen ja sosiologian taustasta käsin – laiminlyövät aineistojensa kontekstualisoinnin ja tarkastelevat niitä ”sosiologisista, feministisistä tai rodullisista näkökulmista”.¹⁹ *Life-writing* -tutkijat ja egodokumentteja käyttävät historioitsija-biografit tutkivat samoja aineistoja, molemmat kiinnittävät huomiota usein (mutta ei aina) marginaalisiin ryhmiin ja molemmat ovat kiinnostuneita yksilöllisestä kokemuksesta ja kertomuksista. Egodokumenttien tutkimuksen Renders näkee nimenomaan historian tutkimukseen, sen teoriaan ja metodeihin kiinnittyvänä alana, jossa lähteiden hierarkia ja lähdekritiikki on keskeinen työkalu ja yksityiset tekstit yhdistetään tieteellisen historian tutkimuksen tuloksiin.²⁰ Renders ei näe *life-writing* -tutkimuksen omaa akateemista taustaa tai lähtökohtia, vaan arvostelee sitä historioitsijan näkökulmasta ennen kaikkea puutteellisesta kontekstualisoinnista ja nykykäsitteiden projisoinnista menneisyyden ihmisiin ja ihmisryhmiin.²¹ Teoksessa esitetyt vastakainasettelut ovat hyvin jyrkkiä ja peittävät näkyvistään sen hedelmällisen yhteistyön, jota niin kirjallisuustieteen, historian kuin muidenkin alojen tutkijat egodokumenttien tutkimuksessa tekevät muun muassa alan kansainvälisissä järjestöissä, julkaisuissa ja konferensseissa.²² Renders kuitenkin määrittää kirjassaan selvästi egodokumentteja käyttävän historian tutkimuksen ja *life-writing* -tutkimuksen eron, joka monissa, alalle tyypillisissä monitieteisissä yhteyksissä jää epäselväksi.

Suomennettuina ”egodokumenttia” vastaavat termit saavat vielä uusia sävyjä. *Life-writing* ei ole saanut käännöistä vaan sitä käytetään joskus englanninkielisessä muodossaan. Usein yleisterminä käytetty *autobiography* viittaa suomennetussa muodossa ”omaelämäkerta” tai ”omaelämäkerrallinen kirjoitus” liian selvästi vain

¹⁹ Renders ja de Haan 2013, 3. Rendersin kantava ajatus on, että Hollannissa kuten Englannissakin biografia kuuluu lähinnä kirjallisuuteen ja kirjallisuudentutkimukseen – ja tätä kautta sillä on yhteys *life-writingiin*. Hän painottaa että biografian tulisi olla osa historian tutkimusta, joka käyttää tieteellisiä menetelmiä. Vaikka Renders artikkeleissaan hyökkää vahvasti *life-writing* -tutkimusta vastaan, hän ei lainkaan käsittele sen eri aloihin kiinnittyviä lähtökohtia tai teoreettista taustaa. ”Articles in which the theoretical foundation of Life Writing are described do not exist”, hän väittää. Renders ja de Haan 2013, 5.

²⁰ Biografian ja *life-writing* -tutkimuksen suhdetta käsittelee samassa teoksessa myös Binne de Haan. ”Biographies make use of the same source material as Life Writing [...] but they approach them as ego-documents, which are useful in historiography as sources among many others, in which the researcher maintains authority”. de Haan 2013, 267.

²¹ Renders 2013a, 195 ja 201.

²² Järjestöistä mm. The International Association for Biography and Autobiography (IABA) määrittelee alakseen ”biography, autobiography and life writing”, ja sen toiminnassa on mukana myös historioitsijoita. Esimerkiksi brittiläinen biografi Hermione Lee on määritellyt *life-writingin* yksinkertaisesti ”when different ways of telling a life-story – memoir, autobiography, biography, diary, letters, autobiographical fiction – are being discussed together” (de Haan 2013, 269).

yhteen egodokumenttien lajiin. ”Henkilökohtaiset dokumentit” tai ”henkilökohtaiset kirjoitukset” kantavat sisällään samaa ongelmaa kuin muissakin kielissä: modernia yksityisyyden käsitettä ei voi suoraan soveltaa tällaisiin teksteihin, etenkin ei kirjaisiin. Esimerkiksi Maarit Leskelä-Kärki on tutkimuksessaan Krohnin kirjoittavista sisaruksista käyttänyt muun muassa termejä ”omaelämäkerralliset tekstit” sekä ”henkilökohtaiset ja yksityiset aineistot”.²³

Egodokumentti-termiä ei suomalaisessa tutkimuksessa juurikaan ole käytetty, mutta käytän sitä tässä tutkimuksessa kahdesta syystä. Siihen ei sisälly väärään suuntaan johtavia mielleyhtymiä, ja ennen kaikkea se on monista mahdollisista termeistä ainoa, joka tutkimustraditioltaan on vankasti ankkuroitunut historian tutkimukseen.

Yksityisen perhekirjeenvaihdon tutkimus ja egodokumenttien tutkimus yleensäkin tulee monella tavalla lähelle mikrohistoriallista tutkimustraditiota. Mittakaava on pieni ja rajattu, ja lähteitä tarkasti analysoiden pyritään tavoittamaan menneisyyden ihmisen ajatuksia ja kokemuksia. Mikrohistorialla onkin ollut tärkeä osuutensa egodokumenttitutkimuksen kehityksessä.²⁴ Samasta asiasta ei kuitenkaan ole kyse. Mikrohistorioitsijat, kuten Natalie Zemon Davis ja Carlo Ginzburg, ovat käyttäneet omissa tutkimuksissaan myös viranomaisten kirjoittamia pöytäkirjoja pyrkiessään tavoittamaan ”tavallisten” ihmisten ajatusmaailmaa. Egodokumenttien tutkimuksen keskeinen lähtökohta kuitenkin on, että tutkittavat aineistot ovat tutkimuksen kohteen itsensä kirjoittamia.²⁵ Vain itse ja omasta aloitteesta kirjoitettu teksti tekee mahdolliseksi tarkastella kirjoittamisen kulttuuria ja selvittää, kuinka ja mitä ihminen on halunnut kertoa omasta elämästään. Egodokumenttien tutkimuksen ulkopuolelle jää siis menneisyyden kirjoitustaidoton enemmistö²⁶, jota mikrohistorioitsijat ovat tutkineet esimerkiksi kuulustelupöytäkirjoihin nojautuen. Egodokumenttien tutkijat taas ovat usein tutkineet laajoja, useiden ihmisten kirjoittamien dokumenttien korpuksia. Samoin mikrohistorialle keskeiset käsitteet, kuten ”tyypillinen poikkeus” tai tavallisesta poikkeavan ilmiön tai tapahtuman, ”johtolangan” käyttö tutkimuksen alkupisteenä, ei useinkaan kuulu egodokumenttien tutkimukseen. Käsillä oleva tutkimus Janssonin perhekirjeistä esimerkiksi kuvaa vuosikymmeniä jatkuvaa arkista elämää.²⁷

²³ Leskelä-Kärki 2006, passim.

²⁴ Katso esimerkiksi Dekker 2002c, 25–30 ja 196 sekä Suodenjoki 2010, 15–16. Lukemisen ja kirjoittamisen historiaa tutkinut Martyn Lyons (2010) on kirjoittanut Ginzburgin *Juusto ja madot* -teoksesta lukemisen mikrohistoriana.

²⁵ Poikkeuksena tästä on Winfried Schultzen laeva määritelmä, johon hän sisällyttää myös sellaiset hallinnolliset, oikeudelliset tai taloudelliset viranomaisasiakirjat, joissa ihminen kertoo itsestään. Katso esim. Keravuori 2012, 18–19.

²⁶ Poikkeuksena ovat satunnaiset kirjeet, joita saatettiin sanella kirjurille. Koska kirjurille maksettiin korvausta, päiväkirjoja tai omaelämäkertoja tuskin on saneltu ainakaan eliitin ulkopuolella.

²⁷ Matti Peltonen määrittelee ”uuden mikrohistorian” keskeisiksi metodologisiksi piirteiksi johtolankojen metodin, pienen mittakaavan käytön analyysin välineenä, normaalin poikkeuksen käsitteen sekä pyrkimyksen selittää ”mikron” kautta ”makroa”, laajempaa piilossa ollutta rakennetta. Peltonen 2013, 159–168. Mikrohistoriallisesta näkökulmasta katso myös Ollila 1998, 10–11.

Egodokumentit eurooppalaisen tutkimuksen kontekstissa.

Monissa Euroopan maissa on 1990-luvulta lähtien toteutettu laajoja hankkeita, joissa on kartoitettu arkistoissa ja yksityiskokoelmissa säilyneitä egodokumentteja sekä julkaistu niiden pohjalta tutkimuksia ja kirjamuotoisia tai sähköisiä editioita. Keskeisiä maita ovat olleet Hollanti ja Ranska, jossa sekä egodokumenttien kartoitus että niihin perustuva tutkimus- ja julkaisutoiminta on ollut aktiivista. Ranskassa valtiolliseen kartoitushankkeeseen on liittynyt egodokumenttien käyttöä ja merkitystä historian tutkimuksen lähteinä pohtivia konferensseja ja julkaisuja.

Ranskassa oli jo 1800-luvulla kerätty ja julkaistu ”perhekirjoja”, *livres de famille*, ja 1970-luvulla nämä perhehistoriaa tallentavat kirjat nousivat uudelleen kiinnostuksen kohteiksi. Arkistoissa säilyneitä yksittäisten kirjoittajien tekstejä alettiin julkaista. Niiden kirjoittajien ajateltiin olevan oman aikansa edustajia, joiden tekstit välittivät yleisempää tietoa kollektiivisista ajattelun tavoista.²⁸ François-Joseph Ruggiu, toinen Ranskan egodokumenttihankkeen johtajista, näkee kiinnostuksen egodokumentteihin vastaliikkeenä marxilaisten ja strukturalististen paradigmojen sosiaalisia ryhmiä painottavaan otteeseen, joka jätti näkymättömiin yksilöllisen elämän monimuotoisuuden. Haastetta on pyritty ratkaisemaan keskittymällä tutkimuksessa yksilöihin, joita tutkitaan oman elämänsä tapahtumien kautta. Pyrkimyksenä on tutkia säilyneiden lähteiden avulla yksilön identiteettiä, hänen toimintamahdollisuuksiaan omassa elinympäristössään sekä niitä piirteitä, joiden kautta hän erottuu muista ihmisistä. Ruggiu näkee rakenteita tutkivan sosiaalishistorian ja uudemman egodokumenttien tutkimuksen toisiaan täydentävinä, ei siis vastakkaisina lähestymistapoina. 1960-luvun sosiaalishistorian suuret teesit ovat tuottaneet tietoa ja luoneet yleiskuvan, jonka ansiosta on mahdollista siirtyä tutkimuksessa yksilöiden ja perheiden tasolle, suunnata huomio yksilöllisiin elämänvaiheisiin, suhteuttaa yksittäiset kertomukset siihen mitä yleisistä normeista tiedetään sekä tutkia menneisyyden moninaisuutta ja yksilöllisiä valintoja. Yksilö on havaintopiste, josta käsin tutkitaan, minkälaisia mahdollisuuksia sosiaalinen tila tarjoaa.²⁹ Natalie Zemon Davis on esittänyt mikrohistoriallisesta näkökulmasta lähes saman ajatuksen: pienen mittakaavan kautta saada selville, kuinka mahdollinen toteutuu sosiaalisissa prosesseissa.³⁰

Ranskassa on kartoitettu egodokumentteja laajassa kansallisessa projektissa. *Les écrits du for privé en France de la fin du Moyen Age à 1914* -hanke, jonka osapuolia ovat julkiset arkistot ja kirjastot sekä Le Centre national de la recherche scientifique, aloitti työnsä vuonna 2002. Kartoituksen piiriin kuuluvat tilikirjat, *livres de raison*, päiväkirjat, muistelmat, omaelämäkerrat, matkakertomukset ja muut yksityisluontoiset tekstit, joissa kirjoittaja kertoo omasta elämästään, perheestään ja yhteisöstään. Hankkeen johdossa ovat olleet historian professorit Jean-Pierre Bardet ja François-Joseph Ruggiu, ja se on tuottanut verkkotietokantojen lisäksi useita artikkelikokoelmia.³¹

²⁸ Ruggiu mainitsee pioneiritutkimuksena Alain Lottinin teoksen *Chronique mémorial des choses mémorables par moy Pierre-Ignace Chavatte (1657–1693)*, joka perustuu kankaankutojan omaelämäkerrallisiin teksteihin.

²⁹ Ruggiu 2005, 8–12.

³⁰ Zemon Davies 1996, 13.

³¹ Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé en Europe du XVIe au XVIIIe siècle (toim. Jean-Pierre Bardet ja François-Joseph Ruggiu) 2005; Les écrits du for privé en Europe du

Hollannissa alkoi Rudolf Dekkerin johdolla vuonna 1983 laaja hanke (*Egodo- cuments in the Netherlands from the sixteenth to the nineteenth century*), jossa luet- teloitiin arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa säilyneet egodokumentit, niin painetut kuin käsikirjoitukset, 1500-luvun alusta vuoteen 1814. Myöhemmin hanketta on jatkettu vielä sadalla vuodella eteenpäin. Sen jälkeen aineistoja on käytetty monissa tutkimuksissa, jotka ovat egodokumenttien kautta tarkastelleet muun muassa luke- mista, käsityöläisten ammatillista elämää, naisten uskonnollisuutta, seksuaalisuutta, ystävyyttä ja vanhuutta.³²

Espanjassa erityisesti alempien sosiaaliryhmien kirjoittamat egodokumentit ja kirjoittamisen sosiaaliset käytänteet ovat nousseet viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana vilkkaaksi tutkimuskohteeksi, jonka ympärille on syntynyt tutkimus- ryhmiä, konferensseja ja julkaisuja kuten *Cultura escrita y Sociedad*.³³ Keskeisiin eurooppalaisiin egodokumenttien tutkijoihin kuuluva James S. Amelang julkaisi vuonna 1998 kokoelman Euroopan käsityöläisten omaelämäkertoja teoksessaan *The Flight of Icarus: Artisan Autobiography in Early Modern Europe*. Kokoelman kes- keinen henkilö on 1600-luvun Barcelonassa elänyt nahkurinkisälli Miquel Parets, joka kirjasi sekä oman elämänsä että kotikaupunkinsa tapahtumia.

Saksassa alettiin 1990-luvulla kiinnostua egodokumenttien tutkimuksesta osana uutta monitieteistä kulttuurihistoriallista tutkimusta. Saksassa on erityisesti pohdittu autobiografisten tekstien konstruktivistista luonnetta, sitä kuinka kirjoittaja itse näkee itsensä ja rakentaa itseään tekstissään. Kirjoittaminen nähdään sosiaalisena ja kult- tuurisenä tekona, jossa kirjoittamisen mallit, normit, odotukset ja perinteet ovat kir- joittamisen prosessissa yhtä tärkeitä kuin kirjoittajan omat päämäärät ja kirjoittami- sen tapa.³⁴ Egodokumentin sijoittuminen yksityisen ja yhteisöllisen väliselle alueel- le on tämän tutkimuksen kannalta keskeistä. Freie Universität Berlinin *Selbstzeug- nisse in transkultureller Perspektive* -tutkimusryhmä on pyrkinyt tutkimaan oma- elämäkerrallista kirjoittamista eurooppalaisen individualistisen minä-käsityksen ylittävällä otteella eri kulttuureissa ja eri aikakausina.³⁵ Baselin yliopistossa kartoit- tettiin vuosina 1998–2001 sveitsinsaksalaisia egodokumentteja Kaspar von Greyert- zin johtamassa *Deutschschweizerische Selbstzeugnisse (1500–1800) als Quellen der Mentalitätsgeschichte* -hankkeessa. Kaikkien Sveitsin kielialueiden yhteinen ego- dokumenttien tietokanta on julkaistu verkossa.³⁶

Myös Italiassa on kartoitettu ja tutkittu erityisesti perheiden taloutta ja tärkeitä tapahtumia tallentaneita, isältä pojalle siirtyneitä perhekirjoja, *libri di famiglia*.³⁷

Moyen Âge à l'époque contemporaine. Enquêtes, Analyses, Publications (toim. Elisabeth Arnoul, Jean-Pierre Bardet ja François-Joseph Ruggiu) 2010. Projektin verkkojulkaisu on osoitteessa www.ecritsduforprive.fr/ . Ranskassa kartoitukseen ei käytännön syistä ole otettu mukaan kirjearkistoja, mutta esim. Ruggiu alleviivaa, että kirjeet kuuluvat kuitenkin les écrits du for privé-käsitteeseen. Hankkeen julkaisut sen käsittelevät yhtä lailla kirjeitä kuin muitakin egodokumentteja. Ruggiu 2010, 10.

³² Dekker 2000. Rudolf Dekker on julkaissut artikkelinsa Hollannin egodokumenttihankkeesta ja siihen kuuluvista aineistoista myös verkossa osoitteessa www.egodocument.net .

³³ Castillo Gómez 2010, 32.

³⁴ Ulbrich 2010, 81–84.

³⁵ Ulbrich 2010.

³⁶ Verkkojulkaisu <http://wp.unil.ch/egodocuments/> : Schweizerische Selbstzeugnis-Datenbank /Base de données suisse d'écrits personnel .

³⁷ Eurooppalaisista hankkeista katso Les écrits du for privé en Europe du Moyen Âge à l'époque contemporaine. Enquêtes, Analyses, Publications, 2010; Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des

Venäläisiä esimodernin ajan omaelämäkertoja tutkineen Yuri Zaretskyn mukaan kiinnostus egodokumentteihin on kasvanut muutaman viime vuosikymmenen aikana myös Venäjällä, jossa on julkaistu sekä lähdekokoelmia että tutkimuksia.³⁸

1900-luvun lopulla perustettiin myös useita egodokumenttien keräämiseen ja tutkimukseen hieman erilaisin painotuksin keskittyviä arkistoja, kuten Ranskan *L'association pour l'autobiographie et le patrimoine autobiographique*, Hollannin *Onderzoeksinstituut Egodocument en Geschiedenis*, Saksan *Deutsche Tagebucharchiv*, Itävallan *Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen*, Italian *Fondazione Archivio Diaristico Nazionale* sekä Espanjan (Katalonian) *Arxiu de la Memòria Popular La Roca del Valles*.³⁹

Suomessa ei ole toteutettu samanlaisia, nimenomaan egodokumentteihin keskittyviä laajoja tutkimushankkeita. Viimeisen vuosikymmenen aikana on kuitenkin tutkittu vilkkaasti 1800-luvun ja 1900-luvun alun itseoppineita kirjoittajia ja heidän tekstejään. Mukana on muiden aineistojen lisäksi paljon myös egodokumentteja. Kirjallisuustieteilijä Anna Kuismin aloitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston johtajana kirjoittamisen kulttuuria oppivelvollisuuden aikaa edeltävässä Suomessa tutkivan hankkeen. Hankkeessa kartoitettiin Kirjallisuusarkiston kokoelmissa olevia päiväkirjoja, omaelämäkertoja, runoja ja kertomuksia, joita yhdisti kirjoittajien tausta. Mukaan otettiin 1700–1900-luvulla Suomessa tai Inkerissä eläneet suomenkieliset kirjoittajat, jotka olivat käyneet vain vähän tai ei lainkaan koulua ja jotka useimmiten tekivät ruumiillista työtä. Arkistoissa olevien aineistojen kartoittamisen lisäksi kansanhimisten tekstejä myös aktiivisesti kerättiin arkistoon. Anna Kuisminin koordinoima monitieteinen *Kansanhimiset ja kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* -tutkimusverkosto on toiminut vuodesta 2001 lähtien, ja sen piirissä on syntynyt useita julkaistuja tutkimuksia, joissa käsitellään joko yhden tai usean kansankirjoittajan tekstejä. Näitä ovat esimerkiksi Anna Kuisminin (Makkonen) *Kadonnut kangas: Retkiä Ida Digertin päiväkirjaan* (2005) ja *Karheita kertomuksia: Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta* (2002) sekä Kaisa Kaurasen toimittama *Työtä ja rakkautta: Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937* (2009). Laaja yhteenveto kansankirjoittajien tutkimuksesta, *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, ilmestyi 2013. Kansankirjoittajia on myös tutkittu kolmessa tutkimushankkeessa⁴⁰. Fokus on ollut nimenomaan kirjallistumisessa ja kansankirjoittajien teksteissä, joten tutkimuksen kohteena on ollut sekä kirjoittajien omasta elämästä kertovia egodokumentteja että fiktiivisiä tekstejä.

Suomalaiset itseoppineiden kirjoittajien tutkijat ovat tehneet tiivistä yhteistyötä pohjoismaisten tutkijoiden ja tutkimushankkeiden kanssa, jotka ovat 1990-luvulta lähtien tutkineet talonpoikien ja muiden eliittien ulkopuolisten ryhmien kirjoittamis-

écrits du for privé en Europe du XVIe au XVIIIe siècle; verkkojulkaisu <http://firstpersonwritings.huma-num.fr/>; verkkojulkaisu <http://www.egodocument.net/egodocument/index.html>.

³⁸ Zaretsky: *Current Russian studies on first-person writings*. Verkkojulkaisu http://firstpersonwritings.huma-num.fr/russianfederation/russianfederation_project.htm (viitattu 30.7.2014).

³⁹ Keravuori 2012, 12.

⁴⁰ Itseoppineet kirjoittajat ja kirjallistumisen prosessit 1800-luvun Suomessa (Suomen Akatemia 2008–2011), Matala katse luokkiin, ideologioihin ja kirjoittamisen käytäntöihin: sosiaalisista rajoista ja niiden ylityksistä 1800-luvun Suomessa (Suomen Akatemia 2011–2014) sekä Reading and Writing from Below. Toward a New Social History of Literacy in the Nordic Sphere during the Long Nineteenth Century.

ta.⁴¹ Janssonin perhekirjeenvaihdon näkökulmasta tärkeä on ruotsalainen historioitsija Britt Liljewall, joka on julkaissut tutkimukset ruotsalaisten kansankirjoittajien päivä- ja muistikirjoista, omaelämäkertoista ja kirjeistä.⁴² Näiden erilaisten egodokumenttien lajeihin keskittyvien tutkimusten keskeinen teema on modernisaatio ja sen prosessit. Kirjeitä käsittelevässä teoksessaan *”Ack om du vore här”. 1800-talets folkliga brevkultur* (2007) Liljewall on hahmottanut kirjeiden ominaispiirteitä muihin omaelämäkerrallisen kirjoittamisen lajeihin verrattuna. Keskeisinä piirteinä hän näkee ensinnäkin kirjoittamisen ajallisen läheisyyden kuvailtaviin tapahtumiin sekä siihen liittyvän ”jälkiviisauden” puuttumisen, toiseksi kirjeiden suuntautumisen kahtaalle eli kirjoittamisen sekä itseä että vastaanottajaa varten sekä kolmanneksi dialogisuuden, tilannesidonnaisuuden ja sosiaalisuuden.⁴³

Egodokumenttien tutkimuksen keskeisiä piirteitä

Simon ja Wilhelmina Janssonin 150 vuotta sitten saaristossa kirjoittamat kirjeet kuuluvat siis sellaiseen historiallisten dokumenttien ryhmään, joka on viime vuosikymmenten aikana noussut tutkijoiden kiinnostuksen kohteeksi niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Vaikka tutkittujen egodokumenttien kirjoittajien ajallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen tausta on laaja ja monimuotoinen, on tutkimuksellisilla otteilla monia yhteisiä piirteitä.

Egodokumentin käsite sinänsä ei ota kantaa sosiaaliseen taustaan: sillä tarkoitetaan dokumenttia, jossa ihminen, kuka tahansa, kertoo itse omasta elämästään ja lähiyhteisöstään. Eliitteihin kuuluvien kirjoittajien muistelmia, omaelämäkertoja päiväkirjoja ja kirjeitä on jo vuosisatojen ajan arkistoitu, tutkittu ja julkaistu. Siksi egodokumenttien tutkimuksen uudet näkökulmat ja kiinnostavat tutkimustulokset ovat syntyneet ennen kaikkea eliittien ulkopuolella eläneiden kirjoittajien tekstien tutkimuksen kautta. Eri maissa toteutettuja suuria hankkeita yhdistää se, että niiden myötä on todettu myös koulua käymättömien tai vain vähän koulutusta saaneiden ihmisten tekstejä säilyneen nykyaikaan huomattavasti oletettua enemmän – osin julkisissa arkistoissa, osin yksityisomistuksessa. Kartoitukset osoittavat, että myös ennen koululaitoksen leviämistä merkittävä joukko säätyläistön ulkopuolella eläneitä ihmisiä oppi kirjoittamaan ja käytti aktiivisesti taitoaan.⁴⁴ Suomessa juuri kansan kirjallistuminen ennen kansakoululaitoksen vakiintumista on ollut keskeisen huomion kohteena. Eurooppalaisella tasolla François-Joseph Ruggiu on todennut, että

⁴¹ Pohjoismaisesta tutkimuksesta katso Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt ja Bjørn Poulsen: *Writing Peasants: Studies on Peasant Literacy in Early Modern Northern Europe* (2002); *Att läsa och att skriva: Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000* (2012); *Människor som skriver: Perspektiv på vardagligt skriftbruk* (2013); *Vernacular Literacies: Past, Present and Future* (2014) sekä Islannin osalta David Ólaffssonin, M.J. Driscollin, Sigurður Gylfi Magnússonin sekä Guðný Hallgrímsdóttirin artikkelit teoksessa *White Field, Black Seeds: Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century* (2013). Kansainvälisestä kirjoitustaidon tutkimuksesta katso Martyn Lyons: *A History of Reading and Writing in the Western World* (2010) ja Martyn Lyons (toim.): *Ordinary Writings, Personal Narratives: Writing Practices in 19th and early 20th-century Europe* (2007).

⁴² *”Ack om du vore här”: 1800-talets folkliga brevkultur* (2007); *Självskrivna liv: Studier i äldre folkliga levnadsminnen* (2001); *Bondevardag och samhällsförändring: studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet* (1995). Liljewall on käyttänyt teoksissaan *bonde*-termiä laajassa merkityksessä: siihen kuuluvat sekä maataomistavat talonpojat että tilan maalaisväestö samoin kuin eliittien ulkopuolinen kaupunkiväestö.

⁴³ Esim. Liljewall 2007, 12.

⁴⁴ Amelang 2005, 40; Whyman 2009, 6; Lyons 2007, 13.

arkistoissa ja kirjastoissa säilyneiden egodokumenttien kirjoittajista valtaosa on aikuisia miehiä modernilta ajalta. Naisten määrä on pieni, mutta kasvaa nykyaikaa kohti tultaessa. Eniten kirjoittajien joukossa on eliitin jäseniä, mutta useimmissa maissa kirjoittajien joukkoon kuuluu niin maaseudun asukkaita, kaupunkien kauppiaita kuin aatelisiakin.⁴⁵

Toinen yhteinen piirre egodokumenttien tutkimuksessa on ollut pyrkimys tuoda uudenlaisia lähteitä käyttäen tuoreita, tarkentavia ja myös aikaisempia tuloksia haastavia näkökulmia menneisyyden tutkimukseen. Uudet avaukset ovat liittyneet sekä aikaisemmin katveeseen jääneiden ihmisryhmien tutkimiseen toimivina ja kertovina historian subjekteina että egodokumenttien henkilökohtaiseen, yksilöllisestä kokemuksesta kertovaan luonteeseen. Niiden kautta on tutkittu muun muassa yksilöllisiä ja kollektiivisia identiteettejä, historiallisten ”suurten tapahtumien” kuten sotien tai poliittisten murrosten yksilöllistä kokemista, lukemista ja kirjoittamista sekä sairauksien ja ruumiillisuuden historiaa. Aineistojen pohjalta on tehty verkostanalyysyjä, ja erityisesti kouluja käymättömien ihmisten kirjoittamat egodokumentit ovat olleet kielitieteellisen ja sosiolingvistisen tutkimuksen kohteina.⁴⁶ Egodokumentit on nähty keskeisen tärkeäksi lisäksi viranomaisten tuottamiin lähteisiin, joita ne täydentävät tunteilla, kokemuksilla sekä yksilöllisillä kertomuksilla siitä sosiaalisesta, poliittisesta ja taloudellisesta ympäristöstä, jossa ne on kirjoitettu.⁴⁷ François-Joseph Ruggiu pitää egodokumenttien tutkimuksen tärkeimpänä antina sitä, että se on tuonut päivänvaloon ainutlaatuisia tekstejä ja osoittanut ne korvaamattoman tärkeiksi lähteiksi kirjoitettaessa sosiaalishistoriaa yksilötasolla: yksilön kautta on mahdollista ymmärtää kollektiivia syvällisemmin.⁴⁸

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeä on kolmas egodokumenttien tutkimusta yhdistävä piirre. Kirjeitä tai muita egodokumentteja ei käytetä ainoastaan historian lähteinä, joista etsitään menneisyyttä koskevia tietoja. Kiinnostuksen kohteena on myös kirjoittaminen sinänsä: kirjoittamisen prosessi ja merkitykset, kirjoittamisen tapa, kirjoittamisen kulttuuri ja kirjallistuminen laajemmin sekä kirjoittamiseen liittyvät ja sen mahdollistavat materiaaliset seikat. Kirjallistuminen ja koulua käymättömien 1800-luvun suomalaisten kirjoittaminen on ollut keskeistä kansankirjoittajien tutkimuksessa, mutta kirjoitustaidon tutkimus sekä kirjallisen kulttuurin käytänteiden tutkiminen modernilla ajalla on tärkeä kiinnostuksen kohde myös esimerkiksi espanjalaisessa tutkimuksessa.⁴⁹ Suomessa uusi tutkimus on osoittanut, että monet maaseudun asukkaat hankkivat jo ennen kansakoululaitoksen leviämistä oma-aloitteisesti kirjoitustaidon ja että heidän kirjoituksiaan on säilynyt nykypäivään selvästi enemmän kuin oli luultu. Espanjassa James S. Amelingin uusi tutkimus on osoittanut virheellisiksi Philippe Lejeunen varhaiset tutkimukset, joissa tämä piti

⁴⁵ Ruggiu 2010, 14.

⁴⁶ Ruggiu 2010, 11; Dekker 2002b, 11–16. Monipuolinen ja varhainen kirjekorpus on esimerkiksi Leidenin yliopiston *Letters as Loot* -projekti. Se on julkaissut verkossa osan 38 000 kirjeen kokoelmasta, jonka englantilaiset olivat ottaneet sotasaaliiksi hollantilaisista laivoista 1600- ja 1700-luvulla. Tietokanta on osoitteessa www.hum.leiden.edu/research/letters-as-loot/. Suomessa siirtolaiskirjeiden korpuksia ovat tutkineet mm. Lea Laitinen ja Taru Nordlund (2012).

⁴⁷ Even 2010, 20. Even mainitsee esimerkkinä ranskalaiset keskiaikaiset *livres de raison*, jotka kertovat kaupungeista ja niiden elinkeinoista.

⁴⁸ Bardet 2010, 646.

⁴⁹ Castillo Gómez 2010, 38–39.

autobiografista kirjoittamista rajatun sosiaaliryhmän kirjoittamisen muotona. Käytäntö on osoittautunut paljon laajemmaksi, ja tutkimus onkin suuntautunut itse tekstin tutkimisesta laajempiin kysymyksiin kuten luku- ja kirjoitustaidon omaksumiseen ja kulttuuristen taitojen kuten kirjoittamisen laajuuteen eliittien ulkopuolisen väestön keskuudessa.⁵⁰

François-Joseph Ruggiu on määritellyt uuden eurooppalaisen egodokumenttien tutkimuksen yhteisiä lähtökohtia. Tutkimussuuntauksen olennainen piirre on monitieteisyys: historiatieteiden lisäksi tutkijat ovat taustaltaan esimerkiksi kirjallisuustieteilijöitä ja sosiologeja. Erityisesti kirjallisuustieteellä on ollut voimakas vaikutus metodeihin. Ruggiu nostaa esiin kirjallisuustieteilijä Philippe Lejeunen teoksen *Le pacte autobiographique* (1975) ja siinä esitetyn, egodokumenttien tutkimuksessa paljon käytetyn ”omaelämäkerrallisen sopimuksen” käsitteen. Toisena yhdistävänä piirteenä Ruggiu näkee tutkimuksen analyysin kohdistumisen samanaikaisesti kahteen suuntaan: kirjoittajaan ja itse dokumenttiin. Kirjoittajaa ajatellaan tietoisena yksilönä, ei kollektiivisten piirteiden välittäjänä. Dokumentti taas ei ole ainoastaan historian lähde, josta etsitään tietoa, vaan sitä tutkitaan sekä tekstinä että materiaalisena esineenä, jossa kiinnostavia ovat sisällön lisäksi myös ulkoiset piirteet. Kolmantena yhteisenä piirteenä Ruggiu mainitsee tutkimuksen yleiseurooppalaisuuden.⁵¹

Tässä tutkimuksessa eurooppalainen egodokumenttien tutkimus on valittu keskeiseksi viitekehyykseksi, sen sijaan että tutkimus olisi kiinnitetty yksinomaan kirjeitä ja kirjeenvaihtoja koskevaan tutkimukseen. Egodokumentin käsitteen avulla yhden saaristolaisperheen kirjeet on mahdollista yhdistää laajemmin sellaiseen historialliseen tutkimukseen, joka käyttää lähteenään menneisyyden ihmisten itse kirjoittamia dokumentteja omasta elämästään. Kirjeiden tutkimus on niinkään monitieteistä, ja sitä julkaistaan huomattavasti enemmän kuin egodokumenttitutkimusta, erityisesti anglosaksisen kirjallisuustieteen ja koulua käymättömien kirjoittajien osalta myös kielitieteen aloilla. Egodokumenttitutkimuksen vahvuus on kuitenkin siinä, että se ylittää genererajat ja pystyy näin tarkastelemaan yleisemmällä tasolla esimerkiksi kirjallistumista ja kirjoittamisen merkityksiä. Tämä on tärkeää erityisesti tutkittaessa suomalaisia 1800-luvun kouluakäymättömiä kirjoittajia, joilta on ylipäänsä jäänyt olennaisesti vähemmän kirjallista jäämistöä kuin koulutetulta säätyläistöltä ja jonka säilyneistä teksteistä vain hyvin pieni osa on kirjeitä. Teoreettista keskustelua nimenomaan itseoppineiden kirjoittajien kirjeistä ei Suomessa juuri ole käyty. Genererajat ylittävä lähtökohta tekee mahdolliseksi tarkastella monenlaisia tekstejä ja pyrkiä tavoittamaan kirjeiden kirjoittamisen olennaisia piirteitä egodokumenttien kentässä. Historioitsijoiden kannalta taas egodokumenteissa keskeistä on lähteen yksityinen, arkielämään ja kokemukseen keskittyvä näkökulma – ei tekstin kirjallinen muoto – ja sen suhde laajempaan yksilön ja yhteisön merkitystä koskevaan keskusteluun. Tämä näkökulma on yhteinen kaikille egodokumenttien tyypeille, vaikkakin myös niiden väliset eroavaisuudet ovat merkityksellisiä käytettäessä tekstejä menneisyyttä koskevan tutkimuksen lähteenä.⁵²

⁵⁰ Amelang 2005, 40.

⁵¹ Ruggiu 2005, 11–12.

⁵² Genererajat ovat merkityksellisiä enemmänkin tekstejä tutkivalle kirjallisuustieteelle kuin historiatieteelle. Kirjallisuustieteessä myös yhden ihmisen tekstit ovat luonteva tutkimusaineisto eikä tätä lähtökohtaa ole ollut

Kirjeenvaihto ja sen tutkimus

Vuonna 2011 ilmestynyt artikkelikokoelma *Kirjeet ja historiantutkimus* puhuu kirjeiden ”uudesta tulemisesta” historiantutkimuksen kentällä ja virittää keskustelua kirjeaineistoista ja uudenlaisista tavoista käyttää niitä tutkimuksen lähteinä.⁵³ Teos tuo suomalaiseen keskusteluun kansainvälisen kirjetutkimuksen ajatuksia sellaisista aiheista kuten kirjeiden tekstuaalinen maailma, kirjeiden totuudellisuus, materiaalisuus, kirjeiden merkitys verkostojen luojina ja ylläpitäjinä sekä kirjetutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset. 1900-luvun viimeisten vuosikymmenten uudet suuntaukset – arkipäivän historia, mikrohistoria ja uusi henkilöhistoria sekä kirjoittamisen kulttuurihistorian ja itseoppineiden ihmisten tutkimus – ovat tuoneet henkilökohtaiset ja omaelämäkerralliset tekstit aikaisempaa tärkeämmiksi lähderyhmiä. Siitä huolimatta niiden käyttöön liittyvä metodologinen ja teoreettinen keskustelu on jäänyt melko vähäiseksi.⁵⁴ Historiantutkijoiden lisääntyvän kiinnostuksen rinnalla myös kirjeaineistoja käyttävät kielentutkijat ovat järjestäneet konferensseja vuodesta 2012 alkaen ja perustaneet kirjetutkimuksen verkoston.

Valtavat määrät yksityistä kirjeenvaihtoa on säilytetty, talletettu julkisiin arkistoihin ja julkaistu eri tavoin toimitettuina julkaisuina, viime vuosikymmeninä myös verkkojulkaisuina. Yksityiset kirjeet ovat keskeistä lähdeaineistoa monenlaiselle historiantutkimukselle, ennen kaikkea biografiselle, mutta myös esimerkiksi poliittisen historian tai taiteiden historian tutkimukselle. Osin kiinnostuksen kohteiden, osin lähdeaineiston saatavuuden vuoksi kirjeenvaihdon tutkimus on viime vuosikymmeniä asti kohdistunut lähinnä eliittien julkisissa arkistoissa säilyneisiin kirjeisiin, ja suuri osa julkaistuista suomalaista kirjeenvaihtokokoelmista sekä kirjeenvaihtoon perustuvista tutkimuksista käsittelee eliittien kirjeenvaihtoa.⁵⁵ Suomessa eliittien ulkopuolisten ihmisten kirjeenvaihtoa on tutkittu vähän eikä sen erityispiirteitä paljon tutkittuun säätyläiskirjeenvaihtoon verrattuna juuri tunneta.

Kansanvälisessä tutkimuksessa kirjeiden tutkimus on ollut kiinnostunut myös laajojen kansankerrosten kirjoittamisesta ja arkipäivän teksteistä. Käännekohtana on yleensä pidetty ensimmäistä maailmansotaa, joka vei miljoonat kirjoitustaitoiset miehet kauas perheistään ja tuotti valtavan määrän kirjeitä. Suomessa kirjeiden kir-

tarpeen problematisoida kuten historioitsijoiden keskuudessa, jossa on pitkään keskusteltu yksityisluoteisten aineistojen käytöstä, luotettavuudesta ja mahdollisesta edustavuudesta. Esimerkiksi Mireille Bossis näkee suhtautumisen kirjeisiin olleen hyvin kaksijakoista: kirjallisuustieteilijät ovat tutkineet niitä kirjoittamisen genrenä, kun taas historioitsijat ovat olleet kiinnostuneita kirjeiden tietosisällöstä.

⁵³ Kirjan taustalla on Suomen Historiallisen Seuran ja Turun yliopiston historian laitoksen vuonna 2009 järjestämä symposium ”*Rakkaat sisaret, hyvät veljet!*”: *Historiantutkija ja kirjeet*.

⁵⁴ Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen ja Vehkalahti 2011, 11–12.

⁵⁵ Viime vuosina ilmestyneistä kirjokokoelmista ja kirjeisiin perustuvista tutkimuksista mainittakoon esimerkiksi Jean Sibeliuksen ja Axel Carpelanin kirjeenvaihto Fabian Dahlsrömin toimittamana (2010), Tove Janssonin kirjeitä Boel Westinin ja Helen Svenssonin toimittamana (2014), Eero ja Saimi Järnefeltin kirjeitä ja päiväkirjamerkin-
töjä Marko Topin toimittamana (2013), Volter Kilven ja Hilja Vanhakartanon kirjeitä Laura Kokon toimittamana (2013), Aleksis Kiven kirjeiden kriittinen editio (2012), Helene Schjerfbeckin kirjeet Maria Wiikille Leena Holgerin toimittamana (2011), Kyösti ja Kaisa Kallion kirjeenvaihtoa Maria-Liisa Kallion ja Kaisa Valkosen toimittamana (2010) sekä Albert Edelfeltin kirjeet äidilleen (2014). Kirjeenvaihtoon perustuvia tutkimuksia ovat esimerkiksi Anne Ollilan *Jalo velvollisuus* (1998), Kirsi Vainio-Korhosen *Sophie Creutzin aika* (2008) ja *Sofie Munsterhjelmin aika* (2012), Maarit Leskelä-Kärjen *Kirjoittaen maailmassa* (2006), Anu Lahtisen Flemingin suvun naisia käsittelevä *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset* (2007) ja Ulla Koskisen *Hyvien miesten valtakunta* (2011).

joittaminen lisääntyi maaseudulla muuttoliikkeen ja siirtolaisuuden ansiosta. Sekä kirjeiden kirjoittamisen että kirjeiden tutkimisen voimakas kasvu on saanut tutkijat puhumaan jopa ”kirjebulimiasta”.⁵⁶

Perhekirjeenvaihdon tutkimuksesta

Vaikka kaikilla kirjeillä on joitakin yhteisiä piirteitä, kuten dialoginen luonne ja monet toistuvat ilmaisut ja rakenteet, voidaan perhekirjeet erottaa omaksi genrekseen. Perhekirjeenvaihto on tyypillisesti pitkäaikaista toimintaa, jossa risteää useita kirjeenvaihtosuhteita eri perheenjäsenten välillä. Siinä käytetään kerronnan tapaa, jossa sekä kirjoittajan että vastaanottajan rinnalla tai taustalla näkyy usein muita perheenjäseniä, jotka saattavat myös konkreettisesti ottaa osaa toisen perheenjäsenen kirjeen kirjoittamiseen tai lukemiseen. Se poikkeaa muista yksityisluonteisista kirjeenvaihdoista, esimerkiksi ystävysten välisistä, myös perheen sisäistä yhteenkuuluvuutta ja kontrollia vahvistavan funktionsa kautta. Myös perhekirjeiden säilyttämisellä on omat piirteensä, jotka liittyvät sen merkitykseen kirjeitä hallussaan pitävää henkilöä laajemman joukon sukuidentiteetin tärkeänä osana.⁵⁷

Kai Häggman on tutkinut helsinkiläistä Vasenius-sukua ja sen kirjeenvaihtoa 1800-luvulla historian alan väitöskirjassaan *Perheen vuosisat: Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa* (1994). Siinä suvun laaja kirjeenvaihto – noin 3 000 kirjettä ja yli 30 kirjoittajaa vuosien 1825 ja 1905 välillä – ovat lähdeaineisto, jonka kautta Häggman analysoi sivistyneistön perhe-elämää ja perhekäsityksiä sekä erityisesti sivistyneistön perheihanteita. Tapaustutkimuksen kautta hän etsii keskeisiä piirteitä säätyläisperheen elämäntavasta ja sen muutoksesta. Sivistyneistö rakensi ohjelmallista perheen ihannetta julkisuudessa ja jätti toisaalta myös sellaisia laajoja lähdeaineistoja, joiden perusteella yhden perheen elämäntapaa on mahdollista tutkia.⁵⁸ Häggmanin mukaan väestötieteilijät kiinnostuivat perheestä jo 1950-luvulla ja muun muassa kumosivat myytin suurperheen keskeisestä asemasta läntisessä Euroopassa. Sen sijaan kansainvälisessäkin tutkimuksessa on Häggmanin mukaan keskitytty hämmästyttävän vähän 1800-luvun ihmisten omiin näemyksiin ja kokemuksiin perhe-elämästä ja sen murroksesta.⁵⁹

Vasenius-suvun jäseniä Häggman on pyrkinyt tarkastelemaan yksilöinä, ei ainoastaan esimerkkitapauksina. Lähteinä käytettyjä kirjeitä on kuitenkin hyvin monelta kirjoittajalta, ja tutkimuksen fokus on suvun jäseniä yhdistävissä ajattelu- ja toimintamalleissa sekä perheen elämäntavassa. Lähestymistapa on siis kovin toisenlainen kuin kahden kirjoittajan kirjeenvaihtoa tutkittaessa. Janssonin perheen kirjeiden tutkimuksen kannalta keskeistä on Häggmanin käyttämä elämäntavan käsite, jolla hän tarkoittaa ihmisten tapaa ajatella, tuntea ja toimia sekä tämän elämäntavan objektiivisia edellytyksiä. Elämäntavan käsite on laajempi kuin historian tutkimuksessa käytetyt käsitteet ”maailmankuva” (normien, ihanteiden ja käsitysten kokonaisuus, perheen kohdalla esimerkiksi kasvatuksen periaatteet ja ihanteet) tai ”mentaliteetti” (maailmankuva sekä elämykset, tunteet ja kokemukset). ”Elämäntapa” kattaa myös

⁵⁶ Ensimmäisen maailmansodan vaikutuksista katso mm. Lyons 2007, 19–20 ; Castillo Gómez 2010, 43.

⁵⁷ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Poublan 1995, 192–194.

⁵⁸ Häggman 1994, 26–27.

⁵⁹ Häggman 1994, 19–20.

elämän sosiaaliset ja taloudelliset reunaehdot ja kytkee toiminnan sosiaaliseen ympäristöönsä. Häggman toteaa, että laaja käsite menettää helposti analyttisen voimansa, mutta se sopii nimenomaan pienen yhteisön kuten yhden perheen tai suvun tutkimiseen.⁶⁰ Kai Häggman pohjaa elämäntavan määritelmässään sosiologi J.- P. Roosiin. Tutkiessaan vuonna 1979 kirjoitettuja suomalaisia ”tavallisten” ihmisten omaelämäkertoja Roos määritteli elämäntavan nimenomaan yksilön tai perheen elämäntavaksi, johon liittyy toisaalta arjen ja sosiaalisen ympäristön elämäntapa, toisaalta ihmisen arvomaailma ja kokemus omasta elämästään. ”Elämäntapa on yksilön tai perheen elämäntavoihin, elinolosuhteiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktion kokonaisuus, joka muodostuu – järjesty – hänen subjektiiviteettinsa kautta. Subjektiiviteetillä tarkoitetaan ihmisen arvomaailmaa, arviota omasta elämästä, hänen tärkeiksi kokemiaan elämäntavoihin jne.” Elämäntavan ulottuvuuksia ovat Roosin mukaan, elinolosuhteet, elämäntoiminta (koulutus, työ, harrastukset ym.), interaktio (suhteet perheen sisällä ja perheen ulkopuoliset ihmissuhteet), arkielämä sekä subjektiiviteetti (elämäkerran painottuminen eri elämäntavoihin, tunnekorostukset, tapahtumien merkitykset, suhtautuminen elämään kokonaisuutena).⁶¹

Vasenius-suvun kirjeet ovat yksi keskeinen vertailukohde pyrkiessäni hahmotamaan, kuinka Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeet poikkeavat samankaltaisesta suomalaisesta sivistyneistöperheen kirjeenvaihdosta, jota on tutkittu huomattavasti enemmän kuin maaseudun asukkaiden kirjeitä.

Toinen tärkeä vertailukohde on Anne Ollilan tutkimus *Jalo velvollisuus: Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa* (1998). Siinä valotetaan 1800-luvun loppupuolella vaikuttaneiden ensimmäisten virkanaisten elämäntapaa käyttäen lähteenä muun muassa perhekirjeitä ja päiväkirjoja. Muutamien esimerkkihenkilöiden – vaasalaisen opettaja Naemi Ingmanin, joensuulaisen käsityönopettaja Emilia Hällströmin ja helsinkiläisen koulunjohtaja Lucina Hagmanin – kautta analysoidaan, kuinka naiset järjestivät elämänsä ja kuinka he kokivat maailman ja oman toimintansa. Tutkimus laajenee myös heidän lähipiiriinsä, perheeseen, sukuun ja ystäviin. Mikrohistoriallisella otteella Ollila kuvaa tarkasti, ikään kuin suurennuslasin alle asettaen, virkanaisten ryhmän joitakin jäseniä nostaakseen menneisyydestä esiin uusia näkökohtia ja kyseenalaistaakseen historiantutkimuksen aikaisempia tulkinto-

⁶⁰ Häggman 1994, 34.

⁶¹ Roos 1987, 45–46. Roosin määritelmässä elämäntavan käsitteen alle kuuluvat sekä elämän objektiiviset olosuhteet että niistä kertominen. Tässä tutkimuksessa pyrin pitämään nämä kaksi erillään siinä mielessä, että Janssonin perheen elämän olosuhteita tarkastellaan myös muiden lähteiden kuin kirjekerronnan pohjalta. Elämäntavalla tarkoitan tässä siis ihmisten tapaa ajatella, tuntea ja toimia sellaisena kuin se ilmenee tutkimuksen kohteena olevien ihmisten kirjoittamissa kirjeissä, ja pyrin ankkurimaan tämä kirjekerronnan tutkimuksen kohteena olevan perheen elämän ulkoisiin edellytyksiin, toimintaan, arkielämään ja sosiaalisiin suhteisiin. Sosiaaliset suhteet ja yhteisö, johon perhe kuuluu, on tutkimuksessa keskeinen. Elämäntavan käsitettä käyttäen etsin kirjeiden teksteistä myös sellaisia piirteitä, joiden voidaan olettaa kuvaavan laajemmin saaristolaisten maanviljelykseen ja talonpoikaipurjehdukseen perustuvan yhteisön ajattelu- ja toimintatapoja. Häggmanin muokkaamaa elämäntavan käsitettä on käyttänyt mm. Johanna Ilmakunnas väitöskirjassaan *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa* (2009), mutta hän on painottanut sen rinnalla kuluttamista osana elämäntapaa.

ja.⁶² Anne Ollilan toinen tutkimus, *Aika ja elämä: Aikakäsitys 1800-luvun lopussa* (2000), perustuu edellisessä tutkimuksessa käytettyihin Hällströmin perheen kirjeisiin, mutta nyt fokuksessa ovat kirjeiden aikaa ja ajankulua koskevat kommentit. Se osoittaa kiinnostavalla tavalla, kuinka kysymyksenasettelulla ja aineistoa uudelleen jäsentämällä samaa lähdeaineistoa on mahdollista lukea ja tulkita usealla eri tavalla.⁶³

Kirjeenvaihdon tutkimuksen teoreettisia ja eettisiä kysymyksiä on syvällisesti käsitellyt Maarit Leskelä-Kärki kulttuurihistorian alan väitöskirjassaan *Kirjoittajan maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä* (2006), joka perustuu yli kolmeentuhanteen Aino Kallaksen, Helmi Krohnin ja Aune Krohnin kirjeeseen. Siinä tutkimuksen kohteena ei ole kirjeiden kirjoittaminen ja kirjeenvaihto sinänsä, vaan niiden kautta pyritään luomaan kulttuurihistoriallista analyysiä kirjailijaksi tulemisesta ja kirjailijana olemisesta sekä kirjoitetaan samalla elämäkerrallista tutkimusta kolmesta sisaresta. Leskelä-Kärki näkee yksityisen ja yleisen suhteen teoksessaan niin, että kolme sisarusta toimivat näkökulmien avaajana. Yksilöiden ja heidän egodokumenttiansa kautta katsotaan läheltä kolmen naisen kirjoittamista ja toimintaa kirjallisen kulttuurin kentällä, ja samalla pyritään kertomaan jotakin yleisempää kulttuurista ja historiallisista prosesseista. Teos pohjaa paljolti feministiseen kirjallisuuden tutkimuksen traditioon. Vaikka Leskelä-Kärjen tutkimuksen kohteena oleville naisille kirjoittaminen oli itsensä kehittämistä ja elämäntehtävän rakentamista sekä viime kädessä myös ammatti ja rahan ansaitsemisen keino, kirjan teoreettinen painotus ja muun muassa kirjeiden ja todellisuuden suhteen pohdinta ovat sovellettavissa myös hyvin toisenlaiseen kirjeenvaihtoon. Lisäksi Leskelä-Kärjen teos, samoin kuin Häggmanin ja Ollilan, toimii eräänlaisena vertailuaineistona Janssonin perhekirjeille ja auttaa näkemään, kuinka itseoppineiden saaristolaiisten kirjeet poikkeavat suomalaisen sivistyneistön kirjoittamisen tavasta.

Myös useat 1800-lukua varhaisemman kirjeenvaihdon tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota tämän tutkimuksen kannalta relevantteihin piirteisiin, kuten kirjeiden ilmaisun muotosidonnaisuuteen tai julkisen elämän ulkopuolella toimivien ihmisten, erityisesti naisten, elämän tutkimiseen kirjeiden kautta. Flemingin sukupiirin naisia 1470–1620 tutkinut Anu Lahtinen on todennut, että arkistointikäytäntöjen vuoksi aatelistenkin naisten kirjoittamat kirjeet ovat usein tutkijan vaikeasti löydettävissä vaikka ne olisivatkin säilyneet julkisissa arkistoissa. Lahtinen on käyttänyt kirjeitä lähteinä esimodernin ajan naistoimijuudesta ja naisten suhteesta valtaan sekä selvittänyt naisten elämän keskeistä viitekehystä. Aikakauden kirjeiden ja muiden asiakirjojen tyyppillisenä piirteenä hän näkee muodollisuuden sekä syvällisen itsetutkimuksen ja tunne-elämän erittelyn puuttumisen.⁶⁴

Kirsi Vainio-Korhosen kaksi paljolti kirjeenvaihtoon ja päiväkirjoihin perustuva teosta, 1700-luvulle sijoittuva *Sophie Creutzin aika* (2008) ja 1800-luvulle sijoittuva *Sofie Munsterhjelmien aika* (2012), pyrkivät nostamaan yksityisten ja yksittäisten ihmisten kokemuksia osaksi suomalaista historiankirjoitusta. Vainio-

⁶² Ollila 1998, 9–15. Ollila määrittää elämäntavan tavaksi ajatella, tuntea ja toimia. Olennaista on, kuinka ihmiset jäsentävät omaa elämäänsä ja ympäröivää maailmaa sekä mitä merkityksiä he niille antavat. Elämäntapa ei ole yksilöllinen valinta tai kokemus vaan tietyn ryhmän yhteisesti hyväksymä tapa elää.

⁶³ Ollila 2000, 14–16.

⁶⁴ Lahtinen 2007, 9–33.

Korhosen mukaan aikaisempaa, kansallista historiaa rakentanutta tutkimusta ovat ohjanneet lähteet, jossa näkyvimmillä paikalla ovat olleet varakkaat, korkean säätyaseman omaavat ja julkisuudessa vaikuttaneet miehet; syrjään ovat jääneet niin ”tavalliset” miehet kuin erityisesti naiset ja lapset. Vaikka köyhien, naisten, lasten, vailla säätyasemaa olleiden, kirjoitustaidottomien ja elämänsä yksityisissä piireissä eläneiden ihmisten vaiheista on jäänyt jäljelle olennaisesti vähemmän lähteitä kuin vallanpitäjistä, ovat myös heidän arkensa, ympäristönsä ja tunteensa hiljalleen alkaneet muodostua osaksi Suomen historiaa. ”Paikallinen henkilöhistoria, naishistoria, perhehistoria, arjen historia, tunteiden historia ja lasten historia voivat olla kansallista tai poliittista”, Vainio-Korhonen toteaa. Niin sanottu uusi historia on kuitenkin kohdistunut pääosin 1800- ja 1900-lukuun.⁶⁵

Jessica Parland-von Essenin väitöskirja *Behagets betydelse. Döttrarnas utbildning i det sena 1700-talets adelskultur* (2004) sivuaa tämä tutkimuksen yhtä teemaa, koulutuksen merkitystä perheelle. Siinä tutkimuksen kohteena on kolme 1700-luvun aateliperhettä, joissa kaikissa isä oli poikkeuksellisen kiinnostunut tyttärensä kasvatuksesta. Lähdeaineistona ovat Gustaf Mauritz Armfeltin ja hänen tyttärensä Augustan sekä Heinrich Fresen ja hänen tyttärensä Helenan kirjeenvaihto sekä

Augusta Armfeltin ja Theresia von Stedingkin päiväkirjat. Kirjeiden kirjoittaminen oli näissä perheissä ja laajemmin aateliston keskuudessa tärkeää kulttuuria säilyttävää ja tuottavaa toimintaa. Sitä opetettiin ja harjoitettiin huolellisesti ja yksityiskohtaisesti, jotta kirje kuvaisi halutulla tavalla kirjoittajansa persoonaa.⁶⁶ Parland-von Essen osoittaa, että kotona tapahtunut huolellinen kasvatus oli paitsi aateli-kulttuurin uusintamista, aatelistyttöjen kohdalla myös perhestrategia, jonka avulla pyrittiin varmistamaan heidän kilpailuasemansa avioliittomarkkinoilla.⁶⁷

”Pienet kirjeenvaihdot” tutkimuksen kohteena

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeä on ollut ranskalaisten Cécile Dauphinin, Pierrette Lebrun-Pézerat’n ja Danièle Poublerin teos *Ces bonnes lettres* (1995). Teos on syntynyt laajasta egodokumenttihankeesta, jonka tavoite on ollut julkaista ja tutkia ”tavallisten” 1800-luvun ranskalaisten perheiden kirjeenvaihtoa monen sukupolven ajalta. Kirjan tekijät ovat tutkineet ja toimittaneet julkaistavaksi 1800-luvun ranskalaisten Dumérilin ja Merztdorffin perheiden kirjeenvaihtoa, jota he kuvaavat ”tavalliseksi” tai ”pieneksi kirjeenvaihdoksi”. Tällä he tarkoittavat, että kirjeiden kirjoittajilla ei ole mitään sellaisia erityisiä ominaisuuksia, joiden perusteella he erottuisivat muista oman aikansa ihmisistä. Vastakohtana ovat ”suuret kirjeenvaihdot”, esimerkiksi valtiomiesten tai taiteilijoiden, joita on totuttu julkaisemaan ja lukemaan. ”Pienet kirjeenvaihdot” ovat kuitenkin kiinnostavia kertoessaan omasta ajastaan ja erityisesti kirjeiden kirjoittamisen käytännöistä ja merkityksistä.⁶⁸ 1800-luvun perhekirjeenvaihdon analyysinä teos on huomattavasti laajempi ja

⁶⁵ Vainio-Korhonen 2008, 9–20.

⁶⁶ Parland-von Essen 2004, 32 ja 163.

⁶⁷ Parland-von Essen 2004, 208–209.

⁶⁸ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Poublerin 1995, 23. Janssonin perhekirjeenvaihtoa muistuttava monella tapaa myös cornwallilaisen Clifftin mylläriperheen kirjeenvaihto 1790-luvulta, jota Frances Austin on tutkinut. Austin 2000.

syvällisempi kuin Britt Liljewallin ”*Ack om du vore här*”. Kirjoittajat kuvaavat näkökulmaansa ”antropologiseksi”: he eivät ole kiinnostuneita niinkään kirjeiden sisällöstä kuin kirjoittamisesta rituaalina, josta jää jälkiä kirjeiden tekstiin ja joka on niiden kautta tutkittavissa. Kirjeen yksittäisten piirteiden, rakenteen ja funktioiden analyysi tästä näkökulmasta on hyvin sovellettavissa Janssonin perheen kirjeiden tutkimukseen. Teoksen vahvuutena on sen historioitsijan näkökulmaa painottava ote, joka kiinnittää huomiota myös kirjeiden kirjoittajien jälkipolvien osuuteen pitkässä prosessissa, jossa alkujaan yhteydenpidon tarvetta palvelleet kirjeet saavat uuden funktion osana menneisyyden ja perheen historian rakentamista. Tästä teoksesta on peräisin ”kirjeenvaihdon sopimuksen” käsite.

Muutammat suomalaiset tutkijat ovat käsitelleet tutkimuksissaan 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen kouluja käymättömien ihmisten kirjeitä. Taru Nordlund on tutkinut talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta kirjakielen kehittymisen näkökulmasta. Kirjeet eivät ole perhekirjeitä vaan kauppiaille osoitettuja liikekirjeitä.⁶⁹ Hilka Helstin tutkimuksen kohtein ovat olleet Anna, Katriina ja Augusta Savaloja, kolme itseoppinutta torpparintytärtä, joiden kirjeenvaihtoa 1800- ja 1900-luvun vaihteesta hän tarkastelee esimerkkinä rahvaan naisten varhaisesta kirjoitusharrastuksesta. Kirjoittaminen oli sisaruksille myös perhestrategia, ympäristön hallinnan tekniikka, jonka tarkoituksena oli luoda turvallisuutta erilaisten taloudellisten ja sosiaalisten uhkien edessä. Sisarusten kirjeissä käsiteltiin yhteisiä asioita kuten lasten ja vanhusten hoitoa, vaatteita ja asumista sekä raha-asioita. Se luo kiinnostavan vertailukohdan Janssonin perheen kirjeenvaihdolle, josta puuttuu kokonaan naisten keskinäinen kirjoittaminen.⁷⁰

Janssonin perhekirjeenvaihtoon vertautuu myös vuonna 2012 julkaistu laaja kirjekokoelma *Toivorikkaalla mielellä. Wilkunan suvun kirjeenvaihtoa 1883–1931*, joka sisältää pohjalaisen talonpoikaissuvun ja sen yliopistokoulutettujen jäsenten kirjeenvaihtoa vuosilta 1883–1931.⁷¹ Koulutuksen kautta tapahtuva sosiaalinen nousu ja siihen liittyvä muutto maalta kaupunkiin heijastuu myös Aleksis Kiven kirjeissä, joista ilmestyi kriittinen editio vuonna 2012. Irma Sulkunen on editiossa julkaistussa artikkelissaan käsitellyt myös Aleksis Kiven kirjeitä perheenjäsenilleen ja samalla eroavaisuuksia säätyläistön kirjekulttuurin ja käsityöläisperheen kommunikaatiotapojen välillä. Sulkunen pitää kirjeiden määrää hämmästyttävän pienenä ja kuvailee vanhemmille osoitettuja kirjeitä väkinäisiksi, lyhyiksi ja kieliassultaan niukoiksi. Kirjeet ovat muodollisesti kunnioittavia, mutta niistä puuttuu henkilökohtainen lämpö. Niistä välittyy kuva, että sanottavaa on vaikea löytää. Myös veljille kirjoitetut kirjeet ovat paljolti samanlaisia. Kirjeistä ei Sulkusen mukaan pidä päätellä, etteikö kirjoittaja olisi tuntenut esimerkiksi surua kuolemantapausten kohdatessa perhettä, vaan ne osoittavat, että lähellä talonpoikaiskulttuuria elävä perhe oli tottunut ilmaisemaan tunteitaan eri lailla kuin säätyläistö. Kun erityisesti säätyläisnaisille oli tyypillistä monisanainen ja tunnepitoinen kuvailu, Aleksis Kivi ilmaisi tunteensa perheenjäsenille kirjoittaessaan lähinnä rivien välissä.⁷² Sulkusen lyhyt artik-

⁶⁹ Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa. Talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta. Nordlund 2005.

⁷⁰ Helsti 2008, 27–47.

⁷¹ Vilkuna, Olli (toim.): *Toivorikkaalla mielellä : Wilkunan suvun kirjeenvaihtoa 1883–1931*. 2012.

⁷² Sulkunen 2012, 134–139. Sulkunen analysoi kirjeenvaihtoa Aleksis Kiven kirjoittamien kirjeiden perusteella, sillä esimerkiksi Aleksis Kiven isän kirjoittamia kirjeitä ei ole säilynyt.

keli lienee ainoa, jossa on pyritty vertaamaan säätyläistön ja talopoikasväestön kirjeilmaisun eroja 1800-luvulla. Se on kiinnostava tämän tutkimuksen kannalta myös sen vuoksi, että Aleksis Stenvall opiskeli samaan aikaan Jahnssonin veljesten kanssa ja oli Evald Jahnssonin ystävä.⁷³

Pirkko Leino-Kaukiainen on tutkinut Suomen Kaartissa palvelleen sotilaan Sten Anders Wallinin muistelmia Turkin sodasta ja hänen kirjeenvaihtoaan, joka alkaa 1876 ja jatkuu vuoteen 1937 asti. Myös Leino-Kaukiainen toteaa niin sanottujen tavallisten ihmisten omaelämäkerrallisen kirjoittamisen nousseen viime vuosina kasvavan kiinnostuksen kohteeksi ja yhdistää ilmiön mikrohistorialliseen lähestymistapaan, joka on ohjannut tutkijan katsetta kohti tavallista, arkista ja yksityistä. Yhteiskunnallisen muutoksen syytä on alettu etsiä ylärakenteen sijasta alhaalta päin ja sosiaaliryhmien sijaan on alettu tutkia yksilöitä. ”Tavalliselle ihmiselle halutaan antaa ääni ja kirjoittaa hänet historiaan”, toteaa Leino-Kaukiainen. ”Kun poliittisia ja valtiollisia tapahtumia sekä kehitysilmioita tarkastellaan pienen yksilön näkökulmasta lähtien, yksilö asettuu toimijaksi omassa yhteisössään ja osaksi aikansa yhteiskuntaa”. Kun yksilön kertomus liitetään hänen taustaansa ja elinympäristöönsä, voidaan sen kautta tarkastella yhteiskuntaa ja niitä muutoksia, joihin hänen elämänsä on kytkeytynyt. Näin saattaa tulla näkyviin sellaisia olosuhteita tai kehityskulkuja, jotka muunlaisissa lähteissä jäävät piiloon. Vaikka jokaisen elämänsä on ainutkertainen, kaikkiin niistä sisältyy yhteisöllisiä aineksia.⁷⁴

Kirjeenvaihdon kulttuuri ja kirjeenvaihdon funktiot

Tarkastelen Janssonin perheen kirjeenvaihtoa kirjetekstin ja kirjeiden tietosisälön lisäksi kirjeenvaihdon kulttuurin näkökulmasta. Käsitettä on käyttänyt muiden muassa Britt Liljewall, joka kirjassaan *”Ack om du vore här”* puhuu kansanomaisesta kirjekulttuurista. Kirjekulttuuriin kuuluvat Liljewallin mukaan ensinnäkin kirjeiden kirjoittamisen ulkoiset mallit kuten kirjeen muoto ja kirjoittamisessa käytettävät toistuvat ilmaisut sekä kirjoittamisen materiaaliset edellytykset. Toiseksi siihen kuuluvat kirjeiden sisäiset mallit kuten tekstien sisältö ja kieli. Näitä malleja Liljewall tutkii maailmankuvan ja identiteetin rakentamisen ilmauksena.⁷⁵

Maarit Leskelä-Kärki liittää kirjeenvaihdon kulttuurin laajemmin kirjoittamisen kulttuurihistoriaan, joka pyrkii välttämään hierarkkista otetta ja tarkastelee kirjoittamista enemmän toimintana kuin mystisenä luovana prosessina. Kirjoittamisen kulttuurihistorian näkökulma siirtää painopisteen kaunokirjallisesta, julkaisemiseen tähtäävästä kirjoittamisesta marginaalisiin kirjoittamisen tapoihin ja lajeihin sekä näkymättömään, yksityiseen kirjoittamiseen. Yksityinen kirjeiden kirjoittaminen voidaan nähdä osana oman aikansa kirjoittamisen traditiota, joka on sidoksissa sosiaalisiin, kulttuurisiin ja historiallisiin tilanteisiin. Leskelä-Kärki huomauttaa, että kirje on kirjoittamisen muotona nähty ennen kaikkea naisille tyyppillisenä, ja yksi-

⁷³ Sihvo 2002, 148. Sihvo mainitsee Aleksis Kiven elämäkerrassa ystävyystensä Evald Jahnssonin kanssa. Janssonin perheen kirjeenvaihdossa Stenvallia ei mainita.

⁷⁴ Leino-Kaukiainen 2005, 17–22. Wallinin kirjeenvaihtoa käsitellään myös artikkelissa *”Nyt lasken minä pännäni tämä viherjäsen paperin päälle”*: Nuoren sotilaan kirjeitä 1800-luvun lopulta. Leino-Kaukiainen 2011.

⁷⁵ Liljewall 2007, 9.

tyisten kirjeiden lisäksi tämä on koskenut myös julkista kirjoittamista, kun varhaiset naiskirjailijat ovat käyttäneet teoksissaan kirjeromaanin muotoa.⁷⁶

Kirjeenvaihdon kulttuurin käsitteeseen kuuluvat tässä tutkimuksessa sellaiset seikat kuin kirjoitustaidon leviäminen kirjeenvaihdon edellytyksenä, erityisen kirjeiden kirjoittamisen taidon oppiminen ja opettaminen, kirjeenvaihtoon sisältyvien mallien käyttö, kirjeiden ja kirjeenvaihtosuhteen sisäinen merkitys kirjoittajalle ja vastaanottajalle, kirjeiden käyttö verkostojen ylläpitäjänä ja vahvistajana sekä kirjeenvaihdon moninaiset funktiot. Samoin siihen kuuluvat kirjeenvaihdon materiaaliset edellytykset, jotka 1800-luvun maaseudulla ja erityisesti saaristossa saattoivat tehdä kirjeiden lähettämisestä hyvinkin haastavaa. Materiaalisiin olosuhteisiin kuuluvat kirjetarvikkeiden saatavuuden lisäksi postin kulku ja vaihtoehtoiset kirjeiden lähettämisen tavat. Kirjeiden ja postin kulun kommentointi on niin Suomessa kuin muissakin Euroopan maissa todettu olennaiseksi osaksi kirjeenvaihdon kulttuuria.⁷⁷ Janssonin kaksikielisen perheen tapauksessa myös kielelliset seikat nousevat tärkeiksi.

Kirjeenvaihdon kulttuurin käsitteeseen voidaan laskea sisältyväksi myös kirjeisiin liittyvät näkemykset ja oletukset toisaalta julkisesta ja kollektiivisesta, toisaalta yksityisestä, henkilökohtaisesta tai kahdenvälisestä. Yksikertaisimmillaan henkilökohtaisen, yksityisen kirjeen voi ajatella olevan sellainen, jolla on yksi kirjoittaja ja yksi vastaanottaja. Yksityisyys voidaan määritellä myös kirjeen sisällön kautta. 1800-luvulla ja aikaisempina vuosisatoina niin Suomessa kuin muuallakin oli kuitenkin tavallista, että kirjeitä luettiin ääneen niin perheenjäsenille ja sukulaisille kuin ystäville ja naapureillekin. Muun muassa James Amelang on todennut, että kirjoittamisen ja lukemisen ”yksityisyys” ja etenkin ajatus yksityisyyden kaipuusta on anakronismi.⁷⁸ Kirjeet olivat sekä tiedon välittämisen muoto että ajanvietettä. Tärkeää onkin se, että kirje sijoittuu tekstinä yksityisen ja julkisen välimaastoon.⁷⁹ Samalla se on historiallinen lähde, jossa on sekä yksilöllisiä että kollektiivisiä piirteitä ja joka kertoo yhtä lailla yksilöstä kuin siitä ympäristöstä ja kulttuurista, jossa hän elää.

Kirjeenvaihdon kulttuurin lisäksi kirjeenvaihdon funktiot ovat tässä tutkimuksessa keskeinen kiinnostuksen kohde. Funktioita tarkastellessa pohjana on Britt Liljewallin jaottelu niistä merkityksistä, joita 1800-luvun ruotsalaiset kansankirjoittajat ovat antaneet perheenjäsenten tai ystävien väliselle kirjeenvaihdolle. Liljewall on koonnut merkitykset viideksi funktioksi. Ensimmäinen on *rituaalinen funktio*. Saapuva kirje varmisti sen, että poissa oleva läheinen on elossa ja haluaa säilyttää yhteyden. Tämä oli tärkeää aikana ennen puhelinyhteyksiä, johon Janssonin perhekirjeenvaihtokin sijoittuu. Toinen on *informatiivinen funktio*: kirjeissä kerrottiin poissaolevalle läheiselle sellaisista muutoksista, joiden edelleen ajateltiin koskevan tai kiinnostavan häntä vanhassa yhteisössään. Kirjeiden

kolmas, *sosiaalinen funktio*, oli vahvistaa lähettäjän ja vastaanottajan välistä sosiaalista yhteyttä, jonka poissaolo vaaransi. Kirjeiden avulla oli mahdollista ylläpitää vanhoja verkostoja ja luoda uusia. Neljäs, *normeja välittävä funktio* on vanhem-

⁷⁶ Leskelä-Kärki 2006, 49–53.

⁷⁷ Postista kirjeiden aiheena katso esim. Whyman 2009, 17–18.

⁷⁸ Amelang 2010, 176–178.

⁷⁹ Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen ja Vehkalahti 2011, 12.

pien ja lasten välisessä kirjeenvaihdossa erityisen tärkeä. Se auttaa yhdistämään sosiaalisen ryhmän jäseniä toisiinsa ja vahvistaa ryhmän arvoja ja normeja. Viides funktio, *identiteetin luominen* tiivistää kirjeiden kirjoittamisen psykologisen vaikutuksen. Vanhasta yhteisöstään pois lähtenyt ihminen luo itseään ja uusia roolejaan muutosten keskellä. Hän nimeää tunteita ja luo selkeyttä elämäänsä, rakentaa siltaa sisäisen ja ulkoisen minän välille. Yhdellä kirjeellä on usein monta samanaikaista funktiota.⁸⁰

Kirjeenvaihdontutkijoiden yksi tärkeä tutkimuskohde ovat olleet siirtolaisten kirjeet, joissa tiivistyy useita Liljewallin funktioita. Euroopasta 1800-luvun lopulla lähteneitä siirtolaisia ja erityisesti heidän perhesalaisuuksiaan tutkineet Verónica Sierra Blas ja Laura Martínez Martín ovat hahmottaneet siirtolaiskirjeiden merkityksiä kirjoittajilleen. Kirjeet toivat lähtijöille emotionaalista lohtua, jonka avulla he käsittelivät vanhan jättämisen surua ja uuden kohtaamisen haasteita. Kirjeet kuroivat umpeen suurta maantieteellistä etäisyyttä ja toivat tuulahduksen poissaolevasta nykyisyyteen. Ne antoivat näin siirtolaisille tilaisuuden jatkaa niissä perherooleissa, joista he olivat lähteneet. Niillä oli myös käytännöllinen funktio: kirjeiden välityksellä saattoi osallistua kotimaahan jääneen omaisuuden ja taloudellisten asioiden hoitamiseen. Perhekirjeenvaihdon tutkimuksen kannalta kiinnostavasti Sierra Blas ja Martínez Martín toteavat myös, että yksi perheen suurista huolista yhden (yleensä miespuolisen) jäsenen lähtiessä siirtolaiseksi oli tunnesiteiden katkeaminen etäisyyden ja uusien suhteiden vuoksi. Siksi kotiin jääneet vanhemmat käyttivät kirjeitä keinona kontrolloida aikuisia lapsiaan; he halusivat näiltä tietoja siitä, kenen kanssa he olivat tekemisissä ja halusivat esimerkiksi antaa siunauksensa näiden avioliitoille.⁸¹

Kirjeenvaihto sopimuksena

Historioitsijat ovat useimmiten ottaneet sen kannan, ettei lähettä voi luokitella egodokumentiksi pelkästään sillä perusteella, että se on kirjoitettu yksikön ensimmäisessä persoonassa ja sisältää kirjoittajaansa koskevia tietoja. Sekä Rudolf Dekker että François-Joseph Ruggiu korostavat egodokumenttien monimutkaista suhdetta kirjoittajan ulkopuoliseen maailmaan ja muiden lähteiden kautta todennettaviin ilmiöihin ja tapahtumiin. He ovat nostaneet esiin ranskalaisen kirjallisuustieteilijä Philippe Lejeunen tunnetun käsitteen ”omaelämäkerrallinen sopimus”, *le pacte autobiographique*, joka on egodokumenttien tutkimuksessa keskeinen. Olennaista – myös kirjetutkimuksen kannalta – on tekstin lukijan luottamus siihen, että tekstin kertoja-minä ja tekstin kirjoittaja ovat sama, todellinen henkilö. Tämä erottaa autenttisen omaelämäkerran selvästi omaelämäkerran muotoon kirjoitetusta romaanista, jonka lukija tunnistaa fiktioksi siitä, että kirjoittaja ja kertoja-päähenkilö ovat erinimisiä. Itse tekstin sisällön perusteella näitä kahta luonteeltaan hyvin erilaista

⁸⁰ Liljewall 2007, 16–18. Liljewallin jaottelu pohjaa kielitieteilijä Kristina Perssonin työhön.

⁸¹ Sierra Blas ja Martínez Martín 2010, 195–198.

tekstiä ei välttämättä erota toisistaan.⁸² Tilanne on samanlainen myös kirjemuotoon kirjoitettujen romaanien kohdalla.

Omaelämäkerrallinen sopimus solmitaan sanattomasti kirjoittajan ja lukijan välillä. Lejeunen mukaan omaelämäkerrallisen tekstin kirjoittaja lupaa lukijalleen, että hänen kertomuksensa on totta tai ainakin kirjoittajansa vilpittömän näkemys totuudesta.⁸³ Sopimuksesta huolimatta kriittinen lukija voi olla sitä mieltä, että kirjoittaja vääristelee tahallaan totuutta tai valehtelee; silloin hän rikkoo lukijan kanssa tehdyn sopimuksen. Omaelämäkerrallisen tekstin on kerrottava todellisesta elämästä ja oltava todennettavissa, ja lukijan on voitava luottaa siihen että kirjoittaja pyrkii rehellisyyteen ja kertoo tapahtumista tai ajatuksistaan parhaansa mukaan niin kuin hän on ne nähnyt tai ymmärtänyt. Tämä jättää tilaa omaelämäkertaan väistämättä kuuluville tahattomille unohduksille, erehdyksille ja väärinymmärryksille.⁸⁴ Käsitys omaelämäkerrallisten tekstien tai egodokumenttien subjektiivisesta luonteesta on sittemmin vakiintunut tutkimuksen lähtökohtana ja keskustelu näiden tekstien suhteesta ”totuuteen” on jäänyt taka-alalle. Esimerkiksi kirjeiden mielekäs tutkiminen edellyttää kuitenkin taustaoletusta, että kirjeiden kirjoittajat ovat pyrkineet vilpittömästi kuvaamaan elämäänsä niin kuin he sen kokevat ja ilmaisemaan todellisia tunteitaan ja ajatuksiaan.

Lejeune tutki aluksi korkeakirjallisia, julkaistuja tekstejä, kuten Rousseau’ta. Myöhemmin hän kiinnostui kirjallisen kentän ulkopuolisista omaelämäkerrallisista teksteistä, sekä ”tavallisten ihmisten” kirjoittamista että tutkijoiden kirjaamista, haastatteluihin perustuvista omaelämäkerreroista. Kuten monet omaelämäkerrallisten tekstien tutkijat, myös Lejeune tutki oman sukulaisensa, isoisänsä isän, kauppa-apulainen Xavier-Edouard Lejeunen omaelämäkertaa 1800-luvun puolivälistä. Tätä tutkimusta tehdessään hän totesi, että tutkija-lukijasta tulee helposti eräänlainen elämäntarinan uudelleenluoja, kun hän vertaa tekstin tietoja muihin lähteisiin ja tutkii, mitä on kerrottu ja mitä jätetty kertomatta. Nämä kysymykset nousivat esiin, kun Lejeune sai huomata isoisänsä isän valehdelleen muun muassa syntyperästään ja avioliitostaan ja jättäneen monia elämäänsä sisältäneitä tragedioita kertomatta.⁸⁵ Vaikka Lejeune keskittyy ennen kaikkea omaelämäkertojen ja muistelmien kalta-

⁸² Lukijan näkökulma ja siitä lähtevä sopimuksen käsite yhdistyvät *Le pacte autobiographique* -teoksessa kirjallisen genren määrittelyyn. Lejeune määrittelee omaelämäkerran (*l'autobiographie*) näin: Se on ”retrospektiivinen proosamuotoinen kertomus, jonka todellinen henkilö on kirjoittanut omasta elämästään ja jossa painottuu hänen yksilöllinen elämänsä, erityisesti hänen persoonallisuutensa tarina”. Omaelämäkerran kirjoittajan, kertojan ja päähenkilön, identtisyys voidaan osoittaa useammalla tavalla. Usein kirjan nimi (”Elämäni tarina”, ”Muistelmani”) kertoo siitä, että minä-muodossa kirjoitettava kertoja on sama kuin kirjan kirjoittajaksi merkitty henkilö; kertoja-päähenkilön nimi voi myös olla sama kuin kirjan kannessa oleva kirjoittajan nimi. Kirjoittajan identiteetti on aina osoitettava lukijalle jommallakummalla näistä tavoista. Lejeune (1975) 1996, 14–26.

⁸³ Lejeune 2005. Verkkojulkaisu www.autopacte.org (viitattu 29.8.2011).

⁸⁴ Lejeune (1975) 1996, 36. Omaelämäkerrallisen sopimuksen eräänlainen vastakohta on fiktiivinen sopimus, joka ohjaa lukemista esimerkiksi silloin, kun luettavana on omaelämäkerran muotoon kirjoitettu fiktiivinen kertomus. Romaanin kirjoittaja ei pyydä lukijaansa uskomaan, että hänen kertomansa on ”totta”, eikä romaanin lukija voi syyttää kirjailijaa valehtelusta tai totuuden vääristelystä. Romaanin tekstiä voidaan arvioida sen mukaan, onko se todentuntuinen ja johdonmukainen, mutta ei sen ”totuudellisuuden” mukaan. Omaelämäkerrallinen teksti on periaatteessa mahdollista todistaa tutkimuksen avulla oikeaksi, vaikka se käytännössä useimmiten on hyvin vaikeaa. Omaelämäkerran kirjoittaja sitoutuu totuudellisuuteen; sen lisäksi teksti voi olla myös taideteos, jos se on hyvin rakennettu kirjoitettu. Lejeune 2005.

⁸⁵ Lejeune 2005.

siin egodokumentteihin eikä käsittele kirjeitä, monet hänen ajatuksistaan ovat sovellettavissa myös kirjeenvaihdon tutkimiseen.⁸⁶

Ajatusta kirjoittajan ja lukijan välillä solmitusta sopimuksesta sekä lukijan luottamuksesta kirjoittajan vilpittömyyteen voi käyttää apuna hahmotettaessa kirjetekstien luonnetta historiantutkimuksen lähteenä. Cécile Dauphin, Pierrette Lebrun-Pézerat sekä Danièle Pouban ovat soveltaneet ”omaelämäkerrallisen sopimuksen” käsitettä kirjeenvaihdon tutkimukseen. Heidän mukaansa pitkäaikainen, vuodesta toiseen jatkuvasti rakentuva perhekirjeenvaihto perustuu tarpeelle kommunikoida ja pitää yllä suhdetta toisistaan erillään olevien perheenjäsenten kesken. Yhteys ei ole riippuvainen kirjeen sisällöstä, eikä sisältö siis ole myöskään tutkijan ensisijainen tai ainoa kiinnostuksen kohde. Osapuolten tahto pitää yhteyttä toisiinsa johtaa heidät etsimään sellaisia kirjoittamisen tapoja, jotka synnyttävät kirjeen vastaanottajassa myötätuntoisen reaktion ja saavat tämän vastaamaan kirjeeseen. Kirjeenvaihdon jatkuessa muodostuu kirjoittamisen tapa, joka kehittyy kirje kirjeeltä ja joka on kirjoittajan tukena tämän etsiessä sopivaa ilmaisua kulloisellekin asialleen. Kirjeenvaihdon osapuolet tekevät sanattoman ”kirjeenvaihdon sopimuksen” (*pacte épistolaire*), jossa molemmat sitoutuvat pitämään kirjeenvaihtosuhdetta yllä. Sopimus ohjaa kirjoittajaa löytämään retoriset keinot toisen kohtaamiseen kirjeen välityksellä.⁸⁷

”Kirjeenvaihdon sopimuksessa” ei siis ole niinkään kyse tekstin suhteesta ulkopuoliseen maailmaan, vaan keskeistä on kirjetekstiä ohjaava, yhteen kirjeenvaihtosuhteeseen liittyvä tapa kirjoittaa. Tämä on kirjeenvaihdon tutkijalle hyödyllinen työkalu, sillä se liittyy kirjetekstin osaksi sosiaalisia suhteita. Silloin teksti on pelkästään yhden henkilön itseilmaisun tapa, joka kuvastaa nimenomaan kirjoittajansa persoonaa ja sisäistä maailmaa, vaan sillä on selvä yhteys myös vastaanottajaan, näiden kahden väliseen suhteeseen ja siihen yhteisöön jossa he elävät.

Kirjeenvaihdon sopimuksen ytimessä on mahdollisuus ylittää maantieteellinen etäisyys kirjoittajan ja vastaanottajan välillä. Perheiden kohdalla yhden perheenjäsenen poissaolo on uhka ryhmän yhtenäisyydelle, ja uhattu yhteys luodaan symbolisen läsnäolon, kirjeen, välityksellä. Kirje voidaan nähdä vaihdon välineenä, jossa kirjeen vastaanottamisen tuottamasta ilosta ja mielihyvystä ”maksetaan” investoimalla vastauskirjeeseen aikaa ja vaivaa.⁸⁸ Joskus – harvemmin – myös kirjeen kirjoittaminen koetaan iloa tuottavaksi toimeksi. Kirjeenvaihdon sopimukseen kuuluu myös rytmi, se, kuinka usein kirjeitä tulee kirjoittaa, kuinka pian saatuun kirjeeseen tulee vastata ja kuinka pitkästi on kirjoitettava. Kirjeissä puhutaan kirjeistä: kirjeenvaihtoon osallistuvat perheenjäsenet seuraavat kirjeenvaihdon kokonaisuutta, kommentoivat kirjoitettuja, odotettuja, luvattuja ja saamatta jääneitä kirjeitä. Tämä diskurssi on paitsi käytännöllinen – kuten Janssonin perheen seurattessa kirjeiden epä-

⁸⁶ Philippe Lejeunen suurtyö on ollut ranskalaisten, ”pitkän 1800-luvun” (1789–1914) aikana kirjoitettujen omaelämäkertojen kartoittaminen, luettelointi ja luokittelu. Tavoitteena oli luoda ”diskurssien sosiaalishistoria”, laaja sarja tekstejä, joiden avulla voidaan tutkia, kuinka tietystä asemassa tai tilanteessa olevat ihmiset kirjoittivat omasta elämästään. Omaelämäkertojen lisäksi Lejeune on tutkinut pitkään myös päiväkirjoja. Lejeune on toiminut hyvin aktiivisesti myös tutkimuksen kentän ulkopuolella: hän perusti 1992 *L’association pour l’autobiographie* -yhdistyksen, joka kerää, säilyttää ja tutkii omaelämäkerrallisia tekstejä. Yli 2 000 tekstistä valtaosa on omaelämäkertoja, mutta yhdistyksen kokoelmassa on myös päiväkirjoja ja kirjeitä.

⁸⁷ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban 1995, 131.

⁸⁸ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban 1995, 132–133.

varmaa kulkua kelirikon aikana – myös normatiivinen. Sen avulla varmistetaan, että kaikki hoitavat oman osuutensa perheen yhtenäisyyttä ylläpitäväästä kirjeenvaihdosta tehokkaasti.⁸⁹

Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban lisäävät kirjeiden välityksellä tapahtuvan vaihdon saamapuolelle vastaanottajan tunteman ilon lisäksi myös kirjeiden muodostaman symbolisen pääoman. Kun kaikki kirjeenvaihtosuhteiden verkostoon kuuluvat perheenjäsenet noudattavat kirjeenvaihtosopimuksen sääntöjä ja hoitavat oman osuutensa, muodostuu hiljalleen kattava kirjeenvaihto, joka säilytettynä muodostuu osaksi suvun henkistä perintöä ja siirtyy sukupolvelta toiselle. *Ces bonnes lettres* -teoksen merkittävä ansio on, että se käsittelee perhekirjeenvaihdon merkitystä myös jälkipolvien sekä kirjeiden säilyttämisen, järjestämisen ja myöhemmän käytön näkökulmasta.

Cécile Dauphin kollegoineen ei nosta kirjeenvaihdon sopimuksen yhteydessä esiin sopimusta pyrkimisestä totuudellisuuteen. Molempien osapuolien keskinäinen luottamus siihen, että toinen vähintäänkin pyrkii pysymään kirjeissään totuudessa, ainakin sellaisena kuin hän sen itse kokee, voidaan kuitenkin nähdä kaikkien egodokumenttien taustalla.⁹⁰ Vaikka kirjeissä saattaa olla merkkejä siitä, että vastaanottaja epäilee kirjoittajan muuntelevan totuutta omaksi edukseen, luottamus kirjoittajan pyrkimykseen kertoa rehellisesti itsestään ja omasta elämästään tekee kirjeenvaihtosuhteen jatkumisen mielekkääksi.

Metodisia kysymyksiä

Kirjeitä ja muita egodokumentteja tutkittaessa käytetään yleensä kahta vaihtoehtoista tutkimustapaa: joko syvennyttään yhden kirjoittajan teksteihin tai jopa vain yhteen dokumenttiin tai tarkastellaan suurempaa joukkoa dokumentteja, joita yhdistää tietty teema, kirjoittajaryhmä tai kirjoittamisen laji. Jean-Pierre Bardet on nimitänyt ensin mainittua tapaa ”monografiseksi”: siinä keskitytään dokumenttiin (tai rajattuun joukkoon dokumentteja), joka kuvaa usein yksityiskohtaisesti henkilökohtaista elämää ja kokemuksia ja joka ”enemmän tai vähemmän vääristyneesti” heijastaa kertojansa arvoja, ajatuksia, arkea ja oman ajan tapahtumia. Kun egodokumenttien kirjoittajia on yksi tai muutama, tutkijan on useimmiten mahdollista kontekstualisoida dokumentti tutkimalla kirjoittajan elämänvaiheita ja ympäristöä. Bardet kuten monet muutkin tutkijat huomauttaa, että tällainen dokumentti ei koskaan ole ”edustava” – tai pikemminkin kysymys dokumentin tai sen kirjoittajan edustavuudesta on tutkimusotteen kannalta epärelevantti. Jälkimmäistä tutkimuksen tapaa

⁸⁹ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban 1995, 131–158. Kirjeenvaihdon sopimuksen käsitettä on suomalaisessa kirjetutkimuksessa hiljattain käyttänyt Sonja Hagelstam, joka huomauttaa aiheellisesti, että sanattoman sopimuksen ehdot tulevat näkyviksi yleensä vain silloin, kun niitä ei noudateta. Hagelstam viittaa kirjeenvaihdon sopimukseen Philippe Lejeunen autobiografiseen sopimukseen perustuvana, Martyn Lyonsin luomana käsitteenä. Lyons itse viittaa artikkelissaan kuitenkin *Ces bonnes lettres* -kirjaan. Hagelstam 2014, 76. Katso myös Lyons 1999, 235.

⁹⁰ Mm. Maarit Leskelä-Kärki viittaa ruotsalaisen kirjallisuudentutkijan Lisbeth Larssonin ajatukseen, että kirjeiden ja muiden egodokumenttien kirjoittaja tekee lukijansa kanssa totuudellisuuslupauksen ja lukija voi ymmärtää lukemansa ”todellisenä puheena” riippumatta siitä, voidaanko sen sisältö osoittaa todeksi vai ei. Leskelä-Kärki 2006, 74.

Bardet kutsuu ”sarjalliseksi”. Kun dokumentteja kerätään suuri joukko tietyn teeman ympäriltä, monilta eri kirjoittajilta, aineisto on helppo tulkita monografista tapaa edustavammasi. Sarjallisessa tutkimuksessa kirjoittajien taustat voivat kuitenkin vaihdella huomattavasti, ja usein koko kirjoittajien joukosta on vaikeaa tai mahdotonta selvittää kontekstia tai kirjoittamisen motivaatiota. Bardet huomauttaa-kin, että massan suuruus ei välttämättä tee dokumenttijoukosta edustavaa, sillä jo pelkästään dokumenttien säilyminen arkistoissa on ollut monella tavalla sattumanvaraista.⁹¹ Suuriin tekstikorpuksiin pohjautuvaa tutkimusta tehdään erityisesti kieli-tieteellisessä tutkimuksessa.⁹²

Suomalaisesta tutkimuksesta voidaan esimerkkeinä monografisesta lähestymistavasta mainita yhden tai muutaman henkilön dokumentteihin perustuvat tutkimukset, kuten Kirsi Vainio-Korhosen tutkimukset Sophie Creutzin ja Sofie Munsterhjelmin kirjeistä, Anna Kuisminin ompelija Ida Digertin päiväkirjaan perustuva *Kadonnut kangas* ja tai Sami Suodenjoen yhteen, suutari Vihtori Lindholmin kirjoittamaan kirjeeseen pohjautuvat teos *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat* (2012). Sarjallista otetta ovat käyttäneet muun muassa 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien päiväkirja-antologia *Työtä ja rakkautta* sekä Taru Nordlundin ja Lea Laitisen siirtolaikirjeitä koskevat tutkimukset.

Lähiluku

Silloin kun egodokumentteja koskevissa tutkimuksissa keskustellaan metodisista kysymyksistä – niin ei läheskään aina tehdä – mainitaan metodina usein lähiluku. Lähilukua käytetään joskus synonyyminä tekstin tarkalle lukemiselle tai sillä viitataan väljästi kaikkeen huolelliseen ja ymmärtävään tekstin tai teoksen tulkintaan. Jyrki Pöysä on kutsunut lähilukua ”vaeltavaksi käsitteeksi”, joka on levinnyt kirjallisuudentutkimuksesta humanistiseen ja yhteiskuntatieteelliseenkin tutkimukseen. Hän näkee lähiluvun empirian ja teorian yhdistävänä ohjelmallisena periaatteena. Sen avulla pyritään liittämään yhteen monitieteisen kulttuurientutkimuksen käsitteistö ja vankan empiriaan perustuva teosanalyysi.⁹³

Käytännössä lähiluku edellyttää tekstin lukemista useaan kertaan. Vaikka teksti pysyy samana, lukeminen on joka kerralla erilaista ja se voi palvella eri tavoitteita. Ensimmäinenkin lukukerta ei ole puhtaasti tekstistä itsestään lähtevää lukemista, vaan ennako-odotukset sekä aikaisemmat käsitykset ja tiedot vaikuttavat alusta asti siihen, kuinka lukija-tutkija tekstin ymmärtää. Tulkitseva lukeminen tuottaa prosessin edetessä yhä enemmän myös kirjoitusta, tekstin sanallista tulkintaa. Lukeminen muuttuu vapaasti virtaavasta yhä katkonaisemmaksi ja analyttisemmaksi. Pöysä näkee tutkimusprosessissa muodostuvan hermeneuttisen kehän myös taisteluna arkielämän tulkintakäytäntöihin liittyviä tulkinnan tapoja vastaan. Lukija täydentää tahtomattaankin tekstiä omilla taustatiedoillaan ja lisää siihen samalla omia ennako-

⁹¹ Bardet 2010, 647–648.

⁹² Kirjeiden kielitieteellisestä tutkimuksesta katso Laitinen ja Nordlund 2012.

⁹³ Pöysä 2010, 331–333. Katso myös Leskelä-Kärki 2006, 631–639. Leskelä-Kärki on ottanut elämäkerrallisten tekstien tutkijan kokemuksen ja eläytymisen osaksi tutkimusmetodiaan ja pyrkii yhdistämään hermeneutiikan, empaattisuuden ja eettisyyden.

koluulojaan ja -oletuksiaan. Lukemisen rinnalla tapahtuva kirjoittaminen on väline, jonka avulla tutkija voi pyrkiä havaitsemaan omiin tulkintoihinsa ja väitteisiinsä sisältyneitä virheitä ja huomionsa ulkopuolelle jääneitä piirteitä tekstissä. Lähiluennan tulee aina olla sekä pohdittua että valikoivaa; fokuksen on oltava moninaisten yksityiskohtien sijaan tekstin keskeisimmissä piirteissä.⁹⁴

Hyvin samaan tapaan kuin folkloristi Jyrki Pöysä kuvailee metodejaan ranskalainen kirjallisuudentutkija Mireille Bossis, jonka tutkimusaineistot, ranskalaisten 1800-luvun kouluakäymättömien ihmisten kirjeet, ovat sekä ajallisesti että sosiaaliselta taustaltaan varsin lähellä kustavilaisen Janssonin perheen kirjeenvaihtoa. Bossis, joka on aikaisemmin tutkinut muun muassa kirjailija George Sandin kirjeenvaihtoa, pitää perinteisiä kirjeenvaihdon tutkimuksen tarjoamia malleja niin selkeästi toisentyypisten aineistojen tutkimuksen tarpeisiin luotuina, ettei niitä ole järkevää tai mahdollistakaan soveltaa itseoppineiden kirjoittajien tai kansanihmisten kirjeenvaihdon tutkimukseen. Tutkijan kannalta ehkä merkittävin ero on se, ettei kirjoittajasta ja hänen elinympäristöstään tai teksteissä mainituista tapahtumista välttämättä ole olemassa lainkaan aikaisempaa tutkimusta, toisin kuin esimerkiksi tunnettujen kirjailijoiden tai valtiomiesten kohdalla. Bossis kehittää kirjassaan *Ursin et Ernestine: La parole des muets de l'Histoire* (1998) normandialaisen pitsinnyplääjän ja puutarhurin välistä kirjeenvaihtoa tutkiessaan monitieteistä mallia, jossa tekstiä luetaan hitaasti ja tarkasti, aina uudelleen ja uudelleen. Lukija-tutkija esittää tekstille kysymyksiä, jotka jokaisella lukukerralla liittyvät yhä tarkemmin tekstin sisältöön. Kysymysten ja niihin ehkä löytyneiden vastausten myötä tekstin sisältö näyttää jokaisella lukukerralla erilaiselta. Kirjallisuudentutkijalle teksti on ensisijainen, ja Bossis korostaakin, että myös epävarmojen, tottumattomien kirjoittajien teksteissä jokaisella sanalla on tarkoituksensa ja merkityksensä. Tämän tutkimuksen kannalta keskeistä Bossisin ajattelussa on huomion kiinnittäminen kirjeiden hiljaisuuksiin: se, mitä kirjeissä sanotaan, kätkee sisäänsä myös sen, mitä ei sanota. Asioita saatetaan joskus jättää sanomatta salaamisen tarkoituksessa, mutta usein sanalista ilmausta tai kuvailua vaille jäävät ne asiat, jotka kirjeenvaihdon molemmat osapuolet jo tuntevat ja joiden käsittelyä kirjeissä pidetään sen vuoksi tarpeettomana. Näin kirjeiden hiljaisuuksien kautta on mahdollista hahmottaa sitä maailmankuvaa, joka on molemmille osapuolille yhteinen ja itsestään selvä.⁹⁵ Myös mikrohistoriallisesta näkökulmasta kirjeitä tutkinut Anne Ollila huomauttaa, että käydessään vuoropuhelua lähteittensä kanssa historioitsija tekee päätelmiä erilaisten johtolankojen ja merkkien perusteella, sillä kulttuurin keskeisiä toimintatapoja ei yleensä selitetä tai sanota suoraan.⁹⁶ Jo suppeastakin aineistosta voi löytää suuren määrän kulttuurisia merkityksiä, joiden historiallisia juuria ja aikakaudelle ominaisia merkitystapoja kartoittamalla päädytään ”pienestä” tekstistä kulttuurin suuriin peruskysymyksiin. Ollila on tarkastellut aikakäsityksiä esimerkkinä sellaisista ajatustavoista ja uskomuksista, joita kirjeissä ei sanota suoraan, mutta jotka on mahdollista päätellä ihmisten toimintaa tarkastelemalla.⁹⁷

⁹⁴ Pöysä 2010, 342–343.

⁹⁵ Bossis 1998, 24.

⁹⁶ Ollila 1998, 13.

⁹⁷ Ollila 2000, 12–14.

Tekstin lähiluvun rinnalla tutkija saattaa joutua myös kirjoittamaan puhtaaksi tutkimuksensa kohteena olevan tekstin – näin on ollut myös Janssonin perheen kirjeiden laita. Tämä käsinkirjoitetun, usein vaikeaselkoisenkin tekstin sana sanalta tapahtuva tulkinta luo oman, pikkutarkan ja kieleen paneutuvan työvaiheensa käsinkirjoitetun tekstin tutkijalle.

Bossis liittää lähilukemisen malliinsa myös historioitsijan kannalta oleellisen tärkeän kontekstualisoinnin. Lukukertojen välillä tutkija ei etsi vastauksia kysymyksiinsä vain tekstistä itsestään, vaan hän vertaa tutkimuksensa kohteena olevien tekstien välittämää tietoa siihen historian tutkimukseen, joka liittyy samaan aikaan, paikkaan tai ilmiöön. Tutkimustieto puolestaan herättää uusia kysymyksiä tutkittaville teksteille, ja niiden selvittäminen edellyttää jälleen uutta lukukertaa.⁹⁸ Kuten Jyrki Pöysä realistisesti muistuttaa, tieteenteon ”maailmallisuus” asettaa rajansa hermeneuttisen kehän pyörähdyksille – erityisesti suurten aineistojen kohdalla – ja lähiluenta ei koskaan saavuta lopullista tulkintaa vaan jää lopustaan avoimeksi. Vaikka itse teksti ei muutu, siitä on aina mahdollista löytää uusia näkökulmia ja tulkintoja.⁹⁹

Lähiluvun prosessin rinnalla kulkee myös tekstin sisällön aineistolähtöinen tulkinta. Itseoppineiden kirjoittajien tekstien tutkijoista Mireille Bossisin lisäksi myös Britt Liljewall painottaa, ettei kirjeenvaihdon eikä muidenkaan egodokumenttien sisältöä pidä lähteä analysoimaan ja tulkitsemaan etukäteen valituista tekstin ulkopuolisista teemoista tai teoreettisista malleista käsin. Kysymyksenasettelun on kiinnityttävä käsillä olevaan tekstiin ja sen sisältöön. Bossis korostaa tekstilähtöisyyttä ja pragmaattista metodologiaa: kirjeissä toistuvat tiedot, viittaukset ja vihjeet kootaan asiaryhmiksi, joista muodostuu tekstin tulkinnan rakenne. *Ursin et Ernestine* -kirjassa näitä ryhmiä ovat muiden muassa sotapalvelus ja armeija, aika ja kalenteri, raha ja tulot, uskonnolliset tavat ja kansankulttuuri. Vain tekstin sisällöstä lähtien on mahdollista löytää ne tutkimuskysymykset, joiden avulla voi tavoittaa yksilön ainutkertaisuuden ja hänen näkemyksensä yhteisöstä, jossa hän elää.¹⁰⁰ Myös Liljewallin mukaan kysymyksenasettelun on noustava tutkittavasta tekstistä itsestään; teksti vaikenee, jos valmis teoreettinen malli ohjaa sen lukemista. Kun Bossis on tutkinut kahden ihmisen kirjeenvaihtoa, Liljewall on valinnut sarjallisen lähestymistavan. Hän on tutkimuksissaan tarkastellut usean kirjoittajan tekstien muodostamia kirjekorpuksia, mikä on edellyttänyt monien henkilöiden taustan ja ympäristön kartoittamista. ”*Ack om du vore här*” -kirjassaan hän kertoo etsineensä useista eri talonpoikaisten kirjoittajien kirjekokoelmista sellaisia kysymyksenasetteluja, joita juuri kyseinen kirjeenvaihto parhaiten valaisee. Liljewall on liittänyt tulkintansa läheisesti modernisaatioprosessiin ja tutkinut muun muassa kirjoitustaitoa, koulutusta ja ammatillistumista, siirtolaisuutta sekä muuttuvia näkemyksiä naiseudesta ja mieheydestä sekä rakkaudesta ja perheen perustamisesta.¹⁰¹

Kynällä kyntäjät -kirjan toimittajat Lea Laitinen ja Kati Mikkola ovat tiivistäneet suomalaisen kansankirjoittajien tekstien tutkimuksen yhdistäväksi metodiksi aineistolähtöisyyden: päätelmät nousevat empiriasta ja empirian kautta päätelmien

⁹⁸ Bossis 1998, 21–27.

⁹⁹ Pöysä 2010, 340–341.

¹⁰⁰ Bossis 1998, 161–162.

¹⁰¹ Liljewall 2007, 12–13.

teoreettista perustaa myös koetellaan. Pääpaino on ollut uudenlaisten aineistojen tuomisella tutkimuksen piiriin. Useaa humanistista alaa edustavien kansankirjoittajien tukijoiden näkökulma on ollut selkeästi monitieteinen, mutta yhteistä on ollut *from below* -ote, 1800-luvun yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tapahtumien tarkastelu kansanihmisen silmin.¹⁰² Toiset tutkijat, kuten Kaisa Kauranen *Työtä ja rakkautta* -antologiassaan, ovat varsinaisten metodisten valintojen sijaan selvittäneet ja perustelleet julkaisemiensa tekstien toimituksellisia periaatteita, joissa on usein jouduttu tekemään kompromisseja alkuperäisen tekstin mahdollisimman uskollisen välittämisen ja tekstin luottavuuden välillä.¹⁰³

Lähdeaineisto ja sen käsittely

Tämän tutkimuksen lähdeaineistona on 147 kirjettä, jotka Simon ja Wilhelmina Jansson lähettivät pojilleen Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonille vuosien 1859 ja 1887 välillä. Kirjeet ovat säilyneet kahdessa eri kokoelmassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa ja Turun maakunta-arkistossa. Perheen kirjeenvaihtoa ja sen säilymistä ensin suvun keskuudessa ja myöhemmin arkistossa on käsitelty tarkemmin luvussa ”Simon ja Wilhelmina Jansson kirjeiden kirjoittajina”.

Lähtiessäni kartoittamaan 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien kirjeitä luonteva lähtöpiste oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto, jossa itseoppineiden kirjoittajien tekstejä oli jo luetteloitu.¹⁰⁴ Ennako-oletukseni oli, että arkistossa olevien, ensimmäisen polven sivistyneistöön kuuluneiden suomalaisten fennomaanien arkistoista löytyisi myös perhekirjeenvaihtoa koulua käymättömien vanhempien kanssa. Vaikka olin aikaisemmin – itse sukuun kuuluvana – osallistunut A. W. Jahnssonin arkiston 1900-luvun kirjeiden kirjoittajien ja vastaanottajien tunnistamiseen, Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeenvaihdon laajuus selvisi minulle vasta valmiista arkistoluettelosta.¹⁰⁵ Kun toinen, vielä laajempi osa kirjeenvaihtoa ja muita dokumentteja myöhemmin luovutettiin Turun maakunta-arkistoon, näytti selvältä, että kirjeet muodostavat poikkeuksellisen laajan ja pitkäkestoisen itseoppineiden kirjoittajien egodokumenttien kokoelman. Aineiston kiinnostavuutta lisäsi se, että melkoinen osa kirjeistä oli naisen kirjoittamia, mikä itseoppineiden 1800-luvun kirjoittajien joukossa on harvinaista.¹⁰⁶

¹⁰² Laitinen ja Mikkola 2013, 10. Martyn Lyons on käyttänyt termejä *old history from below* kollektiivisesta ja anonyymistä ”tavallisten” ihmisten tutkimuksesta ja *new history from below* yksilöiden omaa ääntä etsivästä tutkimuksesta. Lyons käyttää tutkimuksen kohteista mm. termejä *ordinary people, working class, the poor*. Tämä on hankalasti sovitettavissa suomalaiseen tai pohjoismaiseen itseoppineiden ihmisten tutkimukseen, jonka kohteina ovat usein alistettujen ryhmien sijaan maaseudun hyväosaiset, talolliset. Lyons 2013.

¹⁰³ Kauranen 2009, 17–18.

¹⁰⁴ Kaisa Kauranen: *Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeenvaihdosta*. 2005. Luettelossa mukana oleva kirjeenvaihto on pääosin kansankirjoittajien ja SKS:n välistä, eikä luettelossa ole mukana perhekirjeenvaihtoja.

¹⁰⁵ A. W. Jahnssonin (25.2.1841–9.1.1894) arkiston arkistoluettelo, Hanna Miettinen 15.12.2004. KIA.

¹⁰⁶ Kaurasen mukaan tärkein kansankirjoittajien kirjoituksia säilyttävä arkisto on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto. Kirjallisuusarkistossa ja SKS:n kansanrunousarkistossa tehdyn kartoituksen ja 2003 järjestetyn keruun jälkeen SKS:ssa oli löydetty noin neljänsadan ennen 1880-lukua syntyneen kansankirjoittajan ja -kerääjän tekstejä. Kirjoittajista 90 % on miehiä. Kauranen olettaa, että naisten kirjoittaminen alkoi usein kirjeistä, joita ei kartoituksen yhteydessä käyty systemaattisesti läpi. Kauranen 2013, 51–53. Myös Taru Nor-

Kun kirjeiden kirjoittajat ovat koulua käymättömiä ihmisiä, kirjetekstien tulkinta ja puhtaaksikirjoittaminen ovat olleet pitkä ja haastava työvaihe, joka vaati useita luku- ja kirjoituskertoja. Molempien kirjoittajien käsiala on ajoittain vaikeaselkoista ja sanojen oikeinkirjoitus ja kielioppi vaihtelevaa. Suurin haaste on kuitenkin ollut välimerkkien ja lauseen aloittavien isojen kirjainten puuttuminen, minkä vuoksi sanojen hahmottaminen ajatuksiksi ja lauseiksi on ollut virheille altista. Monet hämäräksi jääneet merkitykset ovat selvinneet vasta jälkikäteen, toisista kirjeistä saatujen vihjeiden sekä muista lähteistä selvinneiden tietojen avulla. Virheiden minimoimiseksi transkriptiot on tehty alkuperäiset rivijaot säilyttäen, sillä ne voivat osittain antaa tietoa aiheen vaihtumisesta. Transkriptioon on merkitty erikoismerkeillä kaikki sellaiset kohdat, jotka ovat epävarmoja tai joihin sisältyy tutkijan tulkintaa. Kirjoittajien kieli on jäljennetty täsmälleen alkuperäisen mukaan, eikä selviltä näyttäviä virheitäkään ole korjattu. Vaikka tämä tekee tutkimuksessa siteerattujen tekstien lukemisesta hankalampaa, kirjoittajan oman äänen ja kielen kuuluminen on katsottu helppolukuisuutta tärkeämmäksi. Lisäksi korjausten tekeminen piilottaisi lukijan katseilta tutkijan tekemät tulkinat.

Oman haasteensa on tuonut kirjeiden kaksikielisyys: Simon Jansson kirjoitti kirjeensä aina suomeksi ja Wilhelmina Jansson ruotsiksi. Viimeksi mainitut ovat olleet helpompia tulkita, sekä kirjoittajansa kirjallista kulttuuria lähempänä olevan taustan että ruotsin kielen vakiintuneemman kirjoitusasun vuoksi. Simon Janssonin kirjeet sisältävät murteellisia ja Kustavissa tyypillisiä ruotsinvoittoisia ilmauksia ja niiden lisäksi merenkulun erikoissanastoa. 1800-luvun sanakirjat ovat olleet molempien kirjoittajien tekstien tulkinnassa suureksi avuksi.¹⁰⁷

Kirjeiden transkriptioiden valmistuttua tekstit on käsitelty lähdeaineiston kvalitatiiviseen analyysiin tarkoitettulla Atlas-ohjelmalla.¹⁰⁸ Tässä vaiheessa kirjeissä usein esiintyviä aiheita on koodattu kirjeiden tekstiin. Työvaiheen avulla on hahmotettu sitä, kuinka hyvin lukuvaiheessa esiin nousseet asiat ja aiheet kuvastavat kirjetekstien sisältöä. Osa aihepiireistä osoittautui niin laajoiksi, että ne vaativat hienosyisempää jaottelua. Osa puolestaan jäi pois, koska niitä koskevia tekstejä oli vähän tai ne jäivät lyhyiksi maininnoiksi. Toistuvat aiheet ryhmiteltiin tutkimuksen kysymyksenasetteluun liittyviksi teemoiksi. Näitä olivat arki, työ ja kotitalous; koulutus, sen järjestelyt ja siihen liittyneet toiveet ja odotukset; kirjoittaminen ja sen merkitykset; postin kulku ja muut kirjeenvaihdon materiaaliset edellytykset; yhteisö, verkostot ja palvelusten vaihto sekä yksilöstä, ”minästä” ja sosiaalisista rooleista kirjoittaminen.

Tutkimusaineistossa ovat mukana ainoastaan Simon ja Wilhelmina Janssonin pojilleen kirjoittamat kirjeet, tarkemmin sanottuna kirjeet, joiden kirjoittamisessa molemmat tai jompikumpi on ollut mukana. Kaikkien kolmen pojan kirjeitä on myös

dlundin mukaan naisten kirjeet 1800-luvulta ovat yksittäisiä ja ajoittuvat vuosidadan loppupuolelle. Nordlund 2005, 51–52. Vanhin tiedossa oleva kansannaisen päiväkirja on Uudenkaupungin saaristosta, Eva Christina Lundströmin muistiinpanot vuosilta 1859–1893. Kuismin 2013, 71. Ne on julkaistu nimellä *Luotolaisnaisen päiväkirja*, Lindström ja Norima 1999.

¹⁰⁷ Svenskt-finskt lexikon 1865 sekä Europaeuksen Svenskt-finskt handlexikon 1853.

¹⁰⁸ Atlas-ohjelma liittyy läheisesti sosiaalitieteissä käytettyyn ja myös kritisoituun *grounded theoryyn*, jossa teorian muodostaminen kytketään tiiviisti empiriaan. Tässä tutkimuksessa Atlasta on käytetty ainoastaan apuvälineenä suuren tekstiaineiston hallintaan ja käsittelyyn, eikä eri aiheiden esiintyvyyttä ole analysoitu numeerisesti. Tietyn aiheen esiintyminen Janssonin perhekirjeiden kaltaisessa tekstissä ei perustu pelkästään itse tekstiin vaan myös tutkijan tulkintaan tekstistä.

säilynyt kirjallisuusarkistossa ja Turun maakunta-arkistossa, erityisesti Waldemar Jahnssonin, mutta niitä on tässä tutkimuksessa käytetty ainoastaan vanhempien kirjeiden tulkinnan tukena. Vaikka dialogisuus on kirjeenvaihdon keskeinen piirre, sen huomioiminen kaksisuuntaista kirjeenvaihtoa käyttämällä ei ole Janssonin perheen kohdalla ollut mahdollista. Perheen poikien säilynyt kirjeenvaihto on pääosin muille kuin vanhemmille kirjoitettua. Säilyneet, vanhemmille lähetetyt kirjeet ovat hajanaisia, eivätkä ne muodosta sellaisia viestin ja vastauksen ketjuja, joita dialogisuuden tutkiminen edellyttäisi. Perheen kolmen pojan kirjoittamia tekstejä on käytetty lähinnä silloin, kun ne ovat osa usean perheenjäsenen kirjoittamia kirjeitä.

Perhekirjeellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yhden tai useamman perheenjäsenen kirjoittamaa kirjettä, jonka vastaanottaja tai vastaanottajat kuuluvat samaan perheeseen. Kollektiivisesta perhekirjeestä puhutan silloin, kun kirjeen puhuttelun, allekirjoituksen tai sisällön perustella tiedetään kirjoittajia tai vastaanottajia olevan enemmän kuin yksi. Tämä raja henkilökohtaisen ja kollektiivisen perhekirjeen välillä ei aina ole selvä; tervehdykset ja allekirjoitukset eivät aina vastaa kirjeen sisältöä.

Kirjeet ja historiantutkimus -kirjan toimittajat ovat kiinnittäneet huomiota niihin haasteisiin, joita tutkija kohtaa syventyessään menneisyyden ihmisten kirjoittamiin kirjeisiin. Niiden maailma on monella tapaa tutkijalle vieras ja osin myös jää arvoitukseksi. Valintoja tehdessään ja kirjeissä olevia tietoja julkaistessaan tutkija käyttää valtaa. Näiden aineistojen yhteydessä on puhuttu historiantutkimuksen eettisestä käänteestä. Kun kiinnostus kohdistuu entistä enemmän omaelämäkerrallisiin, luonteeltaan intiimeihin teksteihin, on myös historiantutkijoiden pohdittava tarkemmin menneisyyden ihmisten yksityisyyteen liittyviä kysymyksiä – kysymyksiä, jotka esimerkiksi folkloristiikan piirissä ovat pitkään olleet keskeisiä.¹⁰⁹ Menneisyyteen on mahdollista soveltaa ajatusta, johon esimerkiksi nykypäivän journalistin eettiset ohjeet perustuvat: julkisista valtaa käyttävien ihmisten yksityisyyden suoja on matalampi kuin julkisuuteen kuulumattomien ihmisten, jos heitä koskevilla tiedoilla voidaan ajatella olevan yhteiskunnallista merkitystä. Näin ollen Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeet kuuluisivat tiukasti ottaen korkean yksityisyyden suojan piiriin. Tätä periaatetta on mahdoton yhdistää ajatukseen, että menneisyyden ”tavallisen” ihmisen oma kertomus elämästään ja ajatuksistaan voi tuoda jotakin uutta käsityksemme menneisyydestä. Janssonien kirjeissä käsitellään arkaluontoisia asioita, kuten alkoholismia ja mielenterveyden ongelmia. Niiden jättäminen pois hienotunteisuussyistä vääristäisi aivan olennaisella tavalla sitä kuvaa perheen ja saaristolaisyhteisön elämästä, jota tässä tutkimuksessa kirjeiden avulla rakennetaan. Eettistä dilemmaa on pyritty ratkaisemaan niin, että kirjeissä esiin tulevia ihmisten ongelmia ei käsitellä vain kiinnostavina yksityiskohtina vaan niitä pyritään ymmärtämään osana yksilön ja yhteisön elämän kokonaisuutta. Mireille Bossis on kuvannut menneisyyden ihmisten kirjeitä lukevaa tutkijaa tahdittomaksi kolmanneksi lukijaksi, *un tiers lecteur indiscret*. Tutkijan asema yksityisyyden piiriin tunkeutuvana ulkopuolisena on sekä eettinen ongelma että tutkimuksellinen haaste, kun tutkija joutuu eri vihjeiden avulla selvittämään kahdenkeskisiä asioita, joita ei aina ilmaista suoraan. Yksityisyyden suojaan liittyviä eettisiä haasteita on tässä tutkimuksessa ratkaistu niin, että arkaluontoisia asioita käsiteltäessä sivuhenkilöitä – siis muita kuin Jansso-

¹⁰⁹ Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen ja Vehkalahti, 2011, 23–24.

nin perheen jäseniä – on identifioitu vain viitteellisesti. Patronymien aikaan tämä tapahtuu esimerkiksi jättämällä mainitsematta kylän tai talon nimi tai myöhempi sukunimi.

Maarit Leskelä-Kärki on Krohnin sisaruksia käsittelevässä tutkimuksessaan pohjennut tutkijan oikeutta yksityiseksi tarkoitettujen kirjeenvaihdon käyttämiseen. Hän näkee tärkeänä sen seikan, että kohdehenkilöt ovat itse arkistojaan järjestäessään ja mahdollisesti myös itse julkiseen arkistoon luovuttaessaan ajatelleet dokumenttien tulevan ennemmin tai myöhemmin myös ulkopuolisten lukijoiden tarkasteltaviksi. Myös Katarina Eskola on julkaistessaan vanhempiansa kirjeenvaihtoa *Valistuksen sukutarina* -sarjassaan korostanut, että hänen vanhempansa olivat itse säästäneet ja tallentaneet ne dokumentit, joita hän on kirjassaan käyttänyt.¹¹⁰ Janssonien kohdalla ei ole mitään merkkiä siitä, että he olisivat itse halunneet jättää tekstinsä jälkipolviin luettavaksi. Päätöksen ovat tehneet seuraavat sukupolvet kirjeet säilyttäessään ja myöhemmin arkistoihin luovuttaessaan.

Silloin kun tutkitaan julkisen elämän ulkopuolella toimivia ihmisiä sekä perhepiiriin ja lähiyhteisöön sijoittuvia tapahtumia, suurena haasteena on egodokumenteissa esiintyvien henkilöiden tunnistaminen ja ilmiöiden ja tapahtumien sijoittaminen historialliseen kontekstiinsa. Suomalainen 1800-luvun maaseutuyhteisö, jossa henkilöt miellettiin niin viranomaisten asiakirjoissa kuin ihmisten ajattelussa tiettyyn taloon kuuluviksi, on ihmisten identifioinnin näkökulmasta helppoa tutkittavaa. Wilhelmina ja Simon Jansson määrittävät kirjeissään oman yhteisönsä ihmiset yleensä mainitsemalla talon ja henkilön aseman siinä: Istron emäntä, Nissilän Kalle, Millanaisten piika. Kustavilaiset on tämän vuoksi mahdollista löytää kylittäin ja taloittain pidetystä rippikirjasta, josta samalla selviävät heidän sosiaalinen asemansa ja sukulaisuussuhteensa. Suomalainen aineisto tekee helpoksi ratkaista ongelman, joka muualla voi olla ylitsepääsemätön. Esimerkiksi Mireille Bossis pitää yhtenä eliittien ulkopuolisen väestön kirjeiden tutkijan haasteena sitä, että lähteiden puutteessa suuri osa kirjeissä mainituista henkilöistä jää väistämättä tunnistamatta.¹¹¹

Kirkonkirjojen lisäksi Simon ja Wilhelmina Janssonia koskevia asiakirjoja on vähän. Vehmaan kihlakunnan arkiston palo vuonna 1928 tuhosi osan lähteistä, mutta esimerkiksi perukirjojen kopioita on säilynyt suvun arkiston osana Turun maakunta-arkistossa. Simon Janssonin talonpoikaislaivurin ammatin harjoittamista on selvitetty muun muassa Kustavin merimieshuoneen arkiston avulla. Kun tutkimuksen fokuksessa ovat kirjeet egodokumenteina eikä talonpoikaispurjehdus, esimerkiksi ulkomaankaupan kannalta keskeistä Degerbyn tullikamarin arkistoa ei ole käytetty. Simon Janssonin sukunimi ja hänen laivansa nimi olivat niin yleisiä, että monissa lähdeaineistoissa on suuri sekaannuksen vaara, erityisesti sen vuoksi, että tutkimusajankohtana kustavilaisia aluksia ei aina eroteltu taivassalolaisista.

Tutkijan työtä helpottaa olennaisesti myös se, että molempien kohdehenkilöiden suvusta on tehty sukuselvityksiä. Gerald Enckell on julkaissut selvityksen Widbo-

¹¹⁰ Enäjärvi-Haavio, Haavio ja Eskola 2003, 487–491. Eskola on myös muissa sarjan osissa – *Kahden, Yhdessä, Sodassa ja Itään* – käsitellyt kirjeiden, erityisesti oman suvun jäsenten kirjoittamien, julkaisemiseen liittyviä eettisiä ja muita haasteita. Eskola viittaa kiinnostavalla tavalla elämäkertatutkija Ruthellen Josselsoniin, jonka mukaan toisten ihmisten omaelämäkerrallisten tekstien tutkimiseen kuuluu tutkijan tuntema huoli ja epämukavuus; ne estävät häntä menemästä liian pitkälle.

¹¹¹ Bossis 1998, 24.

min suvusta *Genos*-lehdessä vuonna 1991, ja Simon Janssonin sukua on selvittänyt kaksikin hänen lapsenlapsistaan.¹¹² Perheen kahdesta vanhimmasta pojasta on pienoiselämäkerrat *Kansallisessa elämäkerrastossa* ja Evald Jahnssonista on lisäksi kirjailijaelämäkerta teoksessa *Aleksis Kivestä Martti Merenmaahan: Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja*.

Kustavin asukasluku on tätä kirjoitettaessa alle 800, ja siihen nähden kunnasta ja sen merellisestä historiasta on kirjoitettu hämmästyttävän paljon. Vuonna 1983 julkaistu *Kustavin historia* antaa pitäjän perustietojen lisäksi tarkkoja tietoja talonpoikaispurjehduksesta 1860-luvulta alkaen; sitä ennen Kustavi kuului Taivassaloon, jonka pitäjänhistoriaa ei ole kirjoitettu. Ulla Kallberg on tutkinut pitäjän talonpoikaispurjehdusta vuosien 1860 ja 1915 välillä. Talonpoikaispurjehdukseen tutkimuksen taustalla on hieman aikaisempaan aikaan ajoittuva Yrjö Kaukiaisien väitöskirja vuodelta 1970. Merenkulusta on kirjoittanut myös kustavilainen Taavi Kilpi. Tärkeä tausta-aineisto on myös kustavilaisen kirjailijan Volter Kilven tuotanto. Monet myöhemmät kirjoitukset tukeutuvat hänen 1920-luvulla kirjoittamiinsa ja paljolti muistitietoon perustuviin artikkeleihinsa, joissa on myös jonkin verran tietoja Janssonin perheestä. Volter Kilven saaristolaisarja, ennen kaikkea romaani *Alastalon salissa*, on pitkälti luonut kustavilaista, edelleen voimakkaana elävää historiakulttuuria, joka painottuu suurten purjealusten aikaan. Päiviö Tommila on niinkään tutkinut Kustavin historiaa, tämän tutkimuksen kannalta erityisesti kustavilaisten varhaista koulunkäyntiä. Taimo Iisalo on julkaissut tutkimuksen Uudenkaupungin alueen merimiesten kirjoitustaidosta vuonna 1992, siis jo ennen vilkkaan itseoppien tutkimuksen alkua.

Kustavilaisia egodokumentteja on julkaistu verrattain runsaasti. Suurin osa liittyy Abrahamsson-Ericsson-Kilpi -sukupiiriin ja ajoittuu jonkin verran tämän tutkimuksen aikaa myöhemmäksi. Volter Kilven kirjeenvaihtoa veljensä ja puolisonsa kanssa on julkaistu useita niteitä.¹¹³ Kirjeiden lisäksi Seija Tommila on julkaissut isoisänsä Anton Aimosen päiväkirjan vuosilta 1877–1880, jolloin kirjoittaja opiskeli Turussa ja Helsingissä. Päiväkirja on tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava, koska Aimonen oli Waldemar Jahnssonin oppilas Turun lyseossa ja oli tekemisissä Janssonin perheen kanssa myös Kustavissa. Päiväkirja on varsinkin alussa enemminkin lyhyitä merkintöjä sisältävä muistikirja kuin pohdiskeleva päiväkirja, mutta seuraelämän tapahtumia kirjatessaan se mainitsee tavan takaa samoja kustavilaisia, jotka esiintyvät Janssonin perheen kirjeissä. Lisäksi Aimosella oli ilmeisesti osuusia useissa aluksissa, joten päiväkirjassa sivutaan myös merenkulkua.¹¹⁴

¹¹² Aila Heikinheimo-Lindholmin tekemä sukuselvitys on A. W. Jahnssonin arkistossa Kirjallisuusarkistossa ja Ilmo Heikinheimon tekemä sukuselvitys Yrjö Jahnssonin arkistossa Kansallisarkistossa.

¹¹³ Vaan väkevää olemista : Volter Kilven kirjeet Anto Säynäslahdelle, toim. Dietrich Assmann ja Eeva-Liisa Assmann, 1999; Vieras, vieras minä olen kaikille : Volter Kilven ja Vilho Suomen kirjeenvaihto 1937–1939 ja muita kirjeitä, toim. Pirjo Lyytikäinen. 1993; Kirjailija ja hänen kustantajansa : Volter Kilven ja Alvar Renqvistin kirjeenvaihto 1931–1938, toim. Pekka Tarkka, 1990; Volter ja Hilja : "Ovat sanasi niinkuin valoa minulle" : Volter Kilven ja Hilja Vanhakartanon kirjeenvaihtoa, toim. Laura Kokko, 2013.

¹¹⁴ Seija Tommila: *Anton Aimosen päiväkirja 1877–1880*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 87–88. 1999.

2. SIMON JA WILHELMINA JANSSON SEKÄ 1800-LUVUN KUSTAVI

Perhe uuden ja vanhan rajalla

Kustavilainen Simon Jansson ja Lempäälässä syntynyt Wilhelmina Widbom solmivat avioliiton Kustavissa vuonna 1838. Simon Janssonin kautta perhe ankkuroitui tukevasti vanhoihin talonpoikaisiin kustavilaissukuihin ja -taloihin sekä saariston kulttuuriin ja elämäntapaan. Wilhelmina Widbomin sosiaalinen tausta oli monimuotoisempi ja sääty-yhteiskunnan ryhmittymiin vaikeammin sovitettava. Hänen lapsuutensa ja nuoruutensa vaiheet olivat tärkeä ponnin sille perheen murrokselle, jossa talonpoikaislaivurin pojat siirtyivät kouluun, kaupunkiin ja oppisivitysteistöönsä sen sijaan, että olisivat jatkaneet isänsä ammattia.

Simon Jansson¹¹⁵ (1812 –1887) syntyi Kustavin kirkonkylän Kivimaan Nissilän talossa. Hänen isänsä oli Nissilän isännän Juho Markunpojan (kirkonkirjoissa Johan Marcusson) ja Liisa Hannuntyttären (Lisa Hansdotter) vanhin poika ja Nissilän talon perijä Juho Juhonpoika (Johan Johansson 1765–1831). Äiti oli Anna Abrahamintytär (Anna Abrahamsdotter 1769–1836) Vartsalan saaren Anavaisten kylän Isotalosta. Simon Janssonin lapsuudenperheeseen syntyi kaikkiaan yhdeksän lasta, joista Simon oli nuorin. Hän kävi ensimmäisen kerran ripillä vuonna 1826, 14-vuotiaana, jolloin hän on siis osannut lukea ja tuntenut kristinopin perusteet. Nissilässä asui tuolloin isännän ja emännän lisäksi perheen lapsista neljä. Simon Janssonin vanhin veli oli jo naimisissa ja asui Nissilässä vaimonsa ja kahden poikansa kanssa. Isäntäperheen lisäksi Nissilässä on kirkonkirjojen mukaan asunut näinä vuosina yksi renki tai piika, ajoittain molemmat. Nissilän talo oli puolen manttaalin tila, ja siihen kuului yksi torppa.¹¹⁶ Se ei kuulunut pitäjän suuriin taloihin, joissa torppia saattoi olla viisitoistakin.¹¹⁷

Simon Janssonin neljä aikuiseksi elänyttä sisarusta elivät Kustavissa ja Taivassalossa maanviljelyksen piirissä. Vanhin veli, isänsä kaima Juho Juhonpoika (1797–1859) peri Nissilän talon ja jatkoi sen viljelemistä. Varsin pian hänen kuolemansa jälkeen 1860-luvulla kuolivat myös kaikki hänen kolme poikaansa ja Nissilä myytiin. Yksi Juho Juhonpojan tyttäristä, Janssonin perheen kirjeissä usein mainittu Nissilän Amalia (1838–1871), meni naimisiin venäläisen upseerin kanssa ja muutti Pietariin. Simon Janssonin sisarista vanhin, Elisabet, meni emännäksi Pohjois-Vartsalan Heikintaloon ja myös hänen lapsensa avioituivat kustavilaisiin talollissukuihin. Keskeinen sisar Anna oli naimisissa taivassalolaisen torpparin kanssa. Yksi hänen pojistaan oli sotilas ja osallistui ilmeisesti Krimin sotaan. Nuorin sisar

¹¹⁵ Simon Jansson on merkitty Kustavin kappelin rippikirjaan patronymillä Johansson niin kauan kun hän asui sukutalossaan Nissilässä. Vuodesta 1842 alkaen, kun hän muutti omaan taloonsa Fredsbohon, nimi on kirjattu muotoon Jansson.

¹¹⁶ Kustavin kappelin rippikirjat 1821–1827. Arkistolaitoksen Digitaaliarkisto.

¹¹⁷ Heervä ja Joutsamo 1983, 74–76.

Maija-Stina solmi avioliiton kustavilaisen rusthollarin pojan Fredrik Nummelinin kanssa, ja hänen lapsenlapsestaan tuli merikapteeni.¹¹⁸

Wilhelmina Jansson syntyi 1809 Lempäälässä Rikalan kylän Pulpun talossa satakuntalaiseen Widbom (Vidbom) -sukuun, jota 1700-luvun lopulle asti on luonnehdittu ”kameraaliseksi”. Suvun miespuolisia jäseniä oli toiminut muun muassa kihlakunnanvouteina, henkikirjoittajina, nimismiehinä ja kirjanpitäjinä. 1800-luvulla suku oli lähinnä talonpoikainen, ja monet sen jäsenet jättivät sukunimensä pois käytöstä. Wilhelminan isä Nils Abraham Widbom (1767–1808) oli Putkiston rusthollarin vanhin poika. Hän kävi Turun katedraalikoulua ja oli kirjoilla myös Turun akatemiassa ennen kuin päätyi sotilasuralle. Vuonna 1792 hän oli lippumies Porin läänin jalkaväkirykmentin kevyessä jalkaväkipataljoonassa, ja vuoden 1804 jälkeen hän sai kersantin arvon. Nils Abraham Widbom näyttää toimineen myös muualla kuin sotilasuralla, mutta tiedot ovat epävarmoja. Ylioppilasmatrikkeli kertoo hänen olleen Messukylän lukkari – minkä tiedon sukututkija Gerald Enckell kumoaa – ja hän toimi ilmeisesti myös kirjanpitäjänä. Joka tapauksessa hän lähti Porin läänin jalkaväkirykmentin mukana Suomen sotaan ja kaatui Kalajoella loka-kuussa 1808. Nils Abraham Widbomin sosiaalinen asema oli varsin hyvä: vanhimpana poikana hän olisi perinyt rusthollin, mutta ehti kuolla ennen isäänsä. Saatuaan kersantin arvon hän ylitti aliupseeristossa – Kaarlo Wirilanderin luokittelun mukaan – säätyläistön alarajan.¹¹⁹

Wilhelmina Widbom syntyi kolme kuukautta isänsä kuoleman jälkeen vuonna 1809 perheeseen, jonka säätyasema oli laskemassa.¹²⁰ Hänen äitinsä Maria Hyllegren (1774–1823) oli talollisen tytär.¹²¹ Leskeksi jäätyään tämä meni naimisiin itseään selvästi nuoremman kirjanpitäjä Johan Åhlgrenin kanssa, joka joutui pian vaikeuksiin. Sen lisäksi, että hänet tuomittiin useasti sakkoihin juopottelusta, hän sai myös tuomion väärennöksestä ja joutui vankilaan vedelle ja leivälle. Nils Abraham Widbomin ja Maria Hyllegrenin lapsista kolme kuoli pienenä. Wilhelmina Widbomille jäi kolme veljeä, joista yhdestä tuli satulaseppä Tampereella, toinen oli kisällinä Pietarissa ja kolmannen vaiheista ei ole tietoja. Mahdollista on, että Nils Abraham Widbomilla oli vielä avioton poika, josta tuli torppari.¹²² Wilhelmina Janssonin suku ei näy perhekirjeenvaihdossa; kirjeenvaihto ajoittuu aikaan, jolloin hänen veljensä olivat jo kuolleet. Ainoa sukulainen, joka kirjeenvaihdossa esiintyy, on Delfina Dahl. Hänen äitinsä oli omaa sukua Widbom ja isä turkulainen kirjanpitäjä.

Wilhelmina Widbom oli 14-vuotias, kun hänen äitinsä kuoli vuonna 1823 influenssaan ja angiinaan. Kokonaan orvoksi jäänyt tytär lähetettiin Kustaviin äitinsä sisaren Anna Sofia Hyllegrenin (1777–1864) luokse. Anna Sofia Hyllegren oli

¹¹⁸ Suomen Sukututkimusseuran historiakirjat, verkkojulkaisu hiski.genealogia.fi/historia/ ; Aila Heikinheimo-Lindholmin työryhmän kanssa 1998 tekemä sukuselvitys. Aila Heikinheimo-Lindholmin arkisto C 1. Janssonin perhearkisto. KIA.

¹¹⁹ Enckell 1991; Kotivuori: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* (Nils Abraham Widbom, viitattu 20.12.2013); Wirilander 1973, 91–96.

¹²⁰ Wilhelmina Widbomin jälkeläisten piirissä on esitetty arvio, että kersantti Widbom olisi lähtenyt armeijan mukana sotaan pohjoiseen jo alkuvuodesta 1808. Näin ollen Wilhelmina Widbomin isä olisi hänen sijastaan ollut joku varakas pitäjäläinen, joka olisi auttanut yksin jäänyttä nuorta äitiä elättämään lapsensa. Heikinheimo 2004, 17. Lempäälän seurakunnan syntyneiden luetteloon Wilhelmina Widbomin isäksi on kuitenkin merkitty Nils Abraham Widbom.

¹²¹ Maria Hyllegren käytti äitinsä sukunimeä kuten sisarensakin.

¹²² Enckell 1991.

muuttanut Lempäälästä ensin Tampereelle ja sieltä Kustaviin, jossa hän toimi taloudenhoitajana Salminiitun rusthollissa. Salminiitun omistivat laamanni Isaac Sundvall (1777–1836) ja hänen puolisonsa Margareta Lovisa Gripenberg (1786–1842), ja perheessä oli yksi poika ja yksi tytär, molemmat Wilhelminaa nuorempia.¹²³ Wilhelmina Widbom palaa myöhemmässä kirjeenvaihdossaan lapsuutensa vaiheisiin vain kerran, ja silloin hän kertoo tätinsä tulleen Sundvallien palvelukseen perheen tyttären ollessa puolen vuoden ikäinen vuonna 1815.¹²⁴ Wilhelmina eli tätinsä kanssa Salminiitussa neljä vuotta, todennäköisesti ottaen osaa talouden töihin, ja molemmat on merkitty rippikirjaan tittelillä *jungfru*. Taloudenhoitajana toimivan tätinsä kautta hän kuului säätyläistalouden palvelusväen ylimpään ryhmään ja tutustui Salminiitussa ollessaan säätyläistön elämäntapaan ja kulttuuriin.

Wilhelmina Widbomin sosiaalisen aseman kannalta tärkeä muutos tapahtui hänen ollessaan 18-vuotias, kun hänen tätinsä Anna Sofia Hyllegren solmi vuonna 1827 avioliiton Kustavin kappalaisen Michael Åkerblomin (1755–1834) kanssa. Åkerblom oli jo hyvin iäkäs, 72-vuotias, ja jäänyt edellisenä vuonna toisen kerran leskeksi. Anna Sofia Hyllegren oli hänen kolmas puolisonsa.¹²⁵ Wilhelmina muutti kasvatusäitinsä mukana Kustavin kirkonkylään kappalaisen virkataloon Pietilään ja eli pappilan kasvattityttärenä seitsemän vuotta, aina Michael Åkerblomin kuolemaan asti. Anna Sofia Hyllegren kuului leskeksi jäätyäänkin Kustavin harvalukuisen säätyläistöön ja hän jäi asumaan Pietilän maille, jonne myös Simon ja Wilhelmina Janssonin perhe myöhemmin rakensi kotinsa. Anna Sofia Hyllegren asui Janssonin perheen kanssa kuolemaansa asti.

Wilhelmina ja Simon Jansson saivat yhdentoista vuoden sisällä kaikkiaan viisi lasta. Esikoinen Adolf Waldemar syntyi 1841, Evald Ferdinand 1844, Ida Sofia 1846, Albert Emil 1849 ja nuorimmainen Albin Alfred vuonna 1852. Lapsista vain kolme, Waldemar, Evald ja Emil, elivät aikuisiksi. Perheen ainoa tytär kuoli kymmenvuotiaana, ja nuorin poika eli vain puolitoistavuotiaaksi.¹²⁶ Ida Sofian kuoleman jälkeen perheen luo muutti neljävuotias kasvattitytär, joka kuitenkin siirtyi muualle asumaan jo kahden vuoden kuluttua.¹²⁷ Perheen pojat lähetettiin kouluun Turkuun ja sen jälkeen yliopistoon Helsinkiin. 1860-luvun alkupuolen koko perhe asui lukukausien ajan Turussa.

Perheen esikoinen Waldemar Jahnsson (1841–1894) kävi koulunsa Turun kymnaasissa kuten veljensä Evaldkin, opiskeli sen jälkeen yliopistossa suomen kieltä sekä Kreikan ja Rooman kirjallisuutta ja toimi maisteriksi valmistuttuaan ruotsinkielisissä helsinkiläiskouluissa suomenopettajana. Hän jatkoi opintojaan yliopistossa ja julkaisi 1871 väitöskirjan suomen kielen lauseopista. Filosofian tohtorin arvon hän sai 1873 viidentenä suomalais-ugrilaisista kielistä väitelleenä tutkijana. Yliopistossa oli vain yksi suomen kielen ja kirjallisuuden professuuri, silloin August Ahlqvistin hallussa, joten Waldemar Jahnsson yritti yliopistouralle toista kautta, tekemällä alle vuoden sisällä edellisen väitöskirjansa valmistumisesta latinan verbejä

¹²³ Kotivuori: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* (Isaac Sundvall, viitattu 1.7.2015); Kustavin kappelin rippikirja 1821–1827. Arkistolaitoksen Digitaaliarkisto.

¹²⁴ Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

¹²⁵ Kotivuori: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* (Michael Åkerblom, viitattu 1.7.2015)

¹²⁶ Kustavin kappelin rippikirjat 1843–1848 ja 1849–1855. Arkistolaitoksen Digitaaliarkisto.

¹²⁷ Keravuori 2012, 116.

käsittelevän väitöskirjan. Tämä toinen väitöskirja hylättiin kuitenkin pitkän prosessin jälkeen, ja Waldemar Jahnsson jäi ilman tavoittelemaansa Rooman kirjallisuuden professuuria eikä saanut nimitystä latinan kielen dosentiksikaan. Ilmeisen katkeroituneena hän jätti haaveet akateemisesta urasta ja siirtyi loppuiäkseen opettajaksi Turkuun, missä hän opetti kreikkaa ja latinaa ruotsinkielisessä klassisessa lyseossa ja myöhemmin suomenkielisessä lyseossa. Hän oli yhteiskunnallisesti aktiivinen fennomaani ja mukana muun muassa perustamassa sanomalehtiä *Auraa* ja *Uutta Suometarta*, Turun suomalaista yksityislyseota, suomalaista tyttökoulua, lukuisia yhdistyksiä sekä Turusta Kustaviin liikennöivää höyrylaivayhtiötä. Lisäksi hän perusti kirjakaupan ja oli jäsenenä kaupunginvaltuustossa. Hänen vaimonsa, Taivassalon kirkkoherran tytär Ida Sofia Helander (1855–1936) oli ruotsinkielinen, mutta perhe käytti kotikielensä suomea.¹²⁸

Wilhelmina ja Simon Janssonin keskimmäisen pojan Evald Jahnssonin (1844–1895) elämänura muodostui hajanaiseksi ja levottomaksi. Vanhemman veljensä tavoin hän lähti ylioppilaaksi kirjoitettuaan Turusta Helsinkiin ja valmistui filosofian kandidaatiksi sekä suoritti kasvatustieteiden tutkinnon. Sen jälkeen hän opetti sijaisena kouluissa eri puolella Suomea: latinaa Viipurissa sekä historiaa Uudessa-kaupungissa ja Käkisalmessa. Hän palasi 40-vuotiaana yliopistoon ja suoritti juma-luusopillisen erotutkinnon, mutta myös hänen pappisuransa jäi lyhyeksi. Viimeiset vuotensa hän opetti historiaa, maantietoa, ruotsia ja kaunokirjallisuutta turkulaisissa kouluissa. Opettajan ja papin työt olivat Evald Jahnssonille tapa ansaita elantonsa, mutta ennen kaikkea hän oli kirjailija, joka julkaisi tuotantoaan lehdistössä jo yliopistossa opiskellessaan ja jonka näytelmiä esitettiin Suomalaisessa teatterissa. Vaikka hänen kirjallinen tuotantonsa sai jo omana aikanaan negatiivista kritiikkiä, hän on jäänyt kirjallisuushistoriaan nimenomaan suomenkielisen kirjallisuuden kehittäjänä: hän kirjoitti ensimmäisen suomenkielisen historiallisen näytelmän (*Bartholdus Simonis* 1873) ja historiallisen romaanin (*Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* 1884). Evald Jahnsson kiinnittyi kustavilaiseen talollisten ja laivanvarustajien ryhmään ensimmäisessä avioliitossaan Istron rusthollin tyttären ja perijän Kristina Östermanin kanssa. Avioeron jälkeen hän solmi toisen avioliiton Irene Kurténin kanssa.¹²⁹

Evald Jahnssonista on kirjoitettu pienoiselämäkerrat *Kansalliseen elämäkerrastoon* (3. osa 1930–1931) sekä teokseen *Aleksis Kivestä Martti Merenmaahan: Suomalaisen kirjailijain elämäkertoja* (1954). Nämä perhekirjeenvaihdon ulkopuoliset lähteet sekä esimerkiksi hänen kirjeenvaihtonsa Kaarlo Bergbomin kanssa¹³⁰ luovat hänestä kuvan kirjallisissa piireissä aktiivisesti toimivana mutta joko luonteensa tai alkoholisminsa vuoksi herkästi epäsuopuun joutuvana, katkeroituneena ja alati rahapulassa olevana kirjailijana. Kiinnostavan kuvan Evald Jahnssonin viimeisistä vuosista opettajana antaa Turun suomalaisen lyseon oppilas Volter Kilpi. Kilpi kertoi oppilaiden olleen haltioissaan saadessaan opettajakseen oikean ”runoilijan”, mutta

¹²⁸ Kansallinen elämäkerrasto III (Jahnsson, Adolf Waldemar) ;Karlsson 2000, 16–20.

¹²⁹ Kansallinen elämäkerrasto III (Jahnsson, Evald Ferdinand); Niinistö 1954; Keravuori 2011b.

¹³⁰ Evald ja Waldemar Jahnssonin kirjeenvaihdon Kaarlo ja Emilie Bergbomin kanssa (SKS:n kirjallisuusarkisto) on Pentti Paavolainen ystävällisesti antanut litteroituna tämän tutkimuksen tekijän käyttöön.

tämän opetus oli sujunut hyvin ”unisesti”.¹³¹ Kilpi viittaa voimakkaasti siihen, että Evald Jahnsson koki itsensä nimenomaan runoilijaksi ja kärsi sen vuoksi opettajan työstä: ”Yleensä oli kai opettajantoimi Evald Jahnssonin laatuselle luonteelle, jonka mieli etupäässä eli epätodellisissa ihannoivissa haaveissa, riuduttavampi ja kuolettavampi kuin mitä se on karaistummille ja todellisuuteen pohjautuvammille luonteille [...] Häntä kahlehti opettajana se, että hän oli ajatellut elämäänsä runoilijan elämäksi.” Volter Kilven romantisoiva käsitys Evald Jahnssonista toistuu Maunu Niinistön kirjoittamassa pienoiselämäkerrassa. Niinistö puhuu päämäärättömästä ja ajelehtivasta luonteesta ja epäilee jopa sen perimmäiseksi syyksi ”merenkulkijain levotonta verenperintöä”.¹³² Volter Kilpi vahvistaa myös Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeistä välittyvät kuvan Evald Jahnssonista persoonana, joka ajelehti asiasta toiseen ja joutui helposti törmäyskurssille muiden kanssa. Kilpi tuomitsee tylysti Jahnssonin tuotannon ”löyhän pintapuoliseksi ja haaveellisen sentimentaaliseksi”, ja katsoo että ”päävika” on kirjailijan omassa luonteenlaadussa ja siihen pohjautuvassa luomistavassa.¹³³

Emil Jahnsson (1849–1913), veljeksistä nuorin, aloitti koulunkäyntinsä Turussa mutta muutti vanhempien veljiensä kanssa Helsinkiin näiden lähtiessä yliopistoon ja tuli ylioppilaaksi ruotsalaisesta normaalilyseosta, samasta koulusta, jossa molemmat hänen veljensä toimivat opettajina. Hänen opintonsa kestivät kaikkiaan kolmetoista vuotta, ja hän valmistui lääketieteen lisensiaatiksi 1882. Jo ennen valmistumistaan hän oli toiminut lääkärinä Kittilässä, ja myöhemmin hän oli piirilääkärinä Rovaniemellä ja Heinolassa. Hänen puolisonsa Maria Emilia Bergroth oli kirkkoherran tytär kuten Waldemar Jahnssonin puolisoikin.¹³⁴ Emil Jahnssonilta ei ole jäänyt kirjallista tuotantoa tai arkistoa, ja myös Janssonin perheen säilyneessä kirjeenvaihdossa hänestä on huomattavasti vähemmän tietoja kuin veljistään. Kolmesta veljeksestä hän oli ainoa, joka eli 1900-luvun puolelle. Waldemar ja Evald Jahnsson kuolivat molemmat viidenkymmenen ikävuoden tienoilla, vähän vanhempiensa kuoleman jälkeen.

Kustavin sosiaalinen rakenne

Janssonin perheen kotipaikka Kustavi on Turun saariston luoteisin pitäjä, osa Taivassalon vanhaa suurpitäjää, joka erotettiin itsenäiseksi seurakunnaksi vuonna 1865. Historiallisesti Kustavi oli jakautunut Pyhän Jaakobin ja Pyhän Johanneksen seurakuntiin, jotka yhdistettiin 1783 Kustavin kappeliseurakunnaksi. Nimi Kustavi (Gustavs) esiintyy 1800-luvun suomenkielisissä lähtiessä monessa muodossa: usein käytettiin – myös Janssonin perheen kirjeissä – nimeä Kivimaa tai Gustavin kappeli, sanomalehdissä joskus myös muotoa Kustaavi. Kustavin kahden tuhannen saaren ja karin alue rajoittuu länteen mentäessä Kihdin merenselkään, jonka toisella puolella, parinkymmenen kilometrin matkan päässä, on Ahvenanmaan Brändö.

¹³¹ Volter Kilpi aloitti Turun suomalaisessa lyseossa 1886; Evald Jahnsson oli saman koulun ruotsin ja kaunokirjallisuuden kollega vuodesta 1888 eteenpäin. Kilpi 1909.

¹³² Niinistö 1954.

¹³³ Kilpi 1909.

¹³⁴ Puuska 1896; Jahnsson 1928.

Kustavin väkiluku oli 1800-luvun puolivälissä alle 2 000, ja suurimmillaan se oli 1900-luvun alussa, noin 2 500. Siirtolaisuuden merkitys 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa oli huomattavan suuri: vuosien 1866 ja 1914 välillä Amerikkaan lähti viisisataa kustavilaista. Koko 1800-luvun ajan Kustavissa oli noin 75 tilaa, mutta viljelmien määrä kasvoi, kun talonpoikaiset tilat perustivat torppia. Torppia oli 1880-luvulla kaikkiaan 87, eniten vanhojen säterien alueella Kunnaraisissa, Salminiitussa sekä Iso- ja Vähä-Rahissa. Kaurissalossa, Pleikilässä ja Vartsalassa oli kalatorppia. Erilaisia itsellistiloja oli hyvin paljon, kaikkiaan 375. Pitäjän peltoalaltaan suurimmat tilat olivat Latokartano, Kunnarainen ja Wilhelmina Janssonin nuoruuden asuinpaikka Salminiittu, Laupuksen Simula sekä Kaurissalon Itätalo eli Janssonin perheen kirjeenvaihdossa usein mainittu Istro. Kirkonkylä Kivimaa oli 1800-luvun loppupuolella tultaessa kasvanut pitäjän toiseksi suurimmaksi kyläksi, jossa 1870 asui lähes 150 asukasta.¹³⁵

Kustavin kivikkoisilla saarilla maanviljelys oli huonosti kannatavaa. Pellot olivat pieniä, ja alkukesän kuivuus jätti sadot pieniksi. Karjanhoidonkin mahdollisuudet olivat heikot, koska hyviä luonnonniityjä oli vähän ja vesijättömaat olivat ruovikoisia ja kivikkoisia. Ainoastaan lampaankasvatusta luonnonolot suosivat – kesäksi lampaat voitiin jättää saariin ilman valvontaa.¹³⁶ Kalastus olikin ollut vanhastaan kustavilaisten tärkeä elinkeino maanviljelyksen rinnalla. Päiviö Tommilan mukaan ainakin vielä 1700-luvun lopulla Kustaviin tuotiin viljaa naapuripitäjistä ja kaupungeista. Maanviljely jäi paljolti naisten työn varaan, kun miehet olivat peltotöiden aikaan merellä kalastamassa. Lähes kaikissa kotitalouksessa harjoitettiin kalastusta, ennen kaikkea silakanpyyntiä nuotalla ja verkoilla. Naiset suolasivat kalan puutynyreihin, ja se myytiin kaupungeissa.¹³⁷ Kustavin talonpoikaispurjehduksen juuret ulottuvat keskiajalle.

Yksi 1800-luvun modernisaatioon liitettyistä keskeisistä ilmiöistä on sääty-yhteiskunnan murentuminen ja kasvavat mahdollisuudet säätyrajojen ylittämiseen. Janssonin perheen kirjeenvaihdon alkaessa neljä viidesosaa kaikista suomalaisista sai elantonsa maataloudesta ja vain kuusi prosenttia asui kaupungeissa. Maaseudulla kasvava osa väestöstä jäi vanhan säätyjaon ulkopuolelle, ja torppareista, pientilallisista sekä käsityöläisistä alkoi muodostua uusi keskiluokka, jonka alapuolella jäi kasvava palkollisten joukko.¹³⁸

1800-luvun kustavilaista maanviljelykseen ja talonpoikaispurjehdukseen taloudellisesti ja sosiaalisesti perustuvaa saaristolaisyhteisöä kuvamaan jako neljään säätyyn – aateliin, papistoon, porvaristoon ja talonpoikiin – sopii kovin huonosti. Kustavilaisille kotitalouksille, niin pienille kuin suurille, oli tyypillistä, että ne hankkivat tulonsa monesta eri lähteestä, maatalouden ja karjanhoidon lisäksi kalastuksesta ja merenkulusta, joten niiden vauraus ei perustunut pelkästään maanomistusoiloihin.

Käytännössä koko vajaan kahdentuhannen hengen joukko kuului joko talonpoikaissäätyyn tai oli maata omistamattomana kokonaan säätyjärjestelmän ulkopuolella. Vaikka Kustavissa oli keskiajalla ollut suuria aateliskartanoita, suurin osa niistä oli 1800-luvulle tultaessa talonpoikaisessa omistuksessa rustholleina. Muutama

¹³⁵ Tommila 2004b, 19. sekä Heervä ja Joutsamo 1983, 48–56.

¹³⁶ Heervä ja Joutsamo 1983, 17.

¹³⁷ Tommila 2004b, 18.

¹³⁸ Leino-Kaukiainen 2005, 29.

rustholli oli edelleen säätyläisomistuksessa, kuten vuosisadan alussa Sundvallien Salminiittu ja myöhemmin Metherien Siusluoto, mutta säätyläisten määrä oli kuitenkin pieni. Papistoa edusti vuoteen 1877 asti kappalainen perheineen. Pienen kappeliseurakunnan kappalaisen asema oli pappissäädyn sisällä vaatimaton.¹³⁹ Nämä kirkon alempiin pappisvirkoihin jääneet kirkonmiehet olivat usein ensimmäisen polven säätyläistöä ja päätyivät usein syrjäseutujen huonosti palkattuihin kappalaisen- tai apulaisenvirkoihin.¹⁴⁰ Näin oli Kustavissakin: Janssonin perheen kirjeissä usein esiintyvän pastori Johan Lagerstedtin isä oli rakuuna, ja 1870-luvulla kirkkoherrana toiminut Johan Henrik Wehmanen oli paimenen poika.¹⁴¹ Kappalaisenpuustelli päästettiin Kustavissa niin heikkoon kuntoon, että tuomiokapituli uhkasi olla lähettämättä seurakuntaan pappeja ellei heille saataisi asuttavassa kunnossa olevaa taloa.¹⁴² Erityisesti kappalaisten ja armonvuodensaarnaajien taloudellinen asema oli vaatimaton verrattuna kustavilaisiin rusthollareihin ja muihin suurtilallisiin, jotka talonpoikaispurjehduksen kultakaudella¹⁴³ 1800-luvun puolivälin jälkeen saattoivat omistaa suuria osuuksia useista valtamerilaivoista. 1800-luvun Kustavin ja talonpoikaispurjehduksen historian tallentaja Volter Kilpi on käyttänyt Abrahamsson-suvun talollisista termiä ”talonpoikaisruhtinas”, joka kuvaa hyvin kustavilaista todellisuutta.

Kustavin historian tutkijat Ismo Heervä ja Timo Joutsamo ovat hahmotelleet jakoa, joka kuvaisi nelisäätyjakoa tarkemmin Kustavin väestön sosiaalisia kerrostumia maanomistuksen ja (pääasiallisen) ammatin perusteella – valtaosa kustavilaisista tosin sai toimeentulonsa useammasta lähteestä, myös talolliset.¹⁴⁴ Ylimmän kerroksen muodostivat manttaaliin pantujen tilojen omistajat sekä kokonaista maakirjatilaa viljelevät tilanvuokraajat, joihin kuului vuonna 1870 joka kymmenes ammattissa toimiva kustavilainen. Torpparien osuus oli 16 prosenttia. Tähän joukkoon kuului varsin itsenäisiä torppareita tai kalatorppareita sekä jyvatorppareita, joiden asema oli varsin lähellä mäkitupalaista – Kustavissa myös hyvin pienen maa-alan vuokraajia kutsuttiin torppareiksi. Renkejä ja piikoja oli peräti 47 prosenttia ammattissa toimivasta väestöstä, ja päivätöitä tai muita tilapäisiä töitä tekevien itsellisten osuus oli 18 prosenttia. Valtaosa kustavilaisista oli siis maata omistamattomia, maanviljelyksestä pääasiallisen elantonsa saavia ihmisiä. Erityisesti itsellisten joukko harjoitti montaa ammattia. He tekivät kylvön ja sadonkorjuun aikana töitä talois-

¹³⁹ Waris 1940, 23. Myös Wirilander on todennut, että erityisesti rahvastaustaiset papit saivat 1800-luvulla kokea

säätyläisten pilkkaa vaatimattoman asunsa ja tottumattomien seurapiiritapojensa vuoksi. Wirilander 1974, 48.

¹⁴⁰ Luukkanen 2005, 364. Katso myös Suolahti 1919, 175–198. Suolahden mukaan ”pappisköyhälistön” jäsenet saattoivat elää suoranaudessa ja heidän elämäntapansa muistutti talonpoikaista.

¹⁴¹ Kotivuori: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852 (Johan Lagerstedt, viitattu 31.5.2014); Kilpi 2001a, 18. Ylioppilasmatrikkelin 1853–1899 mukaan Johan Henrik Wehmanen isä oli torppari. (Autio: Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, Johan Henrik Wehmanen, viitattu 31.5.2014).

¹⁴² Heervä ja Joutsamo 1983, 363.

¹⁴³ Kustavin talonpoikaispurjehduksen osalta ”kultakaudella” viitataan Krimin sodan jälkeiseen aikaan ja suurten valtamerilaivojen rakentamiseen. Yrjö Kaukiainen on ajoittanut suomalaisen laivanvarustuksen kultakauden 1830-luvulta 1870-luvulle, Jari Ojala puolestaan laveammin 1760-luvulta 1800-luvun lopulle. Jari Lybeck puolestaan sijoittaa Rauman purjehduksen kasvun 1840-luvulta 1870-luvulle. Lybeck 2012, 37–45.

¹⁴⁴ Heervän ja Joutsamon (1983, 61) mukaan Kustavissakin olisi ”muutamaa virkamiestä lukuun ottamatta kaikki pitäjäläiset luettu talonpoikaissäättyyn kuuluviksi”. Talonpoikaissäättyyn kuului kuitenkin vain maata omistava väestö.

sa, ja kustavilaisista miehistä lähes kaikki purjehtivat ainakin muutaman kesän purjelaivoilla. Kalastus oli kaikille pitäjän asukkaille tärkeä ainakin sivuelinkeinona. Käsityöläisiä Kustavissa oli vain kahdeksan (1,2 prosenttia). Muut ammatit liittyivät merenkulkuun. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavin ryhmä ovat kapteenit, perämiehet ja laivurit (20 henkilöä eli kolme prosenttia). Ryhmään kuului sosiaaliselta asemaltaan ja taustaltaan hyvin erilaisia ammatinharjoittajia: osa, kuten Simon Jansson, oli pienillä aluksilla perinteistä talonpoikaispurjehdusta harjoittavia talollisten nuorimpia poikia ja osa, kuten esimerkiksi David Ericsson, oli merikoulun käyneitä valtamerialusten osakkaita ja merikapteeneita. Toinen ja samansuuruinen, merenkulusta elantonsa saava ryhmä olivat luotsit ja majakanvartijat.¹⁴⁵

Talollisten määrä pysyi 1800-luvun suurin piirtein samana. Tiloja ei jaettu, vaan talonpoikaisperheiden lapset muuttivat yleensä yhtä lukuun ottamatta pois kotitalostaan. Talollisten nuorimmille lapsille, kuten Simon Janssonille, tämä merkitsi usein alenevaa säätykiertoa. Osasta tuli torppareita, mäkitupalaisia tai käsityöläisiä, osa säilytti sosiaalisen asemansa solmimalla avioliiton talollisten kanssa, kuten tekivät Simon Janssonin sisaret. Kustavissa maata omistavan ja tilattoman väestön ero ei kuitenkaan ollut yhtä jyrkkä kuin se muualla saattoi olla, koska sitä tasoittivat merenkulun ja talonpoikaispurjehduksen tuomat mahdollisuudet hankkia vaurautta muutoin kuin maanviljelyllä. Kustavin kirkonkirjoissa moni jahdin tai kaljaasin omistaja tai laivuri on merkitty torppariksi tai mäkitupalaiseksi, mikä kuvaa heidän sosiaalista asemaansa.¹⁴⁶ Simon Jansson tosin on kirkonkirjoissa aina laivuri, *skeppare*.

Janssonin perhe sosiaalisessa hierarkiassa

Kustavilaisessa yhteisössä jokainen tiesi periaatteessa tarkoin paikkaansa sosiaalisessa hierarkiassa. Kuten kaikissa seurakunnissa, Kustavinkin kirkossa oli penkkijärjestys. Vuoden 1881 penkkijärjestys on säilynyt. Se ei määrittynyt maataomistavan väestön kohdalla pelkästään manttaalien mukaan, vaan sitä laadittaessa oli otettu huomioon myös se, kuinka kukin talo oli osallistunut kirkon korjaamisen kustannuksiin joko rahallisesti tai työtä tekemällä.¹⁴⁷ Miesten puolen ensimmäisessä rivissä istuivat Kunnaraisten, Laupusten ja Latokartanon suurten tilojen isäntäperheiden miehet. Kustavin kirkonkylän kolme taloa, Kummala, Simula, ja Simon Janssonin kotitalo Nissilä, istuivat kahdeksannella rivillä, keskikäytävän edessä. Vaimoväen puolella ensimmäinen penkkirivi oli varattu kirkkoherran rouvalle, ja se oli ollut Wilhelmina Janssonin paikka 1830-luvulla, kun hän istui tätinsä vieressä. Ristikäytävän lounaispuolella istuivat ensin viisi nimettyä laivuria: B. Gustafsson, D. Eriksson, J. I. Holmroos, G. Nyholm ja F. Gröndal. Toisessa rivissä istuivat kaikki muut laivurit ja heidän takanaan luotsit. Sivulaivan toinen rivi lienee ollut myös Simon

¹⁴⁵ Tiedot elinkeinorakenteesta perustuvat kirkonkirjamerkintöihin; ammatissa toimivan väestön määrä 1870 on 673 henkeä. Heervä ja Joutsamo 1983, 64–67. Merille lähteneet kustavilaiset miehet työskentelivät usein Uudenkaupungin laivoilla. Lybeck 2012, 110.

¹⁴⁶ Heervä ja Joutsamo 1983, 86 sekä Kustavin naapurina sijaitsevan ruotsinkielisen saariston osalta Moring 1994, 88.

¹⁴⁷ Heervä ja Joutsamo 1983, 380–381.

Janssonin paikka, ja Wilhelmina Jansson on istunut vastaavalla paikalla naisten puolella.¹⁴⁸

Muodollista penkkijärjestyksen kuvaamaa hierarkiaa paljon monimuotoisempi on se sosiaalinen asema, joka heijastuu Janssonin perheen kanssakäymisessä eri ryhmiin kuuluvien kustavilaisten kanssa. Seuraavassa tarkastellaan suvun, Kustavin talollisten ja torpparien sekä säätyläistön ja turkulaisen tuttavapiirin merkitystä perheen sosiaalisissa verkostoissa sellaisina kuin ne kuvastuvat Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä.¹⁴⁹

Sukulaiset, joista Janssonin perheen kirjeissä kerrotaan, ovat lähes kaikki Simon Janssonin puolelta. Wilhelmina Janssonin puolelta vain Turussa asuva Delphina Dahl mainitaan perheen kirjeissä ajoittain. Muihin sukulaisiinsa Wilhelmina Jansson ei ilmeisesti pitänyt yhteyttä – tai muita ei ollut elossa – sillä kirjeissä ei myöskään ole mainintoja siitä, että hän olisi käynyt entisellä kotiseudullaan Lempäälässä. Kasvatusäiti Anna Sofia Hyllegren oli keskeinen henkilö Wilhelmina Janssonin sosiaalisen aseman määrittämisessä, ja vaikutus oli selvä vielä hänen kuolemansa jälkeenkin. Anna Sofia Hyllegrenin lyhyt avioliitto Kustavin kappalaisen kanssa toi Janssonin perheelle pysyvää sosiaalista ja kulttuurista pääomaa.¹⁵⁰ Pappilan kasvatitityttärenä viettämiensä vuosien ansiosta Wilhelmina Janssonilla oli asema pitäjän säätyläistön reunamilla vielä avioliittonsa jälkeenkin, ja säätyläistön läheisyys oli ilmeisen keskeinen osa hänen sosiaalisen identiteettinsä muotoutumista. Janssonin perheen sosiaaliseen asemaan vaikutti myös se, että kappalaisen leski oli perheen jäsen neljännesvuosisadan ajan.

Simon Janssonin sukulaisten kohdalla kiinnittää huomiota, että kanssakäymisestä hänen veljensä isännöimän Nissilän talon, läheisen naapurin kanssa, kerrotaan kirjeissä hyvin vähän. Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että Janssonit asuivat kirjeenvaihdon alkuajan osin poikien koulukaupungissa Turussa, ja että Simon Janssonin vanhimman veljen ja tämän poikien kuoltua 1860-luvun lopulla Nissilä siirtyi pois suvun omistuksesta. Simon Janssonin sisarusten lapset ja ne kustavilaiset talot ja suvut, joihin he olivat avioliiton kautta siirtyneet, näkyvät kuitenkin Janssonin perheen kirjeissä koko kirjeenvaihdon ajan. Vanhimman veljen lapsista Nissilän Kalle näkyy kirjeissä laivurina ja Amalia avioituessaan venäläisen aliupseerin kanssa Turussa. Vaikka Amalia Misewitch asettuikin asumaan Pietariin, hänen perintöosansa Nissilän taloon oli myöhemmin tärkeä tekijä talon lunastusta koskevissa oikeudenkäynneissä. Muiden Simon Janssonien sisaruksien jälkeläisiä asui muun muassa

¹⁴⁸ Ote Kustavin kirkonkokouksen pöytäkirjasta 11.12.1881. Itätalon talonpoikaiskartanon arkisto.

¹⁴⁹ Sosiaalisilla verkostoilla tarkoitetaan joukkoa vapaaehtoisia, horisontaalisia, molemminpuolisia ja epämuodollisia suhteita ihmisten välillä, joissa jäsenen status muodostuu sosiaalisesta asemasta ja resurssien kontrollista. Toimintaa tärkeämpää on verkostoissa suhteiden ylläpitämien. Walter W. Powellin mukaan verkoston keskeinen tehtävä on määrittellä, ketkä kuuluvat joukkoon ja ketkä jäävät ulkopuolelle. Verkosto perustuu luottamukseen. Luottamus liittyy myös Marcel Maussin lahjan käsitteeseen: uskotaan siihen, että toinen saman ryhmän jäsen haluaa ja pystyy korvaamaan saamansa lahjan yhtä arvokkaalla vastalahjalla. Sen vuoksi verkostoituminen on helpompaa samaan sosiaaliseen ryhmään kuuluvien kanssa. Heillä on samanlaiset arvot, normit ja käytettävissä olevat resurssit. Bourdieun sosiaalisen pääoman käsitettä ovat käyttäneet mm. ruotsalaiset historiallisten verkostojen tutkijat. Hreinsson ja Nilsson 2003, 18–21. Katso myös Keravuori 2012, 148–149.

¹⁵⁰ Pierre Bourdieun ajattelussa pääoma on vaihdon väline. Se voidaan jakaa taloudelliseen pääomaan, sosiaaliseen pääomaan kuten sosiaaliset suhteet sekä kulttuuriseen pääomaan, johon kuuluvat koulutus ja yksilölliset valmiudet. Bourdieun sosiaalisen pääoman käsitettä ovat käyttäneet muun muassa ruotsalaiset historiallisten verkostojen tutkijat. Hreinsson ja Nilsson 2003, 21.

Rahin Heikintalossa (Sepäntalossa), Koilan Herrankartanossa ja Koelsuun Juuvanissa, joiden kaikkien isäntäväki mainitaan perhekirjeissä.¹⁵¹ Erityisesti Rahin sukulaisten kanssa tehtiin yhteistyötä esimerkiksi silloin, kun Simon Jansson 1880-luvulla rakensi pojalleen Kallioniemen huvilaa. Rahin Heikintalon väkeä lukuun ottamatta sukulaissuhteet eivät kirjeenvaihdon perusteella näytä olleen erityisen tiiviitä. Kun Simon Jansson kuului sekä isän että äidin puolelta vanhoihin kustavilaisiin talollissukuihin, kaukaisempia sukulaisia oli luonnollisesti hyvin monessa talossa, mutta sukulaisuuden merkitystä kanssakäymisessä ei kirjeiden perusteella ole mahdollista päätellä.

Talolliset olivatkin suurin kustavilaisten ryhmä, jonka kanssa Janssonin perhe oli tekemässä. Isännät ja emännät vierailivat Janssonien kodissa Kustavissa ja Turussa, ja Janssonit kertovat vierailuistaan suuremmissa ja pienemmissä kustavilaisissa taloissa ennen kaikkea häiden, hautajaisten ja lukupitojen yhteydessä. Talollisten osuus on keskeinen myös niissä esimerkiksi sairautta ja kuolemantapauksia koskevissa uutisissa, joita Janssonin perheen jäsenet toisilleen ahkerasti välittivät. Kaurisalon Istron rustholli, joka 1800-luvun lopulla oli Kustavin viidenneksi suurin tila, oli Janssonin perheen tärkeä linkki kustavilaisiin talollisiin. Tämän yhteyden taustalla ei ollut Simon Janssonin kautta tullut sukulaisuus vaan Wilhelmina Janssonin ja Istron emännän Henrika Östermanin ystävyys. Läheinen ystävyys ulottui 1860-luvun mittaan myös rusthollin tyttären Kristinaan, joka solmi avioliiton Evald Jahnssonin kanssa. Avioliitto ei kuitenkaan vahvistanut Janssonin ja Östermanin perheiden siteitä, vaan päinvastoin välit muuttuivat ongelmallisiksi ja vihamielisiksikin. Wilhelmina ja Simon Janssonin tyttärentytär Aini oli 1900-luvun alussa osallisena pitkässä oikeudenkäynnissä, jossa ratkottiin rusthollari Mikael Östermanin huomattavan perinnön jakamista.¹⁵²

Laivurina Simon Jansson teki monimuotoista yhteistyötä sekä niiden talojen kanssa, joilta hän osti myytäviä tuotteita että pienempiä aluksia omistavien talojen kanssa. Sen sijaan näyttää selvältä, että merenkulun ja kaupan harjoittajana Simon Jansson kuului ”merenkulun pienyrittäjiin”¹⁵³. Hän ei ollut mukana kustavilaisen merenkulun suuressa kertomuksessa, kuunarien ja parkkien rakentamisessa ja varustamisessa. Näiden alusten osalta pääpaino oli ensin Lypertön saarella ja myöhemmin Isoluodossa, ja hankkeisiin osallistuneet retarit eli varustajat olivat pääasiassa suurten talojen isäntiä. Hankkeiden pienosakkaissa oli myös esimerkiksi torppareita, mutta kirjeenvaihdon perusteella Simon Jansson jättäytyi kokonaan tämän yhteistyön ulkopuolelle.

Torpparien ja laivurien osuus näkyy Janssonin perheen sosiaalisissa suhteissa erityisesti Simon Janssonin ammatinharjoittamisen kautta. Vaikka monet talonpoikaistalot omistivat pienempiä aluksia kuten jahteja ja kaljaaseja ja harjoittivat merenkulkua talonpidon ohella, varsinaiset ammattimaiset laivurit olivat usein talojen nuorempia poikia, monet heistä torppareita. Esimerkiksi Simon Janssonin läheisin yhteistyökumppani Robert Johansson oli Millanaisten torpan poika ja myöhemmin Kuusiston torpan isäntä. Simon Jansson teki paljon yhteistyötä muiden kustavilais-

¹⁵¹ Aila Heikinheimo-Lindholmin työryhmän kanssa 1998 tekemä sukuselvitys. Aila Heikinheimo-Lindholmin arkisto C 1. Janssonin perhearkisto, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

¹⁵² Keravuori 2012, 173–174.

¹⁵³ Termiä on käyttänyt Taavi Kilpi. Kilpi 1987, 164.

ten laivurien kanssa. Silloin kun Janssonin perhe osallistui torppariperheiden häihin tai hautajaisiin, kyseessä oli usein joko laivurin perhe tai perhe, jonka tytär oli ollut piikana Janssoneilla.

Talollisten lisäksi Janssonin perheen tärkeä viiteryhmä olivat Kustavin pappilan, Pietilän, vaihtuvat asukkaat. Heidän kotinsa Fredsbo oli rakennettu kappalaisenpuustellin maille. Erityisen keskeiseksi Jansson perheen elämässä muodostuivat suhteet Lagerstedtin perheeseen. Kappalainen Johan Lagerstedt (1808–1893) muutti vastaviihtyn vaimonsa Johanna Sofia Bergrothin kanssa Pietilään vuonna 1841. He olivat Janssonien lähimmät naapurit yli kaksikymmentä vuotta. Wilhelmina Janssonin kirjeistä kuvastuu usein kireä suhde kappalaisen rouvaan, mikä saattoi liittyä hänen sosiaalisen asemansa muutokseen hänen avioiduttuaan talonpoika-laivurin kanssa. Suhde Lagerstedteihin oli silti hänelle hyvin tärkeä. Perheet viettivät yhdessä joulua vielä kauan Lagerstedtien muutettua Kustavista, ja myös perheiden seuraava sukupolvi piti toisiinsa yhteyttä. Yhteys pappilaan ei kuitenkaan liittynyt henkilöihin vaan naapuruuteen, ja seurustelu jatkui vaikka pappilan asukkaat vaihtuivat. Pappilan väen kanssa seurustelua perheessä pidettiin itsestäänselvyytenä, kuten Simon Jansson kertoo kaappalaisen vaihtuessa vuonna 1872: *[M]eillä tulee nytt yks Elers kumoinen hään nytt mahta olla saarnaman ja kansa Keymises on vielä tundematoin.*¹⁵⁴

Pieni Kustavin kappeli ei ollut mikään haluttu seurakunta vaan papit näyttivät pyrkineen sieltä pois. Janssonin perheen kirjeissä on useita mainintoja siitä, kuinka pitäjän papit hakivat virkoja eri seurakunnista joko mantereelta tai Ahvenanmaalta. Lagerstedtin jälkeen seuraava kappalainen, Frans Frithiof Colerus viipyi Kustavissa vuodet 1864–1870. Hänet mainitaan monta kertaa Janssonin perheen kirjeissä Kustavia koskevissa uutisissa ja hänen kirjeitään on myös Waldemar Jahnssonin arkistossa, mutta erityisen läheisiä perheiden välit eivät kirjeiden perusteella olleet. Kirjeiden maininnat koskevat usein Simon Janssonin kappalaiselle järjestämiä kyytejä. Colerus muutti kautensa lopulla tyhjäksi jääneeseen Nissilän taloon.¹⁵⁵ Karl Mitterin (1839–1912) kanssa Janssonit seurustelivat usein, mutta 1870-luvun kappalaiset Henrik Elers ja Gustaf Lybeck ja heidän jälkeensä kirkkoherra Johan Wehmanen eivät juuri esiinny kirjeissä nimeltä mainiten.

Naapurien lisäksi muitakin papistoon kuuluvia perheitä mainitaan ajoittain Janssonien kertoessa vierailuistaan. Osa näistä perheistä oli tuttavien perheen poikien koulutoverien kautta, kuten Turussa usein mainittu Saloniusten perhe. Osan taas Janssonit olivat ilmeisesti tavanneet vieraillessaan Lagerstedtien perheessä Huittisissa. Muutamit kirjeissä mainitut pappisperheet olivat olleet vuosikymmeniä aikaisemmin Taivassalossa ja tunsivat ainakin Wilhelmina Janssonin niiltä ajoilta. Wilhelmina Janssonin vuodet Kustavin pappilassa näkyvätkin selvästi perheen sosiaalisissa suhteissa vielä vuosikymmeniä myöhemmin.

¹⁵⁴ Simon Jansson ja Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille 15.4.1872. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁵⁵ Simon Jansson kertoo kirjeessään kuulleensa, että Colerus oli ollut tyytymätön olosuhteisiinsa seuraavassa seurakunnassaan Kiikassa: ”[H]ään oli jutelut että Gustavin Kapellisa oli paljon hupempi ola[.] Siellä on niin kylmet huonet että lapsilakin täyty talukat laita ja kansa on muutoin niin Raaka, että Gustavin Kapeli on pyhä päivä sään [sen] suhten[.]” Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 20.2.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Tuttavapiiriin kuului myös muita Kustavin harvalukuisen säätyläistön jäseniä kuten Siusluodon säterin Metherit. Salminiitun säteri, jossa Wilhelmina Janssonin tati oli palvellut taloudenhoitajana, oli vaihtanut omistajaa, eikä sitä kirjeissä juuri mainita. Wilhelmina Jansson sai kuitenkin 1860-luvulla uudelleen yhteyden Salminitussa asuneeseen Sundwallin perheeseen. Perheen tytär Margaretha Sundwall (1814–1894) oli avioitunut kontra-amiraali Arvid Adolf Etholénin (1798–1876) kanssa. Hän lähetti vuonna 1863 Waldemar Jahnssonin kirjeen mukana Wilhelmina Janssonille valokuvansa, joka sai tämän liikuttumaan ja muistelemaan nuoruuttaan. Vaikka naiset olivat asuneet lapsuudessaan samassa kotitaloudessa, säätyero oli kasvanut niin suureksi, ettei Wilhelmina Jansson halunnut itse kirjoittaa amiraalin rouvalle vaan välitti varsin yksityiskohtaisia terveisiään poikansa välityksellä. Hän toivoi kovasti tapaavansa rouva Etholénin vielä kerran, mutta tapaaminen ei ilmeisesti toteutunut. Vaikka tämä suhde aatelistoon ja korkeaan virkamiehistöön kuuluvaan perheeseen oli ohut, Wilhelmina Jansson vaali sitä ja yritti varmistaa kirjeissään, että Waldemar Jahnsson kävisi Etholénien luona visiitillä Helsingissä mikäli tuntisi itsensä tervetulleeksi.¹⁵⁶

Niinä 1860-luvun alun vuosina kun Janssonin perhe asui poikien lukukausien ajan Turussa, sosiaalinen elämä oli paljolti Wilhelmina Janssonin varassa. Alkuvuosina uusiin tuttavuuksiin vaikutti sekin, että Anna Sofia Hyllegren oli vielä elossa ja osallistui vierailuihin. Toisin kuin vaimonsa, Simon Jansson mainitsi perheen kaupunkilaisista tuttavuuksista puhuessaan usein näiden ammatin. Tuttavapiiriin kuului pääasiassa kaupungin käsityöläisiä: värjärin perhe, kaksi leipuria, satulamaakari ja kauppias. Wilhelmina Jansson seurusteli tätinsä kanssa myös papistoon kuuluvien ihmisten kanssa. Muutamista kirjeistä käy ilmi, ettei Simon Jansson innostunut vierailuista samalla tavalla kuin ilmeisen sosiaalinen vaimonsa.¹⁵⁷

Janssonin perheen sosiaalisten verkostojen keskeisin ryhmä olivat sekä sosiaalisessa elämässä että erilaisessa yhteistyössä kustavilaiset talolliset. He asemoituivat siis ennen kaikkea Simon Janssonin äidin- ja isänpuoleisten sukujen mukaan. Jos vähälukuluinen säätyläistö luetaan pois, talolliset muodostivat pitäjäläisten sosiaalisesti ylimmän kerroksen, joka kattoi noin kymmenesosan väestöstä. Lukupidoissa käytiin niin suurissa kuin pienissä taloissa, ja molemmista kävi vieraita myös Janssonien kodissa. Simon Jansson jäi kuitenkin pitäjän isäntien suurten laivanvarustus-hankkeiden ulkopuolelle.

Ammatillisesti Simon Jansson toimi lähellä sitä asemaa, johon hän talollisen nuorimpana poikana kuului. Monet talonpoikaistalojen pojista, jotka eivät perineet tilaa tai saaneet sellaista isännöitäväkseen avioliiton kautta, olivat niin Kustavissa kuin saaristossa yleisemminkin joko torppareita tai laivureita. Muuta tilatonta väestöä ei Janssonin perheiden kirjeissä juuri mainita. Tämä jättää noin kaksi kolman-

¹⁵⁶ Keravuori 2012, 157–158. Kai Häggman on huomauttanut, että juuri 1850–1870-luvulla Helsingin säätyläisten väliset raja-aidat alkoivat murtua ja aateliset virkamieskodit avautuivat alemmille virkamiehille, yliopiston opettajille ja varakkaille kauppiaille. Uusi raja rakentui sivistyneistön ja ruumiillista työtä tekevien välille. Häggman 1994, 126.

¹⁵⁷ Keravuori 2012, 152–154. Simon Jansson esimerkiksi vieroksui veljentyttärensä sulhasen, aliupseerin, isoja juhlia (”Hään [Misewitsch] piti jelän Ison kalasin ettäi sinä tahdo usen mennä”.) Wilhelmina Jansson puolestaan kertoi Simon Janssonin kääntyneen ympäri ja menneen naapuriin, kun hän Turun-kotiin parta ajamatta palatesaan huomasi vieraana olevan Vampulan kappalaisen tyttären.

nesta Kustavin väestöstä Janssonin perheen kirjeiden ja niiden kuvaaman yhteisöllisen elämän ulkopuolelle.

Naisten kautta kulkeva sosiaalinen ja kulttuurin pääoma oli – naapuruuden tuoman arkisen läheisyyden lisäksi – tekijä, joka toi vuosikymmenten ajaksi perheelle läheiset ja henkilövaihdoksista riippumatta jatkuvat suhteet papistoon. Perheen kaksikielisyys oli näiden suhteiden kannalta ratkaisevan tärkeää. Säätyläistön suuntaan suhteita loivat Wilhelmina Janssonin taustan lisäksi myös perheen pojat, ja vanhojen suhteiden rinnalle syntyi uusia, kaksi sukupolvea käsittäviä tuttavuuksia ja ystävyksiä. Wilhelmina Jansson ymmärsi säätyläissuhteiden merkityksen perheen sosiaalisesti nouseville pojille ja pyrki tietoisesti vaalimaan niitä.

Kirjoittava yksilö yhteisönsä jäsenenä

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä omasta elämästään kirjoittavan yksilön rinnalle nousee se yhteisö, jossa kirjoittaja elää ja johon hän tuntee kuuluvansa. Toisaalta yhteisö on alueellinen ja käsittää Janssonin perheen tapauksessa pääasiassa Kustavin saarten asukkaita. Toisaalta yhteisö määrittyy myös vuorovaikutuksen kautta. Maaseudulla paikallisyhteisö tarkoitti usein oman kylän ja osin koko pitäjän asukkaita, joiden kanssa oltiin tekemisissä tavalla tai toisella. Yhteisöön kuului perheenjäseniä, saman talon väkeä, muita sukulaisia, tuttavuuksia ja naapureita.¹⁵⁸

Vierailut ja tapaamiset olivat tärkeä osa kerrottua elämää ja niitä pieniä tai suuria tapahtumia, jotka arjen tasaisessa virrassa näyttäytyvät kirjeissä raportoinen arvoisina. Janssonin pariskunnan kirjeet välittävät tietoa sekä kustavilaisen saaristoyhteisön sosiaalisen elämän muodoista että niistä monista eri ryhmistä, joiden kanssa he poikineen olivat tekemisissä. Nämä eri suuntiin kurottuvat sosiaaliset verkostot antavat viitteitä myös siitä, mihin kohtaan paikallisyhteisön sosiaalista hierarkiaa Janssonit perheenä ja yksilöinä itsensä sijoittivat ja mihin muut heidät asemoivat. Aseman ja maineen tärkeyttä omassa yhteisössä kuvaavat muutamat tapaukset, joissa kirjoittajat nostavat itse esille yhteisössä leviävät juorut ja niiden merkityksen.

Simon ja Wilhelmina Janssonin suhteet yhteisöönsä eivät olleet symmetrisiä: vain osa heidän verkostojensa jäsenistä oli tiiviisti yhteydessä molempien kanssa. Tähän vaikuttivat tietysti sukupuoli ja henkilökohtaiset mieltymykset, mutta seuraavassa tarkastellaan myös sitä, kuinka ammatti ja puolisoisten toisistaan poikkeavat sosiaaliset taustat vaikuttivat siihen, keiden kanssa he olivat tekemisissä.

Yhteisö näyttäytyy kirjeissä kahdesta suunnasta. Toisaalta niissä kerrotaan, keiden luona käydään vierailuilla, keitä kutsutaan kylään, kuinka juhliä vietetään ja minkälaista yhteistyötä eri ryhmiin kuuluvat henkilöt tekevät keskenään. Silloin kirje asettuu yksilön ja yhteisön risteyskohtaan: yhteisöstä ja sosiaalisista suhteistaan kertoessaan kirjoittaja kertoo samalla myös itsestään ja omasta elämästään. Hän haluaa tulla nähdyksi ja kuulluksi myös yhteisönsä jäsenenä ja hakee konfliktitilanteissa ehkä myös tukea kirjeen vastaanottajalta. Toisaalta kirjeissä kerrotaan yhteisöstä usein myös silloin, kun sen tapahtumilla ei ole minkäänlaista suoraa vai-

¹⁵⁸ Yhteisöstä mm. Lahti 2013, 86; Kotilainen ja Saarimäki 2013, 117.

kutusta kirjoittajaan tai kirjeen vastaanottajaan. Yhteisö ja sen jäsenet ovatkin kirjeissä yksi tärkeimmistä uutisoinnin kohteista.

Yhteisöstä uutisointi kirjeenvaihdon keskeisenä funktiona

Yhteisöä koskevan kirjekerronnan tarkastelussa Britt Liljewallin ajatus kirjeen sosiaalisesta funktiosta nousee aivan keskeiseksi. Yhteisöstä kertominen perheenjäsenelle, joka on jo muuttanut pois ja siirtynyt toisten yhteisöjen jäseneksi, on yritys pitää yllä poissaolon uhkaamaa sosiaalista yhteyttä. Kirjoittamalla ja uutisia välittämällä pyritään saamaan poissaoleva perheenjäsen kokemaan itsensä edelleen vanhan yhteisönsä jäseneksi. Näin kirjeen informatiivinen funktio, tietojen välittäminen, kietoutuu yhteen kirjeen sosiaalisen funktion, yhteisöllisyyden vahvistamisen kanssa.

Kun Wilhelmina ja Simon Jansson kertoivat pojilleen oman yhteisönsä merkittävistä uutisista, yksi teema oli ylitse muiden: sairaudet ja kuolemantapaukset.¹⁵⁹ Niiden kautta kerrottiin niin naapureista, sukulaisista, ystäväistä ja yhteistyökumppaneista kuin Kustavin merkittävistä henkilöistäkin. Kun osa perheen kirjeenvaihtoa ajoittuu juuri suuriin nälkävuosiin¹⁶⁰ 1860-luvun lopulla, näiden kahden teeman suuri osuus ei ole yllättävä. Keväällä 1867 Simon Jansson uutisoi niiden kustavilaisten lukumääriä, joiden puolesta kirkossa oli rukoiltu, ja kertoi lukuvuorojen peruuntumisesta sairaiden suuren määrän vuoksi.

Kunaraisten lukuvuodot kuulu
tätin [lukuvuorot kuulutettiin] eilän takasin kuin piti tulla ensi
tuorstaina mutta kuin maka kipienä
15. henkiä molämat Emenet ja Isändä
mutta nytt nä ovat jo parantumista
päin. eilän Rukoiltin Kirkosa 19 Saidan [sairaana]
edästä mutta ei ollut muuta kuin
4. kuoletta[.]
[sivunvaihto]
Saidatta on ympäri kapellin juuri palion
mutta äi se ollä vielä olut paljon kuoletta
va, kuinka Siten lopusa käy.¹⁶¹

Samassa yhteydessä hän kertoo lääkärin tulosta Kustaviin ja samalla niistä melkoisen vaatimattomista hoitokäytännöistä, joilla nälkävuosien aikaan oli selvittävä:

eilän oli Doçtor
Myren Kapelisa ja aioi ymperin kapellin
Saidata katsomasa. Oli [?] meiläkin ja
keski mamman nosta ylös, ja kevellä

¹⁵⁹ Sairauden ja kuoleman teemoista Janssonien perhekirjeenvaihdossa tarkemmin Keravuori 2012, 175–191.

¹⁶⁰ Nälkävuosista Kustavissa katso Keravuori 2012, 175–176.

¹⁶¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 18.3.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

ja niin pian kuin tule heikous niin
 Siten keski menä maata että Sillä tapa
 tule vata ominkin [?] ja keski juoda joka
 aamuna 1. Glasi puhdasta vetä ja vähän
 seän jelken 1. kupi Kaffe vahvasten Soke
 ri joukon. se oli mamman leke [lääke].
 [...] viimesellä viikola ei kuolut muuta kuin
 keski vaarin [Gästgifvars] vanhin poika ja vanha
 [epäselvä sana] äiti vaika on niin
 paljon Saida[.]¹⁶²

Sairauden ja kuoleman teema kuitenkin jatkuu läpi vuosikymmenten keskeisenä yhteisöstä uutisoinnin aiheena. Sen sijaan säätyläisten kirjeissä tavallista keskustelua terveyden hoitamisesta ja oikeasta elämäntavasta kirjeissä ei näy.¹⁶³ Joinain kausina, joista Simon Jansson saattoi käyttää termiä *kivuloiset ajat* ja Wilhelmina Jansson adjektiivia *sjukligt*, kirjeistä saattoi muodostua suorastaan sairauksien ja kuolleiden luetteloita. Simon Jansson kirjoitti omissa kirjeissään usein perhettä lähellä olevien kuolemista hyvin tarkasti, erityisesti jos hän oli itse ollut paikalla. Tapahtuman tärkeyttä korostaakseen hän saattoi kirjata viimeisten hetkien vaiheet kellonajan tarkkuudella.¹⁶⁴ Kiinnostavaa on, että myös perheen pojat oppivat jo nuorena näiden uutisten keskeisen merkityksen ja jakoivat tietoja omissa kirjeissään. Tärkeää oli nimenomaan kuoleman uhka tai ihmisen poistuminen yhteisön keskuudesta. Sairauksista tai kuoleman syistä mainittiin hyvin harvoin, ja todennäköisesti ne eivät usein olleet tarkasti tiedossakaan. Vaikuttaa siltä, ettei lääketieteellistä syytä pidetty erityisen tärkeänä, vaan sairautta ja kuolemaa ajateltiin Jumalan tahtona. 1800-luvulla noussut uusi ajattelutapa, joka korosti ihmisen omaa vastuuta terveydestään sekä puhtautta ja terveellisiä elämäntapoja, ei heijastu Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeteksteihin.¹⁶⁵ Kirjeet kertovat sairastamisen haasteista saaristossa, kun lääkärin saaminen sairaan luo oli usein vaikeaa ja kelirikkoakaan mahdotontakin. Niissä on mainintoja siitä, että joskus perheenjäsen tai naapuri lähti potilaan sijasta lääkärin puheille, kuvaili oireet ja sai lääkettä potilaalle vietäväksi.¹⁶⁶

Kuoleman teemat nostavat erityisesti Simon Janssonin kirjeissä esiin uskonnollisuuden, joka muutoin rajoittui lähinnä kirjeiden lopetusfraaseihin. Hän käytti sanontoja kuten *on Herrasa edäs menytt kuoleman kautta* ja siteerasi joskus myös uskonnollisia tekstejä.¹⁶⁷ Kuoleman kuvausten ja kirjoittamisen uskonnollisen tason liittyminen yhteen on tavallinen piirre myös 1800-luvun kansankirjoittajien päiväkirjoissa ja omaelämäkerroissa. Kuolemasta kerrottaessa valotetaan usein omia tunteja tai kerrotaan kuolevan viimeisistä hetkistä. Kristillinen maailmanselitysjärjestelmä

¹⁶² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 4.3.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁶³ Esimerkiksi Ollila 2000, 92–98.

¹⁶⁴ Anne Ollila on tulkinnut tarkan kellonajan mainitsemisen kuolinilmoituksessa muistutukseksi siitä, että Jumala oli säättänyt kullekin elämän mitan. Kuoleman kohdatessa aika oli täysi ja Jumala kutsui kuolevan pois. Ollila 2000, 101.

¹⁶⁵ Ollila 2000, 120–130.

¹⁶⁶ Terveydestä, sairauksista ja kuolemasta Janssonin perheen kirjeissä tarkemmin Keravuori 2012, 175–191.

¹⁶⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 17.2.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:2, KIA.

nousee esiin juuri tilanteissa, joissa kaivataan apua tai lohdutusta.¹⁶⁸ Kai Häggmanin tutkimassa Vaseniuksen säätyläisperheessä kirjoitettiin kirjeisiin harvoin omasta uskonelämästä, mutta kriisin tai kuoleman kohdatessa siinäkin turvattiin kristilliseen perinteeseen.¹⁶⁹

Perheen verkostot ja yhteisön sosiaalinen elämä nousevan kirjeiden keskeiseksi teemaksi. Sukulaisista, tuttavista, naapureista, pitäjäläisistä sekä hiukan etäisimmistä, perheelle merkittävistä henkilöistä kerrotaan jokaisessa kirjeessä, ja monissa kirjeissä vierailut ja lähipiirin uutiset ovat tärkein aihe. Kirjeiden avulla voidaan tarkastella verkostoja kolmesta näkökulmasta. Ensinnä perheenjäsenten sosiaalisesta elämästä kertovat tiedot siitä, ketkä ovat perheen kodissa olleet kylässä, kenen luokse perheenjäseniä on kutsuttu ja keitä muita silloin on ollut paikalla. Toiseksi kirjeistä selviää, keiden kanssa on vaihdettu palveluksia tai tehty muilla tavoin yhteistyötä, keille on annettu apua ja keiltä sitä tarvittaessa on saatu. Kolmanneksi kirjeissä esiintyy vielä joukko ihmisiä, joiden kanssa ei välttämättä oltu usein tekemisissä, mutta joita koskevia tietoja on pidetty niin tärkeinä, että niitä on välitetty poissa oleville perheenjäsenille.

Saaristolaisyhteisön sosiaalisen kanssakäymisen muotoja

Koska Wilhelmina ja Simon Janssonin koti Fredsbo sijaitsi aivan Kustavin kirkon tuntumassa, oli pitäjän asukkailla tapana tulla käymään heidän luonaan sunnuntaisin ja pyhäpäivinä, kun he joka tapauksessa tulivat kirkolle. Molempien kirjeissä on runsaasti mainintoja Fredsbossa pistäytyneistä pitäjäläisistä, mutta useimmiten käynnin luonne ei niistä selviä, vaikka kävijöistä ja heidän kanssaan käydyistä keskusteluista kerrotaankin. Vierailut Fredsbossa lienevät useimmiten olleet epämuodollisia, ja niissä yhdistyi asioiden hoitaminen ja seurustelu. Esimerkiksi Istron isäntä Mikael Österman kävi tyttäreineen kirkon jälkeen tuomassa kirjeen postitettavaksi ja he kertoivat samalla uutisia, joita Simon Jansson sitten omassa kirjeessään välitti eteenpäin. Kirkkoon tulevat vieraat saattoivat myös viipyä Fredsbossa yön yli.

Asuminen kirkon vieressä korosti Janssonin perheen elämässä jumalanpalveluksen merkitystä saaristoyhteisön keskeisenä tapahtumana. Heidän pyhäpäivänsä olivat tyystin erilaisia kuin useimpien muiden kustavilaisten: heille ne merkitsivät vieraita, pitäjäläisten tapaamista ja uutisia, kun taas monet muut lähtivät varhain aamulla kirkkoveneellä usein pitkälle ja rasittavallekin matkalle.¹⁷⁰ Uskonnollisen merkityksen lisäksi jumalanpalvelukseen osallistuminen oli keskeinen sosiaalisen kanssakäymisen muoto. Sen yhteydessä seurusteltiin oman kylän väen kanssa kirkkoveneessä, tavattiin kauempana asuvia pitäjäläisiä, vaihdettiin tietoja ja kerrottiin uutisia, lähetettiin ja noudettiin postia ja hoidettiin monia muita asioita. Jumalanpalveluksella oli etenkin ennen sanomalehdistön leviämistä maaseudulle tärkeä merkitys myös tiedon ja uutisten levittäjänä. Saarnan jälkeen luettiin esivallan kuu-

¹⁶⁸ Laitinen ja Mikkola 2013, 431–432.

¹⁶⁹ Häggman 1994, 80.

¹⁷⁰ Volter Kilpi on kuvannut lapsuutensa kirkkomatkoja *Uudessa Aurassa* ilmestyneessä *Kustavin muinaisia I* -artikkelissaan 1920. Kilven romaani *Kirkolle* kuvaa kirkkomatkaa Kivimaalle Kihlakunta-nimisellä kirkkoveneellä. Kilpi 2001b. Kirjassa lähtöpaikkana on Vännilän puhti, joka sijoittuu Vesterbyn rantaan tai sen lähetyville.

lutukset ja niiden kautta saatiin tietoja maailman tapahtumista. Uutiset ja seurustelu saattoivat olla pitäjäläisille itse jumalanpalvelusta tärkeämpiä.¹⁷¹

Kivimaa oli pieni kylä, jossa talot sijaitsivat lähekkäin. Kanssakäyminen oman kylän asukkaiden kanssa on saattanut olla niin jokapäiväistä, ettei siitä ole kirjeissä erikseen tarvinnut mainita. Pappilan (Pietilän) väen kanssa oltiin Fredsbosta usein tekemisissä, ja ajoittain Fredsbon ja pappilan väki vietti paljonkin aikaa yhdessä. Esimerkiksi 1870-luvun alussa Karl Allfred Mittlerin aikaan Simon Jansson kertoi naapurien yllättävän tiiviistä seurustelusta:

mä prukaan [meillä on tapana] joka Sunundaina ehto pula [puolella] ola pietilesä ja tiistaina meilä, ja tuorstaina mam-sell Hendell ja mittleri luke aina jotan huvitavasia Kappaleita[.]¹⁷²

Pappilan väen kanssa Janssonit viettivät myös joulua ainakin Lagerstedtien aikana 1860-luvun alkupuolella ja vuosikymmentä myöhemmin Mittlerin aikana. Wilhelmina Jansson kertoi kirjeessään vuodelta 1860, että perhe oli jo hyvissä ajoin kutsuttu pappilaan jouluaatoksi ja pyysi poikaansa tuomaan Lagerstedtien tyttärille rintasokeria joululahjaksi.¹⁷³ Simon Jansson kuvasi omassa kirjeessään vuodelta 1872 joulunviettoa pappilan väen kanssa ja luetteli siinä yhteydessä suuren määrän perheen kesken annettuja joululahjoja:

mä vietemä joulu iloa pietilase ja joulu päivän ehtola pietilän [puuttuva sana?] oli vat meilä, ja joulu lahioa oli sanomatomasti, minä sain Evaldild Harman peksy tyykin [housukankaan] ja liivi verkin [lisäys: Hyvät?] ja Kristinalta 1. paidan ja 6. kraeita [kauluksia] ja suvi Roki verkin, mamma sai 1. kleninki verkin ja 1. paidan, ja manseti ja Kraie mun tuukin¹⁷⁴

Simon Janssonin kuvauksesta käy ilmi, etteivät Janssonit noudattaneet vanhoja kustavilaisia perinteitä vaan viettivät pappilan väen kanssa joulua omien tapojensa mukaan. Volter Kilvpi kertoo, ettei Kustavissa joulupäivänä sopinut missään nimessä mennä vieraisille – säännön uhmaajia oli tapana uhata ”sikapihattoon” viemisellä. Kaikkalainen yhteinen jouluiloittelu sijoittui joulupäivän jälkeisiin päiviin ja loppui nuorison Knuutin-ajoon.¹⁷⁵ Näistä kustavilaisista perinteistä ei Janssonien kirjeissä ole joulunvieron kuvausten yhteydessä minkäänlaisia mainintoja. Muualta tullut pappilan väki noudatti omia säätyläisperheiden tapojaan. Myös Wilhelmina

¹⁷¹ Arkkipiispa Edvard Bergenheim totesi vuoden 1856 piispantarkastuksessa, että Kustavissakin osa pitäjäläisistä lähti kirkosta saarnan ja kuulutukset kuultuaan. Papin astuttua alas saarnastuolista he siirtyivät kirkon pihalle seurustelemaan ja häiritsivät hartautta metelöinnillään. Tieto on vuodelta 1856, jolloin Krimin sota teki saarnan tiedonvälitysfunktiosta erityisen merkittävän. Keravuori 2012, 139.

¹⁷² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 20.2.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁷³ Ruokosokerisiirapista ja myöhemmin myös juurikassokerista valmistettu rintasokeri oli alun perin lääke, josta tuli suosittu makeinen. Forsius: Rintasokerista ja sen nimestä. Verkkojulkaisu www.saunalahti.fi/arnoldus/.

¹⁷⁴ Simon (ja Wilhelmina) Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 3.1.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Kirjeen on kirjoittanut Simon Jansson yksin mutta siinä on allekirjoituksena molempien nimet.

¹⁷⁵ Kilpi 2001b, 16–17. Knuutin-ajosta kertoo myös Anton Aimonen päiväkirjassaan 7.1.1879. Tommila 1999.

Jansson oli nuoruudessaan osallistunut nimenomaan säätyläisten joulunviettoon ensin Salminiitussa ja myöhemmin pappilassa, ja hän halusi ilmeisesti noudattaa omassa perheessään samoja perinteitä. Kirjeiden perusteella Janssonit eivät koskaan viettäneet joulua Simon Janssonin kustavilaisten sukulaisten tai muiden talollisten kanssa.

Varsinaisia ennalta sovittuja vierailuita kustavilaisiin taloihin ei Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä juurikaan mainita, lukuun ottamatta Wilhelmina Janssonin kyläilyjä ystävänsä Istron emännän luona. Kustavilaisissa taloissa käytiin kyllä, mutta useimmiten joko häiden, hautajaisten, lukupitöiden tai muun suuremman tapahtuman yhteydessä. Wilhelmina Janssonin kirjeiden kuvaukset vierailuista liittyvät useimmiten perheen Turussa viettämään aikaan. Turkulaisperheiden osuus korostuu perheen kirjeenvaihdossa, koska Wilhelmina Janssonin säilyneet kirjeet painottuvat juuri näihin vuosiin. Wilhelmina Jansson kuvasi usein käyntejään turkulaisten naapurien ja muiden tuttavien luona ja kertoi joskus tarkemminkin vierailuista. Myös Janssonien luona Turussa kävi vieraita ilmeisen usein, sillä hän kertoi perheensä olleen ”enimmäkseen omissa oloissaan” sellaisella viikolla, jolloin kylässä oli käynyt vain kaksi naapuriperhettä.¹⁷⁶ Turun-vuodet erottuvatkin Janssonin perheen sosiaalisessa elämässä aivan omanlaisenaan kautena, josta ainakin Wilhelmina Jansson selvästi nautti.¹⁷⁷

Kustavin sosiaalisen elämän kohokohdiksi nousevat perheen kirjeissä lukuvuorot eli kinkarit ja niihin liittyvät lukupidot. Volter Kilpi kuvaa kinkereitä edeltäneitä viikkoja pelontäyteiseksi ajaksi, jolloin niin nuoret kuin vanhatkin kustavilaiset valmistautuivat harjoittelemalla sunnuntaisin lukemista. Kun kinkeripäivä oli ”ahdistuksen ja tuskan päivä”, sitä seurasi juhla, lukupidot. Lukuvuoron järjestämisestä vastanneeseen taloon tuli kymmenittäin kutsuttuja tuttavien ja sukulaisia, joille tarjottiin kahvia ja viiniä ja sen jälkeen paisteja, laatikoita, monenlaisia leipiä, vellinkejä ja väskynäsoppaa. Kilpi mainitsee, että notkuvan pitopöydän lisäksi myös monenlaisia alkoholijuomia oli tarjolla – kirsikkaviiniä, malagaa, portviiniä sekä niiden lisäksi miehille totia ja ulkomailta tuotuja sikareita. Lukupitöiden vietossa näkyi siis myös kustavilaisen merenkulun vaikutus. Koko kinkerikauden, joka kesti kolmesta neljään viikkoa, juhlat kiersivät talosta taloon.¹⁷⁸

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä kerrotaan kihlauksista, kuulutuksista ja häistä huomattavasti useammin kuin esimerkiksi hautajaisista, ja niitä myös kommentoidaan selvästi enemmän.¹⁷⁹ Uusien perheiden syntyminen kustavilaiseen paikallisyhteisöön oli tärkeä uutinen, ja koska nuoret pariskunnat usein kuuluivat Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin sukupolveen, niiden ajateltiin kiinnostavan myös kaupunkilaisia poikia. Suhteista kerrottiin kirjeissä yleensä vasta kun ne virallistet-

¹⁷⁶ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille [ei päiväystä]. 1014:52:4, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

¹⁷⁷ Keravuori 2012, 152–154.

¹⁷⁸ Kilpi 1920 (2001b), 17–18. Wilhelmina Jansson kertoo kirjeessään 1860-luvun lopulta maaliskuun alkuun sijoittuvasta kinkerikaudesta. Janssonin pariskunta sai kutsun ainakin Vähä-Rahin Eskolan, Lypertön Alastalon, Koilan Herrankartanon ja Kunnaraisten (Fagernäs) lukupitöihin. Kiinnostava on maininta, ettei Istron rustholli kutsunut lukupitöihin ketään. Se saattoi johtua talon isännästä: Mikael Österman oli esikuva Kilven *Alastalon salin* rikkaalle mutta kitsaalle Krooklalle. Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.3.[ei vuotta]. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁷⁹ Myös säätyläisperheissä kuten Vaseniuksilla uutiset koskivat usein pääkaupungin säätyläistön uusia kihlapareja. Häggman 1994, 95.

tiin kihlauksella. Nuorison seurustelusta Janssonin pariskunta ei välttämättä ollut kovin hyvin selvillä, ellei se tapahtunut aivan naapurissa. Näin oli 1870-luvun alussa, kun pastori Mittler solmi avioliiton vuonna 1872 Ida Emilia Kustaantyttyären, Vähä-Rahista kotoisin olevan torppariperheen tyttären kanssa. Myös Simon Jansson seurasi ja välitti tietoja ja huhujakin pitäjän nuorista pariskunnista tavalla, joka tarkkuudessaan saattoi muodostua varsin monimutkaiseksi: *Ekblomin siina vihitin lasten päivänä sen mikelin kansa joka vähämaan Gustan kansa on Galeasi yhten [jolla on yhteinen kaljaasi], vähäman Gusta kuulutetin Toinen kerta eilän Sjus holman viçtorina kansa, joka oli holm roosin morsian enne.*¹⁸⁰ Janssonin perhe osallistui niin talollisten kuin torpparienkin häihin; kirjeissä mainitut torppariperheet olivat usein sellaisia, joiden kanssa Simoin Jansson teki ammatillista yhteistyötä. Häät olivat niin merkittäviä tapahtumia, että myös Jahnssonin veljekset kutsuttiin Helsingistä tai Turusta. Häiden viettoon osallistuminen vahvisti näin osallaan heidän kuulumistaan kustavilaiseen paikallisyhteisöön.¹⁸¹

Sekä Wilhelmina että Simon Jansson arvioivat myös kirjeissään lähipiirissä solmittujen avioliittojen menestyksen mahdollisuuksia ja kertoivat samalla kuin vai-vihkaa avioitumisiässä oleville pojilleen käsityksiään avioliitosta. Simon Janssonin veljentyttären Amalian sulhasta Wilhelmina Jansson suorastaan sääli, ja totesi kirjeessään Waldemarille opettavaisesti, ettei kenenkään pitäisi solmia avioliittoa ilman että tuntee toisen osapuolen kunnolla.¹⁸² Evald Jahnssonin ja Kristina Östermanin onneton avioliitto teki Wilhelmina Janssonista pessimistin. 1870-luvulla hän kertoi ilahtuneensa tavattuun Kustavissa kerrankin silminnähdyn onnellisen pariskunnan: *[D]e tyke vara riktigt lyckligt par som nu för tiden är så säl synt.*¹⁸³ Wilhelmina Jansson saattoi kirjeissään arvostella kovin sanoin sellaistenkin henkilöiden avioliittoja, jotka eivät kuuluneet perheen lähipiiriin. Yksi näistä oli leskeksi jäänyt rovasti Hertzberg, joka solmi uuden avioliiton. Kirjeestä ei selviä, paheksuiko Wilhelmina Jansson sitä, että morsian oli sulhasta kolmekymmentä vuotta nuorempi vai sitä, että tämä oli torpparin tytär.¹⁸⁴

Simon Janssonin osallistui uusien pariskuntien ja tulossa olevien häiden kommentointiin kuten vaimonsakin, mutta hänen otteensa oli usein kevyempi:

Stenforsin roperti kuulu

¹⁸⁰ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 3.1.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁸¹ Janssonin perheen kolmen pojan hääjuhlista ei vanhempien säilyneissä kirjeissä ole minkäänlaisia mainintoja, eikä edes Kustavissa avioituneen Evald Jahnssonin häistä ole säilynyt tietoja. Niin vanhempien kuin poikien kirjeissä kerrotaan kuitenkin avioliitosta, jonka juhlinnassa Janssonin perhe oli aktiivisesti mukana. Simon Janssonin veljentytär, Nissilän Amalia Juhontytär solmi vuonna 1862 Turussa avioliiton matkustajahöyrylaiva Furst Menschikoffilla palvelleen venäläisen aliuupseerin Alexander Misewitschin kanssa. Kun Nissilän Amalia kuulutettiin ensimmäisen kerran, Wilhelmina ja Simon Jansson järjestivät Turun-kodissaan isot juhlat, joissa myös tanssittiin. Itse hääjuhla järjestettiin ilmeisestikin muualla Turussa. Evald Jahnsson, joka veljensä kanssa toimi häissä marsalkkana, ironisoi kirjeessään juhlien yletöntä komeutta ja vieraiksi kutsuttua "hienoa väkeä". Keravuori 2012, 164–165.

¹⁸² Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (päiväämätön kirje vuodelta 1862). 1014:51:6, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

¹⁸³ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (päiväämätön kirje 1870-luvun alusta). 1014:52:12, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

¹⁸⁴ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (päiväämätön kirje vuodelta 1859). 1014:52:4, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

tetin eilän ensi kerta yks leski Grön viikistä Evastina nimi. se on morsian. Kyllä se on muutoin parava mutta että on kovastin pitke ja stenfors on lyhkenän. sä sanotan olävän kovasti flinki [reipas] ihminen[.]¹⁸⁵

Vaikka nuorison seurustelusta ja avioliitoista kirjoitettiin paljon, lasten syntymä oli harvoin uutisoinnin aihe. Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä on syntymistä vain muutamia mainintoja; toisen kerran kyseessä on sukulaislapsi, Amalia Misewitschin poika, ja toisella kerralla kerrotaan Ääritalon Fian saaneen kaksoset. Lasten kuolemista on kirjeissä mainintoja useammin kuin syntymistä.

Janssonin perheen elämä kustavilaisessa saaristoyhteisössä, sellaisena kuin se näyttäytyy Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä, muodostui sosiaalisesta kanssakäymisestä ja yhteistyöstä monien eri ryhmien kanssa, mutta siihen kuului myös konflikteja yhteisön sisällä. Wilhelmina Janssonin kohdalla ne liittyivät henkilökohtaisiin suhteisiin ja ihmisiin joista hän ei pitänyt, mutta avoimista konflikteista, riidoista tai kanssakäymisen lopettamisesta hän ei koskaan kertonut. Simon Janssonin mainitsemat konfliktit liittyivät raha-asioihin ja liiketoimiin, mutta näyttää siltä, että pienessä yhteisössä yhteistyö yleensä jatkui erimielisyyksistä huolimatta. Suuri, vuosikausia jatkunut ja käräjille johtanut epäsovun aihe oli epäonnistunut yritys lunastaa sukutalo Nissilä naapurilta Vähämaan Kustaa Kustaanpojalta. Näistä konflikteista kertoessaan Simon ja Wilhelmina Jansson eivät kuitenkaan koskaan viittaneet siihen, että ne olisivat heikentäneet heidän mainettaan oman yhteisönsä silmissä tai että he niiden vuoksi olisivat joutuneet juorujen kohteeksi.

Kun Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä tarkastelee niiden informatiivisen funktion kannalta, kiinnittää huomiota, ettei niissä juuri lainkaan välitetä tai kommentoida uutisia oman lähiyhteisön ja elämänpiirin ulkopuolelta. Wilhelmina Janssonin kirjeissä kaikki uutisointi koskee kirjoittajan ja vastaanottajan tuntemia ihmisiä. Simon Janssonin kirjeissä välitetään muutaman kerran sellaisia Kustavia koskevia uutisia, jotka eivät suoraan liity kehenkään ihmiseen. Turussa kevättalvella 1865 päivätyssä kirjeessään hän kertoo Evald Jahnssonille Kustavin suuren uutisen yhdellä lauseella ja kommentoimatta: *Gustavin kapel on tull pastoraatiks.*¹⁸⁶ Vuonna 1872 hän kirjoittaa tulevasta kuntakokouksesta, jossa käsiteltiin jälleen kerran surkeassa kunnossa olevaa pappilan rakennusta. Kiinnostava on Waldemar Jahnssonille vuonna 1883 kirjoitettu uutinen, joka koskee kansakoulun saamista Kustaviin – pitkä ja vaikeaa hanketta, jossa Janssonin perhe ja erityisesti Waldemar Jahnsson olivat aktiivisia¹⁸⁷:

tänä pänä
oli kunta kokous. Kansa koulusta
Kyllä oli olut paljon vastan
Sanoita mutta kuna räinä [Kunnaraisten isäntä] oli
Sanonut että se on nytt hiljasta

¹⁸⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁸⁶ Simon Jansson Evald Jahnssonille 8.3.1865. Helander-Jansson -suvun arkisto, kansio1, TMA:

¹⁸⁷ Janssonin perheen osuudesta Kustavin kansakoulun perustamisen katso Keravuori 2012, 96–103.

kuin on jo 1000 marka pohia
 Raha. mutta nytt täyty aiatella
 Kuinka Saadaisin toimen ja tule
 vat jelän jonkun aian perestä
 Kokoukset.¹⁸⁸

Muiden perheiden samaan aikaan kirjoitetuissa kirjeissä saatettiin välittää omien kuulumisten lisäksi myös valtakunnallisia ja kansainvälisiä uutisia. Esimerkiksi Aleksis Kivi kirjoitti isälleen vuonna 1864: ”Te mahdatte jo olla saanut kuulla, että Saksa ja Tanska verisesti parhaillaan sotivat, että se viime mainittu valtakunta on kovassa hädässä, mutta toivoo apua muualta, suinkin Frankriikiltä”.¹⁸⁹ Tällaiset yleiset uutiset puuttuvat Janssonien perhekirjeenvaihdosta kokonaan. Säilyneiden kirjeiden suunta – Simon ja Wilhelmina Janssonilta Kustavista pojille kaupunkiin – on tietysti yksi luonnollinen syy siihen, ettei maailman uutisia tarvinnut välittää kirjeitse. Waldemar ja Evald Jahnsson kirjoittivat itsekin sanomalehtiin ja ensiksi mainittu oli perustamassa turkulaista *Auraa*. Simon Jansson ilmeisesti luki *Auraa* ainakin vuodesta 1883 alkaen, jolloin hän kertoi tilanneensa sen. Tämä selittää varsinaisten paikallisuutisten vähyyden säilyneissä kirjeissä, muttei selitä sitä, ettei vanhempien ja heidän poikiensa välillä käydä keskustelua edes Kustavia suoraan koskevista uutisista. Kyse ei varmaankaan ollut kiinnostuksen puutteesta vaan tiedollisesta ja maailmankuvallisesta kuilusta perheen kahden sukupolven välillä.

Kirjeissään Wilhelmina ja Simon Jansson näyttäytyvät kolmen pojan vanhempina, isovanhempina, puolisoina, sukunsa jäseninä, Kivimaan kylän asukkaina, kustavilaisina – ja Simon Jansson myös talonpoikaislaivurina ja merenkulkijain yhteisön jäsenenä. Huolimatta siitä, että heidän poikansa olivat aktiivisia fennomaaneja, kummankaan kirjeissä ei ole mitään viitettä siitä, että he olisivat kokeneet olevansa suomen- tai ruotsinkielisen kieliryhmän jäseniä, varsinaissuomalaisia tai suomalaisen kansakunnan jäseniä.

Saaristolaisyhteisö palvelusten ja vastapalvelusten verkostona

Simon ja Wilhelmina Jansson olivat oman yhteisönsä sisällä tapahtuvan palvelusten vaihdon osalta usein saamapuolella. Koska perhe matkusti paljon erityisesti Turun ja Kustavin väliä mutta sillä ei ollut omaa hevosta, muodostui erityisesti hevoskyydeistä, tavarain ja postin toimittamisesta matkustavaisten mukana sekä rakennushankkeiden hevostyöpäivistä alue, jolla perheen jäsenet olivat voimakkaasti riippuvaisia muiden pitäjäläisten palveluksista. Heillä oli kuitenkin tarjota vastapalvelukseksi paljon sellaista, jota useimmat muut kustavilaiset eivät kyenneet tarjoamaan.

1860-luvun puoleenväliin asti tärkeä vastapalvelus oli majoituksen järjestäminen Turussa. Usein kirjeissä mainitaan vain yleisesti Turun-kodissa käyneestä kustavilaisesta ”markkinaväestä”, eikä niistä aina selviä, yöpyvätkö vieraat Janssoneilla vai kävivätkö he vain vierailulla. Turun markkinat olivat paitsi kaupallinen myös

¹⁸⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 30.1.1883. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁸⁹ Aleksis Kiven kirjeiden kriittinen editio 2012, 201.

sosiaalinen tapahtuma. Isännät, laivurit ja muut kustavilaiset tulivat Turkuun usein vaimojensa kanssa, ja myös Janssonin perheen pojat tulivat joskus Helsingistä markkinoille. Janssoneilla oli Turussa enimmillään käytössään kaksi kamaria ja sali, mutta asuntoon saatettiin oman väen lisäksi majoittaa useita vieraita kerralla. Perheen kodissa asuneista vieraista mainitaan kirjeissä esimerkiksi Ääritalon isäntä ja Westerbyn Alastalon emäntä.

Vaikka Wilhelmina Jansson vietti sosiaalista elämää uuden turkulaisen tuttavapiirinsä kanssa, myös kustavilaisten vierailut kaupungissa olivat tärkeitä erityisesti Simon Janssonille. Hän kertoi kirjeessään Evald Jahnssonille: *nytt minä menä torille kuuleman Jos on joku Kapellinlainen kaupunkisa*.¹⁹⁰ Kustavilaisuus oli perheelle tärkeä osa identiteettiä ja sosiaalisia verkostoja myös heidän asuessaan Turussa: tavatessaan, kestitessään ja majoittaessaan pitäjäläisiä he pysyivät näiden mukanaan tuomien uutisten välityksellä tiukasti kiinni kustavilaisessa yhteisössään.

Toinen tärkeä palvelus, jonka Janssonin perhe saattoi kustavilaiselle yhteisölle tarjota, oli kustavilaisten lasten koulutuksen tukeminen. Tuki sai monia muotoja perheenjäsenten asuinpaikasta riippuen. 1860-luvun alkupuolella perheen kirjeissä mainitaan useista kustavilaisista pojista, jotka asuivat Janssonien kodissa Turussa. Kaikkia ei varmuudella voi tunnistaa, koska lapsia ei kirjeissä identifioitu samalla tavalla kuin aikuisia.

Ensimmäinen Janssonien luona asunut poika, joista kirjeissä mainitaan, oli Konstantin. Hän oli Janssonien luona parantamassa kankeaa ruotsinkielentaitoaan. Wilhelmina Jansson kirjoitti hänestä:

hvad Konstantin angår
 först efter marknan låg han
 en vecka siuk men nu är han re
 dan frisk[.] hans lärdom i svenskan
 tycks vara tämmeligen trög så nu
 är det bra fint hvad han ännu för
 står fast vi nug har broka med ho
 nom[.] läsa ka han till altarens sa
 krament innantils för han har läst
 för ut i finska.¹⁹¹

Konstantin oli mahdollisesti Jahnssonin veljeksiä vähän nuorempi Konstantin Jansson (1851–1915) Lypertön Alastalosta, joka kävi Turun ala-alkeiskoulua ja opiskeli myöhemmin yliopistossa. Hän toimi laivaveistämön päällikkönä ja opettajana New Yorkissa ja Suomeen palattuaan ammattientarkastajana Helsingissä.¹⁹² Konstantin Janssoniin viittaa se, että kertoessaan Kustavin Lypertön Alastalon van-

¹⁹⁰ Simon Jansson Evald Jahnssonille 8.4.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁹¹ "Mitä Konstantiniin tulee, niin markkinoiden jälkeen hän makasi viikon sairaana mutta on nyt jo terve. Hän on oppinut ruotsia melkoisen hitaasti, joten on hyvä että hän ymmärtää senkin verran vaikka olemme saaneet riidellä hänen kanssaan. Hän osaa jo lukea (Lutherin Katekismuksen) Alttarin sakramentin sisältä, sillä hän on lukenut sen aikaisemmin suomeksi." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.4. (ei vuotta). 1014:52:4, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

¹⁹² Autio: Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899: Konstantin Jansson (viitattu 31.5.2014). Jansson oli yleinen sukunimi, eikä Konstantin ollut sukua.

himman pojan David Erikssonin tulosta Turkuun merikouluun Evald mainitsee hänestä erikseen: *[han] kommer troligen icke att bo hos oss.*¹⁹³

Vähän myöhemmin Evald Jansson kertoo omassa kirjeessään kustavilaisesta ”Pleikilän pikkupojasta”, joka niinikään asui perheen kodissa Turussa. Hän kuvasi poikaa ”fiksuksi lurjukseksi” (*Det tycks vara en klok kanalje*), joka puhui ruotsia ”kuin kreivi” ja osasi Abc-kirjansa.¹⁹⁴ Poika oli ilmeisesti Pleikilän rusthollin nuorin poika, 8-vuotias Frans Lindberg, jonka kohdalle on rippikirjaan merkitty *skolaris*. Kirjeissä mainitaan myös kaksi poikaa, jotka nimestä päätellen eivät olleet kustavilaisia. Toinen asui Janssoneilla käydessään rippikoulua yhdessä Emil Jahnssonin kanssa. Toisen mainitaan jääneen *8 Rubla mammal velka entises terminis*¹⁹⁵ vuonna 1865, mikä viittaa siihen, että Janssonit harjoittivat samantapaista koululaisen täysihoitoa maksua vastaan kuin perheen tuttavapiiriin kuulunut Elise Bergroth, Janssonien entinen piika ja opettajan leski.

Perheen kirjeissä mainitaan myös, että perheen pojat olivat avustaneet Turkuun tulevia poikia koulunkäynnin alkuun: *[Evald] oli vienyt Fransin Sisellä [sisään] Koulun[.] Kyllä hään oli hyvin Sisellä tulut.*¹⁹⁶ Se lisäksi ainakin Waldemar Jahnsson oleskeli 1860-luvulla joskus kesäisin Kustavissa ja antoi yksityisopetusta eli ilmeisesti valmisti poikia Turun alkeiskoulua varten.

Kirjeissä on esimerkkejä myös siitä, että Simon Jansson, joka oli sekä kirjoitustaitoinen että ammatissaan tottunut asioimaan viranomaisten kanssa ruotsiksi, avusti sekä sukulaisia että muita pitäjäläisiä. Hän osallistui ainakin Nissilän talon kaljaasin tilinpitoon ja sukulaistalon perunkirjoitukseen. Lisäksi hän mainitsee useaan kertaan hoitaneensa Laupuksen Pietilän ”asiaa” ja käyneensä sen vuoksi muun muassa tuomarin luona.

Se palvelusten ja vastapalvelusten järjestelmä, johon Simon ja Wilhelmina Jansson kustavilaisen yhteisön jäseninä osallistuivat, oli monimuotoinen ja ulottui ystävien välisestä yhteistyöstä palkatun työvoiman käyttämiseen. Vasta kun Wilhelmina Janssonin kirjeissään usein kuvailemat vierailut otetaan mukaan tähän järjestelmään, siitä hahmottuu kokonainen kuva. Simon Janssonin kirjeissä kuvataan matkustamista ja rakentamista sellaisina yhteistyön muotoina, joissa perhe on usein saamapuolella. Wilhelmina Jansson puolestaan kertoo kanssakäymisestään sosiaalisen elämän kautta, jolloin hänen osuutensa palvelujen vaihdossa jää näkymättömiin. Hän ei kuvaa sitä omaa työtään, jota usein suurikin vieraiden majoittaminen ja kesittäminen on epäilemättä tuottanut. Janssonin perhe toimi Turussa tukikohtana monille kustavilaisille ja oli tärkeä erityisesti koulutielle lähteville pojille. Fredsbolla oli samanlainen merkitys Janssonin perheen lähipiiriin kuuluville kustavilaisille. Janssonin perheen elämänkulun tärkein projekti, poikien kouluttaminen, heijastui monella tavalla myös Simon ja Wilhelmina Janssonin asemaan oman yhteisönsä jäseninä.

¹⁹³ ”...hän ei ilmeisesti aio asua meillä.” Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 21.1.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:3, KIA.

¹⁹⁴ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44.10, KIA.

¹⁹⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.9.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

¹⁹⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 7.9.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

3. KIRJALLISTUMINEN JA KIRJEENVAIHDON KULTTUURI KUSTAVISSA

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä voi tutkia sekä kirjeiden sisällön että kirjeenvaihdon kulttuurin näkökulmasta. Kirjeenvaihdon kulttuuriin kuuluvat ensinnäkin ne sosiaaliset olosuhteet ja materiaaliset välineet, jotka tekivät kirjeiden kirjoittamisen, lähettämisen ja vastaanottamisen mahdolliseksi. Tarvittavien välineiden – kynät, muste, paperit, kirjekuoret ja postimerkit – saatavuus ja taloudelliset mahdollisuudet ostaa niitä olivat välttämätön käytännöllinen edellytys kirjeenvaihtosuhteen syntymiselle. Harvaan asutussa 1800-luvun Suomessa myös postilaitos, postireitit sekä postinkulun aikataulut vaikuttivat merkittävästi kirjeiden kirjoittamiseen, niiden ajoittamiseen ja kirjeenvaihdon tiheyteen. Postinkuljetuksen infrastruktuuri sekä postilähetysten hinnat olivat yksi syy siihen, että virallisen postilaitoksen rinnalla käytettiin epävirallisia tapoja välittää kirjeitä paikkakunnalta toiselle. Kirjeiden kuljetus oli osa sitä palvelusten ja vastapalvelusten verkostoa, jossa Janssonin perhe oli osallisena.

Postilaitoksen palveluiden ja kirjoitusvälineiden saatavuuden rinnalla kirjeiden kirjoittamisen suomalaisella 1800-luvun maaseudulla teki mahdolliseksi toinen, yhteiskunnallisilta ulottuvuuksiltaan olennaisesti syvällisempi tekijä: kirjoitustaidon leviäminen. Simon ja Wilhelmina Jansson olivat muodollisen koulutuksen puutteesta huolimatta kirjoitustaitoisia ja kirjoittivat pojilleen vuosikymmenten ajan. Taidon asettaa mittasuhteisiinsa arvio, että heidän ollessaan nuoria karkeasti arvioiden noin 95 prosenttia suomalaisista ei osannut kirjoittaa. Kirjoitustaidon puute vaikeutti mutta ei estänyt kirjeiden lähettämistä – myös maaseudulla oli kirjoitustaitoisia henkilöitä, jotka kirjoittivat kirjeitä, asiakirjoja ja muita tekstejä korvausta vastaan.¹⁹⁷ Kirjeiden kirjoittaminen ja lukeminen olivat osa suomalaisen maaseudun kirjallistumista, prosessia, jossa kirjallinen ja suullinen kulkivat pitkään rinnakkain.

Kirjeenvaihdon kulttuuriin kuuluvat myös kirjeiden toistuvat ja erityisesti kirjeille tyypilliset ilmaisut, kirjetekstien alkuun ja loppuun keskittyvät tervehdykset ja fraasit sekä muiden kuin kirjoittajan tai vastaanottajan liittäminen osaksi kirjeenvaihtosuhdetta terveisten ja toivotusten kautta. Kielellisesti Janssonin perheen kirjeenvaihdosta tekee kiinnostavan perheen ja kirjeenvaihdon kaksikielisyys sekä koulua käymättömien, kirjoitustaidon kotona oppineiden Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjoittamisen tapa. Keskeinen kysymys perhekirjeenvaihtoa tutkittaessa on, kuinka kirjeiden kirjoittaminen ja vastaanottaminen jakautui perheen sisällä: kenen tehtäväksi perheessä katsottiin yhteyden pitäminen ja yhteisten asioiden hoitaminen kirjeenvaihdon välityksellä.

Janssonin perhekirjeissä kirjoitetaan usein kirjeiden kirjoittamisesta, perheenjäsenten osallistumisesta kirjoittamiseen, odotettujen kirjeiden saapumisesta tai viipymisestä sekä kirjeiden kirjoittamiseen ja vastaanottamiseen liittyvistä ajatuksista ja tunteista. Tämä näyttää olevan kirjeille tyypillinen piirre ajasta ja kulttuurista

¹⁹⁷ Kauranen 2009, 7; Mäkinen 2007, 403.

riippumatta¹⁹⁸. Näin ollen Janssonien kirjeet, sekä yhdessä kirjoitetut perhekirjeet että Simon tai Wilhelmina Janssonin yksin kirjoittamat, tarjoavat lähteen myös kirjeenvaihtoon liittyvien tapojen ja käytänteiden sekä odotusten ja merkitysten tutkimiseen.

Kirjallistuminen Suomessa, lounaisaari- saaristossa ja Kustavissa

Kirjallistumisella tarkoitetaan hidasta prosessia, jossa kirjallisen kulttuurin merkitys suullisen kulttuurin rinnalla kasvaa. Lukeminen ja kirjoittaminen, kirjoitettu ja painettu teksti saavat yhä suuremman merkityksen sekä yksilöiden elämässä että koko yhteiskunnan toiminnassa. Uusi suomalainen 1800-luvun kirjallistumisen ja kirjoittavien kansanihmisten tutkimus käsittää kirjallistumisen teknisen luku- ja kirjoitustaidon leviämistä laajemmaksi kulttuuriseksi ilmiöksi ja kiinnittää huomionsa niihin muutoksiin, joita kirjalliseen kulttuuriin siirtyminen ja aktiivinen kirjoittaminen tuottaa ihmisten mielissä. Kirjallistuminen on kulttuureja muokkaava tekijä.¹⁹⁹

Suomalaisen yhteiskunnan kirjallistuminen on ollut vuosisatoja jatkunut prosessi, joka alkoi 1100–1200-luvulla katolisen kirkon ja ruotsalaisen hallinnon levitessä Suomen alueelle. Reformaatio toi keskiajan kirjoitettujen kielten – ruotsin, latinan ja alasaksan – rinnalle Mikael Agricolan *Uuden testamentin* suomennoksen ja kirjoitetun suomen kielen. Suomenkielinen kansa tutustui kirjalliseen kulttuuriin virsien, katekismuksen ja kirkollisen lukutaidon opetuksen välityksellä.²⁰⁰

Kirjallisen kulttuurin merkitys suullisen kulttuurin rinnalla kasvoi ja niiden vuorovaikutus voimistui. Myös ne suomalaiset, joiden kirjalliset taidot rajoittuivat heikkoon lukutaitoon, olivat kirjallisen kulttuurin piirissä muun muassa uskonnollisen kirjallisuuden ja kirkossa viikoittain kuulemansa saarnan välityksellä. Kirkkohistorioitsijat Esko ja Tuija Laine ovat korostaneet saarnan merkitystä luterilaisessa kansanopetuksessa. Saarna ja sen lopussa luetut kuulutukset muodostivat ennen sanomalehdistön syntyä kaiken sen, mitä myöhemmin on kutsuttu mediaksi. Saarna tavoitti koko väestön, koska kirkossa käyminen oli pakollista ja sitä kontrolloitiin penkkijärjestyksen avulla.²⁰¹ Kirjallinen hallinnon kieli välittyi kaikelle kansalle kirkossa luettavien virallisten kuulutusten muodossa.²⁰² Monet kirjallisen kulttuurin muodot, kuten 1800-luvulla sanomalehdet tai kirjeet, välittyivät usein eteenpäin suullisessa muodossa, kun niitä luettiin ääneen. Muun muassa itseoppineita kirjoittajia tutkinut sosiaalishistorioitsija Kaisa Kauranen puhuu *Kynällä kyntäjät* -teoksessa Suomessa vuosisatojen ajan vallinneesta suullis-kirjallisesta kulttuurista.

¹⁹⁸ Tästä mm. Nordlund 2013.

¹⁹⁹ Kauranen 2013, 25–28. Kirjallistumisen käsitteen käytöstä katso *Kynällä kyntäjät: Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, viite 18 sivulla 465.

²⁰⁰ Kauranen 2013, 29–30.

²⁰¹ Laine ja Laine 2010, 296–306.

²⁰² Kirkonkuulutuksia ja niiden kielen välittymistä kansanihmisten kirjoituksiin ovat tutkineet Taru Nordlund ja Lea Laitinen artikkelissaan *Performing Identities and Interaction Through Epistolary Formulae* (2012).

²⁰³ Kirjallisen kulttuurin voimistumisessa suullisen kulttuurin rinnalla oli selviä eroja väestöryhmien, alueiden ja sukupuolten välillä.

1800-luku on suomalaisen yhteiskunnan ja erityisesti suomalaisen maaseudun kirjallistumisen kannalta keskeinen ajanjakso. Suomenkieliset kansanihmiset olivat jo 1700-luvulta alkaen saaneet uskonnollisten tekstien lisäksi maallistakin luettavaa: almanakkoja, arkkiveisuja ja taloudellista tietokirjallisuutta. Seuraavalla vuosisadalla suomenkielisen kirjallisuuden ja suomeksi ilmestyvien lehtien määrä moninkertaistui, ja samaan aikaan kirjallisuus levisi ympäri maata kansankirjastojen välityksellä.²⁰⁴ Vuosikymmenet jatkunut keskustelu koulutuksen tarpeellisuudesta ja ennen kaikkea vuoden 1866 kansakouluasetus loivat pohjan hitaalle prosessille, jossa kirjallisista taidoista tuli jokaiselle kuuluva ja jokaiselta vaadittava kansalaistaito.

Kirjallisten taitojen yleistymisen erityispiirteenä Suomessa ja Ruotsissa on pidetty sitä, että lukutaito yleistyi luterilaisen kirkon vaikutuksesta vähintään sata vuotta kirjoitustaitoa aikaisemmin eikä ollut yhteydessä muodollisen koulutuksen yleistymiseen²⁰⁵ – ilmiöstä on käytetty nimitystä ”ruotsalainen anomalia”. Taitoja ei opittu yhdessä, eikä suomessa ole molempia taitoja tarkoittavaa sanaa (vrt. engl. *literacy*) – toisinaan käytetään termiä *lukitaito*.²⁰⁶ Britt Liljewall on hiljattain asettanut ”ruotsalaisen anomalian” käsitteen kyseenalaiseksi. Hänen mukaansa vain rahvaan ylemmän kerroksen miehet oppivat yleensä funktionaalisen lukutaidon 1800-luvun alussa. Tytöt ja rahvaan alempi kerros sen sijaan oppivat vain hyvin rajallisen formaalin lukutaidon. Formaali lukutaito opittiin kotona vanhemmilta, kun taas funktionaalisen lukutaidon oppimiseen tarvittiin useimmiten perheen ulkopuolista apua. Kun lukutaito käsitetään nimenomaan funktionaaliseksi, sen oppimisen prosessi rahvaan keskuudessa Ruotsissa alkaa muistuttaa muiden maiden tilannetta: funktionaalinen lukutaito opittiin yhtä aikaa kirjoittamisen kanssa ja sen oppiminen liittyi muodollisen koulutuksen leviämiseen 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.²⁰⁷

Lukutaidon opetus perustui vuoden 1686 kirkkolakiin, jonka mukaan jokaisen oli opittava kristinopin alkeet ja lukutaito, jonka avulla hän saattoi itse lukea uskonnollisia tekstejä. Luterilaisuuden lähtökohta oli, että lukemalla *Raamattua* jokaisen kristityn tuli voida itse vakuuttua uskonsa perusteista. Omatoimisen lukemisen ajateltiin suojaavan ensin katolilaisuudelta, myöhemmin pietismiltä.²⁰⁸ Lukemisen ja kristinopin alkeiden opettaminen lapsille kuului huoneentaulun mukaisesti vanhempien ja talon isännän velvollisuuksiin. 1600-luvulta lähtien kotona annettavaa opetusta täydennettiin osassa maata lukkarinkouluissa ja myöhemmin pitäjänkouluissa, kiertokouluissa ja rippikouluissa. Papiston velvollisuus oli arvioida seurakuntalaisten taidot kinkereillä ja kirjata ne rippikirjoihin.

²⁰³ Kauranen 2013, 38. Suullis-kirjallisen kulttuurin käsitteen avulla puretaan antropologisen tutkimuksen 1980-luvulle saakka käyttämää ”The Great Divide”-mallia, joka jakaa yhteiskunnat tiukasti kirjallisiin ja ei-kirjallisiin.

²⁰⁴ Kauranen 2013, 32–33.

²⁰⁵ Mm. Tommila 1988, 112. Tommila huomauttaa, että puhuttaessa luku- ja kirjoitustaidon leviämisestä tarkoitetaan nimenomaan alempia yhteiskuntaluokkia eikä näiden taitojen aiemmin tapahtunutta leviämistä yhteiskunnan eliitin keskuuteen. Timo Myllyntauksen mukaan vuonna 1900, jolloin 99 % yli 14-vuotiaista suomalaisista osasi lukea mutta vain 40 % osasi myös kirjoittaa, lukutaitoisten ja kirjoitustaitoisten ero oli suurempi kuin missään muussa maassa. Myllyntaus 1991, 118.

²⁰⁶ Lukutaidon käsitteestä mm. Mäkinen 2007, 402.

²⁰⁷ Liljewall 2013, 30–37. Katso myös Rantanen 2014, 14–15.

²⁰⁸ Laine ja Laine 2010, 258.

Esko ja Tuija Laineen mukaan lukutaito jakoi seurakuntalaiset kahteen ryhmään, suhteellisen nopeasti oppiviin ja niihin, jotka eivät pystyneet tai edes halunneet oppia. Itäisessä Suomessa hitaiden lukijoiden määrä pysyi suurena eikä lukutaidosta muodostunut merkittävää erottavaa tekijää. Varsinais-Suomessa sen sijaan lukutaidottomuudesta muodostui häpeän aihe, ja tilanne oli samanlainen myös Hämeessä ja Pohjanmaalla.²⁰⁹

Seurakuntalaisten lukutaitoa kinkereillä tutkiessaan papisto käytti 1700-luvulta alkaen painettuja rippikirjalomakkeita. Sisälukua osoitti lukutaitomerkintä L.N. (*litteras novit*, tuntee kirjaimet), joka taidon tason mukaan merkittiin erilaisin merkein, esimerkiksi pisteellä, vinoviivalla ja rastilla. Täysi rasti merkitsi periaatteessa sitä, että tavoitteeksi asetettu lukutaidon taso oli saavutettu. Tyhjä sarake saattoi merkitä joko lukutaidottomuutta tai sitä ettei lukutaitoa syystä tai toisesta ollut saatu todettua. Pappi merkitsi rippikirjaan myös tiedon kristinopin taidoista, johon kuuluivat kymmenen käskyä, uskontunnustus, Herran rukous, katekismuksen kysymykset ja huoneentaulu. Taidon tasoa saatettiin arvioida merkinnöillä täydellisestä osaamisesta jonkinlaiseen sujumiseen ja tarkentaa merkinnöillä siitä, osasiko kuulusteltava tiedon pelkästään ulkoa vai ymmärsikö hän myös lukemansa. Ei ole selvää, mitä rippikirjojen merkinnät kertovat suomalaisten todellisesta lukutaidosta. Merkintöjen perusteella on mahdollista tarkastella saman papin kuulustelemien seurakuntalaisten lukutaitoa toisiinsa verrattuna, mutta eri seurakuntien papit eivät käyttäneet yhteisiä arviointikriteereitä eivätkä arvioineet lukutaidon tasoa samalla tavalla.²¹⁰ Tuloksellisen kirkollisen opetuksen järjestäminen oli papiston tehtävä, ja tällä velvoituksella on saattanut olla vaikutus opetuksen tulosten raportointiin.²¹¹

Joka tapauksessa jonkinlaisen lukutaidon todistaminen oli keskeinen asia jokaisen aikuistuvan suomalaisen elämässä: auttava lukutaito ja kristinopin alkeet olivat edellytys ehtoolliselle pääsyle ja avioliiton solmimiselle. Lukutaidosta muodostui avain täyteen seurakunnan ja yhteiskunnan jäsenyyteen sekä edellytys perheen perustamiselle. Ehtoollisella käynti säilyi avioliiton ehtona vuoteen 1910 asti.²¹²

1700-luvun osalta on esitetty varovainen arvio, että ennen vuosisadan puoliväliä vajaa kolmannes suomalaisesta talonpoikaisväestöstä osasi lukea, ja vuosisadan puolivälin jälkeen arvioidaan jo 75–80 prosentilla yli kymmenvuotiaista suomalaisista olleen jonkinlainen lukutaito. Lukutaitoisuus oli korkeampaa rannikolla ja rintamailla, ja talonpoikaisväestö oli torppareita ja maatyöläisiä lukutaitoisempaa. Lukeminen liittyi rahvaan keskuudessa lähinnä uskonnollisiin teksteihin. 1800-luvun puoliväliin tultaessa neljä viidesosaa suomalaisista toimi maatalouden piirissä, ja kaupunkilaisten osuus oli vain 6,7 prosenttia. Ainakin välttävä lukutaito oli jo yleinen, mutta tiedot lukutaidon tasosta ovat vaihtelevia. Varsinais-Suomen rannikkopitäjien osalta on arvioitu, että vain vajaa kolmannes maalaispitäjien asukkaista oli

²⁰⁹ Laine ja Laine 2010, 264

²¹⁰ Laine ja Laine 2010, 267–271.

²¹¹ Leino-Kaukiainen 2007, 420.

²¹² Laine ja Laine 2010, 270–271.

hyviä lukijoita.²¹³ 1900-luvun alkaessa arvioitiin jo lähes kaikkien suomalaisten aikuisten olevan lukutaitoisia.²¹⁴

Säätyläistö oli yleensä luku- ja kirjoitustaitoista, ja sujuva kirjoitustaito oli osa säädynmukaista kasvatusta erityisesti pojilla. Tyttöjen kirjalliset taidot saattoivat aatelistiperheissäkin jäädä vaatimattomalle tasolle.²¹⁵ 1800-luvun alussa arvioitiin, että Suomen 850 000 asukkaasta 25 000 henkeä eli noin kolme prosenttia kuului sivistyneistöön. Sivistyneistön lisäksi osa kaupunkiporvaristosta oli saanut muodollista koulutusta. Koulutustaso parani vuosisadan mittaan hyvin hitaasti. Vuonna 1880 arvioitiin, että vain kaksi prosenttia yli kymmenvuotiaista suomalaisista oli saanut koulutusta enemmän kuin kansakoulun kurssin.²¹⁶ Suomalaisten kirjoitustaitoa tutkinut historioitsija Pirkko Leino-Kaukiainen onkin ajoittanut kirjallisen kulttuurin läpimurtovaiheen Suomessa 1800-luvun kolmelle viimeiselle vuosikymmenelle.²¹⁷

Kustavin ja sen lähimpien naapurikuntien lukutaidon tasosta on säilynyt tietoja vuodelta 1856, jolloin Taivassalon kirkkoherra Karl Jakob Helander (1816–1879) kokosi piispantarkastusta varten rippikirjojen pohjalta yhteenvedon ripillä käyneiden seurakuntalaisten lukutaidosta. Taivassalon emäseurakuntaan kuuluivat Kustavin ja Iniön kappeliseurakunnat sekä Velkuan saarnahuonekunta.

Piispantarkastuksen suoritti helmikuussa 1856 arkkipiispa Edvard Bergenheim (1798–1884) – itse taustaltaan opettaja ja oman aikansa merkittävä pedagogi.²¹⁸ Bergenheim kuulusteli ensin rippikoululapsia ja myöhemmin seurakunnan vanhempaa väestöä selvittääkseen pitäjän kristillistä tilaa sekä lukutaitoa. Hän arvioi, että sekä sisä- ja ulkolukutaito että kyky ymmärtää luetun sisältöä olivat seurakuntalaisten keskuudessa yleensä ottaen vain välttävällä tasolla. Uskonnollisia tekstejä ei luettu Taivassalossa niin paljon kuin piispa olisi toivonut. Hän kehotti seurakuntalaisia lukemaan Jumalan sanaa ahkerasti eikä tyytymään pelkkään tietoon vaan myös toteuttamaan oppimaansa, niin että kirjoista luettu näkyisi myös pitäjän elämässä siveellisyytenä ja hyvinä tapoina.²¹⁹ Piispantarkastuksesta laadittuun pöytäkirjaan Taivassalossa kirjatut Edvard Bergenheimin sananvalinnat vahvistavat omalta osaltaan käsitystä, että kirkon piirissä seurakuntalaisten lukutaito ei ollut itsessään tärkeä päämäärä vaan ennen kaikkea väline kristillisen opin ja sen mukaisen käytöksen vahvistamiseen.

²¹³ Leino-Kaukiainen 2007, 423–424. Päiviö Tommilan mukaan 1720-luvun alussa noin 39 % kansasta osasi lukea. Tommila 1998, 114.

²¹⁴ Myllyntaus 1991, 119. Myllyntaus pitää suomalaisia lukutaitotilastoja tältä ajalta jo hyvin luotettavina: samaan 99 prosentin lukutaitoon päätyivät myös teollisuus- ja kaivostyössä toimineita suomalaissiirtolaisia tutkineet yhdysvaltalaisviranomaiset.

²¹⁵ Vainio-Korhonen 2011, 143–148.

²¹⁶ Leino-Kaukiainen 2007, 421.

²¹⁷ Leino-Kaukiainen 2007, 437. Leino-Kaukiainen huomauttaa että suomalaiset ja ruotsalaiset näyttäytyivät kansainvälisissä tilastoissa pitkään lukutaidottomina, koska niissä kytkettiin yhteen luku- ja kirjoitustaito, jotka liitettiin muodolliseen koulutukseen. Myös Timo Myllyntauksen mukaan kirjoitustaito alkoi yleistyä ripeästi vasta 1870–1890-luvulla kansakoululaitoksen myötä. Myllyntaus laski, että 1980-luvulla syntynyt sukupolvi olisi vasta viides (yleisesti) kirjoitustaitoinen suomalainen sukupolvi. Myllyntaus 1991, 119. Näin olleen 2010-luvun sukupolvi olisi kuudes.

²¹⁸ Tiensuu 2001.

²¹⁹ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

Karl Jakob Helanderin keräämien tietojen perusteella Kustavin kappelin asukkaat olivat parempia lukijoita kuin Taivassalon emäseurakunnan tai kahden muun saaristokunnan, Iniön ja Velkuan, asukkaat. Kustavilaisia koskevat tiedot oli kirjannut kappalainen Johan Lagerstedt. Rippikoulun käyneistä kustavilaisista 37 prosenttia oli hänen arvionsa mukaan sisälukutaidoiltaan kiitettävällä (*berömlig*) tasolla. Välttävästi, auttavasti tai heikosti (*försvarlig, behjälplig, svag*) sisälukua taitavien osuus kustavilaisista oli yhteensä runsas 27 prosenttia. Taivassalon emäseurakuntaan verrattuna ero oli hyvin suuri: siellä kiitettävä sisälukutaito oli vain 14 prosentilla asukkaista. Erot Iniöön ja Velkuaan olivat selvästi pienemmät, mutta myös niissä hyvä lukutaito arvioitiin Kustavia harvinaisemmaksi. Toisaalta heikosti lukevien määrä Kustavissa oli 18 henkeä, mikä on sekä absoluuttisesti että suhteellisesti naapuriseurakuntia suurempi.²²⁰

Taivassalon seurakunnan piispantarkastuksen tiedoista laadittu tilasto kuvaa hyvin niitä ongelmia, joita lukutaidon selvittämiseen liittyy. Sen lisäksi, että tiedot lukutaidon tasosta seurakunnan eri osissa perustuvat eri pappien arvioihin eivätkä siis olleet yhteismitallisia, lukutaitoisten osuus on niin emäseurakunnassa kuin Kustavissa, Iniössä ja Velkuallakin täydet sata prosenttia. Tämä johtuu siitä, että vain rippikoulun käyneiden lukutaitoa oli kontrolloitu, ja rippikoulun suorittaminen edellytti ainakin jonkinlaista lukutaitoa. Kustavissa kuten kaikkialla muuallakin oli näkövammaisia, kehitysvammaisia ja muita aikuisia, jotka eivät pystyneet lukemaan, mutta he jäivät tilaston ulkopuolelle.²²¹ Kustavin vajaan 2000 asukkaan väestöstä tässä tilastossa on mukana noin 1100 henkeä. Samalla tavalla epämääräiseksi kuin lukutaidon eri tasojen kriteerit jää myös lukutaidon käyttöalue. Oletettavasti osa lukutaitoisista osasi lukea vain painettua tekstiä, joka 1800-luvulla yleensä oli fraktuuraa. He eivät pystyneet lukemaan käsinkirjoitettua tekstiä eivätkä siis voineet osallistua kirjeenvaihdon kulttuuriin edes lukijoina.²²²

Taulukko 1: Lukutaitoisten määrä Taivassalon seurakunnassa 1856.

	Taivassalo				Kustavi				Iniö				Velkua			
	sisäluku	%	ulkoluku	%	sisäluku	%	ulkoluku	%	sisäluku	%	ulkoluku	sisäluku	%	ulkoluku	%	
kiitettävä	200	13,9	320	22,4	400	37,0	472	42,1	74	21,6	-	64	30,8	76	36,5	
tyydyttävä	750	52,2	730	51,2	388	35,9	375	33,4	103	30,1	-	59	28,4	74	35,6	
välttävä	400	27,9	320	22,4	222	20,5	192	17,1	145	42,4	-	71	34,1	46	22,1	
auttava	80	5,6	50	3,5	54	5,0	71	6,3	18	5,3	-	10	4,8	7	3,4	
heikko	6	0,4	6	0,4	18	1,7	12	1,1	2	0,6	-	4	1,9	5	2,4	
yhteensä.	1 436	100	1 426	100	1 082	100	1 122	100	342	100		208	100	208	100	

Lähde: Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

Simon ja Wilhelmina Janssonin lukutaidon taso on arvioitu Kustavin kappelin rippikirjassa. Simon Janssonin lukutaidosta on tietoja jo vuosien 1814–1820 rippikirjassa, vaikka hän oli kirjan päättämisen vuonna vasta kahdeksanvuotias eikä luonnollisestikaan käynyt ehtoollisella. Hänelle on merkitty täydet kaksi rastia abc-

²²⁰ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

²²¹ Päiviö Tommila on kiinnittänyt huomiota siihen hyvin käytännölliseen tosiasiaan, että erityisesti vanhempien ihmisten huonoon lukemiseen vaikuttivat myös pimeä talvi ja savupirttien pahentamat silmäsairaudet. Tämä vaikutti myös vanhempien mahdollisuuteen opettaa lapsiaan lukemaan. Silmälasit tulivat suomalaiselle maaseudulle vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tommila 1988, 114.

²²² Mäkinen 2007, 402.

kirjan ja katekismuksen lukemista osoittaviin sarakkeisiin. Katekismuksen kysymyksiä tai Davidin psalmeja häneltä ei kuulusteltu ennen seuraavaa rippikirjaa ja rippikoulun käyntiä. Täyttä lukutaitoa osoittavat merkinnät on myös hänen vanhemmillaan ja sisaruksillaan.²²³ Myös Wilhelmina Jansson lukutaito merkittiin hyväksi hänen käydessään Kustavissa ensimmäistä kertaa ripillä tätinsä kanssa 14-vuotiaana vuonna 1824.²²⁴ Vaikka Simon Janssonin lukutaito on merkitty rippikirjaan poikkeuksellisen varhain, kummankaan lukutaito ei juurikaan poikkea Nissilän tai Salminiitun renkien, piikojen tai torppariperheiden jäsenten rippikirjaan merkitystä lukutaidosta: kaksi rastia on selvästi yleisempi merkintä kuin yksi, eikä rastia pienempiä merkintöjä näiden talojen kohdalla ole käytetty.

Kirjoitustaito

Lukutaito oli luterilaisen kirkon opetuksen kannalta keskeinen taito, jonka vaatimiselle oli teologiset perustelut, mutta kirjoitustaidolla ei ollut samanlaista uskonnollista merkitystä.²²⁵ Kirjoittaminen ei kuulunut kirkon alkeisopetukseen eikä pappisto kirjannut siitä tietoja, joten tiedot rahvaan kirjoittamisesta ennen 1800-lukua ovat hyvin vähäisiä ja sen jälkeenkin ne ovat hajanaisia vuosisadan lopulle saakka. Kansainvälisessä luku- ja kirjoitustaitotutkimuksessa kirjoitustaidon kriteerinä on usein käytetty virallisissa asiakirjoissa säilyneitä allekirjoituksia: allekirjoituksen on katsottu kertovan kirjoitustaidosta, puumerkin sen puutteesta.²²⁶ Suomalaisissa asiakirjoissa rahvaaseen kuuluvat miehet käyttivät usein puumerkkiä vielä 1800-luvun jälkipuoliskolle asti riippumatta siitä, osasivatko he kirjoittaa. Allekirjoitusta alettiin käyttää asiakirjojen vahvistuksena puumerkin sijaan vasta, kun kirjoitustaito oli yleistynyt.²²⁷ Vanhin Suomessa säilynyt kansanihmisen kirjoittamaksi tiedetty teksti on pohjalaisen talonpojan Heikki Yrjänä Pukin muistivihkoonsa tekemät merkinnät vuosilta 1662–1682. Varsinais-Suomesta on 1700-luvulta hajatietoja kirjoitustaitoisista talonpojista lähes jokaisesta pitäjästä. He kirjoittivat useimmiten ruotsiksi mutta toisinaan suomeksikin, ja heiltä säilyneet tekstit ovat sopimuksia, asiakirjoja tai tilinpitoa.²²⁸

Kirjoitustaito ja usein myös taito kirjoittaa asiakirjoja ja tehdä yksinkertaisia las-kutoimituksia oli välttämätön edellytys monien kaupunkilaisten miesten ammattien

²²³ Kustavin kappelin rippikirjat 1814–1820 ja 1821–1827. Arkistolaitoksen Digitaaliarkisto. Simon Jansson (rippikirjassa vielä Johansson) kävi ensimmäisen kerran ripillä vuonna 1826.

²²⁴ Kustavin kappelin rippikirja 1821–1827. Arkistolaitoksen Digitaaliarkisto. Wilhelmina Janssonin (Widbom) merkintä ensimmäisestä ehtoollisesta (f.g., *första gång*) on merkitty vuoden 1823 sarakkeeseen, mutta se täydentää ilmeisesti vuoden 1824 merkintää päivämäärästä.

²²⁵ Myös muissa protestanttisissa maissa sekä katolisen maailman piirissä lukeminen liittyi uskonnon omaksumiseen ja hartaudenharjoitukseen, kun taas kirjoittamista pidettiin maallisenä taitona. Mäkinen 2007, 404.

²²⁶ Mm. Liljewall 2001, 92. Kansainvälisestä ja suomalaisesta kirjoitustaidon tutkimuksesta katso Rantanen 2014, 14–22.

²²⁷ Leino-Kaukiainen 2007, 423.

²²⁸ Kauranen 2013, 19 ja 40. Gunnar Suolahti on *Suomen pappisto 1600- ja 1700-luvulla* -teoksessaan esittänyt muutamia hajanaisia arvioita luku- ja kirjoitustaidosta eri alueilla. Hän siteeraa esimerkiksi tietoa, jonka mukaan kirjoitustaito oli Itä-Suomessa vielä 1870-luvulla vasta aluillaan. Suolahti 1919, 41.

harjoittamiselle. Niitä tarvitsivat alemman porvariston jäsenet, kauppiaat, käsityöläiset ja osa merenkulkijoista.²²⁹

Ensimmäinen pyrkimys selvittää suomalaisten kirjoitustaitoa oli Carl Christian Böckerin (1786–1841) 1830-luvun puolivälissä kokoama tilastoaineisto. Suomen Talousseuran sihteerinä aikaisemmin toiminut Böcker keräsi 1834 ja 1835 laajan suomalaista yhteiskuntaa kartoittavan aineiston. Böckerin työ jäi kesken, mutta arvokas tilastoaineisto on säilynyt Kansallisarkistossa. Böcker, joka oli kiinnostunut kansanopetuksen järjestämisestä, kirjasi taloudellisten tietojen ohella myös tietoja kirjoitustaidon yleisyydestä.²³⁰ Böcker tiedusteli papeilta ja virkamiehiltä arvioita siitä, kuinka moni paikkakunnan sadasta 15 vuotta täyttäneestä miehestä osasi kirjoittaa. Böckerin tilaston perusteella on päätelty, että maaseudulla asuvista miehistä noin viisi prosenttia oli kirjoitustaitoisia.²³¹ Naisten kirjoitustaitoa ei tässä yhteydessä arvioitu.

Kustavilaisten kirjoitustaidon suhteellista tasoa tarkasteltaessa kiinnostavia ovat kirjoitustaidon suuret alueelliset erot. Maan selvästi kirjoitustaitoisin alue oli Ahvenanmaa, jossa miesten kirjoitustaito oli korkeimmillaan Hammarlandissa 35 prosenttia ja ylsi muutamissa muissakin pitäjissä yli 20 prosentin. Vielä 1880-luvulla Ahvenanmaalla oli maan suurin kirjoitustaitoisten osuus: useissa kunnissa noin puolet koko väestöstä osasi kirjoittaa. Kirjoitustaito oli korkea myös joissakin Turun saariston pitäjissä. Kustavi on Ahvenanmaan Brändön naapuripitäjä, ja sen yhteydet Kihdin merenselän yli Ahvenanmaalle olivat vanhastaan tiiviit. Muun muassa Pirkko Leino-Kaukiainen päättelee Böckerin tilaston perustella, että Ahvenanmaalla ja saaristopitäjissä harjoitetut merenkulkuun ja kauppaan liittyvät ammatit olivat keskeinen syy alueen korkeaan kirjoitustaitoon.²³² Merenkulkuun ja talonpoikaispujehdukseen olennaisesti liittyvän kaupankäynnin merkitykseen viittaavat myös Taivassalon seurakunnassa suoritettujen piispantarkastuksen tiedot vuonna 1856. Tarkkoja lukuja ei pöytäkirjaan kirjattu eikä niitä todennäköisesti ollut tiedossakaan, mutta kirjoitustaidon samoin kuin lukutaidonkin todettiin olevan yleisempiä saaristopitäjissä Kustavissa, Iniössä ja Velkualla kuin emäpitäjässä Taivassalossa, jossa kirjoitustaito arvioitiin rahvaan keskuudessa ”harvinaiseksi”.²³³

Böckerin tilasto ei kuitenkaan vahvista käsitystä merenkulkupitäjien korkeasta kirjoitustaidosta Kustavin osalta: siellä arvioitiin 1830-luvulla kirjoitustaitoisten yli 15-vuotiaiden miesten osuuden olevan vain neljä prosenttia väestöstä. Luku oli sama myös Taivassalon emäseurakunnassa. Iniössä ja Velkualla osuus oli hiukan suurempi, kuusi prosenttia molemmissa.²³⁴ Näiden kahden Kustavia koskevan, keskenään ristiriitaisen tiedon välissä on kaksi vuosikymmentä aikaa. Kirjoitustaidon taso on tänä aikana voinut parantua, mutta yhtä mahdollista on, että Böckerin tilasto

²²⁹ Leino-Kaukiainen 2007, 426

²³⁰ Luther 2000. Böckerin kansansivistystä ja rahvaan opetusta koskevista käsityksistä katso Tiimonen 2001, 271–278.

²³¹ Leino-Kaukiainen 2007, 426; Tommila 1988, 115. Leino-Kaukiainen mainitsee Böckerin keränneen tietoja virkamiesten lisäksi myös papeilta, Luther mainitsee tietojen lähteinä kruununvoudit, henkikirjoittajat ja nimismiehet.

²³² Leino-Kaukiainen 2007, 426–430.

²³³ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

²³⁴ Böckerin kokoelma 2. Tilastollisia tietoja (1749–1835) väkiluvusta, pinta-alasta, kihlakunnista ym. Mikrofilmi JKK 100. KA.

perustuu virheelliseen arvioon. Tietojen keruu ajoittui vuosille, jolloin seurakunta oli ilman omaa kappalaista.²³⁵

Kirjoitustaitoisten miesten osuus Suomessa pieneni etelästä itään ja koilliseen mentäessä. 1860- ja 1870-luvun taitteessa arvioitiin että alle kymmenen prosenttia suomalaisista osasi kirjoittaa.²³⁶ 1860-luvulta on Kuopion läänistä Böckerin tilastotietoja tukevia tietoja, joissa arvioitiin, että vähintään kirjoitustaidon alkeet osasi vajaan kolme prosenttia rahvaaseen kuuluvista, ja ylemmät säätyläiset mukaan lukien kirjoitustaitoisia oli enintään neljä prosenttia läänin väestöstä.²³⁷ Toisin kuin Böckerillä, tässä arviossa ovat mukana myös naiset. 1870-luvulla tilastoitiin 10 vuotta täyttäneitä miehiä ja naisia suurimmissa kaupungeissa: Helsingissä lähes 60 prosenttia ja Turussakin yli 50 prosenttia oli kirjoitustaitoisia. Äidinkieli oli merkittävä tekijä: ruotsinkielisistä helsinkiläisistä kaksi kolmasosaa mutta suomenkielisistä vain kaksi viidesosaa osasi kirjoittaa.²³⁸

Äidinkielen lisäksi sukupuoli oli keskeinen tekijä. Kun lukutaidon oppiminen oli pakollista, siinä ei juuri ollut sukupuolten välisiä eroja, mutta kirjoitustaidon kohdalla erot olivat suuret. Pirkko Leino-Kaukiainen toteaa, että 1800-luvulla kirjoittaminen oli miesten asia. 1870-luvun Uudeltamaalta on sukupuolittain laskettuja tilastoja, joiden mukaan korkeimman kirjoitustaidon pitäjissä 30 prosenttia miehistä mutta vain vajaa kymmenen prosenttia naisista osasi kirjoittaa. Nämä tiedot asettuvat ajallisesti kehityksen taitekohtaan: kirjoitustaitosten määrä ja jakautuminen kuvaa vielä vanhaa maatalousyhteiskuntaa, jossa alkeisopetus oli kirkon tehtävä. Kansakoulujen vaikutus ei vielä aikuisten taidoissa juurikaan näy. Vuosisadan vaihtuessa jo noin 40 prosenttia kaikista suomalaisista aikuisista osasi kirjoittaa, kaupunkilaisista jo kolme neljäsosaa. Vertailun vuoksi samaan aikaan yhdysvaltalaisista lähes 90 prosenttia, italialaisista 50 prosenttia, portugalilaisista 26 prosenttia ja intialaisista 6,5 prosenttia oli luku- ja kirjoitustaitoisia.²³⁹

Ruotsissa, jossa kansakoululaitos levisi jo 1842 alkaen, kirjoitustaito eteni huomattavasti nopeammin. Kirjoitustaitoisten osuudeksi vuosisadan alussa on arvioitu 10–30 prosenttia ja puolivälissä 30–55 prosenttia väestöstä. 1800-luvun lopulla pääosa ruotsalaisista oli kirjoitustaitoisia.²⁴⁰

Ammatti, sukupuoli, äidinkieli, asuinalue sekä kaupunkilaisuus tai maalaisuus nousevat siis keskeisiksi tekijöiksi säätyläistön ulkopuolisen väestön kirjallisia taitoja tarkasteltaessa 1800-luvun Suomessa.

²³⁵ Böckerin tilaston tiedot on kerätty vuosina 1834–1835. Kustavin kappalainen Mikael Åkerblom – Wilhelmina Janssonin kasvatusäidin puoliso – kuoli maaliskuussa 1834 ja seuraava kappalainen Karl Gustaf Hollmen aloitti vasta vuonna 1838. Kotivuori 2005–: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852 (Mikael Åkerblom ja Karl Gustaf Hollmen, viitattu 1.7.2015)

²³⁶ Myllyntaus 1991, 118.

²³⁷ Leino-Kaukiainen 2007, 426–427.

²³⁸ Leino-Kaukiainen 2007, 422 ja 428.

²³⁹ Leino-Kaukiainen 2007, 429–434; Myllyntaus 1991, 118.

²⁴⁰ Leino-Kaukiainen 2007, 425 ja 434. Tanskassa kouluasetus määräsi kirjoituksen opetuksen pakolliseksi 1814 ja Norjassa 1827. Ruotsissa annettiin kansakouluasetus 1842 ja Islannissa 1846. Tommila 1988, 112.

Koulut ja kirjoitustaidon oppiminen Kustavissa

Vuonna 1856 arkkipiispa Edvard Bergenheim joutui toteamaan, että Taivassalon emäseurakunnassa lukutaito oli jäänyt huonommalle tasolle kuin saaristopitäjissä Kustavissa, Iniössä ja Velkualla. Hän ehdotti, että Taivassaloon harkittaisiin perustettavaksi koulu, jossa lapset oppisivat paitsi lukemista myös kirjoittamista ja laskentaa ja muita taitoja, jotka olisivat heidän säädylleen sopivia ja tuleville ammatteilleen hyödyllisiä. Arkkipiispa vetosi pitäjän lasten valoisamman tulevaisuuden puolesta, mutta seurakuntalaiset eivät koulun perustamista kannattaneet.²⁴¹ Edvard Bergenheim oli nimenomaan kirkollisen kansanopetuksen kannattaja: kansakoulukysymyksen tultua myöhemmin ajankohtaiseksi hän vastusti koulujen perustamista, koska uudistus merkitsi koulutuksen erottamista kirkon valvonnasta.²⁴²

Vaikka Kustavissa luettiin paremmin kuin Taivassalossa, taito ei sielläkään ollut koulunpenkillä opittu. Seurakunnassa ei ollut palkattuna erityistä lastenopettajaa, eikä myöskään lukkari opettanut lapsia lukemaan – ainoastaan joissain yksittäisissä tapauksissa pappi oli lähettänyt lukkarin oppiin heikkoja lukijoita. Lukutaidon opettaminen oli vanhempien vastuulla. Jos vanhempien omat taidot eivät riittäneet, he turvautuivat yleensä jonkun lähiyhteisössään olevan lukutaitoisen ihmisen apuun.²⁴³

Vanhempien opetusvelvollisuuden tukena olleet lukkarinkoulut olivat yleistyneet Länsi-Suomessa 1700-luvun kuluessa. Erityisesti ne olivat menestyneet Vakka-Suomessa, johon Taivassalo ja Kustavi kuuluivat, mutta 1800-luvun puolivälissä lukkari opetti näissä kahdessa pitäjässä lapsia ainoastaan poikkeustapauksissa. Rippikoulussa annettava kristinopin opetus syrjäytti monin paikoin lukkarinkoulut 1800-luvulla, mutta vuosisadan kuluessa se menetti merkitystään, kun kiertokoulut kehittyivät. Kiertokoulut jatkoivat toimintaansa vielä kansakoulun tulon jälkeenkin.²⁴⁴

Kustavin Isokarin, Laupusten ja Lypertön luotsiasemien luotsit sekä Isokarin majakanvartijat muodostivat omat yhteisönsä, ja erityisesti Isokarissa elettiin osa vuotta eristyksissä. Näissä ryhmissä ammatti periytyi usein isältä pojalle ja isältä opittiin myös ammatissa välttämättömät luku- ja kirjoitustaito sekä laskutaito. Isokarissa toimi vuosina 1890–1920 majakkamestarin pitämä koulu.²⁴⁵

Suometar oli ensimmäinen lehti, joka alkoi julkaista paikallisia uutisia ja ajankohtaisia teemoja raportoivia maaseutukirjeitä 1850-luvulta lähtien.²⁴⁶ Kesällä 1869 nimimerkki ”Brander” käsitteli Kivimaalta eli Kustavista lähetetyssä kirjoituksessaan muiden aiheiden ohella kansakoulua, ”raakuuden, tyhmyyden ja taitamattomuuden poistajata”. Hänen mukaansa Kustavin seurakunnan lukkari oli jo muutama vuoden ajan pitänyt pientä kiertokoulua, joka toimi eri paikoissa aina kuukauden kerrallaan. Kirjoittaja ylisti lukkaria aloitteellisuudesta mutta piti samalla opetuksen vähäisyyttä surkuteltavana asiana, varsinkin kun emäpitäjässä Taivassalossa oli jo usean vuoden ajan ollut vakituinen kiertokoulu ja kansakoulun perustamises-

²⁴¹ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

²⁴² Jalava 2011, 86.

²⁴³ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

²⁴⁴ Laine ja Laine 2010, 278–282.

²⁴⁵ Merilä 2015, 10.

²⁴⁶ Stark 2013, 145–146.

takin puhuttiin. ”Brander” toi esiin kansakoulun tarpeen mutta varmisti samalla, ettei *Suomettaren* lukijoille syntynyt kuvaa Kustavista kirjallisen kulttuurin ja ulkomaailman uutisten suhteen takapajuisena pitäjänä: ”...äläppä luule lukijani meidän täällä olevan niin kuin pukit luodossansa, muista maista ja kansoista peräti tietämättöminä”. Kustaviin tuli yhteensä 19 sanomalehtitilausta (*Sanomia Turusta* 10, *Suometar* 6, *Åbo Underrättelser* 2, *Virallinen Lehti* 1) ja niiden lisäksi hengellisiä sanomia. ”Brander” vetosi myös meriliikenteen merkitykseen: kesällä 1869 liikkeellä oli yhdeksän pienempää kustavilaista alusta ja kolme laivaa, joista yksi oli edellisenä vuonna käynyt Aleksandriassa ja yksi oli parhaillaan paluumatkalla Algerian Oranista.²⁴⁷ ”Branderin” kirjoitus noudatti tässä maaseutukirjeenvaihtajien tapaa pyrkiessään todistamaan oman pitäjän edistyksellisyyttä niin koulutuksen kuin muunkin toiminnan alalla.²⁴⁸

Kustavilaiset olivat siis pääosin kotiopetuksen varassa 1870-luvulle asti. Kirkonkokous päätti vuonna 1873 perustaa kiertokoulun, jossa opetettaisiin sisä- ja ulkolukua, kirjoittamista ja etevimmille myös laskentaa. Opetukseen kuului myös kristinopin alkeet ja laulunopetus. Koulu oli tarkoitettu 4–14-vuotiaille lapsille, opetus piti järjestää Lancasterin metodin mukaan²⁴⁹ ja koulun oli määrä toimia yhdessä piirissä aina kuusi viikkoa kerrallaan. Kiertokoulun käynnistäminen viivästyi ilmeisesti opettajan puutteen takia, kunnes 1876 saatiin opettajaksi ensin seurakunnan kirkonvartija Robert Dahlström ja samana vuonna vakinainen opettaja, renki ja kansakouluseminaarin oppilas Gustaf Lindén Taivassalosta. Yksi kiertokoulu vastasi opetuksesta yli kymmenen vuoden ajan, mutta sen oli mahdoton hoitaa tehtäväänsä kunnolla, kun koulupiirit olivat suuria eivätkä kaikki lapset päässeet pitkän matkan vuoksi kouluun. Vuonna 1885 kirkonkokouksessa käsiteltiin toisen kiertokoulun perustamista, mutta enemmistö seurakuntalaisista vastusti sitä sekä kustannusten vuoksi että sillä perusteella, että vanhassakin koulussa oli lapsia vähänlaisesti ja että lapset olivat kinkereillä saaneet kiitosta taidoistaan. Toinen kiertokoulu aloitti vasta 1890. Kiertokoulut antoivat edelleen alkeisopetusta vielä kansakoulun perustamisen jälkeen. Kaikkiaan kiertokoulut toimivat Kustavissa lähes 50 vuotta, ja niissä sai opetusta yhteensä runsaat 10 000 oppilasta.²⁵⁰

Kansakoulu alkoi toimia Kustavissa vasta vuonna 1891, sen jälkeen kun kuvernööri oli määrännyt sen perustettavaksi sakon uhalla. Taistelua kansakoulusta oli käyty lähes kaksi vuosikymmentä. Janssonin perhe kuului kansakoulun kannattajiin ja edistäjiin.²⁵¹ Perustamisajankohta oli hyvin myöhäinen. Kun kansakouluasetus oli annettu jo 1866, kahden vuosikymmenen jälkeen Suomessa oli noin sata kuntaa, jossa ei toiminut ainuttakaan kansakoulua, ja lähes kahdessasadassa kunnassa kansakouluja oli vain yksi, joten syrjäkylien lapsilla ei usein ollut mahdollisuutta kou-

²⁴⁷ Maaseuduilta/Kivimaalta. *Suometar* 5.7.1869.

²⁴⁸ Stark 2013, 149.

²⁴⁹ Bell-Lancasterin metodilla toimivissa, yleensä köyhille lapsille tarkoitetuissa kouluissa yhdellä opettajalla oli suuri oppilasryhmä, jonka opettamiseen myös edistyneet oppilaat osallistuivat. Bell-Lancasterin vuoro-opetusmetodista tarkemmin Tiimonen 2001, 265–271.

²⁵⁰ Heervä ja Joutsamo 1983, 284–298. Kustavista ei vuoden 1856 piispantarkastuksen pöytäkirjaa lukuun ottamatta ole juurikaan tietoja kansanopetuksen tilasta ennen vuotta 1860, jolloin se itsenäistyi omaksi seurakunnakseen. Heervän ja Joutsamon mukaan kustavilaiset olivat kokonaan kotiopetuksen varassa 1870-luvulle asti, mutta Branderin lehtikirjoituksen perusteella tämä ei täysin pidä paikkaansa.

²⁵¹ Keravuori 2012, 96–103.

lunkäyntiin. Vuonna 1890 kolme neljästä suomalaisesta kaupunkilaislapsista kävi koulua, kun maaseudun lapsista kouluun pääsi harvempi kuin joka viides.²⁵² Varsinais-Suomi oli koko maan lääneistä hitain perustamaan kansakouluja, mikä johtui sekä kuntien pienestä koosta ja siitä johtuvista koulujen perustamisen kustannuksista että tyytyväisyydestä, jota monissa kunnissa tunnettiin kiertokoulujen toimintaa kohtaan. Varsinaissuomalaisessa mittakaavassakin Kustavi oli viimeisten joukossa: läänin 54 kunnasta se oli 43:s.²⁵³

Kirjoitustaidon levinneisyyttä koskevista, varsin hajanaisista tiedoista sekä Kustavin koulujen vaikeasta perustamishistoriasta muodostuu kuva siitä, että Kustavi kuului lounaissuomalaisena saaristopitäjänä 1800-luvun Suomessa samanaikaisesti sekä korkeimman kirjoitustaitoisuuden vyöhykkeeseen että myöhäisimmän muodollisen koulutuksen alkamisen alueeseen. Tämä herättää kysymyksen siitä, miten kirjalliset taidot opittiin saaristossa ja nostaa itseoppineisuuden käsitteen keskeiseksi.

Itseoppineet kirjoittajat ja kirjoitustaidon oppiminen

Suomalaisessa 1800-luvun kouluja käymättömien ihmisten kirjoittamien tekstien tutkimuksessa on käytetty rinnakkain termejä ”itseoppinut kirjoittaja” ja ”kansankirjoittaja”. Itseoppineilla kirjoittajilla tarkoitetaan ihmisiä, jotka ovat joko oppineet kirjoitustaidon kokonaan muodollisen koulutuksen ulkopuolella tai saaneet vain vähän koulutusta, esimerkiksi käyneet jonkin aikaa kiertokoulua. Termi ei siis edellytä, että he olisivat sananmukaisesti opetelleet itse lukemaan ja kirjoittamaan. Monia opetettiin kotona tai joku kirjoitustaitoinen, yhteisöön kuulunut henkilö antoi heille opetusta joko auttamisen halusta tai korvausta vastaan. Kaikkein tavallisinta lienee, ettei tutkijoilla ole käytettävissään minkäänlaista tietoa siitä, missä arkistoisissa säilyneitä tekstejä kirjoittanut 1800-luvun kansanihminen on taitonsa oppinut. Ellei asiaa kerrota säilyneessä tekstissä itsessään, esimerkiksi omaelämäkerrassa, tiedon jäljittäminen on kutakuinkin mahdotonta. Simon ja Wilhelmina Jansson voidaan ajankohdan kouluolot, sääty ja asuinpaikka huomioon ottaen mitä suurimmalla todennäköisyydellä lukea itseoppineisiin kirjoittajiin, jotka oppivat kirjoittamaan perheensä piirissä ilman muodollista koulunkäyntiä. Heidänsä kohdallaan mitään tietoa kirjoittamisen oppimisen olosuhteista ei ole säilynyt.²⁵⁴

Laura Stark on 1800- ja 1900-luvun maaseudun asukkaiden omaelämäkertoja tutkiessaan todennut, että useimmat kirjoittajat olivat käynet vähän kiertokoulua, kansakoulua tai molempia. Tyypillistä oli, että he oppivat lukemaan ja kirjoittamaan pitkän ajan kuluessa, jolloin lyhyet ajat koulussa ja oma-aloitteinen harjoittelu vuorottelivat. Usein mahdollisuus näiden taitojen oppimiseen tuli paljon aikaisemmin kuin mahdollisuus niiden ylläpitoon. Monilla nuorilla ei ollut opetteluun ja harjoittelun tarvittavaa vapaa-aikaa, sillä heidän edellytettiin tekevän työtä lapsesta saak-

²⁵² Heikkinen ja Leino-Kaukiainen 2011, 24.

²⁵³ Heervä ja Joutsamo 1983, 309–310.

²⁵⁴ Keravuori 2012, 25–27.

ka. Luettavan ja kirjoitustarvikkeiden sekä oman tilan ja rauhan puute haittasivat myös oppimista.²⁵⁵

Kun termi ”itseoppinut kirjoittaja” viittaa oppimisen tapaan, ”kansankirjoittaja” viittaa säätyyn. Kansankirjoittajien tutkijat käyttävät ”kansaa” kokoavana terminä, jolla tarkoitetaan aateliston, oppisivistyneistön ja porvariston ulkopuolisia ryhmiä – joukkoa johon 1800-luvun lopulla kului yli 95 prosenttia Suomen asukkaista. Kansankirjoittaja on siis sellainen ”kansaan” kuuluva henkilö, joka oli oppinut kirjoittamaan ilman muodollista koulutusta tai hyvin lyhyeksi jääneen muodollisen koulutuksen avulla ja joka käytti taitoaan aktiivisesti. Termi vertautuu pidempään käytössä olleeseen kansankirjailija-termiin.²⁵⁶ Suomalaiset kansankirjoittajien tutkijat ovat olleet kiinnostuneita kansanihmisistä, joille kirjoittaminen oli tapa ilmaista itseään ja kirjoittajuus osa identiteettiä; monet kirjoittivat esimerkiksi runoja tai kertomuksia. Erityisesti Simon Janssonin kohdalla parempi termi voisi olla ”kirjoitustaitoinen kansanihminen”.

Kansankirjoittajan käsite on ongelmallinen ruotsiksi kirjoittaneen Wilhelmina Janssonin kohdalla, jonka kirjoitustaitoon on olennaisesti vaikuttanut nuoruusvuosien läheisyys säätyläistöön. Yhteydet säätyläistöön ovat piirre, joka oli tyypillinen monelle 1800-luvun kansankirjoittajalle, mutta tavallisesti ne olivat ohuemmat. Kansankirjoittaja-termiä on käytetty nimenomaan suomenkielisiä kirjoittajia tutkittaessa. Esimerkiksi Anna Kuusmin tarkoittaa kansankirjoittajilla suomenkieliseen, ruotsinkielisen säätyläistön ulkopuolella olevaan väestöön kuuluvia ihmisiä, ja hän on englanniksi käyttänyt termiä *vernacular writing*, kansankielinen kirjoittaminen.²⁵⁷ Vaikka kaikki ruotsinkieliset eivät luonnollisestikaan kuuluneet säätyläistöön – 1800-luvun loppupuolella ruotsinkieliseen väestöön kuului noin 12 prosenttia maaseutuväestöstä²⁵⁸ – äidinkielellä oli myös itseoppineiden keskuudessa merkitystä. Suomen kirjakieli ja suomenkielinen kirjallinen ilmaisu olivat vasta muotoutumassa, kirjallisia malleja oli vähemmän ja erityisesti maaseudulla ne olivat vaikeammin saatavilla.

Kun arkistoissa säilyneet itseoppineiden kirjoittajien tekstit ovat useimmiten olleet miesten kirjoittamia²⁵⁹, ei aikaisemmassa tutkimuksessa ole kiinnitetty huomiota sukupuoleen, siihen, kuinka termi soveltuu kuvaamaan toisaalta miesten ja toisaalta naisten kirjoittamista. Miesten kohdalla ”itseoppinut” kuvaa kirjoittajaa, joka on jäänyt, useimmiten säätynsä ja äidinkieliensä vuoksi, muodollisen koulutuksen ulkopuolelle, toisin kuin säätyläistöön kuuluneet ruotsinkieliset tai ruotsintaitoiset miehet. Naisten kohdalla ”itseoppineisuus” koski kuitenkin kansakoululaitoksen syntyyn asti lähes kaikkia kirjoitustaitoisia naisia, koska heille ei muutamia säätyläistön työille tarkoitettuja oppilaitoksia lukuun ottamatta ollut tarjolla muodollista koulutusta kodin ulkopuolella. Myös säätyläistöön kuuluvien naisten ja tyttöjen

²⁵⁵ Stark 2006, 79–81.

²⁵⁶ Kauranen 2013, 25.

²⁵⁷ *Vernacular* on kansainvälisesti itseoppineiden kirjoittajien tekstien tutkijoiden käyttämä termi, joka kääntyy hankalasti suomeen. Se voi tarkoittaa sekä kansankielistä että puhekielistä. Ruotsinkielisistä kansankirjoittajista tiedetään toistaiseksi vähän. Kauranen 2013, 28. Ann-Catrin Östman on tutkinut pohjalaisen talollisen pojan, 1867 syntyneen Johan Inborrin omaelämäkerrallista tekstiä. Inborr toimi myös kansanedustajana. Östman 2011.

²⁵⁸ Leino-Kaukiainen 2007. 422.

²⁵⁹ Kauranen 2013, 52–53. Keskeisessä itseoppineiden kirjoittajien tekstejä keränneessä arkistossa, SKS:n kirjallisuusarkistossa, naisten osuus näiden tekstien kirjoittajista on noin 10 %.

kirjoitustaito oli kotiopetuksen varassa ja saattoi jäädä varsin puutteelliseksi, kuten Kirsi Vainio-Korhonen on aatelisnaisten kirjeenvaihtoa tutkiessaan huomauttanut.²⁶⁰ Vuonna 2013 ilmestyneessä *Kynällä kyntäjät* -kirjassa, joka kokoaa yhteen viimeisen vuosikymmenen vilkasta tutkimusta, on ”itseoppineen kirjoittajan” käsitteestä pääosin luovuttu ja siirrytty puhumaan kansankirjoittajista.

”Kansankirjoittaja” ja ”kansanihminen” viittaavat termeinä sääty-yhteiskunnan jakoon toisaalta säätyläistön ja toisaalta kansan tai rahvaan välillä.²⁶¹ 1800-luvun puolivälin jälkeinen talonpoikaispurjehduksen nousukauden vaurastuttama Kustavi oli saaristopitäjä, jonka sosiaalista kerrostuneisuutta jako säätyläistöön ja rahvaaseen kuvaa huonosti.

Wilhelmina Janssonia kuvaa näistä kahdesta vaihtoehdosta paremmin termi ”itseoppinut kirjoittaja”, kun taas ”kansankirjoittaja”-termi soveltuisi varsin hyvin Simon Janssoniin – joka tosin hänkin oli ruotsinkielentaitoinen vaikka kirjoittikin kirjeensä suomeksi. Tässä tutkimuksessa on päädytty käyttämään termiä ”itseoppineet kirjoittajat”, joka korostaa nimenomaan kirjallisia taitoja ja muodollisen koulutuksen puutetta, sääty-yhteiskunnan rakennetta korostavan ”kansankirjoittaja”-termin sijaan.

Miten ja miksi kirjoitustaito opeteltiin?

Yhteiskunnan tasolla kirjallistuminen on vuosisatainen muutosprosessi, mutta kuten Kaisa Kauranen on huomauttanut, yhden ihmisen elämässä siirtyminen pääosin suullisesta kulttuurista kirjallisen kulttuurin piiriin voi aiheuttaa syvällisiä muutoksia lyhyessäkin ajassa. Kirjoittamaan oppiminen ja taidon aktiivinen käyttö oli paitsi käytännön elämän muutos, myös muutos ihmisen mielessä.²⁶²

Monet tekijät vaikuttivat 1800-luvun aikana siihen, että kirjoittamisesta tuli taito, joka myös maaseudun asukkaiden kannatti hankkia, vaikka kansakoulun tai edes kiertokoulun tasoista muodollista koulutusta ei läheskään aina ollut tarjolla vuosisadan loppupuolellakaan. Postilaitoksen ja rautateiden laajeneminen toivat uusia työpaikkoja, jotka edellyttivät ainakin kirjoitustaitoa. Sotilaat saivat opetusta lukemisessa, aliupseerit myös kirjoittamisessa. Maaseudulla esimerkiksi käsityöläiset, kauppiat ja perhepalvelijat toimivat ammateissa, joissa sekä kirjoittamisesta että laskemisesta oli hyötyä. Maakaupan vapauttaminen vuonna 1859 toi maaseudulle uuden talonpoikaistaustaisten kauppiain ryhmän, johon kuuluvien tuli hallita kirjanpitoa ja laskentaa. Liikkuvuus lisääntyi, ja perheenjäsenten joutuessa eri paikkakunnille syntyi tarve pitää yhteyttä kirjeitse. Usein työpaikkaa vaihtavat piit ja

²⁶⁰ Vainio-Korhonen 2012, 158. Jessica Parland-von Essenin mukaan 1700-luvulla myös aateliston pojat pyrittiin kouluttamaan ensisijaisesti kotona ja koulujen ajateltiin olevan tarkoitettu lähinnä porvaristolle ja niille aatellisille, joilla ei ollut varaa kotiopettajaan. Aateliston nuorukaisten koulutukseen kuului kuitenkin yliopisto-opintoja ilman tutkinnon suorittamista. Tytärten kasvatuksen ihanteena oli niinkään kotiopettajattaren antama opetus, ja pensionaatit olivat köyhiä aatelisia ja porvariston tyttäriä varten. Vielä 1800-luvulla aateliston tyttäret oppivat yleensä lukemaan ja kirjoittamaan äidiltään. Parland-von Essen 2004, 27–30.

²⁶¹ Rahvas-termin käsitehistoriasta on kirjoittanut Lea Laitinen *Kynällä kyntäjissä*. Laitinen 2013, 56–59.

²⁶² Kauranen 2013, 25.

rengit alkoivat 1870-luvulta lähtien hakeutua töihin omaa pitäjää tai lähiseutua kauemmas.²⁶³

Kustavin kannalta olennainen motiivi kirjoitustaidon suhteelliseen yleisyyteen on ollut merenkulku. Toisaalta se vei miehet pois perheensä luota ja teki kirjoittamisesta ainoan tavan pitää yhteyttä, erityisesti Krimin sodan jälkeen alkaneen talonpoikaispurjehduksen nousukauden aikaan, jolloin alettiin rakentaa suuria laivoja ja matkat ja poissaolon kaudet pitenivät. Toisaalta talonpoikaispurjehduksessa merenkulkuun yhdistyi kaupankäynti, joka edellytti sekä kirjoitus- että laskutaitoa. Pienenkin aluksen laivuri joutui sekä hoitamaan tuotteiden ostoon ja myyntiin liittyvää kirjanpitoa että tekemään erilaisia satama- ja tulliselvityksiä, ja myös alalle aikovien nuorukaisten oli syytä opetella nämä taidot.²⁶⁴

Kirjoittamisen ja kirjoitustaidon hankkimisen motivaatio oli kuitenkin usein käytännön tarpeita syvällisempi ja liittyi sekä itsensä ilmaisemisen tarpeeseen että aktiiviseen yhteiskunnalliseen toimintaan. 1800-luvun kansankirjoittajien kirjoitustaidon hankkimista analysoidessaan Kaisa Kauranen erottaa kuusi erilaista motiivien joukkoa. *Käytännön tarpeet* ja erityisesti rahan ja omaisuuden dokumentointi ovat keskeisiä tekijöitä erityisesti kirjoittamisen omaksumisen alkuvaiheessa. *Uskonnolliset motiivit* olivat tärkeitä herätysliikkeiden piirissä. Erityisesti Pohjanmaan mystikot käänsivät ja kopioivat käsin uskonnollisia tekstejä, mutta myös esimerkiksi Länsi-Suomen rukoilevaisuuden piirissä syntyi virsiä ja muita käsin kirjoitettuja ja kopioituja tekstejä. Syvä uskonnollisuus on leimallista kansankirjoittajien teksteille myös herätysliikkeiden ulkopuolella. *Yhteiskunnallisen ja omassa yhteisössä vaikuttamisen halu* oli motiivina niille, jotka kirjoittivat sanomalehtiin – erityisesti 1850-luvulta lähtien lehdissä julkaistut maaseutukirjeet olivat tärkeä ja nopeasti kasvava kanava. Kansanliikkeet kuten raittius- ja nuorisoseuraliike tarjosivat foorumin muun muassa näytelmien ja poliittisten runojen kirjoittamiselle. *Tarve ilmaista itseään ja jättää itsestään kirjallinen jälki* ohjasi kansanhmisiä, jotka kirjoittivat joko kaunokirjallisia tekstejä tai egodokumentteja kuten päiväkirjoja, omaelämäkertoja ja muistelmia. *Tarve yhteydenpitoon* kirjeitse lisääntyi kaupungistumisen ja Amerikan-siirtolaisuuden kasvun myötä. Kuudentena motiivina Kauranen mainitsee *pyynnöstä kirjoittamisen*: moni kansanhminen tarttui kynään, kun sivistyneistö järjesti erilaisia kirjoituskilpailuja ja kannusti kansanperinteen keräämiseen. Hankkeiden taustalla olivat muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Muinaismuistoyhdistys ja Kansanvalistusseura.²⁶⁵

Myös Kirsti Salmi-Niklander on korostanut kirjoitustaidon opettelemisen käytännöllistä motivaatiota. Esimerkiksi talonpoika ja myöhemmin valtiopäivämies Juho Kaksola perusteli kirjoitustaidon hyötyjä sillä, ettei tarvinnut mennä herroja

²⁶³ Leino-Kaukiainen 2007, 421; Kauranen 2013, 41–42.

²⁶⁴ Pirkko Leino-Kaukiainen arvioi merenkulun yhdeksi syyksi Ahvenanmaan korkeaan kirjoitustaitoon. Ahvenanmaallakin kirjoitustaito yleistyi ennen kiertokouluja ja 1870-luvulla alkanutta kansakoulujen perustamista. Toisin kuin Kustavissa, Ahvenanmaalla yksi vaikuttava tekijä on ollut ruotsinkielisyys ja yhteydet Ruotsiin. Kirjoitustaitoisten osuus on ollut suuri myös muissa merenkulkupitäjissä: Suursaaressa ja Tytärsaaressa kirjoitustaitoisten osuus oli vuonna 1880 23,2 %, kun se muissa alueen maalaiskunnissa oli alle kymmenen prosenttia. Leino-Kaukiainen 2007, 432–433.

²⁶⁵ Kauranen 2013 39–50. ”Pynnöstä kirjoittaminen” on tuskin ollut keskeinen kirjoittamista lisäävä tekijä kaiken kaikkiaan, mutta sen osuus näkyy arkistoissa säilyneissä teksteissä.

tapaamaan asiakirjoja laatiakseen. Muitakin etuja taidolla oli: kun talousasiat voitiin varmistaa kirjallisesti, vältettiin turhat riidat ja käräjöinnit.²⁶⁶

Kansalaisliikkeiden ja sanomalehtikirjoittelun ohella kirjoitustaidon yleistymisellä oli myös laajempia yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Jo 1700-luvulla pitäjänkokousinstituution kehittyminen alkoi tarjota talonpojille mahdollisuuksia osallistua yhteiseen päätöksentekoon, ja kokoukset olivatkin yksi foorumi, jolla kirjoitustaidosta oli hyötyä ja joka vauhditti kirjoitustaidon hankkimista.²⁶⁷ Vuodesta 1858 alkaen pöytäkirjat piti suomenkielisillä paikkakunnilla kirjoittaa suomeksi.²⁶⁸ Pirkko Leino-Kaukiainen on todennut, että luku- ja kirjoitustaito loivat edellytykset ottaa vastaan yhteiskunnallisen muutoksen tarjoamia uusia mahdollisuuksia, osallistua aktiivisesti yhteisön toimintaan, hankkia tietoa ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun – toisin sanoen toimia modernin yhteiskunnan täysivaltaisena kansalaisena.²⁶⁹

Kun kirkollinen kansanopetus keskittyi lukutaidon opettamiseen, kirjoitustaidon yleistymiseen vaikutti erityisesti kaupunkiväestön keskuudessa kirkollisen opetuksen rinnalle syntynyt toinen kansanopetusideologia, joka perustui merkantilistiseen talouspolitiikkaan. Kaupan ja muiden elinkeinojen parissa työskenteleville alettiin opettaa ammatin harjoittamista edistäviä taitoja kuten kirjoittamista ja laskemista. Muun muassa Turussa perustettiin jo 1800-luvun alussa porvariston varoilla koulu köyhille porvaris-, käsityöläis- ja merimiesperheiden lapsille. Sunnuntaikoulut määrättiin 1842 pakollisiksi lähes kaikkiin kaupunkeihin antamaan käsityöläisten oppipojille yleissivistävää koulutusta. Edellisenä vuonna annetulla asetuksella alettiin edellyttää kauppaa käyvältä alemmalta porvaristolta luku- ja kirjoitustaitoa edellytyksenä porvarisoikeuksien myöntämiselle.²⁷⁰ Talonpoikaislaivurit toimivat kaupan ja merenkulun parissa maaseudulla, eikä kirjoitus- ja laskutaidon vaatimus koskenut heitä, mutta myös heille molemmat olivat ammatissa hyödyllisiä ja 1800-luvun puolivälissä varsin yleisiä taitoja.

Taimo Iisalo on tutkinut Kustavin lähellä sijaitsevan Uudenkaupungin seudun merimiesväestön kirjoitustaitoa 1800-luvulla. Hänen aineistossaan on monia talonpoikaislaivureita, jotka ovat olleet kirjoitustaitoisia jo 1800-luvun alkupuolella ja joilta on säilynyt tilikirjoja ja muita tekstejä. Heistä useimmat olivat saaneet oppinsa joko kotona tai naapurilta tai joltakin muulta kirjoitustaitoiselta yhteisön jäseneltä. Joissakin pitäjissä varattomat vanhat miehet tai naiset pitivät vaatimatonta, alkeistaitoja opettavaa koulutupaa. Eräiden talonpoikaislaivurien tiedetään opettaneen sekä omia poikiaan ja tyttäriään että myös naapurin lapsia kirjoittamaan. Iisalo toteaa, kuten Kauranenkin, että kouluakäymättömien ihmisten kirjoitustaidon oppimisesta ei juuri ole mahdollista saada tarkkoja tietoja.²⁷¹ Hänen mukaansa kotiopetus ja kirkollisen kansanopetuksen rinnalla toimiva maaseudun ”avustava opetuksen” perinne loivat tilanteen, jossa aktiivisen ihmisen oli ainakin Uuttakaupunkia ympäröivällä maaseudulla täysin mahdollista oppia halutessaan kirjoittamaan.

²⁶⁶ Salmi-Niklander 2007.

²⁶⁷ Laine ja Laine 2010, 258.

²⁶⁸ Kauranen 2013, 41.

²⁶⁹ Leino-Kaukiainen 2007, 420.

²⁷⁰ Iisalo 1992, 4–9.

²⁷¹ Iisalo 1992, 12–13.

Iisalolla on kiinnostava ja käytännön elämän tarpeisiin kiinnittyvä näkemys kirjoitustaitoon liitetystä merkityksistä. Hänen mukaansa kirjoittaminen oli maaseutuväestölle samanlainen käsityötaito kuin vaikkapa puuastioiden teko. Taidon saattoi halutessaan oppia isältään tai joltakin naapurilta, ja siitä saattoi tulla pääomaa, joka helpotti elämää tai toi lisäansioita. Yhteisöissä oli taitavia mestareita, aloittelijoita ja niitä jotka eivät lainkaan osanneet kirjoittaa. Vaikka kirjoitustaito ei ollut välttämätön 1800-luvun merimiehille – laivoilla päällystö hoiti kirjalliset työt – se oli muodikas ja sosiaalista asemaa kohentava taito, joka myös kavensi juopaa säätyläistön ja kansan välillä. Toisin kuin merimiehille, talonpoikaislaivureille kirjoittaminen ja laskeminen oli välttämätön taito, mutta myös he oppivat sen saman ”avustavan opetuksen” piirissä.²⁷² Kun pienillä aluksilla tapahtuvan kotitarvepurjehduksen rinnalla alettiin Kustavissa niin kuin muuallakin harjoittaa rahtipurjehdusta suurilla aluksilla, merenkulun piirissä toimivilla oli oltava jo melkoinen määrä käytännön kautta opittuja taitoja. Kustavin ruotsinkielisten naapurikuntien talonpoikaispurjehdusta tutkinut John Hackman on kartoittanut niitä taitoja, joita suuren aluksen pääretarilta edellytettiin. Hänen oli osattava lukea, kirjoittaa ja laskea. Hänen oli tunnettava sekä alan toimijat ja toimintatavat että merilainsäädäntö. Hänen oli kyettävä tekemään taloudellisia laskelmia, hoidettava kirjanpito ja tunnettava valuuttakurssit. Sen lisäksi hänen piti pystyä hoitamaan laivan proviantit ja muu varustus.²⁷³

Kirjoitustaidon levittämistä rahvaan keskuuteen epäiltiin monin erilaisin perustein 1800-luvun mittaan. Kirjoitustaitoisten rahvaan edustajien pelättiin tulevan ”puoliherroiksi”, joille oman säädyn tehtävät eivät enää kelpaisi. Osa säätyläistöstä, erityisesti papisto, uskoi vuosisadan alussa laajan kansanopetuksen altistavan rahvaan vahingollisille vaikutteille, ja moni piti rajana juuri kirjoitustaitoa. Toiset taas pelkäsivät talonpoikien kirjoitustaidon lisäävän kaikenlaista käräjöintiä ja muuta säätyläisiä vastaan suunnattua yhteiskunnallista aktiivisuutta. Säätyläisten lisäksi myös rahvaaseen kuuluvat olivat ennakkoluuloisia: kirjoitustaidon opetus nähtiin uhkana talonpoikaiselle elämäntavalle.²⁷⁴ Ennen kaikkea kansakouluja vastustettiin nimenomaan veroa maksavien talonpoikien keskuudessa sen vuoksi, että koulutuksen kustannukset tulivat heidän maksettavakseen. Näin oli myös Kustavissa.²⁷⁵ Kirjoittavat kansanihmiset saattoivat saada osakseen pilkkaa, ja isännät tai vanhemmat saattoivat kieltää kirjoittamisen. Vaikka kirjoitustaidosta tuli modernisoitumisen myötä hyödyllinen ja arvostettukin taito, Laura Stark on todennut sen olleen myös ristiriidassa niiden tapojen kanssa, joiden avulla maaseutuyhteisössä oli ollut tapana hankkia myönteistä sosiaalista identiteettiä – kovan työn ja ahkeruuden.²⁷⁶

Kirjoitustaidon herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa tutkinut Ilkka Mäkinen on löytänyt vuoden 1864 *Tapio*-lehdestä kertomuksen papiston negatiivisesta suhtautumisesta talonpoikien kirjeiden kirjoittamiseen. Eräs talonpoika oli vienyt kirjettä postitettavaksi kirkkoherran luona säilytettävään postilaukkuun, jolloin

²⁷² Iisalo 1992, 27–28. Myös Ilkka Mäkinen mainitsee, että kirjoittamista ja siihen liittyvien retoristen muotojen hallitsemista pidettiin talonpoikaiskulttuurissa erikoistaitona, jota kaikkien ei kannattanut hankkia. Mäkinen 2007, 403. Timo Myllyntaus on verrannut lukutaitoa uimataitoon; se on toiminnallinen valmius, joka on relevantti vasta kun ympäristö tekee siitä tarpeellisen. Myllyntaus 1991, 121.

²⁷³ Hackman 1999, 71.

²⁷⁴ Mäkinen 2007, 403–405.

²⁷⁵ Heervä ja Joutsamo 1983, 301–311.

²⁷⁶ Stark 2006, 84–87.

kirkkoherra oli moittinut hänen kirjoittavan liian usein ja tuhlaavan sekä aikaa että kirjoitustarpeita. Apupappi oli lisännyt, että ”se ei ole tarpeellista talonpoikain posttiin kirjoittaminen, eikä koko kirjoitus-taito”. Asiasta kirjoittanut talonpoika oli saanut kirjeittensä vuoksi arvostelua osakseen sekä vertaisiltaan että papistolta.²⁷⁷ Vaikka Kustavista ei mitään tällaisia tietoja ole olemassa, tapahtuma kuvaa hyvin sitä, kuinka postilaukun säilyttäminen pappilassa altisti maaseudun asukkaiden kirjeenvaihdon papiston arvioitavaksi. Lehdistössä arvosteltiin myös säätyläistön ulkopuolisten naisten pyrkimyksiä omaksua kirjoitustaito, ja erityisesti tuon taidon käyttäminen kirjeiden kirjoittamiseen herätti epäluuloja. Piikojen saatettiin lehtikirjoituksissa epäillä käyttävän kirjoitustaitoa nimenomaan rakkauskirjeiden kirjoittamiseen.²⁷⁸

Kirjeenvaihdon materiaaliset edellytykset: kirjoitusvälineet ja postin kulku

Kirjoitustaidon – tai kirjurin käytön – lisäksi kirjeenvaihtosuhteen syntyminen edellytti tarvetta kirjoittaa, tarvetta, joka Janssonin perheeseen syntyi perheenjäsenen poissaolon kautta. Pitkän kirjeenvaihtosuhteen materiaaliin edellytyksiin kuuluivat mahdollisuus saada käyttöönsä kyniä, mustetta, paperia, kirjekuoria ja postimerkkejä. Sen lisäksi tarvittiin välitystekniikka, jolla kirje kulki kirjoittajalta vastaanottajille, posti tai muu kuljettaja. Monin paikoin kaupunkien ulkopuolella kirjoitusvälineiden hankkiminen ei edellyttänyt pelkästään varoja, vaan myös mahdollisuutta itse käydä kaupungissa niitä ostamassa tai saada niitä hankittua muiden kautta. Esimerkiksi Kustavissa ei ollut kauppa lainkaan ennen vuotta 1875.²⁷⁹ Turussa oli toiminut kirjakauppoja aina akatemian perustamisesta asti, ja 1800-luvulla paperia ja kirjoitusvälineitä oli myynnissä myös muissa kauppapuodeissa. Kirjoitusvälineiden valikoimaa kuvaa helsinkiläisen P. Th. Stolpen kirjakaupan mainos vuodelta 1864. Siinä tarjottiin edulliseen hintaan kaikenlaatuista paperia sekä viivoitettuja ja viivoittamattomia vihkoja, mustetta ja kyniä, lyijykyniä, pyyhekumeja, viivaimia ja rihvelitauluja sekä sinettejä, lakkaa, kirjeiden sulkemiseen tarkoitettua suulakkaa ja kirjekuoria.²⁸⁰

Kirjoittavien kustavilaisten oli hankittava paperia ja kyniä joko postitse tai matkustavien perheenjäsenten tai tuttavien mukana. *[T]uo pappäri ja peni niitä äi olä olängan*, kirjoitti Simon Jansson 1860 pojalleen Turkuun²⁸¹. Vielä 1880-luvun kirjeissä pyydetään ajoittain lähettämään kirjekuoria tai postimerkkejä kaupungista. Janssonin perheen kirjeet on satunnaisia lyijykynämerkintöjä lukuun ottamatta kirjoitettu musteella. Evald Jahnssonin 1860-luvun alussa kirjoittamasta kirjeestä selviää, että käytössä olivat sekä sulkakynät että teräksiset mustekynät. Evald epäili, ettei hänen veljensä saisi selvää kirjeestä, joka oli kirjoitettu hanhensulkakynällä

²⁷⁷ Mäkinen 2007, 412–413. Alkuperäinen kirjoitus on julkaistu *Tapiossa* 16.4.1864.

²⁷⁸ Mäkinen 2007, 417–418.

²⁷⁹ Heervä ja Joutsamo 1983, 219.

²⁸⁰ Suometar 13.12.1864.

²⁸¹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.8.1860, 1014:51:1 A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

(*gås pennan*). Lukuisista teroittamisyrityksistä huolimatta kynän jälki tuli kerta kerralta huonommaksi, ja hän joutui vastentahtoisesti ottamaan käyttöön teräskynänsä, jota hän kuvaili kurjaksi (*denna ruttna stålpenna*).²⁸² Vanhempien kirjoitusvälineistä ei kirjeissä tarkemmin mainita, mutta oletettavasti koulua käyvillä pojilla oli käytössään vanhempiaan paremmat kirjoitusvälineet. Tehdasvalmisteisia mustekynän teriä oli alettu valmistaa Englannissa jo 1831, ja esimerkiksi Ranskaan niitä alettiin tuoda noin 1850.²⁸³

Kirjeiden materiaalisuuteen kuuluu itse välineiden lisäksi myös tila. Monet tutkijat ovat todenneet, että oma, kirjoittamiselle rauhoitettu tila oli säätyläistenkin keskuudessa usein miesten etuoikeus; naiset olivat liikkuvia kirjoittajia, jotka siirtyivät tarpeen mukaan kotonaan huoneesta toiseen ja kirjoittivat esimerkiksi sängyssä.²⁸⁴ Wilhelmina ja Simon Jansson eivät koskaan kirjeissään mainitse niistä fyysisistä olosuhteista, joissa he kirjoittivat. Se kuitenkin tiedetään, ettei perheenjäsenillä ollut omia huoneita niin kauan kuin kodissa asui useamman sukupolven jäseniä. Perukirjat osoittavat, ettei Janssoneilla myöskään ollut kirjoituspöytä.²⁸⁵ Kirjeitä on siis kirjoitettu pöydän ääressä istuen huoneissa, joissa on hyvinkin saattanut olla myös muita ihmisiä. Simon Jansson on voinut kirjoittaa kirjeitä myös laivansa kajuutassa. Yhteisistä kirjeenkirjoitustuokioista, joita esimerkiksi Anne Ollila kuvaa joensuulaisen piirilääkärin perheessä, ei ole mainintoja.

Postin kulku ja postimaksut olivat toinen kirjeenvaihdon mahdollisuuteen keskeisesti vaikuttava tekijä. Postin kulku oli etenkin vuosisadan alkupuolella sekä hidasta että kallista, ja erot maan eri osien välillä olivat suuret. 1830-luvulle asti posti kulki useimmilla postireiteillä vain kerran viikossa, sillä kaksi vuoroa oli sitä ennen vain linjoilla Pietari–Helsinki–Turku sekä Helsinki–Hämeenlinna. Postireittejä ja postitoimistoja oli harvassa: vuosisadan puolivälissä koko maassa oli vain 37 postikonttoria. Kustavin tilanne ei ollut huono, sillä suhteellisen lähellä olivat konttorit Turussa, Naantalissa ja Uudessakaupungissa. Näistä lähin, Uusikaupunki, oli (nykytieverkon mukaan) 48 kilometrin päässä. Vuosisadan kuluessa tekninen kehitys nopeutti myös postin kulkua kaupunkien välillä. Turun ja Tukholman välillä alettiin vuodesta 1839 alkaen kuljettaa postia Furst Menschikoff -höyrylaivalla, josta on mainintoja myös Janssonin perheen kirjeenvaihdossa. Maan ensimmäinen rautatielinjan avaaminen 1862 vauhditti niinkään postiyhteyksiä.²⁸⁶

Sekä postin palveluissa että koko postijärjestelmässä oli selvä ero maaseudun ja kaupunkien välillä. Maaseudun postiliikenne perustui vanhastaan kihlakunnanpostiin, jossa postin kuljettamisesta vastasivat reittien varrella asuvat postitalonpojat. Heidän oli pidettävä postia varten voimakkaita hevosia ja kuljetettava posti joko itse tai määrättävä tehtävään kunnollinen renki. Postin kuljettaja käytti rinnassaan posti-vaakunaa ja ilmoitti tulostaan soittamalla postitorvea virstan päässä vaihtopaikastaan. Postitalonpoikien kulkuvauhti oli tarkoin määrätty: vuorokaudenajasta ja sääs-

²⁸² Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 15.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:9, KIA.

²⁸³ Bossis 1998, 28.

²⁸⁴ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban 1995, 118. Kirjeiden materiaalisuudesta katso Hall 2000.

²⁸⁵ Britt Liljewall on tutkinut talollisen tyttären Benedicta Josefsdotterin ja talollisen pojan Magnus Petterssonin kirjeenvaihtoa. Benedictalla oli 1850-luvulla käytössään oma huone, ja kodissa oli kirjoituspöytä. Liljewall 2007, 88–89.

²⁸⁶ Pietiäinen 1988, 287–293, 324 ja 351. Myös Vehmaalla oli ollut postikonttori, joka lakkautettiin 1834.

tä riippumatta postin oli kuljettava hyvillä teillä peninkulma eli kymmenen kilometriä tunnissa, huonoilla teillä aikaa oli neljännestunti enemmän. Seuraavan postin kuljettajan oli tuntia ennen postin saapumista oltava valmiina lähtöön. Kaupunkien valtakunnanposti ja maaseudulla toimiva kihlakunnanposti palvelivat kirjeiden lähettäjiä hyvin eri tavoin. Maaseudulla kirjeiden lähettäminen oli kalliimpaa, postin kulku hitaampaa ja toisinaan myös epävarmaa. Erityisesti syrjäseuduilla suuri ongelma oli, että kirjeen saaja joutui itse matkustamaan pitkienkin matkojen takaa postikonttoriin noutamaan kirjeensä tai lähettämään valtuuttamansa henkilö tekemään se puolestaan. Postitalonpoikajärjestelmä lakkautettiin vuonna 1846, ja sen jälkeen postinkuljettajat käyttivät mannerlinjoilla kestiekievarikyytiä vuoteen 1882 asti. Postireittien vähäisyydestä kertoo, että uuteen järjestelmään siirryttäessä koko maan postinkulusta huolehti 78 postiljoonia.²⁸⁷

Kustavin historiassa postitalonpoikajärjestelmällä ja pitäjän läpi kulkevalla vanhalla postireitillä on tärkeä merkitys, ja se on myös yksi niistä tekijöistä, jotka tekivät tämän tutkimuksen kohteena olevan Janssonin perheen tiheän ja pitkään jatkuneen kirjeenvaihdon mahdolliseksi. Suuri postitie Tukholmasta Turkuun avattiin Suomen ensimmäisenä postitienä 1630-luvulla. Suomen puolella historiallinen reitti kulkee 110 kilometrin matkan, ensin Turusta Raision, Maskun, Mynämäen ja Vehmaan keskiaikaisten kirkkojen kautta Taivassaloon ja sieltä Tuulveden yli Kustaviin. Kustavissa se jatkuu Kivimaan, nykyisen kirkonkylän, läpi Ströömin salmen yli Vartsalaan, jossa sijaitsee edelleen tien parhaiten säilynyt osa.²⁸⁸ Vartsalasta reitti ylittää Kihdin merenselän Brändön saarelle, kulkee Ahvenanmaan läpi Eckeröhön ja sieltä Ruotsin Grisslehamniin ja Tukholmaan.

Kustavissa Pohjois-Vartsalan kylän talonpojat vastasivat postin kuljetuksesta. Kun postitalojärjestelmä lakkautettiin 1846, muutos toteutettiin Kustavin kohdalla toisin kuin muualla maassa. Postireitin Manner-Suomesta meren yli Ruotsiin kulkeva osa, Taivassalo –Eckerö – Grisslehamn, oli olosuhteiltaan poikkeuksellisen vaativa – postirehtööri A. F. Gripenberg (1805–1882) kutsui sitä Euroopan vaarallimmaksi postireitiksi. Postin kuljettaminen vaati kokeneita merenkävijöitä, jotka tunsivat sokkeloisen saariston kulkuväylät. Tällä reitillä postia ei annettu kestiekievarikyydillä liikkuvien postinkuljettajien tehtäväksi, vaan sen hoitivat vuoteen 1910 asti edelleen paikalliset talonpojat. Senkin jälkeen kun höyrylaivat olivat käytössä, he hoitivat postia purjehduskauden ulkopuolella.²⁸⁹

Janssonin perhekirjeenvaihto kertoo usein myös postin kulusta ja sen ongelmista saaristossa. Koska perhe asui Kustavin kirkonkylässä aivan postireitin varrella, pitkät matkat postikonttoriin eivät olleet heille ongelma toisin kuin suurelle osalle suomalaisella maaseudulla asuvia. Ainakin 1860-luvulla postilaukkua säilytettiin Janssonien lähinaapurissa pappilassa, ja perhe pystyi tarkkailemaan postin tuloa ja menoa myös silloin kun se oli sään vuoksi epäsäännöllistä. *[M]inä kirjoitin jo menä sunundaina mutta veska ja preivit on vielä pietilän kammaris vaika 2 posti meni turkun viime sellä viiko niin veska yhtä kaikki jei että on olutt niin kovasti harmi,*

²⁸⁷ Pietiäinen 1988, 312, 362, 420–423.

²⁸⁸ Suuri postitie. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Museoviraston verkkojulkaisu www.rky.fi (viitattu 12.12.13.) Päiviö Tommila ajoittaa Suuren postitien synnyn 1200-luvulle, Tommila 2004c.

²⁸⁹ Pietiäinen 1988, 424–425.

Simon Jansson kirjoitti tammikuussa 1868.²⁹⁰ Kirjeissä on mainintoja siitä, että tuttavat toivat kirjeitä kirkolla käydessään Janssoneille postiin laitettavaksi. Posti tuli yleensä sunnuntaisin, ja monet vastauskirjeet näyttävät olevan kirjoitetut maanantaisin, jolloin niissä saatettiin kertoa tuoreita kuulumisia kirkossa tavatuilta pitäjäläisiltä. Janssonien kirjeissä on runsaasti mainintoja postinkulun ongelmista, kärsimättömästi odotettujen kirjeiden viipymisestä, mutta useimmat niistä liittyvät enemmänkin saariston vaikeisiin olosuhteisiin kuin itse postilaitokseen. Ongelmia oli erityisesti säidenriidan eli kelirikon aikaan sekä talvella, jolloin posti kulki jäätä pitkin toista reittiä. *[N]ytt tulle vastas kuinka testä edäs saadan preivit framila kuin tullä Seden Ridan aika ja posti äi liiku Kivimaan kautta*, kirjoitti Simon Jansson huhtikuun alkupäivinä 1870²⁹¹ ja *äi nytt enä postitkan kulie niin vissilä aiala kuin Ålandin veli [väli] on huono* maaliskuun loppupuolella 1882²⁹². Wilhelmina Jansson kertoi 1870-luvun alkupuolella kirjeessään, että Evald Jahnssonin vaimo Kristina oli kirjoittanut useita kirjeitä Kustavista miehelleen Helsinkiin, mutta ne kaikki olivat kadonneet matkalla paitsi yksi, joka oli lähetetty takaisin. Hän epäili, että syynä katoamiseen oli ”joku ilkeä ihminen” ja neuvoi lähettämään kirjeet Waldemar Jahnssonille menevien kirjeiden sisällä.²⁹³

Kun postinkulku oli ajoittain epävarmaa ja postimaksut suhteellisen korkeita, oli tavallista, että kirjeitä lähetettiin kaupunkiin menevien pitäjäläisten mukana. Nämä veivät kirjeet vastaanottajalle henkilökohtaisesti, ja tavassa olikin kyse postin kuljettamisen lisäksi myös sosiaalisesta kanssakäymisestä, mahdollisuudesta vaihtaa suullisesti kuulumisia sekä sosiaaliin suhteisiin kuuluvasta palveluiden vaihdosta. Kun Janssonin perheen kirjeenvaihdossa – kuten ei monessa muussakaan kirjeenvaihdossa – ole systemaattisesti säilytetty kirjeiden yhteydessä kirjekuoria, ei kirjeiden kuljetustapaa aina ole mahdollista selvittää. Kuitenkin kirjeet, jotka on kirjoitettu vain paperin toiselle puolelle ja sen jälkeen taiteltu ja suljettu, viittaavat kädestä käteen kuljetettuun postiin. Kirjeissä on myös ajoittain mainintoja siitä, että kii-reisten asioiden ollessa kyseessä lähes saman sisältöisiä kirjeitä on lähetetty virallisen postin lisäksi tuttavien mukana erityisesti kelirikon aikaan, kun postilaukku on saattanut jäädä pidemmäksikin aikaa Kustavin kirkonkylään odottamaan kuljetusta.²⁹⁴

Kirjeitä saatettiin myös välittää useampaa tapaa yhdistäen: joskus kauempana asuvat kustavilaiset toivat kirkossa käydessään kirjeitä Janssoneille, jotka välittivät ne omien kirjeittensä sisällä pojilleen Turkuun ja Helsinkiin. Toisinaan taas Janssonit kirjoittivat ja lähettivät pojilleen samalla kertaa useita kirjeitä, joista osa näiden tuli välittää kaupungista eteenpäin jollekin toiselle, esimerkiksi Rovaniemellä asuvalle veljelleen.

Postikonttoreissa käymisestä mainitaan ajoittain kirjeissä silloin, kun vastaanottaja oli kaupungissa. Siellä käytiin tiedustelemassa muun muassa postin muuttuneista kulkuajoista Helsingin ja Kustavin välillä. Jos odotettu kirje viipyi, sitä saatettiin

²⁹⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 26.1.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

²⁹¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.4.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

²⁹² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 21.3.1882. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

²⁹³ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (päiväämätön kirje ajoittuu siinä olevien tietojen perustella 1870-luvun alkuvuosiin). KIA

²⁹⁴ Esim. Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 7.3.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

käydä tiedustelemassa useita kertoja. Kun Simon Jansson odotti Turussa Waldemar Jahnssonin kirjettä Saksasta, hän kirjoitti: *Kiitoksia kirjen edästä. mä olin juuri murhelise ja aia telin mikä nytt mahta vikana olla kuin äi yhtän preivi tule. [...] mihinkä se mahtoi joutu[.] minä kävin monta kerta Sillä velin postisa Kyssames ja aina sain kuula ettäi ollä preivi.*²⁹⁵

Muutamassa Janssonin perheen säilyneistä kirjeistä on sekä päiväys että jälkeensä tehty merkintä saapumispäivästä. Nopeimmillaan kirjeet ovat kulkeneet vuonna 1863 Turun ja Helsingin välin jopa päivässä, mutta tavallisimmin tähän matkaan on kulunut noin viikko. Esimerkiksi Simon Janssonin ja Evald Jahnssonin yhteinen kirje lähti Turusta 23.1.1860, ja Waldemar Jahnsson merkitsi Helsingissä sen saapuneeksi 31.1. Kirjeen kulkuaika Kustavista Turkuun tai Helsinkiin ei selviä yhdestäkään kirjeessä. Joka tapauksessa kirjeen ja sen sisältämien, mahdollisesti kiireellistenkin tietojen perille saamiseen oli varattava itse postinkulun vaatiman ajan lisäksi ne päivät, jolloin posti odotti kuljettajaansa Kustavissa.²⁹⁶ Janssonien kirjeiden joukossa on myös Tukholmasta Turkuun lähetettyjä, ja ne ovat tulleet perille nopeasti: Tukholmassa 25.9.1860 leimattu kirje on merkitty vastaanotetuksi jo kolme päivää myöhemmin.

Kiireellisissä liikeasioissa – jotka Kustavissa liittyivät merenkulkuun – oli mahdollista käyttää myös lennätintä. Ensimmäinen sähkölennätinlinja Pietarista Suomeen oli rakennettu vain sotilaallisiin tarkoituksiin, mutta vuodesta 1856 alkaen myös yksityiset saivat käyttää sitä. Yhteyksiä laajennettiin vähitellen, ja lennättimestä tuli tärkeä kommunikaatioväline 1870-luvulla.²⁹⁷ Vuodelta 1866 on tieto Kustaviin tulleesta sähköstä, jonka perille toimittamisessa käytettiin sekä uutta että perinteistä teknologiaa. Simon ja Wilhelmina Jansson olivat marraskuussa käymässä Turussa, kun sinne saapui sähkö Amsterdamista. Lähettäjä oli David Eriksson ja vastaanottaja Alastalon isäntä David Jansson Kustavin Lypertössä. Tieto sähköksen saapumisesta saatiin tavalla tai toisella kaupungissa olevien pitäjäläisten tietoon, ja Simon Jansson lähti välittömästi Kustaviin viemään sähköä perille. Matka taitui ilmeisesti hevosella ja kärryillä, sillä etukäteen sovittua kyytiä naapurin aluksella olisi pitänyt odottaa vielä muutamia päiviä.²⁹⁸ Sähköksen lähettämisen paikka ja aika viittaavat siihen, että sähkösanomia lähetettiin vain poikkeuksellisen tärkeissä tilanteissa. Tässä tapauksessa David Ericsson, Kustavin ensimmäinen koulutettu merikapteeni, oli ollut *Kaitais*-parkin päällikkönä sen neitsytmatkalla Amsterdamiin ja törmännyt Suomenlahdella hollantilaiseen sokerilaivaan, joka uposi.²⁹⁹

Puhelin, joka oli keksitty Yhdysvalloissa 1876, otettiin Suomessa käyttöön muutamissa kaupungeissa 1882, ja Etelä-Suomessa oli yhtenäinen puhelinverkosto jo 1890-luvulla. Maaseudulla se kuitenkin yleistyi hitaasti.³⁰⁰ Kustaviin tuli ensimmä-

²⁹⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.3.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Postikonttoreissa käynneistä kaupungissa katso Ollila 2000, 58–60.

²⁹⁶ Tiedonsiirron maailmanlaajuista nopeutumista 1860-luvulla sekä informaatio- ja liikenneväylien laskemisen tapoja on käsitellyt Seija-Riitta Laakso teoksessaan *Across the Oceans: Development of Overseas Business Information Transmissions, 1815–1875* (2007). Esimerkiksi tieto laivan tulosta satamaan kulki vuonna 1860 New Yorkista Lontooseen 10 päivää ja Bombaysta Lontooseen 25 päivää. Laakso 2007, 1.

²⁹⁷ Virrankoski 2001, 534.

²⁹⁸ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866, Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

²⁹⁹ Kallberg 1999b, 99–100; Tommila 2010, 18.

³⁰⁰ Virrankoski 2001, 534.

mäinen puhelinlinja nimenomaan kapteenien ja retarien käyttöön aivan vuosisadan lopulla.³⁰¹

1860-luvulta säilyneet kirjekuoret kertovat siitä, että vaikka perhekirjeet olivat yksityisiä ja usein kiireessä ja epämuodollisesti kirjoitettuja, kirjekuori oli julkisuuteen tarkoitettu esine, jonka tuli antaa hyvä vaikutelma kirjeen kirjoittajasta ja ehkä vastaanottajastakin. Janssonin perheessä kouluja käymättömät vanhemmat saattoivat kirjoittaa pitkiä kirjeitä pojilleen tottumattomalla käsialallaan, mutta kirjekuoren kirjoittajaksi joutui ilmeisesti joku perheen koululaispojista, joka myös sulki kirjeen omilla nimikirjaimillaan varustetulla sinetillä. Kirjekuoren päälle kirjoitettiin huolellisesti ja kauniilla käsialalla, yleensä ruotsiksi, vastaanottajan tittelit, etunimen alkukirjaimet, sukunimi ja kaupunki. Titteliä käytettiin myös koululaisille kirjoitettaessa, ja se viittasi jo koulutuksen tässä vaiheessa nimenomaan oppineisuuteen: *Gymnasisten vällärde Herr A. W. Jahnsson, Wambula*. Myöhemmin tittelistä selvisi oppineisuuden ja tutkinnon lisäksi myös työpaikka: *Normalskolläraren Höglärde Herr Magisterr A. W. Jahnsson, Helsingfors*. Samanlaista titteliä käytettiin myös silloin kun kirjekuori kirjoitettiin suomeksi: *korkiasti Oppinut Herra Magisteri A. W. Jahnsson Turussa*.

Titteli, nimi ja kaupunki kirjoitettiin kirjekuoren oikeaan alalaitaan. Alas vasemmalle kirjoitettiin joskus osoite, mutta useimmiten tietoja siitä, kenen omistamassa talossa vastaanottaja asui – Janssonien kirjeenvaihdon säilyneet kuoret ovat ajalta, jolloin perheen pojat asuivat kaupungissa ollessaan vuokralla. Myös vuokranantajan titteli saatettiin mainita: *Herr. Kom Rådets Bergströms gård vid Marie gatan 3 trappor upp* (Helsinki); *adr. Kaptan Michelsons gård vid Elisabeths gatan* (Helsinki); *bor uti Enkefru Bernstedts gård vid Aleksanders Torg* (Turku). Osoite saattoi olla myös suomeksi: *Bernstedhin talossa uuden torin räunalla vastapäätä Ryssän kirkoa* (Turku). Evald Jahnssonin merkintä Waldemar Jahnssonille Helsinkiin lähetetyn kirjeen kuoressa, *Student Kandidaten Herr A. W. Jahnsson, Hfors, Adr: Bor hos Snickar mästaren på en för mig obekant gata*, osoittaa lähettäjän luottaneen siihen, että myös kaupungissa tilapäisesti asuvan opiskelijan posti meni perille ilman varsinaista osoitetietoa – kyseisessä kirjeessä lähetettiin rahaa. Epämääräisen osoitteen käyttö selittynee sillä, että ainakin rahalähetyksiä sisältävät kirjeet käytiin joka tapauksessa noutamassa postitoimistossa ja todennäköisesti myös muut kirjeet, koska se tuli halvemmaksi. Vuodesta 1858 alkaen postiljoonit kantoivat kirjeitä kaupungeissa kotiin asti yhden kopeekan maksua vastaan.³⁰²

Rahan lähettäminen kirjeessä oli ennen pankkilaitoksen kehittymistä usein tarpeellista perheessä, jonka pojat olivat kaupungissa opiskelemassa. Rahaa sisältävät postilähetykset olivat kalliita, koska niihin liittyi pakollinen vakuutusmaksu. Kirjeessä oleva rahasumma laskettiin sekä kirjettä lähetettäessä että vastaanotettaessa postikonttorissa.³⁰³ Janssonien perhekirjeiden joukossa on säilynyt myös rahalähetykskuoria. Esimerkiksi 26.3.1860 Simon Jansson lähetti vanhimmalle pojalleen Helsinkiin viisitoista ruplaa kuoressa, jonka päälle on postikonttorissa kirjoitettu *Recommenderas med Femton/15/Rbl* ja jonka takaosa on suljettu kaikkien saumojen

³⁰¹ Kallberg 1999b, 107.

³⁰² Pietiäinen 1988, 426.

³⁰³ Pietiäinen 1988, 297 ja 338.

kohdalta yhteensä kuudella postin sinetillä. Rahalähetysten korkean hinnan vuoksi rahaa toimitettiin tilaisuuden tullen postin sijaan luotettavien matkalaisten mukana.

Kirjekuoret tulivat käyttöön yleisinä kulutushyödykkeinä vasta 1830-luvulta alkaen – sitä ennen taitellut kirjepaperit suljettiin lakkasinetillä – ja kirjekuoria alettiin valmistaa teollisesti vasta vuosisadan puolivälin jälkeen. Postimerkit otettiin käyttöön vuonna 1856, ja ne korvasivat arvokuoret. Postimaksuja oli vuodesta 1850 alkaen kaksi, 5 ja 10 kopeekkaa.³⁰⁴ Vertailun vuoksi mainittakoon, että Waldemar Jahnsson kertoi kirjeessä ostaneensa Turun torilta omenoita edulliseen hintaan, 4 kopeekkaa kapalta.³⁰⁵ Evald Jahnsson lähetti veljelleen osoitetun kirjeen koulutoverinsa Helsinkiin kirjoittaman kirjeen mukana säästääkseen 5 kopeekkaa, ja ilmeisesti koulutoverin helsinkiläisystävä sai toimittaa Evaldin kirjeen perille (*Heininen skrifver nu till Allgren, jag skrifver också till Dig emedan jag nu slipper med 5 kop*).³⁰⁶ Janssonien kirjeistä selviää, että vaikka Kustavissa ei ollut mahdollista ostaa postimerkkejä, kirjeen saattoi laittaa postiin ilman merkkiä, jolloin maksu jäi vastaanottajan maksettavaksi.

Kaiken kaikkiaan kirjeiden lähettäminen postissa oli 1800-luvun puolivälissä Suomessa vielä hyvin kallista: 10 kopeekan postimaksu oli kymmenen kertaa kalliimpi kuin vastaava maksu Englannissa. Englannissa postilaitosta oli jo uudistettu niin, että postimaksut olivat laskeneet ja kirjeiden lähettäminen tullut mahdolliseksi myös eliittien ulkopuoliselle väestölle. Vielä 1800-luvun alussa yhden kirjeen postimaksu saattoi olla puolet kartanon naispalvelijan viikkopalkasta.³⁰⁷ Ruotsissa kirjeiden lähettämisen korkea hinta alkoi laskea 1800-luvun puolivälissä, jolloin postimerkit ja kirjelaatikot tulivat käyttöön. Silti vielä vuonna 1885 tavallisen kirjeen postimaksu vastasi noin puolen tunnin palkkaa tehdastyössä.³⁰⁸

Suomen lehdistössä keskusteltiin postimaksun alentamisesta, ja muun muassa *Helsingfors Tidningar* uskoi maksun alentamisen innostavan tavallista kansaa kirjeiden kirjoittamiseen. Korkean postimaksun katsottiin haittaavan elinkeinoelämää ja vaikeuttavan kirjallisuuden levittämistä erityisesti maaseudulle. *Suometar* valitti 1860-luvulla postioalojen ongelmia käsitellessään, että paikallisuutisia välittävät maaseutukirjeet saapuivat lehden toimitukseen 2–3 viikkoa vanhoina. Lehden mukaan kirje saapui Helsinkiin Lontoosta asti yhtä nopeasti kuin sellaiselta suomalaiselta paikkakunnalta, jolla ei ollut omaa postikonttoria.³⁰⁹ Kansainvälisesti katsoen postia lähetettiin Suomessa hyvin vähän: vuonna 1865 lähetettiin runsaat 725 000 kirjettä eli 0,39 kirjettä asukasta kohti – luvussa ovat mukana liikekirjeet.³¹⁰ Tältä vuodelta Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjoittamia kirjeitä on säilynyt yhdeksän, ja kaikkien tiiviimmän kirjeenvaihdon vuonna 1867 he kirjoittivat 14 (säilynyttä) kirjettä.

³⁰⁴ Pietiäinen 1988, 336–340.

³⁰⁵ Waldemar Jahnsson Wilhelmina Janssonille 20.9.1860, A. W. Jahnssonin arkisto 1015: 53:3, KIA.

³⁰⁶ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. 1014:44.10 KIA.

³⁰⁷ Austin 2000, 44–46.

³⁰⁸ Liljewall 2007, 20.

³⁰⁹ Pietiäinen 1988, 362.

³¹⁰ Pietiäinen 1988, 294.

4. SIMON JA WILHELMINA JANSSON KIRJEIDEN KIRJOITTAJINA

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeenvaihto

Simon ja Wilhelmina Janssonin pojilleen Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonille kirjoittamia kirjeitä on säilynyt yhteensä 147. Nämä perhekirjeet ovat ainoita säilyneitä Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjoittamia kirjeitä; yhtään muille kuin oman perheen jäsenille kirjoitettua kirjettä ei arkistoissa ole. Kirjeissä on kuitenkin viittauksia siihen, että Simon Jansson on käynyt kirjeenvaihtoa joidenkin kustavilaisten kanssa.

Janssonin perhekirjeiden joukkoon kuuluu monenlaisia kirjeitä. Suurin osa on henkilökohtaisia kirjeitä, joissa on yksi kirjoittaja ja yksi vastaanottaja. Näin on ainakin kirjeen tervehdyksen ja allekirjoituksen tasolla. Kirjeiden tekstistä käy kuitenkin usein ilmi, että niiden viesti on tarkoitettu useammalle henkilölle – joko luettavaksi tai kuultavaksi – tai että kirjeessä välitetään myös muun kuin varsinaisen allekirjoittajan asioita. Perhekirjeille onkin ominaista, että kirjeessä mainitun vastaanottajan ja allekirjoittajan taustalla tai rinnalla niissä kuuluu myös muiden perheenjäsenten ääni.

Kirjeistä 25 on kollektiivisia perhekirjeitä, joiden kirjoittajana on ollut useampi kuin yksi perheenjäsen. Kirjeet eivät ole yhdessä kirjoitettuja siinä merkityksessä, että yksi perheenjäsen olisi kirjoittanut kaikkien nimissä, vaan jokainen kirjoittaja on kirjoittanut oman osuutensa tervehdyksineen ja allekirjoituksineen samalle kirjepaperille peräjälkeen.

Kun Janssonien perhekirjeet ryhmitellään kirjoittajan mukaan, ylivoimaisesti suurimman ryhmän muodostavat Simon Janssonin yksin kirjoittamat kirjeet, joita on 103 eli 70 prosenttia kaikista säilyneistä kirjeistä. Sen lisäksi hän on ollut yhtenä kirjoittajana 23 kollektiivisessa perhekirjeessä. Simon Janssonin kirjeet muodostavat ajallisesti laajimman kokonaisuuden: ensimmäinen kirje on kirjoitettu vuonna 1859 ja viimeinen vuonna 1887, jolloin Simon Jansson kuoli.³¹¹ Kirjeenvaihto jatkui siis 28 vuotta.

Wilhelmina Janssonin yksin kirjoittamia kirjeitä on säilynyt vain 19, minkä lisäksi hän on ollut yhtenä kirjoittajana 21 kollektiivisessa perhekirjeessä. Wilhelmina Janssonin kirjoittamat kirjeet ajoittuvat huomattavasti lyhyemmälle ajanjaksolle kuin hänen miehensä kirjoittamat: ensimmäinen on päivätty 1858 ja viimeinen vuonna 1871. Wilhelmina Janssonin kirjeille oli tosin tyypillistä, että niissä ei ollut päiväystä lainkaan tai päiväykseksi oli merkitty – ilmeisesti postinkulun seuraamista helpottamaan – pelkkä päivä ja kuukausi ilman vuotta. Säilynyt, päivätty kirjeen-

³¹¹ Simon Jansson kuoli Turussa 27.9.1887. Viimeinen hänen Waldemar Jahnssonille kirjoittamansa kirje on päivätty tälle samalle päivälle. Sekä päiväyksestä että sisällöstä kuitenkin näkee, että hän oli kirjoittaessaan Kustavissa eikä ollut lähdössä Turkuun. Kirjeen päiväyksessä on ilmeisesti virhe.

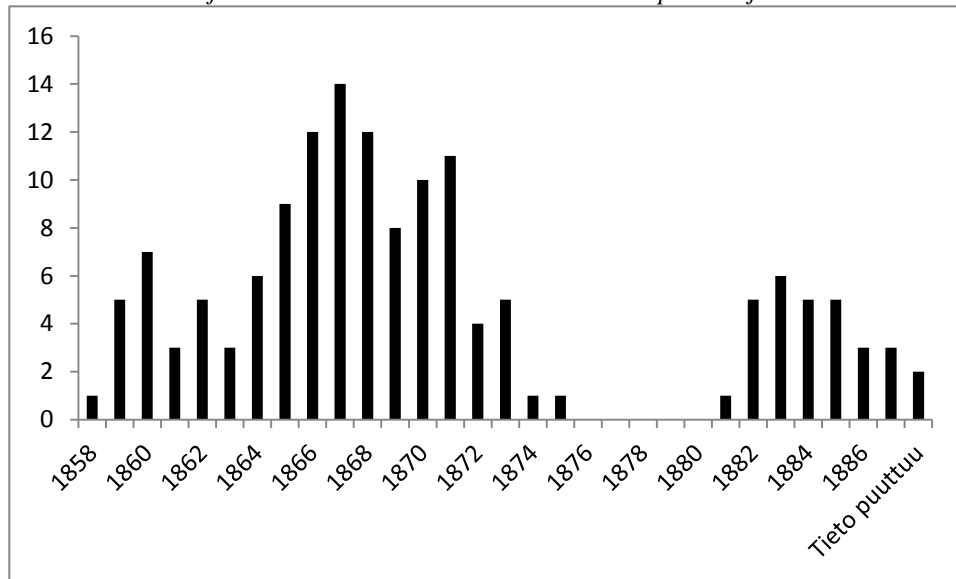
vaihto kattaa siis vain 12 vuotta, ja onkin todennäköistä, että 1870-luvulta alkaen Simon Jansson hoiti pääasiassa yksin perheen kirjeenvaihdon. Yhtään Wilhelmina Janssonin miehensä kuoleman jälkeen lähettämää kirjettä ei ole säilynyt.

Monen perheenjäsenen yhdessä kirjoittamat kirjeet ajoittuvat 1860-luvulle, jolloin perheen esikoinen Waldemar oli lähtenyt opiskelemaan Helsinkiin ja nuorimaiset Evald ja Emil asuivat vanhempiensa kanssa. Wilhelmina ja Simon Jansson kirjoittivat 17 kirjettä yhdessä, ja lisäksi kahdeksassa kirjeessä kirjoittajana on vanhempien lisäksi yksi tai kaksi pojista.

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeiden vastaanottajana on pääasiassa ollut Waldemar Jansson, useimmiten yksin (124 kirjettä) mutta toisinaan yhdessä jomankumman tai molempien veljiensä kanssa (16 kirjettä). Nämä usealle vastaanottajalle osoitetut kollektiiviset perhekirjeet ajoittuvat 1860-luvun puolivälistä 1870-luvun alkuun, jolloin perheen kaikki pojat opiskelivat Helsingissä ja asuivat osan tästä ajasta yhdessä. Evald Janssonille yksin osoitettuja kirjeitä on vain neljä ja Emil Janssonille osoitettuja yksi.

Säilyneet perhekirjeet painottuvat kahteen kauteen. Vilkkain kausi olivat vuodet 1865–1871, jolloin kirjeitä on enimmillään 14 vuodessa (1867). Vuosilta 1876–1880 kirjeitä ei ole säilynyt ollenkaan. Kirjeenvaihto näyttää vilkastuneen uudelleen vuonna 1882, jolloin käytännöllisten asioiden hoitaminen vaati kirjeenvaihtoa, kun Simon Jansson ryhtyi rakentamaan Waldemar Janssonille kesähuvilaa Kustaviin.

Kuvio 1: Simon ja Wilhelmina Janssonin vuosittaisten perhekirjeiden lukumäärä 1858–1887.

Waldemar, Evald ja Emil Janssonin kirjeitä vanhemmilleen ja toisilleen on säilynyt jonkin verran. Evald Janssonin arkisto käsittää vain kolme saapunutta ja kolme lähtenyttä kirjettä, eikä Emil Janssonin arkistoa ole säilynyt lainkaan. Waldemar Janssonin arkisto sen sijaan on hyvin laaja: saapuneita kirjeitä on yli 500. Valtaosa on ammatilliseen ja liiketoimintaan liittyvää kirjeenvaihtoa, muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piirissä toimineiden ja turkulaisen oppineiston kanssa käytyä. Pieni osa on sukulaisten kirjeitä, ja joukossa on myös jonkin verran kustavilaisten tai entisten kustavilaisten, lähinnä pappien ja säätyläisten kirjeitä.

Waldemar Jahnssonin itsensä kirjoittamia kirjeitä on säilynyt vain 17. Näistä 14 on osoitettu Wilhelmina Janssonille, ja ne ajoittuvat kahteen eri kauteen. 1850- ja 1860-lukujen taitteen kirjeet ovat vuosilta, jolloin pojat jo asuivat Turussa koulukortteerissa Musterin hoivissa, mutta Wilhelmina Jansson oli Kustavissa.³¹² Lisäksi on säilynyt muutamia Waldemar Jahnssonin vuosina 1890–1891 äidilleen kirjoittamia kirjeitä. Ne on lähetetty Kustavin Kallioniemestä tai Turusta aikana, jolloin Wilhelmina Jansson jo leskeksi jäätyään oleskeli Emil Jahnssonin perheen luona. Kirjeissä kerrotaan Waldemar ja Ida Jahnssonin perheen sekä yhteisten tuttavien ja sukulaisten kuulumisia. Samoilta vuosilta on säilynyt muutamia Ida Jahnssonin kirjoittamia kirjeitä anopilleen.

Jahnssonin veljesten kirjeitä vanhemmilleen ja toisilleen on käytetty vanhempien kirjoittamien kirjeiden täydentämiseen ja tulkitsemiseen. Ne ovat hajanaisia eivätkä muodosta dialogisia ketjuja vanhempien kirjeiden kanssa. Nämä ensimmäisen polven sivistyneistön kirjeet ovat monella tapaa kiinnostavia, mutta ne kuuluvat toisenlaiseen elämäntilanteeseen ja kirjoittamisen kulttuuriin kuin kouluja käymättömien saaristolaisvanhempien kirjeet.

On selvää, että julkisissa arkistoissa säilyneet kirjeet ovat vain osa Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjoittamista kirjeistä. Waldemar Jahnssonille lähetetyissä kirjeissä mainitaan ajoittain, että samoihin aikoihin on kirjoitettu tai aiottu kirjoittaa kirje myös jommallekummalle muista veljeksistä. Näistä Evald ja Emil Jahnssonille kirjoitetuista kirjeistä on säilynyt vain muutama, ilmeisesti Waldemar Jahnssonin kirjeenvaihdon joukkoon jo kirjoittamisensa aikoihin jäänyt kirje.

Waldemar Jahnssonin säilyttämät vanhempien kirjeet ovat päättyneet ensin hänen lastensa ja myöhemmin näiden lasten haltuun. Hänen lapsenlapsistaan kaksi on luovuttanut hallussaan olevat kirjeet ja muut asiakirjat julkiseen arkistoon. Suvun kirjeenvaihto ja asiakirjat ovat huolellisesti järjestettyjä, ja arkiston merkinnöistä voi päätellä, että myös edellinen sukupolvi, Waldemar Jahnssonin lapset, ovat aikanaan osallistuneet niiden järjestämiseen. Monen sukupolven ajan vaalittu kokoelma on kuitenkin viimeisessä vaiheessa joutunut hajalleen: se on ollut kahden sisaruksen hallussa, jotka ovat luovuttaneet oman osansa eri arkistoihin.

Aila Heikinheimo-Lindholm luovutti vuonna 2003 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistoon suvun asiakirjoja, jotka seuraavana vuonna järjestettiin kahdeksi kokoelmaksi, A. W. (Adolf Waldemar) Jahnssonin arkistoksi ja Jahnssonin perhearkistoksi. Simon ja Wilhelmina Janssonin Kirjallisuusarkiston hallussa olevat kirjeet kuuluvat muutamaa kirjettä lukuun ottamatta tähän kokoelmaan. A. W. Jahnssonin arkistossa on kirjeiden lisäksi henkilökohtaisia asiakirjoja, puheita ja esitelmiä sekä kielitieteellisiä muistiinpanoja. Tässä kokoelmassa on myös Waldemar Jahnssonin vanhemmilleen ja veljilleen kirjoittamia kirjeitä. Jahnssonin perhearkistoksi järjestetyssä kokoelmassa on useiden suvun jäsenten pieniä arkistokokonaisuuksia, muun muassa Evald Jahnssonin arkisto, joka kuitenkin koostuu vain muutamasta kirjeestä. Pääosa Evald Jahnssonin asiakirjoista, muun muassa kaikki käsikirjoitukset ja kirjalliseen toimintaan liittyvät asiakirjat, on ilmeisesti kadonnut,

³¹² Jahnssonin veljesten kouluaikaisista kirjeistä äidilleen katso Keravuori 2012, 122–124.

kuten myös Emil Jahnssonin arkisto. Kirjallisuusarkistossa on kaikkiaan 37 Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjoittamaa kirjettä.³¹³

Toinen osa säilyneistä Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeistä ja muista asiakirjoista on ollut Aila Heikinheimo-Lindholmin veljen Rauno Heikinheimon hallussa. Tämä puolestaan lahjoitti aineiston vuonna 2005 Turun maakunta-arkistoon nimellä Helander-Jansson-suvun arkisto. Suurin osa Simon ja Wilhelmina Janssonin säilyneistä kirjeistä, kaikkiaan 108 kappaletta, kuuluu tähän kokonaisuuteen. Jansson/Jahnsson-suvun asiakirjojen lisäksi kokoelmassa on myös Waldemar Jahnssonin puolison, Ida Sofia Helanderin suvun asiakirjoja. Lisäksi Helander-Jansson-suvun arkistossa on tämän tutkimuksen kannalta olennaisen tärkeitä dokumenttikopioita, kuten perukirjoja ja konkurssi asiakirjoja, joita Vehmaan kihlakunnan arkiston palon vuoksi ei ole säilynyt viranomaisten arkistossa.

Tämän lisäksi suvun kirjeenvaihtoa ja asiakirjoja on Kansallisarkistossa säilytetävissä Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelmassa. Kokoelmaan ei kuitenkaan kuulu Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä. E. F. Jahnssonin kirjeitä on säilynyt ainakin WSOY:n arkistossa.

Kirjeenvaihdon säilyminen

Liz Stanley on artikkelissaan *The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences* kehittänyt teoriaa kirjekokoelmista, niiden säilymisestä, arkistoinnista ja editoinnista sekä säilyneiden kirjeiden suhteesta todelliseen, menneisyydessä toteutuneeseen kirjeenvaihdon kokonaisuuteen. Hänen tunnettu käsitteensä *epistolarium* käsittää laajimmassa merkityksessään yhden henkilön koko kirjeenvaihdon, kaikki hänen kirjoittamansa ja vastaanottamansa kirjeet.³¹⁴ Tällainen kokonaisuus on luonteeltaan aina käsitteellinen, tutkijan näkökulmasta jälkikäteen luotu, mutta käsitteen käyttö tuo esiin monia arkistoissa säilyneiden kirjekokoelmien keskeisiä piirteitä. Tutkijalla on käytössään ainoastaan säilyneet kirjeet, eikä niiden määrän, ajoituksen, kirjoittajien tai vastaanottajien suhteesta alkuperäiseen kokoelmaan ole useimmiten saatavissa tietoja, joiden perusteella säilymisen laajuutta voisi arvioida.³¹⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson eivät kirjanneet saamiaan ja lähettämiään kirjeitä, joten kirjeenvaihdon kokonaisuudesta ei tietoa ole käytettävissä, lukuun ottamatta joitakin kirjeisiin sisältyviä mainintoja toisista, samoihin aikoihin kirjoitettavista tai vastaanotetuista kirjeistä. *Epistolarium* on käsitteenä teoreettinen myös siinä mielessä, että todellisen kirjeenvaihdon tapahtuessa – kun kirjeitä kirjoitetaan, vastaanotetaan, luetaan ja niihin vastataan – kumpikaan osapuolista ei hahmota tällaisen kokonaisuuden olemassaoloa. Tutkijan kannalta on kuitenkin olennainen kysymys, onko kirje vain yksittäinen teksti vai onko se – kuten Wilhelmina ja Simon Janssonin tapauksessa – osa pitkään jatkuneen kirjeenvaihdon kokonaisuutta. Pit-

³¹³ Luvussa ovat mukana perhekirjeet ja kollektiiviset perhekirjeet, joissa Simon ja Wilhelmina Jansson yhdessä tai erikseen ovat kirjoittajina. A. W. Jahnssonin arkiston ja Jahnssonien perhearkiston arkistoluettelot, KIA.

³¹⁴ Stanley 2004.

³¹⁵ Poikkeuksia ovat esimerkiksi Elias Lönnrot ja Zacharias Topelius, jotka pitivät diaaria lähettämistään ja vastaanottamistaan kirjeistä ja osittain myös niiden sisällöstä. Lönnrotin digitoitua kirjeenvaihtoa julkaisee Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Topeliuksen Svenska litteratursällskapet i Finland.

kässä kirjesuhteessa osapuolten välille muodostuu kirjeiden sisäinen maailma, ja kirjeet paitsi heijastavat myös rakentavat osapuolten välistä suhdetta.³¹⁶

Fragmentaarisuuden – sen, että kirjeenvaihdosta vain osa säilyy ja päättyy tutkijan työpöydälle – voidaan ajatella olevan kirjeenvaihdon ominaisuus ja kirjetutkimuksen pysyvä haaste. Fragmentaarisuus liittyy kirjeenvaihdon dialogiseen luonteeseen. Kirjoittaja ja vastaanottaja vaihtavat kirjeenvaihtosuhteessa jatkuvasti paikkaa, eikä heidän suhtautumisensa kirjeisiin ole aina symmetrinen: toinen osapuoli saattaa hävittää kirjeensä ja toinen säilyttää. Mireille Bossis tiivistää kirjeiden fragmentaarisen luonteen runollisesti vertaamalla säilynyttä kirjekokoelmaa menneisyyden äänen (siis koko menneisyydessä toteutuneen kirjeenvaihdon) kaikuun, jota voi olla vaikea ymmärtää ja asettaa kontekstiinsa.³¹⁷

Myös Cecile Dauphin, Pierrette Lebrun-Pézerat ja Daniele Poublain käsittelevät *Ces bonnes lettres* -kirjassaan tutkijan käsiin päätyvää kirjeenvaihtoa konstruktiona, jonka tutkija voi tavoittaa vasta ajan eroosion vahingoittamana. Siihen ovat vaikuttaneet monenlaiset olosuhteet, toimet ja henkilöt sen jälkeen, kun se on täyttänyt alkuperäisen tehtävänsä yhteydenpidon välineenä kahden henkilön välillä. Fyysisen eroosion lisäksi säilymisen prosessiin kuuluvat kirjeenvaihtoa säilyttävät ja järjestävät ihmiset, ja siinä ovat tärkeässä osassa sukunsa historiaa rakentavat jälkeläiset. Kirjeenvaihdon säilymisessä muodostuu ketju, jossa ensimmäisenä on kirjeen varsinainen vastaanottaja. Hän voi säilyttää saamansa kirjeen joko sen tunnearvon tai sen sisällön merkityksen vuoksi. Yhtä hyvin hän voi katsoa, että kun kirjeen viesti on luettu, sillä ei esineenä ole mitään erityistä arvoa vaan se joutaa hävitettäväksi. Itse asiassa jo kirjeen kirjoittaja voi vaikuttaa asiaan: vastaanottajaa voidaan erikseen pyytää hävittämään kirje tai ainakin pyytää pitämään sen sisältö omana tietonaan. Kun kirjeenvaihdon alkuperäinen funktio on täytetty, kirje saa jälkipolvien käsissä uuden, symbolisen funktion todistuskappaleena suvun menneisyydestä. Siitä tulee muistoesine, joka peritään ja johon liittyy tunnearvoa.³¹⁸ Jälkipolvet lukevat kirjeitä ja rakentavat niiden perusteella sukunsa tarinaa. He voivat lukea kirjeitä, kertoa tai välittää niitä muille ja järjestellä kirjearkistoa – mutta myös hävittää kirjeitä. Usein joku tai jotkut suvun jäsenet ottavat itselleen arkistonhoitajan tehtävän ja saattavat myös kirjoittaa sukunsa historiaa näiden dokumenttien pohjalta. Samalla he käyttävät valtaa tehdessään suvun kirjeitä koskevia päätöksiä – Philippe Lejeune on puhunut ”muiston kolonialisoinnista”. Kirjoittaminen ei suoraan ole omaelämäkerrallista, mutta omasta perheestään ja suvustaan kertoessaan kirjoittaja määrittelee sekä perheensä identiteettiä että omaa identiteettiään sukunsa osana. Jälkipolvien käsittelyn jälkeen seuraava lenkki ketjussa saattaa olla arkisto, jossa kirjeenvaihto luetteloidaan ja järjestetään. Ketjun viimeisenä lenkinä kirjeenvaihdon saa käsiinsä tutkija.³¹⁹

Nykypäivään säilynyt perhekirjeenvaihto on monimutkaisen valintaprosessin tulos, johon ovat vaikuttaneet myös kirjoittajan tai vastaanottajan jälkipolvet. Proses-

³¹⁶ Leskelä-Kärki 2006, 479–480.

³¹⁷ Bossis 2007a, 9–11.

³¹⁸ Suomalaisessa kontekstissa esimerkin kirjeenvaihdon mieltämisestä osaksi suvun perintöä esittää Petra Hakala kertoessaan kirjekokoelmien hankkimisesta Svenska litteratursällskapetin arkistoon. Hakala 2014, 251.

³¹⁹ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Poublan 1995, 76–84; Dauphin 2002, 45. Muistelmien ja perhechronikoiden kirjoittamisesta ja siihen liittyvästä määrittelyn vallasta katso Ollila 200, 68–76.

sia ohjaa jälkipolvien käsitys omasta suvustaan, sen henkisestä perinnöstä, muistoista ja niiden siirtymisestä eteenpäin. Tutkijan tehtävä on arvioida, kuinka kirjeistä nouseva kertomus perheen menneisyydestä on rakentunut ja kuka siihen on vaikuttanut. Tämä on erityisen tärkeää toimitettujen kirjejulkaisujen kohdalla, joissa säilyneistä kirjeistä on julkaistu vain osa.³²⁰

Kirjeenvaihdon dialogisuus, se, että kirjeenvaihtosuhteeseen osallistuu aina vähintään kaksi ihmistä ja kirjeet päätyvät siksi maantieteellisesti kahteen eri paikkaan, on yksi kirjeenvaihdon säilymisen riskitekijöistä. Toinen on kirjeiden usein käytännöllinen ja hetken tarpeisiin liittyvä luonne. Kirjeet voidaan ajatella hetkellisiä ajankohtaisia asioita välittäväksi kommunikaatioksi, jota ei tarvitse säilyttää sen jälkeen, kun ne ovat täyttäneet tehtävänsä.³²¹ Tässä suhteessa kirje eroaa muista egodokumenteista kuten päiväkirjoista tai erityisesti muistelmista ja omaelämäkertoista, jotka usein on ajateltu seuraaville sukupolville kirjoitetuiksi ja siis itsestään selvästi säilytettäväksi.

Kuinka tämä säilymisen ja säilyttämisen ketju on toteutunut Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeenvaihdon kohdalla? Ratkaiseva henkilö on ollut Waldemar Jahnsson, joka lukuisista muutoistaan huolimatta säilytti systemaattisesti vanhempiensa kirjoittamat kirjeet. Tämä tapa hänellä näyttää olleen aina siitä asti kun hän lukiolaisena ensimmäisen kerran lähti pois vanhempiensa luota ja aloitti kirjeenvaihdon. Tapa ei koskenut ainoastaan vanhempien kirjeitä, vaan hän säilytti kaiken kirjeenvaihtonsa: hänen arkistossaan on saapuneita kirjeitä 145 eri kirjoittajalta lukiovuosista alkaen hänen kuolemaansa saakka.

Waldemar Jahnssonilla oli selkeä pyrkimys säilyttää vanhempiensa muisto. Heidän kuolemansa jälkeen veljekset halusivat lahjoittaa vanhempiensa kotitalon kouluksi, ja seurakunnalle kirjoittamassaan lahjakirjassa Waldemar Jahnsson nostaa heidän keskeiseksi elämäntyökseen lasten kouluttamisen suurin uhrauksin:

Kun vanhempiemme hartain pyrintö oli valmistaa lapsillensa tilaisuutta opin ja valistuksen hankkimiseen, ja he siihen käyttivät kaikki suurimmalla ahkeruudella ja säästäväisyydellä kokoomat pienet varansa, luulemme tällä lahjoituksella toteuttavamme heidän sydämensä ajatukset ja parahiten osoittavamme kiittollisuuttamme ja kunnioitustamme heidän muistollensa.³²²

Samaa pyrkimystä muiston säilyttämiseen kuvaavat lahjakirjassa esitetyt toiveet Simon ja Wilhelmina Janssonin muotokuvien ripustamisesta suunnitellun koulun seinälle sekä heidän hautansa rauhoittamisesta vastaisiksi ajoiksi. Vanhempien kirjeiden säilyttäminen on ollut osa tätä pysyvän muiston rakentamista. Koska Waldemar Jahnsson kuitenkin kuoli varsin pian vanhempiensa jälkeen, kirjeistä muodostui ilmeisen tärkeitä muistoesineitä hänen leskelleen, lapsilleen ja myöhemmin lapsenlapsilleen. Sen lisäksi että kirjeet on säilytetty, niitä ovat merkinnöistä päätellen useat lapset ja lapsenlapset myös järjestelleet. Ainakin kolme lapsenlapsista on

³²⁰ Esimerkkinä jälkipolvien julkaisemasta sukukirjeiden valikoimasta mainittakoon Vilkun suvun kirjeenvaihto. Vilkuna 2012.

³²¹ Mm. Bossis 1998, 19.

³²² Simon ja Sofia Wilhelmina Janssonin perillisten lahjoitusasiakirja Kivimaan seurakunnalle 30.3.1892. A Biographica. Talousasiakirjat. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

myös kirjoittanut lyhyempiä tai pidempiä tekstejä sukunsa historiasta, osin kirjeiden perusteella.³²³

Jälkipolvien käsitys kirjeistä säilyttämisen arvoisina on välttämätön edellytys kokoelmien säilymiselle, mutta se ei yksin riitä. Kirjeitä tuhoutuu tulipaloissa, joutuu hukkaan muutoissa tai hajoaa lukukelvottomiksi kosteissa kellareissa ja ulla-koilla. Yksityisomistuksessa olevien kirjeiden häviäminen ei ollenkaan aina ole tahallisen tuhoamisen seurausta. Myös Wilhelmina ja Simon Janssonin kohdalla fyysisillä olosuhteilla on ollut selvä merkityksensä kirjeenvaihdon säilymisessä. Waldemar Jahnssonin lukuisista lastenlapsista kirjeenvaihto on jäänyt niiden haltuun, jotka perivät hänen Kustavissa sijaitsevan kesähuvilansa. Se lienee myös ainakin osan aikaa ollut kirjeenvaihdon säilytyspaikka. Kirjeenvaihdon henkilökoh- taisesta merkityksestä ”arkistonhoitajan” roolin ottaneille jälkipolvien edustajille kertoo osaltaan, että kaksi Waldemar Jahnssonin lastenlasta on syytä tai toisesta päätynyt lahjoittamaan oman osuutensa kirjeenvaihdosta eri arkistoihin. Kirjeen- vaihto on tässä vaiheessa mielletty haltijansa yksityiseksi omaisuudeksi, jonka säi- lytyspaikan suhteen ei ole haluttu tehdä kompromisseja.

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä kahdelle muulle pojalleen ei juurikaan ole säilynyt. Evald Jahnssonin kohdalla kirjeiden säilymistä on saattanut vaikeuttaa hänen tiheet muuttonsa paikkakunnalta toiselle, mahdollisesti myös ongelmalliset välit vanhempiin ja perhekirjeenvaihdosta kuvastuva haluttomuus osallistua kir- jeenvaihtoon. Emil Jahnssonin kohdalla kirjeiden häviämisen syynä on saattanut olla se, ettei kellään hänen lapsistaan ollut jälkeläisiä.

Jälkipolvien merkitys kirjekokoelmien säilymisessä kasvaa silloin, kun kokoel- ma luovutetaan julkiseen arkistoon. Vaikka tämä luo parhaat mahdolliset olosuhteet kokoelman tulevalle säilymiselle, siihen liittyvä ajatus kirjeiden saattamisesta yksi- tyisen perhepiirin ulkopuolelle, periaatteessa kenen tahansa luettavaksi, voi altistaa kirjeet myös sensuurille. Kirjeet, joiden sisällön voi ajatella rikkovan kirjoittajansa tai vastaanottajansa yksityisyyden rajoja tai vahingoittavan heidän jälkimainettaan, saatetaan joko tuhota tai jättää luovuttamatta arkistoon. Tutkijan näkökulmasta per- hekirjeiden sensurointi tuhoaa lähdeaineistoa, mutta esivanhempiansa arkistojen luovuttaja saattaa pitää sitä eettisesti oikeana tekona. Siitä ei useimmiten jää jälkiä arkistoon, joten ainoa tapa arvioida kirjekokoelmaa mahdollisen sensuroinnin näkö- kulmasta on tarkastella sitä, minkälaisia tietoja säilyneessä kokoelmassa on jäljellä.

Simon ja Wilhelmina Janssonin säilyneissä kirjeissä on paljon muun ohella tieto- ja myös perhettä koskevista negatiivisista asioista, kuten lähipiirin konflikteista, sairauksista, rahavaikeuksista, mielenterveyden ongelmista ja alkoholismista. Tä- män perusteella ei vaikuta siltä, että kirjeitä olisi sisältönsä vuoksi tuhottu tai jätetty luovuttamatta: ainakin nykynäkökulmasta nämä kirjeet olisivat olleet juuri niitä, jotka suvun maineesta huolehtivan jälkeläisen olisi ollut syytä tuhota. Kirjeistä ei myöskään ole poistettu sivuja. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä ei ole luovu-

³²³ Rauno Heikinheimo on kirjoittanut muistelmia suvustaan, katso Heikinheimo 2004. Aila Heikinheimo-Lindholm on toiminut aktiivisesti sukunsa historian tallentamiseksi, mm. hankkinut apurahan isoisänsä Walde- mar Jahnssonin arkiston järjestämiseen ja painattanut uudelleen tämän kirjoittaman kirjan. Ilmo Heikinheimo on kirjoittanut lyhyen selvityksen, joka on Yrjö Jahnssonin arkistossa Kansallisarkistossa. Turun maakunta-arkistossa säilytettävien kirjeiden mapissa on merkintä siitä, että kirjeet on järjestänyt Waldemar Jahnssonin tytär Aino Kallioniemi.

tettu julkisiin arkistoihin erillisenä kokonaisuutena vaan osana laajoja, usean suvun jäsenen kirjeitä ja muita asiakirjoja sisältäviä kokoelmia, mikä viittaa enemmänkin jälkipolvien haluun tallentaa sukulaistensa menneisyyttä tulevaa tutkimusta varten kuin huoleen yksityisluonteisten tietojen joutumisesta ulkopuolisten luettavaksi.

Julkisiin arkistoihin päätyvien yksityisarkistojen mahdollista ennen lahjoittamista tapahtuvaa seulontaa ei tehdä vain tiedon salaamisen tarkoituksessa, vaan sen taustalla saattaa olla ajatus siitä, että vain ”tärkeä” aineisto kelpaa arkistoon. Tämä ajatus on epäilemättä yksi syy siihen, että itseoppineiden kirjoittajien arkistoja ei ennen viime vuosikymmeniä ole tarjottu arkistoihin, vaikka niitä olisi suvun piirissä säilytettykin. Suomessa esitettiin jo 1980-luvulla ajatus, että arkistojen tehtävä olisi säilyttää tulevaa tutkimusta varten myös ”tavallisten ihmisten” kirjeitä ja muita asiakirjoja, ja ainakin Svenska litteratursällskapetin arkistoissa ajatus mikro- ja arkipäivän historian tutkimusta varten tallettavasta aineistosta vaikutti päätöksiin arkistojen vastaanottamisesta.³²⁴ SKS:n kirjallisuusarkistossa vuosituhannen alussa järjestetty itseoppineiden kirjoittajien tekstien keruu ei juuri tuottanut kirjeitä.

Useat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota kirjeiden säilymisen ja säilyttämisen sekä kirjeenvaihdon osapuolten sosiaalisen aseman väliseen yhteyteen. Itseoppineiden kirjoittajien tai muiden julkisen elämän ulkopuolella toimineiden 1800-luvun ihmisten kirjeiden säilyminen julkisissa arkistoissa on usein sidoksissa seuraavien sukupolvien sosiaaliseen nousuun – näin on myös Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeiden kohdalla. Talonpoikaista kirjekulttuuria Ruotsissa tutkinut Britt Liljewall on havainnut, että 1800-luvulta säilyneiden kirjeiden kirjoittajat ovat usein koulutielle lähteneitä talollisten ja torpparien poikia. Hän olettaa, että näiden sosiaalisessa hierarkiassa kohonneiden miesten kirjeet ovat säilyneet muiden kansankirjoittajien kirjeitä paremmin.³²⁵ Myös esimerkiksi cornwallilaisen Cliflin perheen kirjeenvaihtoa 1800-luvun alkupuolelta tutkinut Frances Austin olettaa, että vastaavanlaisia kirjeenvaihtoja on syntynyt muissakin perheissä, mutta ne ovat hävinneet tai hävitetty niissä perheissä, joissa kukaan ei ole noussut sellaiseen merkittävään asemaan, että hänen kirjeenvaihtonsa olisi päätynyt julkiseen arkistoon. Cliflin perheen kirjeet ovat säilyneet osana nuorimman pojan, William Cliflin arkistoa. Hän kävi kouluja ja päätyi Royal Societyn jäseneksi.³²⁶ Mireille Bossis arvioi samoin, että hänen tutkimansa normandialaisen puutarhuri Ursin Thomasin ja pitsinnyplääjä Ernestine Lebatardin välinen kirjeenvaihto 1800-luvun puolivälistä on harvinainen ennen kaikkea sen vuoksi, että se on säilynyt. Ylemmät sosiaaliluokat, Ranskassa nimenomaan aateli ja suurporvaristo, ovat pyrkineet säilyttämään kirjeensä; ne ovat olleet osa sukupolvelta toiselle siirtyvää perintöä. Vaatimattomissa oloissa elävillä ihmisillä ei ole ollut samanlaista tapaa, eikä arkielämän huolien lomassa ole pidetty kirjeiden säilyttämistä tärkeänä. Ursin Thomas ja Ernestine Lebatard ovat olleet poikkeuksellisia juuri suhteessaan säilyttämisen kulttuuriin. Bossisin mukaan oman elämänsä jälkien – esineiden ja dokumenttien – säilyttäminen osoittaa tietynlaista

³²⁴ Hakala 2014, 255–256.

³²⁵ Liljewall 2007, 182–183. Kyse on kuitenkin sosiaalista nousua monimuotoisemmasta ja sen kanssa yhteen kietoutuvasta ilmiöstä. Sen lisäksi, että koulutuksen kautta vanhempiaan parempaan asemaan päässeiden ihmisten egodokumentteja on säilytetty halukkaammin, niitä on myös syntynyt enemmän. Itse koulutus on tuottanut sekä hyvän kirjoitustaidon että useimmiten myös sen maantieteellisen etäisyyden, joka on tehnyt kirjeiden kirjoittamisen tarpeelliseksi.

³²⁶ Austin 2000, 57.

suhdetta ajan kulumiseen ja oman elämän tapahtumiin, tahtoa kerätä todisteita ja sen kautta padota elämän katoavaisuus. Kirjeenvaihtonsa säilyttäneen Ernestine Lebatardin jäämistöstä on löytynyt pieni paperi, jossa lukee: ”Kuka muistaa minua kun olen kuollut”.³²⁷

Arkistoissa tapahtuva luettelointi- ja järjestämistyö luovat oman kerroksensa kirjekokoelmiin. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeiden kohdalla tähän prosessiin ei sisälly kovinkaan paljoa tulkintaa, koska kirjeet ovat useimmiten selkeästi tietylle henkilölle osoitettuja, allekirjoitettuja ja päivättyjä. Kirjeitä on kuitenkin järjestelty jo ennen arkistoon luovuttamista, ja tässä yhteydessä on muun muassa erotettu kirjeitä ja niiden kirjekuoria toisistaan, mikä vaikeuttaa vastaanottajien kulloistenkin asuinpaikkojen selvittämistä ja vailla päiväystä olevien kirjeiden ajoittamista.³²⁸

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeiden kohdalla on selvää, että päätöksen kirjeiden säilyttämisestä ovat tehneet vasta seuraavan sukupolven jäsenet. Kyse ei heidän kohdallaan ole sellaisesta systemaattisesta oman elämän kirjallisten lähteiden tallentamisesta tulevia sukupolvia varten, josta esimerkiksi Maarit Leskelä-Kärki kertoo Krohnin sisarusten kohdalla käyttäen termiä ”tallettava elämä”.³²⁹ Tallentaminen ja säilyttäminen kertoo oman elämäntyön arvostamisesta sekä ajatuksesta, että kirjeet ja muut asiakirjat tallennetaan jotakuta ulkopuolista lukijaa varten. Simon ja Wilhelmina Janssonin säilyneiden dokumenttien joukossa on hyvin vähän muita asiakirjoja kuin kirjeitä, ja esimerkiksi jäämistössä olevat oikeuden pöytäkirjojen kopiot lienee säilytetty niiden käytännöllisen merkityksen vuoksi. Laajan kirjeenvaihdon säilymisessä on kyse oppisivistyneistöön siirtyneiden lasten halusta tallentaa oman sukunsa historiaa.

Kirjeiden kirjoittaminen ja sukupuoli

Vaikka 1800-luvulla kirjoitustaito oli huomattavasti yleisempi miesten kuin naisten keskuudessa, niissä ryhmissä, joissa myös naiset osasivat kirjoittaa – aatelistossa ja säätyläistössä – kirjeiden kirjoittaminen kuului perheissä useimmiten naisten tehtäviin. Sukulaisille osoitettujen ja muiden yksityisluontoisten kirjeiden kirjoittaminen oli osa naisten työtä sosiaalisten verkostojen ylläpitäjänä. Kirsi Vainio-Korhosen mukaan 1600- ja 1700-luvun suomalaiset aatelin naiset kirjoittivat ahkerasti kirjeitä ennen kaikkea sellaisille lähiomaisille, jotka kuuluivat joko heidän omaan sukuunsa tai aviomiehen sukuun. Kirjeiden kirjoittaminen oli tärkeä osa sukkutyötä (*kin-work*), joka kuului naisten vastuulle.³³⁰ Helsinkiläistä Vasenius-sukua tutkineen Kai Häggmanin mukaan naiset olivat sukuyhteyksien ylläpitäjinä miesten kanssa tasa-arvoisia ja usein aktiivisempiakin. He kirjoittivat kirjeitä enemmän kuin miehet ja järjestivät sen lisäksi vierailuja ja sukujuhlia sekä antoivat erilaista mate-

³²⁷ Bossis 1998, 19–20.

³²⁸ Irrallisia kirjekuoria on sekä A. W. Janssonin arkistossa KIA:ssa että Helander-Jansson -suvun arkistossa TMA:ssa. Kirjeiden arkistoinnista katso myös Leskelä-Kärki, Lahtinen, Vainio-Korhonen ja Vehkalahti, 2011, 18–20.

³²⁹ Leskelä-Kärki 2006, 58–61. Leskelä-Kärki mainitsee tunnettuna esimerkkinä oman elämän lähteiden tallentamisesta tulevaa tutkimusta varten Selma Lagerlöfin ja Sophie Elkanin.

³³⁰ Vainio-Korhonen 2011, 142.

riaalista apua tarvittaessa.³³¹ Joensuulaisen piirilääkäri Henrik Hällströmin perheessä äiti vastasi sekä lasten kasvatuksesta että kirjeiden kirjoittamisesta kouluun lähetetyille tyttärille, ja isän osuudeksi jäi usein vain muutaman rivin tervehdys kirjeen lopussa, kuten Anne Ollila on kuvannut *Jalo velvollisuus* -kirjassaan.³³² Krohn-suvun kolmea kirjoittavaa naista tutkiessaan Maarit Leskelä-Kärki on todennut tämän 1800-luvun sivistyneistön kirjeiden kirjoittamisen kulttuurin jatkuneen pitkälle 1900-luvulle asti. Perheiden kirjeenvaihto oli useimmiten juuri naisten tehtävä, koska heidän vastuullaan oli sukulais- ja ystävyysuhteiden sekä perheen sosiaalisen kanssakäymisen ylläpitäminen. Kun naisilla saattoi olla kymmeniä kirjeenvaihtosuhteita hoidettavanaan sukulaisten ja ystävien kanssa, kirjeiden kirjoittaminen vei paljon aikaa, ohjasi arkielämää ja saattoi muodostua taakaksikin.³³³ Myös ranskalaisen 1800-luvun porvariston perhekirjeenvaihdon tutkijat ovat korostaneet naisten asemaa sekä kirjeiden kirjoittajina että niiden säilyttäjinä. Naimisiin mennessään kirjeenvaihtonsa ennen itse hoitanut mies ”antoi kynän vaimolleen” ja osallistui perhekirjeenvaihtoon vain satunnaisesti.³³⁴ Englannissa kirjeiden kirjoittamisesta nimenomaan naisten työnä, osana suvun etujen ja sosiaalisten verkostojen hoitamisesta, ovat kirjoittaneet muiden muassa Amanda Vickery, Barton Hall sekä Frances Austin.³³⁵ Amanda Vickery on 1700-luvun naisten kirjeenvaihtoa tutkiessaan korostanut kirjeenvaihdon käytännöllisten funktioiden ja sukupuolen välistä yhteyttä. Hänen mukaansa ajatus oman minän rakentaminen kirjeitä kirjoittamalla samoin kuin itsensä toteuttaminen elämän päämääränä kuuluvat meidän aikamme, ei menneisyyden, ajatteluun. Kirjeiden kirjoittaminen ei ole ollut mystistä luomistyötä vaan perustavaa laatua oleva tarve, jonka avulla tehtiin päätöksiä kotitaloudesta, hoidettiin suvun etuja ja pidettiin yllä verkostoja. Nämä tehtävät kuuluivat usein naisten hoidettavaksi.³³⁶

Säätyläistön ulkopuolisten suomalaisten kirjeenvaihtoa 1800-luvulta on säilynyt vähän, joten miesten ja naisten välisestä työnjaosta kirjeenvaihdon kulttuurissa ei juurikaan ole tietoja. Itseoppineiden ihmisten kirjeitä koskevissa tutkimuksissa ei ole käsitelty aineistoja, joissa miesten ja naisten kirjoittamista voitaisiin verrata toisiinsa yhden perheen sisällä. Hilikka Helsti on tutkinut Savalojan perheen sisarusten kirjeitä 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Hän tarkastelee naisten kirjeenvaihtoa osana sisarusten perhestrategiaa, yhteistyönä, jolla nämä pyrkivät luomaan turvallisuutta erilaisten taloudellisten ja sosiaalisten uhkien varalle. Naiset pitivät kirjoittamalla eri talouksissa elänyttä perhettä koossa, huolehtivat toisistaan ja valvoivat perheen etuja.³³⁷ Naiset ovat siis pitäneet yllä kirjeenvaihtoa ja siten tukeneet perheen sosiaalista verkostoa, mutta tutkimus ei kerro siitä, minkälainen naisten rooli on ollut miehiin verrattuna. Pirkko Leino-Kaukiainen on tutkinut Sten Anders Wallinin kirjeitä pojalleen vuosien 1914 ja 1937 välillä. Wallin kirjoitti kirjeitä usein myös vaimonsa nimissä, vaikka tämä osasi itsekin kirjoittaa.³³⁸ Myllärin per-

³³¹ Häggman 1994, 40.

³³² Ollila 1998, 18–19.

³³³ Leskelä-Kärki 2006, 55–56.

³³⁴ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban 1995, 179.

³³⁵ Vickery 2005, 42–62; Hall 2000, 7; Austin 2000, 44.

³³⁶ Vickery 2005, 55–56.

³³⁷ Helsti 2008, 34–35.

³³⁸ Leino-Kaukiainen 2011, 201.

heen kirjeenvaihtoa ja kirjeenvaihdon kulttuuria 1790-luvun cornwallissa tutkinut Frances Austin on todennut, että kirjeenvaihtoon poissaolevien sukulaisten ja ystävien kanssa osallistui sekä miehet että naiset.³³⁹

Kun siis tiedetään, että säätyläisperheissä kirjeiden kirjoittaminen perheenjäsenille ja muille sukulaisille on ollut suurelta osin naisten tehtävä, nousee Janssonin perheen kirjeenvaihdossa esiin kirjoittamiseen liittyvä sukupuolten välinen työnjako. Säilyneistä kirjeistä 70 prosenttia on Simon Janssonin kirjoittamia, mikä viittaa vahvasti siihen, että hänen osuutensa on ollut tärkeä myös alunperin kirjoitetussa kirjeenvaihdossa.

Kirjeissä on merkkejä siitä, että Simon Janssonin keskeinen rooli kirjoittajana on liittynyt Wilhelmina Janssonin terveydentilaan. ”Mamman” erilaisiin sairauksiin, niiden syihin ja parantamiseen viitataan Simon Janssonin kirjeissä usein. Ainakin jo vuodelta 1866 on tietoja siitä, että Wilhelmina Jansson ei voinut itse kirjoittaa kipeän kätensä vuoksi. *Kirjoita sinä nytt mamman tyien sillä äi mamma saa kirjoitetus kuin kesi on kipiä ja mamman on hupa olla kuin tä usen kirjoittattä*, pyysi Simon Jansson kirjeessään. Ongelma jatkui pitkään: *[M]amman kesi äi tahdo tulla paremaks[.] mamma on juuri murhällinän sään [sen] kansa.*³⁴⁰ Käden ongelmat näyttävät liittyneen nimenomaan kirjoittamiseen, koska samaan aikaan Wilhelmina Jansson laittoi pääsiäisruokia ja kutsui tiheään vieraita kylään. Kirjeenvaihdon myöhäisvuosina, kun Simon Jansson kantoi päävastuun perhekirjeenvaihdosta, hänen vaimonsa kutoi ahkerasti mattoja. On toki mahdollista, että Wilhelmina Jansson olisi kirjoittanut miehensä kanssa samanaikaisesti omia kirjeitä pojilleen, kirjeitä, jotka myöhemmin olisivat syytä tai toisesta hävinneet. Simon Jansson lähettää kuitenkin usein kirjeidensä lopussa terveisiä ”mammalta”, mikä viittaa vahvasti siihen, ettei tämä kirjoittanut itse ainakaan samaan aikaan.

Kirjeiden kirjoittamisen muodot

Kirje on tekstinä aina sidoksissa tiettyyn muotoon: tekstin tunnistaa kirjeeksi siitä – niin menneisyydessä kuin nykyisyydessäkin – että sillä on tietty rakenne ja siihen kuuluu kirjeille tyypillisiä, toistuvia formuloita ja fraaseja. Näitä ovat esimerkiksi päiväys, puhuttelu ja kirjeen aloittamisen formulat sekä kirjeen lopputervehdykset ja allekirjoitus. Teksti tunnistetaan kirjeeksi juuri sen kirjeenomaisesta rakenteesta, jota säätelevät kullekin ajalle ominaiset kulttuuriset ja historialliset konventiot.³⁴¹

Päiväyksen ja puhuttelun keskeinen merkitys tekstin tunnistamisessa kirjeeksi näkyy selvästi sellaisissa Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä, joita ei ole aloitettu tavanmukaisilla kirjeformuloilla vaan joissa on menty suoraan kertovaan tekstiin tai toimitettavaan asiaan. Esimerkkinä on Simon Janssonin teksti vuodelta 1867, joka alkaa:

³³⁹ Austin 2000, 44.

³⁴⁰ Simon Jansson Waldemar Janssonille 22.1.1866 ja 6.5.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁴¹ Tästä esimerkiksi Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen ja Vehkalahti 2011, 13.

Minä tulin kotio Stoc̄holmista
 eilän ehto puola Kelo 2. ja tänä
 pänä, minä meinasin Seilata Söder
 Sundin Luvialle, että otta halkoia
 täçkin alastan teytän, mutta tulli vasta
 tuuli ja teydy ålla kotona[.]

Teksti yksinään voisi yhtä hyvin olla katkelma päiväkirjasta. Tekstiä edeltää kuitenkin päiväys *Kivimaalta 7 päivänä Syys kuuta 1867* sekä puhuttelu *Rakas Valde-mar*, jotka selvästi identifioivat sen kirjeeksi.

Kirjeen kirjoittaminen on osa pitkää eurooppalaista kulttuuriperintöä. Sen sääntöjen taustalla on 1100-luvun Italiasta levinnyt *ars dictaminis*, ohje kirjeen rakenteesta. Sen mukaan kirjeen aloittaa *salutatio* eli tervehdys, sitä seuraavat *captatio benevolentiae* eli hyvän tahdon kiinnittäminen, sitten *narratio* eli kuvaus kirjeen aiheesta sekä *petitio* tai *dispositio* eli pyyntö tai vaatimus, ja kirjeen päättää *conclusio* eli formulamainen lopetus. Kirjeiden kirjoittamisen konventiot ovat vaihdelleet paljon ajan ja paikan –sekä myös kirjoittajan sosiaalisen aseman – mukaan, mutta useimmiten ne ovat kirjeiden kielessä ja kerronnassa tavalla tai toisella läsnä. Yksityiskirjeissä on tavallista, että kirjeen aloitus ja lopetus perustuvat tiukemmin konventionaalisiin muotoihin, kun taas kirjeen keskiosa on vapaammin kirjoitettu.³⁴² Näin on myös Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeiden kohdalla.

Koulua käymättömien ihmisten kirjeitä tutkittaessa on usein kiinnitetty huomiota kirjeissä esiintyviin formuloihin ja pyritty esimerkiksi selvittämään, minkälainen vaikutus erilaisten kirjeoppaiden antamalla mallilla on ollut niiden syntymiseen.³⁴³ Tiukka formuloiden noudattaminen on nähty tottumattomien kirjoittajien kirjeiden tyypillisenä piirteenä. Esimerkiksi 1700-luvulla vapaa, kaavoista irtautunut kirjeiden kirjoittamisen tyyli oli yläluokan tapa erottautua ja osoittaa sujuvuutta kirjoittajana.³⁴⁴ Formuloiden käyttämisen voi kuitenkin myös ajatella olevan osoitus siitä, että kirjoittaja tuntee kirjeenkirjoittamisen kulttuurin ja sen tekstile asettamat vaatimukset.³⁴⁵ Perinteisten kirjeen kirjoittamisen muotojen ja formuloiden toistuminen Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä liittyy nämä saariston itseoppineiden kirjoittajien tekstit osaksi eurooppalaista kulttuuriperintöä.

Usein, mutta ei aina, kirjeen aloittaa päiväys. Kirjeen alkuperäiselle vastaanottajalle se on kertonut, mihin päivään asti kirjeessä kerrotut tiedot ovat ajantasaisia, ja se on myös välittänyt tietoa postin kulusta, joka erityisesti saaristossa talvella saattoi olla huomattavankin hidasta. Tutkijalle päiväys tekee kirjeiden järjestämisen aikajärjestykseen mahdolliseksi ja auttaa arvioimaan myös mahdollisten päiväämättömien kirjeiden sijoittumista kirjeenvaihdon kokonaisuuteen. Päiväyksen käyttö todistaa myös omalta osaltaan siitä, että kirjoittaja on tuntenut kirjeiden kirjoittamisen konventioita.

Simon Jansson on päivännyt kirjeet – sekä omat kirjeensä että kollektiiviset perhekirjeet – huolellisella käsialalla ja kirjeenvaihdon varhaisimmassa vaiheessa

³⁴² Nordlund 2013, 109–113. *Ars dictaminis*estä katso myös Koskinen ja Lahtinen 2011, 87.93.

³⁴³ Kirjeoppaista mm. Leino–Kaukiainen 2011, 213–214.

³⁴⁴ Vainio-Korhonen 2011, 154.

³⁴⁵ Nordlund 2013, 121 ja 138.

1850-luvun viime vuosilta 1860-luvun alkupuolelle aina ruotsiksi: *Åbo den 16. Mars 1862*. Sen jälkeen päiväykset muuttuvat ensin kaksikielisiksi ja lopulta kokonaan suomenkielisiksi. Suurimman osan 1860-lukua Simon Jansson kirjoittaa kuukauden ruotsiksi ja muun päiväyksen suomeksi: *Kivimaalta se 22 päivä Mars 1869*. Seuraavaksi kuukausi muuttuu suomenkieliseksi, mutta kuukausien kirjoitusasu vaihtelee: *Stoçkholmista se 17 pä. lokakuuta 1869*; *Kivimaalta se 3. päivä tami kuu-ta 1870*. Kirjeenvaihdon viimeisessä vaiheessa 1880-luvulla ruotsinmukainen se-pronomini jää pois: *Kivimaalta 13 pä. maalis kuuta 1885*.

Päiväys ei aina ole kirjeen alussa, vaan se on välillä sijoitettu myös joko aivan kirjeen loppuun tai vaihtelevaan paikkaan lopputervehdysten sekaan:

tervänä minä olan olut ja voinut hyvin jota sammma teilä toivotan
Stockholm den 23. Septemb. 1860
S. Jansson

tai

mamma keski palion sanoa terväyksi
Turusta 10 päivä Helmikuuta 1864
Rakas Isäs S. Jansson

Wilhelmina Jansson ei juuri koskaan päivännyt kirjeitään. Silloin, kun hän on ollut yksi kirjoittaja kollektiivisessa perhekirjeessä, erillisen päiväyksen voi ajatella tarpeettomaksi, koska kirjeessä on joko Simon Janssonin tai jonkun perheen pojan kirjoittama päiväys. Hän käyttää kuitenkin samaa tapaa myös niissä kirjeissä, joissa hän on ainoa kirjoittaja. Joissain harvoissa kirjeissä on merkitty paikka, päivä ja kuukausi, mutta ei vuotta: *Åbo den 8 maj*. Simon ja Wilhelmina Janssonin suhtautuminen päiväykseen osoittaa jotakin olennaista siitä, miten he ymmärtävät kirjeenvaihdon. Wilhelmina Janssonille se on epämuodollista kommunikaatiota perheenjäsenten välillä. Päiväys ilman vuotta on tarkoitettu helpottamaan kirjeenvaihdon seuraamista: vastaanottajahan kyllä osasi päätellä oikean vuoden, ja tällaisesta päiväyksestä hän sai tarvitsemansa tiedot kirjeen ajantasaisuudesta ja postin viipymisestä. Tieto kirjeen kirjoittamisajankohdasta välittyi myös muuta kautta vaikka päiväys olisi puuttunut kokonaan: jos kirje kulki postin mukana, sen kertoi kirjekuoren leima, jos taas joku matkustava oli sen tuonut, selvisi aika hänen kauttaan. Useimmiten kirjekuoret eivät ole säilyneet, joten päiväyksen puuttuminen on ongelma ainoastaan tutkijalle.

Simon Janssonin tapa käyttää ruotsinkielistä päiväystä myös suomenkielisen tekstin keskellä viittaa siihen, että hän soveltaa perhekirjeisiin niitä käytänteitä, joita hän oli oppinut kirjallisesta kulttuurista toimiessaan ammatissaan laivurina. Hän oli joutunut täyttämään laivaansa ja sen lastia koskevia selvityksiä muun muassa sata-maviranomaisia varten, ja täydellinen, selkeä ruotsinkielinen päiväys ja allekirjoitus kuuluvat tähän kirjoittamisen tapaan. Vaikeampi on selittää, miksi hän käyttää kuukausien nimiä ruotsiksi suomenkielisten päiväyksien keskellä. Suomenkielisenä hänen on toki täytynyt osata kuukaudet suomeksi, mutta ilmeisesti hänellä on ollut vaikeuksia löytää niille oikea kirjoitusmuoto, eikä pyrkimys kirjoittaa kuukausien nimet lyhennettynä ole auttanut asiaa: kirjeissä esiintyy esimerkiksi muoto *26.p*.

tam kuuta. Sama kaksikielisyys toistuu paikannimien merkinnässä. Simon Jansson käyttää aina Kustavista kirjoittaessaan merkintää *Kivimaalta*, ja myös Turun hän kirjoittaa suomeksi, mutta Helsinki ja Tukholma esiintyvät päiväyksissä ruotsiksi: *H. forsista, Stockholmistista*.

Kirjeistä valtaosa on kirjoitettu Kustavista (93 kirjettä). Turusta kirjoitetut kirjeet (40) ajoittuvat pääosin 1860-luvulle. Simon Janssonin Tukholmasta kirjoitettuja kirjeitä on neljä ja Helsingissä kirjoitettuja vain yksi.

Päiväyksen jälkeen – tai sen puuttuessa heti kirjeen alussa – on tervehdys ja puhuttelu, joka paitsi identifioi vastaanottajan myös osoittaa kirjoittajan ja vastaanottajan väliseen suhteen läheisyyden ja antaa kirjeelle sen sävyn. Janssonin perheen kirjeissä perheenjäseniä puhutellaan poikkeuksetta ”rakkaaksi”. Simon Jansson aloittaa kirjeensä *Rakas Waldemar* (usein myös *valdemar* tai *Valdemar*) tai useammalle pojalleen kirjoittaessaan *Rakkat poikaiset*. Wilhelmina Jansson puhuttelee poikia ruotsiksi aivan samalla tavalla: *Älskade Waldemar, mina älskade gossar*. Myös pojat – jotka kirjoittavat sekä molemmille vanhemmilleen että toisilleen ruotsiksi – käyttävät samaa puhuttelua: *Älskade mamma, Älskade Broder*. Koska Janssonin perheen kirjeet liikkuvat usein yksityisen ja kollektiivisen rajalla ja saattavat sisältää viestejä usealle henkilölle, kirjeeseen valittu puhuttelu osoittaa myös, kenelle kirje on ensisijaisesti tarkoitettu.

Simon Jansson aloittaa puhuttelun jälkeen kirjeensä usein toteamalla, koska on saanut kirjeenvaihdon toiselta osapuolelta edellisen kirjeen: *Sinun preivis me sain Joka oli kirjoitettu se 12. päivä*. Usein hän myös kiittää siitä: *Sinun preivis mä saimä 6 päivä jonka edästä saan kiitä*. Ajoittain hän mainitsee myös siitä, että on odottanut kirjettä turhaan: *Minä odotin preivi äiläsesä postisa muttää äi tulutkan miten*. Myös Wilhelmina Jansson kiittää usein kirjeen alussa saamistaan kirjeistä, mutta silloin sävy on toisenlainen. Hän ei totea kirjeiden kirjoittamisen tai saapumisen aikoja, vaan kiittää kirjeestä ja samalla kertoo niiden herättämistä tunteista: *tusende tacksägelse för dina myckna kär komma bref* tai *tusen falt taksägelsen för alla dina bref som du så omsorgsfoltt hvar söndag sänder os[.] det är obeskrifligt roligt får man alltid vetta huru ni mår[.]*³⁴⁶

Kirjeistä kiittämisen lisäksi Wilhelmina Jansson käyttää joissakin kirjeissään aloittamisen tapaa, jossa viitataan suoraan kirjoittamiseen ja jonka useat tutkijat ovat tulkinneet symboliseksi astumiseksi tavallisen arkiympäristön keskeltä kirjeenvaihtosuhteen maailmaan.³⁴⁷

älskade Waldemar
nu skal jag med
nogra rader skrifva till dig
sist tänckte jag skrifva till
dig men hant intte när

³⁴⁶ "Tuhannet kiitokset rakkaista, saapuneista kirjeistäsi"; "Tuhatkertaiset kiitokset kaikista kirjeistäsi, joita niin tunnollisesti lähetät meille joka sunnuntai. On niin sanoinkuvaamattoman hauskaa saada tietää kuinka te voitte". Wilhelmina Jansson Waldemar Janssonille (ei päiväystä). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁴⁷ Tästä mm. Nordlund 2013, 127.

bude kom så snart³⁴⁸

Samanlaisilla kirjoittamiseen viittaavilla ilmaisuilla aloittavat joskus myös kollektiivisiin perhekirjeisiin kirjoittavat perheen pojat:

Älskade Broder
Jag skall nu skrifva till
dig några rader men
jag hinner icke skriva
va mycket[.]³⁴⁹

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä ei kuitenkaan läheskään aina ole käytetty tällaisia kirjeille tyypillisiä aloitusformuloita. Wilhelmina Jansson saattoi aloittaa kirjeensä kertomalla ensimmäisestä mieleessään olevasta arkisesta tapahtumasta. Molemmat aloittivat usein kirjeensä kertomalla suoraan sen tärkeimmän syyn, jonka vuoksi he ovat kirjeen kirjoittaneet. Simon Jansson esimerkiksi saattoi kertoa heti kirjeensä alussa, että oli päässyt onnellisesti Helsingistä takaisin kotiin:

Turusta 11. päivä Hl[?] kuuta 1870
Rakat poikaiset,
kuin minä leksin, Tiistain
H forsista kelo yli kymmenä
niin minä vasta pääsin
ehtola kelo 8. Siihän yö korterin
josa mä Siloin olimä[.]
kuin mä H forsin tulimä
minä aioin visin hileimin [hiljempaa]
oli oliko tie tulut pidämä-
mäksi[sic]³⁵⁰

Itse kirjetekstin kulussa ei Wilhelmina Janssonilla tai Simon Janssonilla ole mitään tiettyä, toistuvaa kaavaa, vaan kerrottavat asiat ja niiden keskinäinen järjestys vaihtelevat kirjeestä toiseen. Kirjeiden keskeistä sisältöä ovat molemmilla perheen terveydentilan toteaminen, tehdyistä tai suunnitelluista matkoista kertominen sekä moninaisten perheen arkeen liittyvien asioiden hoitaminen. Oman perheen lisäksi kirjeissä kerrotaan yhteisön uutisia: keitä on tavattu, keiden luona on vierailtu ja – etenkin 1860-luvun nälkävuosien aikana – ketkä ovat sairastuneet tai kuolleet.

Simon Jansson menee kirjeissään tavallisesti alkutervehdyksen ja viimeksi saamastaan kirjeestä kiittämisen jälkeen suoraan ajankohtaisiin, käytännöllisiin asioihin. Usein nämä asiat liittyvät tavaroiden hankkimiseen tai rahan lähettämiseen.

³⁴⁸ "Rakas Valdemar. Nyt kirjoitan sinulle muutamia rivejä. Viimeksi aioin kirjoittaa mutten ehtinyt kun viestinviejä tuli niin pian." Wilhelmina Jansson ja Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 1.3.1859. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁴⁹ "Rakas Veli. Kirjoitan nyt sinulle muutaman rivin mutten ehdi kirjoittaa paljon." Wilhelmina Jansson ja Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille helmikuussa 1869. Helander-Jansson suvun arkisto kansio 1.TMA.

³⁵⁰ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 11.2?. 1870. TMA. Helander-Jansson suvun arkisto kansio 1.

Kun Simon Janssonin kirjeenvaihto kattaa useita vuosikymmeniä, niissä voi havaita selvän muutoksen perheen poikien aikuistuesssa ja vanhempien ja lasten välisten suhteiden muuttuessa. 1860-luvun alussa Simon Jansson lähettää usein Helsingissä opiskelevalle esikoiselleen rahaa ja antaa ohjeita sen käyttämisestä. Myöhemmin Waldemar Jahnsson toimii kirjeissä isänsä liikeyumppanina, jonka kanssa suunnitellaan yhteisiä hankkeita kuten sluupin rakentamista ja lastien hankkimista, ja Simon Jansson myös lainaa rahaa pojaltaan. Waldemar Jahnsson hoitaa isänsä puolesta esimerkiksi Nissilän talon perintökiistaan liittyviä lakiasioita kaupungissa, ja näistä kirjoitetaan usein 1870-luvulla. 1880-luvulla Simon Janssonin kirjeenvaihto esikoisensa kanssa vilkastuu, kun hän rakentaa tälle Kustaviin kesähuvilaa ja sopii kirjeitse siihen liittyvistä ratkaisuista sekä raportoi töiden edistymistä.

Käytännöllisten, hoitamista vaativien asioiden lisäksi Simon Jansson pitää poikansa ajan tasalla Kustavin ja sen asukkaiden tärkeimmistä uutisista. Kirjeissä kerrotaan vierailuista, kirkossa tavatuista ihmisistä ja heidän kuulumisistaan, lukupiidoista, sairauksista ja kuolemantapauksista, ajoittain myös kihlauksista ja vihkimisistä. Sen lisäksi Simon Jansson kuvaa usein tarkastikin matkojaan Turkuun tai Tukholmaan, lastiaan ja siitä saamiaan hintoja, säätä ja purjehduksen sujumista ja niin edelleen. Vaikka kirjeet keskittyvät käytännöllisiin asioihin, niissä ilmaistaan myös tunteita esimerkiksi perhettä koettelevien ongelmien tai pitäjäläisten kuolemantapauksia käsiteltäessä.

Wilhelmina Janssonin kirjeissä asioiden kirjo on kapeampi mutta niiden käsittelytapa laveampi. Kun säilynyt kirjeenvaihto painottuu 1860-lukuun, jolloin perheen pojat lähtivät yksi toisensa jälkeen opiskelemaan, kirjeissä on paljon käytännöllistä huolenpitoa. Wilhelmina Jansson lähettää pojilleen elintarvikkeita, vaatteita ja lakanoina ja opastaa taloudenpidossa.³⁵¹ Raha-asioita hän ei kuitenkaan kirjeissään hoida, vaan niistä vastaa Simon Jansson. Wilhelmina Jansson raportoi naapureiden, sukulaisten ja pitäjäläisten kuulumisia samoin kuin miehensäkin. Hänen kirjeissään kerrotaan kuitenkin paljon yksityiskohtaisemmin sosiaalisesta kanssakäymisestä – joissain kirjeissä hän luettelee tarkasti kaikki tehdyt ja vastaanotetut vierailut. Parisunnan kirjeissä on kuitenkin selvä ero: Simon Janssonin kirjeet painottuvat arkipäivän asioista kertomiseen, kun taas Wilhelmina Janssonin kirjeissä samoja asioita saatetaan käsitellä tunteista laveasti kertomalla ja perheen esikoispojalta emotionaalista tukea hakien. Vaikka molempien kirjeissä on sekä käytännöllistä kerrontaa että tunteiden ilmaisua, painotusero on selvä. – Vertailtaessa tosin on pidettävä mielessä, että Simon Janssonin kirjeitä on säilynyt huomattavasti enemmän ja pidemmältä ajalta kuin hänen vaimonsa. Toisaalta osa Wilhelmina Janssonin kirjeistä Waldemar Jahnssonille on hyvinkin pitkiä, neljästä kuuteen sivua.

Kirjeiden lähetessä loppuaan näkyy selvästi, mikä vaikutus – ainakin eliitin ulkopuolisen väestön yksityiskirjeenvaihdossa – on sellaisilla materiaalisilla seikoilla, joihin ei perinteisesti ole kiinnitetty huomiota käytettäessä kirjeitä lähteenä. Paperin koko on vaikuttanut kirjeen sisältöön. Vanhoissa kirjeissä on usein käytetty hyväksi kaikki käytettävissä oleva paperi: kun tila on loppunut, on kirjoitettu marginaaleihin tai jopa tekstin päälle poikittain. Tällä on säästetty sekä paperia että postimaksuja. Simon ja Wilhelmina Janssonin kohdalla paperin koko on kuitenkin vaikuttanut

³⁵¹ Keravuori 2012, 120–126.

kirjoittamiseen toisella tavalla. Kirjeissä on muutamia allekirjoituksen jälkeen lisätyjä jälkikirjoituksia ja muutamia marginaaliin kirjoitettuja lisäyksiä, mutta näitä on harvassa. Tila ei ole loppunut kesken, vaan kirjoittaja on päinvastoin usein nähnyt vaivaa saadakseen kirjearkin kirjoitettua täyteen. Kirjeet on useimmiten kirjoitettu noin 14 x 22 cm kokoisille vaaleansinisille tai valkoisille arkeille, jotka on taitettu keskeltä kahtia. Useimmat kirjeet ovat nelisivuisia. Vain muutamassa myöhäisessä kirjeessä kirjearkille on jätetty tyhjää tilaa tai jopa kokonainen tyhjä sivu – tyhjän tilan jättämisestä on pidetty joko epäkohteliaana, kirjekonventioiden vastaisena tai paperin tuhlausena.

Tyhjän tilan täyttämisen ongelma näkyy nimenomaan Simon Janssonin kirjeissä. Niissä toistuu vuosikymmenestä toiseen fraasi, ettei mitään erityistä kirjoitettavaa enää ole: *äi ollä änä miten ärineiste että ilmoita; täälä äi nytt olä miten ärineistä että kirjoita; minulla äi olla nytt mitän äri neistä että ilmoita vaan että me oläma tervät ja voime hyvin.*³⁵² Tämä fraasi on usein kirjeen lopussa ennen terveisiä ja allekirjoitusta, mutta se saattaa olla myös kirjetekstin keskellä. Toteamuksesta huolimatta hän jatkaa joskus kirjoittamista erilaisista irrallisista asioista, kunnes loppu-terveiset ja allekirjoitus osuvat viimeisen sivun alalaitaan:

[...]täällä äi nytt kuulu mitän
[sivunvaihto]
äri neistä. mamma on olutt hyv
intervä [hyvin terve] sano. Emilill palion mamma
ja minun puolestan terveyksi[.] Leipiä
äi täältä saatu Lehä tätyks kuin
oli kaikkilla niin kova myllyn tuulen
puute. Saadan siten nehdä kumoinen
Ruotsin Reisu tulle[.] olän vähä keynytt
lastia ostamas[.] Evald on pyytän ylis
talon Emeneltä Raha lainaksi ja on
saan lupauksen, mutta nytt kuin
seminen valkian vahinko on
tullut niin kyllä se taitta olla
turhan, hään on puhunut että
toisen kuun alku puola tulla
Hforsi. voikat hyvin Rakkat
poikaiset toivota Rakas Isän
S. Jansson³⁵³

Wilhelmina Jansson käyttää tällaisia asian loppumiseen viittaavia fraaseja harvemmin, ja silloinkin hän katsoo asiaa vastaanottajan näkökulmasta: *nu har jag skrifvi alt hvad jag vet som kan låtti ochså intressera dig*³⁵⁴. Hän ei sano, ettei kek-

³⁵² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 9.5.1868, 22.4.1868 ja 8.3.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁵³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 27.8.1867. Helander-Jansson suvun arkisto, kansio 1 TMA.

³⁵⁴ "Nyt olen kirjoittanu kaiken minkä arvelen kiinnostavan sinua." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.3. (1868?). Helander-Jansson -suvun arkisto, kansio 1, TMA.

sisi kirjoitettavaa, vaan ettei keksi sellaista, jota Simon Jansson ei olisi kertonut tai joka hänen näkemyksensä mukaan kiinnostaisi perheen poikia.

Perheen pojat sen sijaan sanovat toisilleen nuorina kirjoittamissaan kirjeissä, etteivät keksi mitään kirjoitettavaa, ja saattavat jopa sanoa suoraan, että kirjoittavat äitinsä vaatimuksesta. Emil Jahnsson kirjoittaa 1860: *[J]ag har just ingenting att skriva tmg papa skrifver, men mamma ville det. Helsningar ifrån alla önskar din broder Emil.*

Nämä ilmaukset Evald ja Emil Jahnssonin kirjeissä ovat erityisen kiinnostavia, koska ne osoittavat, kuinka Jahnssonin perheen koulua käyvät pojat suhtautuivat kollektiivisiin, isoveljelle kirjoitettuihin perhekirjeisiin, joihin jokaisen oli kirjoitettava oma osansa. Vaikka pojat olisivat kirjoittaneet viimeisenä, oli todennäköistä että vanhemmat lukivat heidän tekstinsä. Ilmaisuu ei tarkoita, etteikö heillä olisi veljelleen kerrottavaa, vaan että heillä ei ole sellaista kerrottavaa, jonka he haluaisivat vanhempiansa lukevan. Tästä todistaa kollektiivisten perhekirjeiden rinnalla kulkeva Waldemar ja Evald Jahnssonin keskinäinen kirjeenvaihto, josta osa on säilynyt. Yksityisissä kirjeissä Evald kirjoittaa Turun koulumaailman tapahtumista, yhteisistä ystävistä, opettajista ja ajatuksistaan isoveljelleen. Kirjeet ovat usein pitkiä, hauskoja ja eläväisiä. Niissä on asioita, jotka eivät selvästi olleet tarkoitettuja vanhempien silmille, kuten kuvauksia Turun koulupoikien vilkkaasta seuraelämästä ja alkoholin käytöstä. Kun hän samaan aikaan kirjoittaa kollektiivisissa perhekirjeissä läksyistä ja säästä ja valittaa kuinka vaikeaa on keksiä kirjoitettavaa, avautuu näiden kahden rinnakkaisen kirjeenvaihdon kautta näkymä siihen kuiluun, joka oli syntymässä Jahnssonin perheen kahden sukupolven välille, kun perheen pojat siirtyivät uuteen kaupunkilaiseen oppisivistyneistöön.

Wilhelmina ja Simon Jansson eivät selvästi pitäneet kirjeiden aloitusformuloiden käyttöä erityisen tärkeänä – he tunsivat ne ja käyttivät niitä usein, mutta saattoivat yhtä hyvin jättää ne pois. Sen sijaan kirjeiden lopetusformulat kirjoitettiin lähes poikkeuksetta jokaisen kirjeen loppuun. Kirjeen viimeiset rivit olivat se paikka, jossa kirjekerronnassa noustiin kirjeiden sisältöä usein dominoivien käytännön askareiden, toimitettavien asioiden ja pitäjän pikku-uutisten yläpuolelle. Loppuvirkeisiin keskittyi kirjeiden perheen yhtenäisyyttä ylläpitävä ja keskinäisiä kiintymyksen tunteita ilmaiseva merkitys. Nämä tunteet ja toivotukset saivat useimmiten uskonnollisen muodon, kuten kirjeissä oli yleisesti tapana, ja ne ovatkin Jahnssonin perheen kirjeenvaihdon selvimmän uskonnollisävyinen osa. Kirjeenvaihdon sopimuksen näkökulmasta kirjeen päättävät formulat ovat jäähyväiskohtaus, jossa vaakuutetaan kiintymystä ja varmistetaan suhteen jatkuminen.³⁵⁵

Simon Jansson lopetti kirjeensä lyhyimmillään toivottamalla hyvää vointia ja kutsumalla vastaanottajaa tai vastaanottajia ”rakkaaksi”:

voikat hyvin
Rakkaat poikaset toivota Rakas Isän
S. Jansson

³⁵⁵ Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban 1995, 111.

Kuitenkin varsinkin kirjeenvaihdon alkuvaiheessa, 1860- ja 1870-luvun alkupuolella, Simon Jansson käyttää lopputervehdyksissään hyvin uskonnollisia ilmaisuja – jotka, kiinnostavaa kyllä, vähenevät kirjeenvaihdon loppuvuosia kohti. Tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi *voikat hyvin*

ja Jumalan Rauha olkon teidän kansan; voikaa hyvin ja jekät [jääkää] Herran Rauhan sekä voi hyvin Rakas poikasen Herran Rauha olkoon sinun Juhla vieras.³⁵⁶

Hyvin samanlaisia lopputervehdyksiä käytti myös Wilhelmina Jansson omissa kirjeissään. Myös hän kutsui hyvästellessään kirjeen vastaanottajaa ”rakkaaksi” ja käytti uskonnollisia ilmaisuja:

adgö älskade barn gud vare med eder
det önskar eder ömma moder
Wilhelmina³⁵⁷
tai
må nu väl
älskade Waldemar[.] guds fred
hvila öfver dig och hela din van
del[.] det önskar din ömma mor
Wilhelmina³⁵⁸

Vaikka kirjeiden lopputervehdykset ovat Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä samanlaiset, selvä ero on kirjeiden allekirjoituksissa. Simon Jansson allekirjoitti kirjeensä aina muodossa *S. Jansson* ja noudatti tässä samaa, viralliseen asiakirjaan viittaavaa kirjoittamisen käytäntöä kuin kirjeiden päiväyksessäkin. Tästä on pitkän kirjeenvaihdon aikana vain yksi, kiinnostava mutta hämäräksi jäävä poikkeus viimeisiltä vuosilta. Hän ei silloinkaan käyttänyt koko etunimeään, mutta kirjoitti yhdessä kirjeessä sukunimensä muodossa *S. Jahnsson*.³⁵⁹ Koska ihminen ei yleensä kirjoita omaa nimeään väärin, voidaan ajatella, että hänellä on ehkä ollut mielessään siirtyä käyttämään samaa muotoa kuin perheen pojat, joko yhteenkuuluvuutta korostaakseen tai erottuakseen Kustavin lukuisista muista Janssoneista.

Kun kirjeiden alkuformuloissa mainittiin perheen pojille kirjoitettaessa usein vain vastaanottajan etunimi, kirjeiden lopetusformuloissa mainittiin niiden lisäksi aina myös sukulaisuussuhde. Wilhelmina Jansson allekirjoitti kirjeet pojilleen poikkeuksetta pelkällä etunimellään, johon liittyi aina äitiyteen viittaava määre: *din egen mamma Wilhelmina* tai *eder ömma moder Wilhelmina*. Myös Simon Jansson viittasi aina sukulaisuussuhteeseen: hänen allekirjoituksensa oli yleensä *Rakas Isäs S. Jansson* tai monikossa *Rakas Isän S. Jansson*. Samalla tavalla sukulaisuuteen viittasivat myös perheen pojat keskinäisissä kirjeissään: *din bror* tai *din Broder*. Sukulaisuussuhteisiin liitetyt adjektiivit ovat kiinnostavia merkkejä siitä, kuinka perheenjäsen-

³⁵⁶ Simon Jansson pojilleen ("Rakkaat poikaisett") 6.11.1867, Waldemar Jahnssonille 7.9.1867 ja Evald Jahnssonille 31. 3.1866. Helander-Jansson -suvun arkisto, kansio 1,TMA.

³⁵⁷ "Hyvästi rakkaat lapset. Jumala olkoon teidän kansanne. Sitä toivoo teidän hellä äitinne Wilhelmina." Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 9.10.1864. Helander-Jansson -suvun arkisto, kansio 1,TMA.

³⁵⁸ "Voi nyt hyvin rakas Waldemar. Jumalan rauha olkoon sinun ja sinun toimiesi yllä. Sitä toivoo sinun hellä äitisi Wilhelmina." Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.3.(1868?). Helander-Jansson -suvun arkisto, kansio 1,TMA.

³⁵⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 21.4.1886. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

ten odotettiin suhtautuvan toisiinsa. Simon Jansson viittasi rakastavaan isään, Wilhelmina Jansson allekirjoitti kirjeensä usein hellänä äitinä.

Janssonin perheessä kirjeiden loppuun kuuluivat olennaisena osana terveiset niiltä perheenjäseniltä tai muilta lähipiirin ihmisiltä, jotka eivät itse olleet kirjoittaneet kirjeeseen. Kirjeen lopussa ikään kuin kirjoitettiin näkyviin kaikkein läheisempien ihmisten ryhmä. 1860-luvun alkupuolella terveisten lähettäjiin kuuluivat useimmiten Musteri ja Emil. Musteri eli Anna Sofia Hyllegren näkyy eri tavoin perheen kirjeissä, mutta hän ei koskaan itse kirjoittanut kollektiivisiin perhekirjeisiin riviäkään vaan esiintyy vain terveisten lähettäjänä. Kirjeistä ei selviä, oliko syynä Musterin puutteellinen kirjoitustaito vai korkea ikä – hän oli perhekirjeenvaihdon alkaessa jo yli kahdeksankymmenvuotias. Perheen kuopus Emil puolestaan oli kirjeenvaihdon alkaessa kymmenvuotias, joten toisin kuin vanhemman veljensä Evaldin hänen ei aluksi edellytetty kirjoittavan omaa osuutta kirjeisiin. Heidän lisäksi terveisiä lähettivät kulloinkin paikalla olevat tai äskettäin tavatut sukulaiset ja tuttavat, esimerkiksi Simon Janssonin sisarentyttären sulhanen, kyläilemässä oleva Istron emäntä tai kirkossa tavattu Vehaksen isäntä. Koska Simon Jansson näyttää useimmiten vastanneen kirjeiden kirjoittamisesta perheen pojille, tavallisin terveisten lähettäjä on kuitenkin Wilhelmina Jansson: *[M]amma keske nytt kaikilla sanoa paljon terväyksia ja mamma on itse Friski.*³⁶⁰

Perhekirjeiden häilyminen toisaalta henkilökohtaisen, kahdenvälisen ja toisaalta kollektiivisen kommunikaation välillä näkyy kirjeissä monessa kohtaa. Kirjeen varsinaisen kirjoittajan lisäksi useat muut osallistuvat kirjeeseen lähettämällä terveisensä. Kirjeessä lähetettiin tervehdyksiä ja viestejäkin myös muille kuin sen varsinaiselle vastaanottajalle. Waldemar Jahnssonille kirjoitetuissa kirjeissä lähetetään usein terveisiä myös Emilille ja Evaldille, jotka 1860- ja 1870-luvun aikana asuivat ajoittain yhdessä veljensä kanssa tai muutoin tapasivat toisiaan Helsingissä asuessaan. Waldemar Jahnssonin avioiduttua lämpimiä terveisiä lähetetään myös hänen vaimolleen Idalle ja perheelleen: *Sano Ida kultulla ja Lapsilla paljon terväyksi.*³⁶¹

Vaikkei tiedetä mistä Wilhelmina ja Simon Jansson olivat yksityisen kirjeenvaihdon konventiot oppineet, on kirjeissä juuri lopetusformuloiden kohdalla merkkejä siitä, että perheenjäsenet ottivat mallia toinen toisistaan. Todennäköisintä on, että perheen koulua käyvät pojat viljelivät kirjeissään tavanomaisia ruotsinkielisiä kirjeformuloita, jotka Wilhelmina Jansson sitten otti käyttöönsä lähes sellaisinaan, ja Simon Jansson puolestaan mukaeli samaa ilmaisua suomenkielisisä kirjeissään. Tällainen on ilmaisu, jossa ensin kerrotaan terveisiä muilta ja sitten lähetetään ”eniten terveisiä” kirjeen kirjoittajalta itseltään. Evald Jahnssonin kirjeessä tämä lopputervehdys on muodossa:

Hellsingar även ifrån Almberg och flera
andra, men var mest helsad af din broder

³⁶⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 13.1.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Janssonin perheen kirjeiden tervehdyksissä ei näy sellaista terveisten saajien luettelemista hierarkkisessa järjestyksessä, jota Anne Ollila on kuvannut piirilääkäri Hällströmin perhekirjeissä muutamaa vuosikymmentä myöhemmin. Ollila 1998, 19.

³⁶¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 18.3.1882. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Evald³⁶²

Wilhelmina Jansson käyttää ruotsiksi samaa muotoa:

moster Emil och istrå värdin-
nan beder helsa men var mest helsad
af din mamma Wilhelmina³⁶³

Simon Janssonin kirjeissä sama tervehdys on suomenkielinen:

me voime kaikki hyvin ja paljon
terväyksi keskit kaikki sano sinulle
Mutta minulta kaikkein enin
Rakkalda pappaltas S Jansson³⁶⁴

Kirjeenvaihtoon kuuluvien ilmaisujen oppiminen näyttää siis perheen kirjeissä olleen kaksisuuntaista. Vaikka vanhemmat ottivat käyttöönsä poikiensa kirjeissä käyttämiä formuloita, he myös opastivat ainakin nuorinta poikaansa kirjeiden kirjoittamisen kulttuuriin. Perheen kirjeenvaihdon alkuvuosina 1860-luvun alkupuolella kotona asuvien koulupoikien edellytettiin kirjoittavan oma osuutensa äidin ja isän aloittamien kirjeiden perään – pelkkä terveisten lähettäminen vanhempien kautta ei riittänyt. Perheen kirjeenvaihtoon sisältyy päiväämätön kirje, jossa nuorimmainen Emil on kirjoittanut oman kirjelappusensa perhekirjeen mukaan. Lyijykynällä viivoitetulle paperille lapsen tottumattomalla käsialalla kirjoitettu teksti on selvästi kirjeen kirjoittamisen harjoitus: se ei sisällä viestiä eikä asiaa vaan ainoastaan kirjeeseen kuuluvia fraaseja.

älskade bror jag Mår väl och
änskr dig det samma jag hinnr
inte [kaksi sotkettua sanaa] skrifva mera må
väl anskr din Bror Albert Emil³⁶⁵

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeet noudattavat kirjeformuloiden käytön osalta samaa mallia. Malli on sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuksessa havaittu tyypilliseksi sellaisille kirjoittajille, jotka ovat saaneet muodollista koulutusta hyvin vähän tai ei ollenkaan. Muiden muassa Marina Dossena on todennut, että vähän koulutusta saaneet kirjoittajat yrittävät jäljitellä koulutettujen ihmisten

³⁶² "Terveisiä myös Almgbergilta ja monilta muilta, mutta eniten sinua tervehtii veljesi Evald". Evald Jansson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Janssonille 30.1.1861. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁶³ "Musteri, Emil ja Istron emäntä pyytävät lähettämään terveisiä mutta eniten sinua tervehtii äitisi Wilhelmina". Evald Jansson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Janssonille 8.–9.3.1860. 1014:48:1, A. W. Janssonin arkisto, KIA.

³⁶⁴ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Janssonille 23.6.1860. 1014:52:3, A. W. Janssonin arkisto, KIA.

³⁶⁵ "Rakas veli minä voin hyvin ja toivon sinulle samaa minä en ehdi kirjoittaa enemmän voi hyvin toivoo veljesi Albert Emil". Emil Jansson Waldemar Janssonille (ei päiväystä). 1014 43:1, A. W. Janssonin arkisto, KIA. Samanlaisiin pikkupoikien viesteihin, joissa ei juurikaan ollut tietosisältöä, on kiinnittänyt huomiota Gyldenstolpe-perheen kirjeenvaihtoa tutkinut Raija Sarasti-Wilenius. Hän on tulkinnut kirjeiden tärkeäksi tehtäväksi ilmoittaa vastaanottajalle, että kirjoittaja valmistautui ottamaan itsenäisesti osaa perheen sisäiseen kirjeenvaihtoon. Sarasti-Wilenius 2011, 128. Myös Jessica Parland-von Essen on väitöskirjassaan siteerannut 12-vuotiaan Sophie Ulrica Piperin kirjoittamaa ranskankielistä kirjettä, jossa on ainoastaan päiväys ja huolelliset lopputervehdykset. Parland-von Essen 2004, 168–169.

kieltä ja käyttää ”oikeita”, kirjekulttuuriin kuuluvia formuloita kirjeittensä alussa ja lopussa. Usein heidän tekstinsä, kun se kaavamaisen alun jälkeen pääsee vauhtiin ja itse asiaan, muuttuu vapaammaksi ja lähenee arkikieltä – kielitieteilijänä Dossena on kiinnostunut itseoppineiden kirjeistä juuri kasanomaisesta kielenkäytöstä kertovana lähteenä.³⁶⁶ Myös Taru Nordlund toteaa tutkimusten osoittavan, että harjaantumattomat kirjoittajat käyttävät kirjeissään enemmän formuloita kuin ylempien sosiaaliryhmien muodollista koulutusta saaneet kirjoittajat: kun kirjeen kirjoittamisen taito harjaantuu, tekstiä on helpompi kirjoittaa luovasti, tukeutumatta valmiisiin rakennusosiin.³⁶⁷ Tämän piirteen voi todeta vertaamalla Simon ja Wilhelmina Janssonin ja heidän koulutettujen poikiensa kirjeitä toisiinsa. Nordlundin mukaan kirjeformuloiden ja fraasien käyttö on nähty osoituksena itseoppineiden kirjoittajien heikoista kirjallisista taidoista, taitamattomuutena rakentaa tekstiään muutoin kuin valmiiden fraasien varassa. Formuloiden ja fraasien käyttö voidaan kuitenkin tulkita myös toisin, osoituksena kirjoittajansa tekstitietoisuudesta ja -taidosta.³⁶⁸

Kirjeenvaihdon julkilausutut merkitykset

Wilhelmina ja Simon Jansson käsittelevät usein kirjeiden kirjoittamista ja vastaanottamista ja sitä, mitä se heille merkitsee. Kirjeiden kirjoittaminen näyttää olevan yksi niistä vakioaiheista, joita käsitellään kirjekerronnassa ajasta ja paikasta riippumatta. Myös Wilhelmina ja erityisesti Simon Jansson kommentoivat kirjeisään jatkuvasti kirjeenvaihdon kokonaisuutta perheenjäsenten välillä: he kertovat minkä kirjeen ovat viimeksi saaneet, pohtivat miksi odotettua kirjettä ei kuulu, epäilevät kirjeiden kadonneen postissa ja kommentoivat perheenjäsenten intoa tai haluttomuutta hoitaa oma osansa kirjeenvaihdosta. Kirjeissä käsitellään myös tarkemmin kirjeenvaihdon merkityksiä ja siihen kohdistuvia odotuksia.

Kun Janssonin perheen pojat lähtivät yksi toisensa jälkeen Helsinkiin opiskelemaan, he siirtyivät maailmaan, joka oli heidän vanhemmilleen vieras. Vanhempia kiinnosti ennen kaikkea kuulla, kuinka he olivat uudessa kotipaikassaan asumisensa ja elämänsä järjestäneet. Näistä asioista he pyysivät poikiaan kertomaan tarkemmin ja kirjeet voikin nähdä myös kontrollin välineenä. Wilhelmina Jansson ohjeisti esi-koistaan kirjeiden kirjoittamisessa vuonna 1860:

älskade Waldemar
 Med nogra rader skrifver jag till
 dig ty brefvet skal strakst af gå[.] jag
 måste påminna dig at du skule skrifva
 litte lengre bref och beskrifva litte tydligare
 om alting hvad där paserar[.] det vore så
 ruligt at vetta[.] på mit bref svara du ikke
 als[.] tenlens har och så obeskreflit ventta
 bref af dig[.] nu kunde du heldre skrifva

³⁶⁶ Dossena 2012, 25.

³⁶⁷ Nordlund 2013, 130–131.

³⁶⁸ Nordlund 2013, 119.

till honom än du skrifver så ofta til Fred
rik[.] nu trur jag han har jurt dig mera
tjänster[.]³⁶⁹

Kirjeiden oli siis oltava riittävän pitkiä ja niissä tuli selvästi kertoa kaikki merkittävät tapahtumat, koska äidistä oli hauska niistä kuulla. Vanhempien omissa kirjeissään esittämiin kysymyksiin tuli vastata. Lisäksi kirjeenvaihto erilaisten perheen tuttavien kanssa oli sosiaalinen velvollisuus, joka oli hoidettava: Wilhelmina Jansson moittii poikaansa siitä, että naapurin perhe on joutunut odottamaan tältä kirjettä. Äiti ottaa myös kantaa siihen, kenelle tovereistaan Waldemarin tulisi kirjoittaa – kirjeitä pitäisi kirjoittaa sille, joka on tehnyt pojalle eniten palveluksia. Kirje nähdään tässä siis sosiaalisen vaihdannan välineenä, ei henkilökohtaisena itsensä ilmaisemisena, joka perustuu kirjoittajan omaan haluun kommunikoida itse valitsemansa henkilön kanssa.

Kirjeen saaminen poissaolevalta perheenjäseneltä mainitaan monessa kirjeessä ilon tai hovin aiheeksi vanhemmille. Positiivisten tunteiden toistuva ilmaiseminen voidaan ajatella paitsi ilon jakamiseksi myös tavaksi motivoida poikia kirjoittamaan usein vanhemmilleen.³⁷⁰ Simon Jansson sanoo vuonna 1867, kun kaikki perheen pojat jo olivat Helsingissä, ilahtuvansa aina saadessaan kuulla heidän kuulumisiaan. Kirjeessä selviää, että pojat kirjoittavat tässä vaiheessa vanhemmilleen Kustaviin säännöllisesti kerran viikossa.

voi nytt hyvin Rakas valdemar[.]
Kyllä se valan on lysti että saada kuula aina
joka viikon taka kuinka tä sielä voita
Rakas Isäs S. Jansson³⁷¹

Wilhelmina Jansson analysoi kirjeessään tarkemmin kirjeiden saamisen tuottamaa iloa. Hän pahoittelee ensin, että kirjoittaa kaikille kolmelle pojalle yhteisesti, mikä viittaa siihen, että hänen tapansa oli kirjoittaa kullekin oma kirje. Ennen kiittämistä pojiltaan tulleista kirjeistä hän pyytää anteeksi puutteellisia kirjallisia taitojaan ja luo näin kuvan siitä, että pojat äitinsä kanssa kirjeenvaihtoa käydessään eivät niinkään tee sitä kirjeiden tuottaman ilon tai sen kiinnostavuuden vuoksi vaan täyttävät enemmänkin velvollisuuksiaan vanhempiaan kohtaan. Kiinnostavaa on, että tällaisten epätasa-arvoisten asetelmien luomista ei Simon Janssonin kirjeissä koskaan näy, mutta Wilhelmina Jansson viittaa aika ajoin perheen sukupolvien väliseen sivistykselliseen eroon. Hän kiittää erityisesti usein kirjoittavaa esikoistaan – ehkä asettaakseen esimerkin muille pojille – joka ahkeralla kirjoittamisellaan osoittaa, ettei unohda äitiään. Viestiään hän vahvistaa kertomalla että istuu yksin ja ajattelee

³⁶⁹ "Rakas Waldemar. Kirjoitan nyt sinulle muutaman rivin, sillä kirje lähtee pian. Haluan muistuttaa että sinun pitäisi kirjoittaa vähän pidempiä kirjeitä ja kuvailla vähän selkeämmin tapahtumia siellä. Olisi niin hauska tietää. Et vastaa kirjeeseeni ollenkaan. Myös Tenlenit ovat odottaneet sanomattomasti kirjettä sinulta. Voisit mielummin kirjoittaa hänelle kuin kirjoittaa niin usein Fredrikille. Uskon että hän on tehnyt sinulle enemmän palveluksia." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860, A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:3, KIA.

³⁷⁰ Kirjeen tuottaman mielihyvän mainitseminen voidaan nähdä myös kirjeenvaihdon sopimuksen vahvistamisena, katso Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Poublan 1995, 145.

³⁷¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.4.1867. Helander-Jansson suvun arkisto kansio 1. TMA.

poikiaan – pojista nuorimmainenkin on muuttanut Helsinkiin ja Simon Jansson on purjehtinut Tukholmaan toista viikkoa sitten.

Mina älskade barn
 Jag skrifver till eder sam
 fält[.] ni moste ursäktä då ni
 känner min oför måga och tölpi
 het i skrifva men ändå licka väl
 ment. jag får så tusende falt
 tacka för edra bref i synnerhet
 Waldemar som så ofta skrifver[.]
 det bevisir han intte glömmar
 sin mamma o[?] som här en
 sam sitter och täncker [epäselvä sana] stån
 digt på er hvar enda[.]

Seuraavaksi hän kertoo, mitkä tiedot poikien kirjeissä tekevät hänet onnelliseksi ja iloiseksi: kaikki on sujunut Helsingissä hyvin, Emil on muuttanut Waldemarin luo ja tämän palkka on noussut – mikä ilmeisesti on tärkeää siksi että hän ainakin osittain elättää veljeään. Jos opintiellään moniin vaikeuksiin joutunut Evald vielä seuraisi Herran johdatusta, äidin onni olisi täydellinen: *då skule jag tycka at jag vure den lyckligaste på jorden*. Äiti sitoo siis onnensa poikiensa menestykseen ja hyvinvointiin, joista hän saa kirjeissä tietoja.³⁷²

Poikkeuksellisen pitkän, kuusisivuisen kirjeen lopussa Wilhelmina Jansson vielä viittaa kirjeeseen välineenä, joka luo sillan maantieteellisen etäisyyden ylitse ja tuo kaivatun poissaolevan perheenjäsenen lähelle. Poikien kirjeet ovat kuin puhetta, josta on äidille seuraa:

[...] ni skal intte
 sörja för mig[.] jag har ej så lesamt som
 jag befara när jag får så ofta bref[.]
 så tycker jag som jag skule höra
 er tala[.] leser ofta dett ena brefve
 tils det andra kommer ock venttar
 efter söndagen[.] så går min tid då jag
 gud vari lof vari frisk så hinnar jag
 intte sitta så mycke då jag är ensam[.]

Hän kuvaa myös omaa kirjoittamistaan puhelemiseksi pokiensa kanssa:

nu har jag bratta med
 er alt hvad jag har haft at säga[.]
 nu lemnar jag er i guds vård[.]³⁷³

³⁷² Kaitselmususkosta ja sen ilmauksista perhekirjeissä katso Ollila 2000, 102–106.

³⁷³ "Rakkaat lapset. Kirjoitan teille yhteisesti. Saatte antaa anteeksi, tunnettehan minun osaamattomuuteni ja moukkamaisuuteni kirjoittajana mutta tarkoitan aina hyvää. Saan kiittää teitä tuhannesti kirjeistänne, erityisesti

Vanhempien ilmaisema ilo pojilta tulleista kirjeistä ja onni heidän hyvästä menestyksestään voidaan tulkita myös toisesta näkökulmasta. Ilo voi myös tarkoittaa helpotusta vanhempien ainaiseen ja syvään huoleen siitä, että pojille on hitaan kommunikaation maailmassa voinut tapahtua jotakin pahaa ilman että vanhemmat ovat saaneet siitä tietoa. Tämä korostuu etenkin 1860-luvun loppupuolella, kun vanhempien oma lähiyhteisö on täynnä uutisia kulkutaudeista, sairauksista ja kuolemasta. Simon ja Wilhelmina Jansson kertovat lukemattomissa kirjeissä sitä huolesta, jonka kirjeiden viipyminen heille aiheuttaa.

Rakas valdemar
 me än saanet preivi
 tännä pännä. minä olän
 pelien [pelännyt] mahdatkos ola
 kipiä kuin sinä viim-
 ein kirjoitit että sinä
 olet olu kipiä.³⁷⁴

Simon Jansson kirjoitti 1865 Turusta Evaldille, ettei ollut kuukauteen saanut kirjettä kummaltakaan Helsingissä opiskelevalta pojaltaan. Hän epäili näiden sairastuneen ja kävi useaan kertaan postissa kyselemässä kirjettä:

Rakas Evald
 Kiitoksia kirjen edästä. mä olin juuri
 murhelise ja aia telin mikä nytt mah-
 ta vikana olla kuin äi yhtän preivi
 tule. minä juuri meinasin kirjoitta
 ja kysy jos olet kipiät kuin äi mitän
 tietoa tulut. mutta Sittä tulli juuri preivi
 se oli 3 päivä mars ja se oli 3 päivä Februari
 kuin valdemar kirjoiti että oli kuukaus
 veli se preivi kuin sinä sanot kirjoi-
 tan[.] mihinkä se mahtoi joutu[.] minä
 kävin monta kerta Sillä velin postisa
 Kyssames ja aina sain kuula ettäi ollä
 preivi³⁷⁵

Waldemaria joka kirjoittaa niin usein. Se osoittaa ettei hän unohda äitiään, joka istuu täällä yksin ja ajattelee lakkaamatta teitä kaikkia."; "Älkää huolehtiko minusta. En ole niin ikävissäni kuin pelkäsin kun saan teiltä niin usein kirjeitä. Silloin minusta tuntuu kuin kuulisin teidän puhuvan. Luen usein yhtä kirjettä kunnes seuraava tulee ja odotan sunnuntaita. Niin minun aikani kuluu, kun olen luoja kiitos ollut terveenä enkä ehdi istua niin paljon yksikseni."; "Nyt olen puhunut teille kaikesta mitä minulla on kerrottavaa. Nyt jätän teidän herran haltuun." Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 13.10. (1866?). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Myös esimerkiksi Anne Ollila kertoo Hällströmin perheen rinnastaneen kirjeenvaihdon konkreettisesti keskusteluun kirjoittajan ja vastaanottajan välillä. Ollila 2000, 21.

³⁷⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 26.1.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁷⁵ Simon Jansson Evald Jahnssonille 8.3.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Sen lisäksi, että Turussa ollessaan vanhemmat kävivät postissa kyselemässä viipyviä kirjeitä, he saattoivat huolestuessaan käydä myös kyselemässä uutisia sellaisilta sukulaisilta tai tuttavilta, joille arvelivat poikiensa kirjoittaneen. Maaliskuussa 1865 uutisia käytiin kysymässä Wilhelmina Janssonin sukulaiselta, Delphina Daalilta:

Rakas Waldemar
 Kiitoksia kirjen edästä se oli hyvin
 tervä tullu sillä se oli jo vähä
 yli kuukaudan kuin enme saane
 mitän tietoa[.] me pelkesin jos olit
 Kipiet elli jos muutoin joku haväri
 olis tapatun jota että olis tahton
 meillä ilmoita[.] mä kävän mamsel
 Daalin tykön kysymes jos hään
 oli saan preivin[.] hään sanoi että
 hään oli saan ja oli kirjoitan että
 hään oli [epäselvä kohta] teidän neh nytt[.]³⁷⁶

Kirjeiden viipyminen tulkittiin merkiksi ongelmista myös silloin, kuin lähettäjästä oli saatu muuta kautta terveisiä:

Rakas Waldemar
 Sinä ett olä änä yhtän
 ratia meillä kirjoitan monena
 viikona että me jo ollän aia-
 tell mike on vikana. Evald yh-
 dän keran Sanoi Sinulta ter-
 väyksi.³⁷⁷

Poikien odotettiin myös säännöllisesti kertovan vanhemmille toistensa voinnista, mikä luonnollisesti edellytti sitä, että he kaupungissa ollessaan tapasivat toisiaan ja pysyivät toistensa kuulumisista selvillä. Simon Jansson epäili kirjeessään Waldemar Janssonille vuonna 1866 hieman paheksuvaan sävyyn, ettei Evald ollut riittävästi yhteydessä veljiinsä:

Evald kirjoiti kotio viimes sunun-
 daina mutta ei kirjoitan sinusta
 eikä Emiliste mitän joska [sic] tä elätä
 elli oletta tervät onko teidän velinä [välinne]
 niin pitke ettäi hään koska tiedä
 teidän voimisestane³⁷⁸

³⁷⁶ Simon Jansson Waldemar Janssonille 8.3.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁷⁷ Simon Jansson Waldemar Janssonille 30.11.(1865?). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁷⁸ Simon Jansson Waldemar Janssonille 11.12.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Koska kirjeiden viipyminen tulkittiin helposti merkiksi sairaudesta tai muista ongelmista, kaikki osapuolet tiesivät aiheuttavansa huolta, jos he laistivat säännöllisestä kirjoittamisesta. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä ei juurikaan näy huonon omatunnon siivittämiä selityksiä siitä, miksi he eivät ole ehtineet tai muutoin voineet kirjoittaa pojilleen. Monet kirjeenvaihdon tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että kirjoittamattomuuden selittely ja anteeksipyytely on oleellinen osa kirjeenvaihtoa. Janssonin perheessä kirjeenvaihtoa mitä ilmeisimmin pidettiin niin tärkeänä, että kirjeitä pyrittiin kirjoittamaan siihen tahtiin kuin toinen osapuoli oli niitä tottunut odottamaan, ellei jotakin erikoista syytä ollut. Wilhelmina Jansson selittää perhekirjeessä 1861, että kirjeen viipyminen on johtunut hänen sairaudestaan:

Älskade Waldemar
 det lär förundra dig hvar före vi på så länge
 ej hat skrivit men jag har måt illa[.] jag har liga
 några dagar i host feber[.] jag har förkylt mig
 i vårt rysligt kalla skök men nu är jag gudi lof
 ätter bättre[.]³⁷⁹

Kirjeillä oli Janssonin perheessä merkitys, joka nousi selvästi kirjeiden sisällön yläpuolelle. Vaikka itse kirjeteksteissä käsiteltiin arkisia asioita, käytännöllisiä järjestelyjä ja melko jokapäiväisiä uutisia perheen lähipiiristä, kirjeen ensisijainen tehtävä oli välittää tieto siitä, että poissaoleva perheenjäsen oli elossa ja terve. Sen vuoksi kirjeen viipyminen aiheutti vanhemmissa syvää huolta, ja sen vuoksi kirjeet sisältävät runsaasti sekä vastaanottajalle itselleen että hänen kauttaan muille perheenjäsenille osoitettuja kehotuksia kirjoittaa säännöllisesti. Koska lähinnä Waldemar Janssonille kirjoitetut kirjeet ovat säilyneet, hän näyttäytyy usein viestin välittäjänä veljilleen. Vanhemmat lähettävät hänen kauttaan erityisesti Evald Janssonille kehotuksia kirjoittaa. Vuonna 1867 Simon Jansson viittaa sarkastisesti poikansa kirjallisiin harrastuksiin – tämän ensimmäinen näytelmä esitettiin Helsingissä seuraavana vuonna:

sano Evaldila terväyksi
 että hään jodasis kansa kirjoita
 velisti kotio koska hään muutoin
 kin kirjoita³⁸⁰

Kirjeisiin sisältyvät kehotukset kirjoittaa säännöllisesti osoittavat, että Simon ja Wilhelmina Jansson eivät ajatelleet kirjeenvaihtoa poikiensa kanssa kahdenkeskisenä kommunikaationa vaan perheen sisäisenä kirjoittamisen verkostona, jossa tietoja

³⁷⁹ "Rakas Waldemar. Olet varmaan ihmetellyt miksi emme ole niin pitkään aikaan kirjoittaneet mutta minä olen voinut huonosti. Olen ollut sängyssä yskässä ja kuumeessa. Olen vilustunut meidän hirveän kylmässä keittiösämme mutta nyt voin luojan kiitos taas paremmin." Evald Jansson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Janssonille 30.1.1861. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁸⁰ Simon Jansson Waldemar Janssonille 4.3.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Evald Janssonin näytelmä *En universal helsokur eller Nådendal*, *Finlands Bethesda* esitettiin 1868.

ja viestejä välitettiin yhden perheenjäsenen kautta toiselle. Vaikka kollektiiviset perhekirjeet ovat tästä selkein esimerkki, myös puhuttelun ja allekirjoituksen perusteella näennäisesti kahden henkilön väliset kirjeet saattoivat koskea useampia perheenjäseniä. Kirjeiden kirjoittamista käsitellessään kirjetekstit myös kertovat siitä, että vaikka Simon ja Wilhelmina Jansson edellyttivät jokaisen poikansa kirjoittavan erikseen vanhemmilleen ja kertovan kuulumisensa, he saattoivat kuitenkin käsittää omat kirjeensä kollektiiviseksi kirjeenvaihdoksi, jossa riitti kun toinen vanhemmista kirjoitti.

Wilhelmina Jansson kirjoitti Waldemar Jahnssonille 1866:

hjärtliga helsingar till andra gossarna[.]
pappa sktiver till dem[.]³⁸¹

Simon Jansson lisäsi vaimonsa kirjeeseen jälkikirjoituksen:

Älskade Waldemar, mamma kirjoti ny
minä ään tarvin nytt kirjoita tervä tulo mar-
kinoil S. Jansson³⁸²

Ja:

minä en nytt tällä
kerta kirjoita
emilill kiitä sinä hentä
preivin edäste ja sano että mamma
ja minä voime hyvin[.] hään kir-
joita jo hyvin kaunista tyyli³⁸³

Janssonin perheen kirjeissä on vain muutamia tietoja muiden kuin perheenjäsen-
ten kanssa käydystä kirjeenvaihdosta. Simon Jansson mainitsee ajoittain Kustavin
kappalaisena 1840–1864 toimineen Johan Lagerstedtin ja tämän vaimon Johanna
Sofia Lagerstedtin kanssa käymästään kirjeenvaihdosta sekä 1860-luvulla Janssoni-
en asuessa lukukausien aikana Turussa että myöhemmin Lagerstedtin perheen muu-
tettua Kustavista Huittisiin. Janssonien pojat ja Lagerstedtin perheen nuoriso kirjoit-
tivat myös toisilleen. Muiden kustavilaisten kanssa käydystä kirjeenvaihdosta ei
säilyneissä kirjeissä ole tietoja, eikä tietoja ole myöskään siitä, että Wilhelmina
Jansson olisi käynyt kirjeenvaihtoa muiden kuin poikiensa kanssa. Hän on kuitenkin
saattanut kirjoittaa miehelleen tämän ollessa pidemmällä matkoilla, sillä Simon
Jansson kirjoitti ainakin Tukholmasta toisinaan vaimolleen, ja yksi tällainen kirje on
säilynytkin.

³⁸¹ "Sydämellisiä terveisiä toisille pojille. Isä kirjoittaa heille." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 4.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁸² Wilhelmina Jansson ja Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 1.3.1859. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁸³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 11.2.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA..

Perhekirjeissä mainitaan vain yhdestä kustavilaisesta talonpoikaisesta perheestä, jossa kirjoitettiin kirjeitä. Kustavista säilyneiden, merenkulkuun liittyvien arkistojen perusteella tiedetään kuitenkin että muun muassa suurten alusten kapteenit kävivät kirjeenvaihtoa laivansa pääisännän kanssa. Kirjeitä on säilynyt ainakin David Ericssonin arkistossa Turun maakunta-arkistossa. Istron rusthollin isäntä Mikael Österman, jonka tytär meni vuonna 1869 naimisiin Evald Jahnssonin kanssa, kävi ajoittain tuomassa kirkon jälkeen Janssoneille postiin meneviä kirjeistä Kristina ja Evald Jahnssonille lähetettäväksi. Samoin kirjeistä käy ilmi, että Kristina Österman kävi kirjeenvaihtoa ainakin Evald Jahnssonin kanssa. Tieto on kiinnostava, koska se todistaa, että varakkaassa kustavilaisessa talonpoikaistalossa tytär opetettiin kirjoittamaan, vaikka koulua ei vielä ollut. Wilhelmina Janssonin kirjeiden perustella tiedetään, että Kristina olisi halunnut mennä kouluun ja että hänen äitinsä kannatti ajatusta, mutta rusthollari Österman ei suostunut maksamaan tyttärensä koulutuksesta.³⁸⁴ Simon Jansson mainitsee kirjeessään Waldemar Jahnssonille vuodelta 1868:

Sano sinä Evaldilla meidän puolestan
 että hään kirjoita jotain huvita vaista
 [lisäys: Kristinal] meidän mielestän on Kristin menyt
 Laihemaksi kasvoiltas niin kuin Evaldi
 kin[.]³⁸⁵

Huomautukseen tiivistyy kaksi olennaista piirrettä Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeenvaihdosta. Ensinnäkin siinä näkyy kollektiivinen käsitys kirjoittamisesta. Kirje koskee useampia ihmisiä kuin kirjoittajaa ja vastaanottajaa, siinä vastaanottaja saa ohjeen sanoa veljelleen, että tämän pitäisi kirjoittaa tulevalle vaimolleen Kristinalle. Vanhemmat näkivät myös poikiensa kirjoittamisen koko perheelle kuuluvana sosiaalisena toimintana. Toiseksi siinä näkyy kirjeiden kirjoittamiseen liittyvä huolenpidon ajatus: Evaldin ajateltiin osaavan ilahduttaa Kristinaa kirjeillään niin, että tämä voisi paremmin.

Kirjalliset taidot kaksikielisessä perheessä

Wilhelmina ja erityisesti Simon Janssonilta on säilynyt heidän elinaikaansa ja sosiaaliseen asemaansa nähden poikkeuksellisen paljon kirjallisia lähteitä, joista selvästi käy ilmi perheen kaksikielisyys: Wilhelmina Jansson kirjoitti kirjeensä aina ruotsiksi, Simon Jansson suomeksi ja perheen pojat (vanhemmilleen kirjoittaessaan) ruotsiksi. Mikään aikalaislähde ei kuitenkaan mainitse, mitä kieltä he keskenään puhuivat. Suvun muistitietona on kirjattu, että Wilhelmina Jansson oli ruotsinkielinen ja Simon Jansson suomenkielinen, ja että perheen kodissa puhuttiin molempia kieliä.³⁸⁶ Tämä ei vielä kerro siitä, kumpaa kieltä Janssonin pariskunta keskenään

³⁸⁴ Keravuori 2012, 169–170.

³⁸⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 13.1.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

³⁸⁶ Aila Heikinheimo-Lindholmin puhe vanhan Nissilän suvun sukukokouksessa 2.8.1998. C. Käsikirjoitukset. Jahnssonien perhearkisto, KIA. Fred Karlsson esittää teoksessaan *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä* saman tiedon ilman lähdeviitettä; todennäköisesti hän on saanut tiedon joko haastatteleamalla sukulaisia tai samasta Aila

puhui. Mahdollista on sekin, että Wilhelmina Jansson puhui ruotsia ja Simon Jansson suomea. Kaksikielisyys oli perheessä ilmeisen itsestään selvää, ja kuten monet muutkin kirjeen kirjoittajan ja vastaanottajan itsestään selvänä pitämät asiat, se jää kirjeiden tekstissä kokonaan pimentoon. Kirjeiden joukossa ei ole yhtäkään, jossa viitattaisiin perheen kaksikielisyteen tai sen perheenjäsenten suomen- tai ruotsinkielen käyttöön. Niissä ei esimerkiksi mainita kieleen liittyvistä ongelmista sosiaalisessa kanssakäymisessä eri ihmisten kanssa, vaikka Wilhelmina ja Simon Jansson seurustelivat erityisesti Turussa ollessaan ilmeisesti ruotsinkielisten ja Kustavissa ollessaan pääosin suomenkielisten ihmisten kanssa. Sen sijaan kirjeistä selviää, että joitakin kustavilaisia poikia lähetettiin Janssonin perheen luokse oppimaan ruotsia näiden asuessa omien poikiensa koulunkäynnin vuoksi Turussa 1860-luvun alussa.

Kaksikielisydestä kertovat ne kirjeiden muutamat poikkeukset, joissa kirjoittaja on kesken tekstin vaihtanut kieltä. Sen lisäksi, että Simon Jansson kirjoitti varsinkin kirjeenvaihdon aluksi päiväykset ruotsiksi, hän saattoi joskus kirjoittaa muutoin suomenkieliseen kirjeeseen jonkun fraasin ruotsiksi, esimerkiksi käyttää puhuttelua *Älskade Waldemar* tai päättää kirjeensä toivotukseen *kirjoita*

*Sinä kin että me saan kuula kuinka Sielä voita må väl S. Jansson.*³⁸⁷ Wilhelmina Jansson käyttää vain kerran ruotsinkielisen tekstin keskellä suomea, varhaisessa kirjeessä, joka on kirjoitettu poikkeuksellisen kiihtyneenä. Hän siteeraa sananlaskua *su puhu sydämen kilydest* ja käyttää suomenkielistä sanontaa ruotsinkielisen lauseen keskellä: *altid trude jag at du skule bli vår vanhuden turva men nu ser dett innte så ut.*³⁸⁸

Simon Janssonin kielellisistä taidoista voidaan päätellä, että hän pystyi kirjoittamaan sekä suomeksi että ruotsiksi. Vaikka hänen kirjoittamansa perhekirjeet ovat kaikki suomeksi, tiedetään, että laivurin oli pystyttävä kirjoittamaan asiakirjoja ruotsiksi ja tultava toimeen ruotsinkielellä esimerkiksi Tukholmassa kauppaa käydessään. Sitä ei tiedetä, oliko Simon Jansson opetellut ruotsin ammatillisista syistä päättäessään ryhtyä laivuriksi vai oliko hän oppinut sen aikaisemmin. Hänen äitinsä oli kotoisin Kustavin Anavaisista, jossa 1800-luvulla oli vielä joitakin ruotsinkielisiä perheitä, joten ei ole mahdotonta, että hän olisi oppinut ruotsin lapsena kotona.

Wilhelmina Janssonin kielellisten taitojen tausta jää käytettävissä olevan lähdeaineiston perusteella hämäräksi. Hänen äidinkielestään ei ole varmaa tietoa. Tiedetään, että hän syntyi suomenkielisessä Lempäälässä ja että hänet kasvatti kaksi talonpoikaistaustaista naista, äiti ja tati, joiden äidinkieli on hyvin todennäköisesti ollut suomi. Koska hänen isänsä oli kersantti ja isäpuolensa kirjanpitäjä, perhe on voinut olla kaksikielinen. Joka tapauksessa hän eli 14-vuotiaasta asti Kustavissa ruotsinkielisessä säätyläisperheessä palveluskunnan joukossa ja sen jälkeen pappilan kasvattityttärenä. Viimeistään silloin hän on oppinut vahvan ruotsinkielen, ellei se ollut hänen äidinkieltänsä. Hänen kirjeidensä kielestä ja oikeinkirjoituksesta voi päätellä, että hän oppi kirjoittamaan nimenomaan ruotsiksi. Kun Simon Janssonista voidaan varmuudella sanoa, ettei hän ollut käynyt koulua – Kustavissa sellaista ei

Heikinheimo-Lindholmin tekstistä. Karlsson esittelee Wilhelmina Widbomin virheellisesti papintyttärenä. Karlsson 2000, 16.

³⁸⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA..

³⁸⁸ "Uskoin aina että sinusta tulisi meille vanhuuden turva, mutta nyt ei näytä siltä." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. 1014:52:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

ollut – niin Lempäälän kohdalla tilanne on toinen. Siellä oli toiminut jo vuodesta 1811 Ahlmanin koulu, jossa opetettiin lukemisen lisäksi kirjoittamista ja laskemista. Koulun otettiin oppilaiksi myös tyttöjä. Koulun vaikutuspiiri jäi kuitenkin suppeaksi, ja lasten opetus oli Wilhelmina Janssonin lapsuudessa vielä pääosin kotien vastuulla.³⁸⁹ Todennäköisintä on, että hän sai kirjoittamisen opetusta joko äidiltään, tädiltään tai joltakin muulta lähipiirin ihmiseltä. Vaikka ruotsi oli Wilhelmina Janssonin vahva kieli ja kirjallisen ilmaisun kieli, hänen on täytynyt puhua sujuvaa suomea. Kirjeet todistavat tiiviistä sosiaalisesta kanssakäymisestä suomenkielisten kustavilaisten kanssa. Myös Volter Kilven kuvaus tukee vahvasti tätä käsitystä: hänen mukaansa Wilhelmina Jansson oli ”ketterä, vilkas ja näpsäkielinen ihminen”, jonka lausahdukset jäivät elämään kustavilaisessa kansanhuumorissa.³⁹⁰

Kaksikielinen perhetausta oli ratkaisevan tärkeä perheen kolmen pojan sosiaalisessa nousussa. Sujuva ruotsi mahdollisti opinnot ensin Turun kymnaasissa ja sen jälkeen yliopistossa. Kun opinnot oli suoritettu, suomenkielisyydestä tuli keskeinen tekijä kaikkien kolmen pojan ammatillisessa toiminnassa. Erityisen tärkeä se oli Waldemar Jahnssonille, joka väitteli 1871 suomen kielen lauseopista väitöskirjallaan *Försök till framställning af den finska syntaxen*. Fred Karlsson on myöhemmin osoittanut, että E. N. Setälän nuorena kirjoittama ja pitkään kouluissa käytetty lauseoppi perustui olennaisilta osiltaan tähän väitöskirjaan.³⁹¹ Epäonnistuttuaan akateemisen uran luomisessa Waldemar Jahnsson siirtyi opettamaan klassisia kieliä, ja hän toimi Turussa aktiivisesti fennomaanisissa hankkeissa. Hänen puolisonsa oli ruotsinkielinen, mutta perhe käytti suomea kotikielenään. Veljeksistä keskimmäisen, Evald Jahnssonin, kirjallinen jälkimaine lepää kokonaan hänen suomenkielisen tuotantonsa varassa, vaikka hän aloitti kirjailijanuransa kirjoittamalla ruotsiksi. Molemmat veljekset esitellään esimerkiksi 1930-luvulla ilmestyneessä *Kansallisessa elämäkerrastossa* nimenomaan suomenkielisen kulttuurin edistäjinä, Waldemar Jahnsson muun muassa lehtien ja koulujen perustajana, Evald Jahnsson varhaisena suomenkielisenä kirjailijana. Myös Evald Jahnsson on kaikella todennäköisyydellä käyttänyt kotikielenään suomea ainakin ensimmäisessä avioliitossaan Istron rustholin tyttären kanssa.³⁹² Veljeksistä nuorimmaiselle, Emil Jahnssonille, suomenkielen taito oli tärkeä työväline hänen toimiessaan lääkärinä Pohjois-Suomessa.

Veljesten säilynyt keskinäinen kirjeenvaihto on ruotsinkielistä, vaikka ainakin Waldemar Jahnsson on samaan aikaan käynyt suomenkielistä kirjeenvaihtoa muiden kanssa. Vuodelta 1863 on kuitenkin säilynyt kirje, jossa Evald Jahnsson on kirjoittanut Waldemarin ruotsinkieliseen kirjeeseen suomenkielisen jälkikirjoituksen:

³⁸⁹ Arajärvi 1959, 456–458 ja 509 sekä Tiimonen 2001, 63–72.

³⁹⁰ Kilpi 1901, 102.

³⁹¹ Karlsson käsittelee teoksessaan *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä. Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi* (2000) Setälän *Suomen kielen lauseoppiin* liittyvää plagiointia ja siitä syntyneitä julkista debattia tutkimusetiikan ja tiedeyhteisön vastuun näkökulmasta erityisesti fennistiikan ja fennougristiikan oppihistoriassa.

³⁹² E. F. Jahnssonin pienoiselämäkerran teokseen *Aleksis Kivestä Martti Merenmaahan. Suomalaisen kirjailijan elämäkertoja* kirjoittanut Maunu Niinistö väittää erheellisesti, että Evald Jahnssonin suomenkielisen ilmaisun ongelmana olisi ollut se, että hän aloitti kirjoittamisen ruotsiksi eikä myöhemmin enää pystynyt käyttämään ”opittua” suomenkieltä vaivattomasti. Niinistö 1954. Katso myös Keravuori 2011b.

Ingenting vidare vet jag förtälja[.]
 Hyvästi nyt.
 Veljesi
 Eetu
 P. K.
 Sadenius, Antti, emo ja muut pyytävät
 edestuada terveisiä sinulle. Olen kuullut Paa-
 vo Salonius'en ja Rydman'in suveksi
 Kustaan Kappelin tulevan. Lieneekö vaan
 totta? Kyllä se olisi toivotettwaa ja hauskaa
 jos [korjaus: että] niin tekisivät!³⁹³

Kustavin Ahvenanmaasta erottava merenselkä Kihti muodostui 1900-luvun ku-
 luessa jyrkäksi kielirajaksi kokonaan suomenkielisen Kustavin ja ruotsinkielisen
 Brändön välillä. Kustavin menneisyys on kuitenkin voimakkaasti kaksikielinen.
 Saarilla oli viimeistään 1100-luvulla kiinteä suomenkielinen asutus, mutta seuraavi-
 na vuosisatoina Ruotsista tulleen muuton myötä saarten väestön pääkieleksi tuli
 ruotsi. Kun mantereelta muutti suomenkielistä väestöä, Kustavi jakautui kielellisesti
 kahteen osaan ja kahteen seurakuntaan.³⁹⁴ Kieliraja kulki Ströömin salmen, Fladan
 ja Järviluodon raumaa myötäillen: länsipuolella puhuttiin ruotsia ja itäpuolella suo-
 mea. Poikkeuksena olivat itäpuolella ilmeisesti ruotsinkieliset Kivimaa, Friisilä ja
 Grönvik (Viherlahti). Päiviö Tommilan mukaan kielisuhteet asettuivat nykyiseen
 muotoonsa 1600-luvun lopulle tultaessa ja alunperin kaksikielinen Kustavi suo-
 menkielistyi voimakkaasti. Avioliittojen myötä ruotsinkielisten kylien asukkaat
 vaihtoivat kieltä, ja Ströömin länsipuolella pyhän Johanneksen kappelissa alettiin
 pitää jumalanpalveluksia myös suomeksi.³⁹⁵ Seuraavalla vuosisadalla isoviha vai-
 kutti osaltaan suomenkielistymiseen, kun ruotsinkielisten asukkaiden oli helppoa
 paeta länteen.³⁹⁶ Kaksikielisyys ja kielisuhteiden muuttuminen näkyi edelleen voi-
 makkaasti kustavilaisissa paikannimissä.

C. Ch. Böckerin vuonna 1830 keräämän laajan tilastoaineiston mukaan Kusta-
 vissa oli vielä ruotsinkielistä ja kaksikielistä väestöä. Kokonaan suomenkielisiä oli
 81 prosenttia väestöstä (950 henkeä) ja kokonaan ruotsinkielisiä vain kaksi prosent-
 tia (24 henkeä). Molempia kieliä osasi kustavilaisista noin joka kuudes eli 17 pro-
 senttia (196 henkeä). – On huomattava, että Böckerin kysymyskaavakkeessa ei ky-
 sytty äidinkieltä vaan nimenomaan puhutun kielen osaamista (*”af Församlingens
 folkmängd anses finnas personer som tala...”*), joten luvussa ei ole kysymys varsi-
 naisesti kaksikielisistä kustavilaisista.³⁹⁷

Volter Kilpi, jonka Kustavin menneisyyttä koskevat kirjoitukset perustuvat pää-
 osin muistitietoon, kuvaa 1800-lukua vielä kieliryhmien välisen elävän kanssakäy-
 misen aikana. Kilven mukaan monet kustavilaiset osasivat ruotsia, jota he tarvitsi-

³⁹³ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 10.5.1863(?).1014:44:16, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

³⁹⁴ Heervä ja Joutsamo 1983, 14–16.

³⁹⁵ Tommila 2004b, 15–17.

³⁹⁶ Heervä ja Joutsamo 1983, 15–17.

³⁹⁷ Böckerin kokoelma 2. Tilastollisia tietoja (1749–1835) väkiluvusta, pinta-alasta, kihlakunnista ym. Mikrofilmi JKK 100. KA.

vat ennen kaikkea merenkulkuun, kalakauppaan ja Ahvenanmaalaisten kanssa asiointiin. Kustavilaiset nuottakunnat kalastivat Ahvenanmaan vesillä, kustavilaisen jahdit ja muut alukset kulkivat Ahvenanmaan läpi matkoillaan Tukholmaan ja saattoivat Tukholman satamassa olla viikkokausia laitanaapureina ahvenanmaalaisten jahtien kanssa. Tukholmassa kalaa ja halkoja myydessä ruotsinkielentaito oli osa ammattitaitoa. Ahvenanmaalaiset ja kustavilaiset solmivat keskenään avioliittoa, ja monet kustavilaiset nuoret lähetettiin joksikin aikaa Ahvenanmaalle oppimaan ruotsia. Ahvenanmaalaisten kulkuyhteys mannermaalle kulki osan vuotta Brändön suunnasta Kustavin läpi, ja myös vanha postitie ja pitkät postinkuljetusmatkat edellyttivät yhteistyötä kielirajan yli. Volter Kilpi ajoittaa kielirajan synnyn 1920-luvulle: sitä ennen ruotsia ammatissaan tai arjen tilanteissa tarvitsevat kustavilaiset hankkivat tarpeellisen kielitaidon, eikä kieliraja millään lailla estänyt keskinäistä kanssakäymistä.³⁹⁸

Wilhelmina Janssonin ja Simon Janssonin kirjeet poikkeavat toisistaan niin kielien kuin kirjallisten taitojen suhteen. Wilhelmina Janssonin kirjoittama ruotsinkieli viittaa siihen, että hän on saanut nuoruudessaan oikeinkirjoituksen opetusta. Simon Jansson taas kirjoittaa suomea, jossa on paljon murteellisia ilmaisuja ja jonka oikeinkirjoitus vaihtelee. Heidän kirjeissään on kuitenkin myös yhtäläisyyksiä. Näistä olennaisin on, että erityisesti kirjeenvaihdon alkuvaiheessa 1850–1860-lukujen vaihteessa kumpikaan ei juuri käyttänyt kirjeissään pilkkuja, pisteitä tai muita väli-merkkejä erottamaan lauseita toisistaan. He eivät myöskään käyttäneet isoja kirjaimia erisnimissä tai lauseiden alussa eivätkä erottaneet kirjeissä kerrottuja asiakokonaisuuksia toisistaan jakamalla tekstiä kappaleiksi.³⁹⁹ Tämä tekee kirjeitä 150 vuotta myöhemmin lukevan tutkijan työstä haastavaa, kun kirjetekstistä on alkuvaiheessa tunnistettava kummallekin kirjoittajalle ominainen oikeinkirjoitus, sanojen käyttö ja murteellisuudet, käsialan vaihtelut ja kirjoittamisen tyyli sekä samanaikaisesti tunnistettava ne asiat, henkilöt ja paikat, joista kirjeissä kerrotaan. Kun siirtymistä asiasta toiseen ei kirjeissä mitenkään ole merkitty, kerrottavien asiakokonaisuuksien hahmottaminen ymmärrettäviksi lauseiksi ja virkkeiksi edellyttää alkuvaiheessa tekstin lukemista ja puhtaaksikirjoittamista useaan kertaan. Simon Janssonin kolmelle vuosikymmenelle jatkunut kirjeenvaihto antaa tilaisuuden nähdä, kuinka hänen kirjoittamisensa aikaa myöten kehittyi norminmukaisemmaksi. Hän tuli 1860-luvun puolivälin jälkeen selvästi tietoisemmaksi välimerkkien tarpeellisuudesta ja alkoi myöhemmin viljellä niitä kirjeissään turhankin runsaasti. Wilhelmina Janssonin kirjeitä on säilynyt lyhyemmältä ajanjaksolta, eikä niissä voi havaita samanlaista kehitystä.

Monista kirjoittamisen tavan yhtäläisyyksistä huolimatta Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeiden kielellisissä piirteissä on myös suuria eroja. Nämä liittyvät paitsi

³⁹⁸ Kilpi 2001a, 49.

³⁹⁹ Kaisa Kauranen on huomauttanut, että välimerkkien ja isojen alkukirjainten puuttuminen on tyypillinen piirre itseoppineiden kirjoittajien teksteissä. Ne ovat asioita, joita ei ole mahdollista oppia korvakuulolta ilman muodollista opetusta. Kauranen 2009, 17. Britt Liljewall on havainnut välimerkkien puuttumisen sekä isojen ja pienten kirjainten epäjohdonmukaisen käytön tyypilliseksi myös ruotsalaisissa kansanihmisten kirjeissä. Hän kertoo esimerkiksi Janssonin pariskunnan kirjeiden kanssa samanaikaisen Christina Andersdotterin ja Lars Anderssonin kirjeenvaihdosta. Christina Andersdotterin kirjeissä sanoja kirjoitetaan yhteen ja välimerkit puuttuvat. Liljewall 2007, 32–40. Samoja piirteitä voi havaita myös kotiopetusta saaneiden aatelisnaisten kirjeissä 1700-luvulla. Vainio-Korhonen 2011, 145.

perhetaustaan myös siihen, että toisin kuin ruotsi, suomi oli 1800-luvun puolivälissä vasta kehitymässä kirjakieleksi. Selkeitä kirjakielen normeja ei uskonnollisissa teksteissä käytettyä vanhaa kirjasuomea lukuun ottamatta ollut. Suomeksi oli saatavilla huomattavasti vähemmän kirjallisia malleja kuin ruotsiksi.

Simon Jansson kirjoitti Waldemar Janssonille kirjeen Turusta 16.3.1862:

Åbo den 16. Mars 1862
 Rakas Waldemar
 Sinä unhotit sään Reversin kuin
 piti antaman tämplata ja Lehä-
 temen tennä, nytt se saa ollä niin
 kauvan ettäs itse tulet, en minä äne
 täällä viivy niin kauvan että settä
 Kerkis uloshakeman, minä en tiedä
 viellä mihinge kevälle tulla meno
 on vähä olut puhätä Riga Glasin
 Kansa, muttä äi tietä vielä kuinga pal-
 ion Glasi tulle kumoinen alus passa
 Gustafvin kapellis on parhalensa luku vuodo
 Enoki oli ostan uudesta kaupungist
 yhdän paketin ja minull on siine
 Kuudes osa täällä on olut pari päivä
 niin kuin suviilma. täällä tulle
 auçtion Furst mensi koffin päällä
 ja Sin mydän sen Slupitt
 [sivunvaihto]
 olän aia tell jos Siitä menis hyvä
 hindan niin meinan osta, kileskerin
 poikka sannotan pitevän heitä
 maarian päivänä. onigmaan ison
 talon Tytteren kansa. se on Jerpilän
 Adolfin sisar⁴⁰⁰

Kirjekatkelmassa on monta Simon Janssonin kirjeille tyypillistä piirrettä. Siinä on käytetty ruotsinkielistä päiväystä, ja ruotsinkielisiä (*auçtion*) tai ruotsista johdettuja (*reverssi*, *tämplata*) sanoja on käytetty myös sellaisista virallisista asioista pu-

⁴⁰⁰ Simon Jansson Waldemar Janssonille 16.3.1862. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. ”Sinä unohdit sen velkakirjan joka piti antaa leimata ja lähettää tänne. Nyt se saa olla niin kauan että itse tulet, en minä enää täällä viivy niin kauan, että sitä ehtisi hakemaan. Minä en tiedä vielä, mihin keväällä tulee meno. On vähän ollut puhetta [että menisin] Riikaan lasilastin kanssa, mutta ei vielä tiedetä paljonko lasia [Johannislundin lasitehtaasta Halikosta] tulee ja minkälainen alus [sen kuljettamiseen] kelpaa. Kustavin kappelissa on parhaillaan lukuvuoro. Enok on ostanut Uudestakaupungista yhden paketin [pakettijahdin], ja minulla on siitä kuudesosa. Täällä on ollut pari päivää niin kuin suvi-ilma. Täällä tulee Furst Menschikoff [-höyrylaivan] huutokauppa ja siinä myydään sen sluupit. Olen ajatellut, että jos ne menevät hyvällä hinnalla niin meinaan ostaa. Kileskerin pojan sanotaan viettävän häitä Maarianpäivänä [Taivassalon] Onnikmaan Isotalon tyttären kanssa, joka on Jerpilän Adolfin sisar.”

huttaessa, joille ei ilmeisesti ole ollut vakiintunutta suomenkielistä nimeä.⁴⁰¹ Ruotsinkielisiä sanoja kirjoittaessaan Simon Jansson käytti k-kirjaimena lausuttavan c:n kohdalla merkkiä ç, jota hänen poikansakin monen muun tavoin käyttivät. Kielestä kuuluu selvästi ruotsin vaikutus (*kummoinen alus passa; on fölise*). Se on tyypillinen piirre Kustavin murteelle, jonka on sanottu olevan ”huonosti puhuttua ruotsia”. Ruotsinvoittoisuus kuuluu sekä sanastossa että lauserakenteessa. Sanaston osalta se on erityisen selvä merenkulusta ja laivoista puhuttaessa. Toinen selkeä kustavilaisuus on e- ja ä-kirjainten vaihtelu: *tennä* = tänne, *äne* = enää, *heitä* = häitä. Tämä vaihtelu oli tavallista vanhojen kustavilaisten puheessa vielä 1900-luvulla.⁴⁰² Myös d- ja r-kirjaimen välillä on vaihtelua: Simon Jansson saattaa kirjoittaa esimerkiksi *suuden*=suuren, *puudo*=puuro, *nuodipari*=nuoripari. Sanojen tavutus on myös ajoittain, muttei lainkaan aina, murteellinen: esim. *kirjeitän ja lahiaten* (kirjeiden ja lahjojen), *sikatän ja halkoten* = sikojen ja halkojen. Kun tämän yhdistää odottamattomiin kirjoitusmuotoihin (*settä*= sitä, *kileskerin poikka sannotan* = Kileskerin pojan sanotaan), väärinymmärryksen mahdollisuudet ovat ilmeiset. Näin on esimerkiksi lauseessa: *Nyt on olut niin pitkelinen Sedän Riita että kaurisalon vääste olä Saatu trefata Sitän kuin pääsiais maanantaina*.⁴⁰³ Syynä siihen, ettei Kaurissalon Istron väkeä ole tavattu pääsiäismaanantain jälkeen ei ole riita sedän kanssa vaan säidenriita eli kelirikko.

Simon Janssonin kirjoittamiselle on vaikea löytää vertailukohtia. Uudenkaupungin merimiesten kirjoittamista tutkineen Taimo Iisaloon aineistossa on taivassalolaisen merimies Fredrik Blomlöfin kirjoittama lyhyt teksti, jonka murteelliset ilmaisut ja isojen alkukirjainten käyttö muistuttavat Janssonin tapaa kirjoittaa. Samassa aineistossa on myös uusikaupunkilaisten tekstejä samalta ajalta, mutta niiden murre on selvästi erilaista.⁴⁰⁴ Taru Nordlund on todennut, että ruotsin mukaiset rakenteet, kuten määräisen ja epämääräisen artikkelin käyttö (*se 22 päivä huhti kuuta*) olivat tavallisia myös 1800-luvun savolaisten talonpoikien kirjeissä, jotka oman murteen sijaan pyrkivät käyttämään länsimurteisiin perustunutta ja ruotsalaisuuksia sisältävää vanhaa kirjasuomea.⁴⁰⁵

Välimerkkien käyttö Simon Janssonin kirjeissä vaihtelee: välillä niitä ei ole käytetty lauseiden välissä, toisinaan niitä on käytetty myös turhaan, kuten yllä olevan kirjeen lopussa, jossa Simon Jansson on ilmeisesti pisteen jo kirjoitettuaan päättänyt lisätä kaksi tarkennusta Kileskerin pojan morsiamen sukulaisuussuhteista. Näitä tiheitä välimerkityksiä on erityisen paljon eräissä Simon Janssonin 1880-luvun kirjeissä, esimerkiksi *mä olämä Kaikki tervänä ja voimä hyvin ja toivotan. Sydämäs-*

⁴⁰¹ Elias Lönnrotin sanakirjassa vuosilta 1866–1880 *revers* -sanan ensisijainen suomennos on reverssi ja velkakirja on mainittu vain suluiissa.

⁴⁰² Kilpi 2001a, 45.

⁴⁰³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 9.5.1868. Helander-Jansson-suvun arkisto, kansio 1. TMA.

⁴⁰⁴ Iisalo 1992, 100–120. Aivan Simon Janssonin kirjeenvaihdon loppuvuosilta voi vertailukohtana käyttää Anton Aimosen päiväkirjaa. Kustavilainen Aimonen kävi ruotsinkielistä koulua mutta kirjoitti päiväkirjaansa suomeksi. Hänen tekstissään ruotsinvoittoisuutta esiintyy lähinnä yksittäisen sanojen kirjoitusasussa. Teksti on Seija Tommilan mukana julkaistu sellaisenaan mutta ”selvät kirjoitusvirheet” on korjattu. Tommila 1999.

⁴⁰⁵ Nordlund 2013, 114–119. Näissä kirjeissä esiintyviä hyperkorrekteja muotoja (*deidän*= teidän, *duhat-ta*=tuhatta) ei Simon Janssonin kirjeissä ole. Kansankirjoittajista, piipiasuomesta ja uuden kirjakielen kehittämisestä katso myös Laitinen ja Mikkola 2013, 413–414.

tän, Samma, Lahia, teilä kaikkilla. meidän, kaikkiten, puolesta, Sydämä lisiä, terväyskiä, teilä Kaikkila.⁴⁰⁶

Vaikka lauseen lopussa olisi piste, uusi lause ei useimmiten ala isolla kirjaimella. Isoja kirjaimia kirjeissä kyllä käytetään, mutta ne on varattu tärkeiden asioiden korostamiseen. Usein niitä käytetään merenkulun ja liikeasioiden yhteydessä: *Sluuppi*, *Galeasi* ja *Alus* kirjoitetaan isolla, samoin niihin liittyvät asiat kuten *Redata*, *Lasti*, *Seilata*.⁴⁰⁷ Simon Jansson käytti isoa kirjainta myös kirjoittaessaan *Raha* tai *Rupla*. Hän käytti isoa kirjainta liikeasioiden lisäksi myös muissa itselleen keskeisissä asioissa. Näitä olivat uskonto (*Pastor*, *Tempeli*) sekä perhesuhteet ja niihin liittyvät kiintymyksen osoitukset (*voi hyvin Rakas* ...). Tämä tapa ei kirjeissä vuosikymmenten kuluessa muutu. Sen sijaan muutamat fraasit muuttuvat lähemmäs nykykieltä: esimerkiksi lähes joka kirjeen loppuun kuuluva sana *terväyskiä* muuttuu viimeisten vuosien kirjeissä muotoon *terveysiä* (tai *tervesiä*, *terveysie*).

Simon Jansson ei kirjeissään koskaan kommentoi omaa kirjoitustaitoaan eikä viittaa siihen, kokeeko hän sen hyväksi vai huonoksi. Ajoittain hän kuitenkin pyytää kirjeissään esikoistaan hoitamaan joitakin liikekirjeitään, esimerkiksi Johannislundin lasitehtaan johtajalle vuonna 1866. Tämä saattaa hyvinkin viitata siihen, että hän luotti liikeasioidensa hoituvan paremmin yliopistokoulutetun poikansa kirjoittamina.

Wilhelmina Janssonin kirjeissä näkyy lapsuudessa tai nuoruudessa saatu kirjoittamisen opetus selvemmin kuin hänen miehensä kirjeissä. Käsiala on ajoittain vaikeaselkoista, mikä ilmeisesti johtuu joko kirjoittamisen kiireestä tai huonosta kynästä, josta kirjeissä joskus mainitaan. Hän viittaa itse kirjeissään pojilleen puutteelliseen kirjoittamisen taitoonsa ja pyytelee sitä anteeksi (*nu lär du ha svårt at läsa det är så många tryck fel*⁴⁰⁸). Kun Simon Janssonin suomenkieli on yhdistelmä murteellista kieltä ja vahaan kirjasuomeen viittaavia muotoja, Wilhelmina Janssonin ruotsinkieli on pääosin tavanomaista puhekieltä, jossa sanojen oikeinkirjoitus vaihtelee eikä aina ole norminmukaista. Kirjeissä ei ole tietoja siitä, että hän olisi kirjoittanut muille kuin perheenjäsenille. Kirjeessään vuodelta 1863 hän luettelee asioita, joita hän pyytää vanhinta poikaansa kertomaan Margaretha Etholénille, Sundvallin perheen tyttärelle, jonka perheessä Salminiitussa hän oli nuorena asunut.⁴⁰⁹ Vaikka hänellä oli tärkeää ja henkilökohtaista sanottavaa, hän ei kuitenkaan itse katsonut voivansa kirjoittaa rouva Etholénille, koska piti ilmeisesti kirjallisia taitojaan liian heikkoina kirjeenvaihtoon korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan nousseen lapsuuden tuttavien kanssa. Näyttääkin siltä, että Wilhelmina Jansson vertasi omaa kirjoitustaitoaan poikiensa ja säätyläistön kirjoitustaitoon eikä esimerkiksi miehensä tai muiden kustavilaisten taitoihin.

Wilhelmina Jansson läheisistä nuoruudenaikaisista yhteyksistä säätyläistöön ja siihen liittyvästä kirjallisen kulttuurin oppimisesta todistaa se, että hän pystyi tarvittaessa vaihtamaan rekisteriä puhekielestä kirjallisempaan muotoon, kuten kirjoitta-

⁴⁰⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1883. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁰⁷ Tämä ei kuitenkaan ole systemaattista: edellä olevassa kirjeessä on käytetty pientä kirjainta sanassa *paketti*, joka tarkoittaa pakettijahtia.

⁴⁰⁸ "Sinun on nyt varmaan vaikea lukea tätä kun tässä on niin paljon kirjoitusvirheitä". Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 30.1.1861. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA..

⁴⁰⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863. 1014:51:7, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

essaan pojalleen edellä mainitusta Margaretha Etholénista saatuaan tämän valokuvan:

tack för det så utsägligen
 väl komna bref[.] jag kan intte
 uttrycka mig huru innerligen
 trefligt dett var at du så väl
 blef mottagen och i synnerhet
 poträttet som jag fick der jag
 så väl igen kände henne[.] hon är så
 lick sig bara hår som är så
 gråt[.] dett är bra märkvärdigt
 hvar förre dett skal var så
 då hon ändå [lisäys: intte] är äldre[.] så har
 hon någon ting så tryckade
 öfver pannan som hon skule
 ha någo svårt lidande inom sig⁴¹⁰

Kaikki Wilhelmina Janssonin teksti ei kuitenkaan ole näin kaunopuheista, vaan osa kirjeistä on selvästi arkisemmin ja huolimatommammin kirjoitettuja. Näyttää siltä, että hänen kirjallinen tyylinsä pikemminkin heikkeni kuin kehittyi vuosikymmenten kuluessa – ilmeisesti sen vuoksi, että hän kirjoitti yhä harvemmin. Alla oleva esimerkki, jossa hän kertoo ensin hautajaisista ja sitten häistä, on 1870-luvun alkuvuosilta:

i morgon är vi biudna
 att följa killeskere barne som
 ater är död[.] de har ingen lyc
 ka med sina barn[.] [epäselvä kohta]
 blir de om talta lin
 qvistins bröllop[.] jag för står
 intte hvar före di har stält
 de så i men före kan sie [kanske] för
 at folk intte slipper om de
 truur at dit skule komma för
 mycke[.] nug är vi också biudna
 men det lär bli omöiligt at fara
 och kan sie för kyla sig⁴¹¹

⁴¹⁰ "Kiitos sanomattoman tervetulleesta kirjeestä. En voi sanoin ilmaista kuinka sydmeistäni ilahduin kun sinut otettiin niin hyvin vastaan ja varsinkin muotokuvasta jonka sain ja josta tunnistan hänet niin hyvin. Hän on niin itsensä näköinen, vain tukka on niin harmaa. On ihmeellistä miksi niin on vaikka hän ei ole sen vanhempi. Hänen otsassaan on myös jotakin raskasta, ikään kuin hänessä olisi syvää sisäistä kärsimystä." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:7, KIA.

⁴¹¹ "Huomenna meidän on kutsuttu saattamaan Kileskerin lasta, joista on taas yksi kuollut. Heillä ei ole onnea lastensa kanssa. [...] paljon puhutut Lindqvistin häät. En ymmärrä miksi ne on järjestetty näin kelirikon aikaan, ehkä siksi ettei väki pääsisi tulemaan jos he arvelevat että ihmisiä tulisi liikaa. On meidätkin kutsuttu mutta

Wilhelmina Jansson ei käyttänyt kirjeissään välimerkkejä lainkaan ja, toisin kuin miehensä, hän ei kirjeenvaihdon myöhemmässäkään vaiheessa ottanut niitä käyttöön. Puhekielisyys näkyy kirjeissä paitsi sanojen oikeinkirjoituksessa myös verbien taivutuksessa. Wilhelmina Jansson ei koskaan käyttänyt kirjakielen mukaisia verbin monikkomuotoja (*de gingo, vi hafva haft*), joita hänen poikansa systemaattisesti kirjeissään käyttivät.

Wilhelmina Janssonin tekstistä voi päätellä, että monet asiat hänen elämässään kuuluivat ainakin 1860-luvulta lähtien suullisen kulttuurin maailmaan eikä hän todennäköisesti nähnyt niihin liittyviä termejä kirjoitettuna. Monien vieraampien sanojen tai erisnimien kohdalla hän joutui korvakuulolta päättämään oikean kirjoitusasun. Näitä olivat perheen poikien opiskeluun liittyvät termit, joita Wilhelmina Janssonin kirjeissä kirjoitetaan esimerkiksi muodossa *stipendjat* ja *promosion*. Hän ei myöskään tiennyt, kuinka naapureiden tai tuttavaperheiden sukunimet tulisi kirjoittaa (*mamsel salonjos* = Salonius). Eräässä kirjeessä mainitaan Kustavin kappalaisen Frans Frithiof Coléruksen rouva. Rouvan nimi on kirjeessä muodossa *fru Kolerus*, mutta Wilhelmina Jansson käyttää nimestä samaa genetiivimuotoa, jota muodollisessa ruotsinkielessä käytettäisiin: *fru kolerii syster*.⁴¹² Hänen vilkas sosiaalinen kanssakäymisensä näyttää sijoittuneen suullisen kommunikaation maailmaan, ja kirjeet perheen pojille asettuvat konkreettisella tavalla suullisen ja kirjallisen kulttuurin leikkauspisteeseen.

Kansainvälinen alempien sosiaaliryhmien kirjoittamiseen kohdistuva tutkimus on ottanut käyttöön termin *intended standard*, pyrkimys standardimuotoon. Vailla muodollista opetusta olleet kirjoittajat eivät yleensä kirjoittaneet suoraan puhekieltä tai omaa murrettaan, vaan he pyrkivät noudattamaan omaa mielikuvaansa kirjoitettusta yleiskielestä. Taru Nordlund on huomauttanut, että kansankirjoittajien tekstejä on usein tarkasteltu ”ylhäältä päin”, käyttäen mittatikkuna kuviteltua tai olemassa olevaa standardia. Suomenkieliset kirjoittajat olivat hyvin erilaisessa asemassa kuin ruotsinkieliset. Kirkon ja hallinnon yhteydessä he olivat tottuneet kuulemaan vanhaa kirjasuomea. 1800-luvun aikana suomen nykyistä kirjakieltä vasta kehitettiin osana fennomaanien kansallista projektia, eikä itseoppineilla kirjoittajilla ollut pääsyä äidinkiellensä kaikkiin kirjoitetun kielen normeihin. Oikeinkirjoituksen ja välimerkkien käytön omaksuminen tuli vasta koululaitoksen leviämisen myötä, joka Kustavissa kuten monella muullakin paikkakunnalla oli hyvin myöhäistä. Nordlundin mukaan kansankirjoittajien kielen tutkiminen kieli-ideologian tasolla peittää näkyvistä kirjoittamisen omat lähtökohdat. Tavallisten ihmisten kirjoitusten tutkiminen, se kuinka he luovasti sovelsivat puhutun ja kirjoitetun kielen resursseja, laajentaa kuvaa 1800-luvun yhteiskunnan kirjallistumisesta ja esimerkiksi yhteisen standardikielimuodon rakentamisesta ja omaksumisesta eri ryhmissä.⁴¹³

mahdotonta on lähteä ja ehkä vilustuttaa itsensä." Wilhelmina Jansson pojilleen ("älskade gossar"). Päiväämätön, sisältönsä perusteella 1870-luvun alkuun ajoittuva kirje. 1014:52:12, A. W. Janssonin arkisto, KIA.

⁴¹² Sama erisnimien kirjoittamisen vaikeus näkyy mm. Bergbomin kauppahuoneelle 1800-luvulla kirjoittaneiden talonpoikien kirjeissä, katso Nordlund 2013, 114. Nordlund päätelee tästä, etteivät Bergbomin nimen korvakuulolta (*pergbuom*) kirjoittaneet talonpojat itse osanneet ruotsia.

⁴¹³ Nordlund 2013, 119–138.

Itseoppineiden kirjoittajien kirjallisten taitojen voidaan ajatella sijoittuvan jatkumolle, jonka toisessa päässä on pelkkä oman nimen kirjoittamisen taito ja toisessa klassisen koulutuksen saaneiden miesten latinankielinen kirjoittaminen. Susan E. Whyman on käyttänyt kirjeenvaihtotaidon käsitettä, *epistolary literacy*, tutkiessaan luku- ja kirjoitustaitoa sen käyttötarkoitusten kautta. Kirjeitä kirjoittaakseen ei tarvitse tuntea *ars dictaminis*- sääntöjä tai kirjeenvaihtokulttuurin traditiota. Riittävään kirjeenvaihtotaitoon kuuluu taito kirjoittaa kokonaisia lauseita, jotka lukija kykenee ymmärtämään. Kirjoittajan on tunnettava jonkin verran kirjeiden kirjoittamisen konventioita, kieltä ja lauserakenteita sekä kirjoitusvälineitä. Sen sijaan hänen ei tarvitse osata kirjoittaa sanoja oikein tullakseen ymmärretyksi. Kirjeenvaihtotaidon opetteleminen antoi mahdollisuuden rakentaa ja pitää yllä henkilökohtaisia suhteita ja hoitaa liikeasioita. Se tarjosi myös kerronnallisen mallin, jonka kautta saattoi luoda järjestystä elämän tapahtumiin.⁴¹⁴

Kirjeet yksilön ja yhteisön risteyskohtana

Minkälainen perhekirje on yksilöstä kertovana lähteenä ja kenestä se kertoo? Kuuluuko perhekirjeissä yksilöllinen vai kollektiivinen ääni? Seuraavassa tarkastellaan sitä, kuinka toisaalta kirjoittavan yksilön oma ajattelu, persoona ja kirjoittamisen tapa ja toisaalta hänen perheensä, yhteisönsä ja kulttuurinsa kuvastuvat kirjeissä. Vaikka kirje kertoo paljon kirjoittajansa ajattelutavasta, maailmankuvasta, tunteista ja kokemuksista, sitä ei kuitenkaan voi tarkastella suorana lähteenä menneisyyden ihmisen sisäisestä maailmasta. Kirjeet ovat egodokumenttien kentässä muita monimutkaisempi ryhmä, sillä ne ovat osa dialogia, jossa kirjeen kirjoittajan lisäksi myös sen vastaanottajalla on huomattava merkitys siihen, mistä ja miten kirjoitetaan. Kirjeen vastaanottajan merkitys kirjeen sisältöön on niin suuri, että jotkut tutkijat ovat pitäneet vastaanottajaa kirjeen toisena tekijänä.⁴¹⁵ Kirjeenvaihdon tutkimuksen fokus on aina vähintään kahdessa henkilössä yhtäaikaaisesti, myös siinä tapauksessa, että vain toinen puoli kirjeenvaihtoa on säilynyt. Janssonin perhekirjeenvaihto on suurilta osin vain puolikas dialogia – vaikka vanhempien kirjeiden lisäksi on säilynyt jonkin verran poikien kirjoittamia kirjeitä, nämä eivät muodosta viestien ja vastausten ketjuja.

Kirje kuuluu sekä sosiaaliseen että yksilölliseen rekisteriin. Kaikki egodokumentit muotoutuvat paitsi yksilöllisen itsensä ilmaisun, myös kirjoittajan omassa ajassa vaikuttavien kulttuuristen ja sosiaalisten mallien tuloksena. Se tapa, jolla ihmiset kirjoittaessaan rakentavat kertomusta omasta itsestään, heidän käyttämänsä käsitteet, merkitykset ja selitykset sekä tekstistä heijastuvat arvot ja normit ovat kaikki heidän oman aikansa tuotosta.⁴¹⁶ Ne eivät siis ole ainoastaan yksilöllisiä vaan myös yhteisöllisiä. Kirjoittaja toimii myös kirjoittaessaan sosiaalisessa roolissa oman yhteisönsä jäsenenä. Mary Fullbrook ja Ulinka Rublack ovat kirjoittaneet yksilöllisi-

⁴¹⁴ Whyman 2009, 9–10. Frances Austin kirjoittaa itseoppineiden ihmisten kirjoitustaidosta funktionaalisen luku- ja kirjoitustaidon käsitteen kautta. Austin 2000, 57–58.

⁴¹⁵ Mihail Bahtinin ajatuksesta kirjeenvaihdosta dialogisena kommunikaationa, jonka molemmat osapuolet vaikuttavat aina dialogin sisältöön, katso esim. Hagelstam 2014, 30–37; Leskelä-Kärki 2006, 69–74.

⁴¹⁶ Kirjeiden kirjoittamisesta sosiaalisena käytänteenä katso Barton ja Hall 2000.

sydestä ja yhteisöllisyydestä egodokumenttien tutkimuksessa. Heidän mukaansa egodokumentit eivät tuo tutkijan ulottuville yhtenäistä ja pysyvää kertomusta tekstin kirjoittajan minuudesta, siitä kuka hän todella on. Ihminen kertoo itsestään, niin kirjeissä kuin muissakin egodokumenteissa, aina jossakin roolissa, johon liittyy yhteisön normeja ja odotuksia. Niissä esiin nouseva ”minä” on näiden roolien ja odotusten risteyskohta, kirjoittajan tapa kertoa muille, millainen hän on. Kirjoittavaa yksilöä tutkitaan siis sosiaalisten suhteiden muodostamassa kokonaisuudessa.⁴¹⁷ Tähän liittyy ajatus kirjeen performatiivisuudesta, siitä, että kirjeen kirjoittaminen on aina myös itsen esittämistä toiselle.⁴¹⁸

Perhekirjeenvaihdolla on erityisen moniulotteinen suhde kirjoittavaan yksilöön ja yksilölliseen itsensä ilmaisemiseen. Sen lisäksi, että kirjeen vastaanottajalla on selkeä vaikutus siihen, kuinka teksti muotoutuu ja minkälaisia asioita kirjeissä käsitellään, perhekirjeissä yksilöllinen ja kollektiivinen kietoutuvat tiiviisti yhteen. Samalla kun kirjoittaja kirjoittaa itsestään ja ajatuksistaan yksilönä, hän sijoittaa itsensä jatkuvasti osaksi perhettään. Muiden perheenjäsenten ääni kuuluu kirjetekstissä varsinaisen kirjoittajan äänen taustalla ja ajoittain rinnallakin. Perhe on kirjeissä aina läsnä. Hilka Helsti on Heikkilän sisarusten perhestrategioita tutkiessaan huomauttanut, että perheen ja ystävien välisessä kirjeenvaihdossa olennaista on sosiaalisten arvojen ja suhteiden rakentaminen ja ylläpitäminen. Kirjeiden yhteisöllisyys tekee niistä erinomaista aineistoa suvun tutkimukseen. Toisin kuin esimerkiksi päiväkirjoista, kirjeistä on turha etsiä suodattamattomia yksilöllisiä ajatuksia ja kokemuksia. Sen sijaan ne kertovat autenttisella tavalla siitä, kuinka suvun keskuudessa ajateltiin ja kommunikointiin.⁴¹⁹ Yhteisöllisyyden merkitystä korostaa sekin, että Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä yhteisöstä, sen uutisista ja jäsenistä kertominen on olennainen osa kirjoittamista. Yhteisön uutiset ovat usein kirjeiden tärkein teema.

Ajatus kirjeestä yksilön ja yhteisön risteyskohtana on voimakkaasti esillä Mireille Bossisin tuotannossa. Kirjeenvaihto on paitsi yksilöllistä itsensä ilmaisua myös kahden ihmisen välinen käytänte, jolla on aina sosiaalinen ulottuvuus. Sen kautta heijastuu sosiaalinen ja kulttuurinen koodi, joka vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Toisaalta kirjeen kirjoittamiseen vaikuttavat yleiset kirjoittamisen muodot, rituaalit ja etiketti, toisaalta yksilön taidot ja roolit, jotka liittyvät esimerkiksi ammattiin, uskuntoon tai perheeseen. Kirjeenvaihdon tutkimus suuntautuu aina kahtaanne.⁴²⁰ Näistä lähtökohdista tarkastellaan seuraavassa Wilhelmina ja Simon Janssonin itsestään kirjoittamisen tapaa sekä niitä sosiaalisia rooleja, joissa he kirjoittivat

⁴¹⁷ Fullbrook ja Rublack, 2010. Toisen, lähes päinvastaisen näkemyksen yksilöllisen todellisuuden näkymisestä kirjeissä on esittänyt Aune Krohn, joka näkee kirjetekstin avoimempana, todellisempana ja tarkemmin yksilön sisimmistä tunnoista kertovana kuin ”todellisen” elämän kommunikaatio. Leskelä-Kärki 2006, 58. Tekstin ja todellisuuden välisestä suhteesta, mahdollisuudesta tavoittaa historiantutkimuksen keinoin menneisyyden yksilöllistä kokemusta katso myös Leskelä-Kärki 2006, 32–37. Kulttuurihistoriallisesta lähdeanalyysistä suhteesta historiantutkimuksen perinteiseen lähdekriittiseen metodiin katso Ollila 2000, 14–16. Ollilan mukaan kulttuurihistoriallinen tutkimus ei ole kiinnostunut lähteiden luotettavuudesta tai totuusarvosta, vaan se kysyy, mitä lähde kertoo todellisuudesta ja miksi se kuvaa todellisuutta tietyllä tavalla.

⁴¹⁸ Leskelä-Kärki 2006, 79.

⁴¹⁹ Helsti, Stark ja Tuomaala 2006; Helsti 2006, 121.

⁴²⁰ Bossis 2007b, 338–340.

essaan toimivat. Kirjeiden vastaanottajia tarkastellaan kirjoittajan heihin kohdistamien odotusten ja heille antamien roolien kautta.⁴²¹

”Minä” vanhempien kirjeissä

Wilhelmina Jansson ja Simon Jansson puhuvat kirjeissään itsestään hyvin erilaisilla tavoilla. Sisällöllisten piirteiden lisäksi myös se, kuinka ja milloin he puhuvat itsestään yksikön ensimmäisessä persoonassa, erottaa heidän kirjoittamisen tapansa toisistaan.

Simon Janssonin kirjeissä huomio kiintyy siihen, että kirjoittava ”minä” liittyy usein konkreettiseen tekemiseen. Hän kertoo itsestään aktiivisena toimijana: kirjeissä ei sanota ”minä olen” vaan ”minä teen”. Usein kyse on paikasta toiseen liikkumisesta: *Minä tulín kotio Stocckholmista maanandaina edällä pyhämiestän päivä tai minä kevin turusa.*⁴²² Minä-muodossa hän kertoo myös erilaisista tekemistään töistä: *paatin minä toin jo mennällä viiko kotio että saa sään redata ja minä Laitan uudet seilit.*⁴²³ Simon Janssonin kirjeissä *minä* on kuitenkin paljon harvinaisempi ilmaisu kuin *me*. Kun kirjeissä kerrotaan työnteosta, rakentamisesta tai purjehduksesta, subjektina on useimmiten tarkemmin määrittelemätön *me*. Simon Jansson kertoo siis itsestään työtä tekevän ryhmän osana: *meidän Reisun kevi hyvin; mä toime Frahti lasti uuten kaupunki.*⁴²⁴ Vielä useammin *me* viittaa perheeseen, kaikkiin paikalla oleviin perheenjäseniin tai myöhemmin aikoina häneen itseensä ja hänen vaimoonsa: *me olamä täälä nytt kaikki tervänä.*⁴²⁵

Kun kirjeet ovat pääosin isän pojilleen kirjoittamia, *minä*-muotoisen subjektin lähes täydellinen puuttuminen monista kirjeistä on erityisen kiinnostava piirre. Varsinkin kirjeenvaihdon ensimmäisenä vuosikymmenenä, jolloin pojat olivat vielä nuoria ja Simon Janssonista monin tavoin riippuvaisia, isän kirjeistä odottaisi löytyvän yksikön ensimmäisessä persoonassa kirjoitettuja ohjeita, kehotuksia ja kannanottoja. Simon Jansson kätki kuitenkin oman tahtonsa usein passiivisten ilmaisujen taakse. *Kyllä se paras on että hää [Evald ja Emil] millanaisten Isän kansa kotio tulävät pääsevet ilman maksotta,* hän kirjoitti, kun poikien matkasta Helsingistä Kustaviin oli päätettävä.⁴²⁶ Päätöksenteko ilmaistaan usein vanhempien yhteisenä: *me Rupesin mamman kansa aiateleman että Kyllä se on paras että tä tuletta Kotio Jouluksi jos on sään lainä tilla [sellainen keli].*⁴²⁷ Rakenteen voisi ymmärtää myös

⁴²¹ Sosiaalisen roolin käsite on peräisin Erwin Goffmanilta. Hän tarkoittaa sillä yksilön käyttäytymistä, joka toteuttaa tiettyyn asemaan kuuluvat oikeudet ja velvollisuudet. Goffmanin käyttämä teatterin metafora ei sellaisenaan sovellu kirjalliseen kommunikaatioon, mutta esimerkiksi hänen ajatustaan, että kanssakäymisessä esittemme muille minäämme, voi hyvin soveltaa kirjeisiin. Samoin Evald Janssonin kohdalla on kiinnostava Goffmannin ajatus häiriöistä, *faux pas*, jotka heikentävät esityksen vaikutelmaa: yksilö särkee toiminnallaan yksimielisyyden pinnan, mistä seuraa epäsopua. Goffman 1971, passim.

⁴²² Simon Jansson pojilleen (*rakkat poikaiset*) 6.11.1867 sekä Waldemar Janssonille 12.4. 1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA..

⁴²³ Simon Jansson Waldemar Janssonille 23.3.1868, Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA; Simon Jansson ja Emil Jansson Waldemar Janssonille 11.3.1864, 1014:50:1, A. W. Janssonin arkisto, KIA.

⁴²⁴ Simon Jansson Waldemar Janssonille 30.11.(1865?) sekä Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Janssonille 6.12.1871, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴²⁵ Simon Jansson Waldemar Janssonille 18.4.1883. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴²⁶ Simon Jansson Waldemar Janssonille 13.5.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴²⁷ Simon Jansson Waldemar Janssonille 28.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

niin, että isä tekee päätöksen ilmoittamalla pojilleen, kuinka asia parhaiten järjestyy. Simon Janssonin käyttämä *kyllä se paras on* -muoto viittaa kuitenkin enemmän pyyntöön, sillä hän käyttää sitä myös esimerkiksi lainatessaan rahaa Waldemar Jahnssonilta lastien ostoa varten. *Kyllä se olis hyvä jos Sinä taidaisit Lehätä 100. marka kyllä se aina on parempi kuin osta kuin on vähäkin kohta maksa.*⁴²⁸

Suorat kehotukset tai imperatiivimuotoiset pyynnöt ovat Simon Janssonin kirjeissä harvinaisia. Ne eivät niinkään liity kasvatukseen vaan sellaisiin kiireellisesti hoidettaviin asioihin, joista Waldemar Jahnsson isänsä puolesta kaupungissa huolehti: *Sinun pitää nytt vasta kiiruman kautta jos saat Raha muutoin asia tulä pilaksi.*⁴²⁹

Ilon ja surun ilmaukset eivät nekään Simon Janssonin kirjeissä ole minämuotoisia, kuten eivät tahdon ilmauksetkaan. Iloa hän ilmaisee kirjeissä esimerkiksi siitä, että veljekset asuvat Helsingissä yhdessä ja siitä, että heidän asiansa ovat kaikki tavoin kunnossa. Niin ilon kuin surunkin ilmaukset liittyvät erityisesti Evald Jahnssoniin – ilon aiheeksi riitti hänen kohdallaan pelkkä huonojen uutisten puute: *Kuinka se on Sydäntä ilauta vainen asia että kuula että Evaldi on Sopivaisesti Elenytt.*⁴³⁰ Tunteiden ilmaukset ovat yleensä lyhyitä toteamuksia muun tekstin keskellä, eikä niitä jäädä pidemmälti käsittelemään. Ne saavat usein hyvin lakonisen muodon: *Se on surkea hän kansas* tai *Se oli valan hyvä että sinun tautis meni niin pian ohiten.*⁴³¹ Kertoessaan sairaudesta ja kuolemasta Simon Jansson saattaa kirjoittaa hyvin toteavasti ja arkipäiväisesti: *Godelsjö uuden tuvan Isändä kuoli viimezellä viiko ja Juvanin Julia Fredrikan mies on juuri Kuolemalas. saadan siten nähdü kuika keynä* [kännee].⁴³²

Myös silloin harvoin, kun Simon Jansson reagoi negatiivisesti poikiensa tekemisiin ja kertoo siitä suoraan heille itselleen, sävy on useimmiten mieto ja ilmaus passiivinen, kuten Waldemar Jahnssonin kerrottua ystävälleen veljensä seurustelusta: *Se oli vähäisen pahasti että sinä ilmoititt Sittä Evaldin Friausta Sinun kamraatilas.*⁴³³ Se, ettei Simon Jansson ilmaissut suoraan negatiivisia tunteita vaan valitsi mieluummin sovittävän sävyn, liittyi kuitenkin nimenomaan hänen omaan perheeseensä. Ulkopuolisiin hän saattoi suhtautua hyvinkin jyrkästi. Erityisesti tämä näkyy 1860-luvun loppupuolella, kun Nissilän taloon liittyvät riidat ja käräjöinti koettelivat hänen kärsivällisyyttään. Vehmaan kihlakunnan nimismiehestä hän käyttää nimitystä *Iso valhätelia vähmastän Roosi.*⁴³⁴ Hän menettää oikeudenkäyntien ja rahanmenon vuoksi yöunensakin ja purkaa vihansa koko ihmiskuntaan: *Kosk äi ännä ihmisi maailmasa löydy vaan suuria Raçkareita.*⁴³⁵ Toisin kuin surun ja ilon, pelon ilmaukset ovat Simon Janssonin kirjeissä aktiivisia ja minämuotoisia. Kirjeissä hän käyttää niitä varsinkin puhuessaan raha-asioista ja poikien lainoista: *minä pelkän*

⁴²⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 7.9.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴²⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 6.3.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴³⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.4.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴³¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 11.2.1867 ja 20.1.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴³² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 11.2.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴³³ Simon Jansson pojilleen (*rakkat poikaisett*) 6.11.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴³⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.4.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴³⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.4.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

*kuin minä olän Blekilän Lindbergin kansa 1200 Satta marka velka että se Rupia Sitä ulos hakeman.*⁴³⁶

Simon Janssonin kirjeissä *minä* ei siis ole aktiivisesti näkyvillä. Esimerkiksi vuodelta 1863 on säilynyt kaksisivuinen kirje, jossa hän viittaa itseensä vain kerran (*äi minulla ollä mitän uuta että ilmoita*).⁴³⁷ Hän kertoo kuinka asiat ovat, ei sitä, mitä hän itse niistä ajattelee tai tuntee. Wilhelmina Jansson sen sijaan näyttäytyy kirjeissään aktiivisena subjektina, joka kirjoittaa itsensä kautta ja kertoo mielipiteistään ja tunteistaan. Se ei tarkoita, että hän olisi itse kirjeiden aiheena, vaan kirjeen vastaanottaja, *sinä* tai *te*, on kirjeissä läsnä yhtä paljon kuin niiden kirjoittajakin. Wilhelmina Jansson kertoo usein itsestään suhteessa kirjeen vastaanottajaan ja reagoi tämän kirjeiden välittämiin tietoihin tai tunnelmiin. Esimerkiksi kehottaessaan poikiaan muutamaan Helsingissä yhteen asumaan hän ei perustele toivettaan objektiivisilla syillä vaan omalla levottomuudellaan: *[S]å önskar jag at ni entligen moste bo på samma ställe [annars] har jag ingen lugn minut.*⁴³⁸ Hän näyttäytyy subjektina myös jakaessaan elämänohjeita, kun hän esittää ne omina toiveinaan eikä yleisinä sääntöinä: *[D]et är min högsta önskan at du allt tid holler gud för ögon.*⁴³⁹ Tässä, kuten edellä käsitellyissä konfliktitilanteissakin, omien tunteiden esille tuominen voidaan nähdä epäsuorana tapana vaikuttaa ja saada pojat tottelemaan äitinsä toiveita. Näin tunteiden ilmaisu kietoutuu Wilhelmina Janssonin kirjeissä yhteen vallankäytön kanssa. Hän saattaa myös hakea kehotuksilleen tukea uskonnosta, kuten pyytäessään Waldemar Jahnssonin pitämään Evaldia silmällä:

älskade Waldemar hol nu vackkan
de öga öfver honom[.] säckert har du
guds välsingnelse för dett[.]⁴⁴⁰

Wilhelmina Jansson on kirjeissään myös aloitteellinen. Hän tekee ehdotuksia ja kysyy Waldemarin mielipidettä niistä, kuten suunnitellessaan hyväntekeväisyyspahtumaa Kustaviin yhdessä Istron emännän kanssa vuonna 1867: *[J]ag moste skri va till dig om våra fonder ningar hvad du tycker.*⁴⁴¹ Toisin kuin kyllä *se hyvä olisi* -muotoja suosiva miehensä, hän käyttää kirjeessään myös suoraa imperatiivua: *[M]en hushålla nu så at det räcker till.*⁴⁴²

Tunteet tulevat Wilhelmina Janssonin kirjeissä useasti esille, sekä hänen omansa että kirjeen vastaanottajan ja myös niiden kolmansien henkilöiden, joista kirjeissä puhutaan. Hyviin uutisiin hän saattaa kirjeissään reagoida ylitsevuotavin sanamuoto-

⁴³⁶ Simon Jansson pojilleen (*rakkat poikaisett*) 6.11.1867. Helander-Jansson -suvun arkisto, kansio 1, TMA

⁴³⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 13.2.1863. 1014:49:3, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴³⁸ "Toivon että muutatte lopultakin yhteen asumaan, muuten en saa minuutin rauhaa." Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 9.10.1864. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴³⁹ "Hartain toiveeni on että pidät aina Jumalan mielessä." Wilhelmina Jansson ja Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 1.3.1859. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁴⁰ "Rakas Waldemar, pidä sinä nyt häntä silmällä. Jumala siunaa sinua varmasti siitä hyvästä." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁴¹ "Minun pitää kirjoittaa sinulle meidän tuomailuistamme (saadakseni tietää) mitä mieltä sinä olet." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁴² "Mutta hoida nyt taloutta niin että (rahat) riittävät." Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 9.10.1864. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

doin: *[D]et kan intte med ord beskrivas huru glad och lycklig jag är öfver at han har kom mit på så goda händer*, hän kirjoittaa Emilistä. Samassa kirjeessä hän puhui surustaan ja käytti kirjallisia, runollisiakin sanamuotoja, kuten kirjoittaessaan Evaldista: *Evald stackare [...] mit hierta grätter öfver honom*.⁴⁴³ Wilhelmina Janssonin kirjeissä on myös suoria kaipauksen ilmauksia (*jag har så rysligen ledsamt efter dig*).⁴⁴⁴ Simon Janssonin kirjeissä pitkien poissaolojen aiheuttamasta kaipauksesta ei koskaan mainita – vaikka niidenkin lämmin sävy välittääkin samaa tunnetta. Hänen kirjeissään kerrotaan kaipauksesta vaimon kautta: *[M]ammala on jo kova ikävys Sinun peräs*.⁴⁴⁵

Wilhelmina Janssonin kirjeissä aktiivinen minä-kertoja ei näyttäyty työtä tekevänä yksilönä – hän ei kerro omasta arkisesta työstään kuten miehensä. Hänen kirjekerrontansa toimivan ja tekevän ”minän” analysoiminen osoittaa havainnollisesti, kuinka kirjeet egodokumentteina eivät koskaan kerro suoraan todellisuudesta. Ne ovat sidoksissa kirjoittajan ja vastaanottajan suhteeseen ja niihin rooleihin, jotka kirjoittaja tekstissään ottaa itselleen ja osoittaa kirjeen vastaanottajalle. Wilhelmina Janssonin kotitaloudessa tekemä työ tulee esiin ajoittaisina mainintoina Simon Janssonin kirjeissä, mutta pojilleen hän ei siitä itse kerro, koska ei usko sen kiinnostava heitä. Kun perheessä ei ollut tyttäriä, kirjeaiheiden sukupuolittumista ei ole mahdollista tutkia. Jos Wilhelmina Janssonin ajankäyttöä ja arkipäivää yrittäisi selvittää hänen pojilleen kirjoittamiensa kirjeiden kautta, näyttäisi siltä, että hänen päivänsä kuuluivat vierailuissa ja poikiensa elämää miettiessä. Hän kertoo keiden luona ja missä tilaisuuksissa hän on käynyt, keitä on ollut paikalla ja mitä uutisia on vierailuillaan kuullut. Näitä samoja uutisia on paljon myös Simon Janssonin kirjeissä, mutta Wilhelmina Jansson kuvaa miestänsä useammin myös tapaamisten herättämiä tunteita ja reaktioita. Nämä tunteiden kuvaukset liittyvät henkilöihin, jotka ovat perheelle tärkeitä ja jotka kirjeen vastaanottaja myös tuntee. Esimerkkinä on Waldemar Jahnssonille kirjoitettu kirje, jossa hänen äitinsä kuvaa lämmintä suhdettaan Istron rusthollin tyttären, Evald Jahnssonin tulevaan vaimoon:

hon
 holler så obeskrifligt af mig at
 hon altid skule villa ha mig[.] den
 samma fal är dett med mig[.] jag
 håller ousägligt af henne men
 ju mer jag har börja hålla af
 henne desto mer lider mit hier
 ta då jag betäncker hennes öde då
 jag vet hurdan Evald är då
 jag intte kan tru han gör henne

⁴⁴³ "Ei voi sanoin kuvailla kuinka onnellinen olen, että hän on niin hyvissä käsissä."; "Evald-rukka. Sydämeni itkee hänen vuokseen." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁴⁴ "Minulla on niin hirveän ikävä sinua." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 21.1.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁴⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 25.6.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

lycklig [...]446

Säilyneistä kirjeistä käy epäsuorasti ilmi, että Wilhelmina Janssonin tunteikas kirjoittaminen saattoi saada myös kirjeiden vastaanottajan kirjoittamaan tunteistaan. Hän kertoo Waldemar Jahnssonille osoitetussa kirjeessään, että avioliittoa suunnittelevalle Evald on pyytänyt äitiään selvittämään, rakastaako hänen morsiamensa häntä todella. Evald Jahnssonin kirje ei ole säilynyt.

Vaikka Wilhelmina Jansson oman perheensä jäsenten ongelmista kirjoittaessaan osoittaa, kuten miehensäkin, ennen kaikkea sääliä ja surua – muutamaa selkeää läksytyskirjettä lukuun ottamatta –, hänenkin kirjeissään perheen ulkopuolisia jäseniä saatetaan suomia ankarasti. Muutamat joutuvat kritiikin kohteeksi Simon Janssonin kanssa syntyneiden, liikeasioihin liittyneiden erimielisyyksien vuoksi (*[J]ag trur hela frans är en dolig meniska*).⁴⁴⁷ Ennen kaikkea suoran, negatiivisen kirjoittamisen kohteeksi joutuvat muutamat lähipiirin naiset. Kappalaisen rouva ja naapuri joutuu arvioitavaksi, kun Wilhelmina Jansson epäilee hänen levittävän perheen kannalta epäedullista tietoa: [...] *fru Lagerstedt som alltid är och för blir gemen*.⁴⁴⁸ Sukulaistalon avioliittoon aikovasta tyttärestä hän sanoo muun muassa: *[A]maljas humör är sådant at ingen kan lefva med henne*.⁴⁴⁹ Kovan kritiikin kohteeksi joutuu myöhemmin myös Evald Jahnssonin vaimo, jota Wilhelmina Jansson vuoroin säälii, vuoroin syyttää poikansa tekemisestä onnettomaksi. Kaikkien kolmen naisen kohdalla näyttää kuitenkin siltä, että yhteydenpito jatkuu negatiivisista tunteista huolimatta.

Kirjeet voidaan nähdä identiteettityönä, jossa kirjoittaminen auttaa kirjoittajaa mieltämään ja myös näyttämään itsensä subjektina. Kirjoittaja saa vahvistusta omalle asemalleen, ja elämänsä tapahtumista kertoessaan hän ilmaisee niistä oman näkemyksensä. Hän käyttää kirjoittajan valtaa päättäessään, mitä hän kertoo itsestään ja perheestään ja minkälainen kuva perheen elämästä ja kunkin roolista siinä välittyy kirjeiden kautta. Naisten on nähty tyypillisesti kirjoittavan itsestään vaimoina ja äiteinä.⁴⁵⁰ Wilhelmina Jansson vahvistaa tätä näkemystä näyttäytyessään kirjeissään erityisesti pojistaan huolehtivana äitinä. Hän ei kirjoita itsestään vaimona, mutta kirjeiden jatkuva liukuminen ”minun” ja ”meidän” välillä pitää puolison roolin jatkuvasti ja itsestään selvästi näkyvillä. Sama piirre on myös Simon Janssonin kirjeissä, joissa ”minä” jää usein ”meidän” taustalle. Sen lisäksi että hän isän roolissaan hoitaa poikkeuksellisen paljon poikiensa hyvinvointiin liittyviä asioita, hän näyttää kirjoittavansa hyvin selvästi myös laivurina ja Kustavin merenkulkijoiden joukon jäsenenä.

⁴⁴⁶ "Hän pitää minusta niin sanoinkuvaamattomasti ja haluaa että olisin aina siellä. Minun laitani on samoin. Pidän hänestä sanomattomasti mutta mitä enemmän hänestä pidän sitä enemmän sydämeni kärsii kun ajattelen hänen kohtaloaan. Kun tiedän minkälainen Evald on, en voi uskoa että hän tekisi Kristinan onnelliseksi". Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.3. 1868 (vuosi epävarma). Kansio 1, Helander-Jansson-suvun arkisto, TMA.

⁴⁴⁷ "Minusta koko Frans on huono ihminen." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). 1014:52:11, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴⁴⁸ "rouva Lagerstedt joka on ilkeä ja sellaiseksi jää". Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861. 1014:51:4, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴⁴⁹ "Amalia on niin huonotuulinen ettei kukaan voi elää hänen kanssaan." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille marraskuussa 1862. 1014:51:6, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴⁵⁰ Katso esim. Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Pouban 1995, 179–180.

Wilhelmina ja Simon Janssonin erilaista itsestään kirjoittamisen tapaa voidaan hahmottaa Jacques Presserin luomien egodokumentin määritelmien kautta. Heidän kirjeissään tutkija ”kohtaa ’minän’ kirjoittavana ja kuvailevana subjektina, joka on koko ajan läsnä”. Myös Simon Jansson on kirjeteksteissään jatkuvasti läsnä, vaikkei hän vaimonsa tavoin kirjoitakaan minä-muodossa. Ehkä tämän avulla on mahdollista ymmärtää Presserin ajatusta, että egodokumenteissa minä (*ego*) ”tahallaan tai tahtomattaan paljastaa tai kätkee itsensä”.⁴⁵¹

Puolison roolissa

Simon ja Wilhelmina Jansson esiintyvät kirjeissään useimmiten vanhemman roolissa, Simon Jansson Waldemar Jahnssonille kirjoittaessaan myös ammattiaan harjoittavana laivurina. Heidän avioliittonsa ja keskinäinen suhteensa on kirjeissä alati taustalla, ja joukossa ei juuri ole kirjeitä, joissa Wilhelmina Jansson ei mainitsisi ”pappaa” tai Simon Jansson ”mammaa”. Vain yhdessä kirjeessä he näyttäytyvät miehenä ja vaimona. Simon Jansson on kirjoittanut sen Kustavista vuonna 1875 Wilhelmina Janssonille, joka vieraili Turussa asuvan vanhimman poikansa luona.

Kivimaalta 28 päivä Syys kuuta 1875
 Rakas mamma kulta
 mä pääsin kotio [epäselvä sana] tuorstaina
 kelo 2 jelken puolen päivän[.] eilän losasin
 Suolat ja tännä pänä pantin olki kelarin
 päällä, huomenna aikon jelken puolen
 päivän menä taivassalon ja vehmaala
 kaupa kuulustelämän. manda äi luvanut
 ola valmis enän kuin jelkän mikelin
 Sunundai hään menä Ripillä. ja perunat
 ovat kesken ylös otamisen ja pyyki päsä-
 metä [pesemättä], ettäi hään kerki enän ja äi
 luvanyt Blombergin kansa tulla [epäselvä]
 vaan valki aluksesa. ja äi olä tieto
 misä Blomberg onkan. täällä äi kuulu
 mitän äri neistä voi hyvin Rakas mamma
 valdemaril paljon terväyksi. Rakas miehäs
 S. Jansson⁴⁵²

Kirje on lyhyt, keskittyy hoidettaviin, käytännöllisiin asioihin ja vaikuttaa kiireessä kirjoitetulta. Simon Jansson kertoo ensin tapansa mukaan lyhyesti omista töistään ja pääsee sitten varsinaiseen asiaansa. Manda – todennäköisesti Janssonien piika Amanda Sofia Lystelin – on myös lähdössä Turkuun, mutta matka viivästyy töiden ja ripillä käynnin vuoksi, ja hän tulee myöhemmin höyrylaivalla. Kirje ei juurikaan poikkea Simon Janssonin Waldemarille kirjoittamista kirjeistä – vastaan-

⁴⁵¹ Dekker 2002, 15.

⁴⁵² Simon Jansson Wilhelmina Janssonille 29.9.1875. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

ottajaa kutsutaan *rakkaaksi* sekä tervehdyksessä että uudelleen loppuvotoksissa, ja allekirjoittaja määrittelee itsensä sanoilla *rakas miähes* sanojen *rakas pappas* sijaan. Perheen säilyneistä kirjeistä käy ilmi, että Simon Jansson kirjoitti vaimolleen myös Tukholmasta ja muilta matkoiltaan, mutta näitä kirjeitä ei ole säilynyt.

Enemmän kuin tämä ainoa säilynyt puolisoitten toisilleen kirjoittama kirje, Simon ja Wilhelmina Janssonin keskinäistä suhdetta kuvaa heidän tapansa puhua toisistaan pojilleen osoitetuissa kirjeissä. Sävy on poikkeuksetta hyväntahtoinen ja usein lämminhenkinenkin, eikä kumpikaan kirjeissään koskaan kritisoi toistaan. *Sano Rakala mammala paljon terväyksi ja kaikila omila vääll*, kirjoittaa Simon Jansson vaimonsa ollessa vierailulla Waldemar Jahnssonin luona.⁴⁵³ Omissa kirjeissään Wilhelmina Jansson raportoi usein tarkkaankin miehensä lähdöistä ja saapumisista ja ajoittain myös lastista ja purjehdussäästä. Hän välittää myös miehensä mielipiteitä: *pappa tycker at du borde vara der tils skuln öppnar tai pappa var i mot dett*.⁴⁵⁴ Vaikka kumpikaan ei valittele kirjeissään työtaakkaansa, he saattavat olla huolissaan toistensa väsymisestä.

Koska valtaosa säilyneistä kirjeistä on Simon Janssonin kirjoittamia, hänen suhtautumisensa vaimoonsa on kirjeissä selvemmin esillä. Hän välittää jatkuvasti tietojaa vaimonsa ajoittain heikosta terveydestä ja huolehtii myös siitä, että pojat osallistuvat äitinsä mielialan nostamiseen kirjeittensä välityksellä:

kirjoita sinä nytt mamman
tyien sillä äi mamma saa
kirjoitetus kuin kesi on kipiä
ja mamman on hupa olla
kuin tä usen kirjoitatt[.]⁴⁵⁵

Simon Jansson kertoo kirjeissään varsin tarkkaan vaimonsa sairauksista ja niiden hoidosta, ja arvioi joskus niiden syytänkin (... *oli niin Kylmä että mamma tahdoi pepsu palenta ja Siten hään Rupeisi huonosti voiman*).⁴⁵⁶ Hän kertoi hoitavansa vaimoaan muun muassa hankkimalla lääkärin silloin kun tämä oli käymässä Kustavissa, hakemalla lääkkeitä apteekista Turussa ollessaan ja laittamalla vaimollensa *kusilais saunan*, joka tälle oli selvästi hyväksi.⁴⁵⁷

Sekä Wilhelmina että Simon Jansson kertovat kirjeissä pojilleen toistensa mielipiteitä, mutta usein vanhempien tunteet, mielipide tai tahto ilmaistaan yhteisesti: *vi*

⁴⁵³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 6.3.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁵⁴ "Isän mielestä sinun pitäisi jäädä sinne koulun avautumiseen asti"; "isä on sitä vastaan". Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.8.1860. 1014:51:1. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA; Wilhelmina Jansson ja Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille helmikuussa 1859. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁵⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 6.5.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁵⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 14.2.1883. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁵⁷ Lönnrot käyttää nimitystä "muuriaisnauna": "Ammeesen, johon kylpiä mahtuu tuolilla istumaan, pannaan muuriaispesää kuuman veden sekaan pohjalle, jota sitte höyrytetään siihen saatetuilla kuumilla kiwillä. Jollain sopiwalla, lakanoista tahi muusta waatteesta kylpiän päälle tehdyllä katteella pidätellään höyryä ulos hajoamasta. Katteen pitää olla niin laiteton, että on erin kylpiän ihosta ja kohollaan, ja että kylpiä saattaa päänsä ulos pistää." Muurilaisnaunalla hoidettiin esimerkiksi jäsenien jäykkyyttä, luuvaloa ja kihtiä. Lönnrot (1838) 1981, 127.

*har vari så olyckliga påde [både] pappa och jag tai mamma ja minä mä toivomä.*⁴⁵⁸
 Vaikka poikien raha-asiat ovat selvästi isän hoidettavat ja Wilhelmina Jansson kehottaa niitä koskevissa asioissa kääntymään isän puoleen, on kirjeissä myös muutamia mainintoja, joiden perusteella voi päätellä pariskunnan päättäneen tärkeistä taloudellisista kysymyksistä yhdessä. Tällainen asia oli vuonna 1870 tehty, epäonnistunut ja paljon huolta tuottanut yritys lunastaa Nissilän talo. Simon Jansson kirjoittaa esikoiselleen:

Me olämä nyt mamman kansa aia
 telet, että joska Sinä taidaisit jostan
 Kasasta eli panki Saadan niin paljon että
 se nissilän talo lunastetaisin[.] Sillä se
 menä muutoin vähäman Gustala
 [...]
 mammala olis
 niin kova halu että saada sään
 asian menäs tyen[.] hään tyke
 että se on juuri Synti että omaisuta
 päästä niin vähällä⁴⁵⁹

Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin roolit vanhempien kirjeissä

Erityisesti Wilhelmina Janssonin kirjeissä hänen poikansa ovat voimakkaasti läsnä. Niiden kautta välittyy kaikuja myös poikien vanhemmilleen kirjoittamista kirjeistä, niissä käsitellyistä asioista ja keskinäisen kirjediaalogin sävystä. Kirjeenvaihdon pojista välittämä kuva tarjoaa näköalan siihen, kuinka voimakkaasti kirjeen vastaanottaja näyttäytyy ulkopuoliselle lukijalle sen roolin kautta, jonka kirjeen kirjoittaja on hänelle osoittanut. Kirjoittajan kuva vastaanottajasta määrittää myös sitä, mitkä asiat jäävät kirjekerronnassa katveeseen. Kirjeiden hiljaisuudet eivät kerro ainoastaan siitä, mistä kirjoittaja ei omasta persoonastaan kumpuavista syistä halua tai voi puhua, vaan ne osoittavat myös ne alueet kirjeen vastaanottajan elämästä, joita kirjoittaja ei näe tai jotka eivät ole hänelle tärkeitä. Perheen kolmelle pojalle on vanhempien kirjeissä osoitettu kullekin selvä roolinsa: Waldemarille luotetun esikoisen, Evaldille huolen ja murheen aiheen ja Emilille näkymättömiin jäävän nuorimmaisen rooli.

Waldemar Jahnssonista muodostuu kirjeiden kautta veljeksistä kaikkein moniulotteisin kuva. Se johtuu tietysti ennen kaikkea siitä, että säilyneet kirjeet ovat valtaosin hänelle kirjoitettuja, mutta myös siitä, että hän oli veljeksistä kaikkein aktiivisimmin tekemisissä vanhempiensa kanssa. Kirjeissä hän näyttäytyy ensin nuoremmin vastaavana isoveljenä ja myöhemmin isänsä kanssa yhteistyötä tekevänä aktiivisena ja hyvin verkottuneena turkulaisena. Hänen roolissaan on kaksi ulottu-

⁴⁵⁸ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). 1014:52:14, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA; Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 3.1.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁵⁹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 21.2.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

vuotta. Toisaalta, kuten aikaisemmissa luvuissa on käynyt ilmi, hän oli vanhempiensa luotettu, eräänlainen vanhempien sijainen poikien muuttaessa pois lapsuudenkodistaan. Hänen hoidettavakseen jätettiin erityisesti nuorimman veljen valvominen Helsingissä, käytännöllisten opiskeluun ja asumiseen liittyvien asioiden hoitaminen. Kun pojat olivat opiskelijoina vanhemmille vieraassa ympäristössä ja elämänpiirissä, vanhemmat luottivat siihen, että juuri Waldemar osasi ratkaista asiat parhaalla mahdollisella tavalla. Hänestä tuli näin eräänlainen kolmas vanhempi, jonka hoidettavaksi isä uskoi rahaan ja äiti perheeseen liittyviä asioita. Tämän kolmannen vanhemman roolin tunnisti myös Evald Jahnsson, joka äitinsä mukaan oli katkerana syyttänyt onnettomasta tilanteestaan vanhempiensa lisäksi myös Waldemaria (*dett är vi pappa och jag och du som är orsaken til hans olycka*).⁴⁶⁰

Toinen ulottuvuus siinä roolissa, johon Waldemar Jahnsson vanhempiensa kirjeissä asettui, oli vanhempien odotukset täyttävän esikoisen. Hän oli näiden tulevaisuuteen suunnattujen odotusten lunastaja, eräänlainen palkinto vanhempiensa kovista ponnisteluista poikiensa kouluttamisen hyväksi. Hän oli läheinen erityisesti äidilleen, ja aikuistuuksaan hänestä tuli myös henkinen tuki ja lohduttaja. Äiti saattoi kertoa hänelle sellaisia perhehuoliaan, joista hän ei välttämättä perheen ulkopuolella tahtonut keskustella. Waldemarin rooli äitinsä tukena korostui, kun hänen veljensä ongelmat kasautuivat ja pahenivat. Vuonna 1871 Wilhelmina Jansson kirjoitti: *[Ö]frigt har jag ingen orsak at glada mig här i värden alt är tungt och mörkt endast du tröstar och sörjer för os*.⁴⁶¹

Vaikka kirjeenvaihto Waldemar Jahnssonin kanssa oli vilkasta, vanhempien kirjoittamissa kirjeissä ei viitata juuri mitenkään hänen elämäänsä ja toimintaansa perhepiiriin ulkopuolella. He eivät koskaan kysy poikansa tekemisistä tai pyydä häntä kertomaan elämästään. Heidän kysymyksensä, silloin kun niitä kirjeissä on, koskevat jotakin konkreettista, yhteistä asiaa. Vanhempien säilyneet kirjeet eivät tässä mielessä ole puolikas aikanaan käydystä keskustelusta; ne eivät kommentoi Waldemarin omissa kirjeissään ilmeisesti kertomia, häneen itseensä liittyviä tietoja ja kirjeissä ilmaistuja ajatuksia tai tunteita. Niiden perusteella ei voi rakentaa kuvaa hänen ajattelustaan tai toiminnastaan.

Kirjeenvaihdossa ei myöskään näy selviä jälkiä siitä, kuinka Waldemar Jahnsson todellisuudessa toteutti vanhempiensa hänelle asettamaa roolia. Vaikka vanhempien kirjeet poikien muutettua Helsinkiin ovat täynnä ohjeita, neuvoja ja toivomuksia poikien elämän järjestämisestä, ei niiden perusteella voi päätellä, toteuttiko Waldemar omassa elämässään ja veljistään vastaavana esikoisena vanhempiensa toiveet. Avoimeksi jää myös se mahdollisuus, että perheen pojat tekivät yhdessä tuumin kuten parhaaksi näkivät ja kirjoittivat sen jälkeen vanhemmilleen sellaisia vastauskirjeitä, joita ajattelivat näiden haluavan lukea. Tämä on mahdollista ainakin sen valossa, etteivät Waldemar ja Emil Jahnsson seuranneet vanhempiensa toiveita opiskelunsa laajuudesta ja kestosta päättäessään.

⁴⁶⁰ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 21.1.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁶¹ "Muutoin minulla ei ole mitään ilon aihetta tässä maailmassa. Kaikki on raskasta ja pimeää, vain sinä lohdutat meitä ja huolehdit meistä." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 21.1.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Evald Jahnsson nousee vanhempiensa kirjeissä näkyväksi hahmoksi, jonka elämään palataan yhä uudelleen. Kolmesta veljeksestä hän on se, josta useimmin kirjoitetaan. Hänen kauttaan Janssonin perheen kirjeenvaihdon yhdeksi keskeiseksi teemaksi nousee elämä alkoholisoituneen perheenjäsenen kanssa, väliin rinnalla kulkien, väliin etäältä katsoen. Wilhelmina ja Simon Janssonin kokemukset erityisesti Turun-vuosilta olivat niin raskaita, että ne leimasivat koko Evaldia koskevaa kerrontaa. Vanhan huolen ja murheen päälle kasaantui uusia, kun kun kävi selväksi, ettei Evald Jahnssonin kohdalla ollut kyse riehakkaasta opiskelijaelämästä, vaan alkoholinkäyttö ja velkaantuminen uhkasivat hänen osaltaan tehdä tyhjiksi vanhempien häneen kohdistamat toiveet. Tilanne tuli aiempaakin vakavammaksi, kun Evald perusti perheen, jonka yhteiselämä epäonnistui. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä Evald näyttäytyy yhä uudelleen epäonnistuvana huolen ja murheen aiheena, ja perheen mustan lampaan rooli jää pysyväksi. Hänen luonteestaan tai elämästään ei kirjeenvaihdon kautta näy muita piirteitä.

Vielä 1870-luvun alussa vanhemmat suhtautuivat varovaisen toiveikkaasti siihen, että Evald Jahnsson saisi asiansa kuntoon, toisin sanoen onnistuisi hankkimaan jos ei aivan virkaa niin kuitenkin työpaikan, jolla voisi elättää perheensä. Simon Jansson mainitsee toisinaan Evaldin eläneen *siivosti*. Wilhelmina Jansson puolestaan kirjoittaa: *[M]otte han nu kunna leva ordentligt att han skulle hålla sin sysla.*⁴⁶² Vanhempien toivoma kunnollinen elämä tarkoitti vähempää juomista ja yrityksiä opettajanuran vakiinnuttamiseksi. He eivät voineet luottaa siihen, että Evald kirjoitti vanhemmilleen totuudenmukaisesti. Hän oli pojista ainoa, jonka vanhemmat epäilivät rikkovan kirjeenvaihdon sanatonta sopimusta ja valehtelevan kirjeissään:

nytt hään [Evald]
kirjoiti että magister Polviander on tulut niin
kuuroksi ettäi hään taida tähdä enä
[sivunvaihto]
pidemältä virkansa ja henellä on vähä toivo
että saaada Sitä. mutta kuka häänän kirjoitukses tiedä[.]
kyllä se ikävä on että hään niin on mutta
mitästä auta[.]⁴⁶³

Vanhempien kirjeissä Evald Jahnssonin epiteetiksi vakiintuu ”onneton”: Simon Janssonin kirjeissä hän on *surkuteltava evaldi*, Wilhelmina Janssonin taas *den olyckliga Evald*.⁴⁶⁴ Vain Turun-vuosina, kun vanhemmat hoitivat juopuneena kaupungilta tulevaa poikaansa tai kun tämä toi luvatta tovereitaan vanhempiensa kotiin, Evald näyttäytyy tunteettomana tai suorastaan pahantahtoisena. Useimmiten hän on

⁴⁶² ”Kunpa hän eläisi kunnollisesti ja saisi pitää virkansa.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). 1014:52:8, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴⁶³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 20.2.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Janssonin perheen kirjeissä ei näy vaatimusta sellaisesta täydestä avoimuudesta ja rehellisyydestä, jota esimerkiksi Sofia Lovisa Hällström kouluun lähetetyiltä tyttäriltään kirjeissään edellytti. Anne Ollilan mukaan perheen tyttärillä ei saanut olla mitään salaisuuksia, vaan heidän oli paljastettava vanhemmilleen elämänsä pienimmätkin yksityiskohdat ja otettava vastaan näiden ohjeet. Ollila 1998, 20.

⁴⁶⁴ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 6.3.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

vanhemmilleen kuitenkin alkoholisminsa ja oman vaikean luonteensa uhri, ei aktiivinen toimija. Vanhemmat saattoivat myös kokea epäonnistuneensa kasvattajina, vaikka tätä ei suoraan sanota. 1800-luvun perheihanteessa, kuten Kai Häggman on huomauttanut, vanhempien velvollisuus oli kasvattaa lapsensa kansalaisiksi, jotka täyttävät paikkansa yhteiskunnassa.⁴⁶⁵ Wilhelmina Jansson seurasi poikansa henkisen tilan ja avioliiton kehitystä ja mainitsi usein, että tämä on ”äärettömän onneton” tai ”epätoivoinen” ja pelkäsi ajoittain tämän mielenterveyden puolesta.⁴⁶⁶

Vanhemmat näkivät Evald Jahnssonin epäonnistuvan kerta toisensa jälkeen siinä, mitä he häneltä eniten odottivat. Hänet oli koulutettu, jotta hän saisi kunnollisen toimen ja pysyvät tulot, joiden turvin hän voisi elää perheineen turvattua elämää. He näkivät poikansa edelleen ainoastaan tästä näkökulmasta, vaikka tämän todellinen kutsumus kirjailijana ja jonkinlainen menestyskin 1860-luvun lopulta lähtien oli heidän tiedossaan. Erityisesti Wilhelmina Jansson näyttää kuitenkin olleen kiinnostunut myös poikansa kirjallisesta urasta ja pyysi joskus sitä koskevia tietoja tavalla, jonka voi tulkita kannustavaksikin. Hän esimerkiksi pyysi luettavakseen vuonna 1866 ilmestynyttä kertomusta *Korpens berättelser*.⁴⁶⁷

Simon Jansson puolestaan viittaa Evald Jahnssonin kirjailijuuteen vain raha-asioista ja tuloista puhuessaan. Alla olevasta sitaatista käy ilmi, että hänen työnsä mainitaan ajoittain muiden perheenjäsenten kirjeissä. Simon Jansson viittaa tässä ainoastaan vaimonsa kiinnostukseen, ei omaansa:

kyllä se olis hyvä
ettäs saisit Siitä jotakin tian-
ter piesistä [teatterikappaleesta] kuins niin palion
vaiva neit[.] mamma pyysi
Kirjoitaman pianan[?] minga
titninkin päällä sinä olett
kirjoitan. kuin valdemar kirjoiti
että sinä olett kirjoitan[.]⁴⁶⁸

Evald Jahnsson näki itse olevansa kirjailija, joka joutui itsensä elättääkseen tekemään opettajan töitä; vanhempien silmissä hänen olisi pitänyt olla opettaja, joka kirjoittaa vapaa-aikanaan.

⁴⁶⁵ Häggman 1994, 107.

⁴⁶⁶ Evald ja Kristina Jahnsson erosivat virallisesti vuonna 1886. 1800-luvun aikana tuli mahdolliseksi hankkia avioero erivapausmenettelyn kautta. Erot olivat harvinaisia mutta lisääntyivät vuosisadan kuluessa. Sivistyneistön keskuudessa onnellista avioliittoa pidettiin yhteiskunnan perusedellytyksenä ja avioliittojen epäonnistumista paitsi henkilökohtaisina myös yhteiskunnallisina onnettomuuksina. Häggman 1994, 157–158.

⁴⁶⁷ ”Kaipaen uutisia siitä kuinka sinun näytelmäkappaleesi menee. Haluaisin myös, että lähettäisit minulle *Korpens berättelser* -kirjan, jos siitä ei ole suuria kuluja.” Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 13.10.(1866). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Sanomalehdissä julkaistuihin novelleihin perustuva *Korpens berättelser* ilmestyi kirjana 1873. Sitaatissa mainittu näytelmä (”*din pies*”) lienee ollut *Nädendahl*, *Finlands Bethesta*, joka esitettiin Arkadia-teatterissa vuonna 1867.

⁴⁶⁸ Simon Jansson Evald Jahnssonille 31.3.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Waldemar Jahnssonin asema useimpien perhekirjeiden vastaanottajana selittää hänen keskeistä asemaansa kirjekerronnassa, ja Evald Jahnssonin elämäntavat puolestaan tekivät häntä koskeneen keskustelun alati ajankohtaiseksi. Vaikeampi on selittää perheen nuorimmaisen, Emil Jahnssonin, suhteellista näkymättömyyttä vanhempiensa kirjeissä. Janssonin perhekirjeenvaihdon alkuvaiheessa syy on selvästi Emilin nuori ikä, minkä vuoksi hänen ei aluksi edellytetty kirjoittavan kollektiivisiin perhekirjeisiin. Lääkäriksi valmistuttuaan hän asui suuren osan ajasta Pohjois-Suomessa, joten häntä todennäköisesti tavattiin vain harvoin eivätkä vanhemmat sen vuoksi uutisoineet hänestä kirjeissään.

Todennäköisintä kuitenkin on, että säilyneen, Waldemar Jahnssonille osoitetun kirjeenvaihdon rinnalla on käyty myös Emil Jahnssonin kanssa kirjeenvaihtoa, joka sitten on kaikkien hänen lastensa kuoltua lapsettomina joutunut hukkaan. Emilin näkymättömyys nuoruusajan kirjeissä saattaa liittyä myös siihen, että kuten usein menneisyyden lähteissä, ristiriidat ja konfliktit jättävät enemmän jälkiä kuin tasainen ja odotusten mukaan sujuva elämä.

Vielä yksi selittävä tekijä, edellä mainittuja kiinnostavampi, saattaa olla Emilin näkymättömyyden taustalla. Waldemar Jahnssonille kirjoitetuista kirjeistä käy selvästi ilmi, että hän oli jo kirjeenvaihdon ensimmäisistä vuosista lähtien Emilin suhteen eräänlaisessa varavanhemman roolissa. Vanhemmilla ei siis ollut syytä uutisoida hänestä, koska kirjeiden vastaanottaja tunsii tilanteen heitä paremmin. Lisäksi on selvää, ettei Emil Jahnssonista ollut samanlaista huolta kuin veljeksistä keskimäisestä. Useat kirjekommentit koulu- ja opiskeluajoilta kertovatkin asioiden kitkattomasta sujumisesta.

Vaikka Wilhelmina Janssonin terveys oli perhekirjeissä keskeinen ja usein yksityiskohtaisestikin käsitelty aihe, Emil Jahnsson ei näyttäytynyt kirjeissä lääketieteen opiskelijana tai lääkärinä eikä häneltä kysytty neuvoja sairauksia koskevissa asioissa. Vaikkei hänellä Wilhelmina ja Simon Janssonin silmissä näytä olleen asiantuntijan asemaa, hänellä oli selvästi sellainen muiden kustavilaisten keskuudessa. Nissilän emäntä – joka talon myynnin jälkeen ei enää ollut sukua Janssonin perheelle – pyysi häneltä tietoja kättilöopinnoista. Asian hoitamisen tapa on kiinnostava, sillä myös tässä asiassa Simon Jansson välitti Emil Jahnssonille osoitetun kysymyksen tämän vanhimman veljen kautta:

Nissilän Ementä pyysi minun
kirjoitaman Sinulle että Jos Sinä
olisit niin hyvä, ja kirjoitaisit
Emilil, ja pyytäisit hänen kysy
men Sielä klinikas, jos Sinä [sinne] ottetan
Sämoitia opin [semmoisia oppiin], joka aikovat
ola avuliset Lapsen Synytemisen
Tarpeisa, hänellä olis halu Sinä
mänä [sinne mennä], ja kuinka kauvan Sielä
koulusa tavalisesti, tule oleman[.]
hään on 30 vuoden Jesä [iässä], ja
että hään kirjoitais vastauksen
[sivunvaihto]
että Emäntä Sais kuula

mitä Sielä kuulu.⁴⁶⁹

Wilhelmina ja Simon Janssonin säilyneiden kirjeiden perusteella näyttää siltä, että vaikka esikoisen keskeinen asema liittyikin monella tapaa muista veljeksistä huolehtimiseen, se toteutui myös osin heidän kustannuksellaan. Kirjeissä on kohtia, joissa vanhemmat kääntyvät esikoisensa puoleen myös silloin, kun asia liittyy hänen veljiensä ammatillisen asiantuntemuksen alueelle. On helppo nähdä, että muut veljet olisivat voineet kokea tämän vähättelevänä ja loukkaavana. Näin on esimerkiksi silloin, kun Simon Jansson pyytää selvittämään joltakin helsinkiläiseltä lääkäriltä sairauden hoitoa koskevan kysymyksen, ja antaa tehtävän hoidettavaksi Waldemarille eikä hänen lääkäriksi opiskelevalle veljelleen.⁴⁷⁰ Samoin Wilhelmina Jansson kääntyi hyväntekeväisyystapahtumaa ja sen teatteriesitystä suunnitellessaan Waldemarin puoleen, vaikka Evald oli tässä vaiheessa paitsi kirjoittanut näytelmiä myös saanut niitä julkisesti esitetyiksi.⁴⁷¹ Nämä välähdykset kirjeistä vahvistavat sitä kuvaa, että pojat säilyttivät vielä aikuisinakin vanhempiensa silmissä koulu- ja opiskeluaikana vakiintuneet roolinsa, jossa Waldemar oli veljiään taitavampi ja luotetumpi.

⁴⁶⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 24.3.1882. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁷⁰ "kirjoita Sinä meidän puolestan Evaldila että pikku ainila on vilu tauti mutta mamma ja minä voime hyvin[.] jos olisi jotain seän kaltaista vilu taudin lekitä kuin äi olis nii paha kuin kinini että sain ainin otaman sisen[.] kysy Sinä tohtoreilta ja kirjoita Siten tänä. Kiitä Sinä Emili kirjein edästä Sillä en me taida molemilla kirjoita." Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 1.3.1873. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁷¹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (päiväämätön). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

5. KIRJE ARJEN KUVAAJANA JA ARKISEN TOIMINNAN VÄLINEENÄ

Heikin
Johanes on nytt juuri otamas
mamma että. Leipoman, että
tule Semoisia ohkaisia Leipiä
kuin meilä pruukataan, Evas
tina sano että se on parempi
että mamma tule Leipoman
että sa mieltäsi myöden, ja
nijn pian kuin nä kuivu
vat, niin hään tulevat tuoma
nä, turkun, heilä on muuton
kin. asia, ni se pasa valan
Hyvin⁴⁷²

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeet täyttyvät jokapäiväisistä töistä ja tapahtumista sekä käytännön asioiden hoitamisesta toisaalla asuvien poikiensa kanssa – kuten yllä olevassa lainauksessa, jossa kerrotaan Wilhelmina Janssonin lähdöstä leipomaan nuorempien sukulaisten luokse. Kirjeistä muodostuu rikas ja yksityiskohtainen lähde saariston ihmisten elämään ja elinolosuhteisiin, arkiseen työhön sekä materiaaliseen kulttuuriin. Kotitalouteen liittyvien asioiden lisäksi kirjeenvaihto kertoo pienimuotoisen talonpoikaispurjehduksen arjesta, lasteista, tuloista ja matkoista.

Kirjeiden tutkijat, kuten Britt Liljewall, ovat kiinnittäneet huomionsa kirjeiden syvällisiin funktioihin kirjoittajan ja vastaanottajan elämässä. Kirjeet palvelevat tarpeita, jotka liittyvät kahden eri paikkakunnalla olevan ihmisen keskinäisen yhteyden vaalimiseen sekä yksilön ja yhteisön välisten suhteiden ylläpitoon ja vahvistamiseen. Janssonin perheen kirjeenvaihto osoittaa, että kirjeenvaihdon yksi keskeinen ja tärkeä funktio on ennen puhelinten aikakautta ollut syvällisempien tarpeiden ohella hyvin konkreettinen: sen avulla on hoidettu monenlaisia arkisia asioita, jotka ovat olleet jokapäiväisen elämän kannalta välttämättömiä, kun perheenjäsenet ovat asuneet eri paikkakunnilla. Perheen kirjeissä lähetettiin papintodistuksia, jäljitettiin väärään paikkaan joutuneita kirjoja, hansikkaita ja lakanoita, neuvoteltiin saappaiden teettämisestä suutarilla ja sovittiin kyydeistä ja majoituksesta seuraavaa tapaaamista varten. Sen lisäksi kirjeitse hoidettiin monenlaisia raha-asioita, sekä yksityisiä kuten rahansiirtoja vanhempien ja poikien välillä että Simon Janssonin ammattiin liittyviä, joissa usein tarvittiin kaupungissa sijaitsevaa pankkia.

Arjen⁴⁷³ historiallinen tutkimus on kohdistunut elämän konkreettisiin edellytyksiin, jokapäiväiseen toimintaan sekä yksilöllisiin kokemuksiin kuten asumiseen ja

⁴⁷² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 22.2. (ei vuotta). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

työhön, vaatetukseen ja syömiseen, rakkauteen ja vihaan, ristiriitoihin ja yhteistyöhön, muistoihin, huoliin ja toiveisiin.⁴⁷⁴ Ympäristöinä ovat olleet pienet lähiyhteisöt kuten koti, työpaikka, kylä ja koulu. Kun arjen historian määritelmä leviää helposti kattamaan kovin monenlaisia olosuhteita, tunteita ja kokemisen tapoja, on selvempi määrittellä se toiminnan kautta, kuten tekee saksalainen sosiaalishistorioitsija Dorothee Wierling. Silloin arkielämä on joustavarajainen jokapäiväisen toiminnan alue, jolle on leimallista, että sen piirissä ihmiset pystyvät omalla käyttäytymisellään vaikuttamaan suoraan lähiympäristöönsä.⁴⁷⁵ Arkielämän piiri liittyy aina tiettyyn yhteisöön ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Se on avoin rajoittamattomalle määrälle erilaisia kokemuksia, jotka kuitenkin ovat riippuvaisia ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen muutoksen temposta. Arjessa ei ole yksilöllisiä, muista irrallaan olevia toimijoita, vaan muut ihmiset vaikuttavat aina yhden yksilön arkeen ja sitä rajoittavat sellaiset yleiset olosuhteet, joihin ihminen ei itse arkisella toiminnallaan voi vaikuttaa.⁴⁷⁶ *Alltagsgeschichte* -suuntauksen perustajiin kuuluva Alf Lüdke korostaa arkielämän avainkäsitteenä toisteisuutta (*repetitiveness*), rutiineja, jotka päivästä toiseen samanlaisina kertautuessaan vähentävät arjen epävarmuutta.⁴⁷⁷

Arki näkyy Janssonin perheen kirjeissä lyhyinä, yksityiskohtiin tarkentuvina lähikuvina, välähdyksinä. Ympäristöä, olosuhteita, ihmisiä ja töitä ei kuvata perusteellisesti eikä asioita aseteta laajempiin yhteyksiinsä. Kirjeissä ei kuvata uusia asioita, vaan vanhemmat kertovat niissä elämästään ympäristössä, jonka kirjeiden vastaanottajat läpikotaisin tuntevat. Tilanne on siis aivan toinen kuin esimerkiksi paljon tutkituissa siirtolaisten kirjeissä, joissa kauas vieraille maille lähtenyt kertoo kotiin jääneille uudesta elämästään ja sen olosuhteista. Janssonin perheen kirjeissä arki näkyy kuulumisista kertomisen taustalla: vanhemmat ikään kuin kertovat pojilleen, missä kohtaa tuttua arkea he kirjoittaessaan ovat. Kirjeessä saatetaan esimerkiksi kertoa tarkasti tekeillä olevan rakennustyön vaiheesta, mutta siinä ei mainita, miksi Janssonit päättivät laajentaa taloaan tai mistä he olivat saaneet siihen tarvittavat varat. Nämä ovat asioita, joista on todennäköisesti jo keskusteltu perheenjäsenten tavatessa. Egodokumenttien kentässä kirjeenvaihto tulee arjen ja työn kuvauksiinsa lähelle maaseudun työtä ja tapahtumia tallentavia muisti- tai päiväkirjoja.

Arjen elämästä kertovat tekstit tarkentuvat sellaisissa kohdissa, joissa poislähteneiden ja paikoilleen jääneiden perheenjäsenten maailmat tavalla tai toisella leikkaavat toisensa: kun pyydetään ja lähetetään tavaroita tai elintarvikkeita, hoidetaan yhteisiä raha-asioita, sovitaan matkoista ja tapaamisista. Näistä asioista kirjeissä on paljon yksityiskohtaista tietoa. Samalla osa jokapäiväisen elämän kulusta jää kirjeissä kokonaan näkymättömiin, ja sen hahmottamisessa kirjeiden ymmärtämisen taustaksi tarvitaan muita lähdeaineistoja. Arjesta kertovina historiallisina lähteinä kirjeet korostavat muutoksia tai poikkeamia jokapäiväisen elämän tasaisessa kulus-

⁴⁷³ Termejä "arki", "arkipäivä" ja "jokapäiväinen elämä" käytetään tässä toistensa synonyymeinä ja "arjen historiaa" käännökseenä termeille *Alltagsgeschichte* / *History of everyday life*.

⁴⁷⁴ Lüdtker (1985) 1995, 3.

⁴⁷⁵ Arki yhdistetään usein "tavallisiin ihmisiin". Vastaväitteenä on esitetty, että myös Bismarckilla oli "arkielämä" (*everyday life*). Wierlingin mukaan ero on siinä, että useimmilla ihmisillä on vain arkielämä, eikä heidän toimintansa ja vaikutuksensa ulotu sen ulkopuolelle, kun taas Bismarckilla ja muilla suurmiehillä on lisäksi julkinen elämä. Wierling (1985) 1995, 151.

⁴⁷⁶ Wierling (1985) 1995, 151.

⁴⁷⁷ Lüdtker (1985) 1995, 5.

sa. Niissä keskitytään uutisiin, tapahtumiin, kertomisen arvoisiin asioihin. Lüdtken tarkoittama toisteinen arki näkyy näiden pienimuotoisten tapahtumien taustalla. Simon Jansson kirjoittaa esimerkiksi vuonna 1862: [...] *kyllä jet [jää] pian viellä yksi 3 viiko merese Seisovat. Minun Täyty mäne alusta Reda man.* Joka vuosi toistuva jäiden lähtö ja laivurin ammattiin kuuluva jokakeväinen aluksen kunnostaminen mainitaan taustana sille, että hän arvioi lähtevänsä kolmen viikon kuluttua Turusta Kustaviin.

Arjen kuvausten tiheydessä eri egodokumenttien tyypit poikkeavat merkittävästi toisistaan. Erityisesti pitkää elämänkaarta ja sen tärkeitä tapahtumia kuvaavat muistelmat tai omaelämäkerrat, mutta myös omaa elämää, ajatuksia ja tunteita pohdiskelevat päiväkirjat, jättävät usein kokonaan ulkopuolelleen sellaiset tutut käytännön asiat, jotka toistuvat jotakuinkin samanlaisina päivästä ja vuodesta toiseen. Kirjoittajan näkökulmasta ne eivät ole kiinnostavia eikä niitä tarvitse kirjata itseä tai mahdollisia tulevien sukupolvien lukijoita varten. Kirjeet ovat kuitenkin nykyhetken lujasti kiinnittyvä kirjoittamisen laji, jonka funktio on paitsi yhteyden säilyttäminen poissaolevan kanssa myös moninaisten käytännöllisten asioiden järjestäminen. Arjesta säilyy näin kirjallisessa muodossa sellaisia yksityiskohtia, jotka tavallisessa elämässä hoidettaisiin suullisesti; vain maantieteellinen etäisyys tekee välttämättömäksi kirjata perunoiden hintaan, lehmän poikimiseen tai vaatteiden valmistamiseen liittyvä tietoja.

Koti ja kotitalous

Simon ja Wilhelmina Jansson rakensivat kotitalonsa Fredsbon Kustavin kirkonkylään ilmeisesti talvella 1841–1842. Ensimmäinen merkintä talosta ja sen asukkaista on kirjattu rippikirjaan huhtikuussa 1842. He olivat menneet naimisiin 1838, jolloin Wilhelmina Widbom oli muuttanut Nissilään, Simon Janssonin kotitaloon, ja siellä syntyi 1841 perheen esikoinen. Nuori perhe ei rakentanut Fredsbota Nissilän tiluksille vaan kappalaisen virkatalon Pietilän maalle. Wilhelmina Jansson oli asunut Pietilässä tätinsä kanssa avioliittoonsa asti.⁴⁷⁸ Tämä muutti Fredsbohon ja asui Janssonin perheen kanssa kuolemaansa saakka. Perheen kolme tärkeää taloa, Nissilä, Pietilä ja Fredsbo sijaitsivat Kustavin kirkon vieressä kivenheiton päässä toisistaan. Kulkuyhteydet olivat erinomaiset: meren ranta oli aivan vieressä ja Turun ja Tukholman yhdistävä suuri postitie kulki talojen läheltä.

Fredsbot ei Janssonien kirjeissä koskaan mainita nimeltä; niissä se on aina ”koti”. Fredsbon nimeä ei ilmeisesti myöskään käytetty samalla tavalla asukkaitensa identifionnissa kuin vanhojen kantatalojen nimiä, vaan Simon Jansson tunnettiin muistitiedon mukaan ”Nissilän Simuna” vanhan kotitalonsa mukaan. Talosta ja sen konkreettisista olosuhteista kerrotaan ainoastaan silloin, kun siihen liittyy uutisia. Simon Janssonin kirjeet kertovat kevättalvesta 1867 alkaen talon laajennustöistä.

⁴⁷⁸ Anna Sofia Hyllegren oli jäänyt leskeksi jo vuonna 1834, jolloin Kustavin kappalainen Mikael Åkerblom kuoli. Hänet ja Wilhelmina Widbom on rippikirjoissa merkitty kappalaisen virkatalon Pietilän asukkaiksi myös kappalaisen kuoleman jälkeen. Pietilässä asui Åkerblomin jälkeen useita kappalaisia. Johan Lagerstedt muutti vastaviihtyn vaimonsa Johanna Sofia Bergrothin kanssa Pietilään 1841, ja hänen perheensä oli tärkeä osa Janssonin perheen sosiaalista verkostoa.

Työt jatkuivat usean vuoden ajan ja ajoittuivat pääasiassa kevättalveen ennen purjehduskauten alkamista:

minä meinan
 kevellä maalata se uudän huonän
 ja Friskata vanhat, ja kartano aidan
 kansa maalata[.]
 [sivunvaihto]
 minä olän jo ostan punna maali[.]
 paatin minä toin jo mennällä viiko
 kotio että saa sään [sen] redata, makasiini
 minä panen uudän lauta katon se
 vanha on huono ettäi sittä sovi maa-
 lata[.]⁴⁷⁹

Simon ja Wilhelmina Janssonin perukirjoista sekä Fredsbon huutokauppapöytäkirjasta vuodelta 1893 selviää, että taloon kuului alunperin ainoastaan sali, kamari, keittiö sekä ”porstua kuistin kanssa”. Tässä rakennuksessa asui 1850-luvun alussa kahdeksanhenkinen perhe. Simon Janssonin kuvaamissa rakennustöissä taloa laajennettiin rakentamalla siihen toinen sali ja kuistillinen porstua.⁴⁸⁰ Saleja oli Varsinais-Suomen maalaistaloissa jo 1700-luvulla – saliksi alettiin silloin kutsua parituvan toista huonetta, joka kalustettiin juhliä ja vieraita varten ja joka ei ollut arkikäytössä.⁴⁸¹ Ainakaan ennen Fredsbon laajennusta Janssonien sali on tuskin voinut olla varattuna pelkästään vieraskäyttöön. Waldemar Jahnsson kuvaili 1890-luvulla vanhempiensa kotia selvästi talonpoikaisemmin termein: hänen mukaansa talossa oli tupa ja kolme kamaria.⁴⁸²

Talon kalustuksesta ja muusta varustelusta mainitaan kirjeissä harvoin, joten niitä koskevat tiedot perustuvat Simon ja Wilhelmina Janssonin perunkirjoituksiin vuosilta 1887 ja 1892. Silloin talo oli hyvinkin mukavasti kalustettu: siellä oli muun muassa topattu sohva, 11 topattua ja seitsemän muuta tuolia sekä kaksi keinutuolia. Tuolien määrä kertoo, että talossa oli varauduttu vieraisiin, ja samasta kertovat puolitoista tusinaa kahvikuppia ja 22 pikaria. Salissa on ollut messinkisiä ja tinaisia kynttilänjalkoja ja seinällä peili sekä keisariparin kuva ja muita tauluja. Ainakin uusi sali on ollut sisältä tapetoitu. Satulipeili lienee ollut piirongin päällä, mutta merenkulkijoiden suosimaa posliinikoiraparia talossa ei ollut. Englannista tuliaisina tuodut koirat olivat suosittuja Kustavissakin; niiden puuttuminen johtunee siitä, etteivät Simon Janssonin matkat ulottuneet Itämeren kauemmas.⁴⁸³

⁴⁷⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 23.3.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁸⁰ Simon Janssonin perukirja 2.11.1887 sekä Wilhelmina Janssonin perukirja 1.8.1892. 2. Suvun asiakirjat 1850-luku–1950-luku. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA..

⁴⁸¹ Relas 2001, 84.

⁴⁸² Simon ja Sofia Wilhelmina Janssonin perillisten lahjoitusasiakirja Kivimaan seurakunnalle 30.3.1892, luonnos. A Biographica, talousasiakirjat. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴⁸³ Simon Janssonin perukirja 2.11.1887 sekä Wilhelmina Janssonin perukirja 1.8.1892. 2. Suvun asiakirjat 1850-luku–1950-luku. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Jukka Relaksen mukaan kustavilaisissa taloissa saattoi olla kymmeniä puutuoleja vieraita varten, ja isoihin tilaisuuksiin niitä lainattiin lisää naapureilta. Keisarin kuva oli myös Alastalon salin seinällä. Relas 2001, 88.

Perukirjat vahvistavat kirjeteksteistä välittyvän vaikutelman: Janssonin perheessä arjen aika rytmittyi jo kellojen mukaan.⁴⁸⁴ Perheessä oli sekä seinäkello että kaksi taskukelloa. Kellonaikoja ei kirjeissä yleensä mainita tavallisista arjen askareista puhuttaessa, vaan tieto tarkasta kellonajasta liitetään niissä tärkeään tapahtumaan ikään kuin vahvistamaan sen merkitystä. Simon Jansson mainitsee kellonajan usein kertoessaan lähiympäristössään tapahtuneista kuolemantapauksista: *neity holmen kuoli eilän Kelo 11. e.p. päivä* tai *Satul maakari Lindström on tännä pän aamula kelo 4. herrasa edäs menytt.*⁴⁸⁵ Hän mainitsee ajan myös kertoessaan vevänsä Turussa vekselin pankkiin: *kelo 11. toista saa Rahat för eninks pankista että nytt on kovasti hyvä asia että minä itse tulin* tai selostaessaan postin viipymistä: *posti oli nytt tulut Kivimaala jo lauandaiehtola Kelo 7 ja äi nytt olut veskasa miten Hforsin tietoa.*⁴⁸⁶ Ennen kaikkea kellonaika mainittiin kirjeissä usein toistuvissa matkojen kuvauksissa: *Kelo oli ½ 11 ennän kuin kotio tulime* tai *Sunundai aamusta oli itä pohia tuuli ja Kelo ½ 6 jelken puolenpäivän tulin Lypertön ja Leksin maarian päivän aaton ehton ja tulin takasin maarian päivän kelo 4 ehtopuola.*⁴⁸⁷ Myös Wilhelmina Jansson liittyy matkojen kuvauksiin kellonaikoja: *lördan klockan 11 reste vi mot vin så di arbeta rysligt för at slippa ut ifron ån.*⁴⁸⁸ Hänen kirjeestään on myös yksi harvoista tiedoista kirjeiden kirjoittamisen ajasta. Maaliskuussa 1861 hän päättää kirjeensä Waldemarille: *god natt min älskade gosse[.] det är klockan 9 om fredags qväln.*⁴⁸⁹

Taskukellot olivat arvokasta omaisuutta. Perukirjassa Simon Janssonin kellojen hinnaksi on arvioitu 8 ja 18 markkaa; kalliimpi näistä kuului kuolinpesän arvokaimpiin esineisiin. Kun tällainen arvoesine kulki mukana, se oli altis varkauksille. Simon Jansson menetti kellonsa varkaille ainakin kahdesti, molemmilla kerroilla Turussa. Vuonna 1876 hänen Aurajokeen ankkuroidusta laivastaan varastettiin muun omaisuuden ohella hopeinen taskukello, ja kolme vuotta myöhemmin häneltä varastettiin Turussa hopeinen ankkurikello.⁴⁹⁰

Fredsbossa oli myös esineitä, joita yleensä näki vain säätyläiskodeissa. Kodissa oli ainakin 1880-luvulta alkaen klaveeri. Soitin oli ilmeisesti vanha ja huonossa kunnossa, koska sen arvo on molemmissa perunkirjoituksissa arvioitu pienemmäksi kuin piironkien. Se on saattanut tulla taloon joko perheen poikien kautta tai kappalaisen lesken aikoinaan tuomien esineiden mukana. Kustavin pappilassa oli ainakin

⁴⁸⁴ 1800-luvun agraariyhteiskunnassa aika voitiin usein määritellä valon tai työtehtävien mukaan, eikä täsmällistä tietoa kellonajasta yleensä tarvittu. Lennätin ja erityisesti rautateiden rakentaminen edellyttivät tarkkaa ajanlaskua, mutta erilaiset käsitykset ajan merkityksestä elivät pitkään rinnakkain. Ollila 2000, passim.

⁴⁸⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 9.5.1868, Helander-Jansson -suvun arkisto, kansio 1, TMA; Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 17.2.1862, 1014:49:2, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴⁸⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.4.1869, 1014:49:7, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA; Simon Jansson Emil Jahnssonille 6.2.1871, Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁸⁷ Simon Jansson Evald Jahnssonille 8.4.1866 sekä Waldemar Jahnssonille (päiväys *Kivimaalta 13. Sun. Kolminaisuudenpäivästä*), Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁸⁸ "Luantaina kello11 lähdimme vastatuuleen ja saimme tehdä kovasti töitä päästäksemme ulos joelta." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁸⁹ "Hyvää yötä rakas poikani.Kello on 9 perjantai-iltana".Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. 1014:51:3, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁴⁹⁰ *Underrättelser från poliskammaren i Åbo, Åbo Underrättelser 20.9.1876 ja 9.9.1869. Ankkurikello ("ett silfverrankarur, gående på 15 stenaar")* tarkoittaa tässä taskukelloa, ei ankkuroinnissa ja sumussa käytettävää laivan ankkurikelloa.

1860-luvun lopulla fortepiano, sillä Simon Jansson mainitsee sen kertoessaan kirjeessään pappilan väen muutosta.⁴⁹¹ Perheen poikien koulutukseen ja asemaan oppisäädyn jäsenenä viittaa kodin kalustuksessa kirjahylly, jossa oli *Raamattu* ja sen lisäksi ”iso joukko vanhoja kirjoja”. Valitettavasti perukirjassa ei ole katsottu tarpeelliseksi yksilöidä kirjoja. Niiden arvoksi on laskettu yksi markka, puolet *Raamattun* arvosta.⁴⁹²

Punaiseksi maalatun asuinrakennuksen lisäksi Fredsbohon kuului makasiini, pihatto ja lato sekä puuhuone. Rannassa oli vielä veneiden ja niiden varusteiden säilyttämiseen käytetty rantpuori eli rantahuone, joka Simon Janssonin kuoleman jälkeen myytiin.⁴⁹³

Fredsbo oli varsin pieni verrattuna esimerkiksi Volter Kilven kuvaamaan, merenkululla vaurastuneeseen Alastaloon, jonka isäntäväki esiintyy ajoittain Janssonin perheen kirjeissä. Lypertön saarella sijaitsevassa Alastalossa oli salin lisäksi tupa, tupakamari, kaksi muuta kamaria sekä porstua, tampouri ja kuisti.⁴⁹⁴ Kilpi on kuvannut merenkulun vaikutusta 1800-luvun loppupuolen Kustavin materiaaliseen kulttuuriin. Nuoret miehet ansaitsivat merimiehinä, ja suurien laivojen omistus oli jakaantunut isolle joukolle osakkaita. Merenkulun tuoma vauraus ulottui pitäjässä laajalle. ”Rakennettiin avaroita, komeita asuntorakennuksia, seinille ilmestyi leveäkehyksisiä tanskalaisia peilejä, astiakaappeja koristivat englantilaiset porsliiniasiat, tuskimpa oli sitä parempaa talonpoikaistaloa, jossa vierasta ei olisi kestetty Espanjan ja Ranskan viineillä, pieninkin merimiehen mökki siveltiin öljymaalilla ja sai akkunakehyksensä ja nurkkalautansa valkoisiksi.”⁴⁹⁵

Perheyhteisö

Kun Janssonin perheen kirjeenvaihto jatkui kolmattakymmenettä vuotta, ehti se perheyhteisö, jonka kanssa Wilhelmina ja Simon Jansson kotinsa jakoivat ja josta he kirjeissään kertovat, muuttua moneen kertaan. Perheen muuttaessa vastavalmistuneeseen Fredsbohon siihen kuului vanhempien lisäksi esikoinen Waldemar sekä Musteri, Anna Sofia Hyllegren. Perhe kasvoi vuoden 1841 ja 1853 välillä viisilapsiseksi, ja suurimmillaan siihen kuului kahdeksan henkeä. Ainoa tytär, vuonna 1846 syntynyt Ida Sofia eli vain vähän yli kymmenvuotiaaksi, ja nuorimmainen Albin Alfred kuoli puolitoistavuotiaana 1853. Perhekirjeenvaihdon alkaessa vuonna 1859 perheen muodostivat vanhemmat, kolme poikaa ja Musteri.

⁴⁹¹ Simon Jansson Waldemar Janssonille 9.5.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁹² Simon Janssonin perukirja 2.11.1887 sekä Wilhelmina Janssonin perukirja 1.8.1892. 2. Suvun asiakirjat 1850-luku–1950-luku. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. – On huomattava, että tiedot Fredsbon esi-neistöstä olivat ajalta, jolloin Simon ja Wilhelmina Janssonin varallisuus lienee ollut suurimmillaan. Poikien kouluttaminen ei enää vinyt varoja, ja perheellä oli ollut käytettävissään tavallista enemmän rahaa sen jälkeen kun Simon Jansson oli myynyt jahtinsa.

⁴⁹³ Simon Janssonin perukirja 2.11.1887 sekä Wilhelmina Janssonin perukirja 1.8.1892. 2. Suvun asiakirjat 1850-luku–1950-luku. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁴⁹⁴ Relas 2001, 94. Relaksen tiedot koskevat Kilven romaanin esikuvana ollutta todellista Lypertön Alastalooa, joka poikkeaa jonkin verran romaanin kuvauksesta.

⁴⁹⁵ Kilpi 2001b, 25.

Anna Sofia Hyllegren näkyy kirjeissä hiljaisena taustahahmona. Hän oli selvästi perheen jäsen ja aina läsnä terveisten lähettäjänä ja vastaanottajana, mutta muutoin hänet mainitaan ohimennen eikä hänen tekemisistään tai mielipiteistään juuri kerrota. Se on hiukan yllättävää, sillä Musteri oli tärkeä henkilö Janssonin perheen kouluttaessa poikiaan, vastasihan hän alkuvaiheessa Turun koulukortteerin taloudesta. Taka-alalle jääminen saattaa selittyä sillä, että hän oli kirjeenvaihdon alkaessa jo yli kahdeksankymmenen. Varhaisimmissa kirjeissä mainitaan vielä yhteisistä vierailuista turkulaisten tuttavien luona, ja Anna Sofia Hyllegrenin asema Kustavin kapalaisen leskenä ja siis säätyläistöön kuuluvana on epäilemättä vaikuttanut siihen, keiden kanssa Janssonin perhe seurusteli. Kirjeissä on 1850- ja 1860-luvun taitteessa myös tietoja käytännön asioista, jotka Musteri oli ottanut hoitaakseen, mutta sen jälkeen hänen terveystensä ilmeisesti heikentyi. Musteria koskevat lyhyet maininnat liittyvätkin kirjeissä hänestä huolehtimiseen, jonka Wilhelmina Jansson epäilemättä koki raskaana perheen asuessa lukukausien aikana kahdella paikkakunnalla. Kirjeissä mainitaan, ettei Musteri tahdo tulla toimeen kun Turun-kodissa on paljon vieraita, ja säälitään Wilhelmina Janssonia, joka ei tätinsä heikon kunnan vuoksi pääse matkustamaan muiden lailla Turusta kotiin Kustaviin. Anna Sofia Hyllegreniä koskevissa maininnoissa huomio kiinnittyy siihen, ettei hänen yhteydessään juuri ilmaista tunteita. Hänen heikosta terveydestään puhuttaessa ei esimerkiksi käytetä sanaa *raukka* tai *stackars*, joita Simon ja Wilhelmina Jansson muiden perheenjäsenten vaikeuksista kertoessaan viljelivät. Erityisen lakonisena näyttäytyvät maininnat Anna Sofia Hyllegrenin kuolemasta ja hautajaisista vuonna 1864. Simon Jansson toteaa kirjeessään Waldemarille lyhyesti, että *Evald sanoi jo musterin kuoleman*. Hän kertoo hautajaisista vain päivämäärän, papin ja lukkarin nimet sekä sen, että *mahanpanias väke äi olut muualta kuin kivimaan laise*.⁴⁹⁶ Tämä on jyrkässä kontrastissa sen kanssa, että joistakin muista lähipiirin sairauksista ja kuolemantapauksista kertoessaan hän saattoi kuvata kuolemaa tarkkaan, ilmaista suruaan ja siteerata uskonnollisia tekstejä.

Wilhelmina Jansson kasvatti ja koulutti kolme poikaa, ja heidän sosiaalinen nousunsa ja tulevaisuutensa olivat hänen elämässään keskeinen asia. Ainoan tyttären, 10-vuotiaan Ida Sofian kuolema vaikuttaa kuitenkin olleen menetys, jota poikien elämän seuraaminen ja tukeminen ei äidin elämässä voinut korvata. Wilhelmina Jansson näyttää vuosien varrella eri tavoin etsineen perheeseensä tyttärtä. Fredsbohon oli jo Idan eläessä tullut piiaksi 14-vuotias kustavilainen torpparintytär Eeva Liisa (Elise) Kustaantytär, joka toimi välillä piikana myös naapurissa pappilassa. Vaikka hänet on rippikirjaan merkitty piiaksi, hän oli erään tiedon mukaan Janssonin perheessä kasvattityttären asemassa. Hän pysyi Janssonin perheen sosiaalisessa verkostossa vuosikymmeniä, mutta ei enää piikana vaan säätyläistön jäsenenä. Janssonin perheen poikia oli 1850-luvun alussa kesän ajan opettamassa nuori pappi ja opettaja Gustaf Wilhelm Bergroth Uudestakaupungista, ja hän solmi avioliiton Elisen kanssa. Heidän poikansa oli arkkipiispa Elis Bergroth, jonka elämäkerturi Sigfrid Sirenus on kuvannut Gustaf Wilhelm ja Elise Bergrothin avioliittoa ihanteellisen onnelliseksi. Hänen mukaansa Elise Bergroth oli koulusivistyksen puutteesta huolimatta älykäs ja opinhaluinen nainen, vaikka Uudenkaupungin seurapiirit vie-

⁴⁹⁶ Simon Jansson ja Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille 11.3.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:50:1, KIA.

roksuivatkin torpparin tyttäätä ja entistä piikaa. Leskeksi jäätyään Elise Bergroth piti Turussa koulukotia lukiolaisille, ja Janssonin perheen kirjeistä selviää, että hän seurusteli pojista ainakin Emil Jahnssonin kanssa.⁴⁹⁷

Ida-tyttären kuoleman jälkeen vuonna 1858 Fredsbohon muutti orvoksi jäänyt nelivuotias pikkutyttö, Sofia Wilhelmina Janssonin kaima, Sofia Wilhelmina Sofiantytär, Laupuksen Simolan rusthollin piian avioton tytär. Vaikka hänet merkittiin rippikirjaan Fredsbon kohdalle kasvattityttäreksi, hän jäi taloon vain kahdeksi vuodeksi. Kuusivuotiaana hän muutti jälleen kasvatiksi uuteen kotiin, Siusluodon säterin Huhtalan torppaan.⁴⁹⁸ Sofiasta on kirjeissä vain lyhyt maininta vuodelta 1860 (*me kuulin että Sofia on vähä kipie*⁴⁹⁹), eikä niiden perusteella selviä, miksi hän lähti Janssonin perheestä. Lähdön ajankohta viittaa yhteen mahdolliseen syyhyn: Wilhelmina Janssonin oli muutettava lukukausien ajaksi poikiensa kanssa Turkuun, kun Musteri ei enää pystynyt vastaamaan koulukortteerista.

Janssonin perheen elämässä tärkeäksi henkilöksi muodostui kustavilaisen Istron rusthollin tytär Kristina Österman. Istron isäntäväki oli koko 1860-luvun läheisesti tekemisissä Janssonien kanssa, ja kirjeistä selviää, että perheen tytär oli erityisen kiintynyt Wilhelmina Janssoniin. Kristina Österman solmi vuonna 1869 avioliiton Evald Janssonin kanssa, ja nuori pari muutti asumaan Janssonien kotiin. Heidän avioliittonsa oli monella tapaa vaikea, ja he asuivat lopulta Fredsbossa vain ajoittain 1870-luvun alkupuolella. Kristina mainitaan Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä usein. Kun Evald ja Kristina vasta suunnittelivat avioliittoa, Wilhelmina Jansson kirjoitti toivorikkaana, että mikäli nuoret menevät naimisiin, on kuin hän saisi Ida-tyttärensä takaisin (*då vure det ongefär som jag skule ha fåt min ida till bakas*).⁵⁰⁰ Hänellä oli kuitenkin avioliiton onnistumisen mahdollisuuksista omat epäilyksensä, ja myös Evald Jansson näytti suhtautuneen liittoonsa ristiriitaisin tuntein.⁵⁰¹ Liittoa puolsi Janssonin perheen näkökulmasta se, että Kristina oli paitsi ystäväperheen tytär myös varakkaan rusthollarin ainoa perillinen – ja Evald Jahnsson oli jo naimisiin mennessään pahasti velkaantunut.⁵⁰² Myöhemmin niin Kristinasta kuin Evaldistakin kirjoitettiin kirjeissä paljolti heidän ongelmiansa kautta.

⁴⁹⁷ Sirenus 1954, 10–17. Eeva Liisa Kustaantytär esiintyy mm. ylioppilasmatrikelissa sukunimellä Eva Elise Lindholm – sukunimen alkuperä ei ole tiedossa. Tieto siitä, että Elise Bergholm olisi ollut Janssonien kasvattitytär, on peräisin Elis Bergrothin elämäkerrasta. Rippikirja – jonka pitäjä tunsu Elisen ja tämän olosuhteet hyvin – olisi tuskin merkinnyt kasvattitytärtä epähuomiossa piiksi. Kyse voi olla siitä, että kun Elise Bergrothin vaatimattomasta taustasta tuli hänen avioituessaan taakka, hän tai hänen uusi sukunsa muokkasi sitä sopivammaksi tulkitsemalla torpan tyttären kappalaisen lesken kotitaloudessa eläneeksi kasvattityttäreksi. Tämä viittaa joka tapauksessa Elisen ja Janssonin perheen läheisiin väleihin.

⁴⁹⁸ Kustavin kappelin rippikirja 1856–1862. Arkistolaitoksen Digitaaliarkisto.

⁴⁹⁹ Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.–9.3.1860. 1014:48:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁰⁰ Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.3.(1868?). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁰¹ "Mycket skulle jag ännu hafva att säga, men jag är så underbart konfus, allt sen den famösa dagen den 30 Sept, att jag knappast vet hvad jag skulle tänka. Rikedom å ena sidan, otillfredsställda hjärnan å den andra jemte fruktan för allt det obehagliga kraket de kunde åstadkomma, brist och dock icke brist. Se der saker, som göra, ett jag af min lycka knappt kan njuta en åttandedel", Evald Jahnsson kirjoitti tulevasta avioliitostaan Waldemar Jahnssonille 14.10.1867. 1014:4:24, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁰² Tilanne muuttui 1890-luvulla. Kristinan isä Mikael Österman solmi leskeksi jäätyään uuden avioliiton oman lapsenlapsensa ikäisen naisen kanssa ja sai toisen tyttären. Hänen suuren omaisuutensa jaosta käytiin pitkään oikeutta. Keravuori 2012, 173–174; Itätalon talonpoikaiskartanon arkisto.

Vaikka Evald ja Kristina Jansson asuivat Fredsbossa enintään satunnaisesti, heidän avioliittonsa muutti kuitenkin pysyvästi Simon ja Wilhelmina Janssonin elämän heidän viimeisen vuosikymmenensä ajaksi. Pariskunnan tytär, vuonna 1870 syntynyt Aini, jäi isovanhempiensa luokse Fredsbohon, ja nämä kasvattivat hänet aikuiseksi. Isovanhemmuudesta muodostui heidän elämäänsä keskeinen rooli vain viitisen vuotta sen jälkeen, kun heidän kotonaan ei enää asunut omia lapsia. Simon Jansson kirjoitti vuonna 1871:

piku aini on tulut niin Kaunin muotoiseksi ja Liha
vaksi, vaika ensin oli kuin linun Ruumis[.] sään
teyty pitää niin kovasti hyvänä, että se on juuri
meidän huvituksen. mamma on saanut valvota
monta yökautta mutta aamuiste hään unhoita
Kaikki kuin se teyty pitää niin hyvänä.⁵⁰³

Pariskunnan tytär Aini oli vain muutaman kuukauden ikäinen, kun hänen äitinsä joutui lähtemään Turkuun lääkärin hoidettavaksi ja hänen isänsä lähti Helsinkiin jatkamaan opintojaan ja auskultoimaan.⁵⁰⁴ Aini jäi isovanhempiensa luokse Kustavin Fredsbohon, eikä kirjeenvaihdon tietojen perusteella enää asunut vanhempiensa hoivissa. Simon Janssonille pienen lapsen läsnäolo kotona on selvästi ollut suuri ilon aihe, ja kirjeissään hän näyttäytyy nyt lapsirakkaana ja ylpeänä isoisänä, joka kertoo mielellään Ainin tekemisistä.⁵⁰⁵ *[P]iku aini keskä Sanoa paljon terväyksiä. se on kovassti viisas lappsi*, hän kirjoittaa runsaan vuoden ikäisestä pojantyttärestään.⁵⁰⁶ Vuodelta 1872 on säilynyt kirje, johon tiivistyy yhtä aikaa Simon Janssonin isoisänä viljelemä lämminhenkinen huumori ja hänen isänä kokemansa traaginen tilanne, jossa suora yhteys Evald Jahnssoniin on katkennut ja tietoja lapsesta välitetään Waldemar Jahnssonin kautta:

ilmoita Sinä, Evaldil, että aini voi juuri
hyvin, ja puhellä että pappa ja mamma kaukana kukku
että mamma ihmetellä mistä hään on itä Ruvänutt
Semoista veisaman, hänestä on nytt jo suuri huvitus
kuin hään on niin viisas ja kiltti. minua äi hään
tahdois änä päästä pois, hään on niin kovasti minun
perän.⁵⁰⁷

Samalla kun Simon Jansson iloitsi lapsenlapsestaan, hän oli huolissaan vaimostaan, joka kuusikymmenvuotiaana otti vastuun pienen vauvan ympärivuorokautista hoidosta. Yövalvomiset veivät hänen voimiaan, ja tavanomaisen yöheräilyn lisäksi Aini myös sairasteli. Wilhelmina Jansson kirjoitti isoäitinä sekä Ainin tuotta-

⁵⁰³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 20.2.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁰⁴ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 21.1.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁰⁵ Isovanhempien ja lastenlasten lämpimistä suhteista ja niihin liittyvästä ilosta ja hellyydestä esimodernina aikana katso Vainio-Korhonen ja Lahtinen 2015, 96.

⁵⁰⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 9.1.1872. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁰⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 21.11.1872. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

masta ilosta että lapsen hoitamisen rasituksista, eikä hänen kirjeittensä sävy ollut yhtä yksiulotteisen innostunut kuin isoisän, joka oli paljon poissa kotoa. [*A]ini blir äldre och trefligare[.] hon är så innerligen söt bara hon är frisk*, hän kirjoitti.⁵⁰⁸ Ainakin lapsen ollessa aivan pieni perheessä oli tyttö, *Maijas flicka*, auttamassa lastenhoidossa ja jakamassa öisiä valvomisia. Silti Wilhelmina Jansson tuskastui ajoittain työtaakkaansa (...*huru rysligt mycke vi har besvär för hans barn*) ja valitti vanhimmalle pojalleen, että vanhan ihmisen pitäisi saada elää rauhassa eikä joutua valvomaan öitään kehdon ääressä. Hän oli katkera Evaldille, joka puolestaan katsoi, että isoäiti oli itse syypää tilanteeseen koska oli itse vaatinut saada lapsen luokseen.⁵⁰⁹

Vaikka kirjeissä ei koskaan suoraan mainita syytä siihen, miksi lapsi asui isovanhempiensa kanssa, välittyy niistä se kuva, että päätös oli Wilhelmina Janssonin. Hän ilmeisesti katsoi lapsen vanhempien tilanteen olevan niin huono, etteivät he voineet huolehtia pienestä tyttärestään. Isoäidin kantaessa vastuun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta hänelle siirtyi vastuun ohella myös valta päättää, mikä lapselle oli parhaaksi. Päiväämättömässä kirjeessään 1870-luvun alusta hän kertoo, että Kristina Jahnsson olisi halunnut saada lapsensa luokseen (*Kristin skule så gärna villa ha aini dit*). Tämä asui ilmeisesti Kustavissa omien vanhempiensa luona, sillä Wilhelmina Jansson kuittasi pyynnön sanomalla ”kuulleensa”, etteivät vanhemmat olleet suunnitelmasta samaa mieltä. Hän ei kuitenkaan mainitse mitään siitä, että asiasta olisi suoraan neuvoteltu asianosaisten kanssa, vaan pitää itsestään selvästi päätösvallan itsellään. Kompromissina hän sanoo harkitsevansa, että antaisi lapsen äidilleen ”kokeeksi” joulun ajaksi.⁵¹⁰

Waldemar Jahnsson oli Ainin setänä eräänlainen isän sijainen. Ainin ollessa noin kymmenen ikäinen hän muutti Turkuun Waldemar ja Ida Jahnssonin kasvavaan perheeseen, mahdollisesti käydäkseen kaupungissa koulua. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeistä käy ilmi, että he kävivät myöhemmin Ainin kanssa kirjeenvaihtoa, mutta näitä kirjeitä ei ole säilynyt.

Simon ja Wilhelmina Janssonin rooli isovanhempina oli poikkeuksellisen aktiivinen. Molemmat elivät vanhoiksi: Simon Jansson kuoli vuonna 1887 ja Wilhelmina Jansson vasta 1892. Kai Häggman on todennut, että Vaseniuksen säätyläisperheen piirissä 1800-luvulla isovanhempuus oli pitkään suhteellisen harvinainen ja parhaimmillaankin lyhytaikainen kokemus. Erityisesti miehet avioituivat myöhään ja näkivät harvoin kaikki lapsenlapsensa.⁵¹¹

Kustavin kappelin rippikirjasta nähdään, kuinka kooltaan ja rakenteeltaan vaihtelevan kotitalouden Fredsbon asukkaat eri vuosikymmeninä muodostivat. Vuonna 1859 asukkaiksi on merkitty seitsemän henkilöä. Simon ja Wilhelmina Janssonin lisäksi talossa asuivat Anna Sofia Hyllegren sekä pojat Waldemar, Evald ja Emil. Perheenjäsenten lisäksi talossa oli piika Wilhelmina Gabrielintytär. Kymmenen vuotta myöhemmin 1869 asukkaiksi on merkitty huomattavasti suurempi joukko.

⁵⁰⁸ "Aini kasvaa ja tulee mukavammaksi. Hän on kovin suloinen kunhan vain on terve." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 6.3.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁰⁹ "...kuinka hirmuisesti meillä on vaivaa hänen lapsestaan." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 21.1.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵¹⁰ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille ("*älskade gossar*"). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Päiväämätön kirje, jossa mainitaan, ettei 1870 syntynyt Aini vielä osaa kävellä.

⁵¹¹ Häggman 1994, 107.

Anna Sofia Hyllegren oli kuollut, mutta vanhempien ja poikien lisäksi taloon muutti vuoden lopulla Evaldin puoliso Kristina, joka toi myös piian Istrosta Fredsbohon. Lisäksi talossa asui renki Mikael Blomroos, tämän vaimo Sofia Wilhelmina sekä heidän pieni tyttärensä ja vastasyntynyt poikansa. Talossa viiden vuoden ajan asunut itsellisen leski Eeva Matintytär oli kuollut, mutta hänen aikuinen tyttärensä Matilda asui edelleen talossa. Fredsbossa kirjoilla olevien henkilöiden määrä oli kasvanut kahteentoista. Seuraavan kymmenen vuoden aikana asukkaiden määrä pieneni jälleen: vuonna 1879 kirjoilla olivat vanhempien lisäksi Evald puolisoineen sekä Emil, ja heidän lisäksi talossa oli yksi piika, yhteensä siis kuusi ihmistä.⁵¹²

Janssonin perhekirjeenvaihto osoittaa rippikirjojen olevan epäluotettava lähde tarkasteltaessa sitä, keitä tietyssä kotitaloudessa kulloinkin asui. Waldemar Jahnsson, joka muutti Helsinkiin vuonna 1860, on merkitty Fredsbon asukkaaksi vielä 1875, vuotta ennen kuin hän solmi avioliiton. Emil Jahnsson näkyy Fredsbon asukkaana vuoteen 1879, vaikka hän työskenteli tänä aikana muun muassa Kittilässä ja Rovaniemellä. Evald ja Kristina Jahnsson on kirjattu Fredsbohon vuoteen 1886 asti, jolloin heidän avioeronsa tuli voimaan.⁵¹³ Evald Jahnsson hoiti kuitenkin tänä aikana opettajan sijaisuuksia useilla paikkakunnilla, ja kirjeiden perusteella on selvää, ettei Kristinakaan asunut Fredsbossa. Hän asui aluksi miehensä kanssa tämän työpaikkakunnilla ja myöhemmin ilmeisesti pysyvästi lapsuudenkodissaan. Sen lisäksi, että perheen aikuiset pojat olivat Fredsbossa muodollisesti kirjoilla, heidät on monena vuonna merkitty myös siellä ripillä käyneiksi. Tämä voi johtua siitä, että Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeiden perusteella lukuvuorot ja niihin liittyvät lukupidot olivat keskeinen sosiaalinen tapahtuma Kustavissa, ja perheen pojat ovat saattaneet ajoittaa vierailunsa lapsuudenkodissaan niiden mukaan. Perheen aikuisten poikien toimiessa lyhytaikaisissa viroissa, usein eri paikkakunnilla, he pysyivät edelleen virallisesti oman seurakuntansa jäseninä siihen saakka kunnes solmivat avioliiton. Kristina Jahnsson taas on merkitty kirkonkirjoihin miehensä asuinpaikan mukaan niin kauan kuin hänen avioliittonsa oli muodollisesti voimassa.

Fredsbossa asui perheenjäsenten lisäksi myös piikoja, yleensä yksi tai kaksi kerrallaan, ja heidän kohdallaan rippikirjamerkinnot taloon tulemisesta ja seuraavaan palveluspaikkaan siirtymisestä ovat hyvinkin tarkat. Kirjeissä heidät mainitaan harvoin, mutta Elise Bergrothin lisäksi myös toinen piika jäi osaksi Janssonin perheen tuttavapiiriä. Uusikaupunkilainen Susanna Winqvist tuli vastavalmistuneeseen Fredsbohon 26-vuotiaana ja viipyi siellä kuusi vuotta, jolloin talossa oli useita pieniä lapsia. Hän lähti Janssonien luota solmiessaan avioliiton Kustavin kirkonvartijan Johan Dahlrootin kanssa. Perhe asui kirkonkylässä ja ”Daalruutin Sanna” mainitaan perheen kirjeissä vielä kaksikymmentä vuotta myöhemmin.⁵¹⁴ Volter Kilpi mainitsee *Kirkolla*-romaanissa ”Taalrootin” opettaneen pitäjän lapsia lukemaan. Useimmat Fredsbon piioista olivat kustavilaisten torppariperheiden tyttäriä, jotka tulivat ensimmäiseen palveluspaikkaansa 14–16-vuotiaana ja siirtyivät muutaman vuoden jälkeen palvelukseen toisiin taloihin. Ajoittain Fredsbossa oli myös renki, joista jotkut olivat perheellisiä.

⁵¹² Kustavin kappelin rippikirjat 1863–1869 ja 1870–1879. Suomen sukuhistoriallisen yhdistyksen digiarkisto.

⁵¹³ Kustavin kappelin rippikirjat 1863–1869 ja 1870–1879. Suomen sukuhistoriallisen yhdistyksen digiarkisto.

⁵¹⁴ Wilhelmina Jansson Waldemar, Emil (mahdollisesti myös Evald) Jahnssonille (päiväämätön, kirjeessä olevien tietojen perusteella ajoitettavissa vuoteen 1871). 1014:52:12, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

Janssonin perheen piikoja ei kirjeissä mainita usein. Heistä ei yleensä kerrota osana arjen kuvauksia vaan silloin, kun piian lähtö tai uuden tulo on osa perhettä koskevaa uutisointia. Loppuvuodesta 1862 Tukholmasta palannut Simon Jansson kertoi pojalleen, että perheen uudessa piassa sanottiin olevan kaikki mahdolliset viat ja siteeraa pessimistisesti sananlaskua *kyllä se niin neyttä kuin Silme puolän antta niin Sokian saa*.⁵¹⁵ Vuosikymmentä myöhemmin Wilhelmina Jansson moitti kirjeessään perheen piikaa Tildaa ilkeäksi ja itsepäiseksi. Hän lähetti Tildan sukulaistaloon ja oli iloinen päästessään tästä eroon. Uusi 15-vuotias piika tuli Pohjanmaalta ja oli edeltäjäänsä taipuvaisempi: *[T]ilda har flytta till hejkis [...] och vi har pohjalais folkets flicka aldeles ung på siuttonde åre[.] hon tycks vara myke villig[.] jag är glad at jag har sloppi den elaka envisa tilda[.]*⁵¹⁶ Simon Jansson mielsi piikat nimenomaan vaimonsa, ei kotitalouden, apu-työvoimaksi – Janssonien taloudessahan ei ollut varsinaista maanviljelystä, joten piikat auttoivat ennen kaikkea keittiön, puutarhaviljelysten ja ajoittain eläinten hoidossa. Hän pyysi vuonna 1866 Walde-maria pitämään veljensä Evaldin luonaan Helsingissä eikä lähettämään tätä kotiin, sillä Wilhelmina Jansson oli ilman piikaa: *mamma puhu jos sinä taitaisi sitt pitäsään Evaldin Sielä niin kauvan kuin sinä itsäkin olet ettäi tuisi häntä vaivaman sillä hään on nytt yksin ilman piikata tämmän kukaudän*.⁵¹⁷ Piian puuttuminen oli siis poikkeustilanne, mutta mikäli piikoja oli enemmän kuin välttämätöntä, se miellettiin turhaksi ylellisyydeksi. Simon Jansson moitti Evald ja Kristina Jahnssonina, jotka vastanaineina muuttivat Fredsbohon asumaan, kun nämä toivat mukanaan Kristinan kotitalosta sekä piian että hevosen, vaikka olivat itse varattomia: *[...]kuin äi heilä olä itekän miten Syömiste ja tuotin vielä piika ja hevoinän*.⁵¹⁸

Janssonin perhe ei aivan viimeisiä aikoja lukuun ottamatta koskaan ollut ydinperhe. Vanhempien ja lasten lisäksi siihen kuului ensin äidin vanha täti, sitten avioituneen pojan perhe ja lopuksi lapsenlapsi. Janssonin perheen asumismuotoa voi suhteuttaa käyttämällä tietoja Kustavin ruotsinkielisten naapurisaarten, Brändön ja Kumlingen perherakenteesta vuonna 1859. Beatrice Moringin tutkimusten mukaan näissä pitäjissä kaikista perheistä hieman alle puolet (43,2 prosenttia) oli ydinperheitä ja neljännes (25,9 prosenttia) oli Janssonin perheen lailla laajennettuja perheitä, joissa asui ydinperheen lisäksi muita sukulaisia. Palvelusväkeä oli joka kolmannessa kotitaloudessa.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille marraskuussa 1862. 1014:51:6, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵¹⁶ "Tilda on muuttanut Heikintaloon ja meillä on pohjalaistyttö, aivan nuori, kuusitoistavuotias. Hän on kovin kerkeä. Olen iloinen että pääsin eroon ilkeästä, itsepäisestä Tildasta." Wilhelmina Jansson pojilleen (*älskade gossar*, ei päiväystä). 1014:52:12, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵¹⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 6.5.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵¹⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 12.12.1869. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵¹⁹ Moring 1994, 55–60. 1700-luvun lopulta lähtien saariston asukkaiden perhemalli oli muuttunut kohti pienempiä kotitalouksia. Erot olivat kuitenkin suuret: vuonna 1859 Korppoo-Houtskärissa ydinperheiden osuus oli 76%. Anne Ollila on todennut, että vaikka ydinperheestä tuli 1800-luvun keskeinen perheihanne, sen mukaisesti eli lähinnä osa sivistyneistöä. Esimerkiksi sivistyneistön työssä käyvät naiset kehittivät monenlaisia yhdessä asumisen muotoja. Ollila 1998, 23–85.

Kotitalouden työt

Mamma keski sanoa palion
 Terväyksi[.] Hään äi kerä nytt itse
 kirjoitaman hennälä olli kova
 trykkemisen [silittämisen] kiiru⁵²⁰

Wilhelmina Janssonin moninaisista töistä kertovat kirjeissä vuoroin hän itse, vuoroin Simon Jansson. 1860-luvulla kotitalouden jokapäiväinen työ jää hänen kirjeissään näkymättömiin: siitä ei ole mitään syytä kirjoittaa pojille, jotka tuntevat äitinsä arjen perinpohjaisesti. Wilhelmina Janssonin tarkoitus ei ollut kuvata omaa elämänsä vaan hän pyrki, kuten hän kirjeessään sanoo, löytämään sellaista kirjoitettavaa, jonka arveli olevan kiinnostavaa poikiensa näkökulmasta. Hänen työnsä näkyy kirjeissä silloin, kun se koskee suoraan kirjeen vastaanottajaa eli kun hän jatkaa kaupunkiin muuttaneiden poikiensa huoltamista kuten oli tehnyt näiden asuessa vanhempiensa kodissa. Hän valmisti edelleen pojilleen vaatteita, kuten paitoja, kauluksia ja kalsonkeja, huolehti että heillä oli riittävästi lakanoita ja lähetti elintarvikkeita. 1860-luvun alkupuoliskolle ajoittuva kirje, päiväämätön ja ilmeisesti jonkun tuttavain kuljettaman tavarapaketin mukana kulkenut, kertoo sekä käytännön yksityiskohdista että tiukan huolehtivasta äidillisestä otteesta. Helsingissä lukiota käyvä Emil saa kolme uutta paitaa, ja hänelle luvataan niitä lisää, kunhan äiti ehtii keväällä kutoa palttinaa. Äiti on järjestänyt Waldemarin paidat ja kaulukset niin, että tämä löytää ne vaivatta paketista. Vaatteiden ja lakanoiden lisäksi on lähetetty marjoja ja sienä.

här skickar jag edra skiurttor[.]
 emils fins ofvan på[.] der fins
 kragår i mellan dina siurttor
 at du intte behöver titta öfver
 alla[.] der fins et par lackan
 som Emil skal få[.] han fik bara et par
 med sig[.] der borde finnas et par
 lackan som Emil trude at ha
 blivi i sänggen[.] de äro lika par[.]
 jag skule gärna villa ha hem
 dem[.] helsa Emil och säg honom
 at nu fik bara 3 nya skiourttor
 [sivunvaihto]
 jag har ej fåt mit lärft vevi
 men i vår om jag lefver skal han
 få dem[.] dessutom kommer han
 nog til rätta[.] här med följer bär
 och svamp[.]⁵²¹

⁵²⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 16.3.1862. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Kaikkea kangasta ei suinkaan kudottu kotona, vaan Wilhelmina Jansson osti kangasta muun muassa kalsonkien ompelemiseen. Joitakin tarvikkeita hankittiin myös valmiina. Evald toi esimerkiksi valmiita paidanrinnuksia Uudestakaupungista helpottamaan äitinsä ompelutyötä. Kolmen kaupungin säätyläistöön siirtyneen pojan asianmukainen vaatettaminen lienee ollut melkoinen ponnistus, mutta vanhemmille siinä avustaminen oli ilmeisen tärkeää ja jatkui huomattavan pitkään. Kuten edempänä todetaan, vaatteista ja muista arjen tarvikkeista huolehtiminen ei ollut pelkästään konkreettista tavaroiden lähettämistä, vaan hoiva tulee nähdä myös kiintymyksen ja perheen yhtenäisyyden osoituksena. Tästä lienee kyse esimerkiksi silloin, kun Wilhelmina Jansson kutoi sukkaa Waldemar Jahnssonin kasvavan perheen lapsille.

Wilhelmina Jansson kirjoitti pojilleen ompelemistaan vaatteista; Simon Jansson taas kertoi usein kirjeissään, kuinka hänen vaimonsa kutoi kangasta. Nämä välähdykset kangaspuiden edessä vietetyistä hetkistä kertovat arjen työn lisäksi paljosta muusta. Ne ovat poikkeuksellisia kuvauksia työhön liittyvästä ilosta ja innosta, ja niiden sävy kertoo myös Simon Janssonin lämpimän humoristisesta suhtautumisesta vaimoonsa. Hän kirjoitti 76-vuotiaasta Wilhelmina Janssonista, joka matkalta palatuaan istui saman tien kangaspuiden (”tuolin”, *vävstol*) ääreen kutomaan:

Tiistaina me tulin numelinil. keski
viikon aamuna kotio ja Iken kuin
mamma Sai vaatensa muutetuksi
niin kohta tuolin ja kutoman[.]
tuorstaina. sanoi että hään kutoi
9. kyynere. mamma tuli Siitä Reisusta
nuoremaksi ja tervämeksi Kuin
sai vähä Sadeta niskas.⁵²²

Seuraavana vuonna Wilhelmina Janssonille rakennettiin uudet kangaspuut, ja Simon Jansson mainitsee kirjeissään Waldemarille useamman kerran tämän saaneen valmiiksi 70 kyynärää eli noin 35 metriä mattoja. Muistitieto kertookin hänen olleen taitava ryijyjen ja mattojen kutoja.⁵²³ Mattojen suuri määrä 1880-luvun lopulla liittyyneen siihen, että niitä kudottiin Waldemar Janssonin Kustaviin rakentamaa taloa varten. Tämä selittäisi myös sen, että kutomisesta, perinteisestä naisten työstä, kirjoitetaan nimenomaan kahden miehen välisessä kirjeenvaihdossa.

⁵²¹ "Lähetän tässä teidän paitanne. Emilin ovat päällimmäisinä. Kaulukset ovat sinun paitojesi välissä, ettei sinun tarvitse penkoa. Siellä on pari lakanaa Emilille, hän sai vain yhden parin mukaansa. Siellä pitäisi olla lakanapari jonka Emil luuli jättäneensä sänkyyn. Niitä on kaksi samanlaista ja haluaisin ne mielelläni kotiin. Terveisiä Emilille, kerro että hän sai nyt vain kolme paitaa. En ole saanut palttinaa kudotuksi, mutta keväällä jos elän hän saa niitä. Kyllä hän siihen asti pärjää. Lähetän tässä marjoja ja sieniä." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (päiväämätön). 1014:52:7, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵²² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.4.1886. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵²³ Ilmo Heikinheimon laatima selvitys Yrjö Jahnssonin suvusta. 9. Biografista aineistoa. Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA. Heikinheimon tieto on peräisin noin 1950 *Turun sanomissa* julkaistusta F. M. Karrakosken artikkelista.

Kankaankutomista koskevat tiedot antavat myös epäsuoraa tietoa Wilhelmina Janssonin kirjoittamisesta. Yksi mahdollinen syy sille, että Simon Janssonilla oli niin keskeinen rooli perheen kirjeenvaihdossa on, että Wilhelmina Janssonin terveydelliset ongelmat olisivat tehneet kirjeiden kirjoittamisesta hänelle vaikeaa – viitataanhan Simon Janssonin kirjeissä usein ”maman” sairauksiin tai huonoon vointiin. Se että hänelle vielä 77-vuotiaana rakennettiin uudet kangaspuut, puhuu tätä selitystä vastaan. Ongelmat ovat tietysti voineet liittyä joko näköön tai käsien hienomotoriikkaan. Ainakin hänen allekirjoituksensa Simon Janssonin perukirjassa näyttää selvästi haparoivammalta kuin säilyneissä kirjeissä.

Fredsbossa tuotettiin itse osa kotitalouden käyttämistä elintarvikkeista. Vaikka kirjeissä ei ole mainintoja pellostä ja siihen liittyvistä töistä, Waldemar Jahnssonin isänsä kuoleman jälkeen kirjoittama teksti kertoo, että ”[k]otirakennuksemme vie-reen on isävainajamme kivimäestä raivannut pienen pellon”.⁵²⁴ Perunoita viljeltiin itse. Talossa oli lehmä tai kaksi, ja perheellä oli ollut lehmä mukanaan myös Turussa. Vielä vuonna 1885 kerrotaan lehmän yllättävästä poikimisesta tammikuussa (*Sä oli talvella pari kerta ulkona ja Oli Itse sala toimitanu*⁵²⁵), mutta perukirjoissa ei lehmiä tai muita eläimiä enää ole. Sian lahtauksesta kerrotaan kirjeissä kerran, mutta lukuisat maininnat hevosten lainaamisesta ja kyytien järjestämisestä kertovat siitä, ettei talossa yleensä ollut hevosta.

Perheen pojille lähetettiin Kustavista kaupunkiin muun muassa leipää, voita, perunoita, marjoja ja sieniä; niistä kerrotaan mukana seuranneissa kirjeissä. Nämä elintarvikkeet ovat voineet olla joko itse tuotettuja ja kerättyjä tai ostettuja, sillä laivurina Simon Jansson hankki jatkuvasti elintarvikkeita lähiseudun taloista Tukholmaan ja muihin kaupunkiin vietäväksi. Hän oli ammattinsa vuoksi tarkkaan selvillä elintarvikkeiden hinnoista eri kaupungeissa, ja kehotti ajoittain poikiaan hankkimaan perunoita tai voita mielummin kaupungista, jos ne olivat siellä edullisia. Aina elintarvikkeita ei ollut lähetettäväksi. Vuonna 1867 leipiä ei voitu lähettää kaupunkiin, *kuin oli kaikkilla niin kova myllyn tuulen puute*, ja Waldemaria pyydettiin lähettämään jonkun kustavilaisen mukana jauhomatto (noin 150 kilon säkki), *koska täällä on niin piuka saalis*.⁵²⁶ Elintarvikkeiden lähettäminen kääntyi Simon ja Wilhelmina Janssonin ikääntyessä toiseen suuntaan. He kiittivät Waldemar Jahnssonin puolisoa, *Ida kultua*, tuoreesta lihasta ja marjoista, joita tämä lähetti Turusta.

Kaiken kaikkiaan Janssonin perheen kirjeissä puhutaan usein elintarvikkeista mutta harvoin ruoasta. Kirjeet eivät anna minkäänlaista kuvaa siitä, minkälaisia aterioita perheessä syötiin ja minkälaisia tapoja ateriointiin liittyi. Esimerkiksi samaan aikaan kirjoitetuissa normandialaisissa kirjeissä, joita Mireille Bossis on tutkinut, kerrotaan sekä arkisista että juhla-aterioista.⁵²⁷ Ruoan valmistamisesta mainitaan ainoastaan leipominen sekä yhden kerran pääsiäisen viettoon liittyen mämmin valmistaminen. Beatrice Moringin mukaan Kustavin alueen saaristossa 1800-luvun puolivälissä tärkein ruoka-aine oli peruna yhdessä kuivan tai tuoreen kalan, puuron,

⁵²⁴ Simon ja Sofia Wilhelmina Janssonin perillisten lahjoitusasiakirja Kivimaan seurakunnalle 30.3.1892. Konsepti. A Biographica. Talousasiakirjat. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵²⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 23.1.1885 sekä 27.8.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵²⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 27.8.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵²⁷ Bossis 1998, 210–212.

vellin, maidon ja leivän kanssa. Ajoittain syötiin lihaa ja voita. Saaristolaisten ruokavaliota täydensivät kevättälvella ja keväällä merilintujen ja hylkeiden liha.⁵²⁸ Näistä elintarvikkeista peruna, leipä, jauhot ja voi mainitaan Kustavista kaupunkiin lähetettyjen elintarvikkeiden joukossa, ja liha ainoastaan kerran kaupungista Kustaviin lähetettynä. Kiinnostavaa on, ettei kustavilaisessa ruokavaliossa tärkeän kalan lähettämistä mainita kertaakaan.

Tiukan säästäväisestä suhtautumisesta elintarvikkeisiin ja erityisesti voin ja sokerin kaltaisiin herkkuihin antaa kuvan Wilhelmina Janssonin kirje 1860-luvun alkupuolelta. Hän neuvoo taloudenpidossa esikoistaan, jonka luo Helsinkiin on muuttamassa nimeltä mainitsematon poika asumaan syyslukukauden ajaksi. Äiti epäilee tulokkaan olevan taipuvainen ahneuteen ja ylenpalttisuuteen ja kehottaa opettamaan tämän heti oikeille tavoille sekä pitämään sokerin lukkojen takana. Varottavana esimerkkinä herkkuja rohuavista nuorukaisista hän kertoo pojasta, joka purjehtii Simon Janssonin aluksella: *[P]oiken som seglar med pappa etter så mycke socker som dett finns framme bara och efter smör är di fasliga.*⁵²⁹

Silloin harvoin kun Wilhelmina Jansson kertoo kirjeissään arkisesta työstään – ilman että työ liittyy jollakin tavoin hänen poikiinsa – on kyseessä yleensä perheen lähipiirissä olevista sairaista tai muista hoivaa tarvitsevista ihmisistä huolehtiminen. Hän hoiti vanhaa tättiään ja poikansa pientä tytärtä ja heidän lisäksi ajoittain muitakin lähipiiriin naisia. Heidän joukossaan mainitaan Fredsbossa vuosikautia asunut itsellisen leski, jota Wilhelmina Jansson hoiti tämän tehdessä kuolemaa, sekä kustavilaisen laivurin tytär, joka poti pitkään jatkunutta horkkaa. Vaikka Wilhelmina Jansson ei kirjeissään yleensä valita työn paljoutta, hoivatyön raskaus ja sitovuus heijastuu kirjetekstiin: *Waldemar mentte at ja skule ha rest någonstans men hvart skule jad slippa[.] Eva liger och är riktigt siuk.*⁵³⁰

Simon Janssonin työtä talonpoikaislaivurina käsitellään seuraavassa luvussa. Janssonien perhekirjeissä kerrotaan kuitenkin myös hänen kotitalouden piirissä tekemästään työstä, ennen muuta rakentamisesta ja siihen liittyvästä puiden kaadosta. Kotitalouden miesten työt kerrotaan kirjeissä konkreettisina tekoina ja tuloksina: *[M]inä aia telin Ruvetta nytt koita man sittä puhutua huoneta[.] minä olin jo nissilän mätesä [metsässä] ja jo vähän toista kymmentä hirtä kaasin[.]*⁵³¹ Simon Janssonin kaksi suurta rakennusprojektia olivat Fredsbon laajennus 1860-luvun lopulla sekä sitä huomattavasti laajempi työ 1880-luvulla, Kallioniemi-nimisen huvilan rakentaminen Waldemar Jahnssonille Kustavin Kivimaan Pännäistenniemeen. Huvilan rakennustyössä Simon Jansson paitsi teki itse työtä toimi myös monien rakennustyöhön osallistuneiden miesten työnjohtajana.

Wilhelmina Janssonin kertomus miehensä uppoutumisesta Fredsbon laajennustyöhön ja huoli tämän jaksamisesta muodostaa vastaparin Simon Janssonin kertomukselle vaimonsa innokkaasta matonkutomisesta:

⁵²⁸ Moring 1994, 124–134.

⁵²⁹ "Isän kanssa purjehtiva poika syö niin paljon sokeria kuin näkee ja he ovat kovasti voin perään" Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). 1014:52:14, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵³⁰ "Waldemar ehdotti että matkustaisin jonnekin mutta minne minä täältä pääsisin. Eva on vuoteenomana ja kovin kipeä." Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 13.10. (ei vuotta, sisällön perusteella todennäköisesti 1866). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵³¹ Simon Jansson Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonille 26.2.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

[H]an har et hygkeligt be
 styr [...] der be höfs på
 de virke och så för skräckligt
 mycke dags värken så at nu har
 gubben tagit vatten öfver hu
 vu men hollen gud honom frisk[.]
 nu hoppas jag at dett går ändå[.]
 nu har di det öfver helften op tim
 rad så de börjar si lite hopfolt ut[.]⁵³²

Saaristolaisten arkisten töiden kuvauksena erityisen kiinnostava on Simon Janssonin kertomus sluupin rakentamisesta Waldemar Jahnssonille 1870-luvun alkuvuosina. Sluuppi – kirjeissä *Slupi* tai *lupi* – tarkoitti tässä yhteydessä yksimastoista, kajuutalla varustettua purjevenettä, jollaisella tehtiin esimerkiksi kaupunkimatkoja. Venettä varten hakattiin talvella lautapuita sukulaistalon metsästä ja ostettiin lankuja Turusta. Venettä oli rakentamassa useampi pitäjän mies – Kileskeri⁵³³ kaatoi puita ja Pohjois-Vartsalan Sepän torppari sekä Kevon Gusta tekivät veneen kaaret. Suuri työ oli myös Simon Janssonilla, kuten hän pojalleen kertoi: *Nytt on norpyn Sepä ja Kevon Gusta kuin kaaretavat, ja luulen että tellä viiko saadan kaare teheksi, että Saadan kaata alas Suuten, kyllä minulla on Siitä olut suuri työ olän kaikki kaaret Selje seni [selässäni] kantam, kotio. Kun oli aika viedä vene rantaan, tarvittiin kymmenen miestä ja Simolasta lainatut hevoset sitä liikuttamaan.*⁵³⁴

Matkat laivalla ja hevosella

Kirjeenvaihdon keskeinen syy on kahden toisilleen tärkeän ihmisen välinen maantieteellinen etäisyys. Tämän etäisyyden ylittäminen abstraktin kirjeenvaihdon lisäksi myös fyysisesti ja konkreettisesti, matka toisen luo, on kirjeiden luonnollinen aihe. Matkat ja matkustaminen ovat teema, jota kirjeissä jatkuvasti käsitellään. Ennen matkaa punnitaan vaihtoehtoja, neuvotellaan ja sovitaan; jälkeenpäin kerrotaan matkan vaiheista ja kotiin saapumisesta. Menomatalla ja kotimatalla voidaan kirjekerronnassa nähdä kokonaan eri funktio. Ensimmäisessä kirje on tapa hoitaa välttämättömiä käytännön elämän järjestelyitä. Jälkimmäisessä korostuu kirjeen perusfunktio: kirje vahvistaa kirjoittajansa pääseen hyvissä voimissa ja onnellisesti perille. Nämä kaksi funktiota ovat määrittäneet Janssonien perhekirjeiden matkustusta koskevan sisällön ja luoneet niistä lähteitä, jotka antavat monimuotoisen ku-

⁵³² "Se on hänelle mukavaa hommaa. Siinä tarvitaan sekä puutavaraa että hirmuisesti työpäiviä. Nyt on kyllä ukko ottanut liian suuren urakan mutta antakoon Jumala hänelle terveyttä. Toivon että se kuitenkin sujuu. He ovat nyt saaneet sen puoliksi rakennettua niin että se näyttää jo vähän toiveikkaammalta." Wilhelmina Jansson pojilleen (*älskade gossar*) 1.4. (ei vuotta). 1014:52:13, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵³³ Ilmeisesti Lypertön Kileskerin talossa asuva luotsivanhin Abraham Lind.

⁵³⁴ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 15.4.1872 sekä Waldemar Jahnssonille 9.5.1872. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

van saaristossa liikkumisesta eri vuodenaikoina ja vaativien olosuhteiden asettamista haasteista.

Kustavin kaltaisessa saaristopitäjässä vene on ollut välttämätön edellytys kaikelle liikenteelle. Venettä ilman ei tullut toimeen, ja asutus sijoittui rantojen lähelle. Kustavin tiestö oli 1900-luvulle asti lähes olematon, suurta postitietä lukuun ottamatta.⁵³⁵ Simon Janssonilla oli laiva – jahti tai kaljaasi – ja sen lisäksi myös pienempiä veneitä lähiseudulla liikkumiseen. Laivurina hän oli kuitenkin purjehduskauden aikana usein poissa, hakemassa rahtia tai kuljettamassa sitä Tukholmaan, joten Wilhelmina Jansson ja muut perheenjäsenet joutuivat myös sulan veden aikaan turvautumaan muiden kustavilaisten apuun Turkuun tai muualle matkustaessaan. Matkat saattoivat kestää kauan, ja niitä pidensivät lähtö- ja paluupäivän arvaamattomuus. Matkalle lähtö riippui aina sekä tuulesta ja sääolosuhteista että kulloisenkin laivurin omista aikatauluista.

Erityisesti Wilhelmina Janssonin kirjeistä käy hyvin ilmi, että varsinkin keväällä ja syksyllä matkanteko pienillä aluksilla oli epämukavaa, raskasta ja – kuten hän usein epäili – terveydellekin haitallista. Pahimmillaan se oli myös vaarallista. Vuoden 1866 marraskuussa hän kertoi yksityiskohtaisesti paluumatkastaan Turusta Kustaviin pojalleen, joka oli ollut huolissaan myrskysäässä matkaavasta äidistään. Sää oli jo ennen matkaa ollut niin keho, ettei Wilhelmina Jansson ilmeisesti vilustumista peläten ollut uskaltanut lähteä miehensä mukana kärryillä Kustaviin vaan oli jäänyt odottamaan kyytiä naapurinsa Vähämaan Gustan aluksella. Laivalla oli vaikeuksia päästä vastatuulella Aura-joesta ulos, ja se oli jäänyt yöksi linnan edustalle, jossa tehtiin tuli ja lämmiteltiin. Seuraavana päivänä oli tyynempää ja meri alkoi jäätyä. Wilhelmina Jansson paleli kylmässä kajuutassa ja oli vihainen laivan miehistölle, joka hänen mukaansa vain söi ja nukkui vaikka luovimalla olisi päässyt Airiston yli ja hyvän matkaa eteenpäin. Maanantaina ”Jumala antoi tuulen kääntyä” ja alkoi myrsky. Wilhelmina Jansson oli omien sanojensa mukaan kuolla pelosta, kun merenkäynti heitteli lastitonta alusta. Laiva pääsi lopulta onnellisesti Vartsalan Koelsuun rantaan.⁵³⁶ Simon Jansson kertoi omassa kirjeessään, että samaa matkaa kulkenut Koelsuun Holmberg ajoi Airistolla riutalle ja oli vaarassa menettää aluksensa ja ehkä henkensäkin. Holmberg oli moittinut Vähämaan Gustaa siitä, ettei tämä ollut tarjonnut hänen alukselleen apuaan, mutta Simoin Janssonin mielestä Gusta olisi vain ajanut samalle riutalle eikä Wilhelmina Jansson olisi selvinnyt hengissä, jos olisi Holmbergin tavoin joutunut olemaan riutalle juuttuneessa aluksessa kaksi viikkoa.⁵³⁷

Purjehdus Turkuun kesti hyvällä säällä pari päivää, mutta huonolla säällä siihen saattoi mennä viikkokin.⁵³⁸ Janssonin perhe ei kuitenkaan ollut pelkästään purjealusten varassa matkustaessaan Turun ja Kustavin väliä. Höyrylaivat olivat yksi niistä modernisoituvan suomalaisen yhteiskunnan uutuuksista, joista kustavilaisperhe pääsi nauttimaan verrattain varhain. Höyrylaivaliikenne alkoi Suomessa 1830-luvulla. Vuonna 1859 myös kustavilaiset pääsivät siitä osallisiksi, kun *Tekla* alkoi liikennöidä Salo–Turku–Uusikaupunki -linjalla, ensin kerran ja seuraavana vuonna

⁵³⁵ Heervä ja Joutsamo 1983, 227.

⁵³⁶ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵³⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 28.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵³⁸ Kallberg 1981, 69.

jo kaksi kertaa viikossa. Vuosina 1865–1873 reitillä liikennöi myös *Laine*, ruotsalainen alus, jossa oli 50 istumapaikkaa kolmessa salongissa. *Teklan* korvasi 1869 *Ahkera*, ja sen jälkeen ensimmäiseen maailmansotaan asti Kustavin kautta kulkevalta Turku–Uusikaupunki -linjalla liikennöi kaksi laivaa, molemmat kaksi vuoroa viikossa, toinen Ströömin ja toinen Tuulveden kautta. 1890-luvun alussa – johon Janssonin perheen kirjeenvaihto päättyi – Kustavin höyrylaivayhteydet olivat vilkkaimmillaan ja vuoroja oli peräti kahdeksan viikossa. Höyrylaivat pystyivät murtaamaan ohutta jäätä, mutta talvikaudella liikenne oli pysähdyksissä neljästä viiteen kuukautta.⁵³⁹

Simon Janssonin kirjeissä mainitaan usein valkea laiva – *valki alus* tai *valki paatti* – joilla hän tarkoittaa Kustaviin tulevia höyrylaivoja. Ensimmäinen maininta höyrylaivoilla kulkemisesta elokuulta 1860 kertoo, että Janssonit olivat jo silloin hyvin perillä laivamatkustamisen tavoista. Wilhelmina Jansson neuvoi Turusta Kustaviin häävieraksi tulevia poikiaan, että nämä voisivat tinkiä edestakaisen matkallippunsa hinnan yhteen ruplaan, kunhan kertoisivat kapteenille kiiruhtavansa häihin.⁵⁴⁰ Höyrylaivaliikenteen alkuaikoina turkulaisissa lehdissä valitettiin aika ajoin sekä reittien että aikataulujen epäsäännöllisyyttä, joka ilmeisesti myöhemminkin jatkui. Simon Jansson kertoo kirjeessään loppuvuodelta 1884, että höyrylaiva *Ilma* oli käynyt Kivimaan laiturissa aikaisemmin kuin aikataulun mukaan oli määrä ja matkalaiset olivat jääneet ilman kyytiä. Laiturilla turhaan odottaneiden joukossa olivat sekä Kustavin kirkkoherra että naapuri, jonka piti viedä Simon ja Wilhelmina Janssonin joululahjat lastenlapsille Turkuun.⁵⁴¹

Maanteitse liikkuminen oli Kustavin sisällä hankalaa. Tieosuudet saarilla olivat lyhyitä, ja niiden välisten salmien ylittämiseen tarvittiin joka tapauksessa venekyyti sulan veden aikaan. Talvella pitäjässä oli vain yksi aurattava tie, postitie, ja muualla ajettiin joko aikaisempia jälkiä pitkin tai jäällä.⁵⁴² Janssonit olivat liikenteellisesti kustavilaisiksi hyvin onnekkaassa asemassa, kun postitie kulki heidän talonsa läheltä, mutta maitse kulkemista vaikeutti hevosen puute. Matkoja tehdessä oltiin riippuvaisia joko naapureista tai kestikievarikydyistä.

Simon Jansson raportoi ajoittain pojilleen matkoistaan hyvin tarkasti, kellonajat mainiten, joten hänen kirjeensä antavat konkreettisen kuvan matkanteosta. Maaliskuussa 1887 hän ajoi reellä Turusta Kustaviin ja kertoi: *Kuin mä Leksin turusta Kelo ½ 12. e. p. niin mä j. p. päivä Kelo 5. olin taivas salon pappilas Kelo 8. kotona.*⁵⁴³ Nykytieverkon mukaan 52 kilometrin matka Turusta Taivassaloon kesti siis viisi ja puoli tuntia ja 17 kilometrin matka osin jäiden yli Taivassalosta Kustaviin kolme tuntia – mikäli kertoja ei viipynyt pappilassa. Vuoden 1870 helmikuussa Simon Jansson oli ajanut Waldemar Jahnssonin kanssa Helsinkiin ja palasi sieltä yksin kotiin. Hän oli lähtenyt Helsingistä tiistaipäivänä ja kertoi ajaneensa kylmän sään vuoksi niin hiljaa, että oli perillä Turussa vasta perjantaiamuna.⁵⁴⁴

⁵³⁹ Heervä ja Joutsamo 1983, 227–240. Tietoja Turun seudun höyrylaivoista on myös sivustolla www.turkusteamers.com (viitattu 14.4.2014).

⁵⁴⁰ Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 26.8.1869. 1014:51:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁴¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 7.12. 1884. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁴² Heervä ja Joutsamo 1983, 230–231.

⁵⁴³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 22.3. 1887. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁴⁴ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 11.2.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Kaksisivuinen Turussa kirjoitettu kirje kuvaa hyvin paluumatkan jälkeen kirjoitetun kirjeen merkitystä: se on kirjoitettu heti kotiinpaluun jälkeen ja kertoo matkan vaiheet, mutta siinä ei ole mitään muita uutisia. Kirjeen ainoa tarkoitus on vahvistaa, että matkaan lähtenyt omainen on päässyt perille ja että kaikki on kunnossa. Todennäköisesti matkaan lähdön ja kirjeen saapumisen välillä ehti kulua ainakin viikko.

Ihmisten aiheuttamista vaaroista Janssonin perheen kirjeissä ei mainita, mutta niihinkin saatettiin varautua. Kustavilainen Anton Aimonen merkitsi vuoden 1878 joulukuussa päiväkirjaansa: "Läksin yksinäni kyytihevosella Turusta [Kustaviin]. Pahantekiöiden varaksi olin varustanut itseni revolverilla".⁵⁴⁵

Matkoja suunniteltaessa pohdittiin sopivia kyytejä muiden matkalaisten kanssa, matkanteon rasituksia, säätä ja aikatauluja. Ennen kaikkea matkantekoa koskeviin päätöksiin vaikutti Janssonin perheessä kaksi seikkaa: matkustamisen kalleus ja Wilhelmina Janssonin terveys. Joulun lähestyessä vuonna 1866 Simon Jansson kirjoitti pojilleen Helsinkiin:

me Rupesin mamman kansa aia-
 teleman että Kyllä se on paras että tä tu-
 letta Kotio Jouluksi jos on sään lainä
 tilla [sellainen keli] Kyllä teidän ylös pidäntöni Siellä
 niin paljon maksa kuin kyyti Raha
 niin Tykäisitt pastorinkin Herras
 väkit, Sillä vaika tilla kin tulisi niin
 se on mammala niin vaiva loinän
 taitta pien kylmmä ja vätä [kylmettyä ja vetää] kuoleman
 päällänsä ja Reisu tullä meillä pal-
 jon maksaman[.]⁵⁴⁶

Kirjeessä päädyttiin siihen, että perheen poikien olisi tultava Helsingistä kotiin jouluksi sen sijaan että vanhemmat matkustaisivat kaupunkiin. Arvioitiin, että perheen poikien edestakainen matka Helsingistä Kustaviin maksaisi saman verran kuin näiden kulut Helsingissä, jotka tällä tavalla säästyisivät. Kestikievarikyyti oli kallista: esimerkiksi vuonna 1883 kyytimaksu oli 3,20 markkaa peninkulmalta, mikä vastasi rengin kahden ja puolen päivän palkkaa.⁵⁴⁷ Janssonin perhe vieraili silloin tällöin Lagerstedtin perheen luona Huittisissa, ja myös näitä matkoja suunniteltaessa matkan kustannukset olivat ratkaiseva tekijä. – Keskustelua matkojen kustannuksista käytiin kirjeissä eniten 1860-luvulla, jolloin pojat opiskelivat ja perheen menot olivat suuret. Kalliiksi tulivat juuri Helsingin tai Huittisten kaltaiset matkakohteet, joihin ei päässyt naapureiden kyydissä kuten Turkuun vaan oli turvauduttava hollikyytiin.

Ajoittain perheen kirjeissä mainitaan myös kestikievereissa yöpymisestä. Simon Jansson esimerkiksi yöpyi Laitisten kestikievarissa – kustavilaisittain ”keskivaris”-matkallaan Turusta Kustaviin talvella 1882. Varsinais-Suomessa kestikievarit olivat

⁵⁴⁵ Anton Aimosen päiväkirja 7.12.1878. Tommila 1999.

⁵⁴⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 28.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁴⁷ Heervä ja Joutsamo 1983, 229.

1800-luvun lopulle saakka tavallisia talonpoikaistaloja, joissa matkustajat yöpyivät pirtissä ja söivät samaa ruokaa kuin isäntäväki.⁵⁴⁸ Yleensä kuitenkin Janssonit asuivat matkustaessaan sukulaisten tai tuttavien luona aina kun se oli mahdollista. Matkustavaisten majoittaminen oli osa sitä palvelusten ja vastapalvelusten vaihtoa, jossa myös Janssonin perhe teki oman osuutensa majoittamalla muita.

Simon Janssonin Turusta pojalleen Waldemarille kirjoittama kirje tammikuulta 1860 kertoo tiivistä yhteistyön ja palvelusten monista muodoista. Iso joukko kustavilaisia oli lähtenyt Turkuun markkinoille. Ruonin (Strömma) säterin Nummelinit olivat lähettäneet rahaa Waldemar Jahnssonille. Janssonin perhe oli tullut kaupunkiin muiden kustavilaisten kanssa. Wilhelmina Jansson ja Emil saivat kyydin Grönvikin Ääritalon isännältä Gustaf Grönroosilta, ja Simon Jansson ja Evald matkustivat Salminiitun rusthollarin Rosenlöfin reessä. Turkuun olivat tulleet myös Östermanit, Istron rusthollin isäntäväki. Istron emäntä asui Janssonien kodissa ollessaan Turussa saamassa lääkärin hoitoa:

numelini Flika ja Adolf oli Lehätän
 1.Rubla ja 60. kopeka Sillä aikana kuin me sinua olin
 saatamas. me tulim markinoila kivimaan
 Laisten kansa mutta ääri talon Gustaf toi
 mamman ja Emili, ja minä ja Evaldi
 oli Roosen löfvin Rese [reessä] Keresaaaresta Turkun
 asti ja olin Ensiksi Turusa, minä olin
 ittä kuski ja Rosen löf keski aia päällä vaan
 [sivunvaihto]
 Iströn ämentä on Nytt meidän tykenem,
 Isäntä toi hänen päivä Jelken markina
 päivän, Doçtor Ek on hennen Leekeris
 hään sanoin että hään tulle terväks, mutt
 Kuka sään Sittä tieta[.]⁵⁴⁹

Huhtikuussa Simon Jansson kertoi palaavansa Kustaviin Koilan Herrankartanon rusthollarin Adrian Rosenbergin kanssa, joka oli käymässä Turussa. Oli kelirikko-aika, ja Rosenberg oli tullut reellä. Rekikelit olivat ohi hänen ollessaan valmis palaamaan kotiin, ja asia ratkaistiin niin, että Rosenberg jätti rekensä kaupunkiin, Simon Jansson osti kiesit jotka hän oli luvannut hankkia sukulaisilleen, Vähä-Rahin Heikintalon ”nuorelleväelle”, ja niillä matkustettiin Kustaviin.⁵⁵⁰ Vaikka kyytien saamisesta Turun ja Kustavin välillä kirjoitettiin eniten 1860-luvulla, ne olivat koko kirjeenvaihdon ajan tärkeä tapa matkustaa silloin kun matkaa ei voitu tehdä vesitse. Vielä alkuvuodesta 1884 Simon Jansson houkutteli Waldemar Jahnssonia perheineen käymään Kustavissa. Kyydin olisi saanut Turun torilta palaavan Juuvanin

⁵⁴⁸ Heervä ja Joutsamo 1983, 228.

⁵⁴⁹ Evald Jahnsson ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 23.1.1860. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁵⁰ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.4.1860. 1014:48:2, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

isännän mukana, ja paluumatkakin olisi järjestynyt: *mikon Davidi täidän kyllä turkun tuo.*⁵⁵¹

Niin merenkulkijat kuin isännät kävivät Kustavista usein Turussa, mutta Helsingissä käytiin huomattavasti harvemmin. Sulan veden aikaan matkan saattoi kulkea höyrylaivalla, mutta se oli kallista ja yleensä pyrittiin odottamaan tilaisuutta matkustaa esimerkiksi perunanmyyntimatkoilla olevien pitäjäläisten kanssa. Yksi kyydin tarjoajista oli Millanaisten torppari Juho Henrikinpoika. Simon Janssonin kirjeestä vuodelta 1867 käy ilmi, että näistä pitkistäkään laivakyydeistä ei maksettu laivurille korvausta, vaan palvelus korvattiin ilmeisesti vastapalveluksella:

milanaisten Isä tule
 Hforsin kohta kuin hään jeitän [jäitten]
 puolesta pääse. ja me olän puhunet että
 hän otta Emili ja Evaldin tuodak
 ses. Sillä turha se olis että suvista aika
 tula valki aluksesa [höyrylaivassa] kuin on seilari
 [sivunvaihto]
 aluksi. Sillä yks jahti äi se kau-
 van Suvista aika vivy. [...]
 Kyllä se paras on että hää millanaisten
 Isän kansa kotio tulävät pääse
 vet ilman maksotta ja yhtä pian
 kuin valkia aluksen kansa joka
 turun kauta menä.⁵⁵²

Ainakin laivurit kävivät Kustavista myös Helsingissä markkinoiden aikaan, ja esimerkiksi syyskuun alussa 1867 markkinaväen mukana lähetettiin Emilille mustaa housukangasta. ”Markkinaväen kanssa” onkin ilmaisu, joka usein esiintyy Simon Janssonin kirjeissä; kappelilaisten kanssa matkattiin yhdessä ja lähetettiin tavaroita. Simon Janssonin yhteistyökumppanilla, Millanaisten torpan Robert Johanssonilla näyttää olleen keskeinen rooli poikien huollossa. Hän kävi Helsingissä ainakin myymässä silakkaa ja perunoita ja hoiti samalla Janssonin perheen asioita. Myös Simon Janssonin veljenpoika Nissilän Kalle toimi laivurina. Molempien mukana lähetettiin rahaa Kustavista Helsinkiin monimutkaiselta kuulostavalla mutta laivurien näkökulmasta ilmeisen toimivalla tavalla. Laivurit tarvitsivat jatkuvasti käteistä rahaa lastien ostoon ennen myyntimatkojaan, joten Simon Jansson kierrätti poikiensa elatukseen tarkoitetun rahan ensin heidän kauttaan. Vuonna 1864 hän antoi Kustavissa Millanaisten Robertille 55 ruplaa perunoiden ostoa varten ja Nissilän Kallelle 15 ruplaa. Nämä myivät sitten ostamansa perunat Helsingissä ja maksoivat saamistaan rahoista Simon Janssonilta lainaamansa summan tämän pojille. Molemmat laivurit lupasivat myös antaa pojille enemmänkin, jos se olisi tarpeen, ja periä sitten ylimääräisen summan Simon Janssonilta Kustaviin palattuaan.⁵⁵³ 1870-luvulla Si-

⁵⁵¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 29.3.1864. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁵² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 13.5.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁵³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 5.5.1864. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

mon Jansson lähetti Helsinkiin rahaa myös Fredsbon rengin Mikael Blomroosin välityksellä.

Palvelusten ja vastapalvelusten järjestelmään kuuluivat myös kyydit, joista Janssonien kirjeissä usein puhutaan. Joskus pitäjäläisten kanssa matkustaminen mainittiin kirjeessä kollektiivisena matkustamisen tapana, henkilöitä erikseen nimeämättä: *niin minä nyt tulin turkun kuin minä nytt pääsin fölise [mukana] kuin meidän kapellin laiset toit viina panu kruunu makasini*, kirjoitti Simon Jansson keväällä 1869.⁵⁵⁴ Kirjeissä keskustellaan myös nimeltä mainiten niistä henkilöistä, joilta kyytiä oli kullekin matkalle mahdollista saada. Näitä olivat pitäjäläisten lisäksi muualla asuvat tuttavat ja esimerkiksi poikien koulu- tai opiskelutoverit, jotka lähtivät lomien aikaan samaan suuntaan.

Matkoista kerrottiin kirjeissä myös silloin, kun ne suuntautuivat oman pitäjän sisälle. Lyhyilläkin matkoilla oli järjestettävä kyyti, useimmiten vesitse, ja usein myös yövyttävä. Wilhelmina Janssonin kirjeistä selviää, että erityisesti 1860-luvulla hän vieraili usein Istron rusthollissa Kustavin Kaurissalossa, jonne hän pääsi talon isäntäväen mukana näiden ollessa sunnuntaina kirkkomatkalla. Vierailut saattoivat kestää viikon tai kaksikin – ilmeisesti myös paluumatka yhdistettiin kirkossa käyntiin. Simon Jansson kertoo käyneensä jäitä pitkin naapurisaarella, Laupusten Pietilässä, keskustelemassa taloon liittyvästä riita-asiasta, ja käyttäneensä vierailuun vuorokauden. Lähellekin suuntautuneet matkat saattoivat venyä säiden vuoksi. Simon ja Wilhelmina Jansson lähtivät joulukuisena torstaipäivänä vuonna 1871 veneellä Lypertön saareen juhlimaan luotsi David Lindqvistin ja hänen piikansa Maria Lovisan häitä. Saman iltana saarien välinen Ströömin salmi jäättyi, ja Janssonit pääsivät kotiin vasta seuraavana maanantaina, kiertotietä hevosella.⁵⁵⁵ Kelirikko näkyy kirjeissä taukona matkustamisessa, suunnitelmien muuttumisena ja viikkojen odotuksena. *[M]amma tule jelän turkun niin pian kuin vesi auke mutta kyllä jet [jää]t pian viellä yksi 3 viiko merese Seisovat*, kirjoitti Simon Jansson huhtikuun puolivälissä 1862.⁵⁵⁶

Matkoista päätettäessä vaikutti taloudellisten rasitusten lisäksi myös matkanteon fyysinen rasitus, joista kirjeissä usein puhutaan. Ajatus, että sekä laivamatka että maanteitse tehty matka, erityisesti talvella mutta huonolla säällä myös kesällä, altisti matkustajan kylmettymiselle, liittyi Janssonin perheessä aina äitiin. Wilhelmina Jansson pelkäsi jatkuvasti kylmettymistä, jota hän piti syynä laajalle kirjolle sairauksia ja oli matkoja suunniteltaessa huolissaan sekä omasta että poikiensa terveydestä. Vaikka muut perheenjäsenet eivät omalta kohdaltaan olleet kylmettymisestä huolissaan, Simon Jansson nostaa *mamman* terveyden keskeiseksi tekijäksi matkoista päätettäessä ja kertoo matkoista raportoidessaan myös niiden vaikutuksesta tämän terveyteen. Perheen miespuoliset jäsenet ottivat matkan fyysiset rasitukset huomioon käytännöllisemmällä tavalla: Simon Jansson huolehti siitä että pojilla oli talvella matkustaessaan käytettävissään pitkät matkatourit, *tulupit* tai *pelsyt*, joko omat tai lainatut. Näiden varusteiden arvosta kertoo se, että Simon Janssonin peru-

⁵⁵⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.4.1869. 1014:49:7, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁵⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 16.3.1862 sekä Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 6.12.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁵⁶ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1862. 1014:51:5, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

kirjassa majavannahkainen tuluppi on kalleimmaksi arvioitu yksittäinen irtaimiston osa, 30 markan arvoinen.

Janssonin perheen säilyneiden kirjeiden perusteella on mahdollista hahmotella Wilhelmina Janssonin elinpiiriä. Hän ei ilmeisesti liikkunut yksin, ei maanteitse eikä veneellä, joten hän joutui toisia perheenjäseniä useammin tekemään muiden kanssa yhteistyötä matkustaessaan pois kotoaan. Hänen tekemänsä matkat liittyivät perheen sosiaaliseen piiriin – joko kyydinantajien, matkaseuran tai vierailun kohteen osalta – joten matkan vaiheista ja tavatuista ihmisistä oli luontevaa kertoa kirjeissä. Simon Jansson matkusti purjehduskauden aikana sekä Kustavin ympäristössä rahtia hankkimassa että eri Itämeren satamissa. Pojista Waldemar teki 1870-luvun alussa opintomatkan Saksaan, Evald opetti kouluissa eri paikkakunnilla ja Emil toimi lääkärinä Pohjois-Suomessa. Perheen miesväen liikkuminen ei useimmiten liittynyt perheasioihin, joten se ei ole säilyneissä perhekirjeissä yhtä tarkkaan dokumentoitua.

Vuosien 1859 ja 1887 välillä kirjoitetuissa kirjeissä Wilhelmina Janssonin matkat suuntautuivat ennen kaikkea Turkuun. Senkin jälkeen, kun perheen pojat muuttivat Helsinkiin eikä hän enää asunut Turussa lukukausien aikana, hän näyttää käyneen siellä suhteellisen usein. Välistä hän matkusti miehensä kanssa tämän mennessä markkinoille tai muissa liikeasioissa, välistä ilman miestänsä. Usein Turun-matkat näyttävät liittyvän perheen poikien tapaamiseen. *[E]ilän aamulla mä saime preivin Sinulta etä Sinä tulet turkun Tenteraman. Kyllä mamma Siloin tahto turkun tulla jos on sään [sen] kaltaista ilma että joinkin pääsä*, kirjoitti Simon Jansson Waldemari-le 1867.⁵⁵⁷ Kun Waldemar Janssonin perheen perustettuaan muutti Turkuun, Wilhelmina Jansson oleskeli pidempiäkin aikoja hänen luonaan.

Vuonna 1864 Kustavin kappalainen Johan Lagerstedt sai viran Huittisista, ja hän muutti perheineen pois Janssonien naapurista, jossa he olivat asuneet yli kaksikymmentä vuotta ja olleet läheisissä kanssakäymisissä. Wilhelmina ja Simon Jansson, joskus myös perheen pojat, viettivät sen jälkeen Lagerstedtien luona jouluja ainakin vielä 1870-luvun alussa.

Pisin matka, jonka perhekirjeet kertovat Wilhelmina Janssonin tehneen, suuntautui Helsinkiin vuonna 1864, jolloin Waldemar Janssonin promovoitiin maisteriksi. Simon Jansson oli Tukholmassa, ja Wilhelmina Jansson pahoitteli, ettei isä päässyt mukaan ainutkertaisen juhlalliseen tilaisuuteen: *[H]an gubben stackare slipper vist innte till någån promostion måste för sacka bara fast det nog skule ha vari rulligt för honom at en gång se et så hög tidligt till fälle*. Hän epäröi lähteä yksin juhliin, jossa ei tuntenut ketään, ja houkutteli seurakseen turkulaista sukulaistaan Delphina Dahlia. Molemmat naiset olivat huolissaan matkan kustannuksista. Tilaisuuteen varustautuminen aiheutti paljon kuluja, ja matka höyrylaivalla tuli kalliiksi, vaikka Wilhelmina Jansson suunnitteli poikansa kielloista huolimatta kansipaikan hankkimista (...om det är vackert väder så må jag väl tåla en dag).⁵⁵⁸ Myös muutamista myö-

⁵⁵⁷ Simon Jansson Waldemar, Evald (?) ja Emil Janssonille 6.11.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁵⁸ "Ukko parka ei taida päästä promootioon, hän joutuu jättämään sen välistä vaikka hänelle olisi ollut haskaa kerrankin päästä näkemään niin juhlallinen tilaisuus." ; "Jos sää on kaunis niin kyllä minä nyt yhden päivän kestän." Wilhelmina Jansson Waldemar Janssonille (päiväämätön, sisällön perusteella ajoittuu vuoteen 1864). 1014:52:11, A. W. Janssonin arkisto, KIA.

hemmistä kirjeistä käy ilmi, että Wilhelmina Jansson suunnitteli matkaa Helsinkiin, mutta matkojen toteutumisesta ei kirjeenvaihtoon ole jäänyt tietoja.

Wilhelmina Janssonin maantieteellinen liikkuma-ala rajoittuu kirjeenvaihdon perusteella siis Kustavin ja sen emäpitäjän Taivassalon lisäksi Turkuun, Huittisiin ja Helsinkiin. Matkojen syynä oli sosiaalinen kanssakäyminen läheisten perheystävien ja ennen kaikkea omien poikien kanssa. Juuri matkojen sosiaalinen luonne, matkustaminen huvia eikä hyödyn vuoksi, lienee ollut syynä siihen että Wilhelmina Jansson oli huolissaan matkustamisen kustannuksista. Mitään merkkejä ei ole siitä, että hän olisi ollut mukana miehensä aluksella tämän purjehtiessa esimerkiksi Tukholmaan. Vaikka matkat Itämeren satamiin kestivät viikkoja eikä kuukausia, Wilhelmina Janssonin elämässä oli perheen perustamisen jälkeen vain lyhyt jakso, jolloin pidemmät matkat olisivat olleet mahdollisia. Koko 1840- ja 1850-luvun ajan perheessä oli ensin omia lapsia ja myöhemmin pieni kasvattitytär, ja sen jälkeen hän hoiti vanhaa tätiänsä vuoteen 1864 asti ja vuodesta 1871 alkaen hän hoiti pojantytärtään Ainia.

Wilhelmina Janssonin tekemien matkojen laajuutta voi suhteuttaa vertaamalla niitä Aleksis Kiven elämänpiiriin, joka on piirretty kartalle hänen kirjeittensä kriittisessä editiossa. Vaikka Kivi kävi yliopistoa, hänen tekemänsä matkat mahtuivat alueelle, joka rajoittui lännessä Turkuun, idässä Porvooseen ja pohjoisessa Hämeenlinnaan.⁵⁵⁹ Wilhelmina Janssonin elinpiiri oli siis pieni vain verrattuna muiden oman perheen jäsenten ja meriä kulkevien kustavilaisten liikkuma-alaan.

Hänen kirjeenvaihtonsa sen sijaan kattoi maantieteellisesti selvästi laajemman alueen. Waldemar Jahnssonilta saapui kirjeitä Saksasta hänen ollessaan opintomatalla 1870-luvun alussa, Simon Jansson kirjoitti kotiin ainakin Tukholmasta, ja hän on varmasti käynyt kirjeenvaihtoa Kittilässä ja Rovaniemellä asuneen Emil Jahnssonin ja ehkä myös Sortavalassa ja Viipurissa asuneen Evald Jahnssonin kanssa – vaikeivätkin nämä kirjeet ole säilyneet.

⁵⁵⁹ Aleksis Kivi: Kirjeet: kriittinen editio 2012, 375–379. Britt Liljewall on tutkinut päiväkirjojen perusteella 1800-luvun ruotsalaisen maalaisväestön elinpiirejä. Liljewall 1995, 120–130.

6. TALONPOIKAISLAIVURIN TYÖ

Rakas Valdemar

Sinun kiries minä sain joka Sisel-
ti ettäi Glasi lasti tule, Jonka edästä
saan kiitä, halkoia me olän aiatele
menä ostaman pohian puolesta, toi
sella viikola, ja Siten Stockholmin
mutta olän kulut Sumpu Skippa-
reilta, että halvot on kovasti helpa
Stockholmisa[.]⁵⁶⁰

Talonpoikaispurjehdus, Simon Janssonin ammatillinen toiminta, nousee monella tapaa tärkeäksi teemaksi Janssonin perheen kirjeissä. Osin tämä selittyy sillä, että suurin osa säilyneestä perhekirjeenvaihdosta on Simon Janssonin kirjoittamaa, mutta yhtä tärkeä tekijä on myös kirjeen vastaanottajan rooli. Simon Janssonin Waldemar Jahnssonille kirjoittamat kirjeet ylittävät osittain perhekirjeenvaihdon rajan, sillä Janssonin perheen esikoinen oli isänsä tukena ja yhteistyökumppanina talonpoikaislaivurin ammatin harjoittamisessa. Rahdeista, hinnoista, kaupankäynnistä ja matkasuunnitelmista kertovat kirjetekstit eivät siis ole vain isän kuvausta omasta työstään vaan myös suunnittelua ja neuvottelua, ajoittain myös tietojen ja neuvojenkin pyytämistä kaupungissa asuvalta esikoiselta. Kirjeet kuvaavat yksityiskohtaisesti talonpoikaislaivurin arkista työtä ja tarkentavat kuvaa siitä, mihin suuntaan saariston vuosisatainen talonpoikaispurjehdus oli 1800-luvun puolivälin jälkeen kehittynyt.

Talonpoikaislaivurin ammatti, sen tulot ja menot sekä ammattiin olennaisesti liittyvä poissaolo kotoa näkyvät perhekirjeenvaihdossa usein myös epäsuorasti. Wilhelmina Jansson kommentoi tai uutisoi ajoittain merenkulkua, kauppaa ja matkoja. Ennen kaikkea talonpoikaispurjehdus näkyy kirjeissä taustatekijänä, joka vaikutti koko perheen elämäntapaan ja viime kädessä teki perheen poikien kouluttamisen mahdolliseksi.

Talonpoikaispurjehduksella⁵⁶¹ tarkoitetaan jo keskiajalla alkunsa saanutta kaupankäyntiä ja rahdinkuljetusta, jota saariston ja rannikon kalastajat ja talonpojat

⁵⁶⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 9.5.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁶¹ Talonpoikaispurjehduksen Simon Janssonin aikaan ajoittuva murros kuvastuu elinkeinon nimestä käydyssä keskustelussa. Talonpoikaispurjehdus-termiä on käytetty alunperin maata omistavan väestön, lähinnä talonpoikien, tuotteiden kuljettamisesta kaupunkiin myytäväksi; se on ollut vastakohtana kaupunkien porvariston kauppamerenkululle. 1800-luvulla muiden kuin talonpoikien osuus oli kasvanut ja omien tuotteiden myynnin rinnalla oli lisääntynyt rahtipurjehdus. Talonpoikaispurjehdusta harjoittivatkin talollisten lisäksi myös monet kalastajat muut rannikon ja saariston maata omistamattomat asukkaat, kuten Simon Jansson. Ruotsiksi *bon-deseglacion*-termin rinnalla on 1800-luvun talonpoikaispurjehduksesta käytetty termejä *allmogeseglacion*, *bygdeseglacion* tai *bygdesjöfart*, joilla viitataan yhden pitäjän asukkaiden purjehdukseen eri muodoissaan. Eino Jutikkala on käyttänyt suomeksi termiä ”maalaispurjehdus”. Hackman 1999,67; Kallberg 1981, 1–2. Kallberg on Kustavin 1800-luvun loppupuolen merenkulkua tutkiessaan käyttänyt perinteistä termiä ”talonpoikaispurjehdus”, ja niin tehdään myös tässä tutkimuksessa.

harjoittivat purjealuksillaan pääasiassa Itämeren piirissä. Perinteisimmässä muodossaan se oli kotitarvepurjehdusta, jossa talonpojat kuljettivat kalaa ja omien tilojensa tuotteita kaupunkeihin myytäväksi tai vaihdettavaksi ja hankkivat samalla tarvitsemiaan tuotteita, kuten viljaa ja elintarvikkeiden säilyttämiseen tarvittavaa suolaa. Talonpoikaispurjehdus oli alusta alkaen monimuotoista: välttämättömyshyödykkeitä hankittiin vaihtokaupalla, raaka-aineita ja myyntiä varten valmistettuja tuotteita vietiin kaupunkeihin myytäväksi ja omien tuotteiden lisäksi kuljetettiin myös rahtia. 1600-luvulta alkaen talonpoikaispurjehdus oli etuoikeus, joka oli myönnetty joillekin rannikkopitäjille; näihin kuului myös Taivassalo ja sen osana Kustavi. Oikeus koski kalan, voin, halkojen, traanin, tervan, karjan ja muiden talonpoikaistuotteiden vientiä Suomen, Viron ja Inkerinmaan rannikkokaupunkeihin sekä Tukholmaan.⁵⁶² Talonpoikaispurjehdus oli monin tavoin säädeltyä. Kun Simon Jansson aloitti toimintansa laivurina vuosien 1835 ja 1841 välisenä aikana⁵⁶³, rahdin kuljetaminen oli kielletty, lukuun ottamatta halkojen kuljetusta Tukholmaan.⁵⁶⁴

Koska Janssonin perhe sai elantonsa talonpoikaispurjehduksesta, Krimin sodasta muodostui käännekohta, joka vaikutti merkittäväällä tavalla heidän taloudelliseen toimeentuloonsa ja mahdollisuuksiinsa rakentaa poikiensa tulevaisuutta. Vuosina 1853–1856 käyty sota ja sen Oolannin sotana tunnetut brittiläis-ranskalaisen laivaston sotatoimet Itämerellä koettelivat rankasti suomalaista kauppamerenkulkua. Kaupunkien suuret laivat, jotka olivat Itämeren ulkopuolella, joutuivat englantilaisten kaappaamiksi tai myytiin kaappauksen pelossa pois. Pohjanmaan kaupunkien satamissa tuhottiin laivoja ja laivanrakennuksen infrastruktuuria. Sodan jälkeen kotimaan satamissa olevat laivat eivät olisi riittäneet huolehtimaan välttämättömästä viennistä ja tuonnista, ja sen vuoksi senaatti antoi kaupunkien kauppiaille luvan käyttää maalaisaluksia tavaroidensa kuljettamiseen, aluksi Itämeren piirissä ja myöhemmin Englantiin asti.⁵⁶⁵ Talonpoikaislaivurit kuten Simon Jansson saivat siis oikeuden kuljettaa aluksillaan rahtia. Heidän aluksistaan saatiin tarpeellista reservitonnistoa kauppamerenkulun elvyttämiseen. Vasta vuoden 1873 merilaki poisti lopullisesti vanhan jaon maalais- ja kaupunkilaisaluksiin. Talonpoikaisalusten määrä oli sodan jälkeen lähtenyt voimakkaaseen kasvuun. 1800-luvun puolivälissä talonpoikaistonnisto oli ollut noin puolet kaupunkien tonnistosta, mutta vuoteen 1875 tultaessa ne olivat jo yhtä suuret.⁵⁶⁶ Simon Janssonin kirjeissään kuvaama merenkulku pohjautuu siis perinteiseen talonpoikaispurjehdukseen, mutta tuo samalla esiin alan muutoksen.

⁵⁶² Kallberg 1981, 6; Kallberg 1999a, 15–16; Kaukiainen 1970, 10–12.

⁵⁶³ Kustavin kappelin rippikirjassa 1835–1841 Simon Jansson (Simon Johansson) on merkitty vielä Nissilässä asuvaksi, ja hänen tittelikseen on korjattu ”laivuri” (*skeppare*) ”isännän veljen” (*bror*) sijaan. Korjauksen vuosi ei merkinnästä käy ilmi.

⁵⁶⁴ Kun Suomi liitettiin osaksi Venäjän suuriruhtinaskuntaa, rannikon asukkaiden kauppa Ruotsiin sai aluksi jatkua entiseen tapaan. Rajoituksena kuitenkin oli, että myytäväksi oli oikeus kuljettaa vain omia ja naapurien tuotteita; paluulastia ei saanut tuoda myytäväksi. Vuodesta 1851 merenkulkua rajoitettiin päällikön pätevyyttä koskevin vaatimuksin. Kuka tahansa hyvämaineinen Suomen kansalainen sai purjehtia maalaisaluksilla Itämerellä, mutta suurilla vesillä purjehtivilla kaupunkilaisaluksilla oli oltava merikoulussa tutkinnon suorittanut päällikkö. Kaukiainen 1970, 50–54 ja Kallberg 1999a, 20.

⁵⁶⁵ Kaukiainen 1970, 55.

⁵⁶⁶ Kallberg 1999a, 20.

Alukset

Minä ostin 150. tynneri
perunoita 65. kopeka uusi Tynneri ja hä tahdoi [he tahtoivat]
että minä otan Galeasin Fyöre teksen [kuljettaakseni] tai
voi olla parempi että olisin viellä jahtin pitin[.]
Enok ja Hindrikson mennä jahti mutta se
piku jahti taitta jedä nytt Laiskax[.] milanaiste
Robert mene fyöreme nissilä Davidin Galeasi[.]⁵⁶⁷

Simon Jansson aloitti laivurinuransa 1830-luvun loppupuolella, mutta ensimmäiset sitä koskevat tiedot ajoittuvat vasta 1850–1860-luvun vaihteeseen, jolloin perhekirjeenvaihto alkoi.⁵⁶⁸ Keväällä 1860 hän kertoo ostaneensa perunoita ja harmitsee edessä olevaa purjehduskautta. Hänelle on tarjottu Rahissa sijaitsevan sukulaistalon kaljaasia kuljetettavaksi, talon, jossa hänen sisarensa oli emäntänä. Aikaisemmin hän oli purjehtinut jahdilla ja epäröi nyt kirjeessään siitä luopumista. Samalla hän kertoo muista kustavilaisista laivureista ja aluksista, jotka nämä ottavat kuljettaakseen. Millanaisten Robert, Janssonin perhekirjeissä usein esiintyvä kustavilainen, purjehti Simon Janssonin veljenpojan, Nissilän Davidin kaljaasilla. Näin ollen siis ainakin kahdessa sukulaistalossa oli alus, joka annettiin ulkopuolisen laivurin kuljetettavaksi oman perheen jäsenten keskittyessä maatalouden töihin. On mahdollista, että Simon Jansson elätti perheensä 1860-luvun alkuun saakka joko näiden sukulaistalojen tai muiden talojen aluksia kuljettamalla, ennen kuin hankki oman aluksen.⁵⁶⁹ Tähän aikaan osuivat Krimin sodan jälkeiset hyvät rahtien hinnat.

Ainakin vuodesta 1860 Simon Janssonilla oli oma kaljaasi, jolla hän purjehti suuren osan 1860-lukua. Aluksen nimi oli kirjoittajasta riippuen *Weljät* tai *Wäljät* tai *Wäljet* – veljiä tarkoittavassa nimessä näkyy e- ja ä-kirjainten vaihtelu vanhassa Kustavin murteessa. Kaljaasi on kaksimastoinen pienehkö purjelaiva, jossa on molemmissa mastoissa kahvelipurje ja toppipurje ja lisäksi keulapuomiin kiinnitettäviä purjeita. Ulla Kallberg on nimittänyt kaljaasia kustavilaiseksi yleisalukseksi: 1860-luvulla ne muodostivat kolmanneksen pitäjän aluskannasta ja seuraavalla vuosikymmenellä jo puolet.⁵⁷⁰ Simon Jansson oli 33,10 lästin⁵⁷¹ *Weljät* -kaljaasin omistaja tai pääisäntä vuodet 1860–1867, mutta aluksen omistussuhteista ei ole tarkempia tietoja. Talonpoikaisaluksilla oli yleensä useita omistajia, mikä oli sekä tapa

⁵⁶⁷ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. 1014:52:3, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁶⁸ Ulla Kallbergin laatima luettelo Kustavin purjelaivastosta alkaa vuodesta 1860. Kallberg1981, liite I:1–I:20.

⁵⁶⁹ Asiakirjalähteistä ei löydy varmoja tietoja Simon Janssonin aluksista ja matkoista ennen Kustavin merimieshuoneen perustamista 1877. Turun ja Porin lääninhallituksen lääninkanslian ulkomaanpassiluetteloissa vuodesta 1825 eteenpäin kustavilaiset on kirjattu emäseurakuntansa mukaan taivassalolaisiksi. Vuodesta 1848 alkaen passiluetteloissa näkyy ”skepparen Simon Jansson”, joka kuljetti puolikannellisia kaljaaseja *Johannes* ja *Sovindo* Tallinaan. Näiden perusteella on mahdotonta sanoa, oliko kyseessä Nissilän Simon Jansson Kustavista vai joku monista samannimisistä taivassalolaisista.

⁵⁷⁰ Kallberg 1981, 35–38. Kaljaasissa saattoi olla enemmän kuin kaksi mastoa, mutta suomalaiset kaljaasit olivat tavallisesti kaksimastoisia.

⁵⁷¹ Lästi on aluksen lastauskyvyn mitta ja ilmoittaa painomäärän, jonka alus kykenee kuljettamaan. Lästi on noin 2 450 kg. Vuonna 1887 otettiin mittayksiköksi vetoisuutta ilmaiseva rekisteritonni. 1 lästi on 1,85 rekisteritonnia ja 1 rekisteritonni 0,54 lästiä. Mm. Kallberg 1981, 40; Lybeck 2012, 38.

hankkia rahoitus niiden ostamiseen tai rakennuttamiseen että eräänlainen vakuutus, jolla jaettiin tappioita mahdollisten merivahinkojen sattuessa. Lisäksi monella laivan omistajalla tai osaomistajalla oli osuuksia useissa aluksissa, mikä myös osaltaan paitsi lisäsi tuloja myös tasasi riskejä.⁵⁷² Simon Janssonin kirjeistä käy ilmi että myös hänellä oli ajoittain osuuksia muiden aluksista.

Kaljaasin hinta vastasi noin kolmen hevosen hintaa. Simon Jansson kertoi kirjeessään vuodelta 1871 myyneensä *Weljät* 925 markalla, ja samassa kirjeessä hän kertoi poikansa Evaldin myyneen hevosen rusthollari Östermanille 300 markalla.⁵⁷³

Weljät-kaljaasin jälkeen Simon Jansson hankki vuonna 1869 osuuden uudesta aluksesta. Hieman yllättäen uusi alus oli edellistä pienempi, yksimastoinen jahti, jonka vetoisuus oli 27,21 lästiä. Alus lienee ollut limisaumainen kuten jahdit ja sumput Kustavissa tähän aikaan yleensä olivat.⁵⁷⁴ Simon Jansson käytti siitä myös nimitystä *paketti*.⁵⁷⁵ Kustavin Willnäsissä rakennetun aluksen nimi oli *Johannes*, ja sen rakennuttaja oli Johan Robert Johansson, jolta Simon Jansson osti puolikkaan aluksesta. Janssonin perheen kirjeissä usein mainittu Robert esiintyy seuraavassa kirjeessä uuden asuintorppansa mukaan Kuusiston Robertina mutta muutoin usein kotitorppansa mukaan Millanaisten Robertina. Simon Jansson kirjoitti Johanneksen hankinnasta innostuneena pojalleen:

Minä ostin nytt kuusiston
 Robertin paketista puolän josta
 minä maksan 850 marka. Se äi oll
 nytt juuri viellä juuri Täydäksi
 Redas mutta äi se hinta kan olä valmin
 aluksen hinta. minä olän kovasti tyty
 väinän seän kaupan kanssa ja mamma
 on kansa. Siinä on kaiutikin Suudän
 pi [kajuuttakin suurempi] kuin meidän Galeasisa.
 [...]
 se paketi on juuri
 minun mieltuiseni[.] äi se ole kikkere
 ja hyvin avara kajuti ja Roberti on
 hyvin Sopiva kamraati[.] mä olän
 jo ennän olet yhdäsä aluksen laisa
 [sivunvaihto]
 Kyllä se nytt jo niin kauvan kestä

⁵⁷² Esimerkiksi kuuluisimmassa kustavilaisessa aluksessa, *Alastalon salissa* -romaanissa suunnitteilla olevassa *Kaitais*-parkissa, osakkaita oli 21. Suurten alusten osuudet ilmoitettiin yleensä 64-osina. Myös pienemmillä aluksilla, kuten jahdeilla ja sumpuilla, oli isännistöt, useimmiten vain oman pitäjän miehistä koostuvat. Tavallisesti kuunareita pienemmissä aluksissa osakkaita oli kahdesta kahdeksaan. Pienet alukset kuten jahdit ja sumput olivat usein isän ja pojan yhteisomistuksessa; he rakensivat ne itse, purjehtivat itse ja nauttivat itse myös tulot. Kilpi 1999, 30; Kallberg 1981, 28–29.

⁵⁷³ Simon Jansson Emil Jahnssonille 6.2.1871 sekä Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 20.2.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁷⁴ Kallberg 1981, 55–56.

⁵⁷⁵ Paketti-nimi viittaa 1600-luvulta lähtien Ruotsissa rakennettuihin postiveneisiin, joissa kuljetettiin postin lisäksi matkustajia. Kustavilaisessa kontekstissa se tarkoittaa pakettijahtia, jossa on kansi ja katettu lastiruuma tai matkustamo.

kuin minä seilatakin voin kuin
vaan jumala vahinkosta
varielä[.]⁵⁷⁶

Vastarakennettu pakettijahti oli huomattavasti *Weljät*-kaljaasia arvokkaampi, 1700 markkaa, vaikka se oli pienempi eikä vielä ollut kokonaan valmis (*redas*). Kirje kertoo talonpoikaisalusten hankinnan rahoituksesta. Aluksen alkuperäinen omistaja ja Simon Jansson olivat jo kauan tehneet yhteistyötä, jossa oli ehtinyt syntyä velkasuhteita. Siksi osa aluksen hinnasta kuitattiin summalla, jonka Millanaisten Robert oli Simon Janssonille velkaa. Hän lainasi loput kauppasummasta ilmeisesti Koelsuun Knaapin Östergårdin (Itätalo) isännältä.⁵⁷⁷ Simon Jansson oli *Johanneksen* ostaessaan 56-vuotias ja hänen ajatuksensa oli, että alus kestäisi niin kauan kuin hän jaksaa purjehtia, ja näin kävikin. Alus poistettiin laivarekisteristä 1892.⁵⁷⁸

Laivan ja laivaosuuksien lisäksi Simon Janssonilla oli lähimatkoja varten myös pienempiä veneitä. Hän kertoo rakentaneensa ainakin yhden sluupin ja käyttäneensä siinä useiden kustavilaisten apu työvoimaa sekä puiden käsittelyssä, rungon rakentamisessa että purjekankaan kutomisessa. Kiinnostavaa on, että hänen kirjeessään mainitaan purjekankaan kutojaksi *Kappelin tuvan maiastina*, vaikka voimia vaativa purjekankaan kutominen oli yleensä miesten työtä.⁵⁷⁹

Simon Janssonin laivurinura jatkui lähes viisikymmentä vuotta, ja sen jälkeen kun hän oli hankkinut oman aluksen, ei uralla ole juuri nähtävissä laajenemista tai etenemistä ainakaan alusten osalta. Simon Jansson ei siirtynyt pienemmistä aluksista suurempiin eikä laajentanut omistustaan merkittäväällä tavalla useisiin aluksiin. Vaihtaessaan kaljaasin jahtiin hän sai vanhan aluksen tilalle uuden, tosin vähän pienemmän mutta itselleen paremmin sopivan, ja oli tyytyväinen.⁵⁸⁰ Kustavilaiset oli-

⁵⁷⁶ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille. 17.9.1869. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁷⁷ Robert Johansson on Ulla Kallbergin laatiman laivaluettelon mukaan ollut osaomistajana jahdissa vain ensimmäisen vuoden ajan. Muitakin omistajia aluksessa on myöhemmin ollut, koska Simon Jansson kertoi vielä vuonna 1884 ostaneensa siitä toisen omistajan (Rahin Juonten) osuuden ja maksaneensa siitä uuden isopurjeen kanssa 187 markkaa. Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 29.3.1884. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁷⁸ Kallbergin mukaan vuonna 1892 laadittuun laivaluetteloon merkittiin poistetuiksi aluksia, jotka oli myyty tai poistettu käytöstä aikaisemmin. Kallberg 1981, 39. Simon Jansson purjehti aivan kuolemaansa asti, mutta hän oli myynyt *Johanneksen* jo edellisenä vuonna 1886. Simon Janssonin perukirja 2.11.1887. 2. Suvun asiakirjat 1850-luku–1950-luku. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁷⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 25.4.1881. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA; Kallberg 1981, 53–54.

⁵⁸⁰ Asiaan vaikutti myös, että lästiluvultaan *Weljät* ja *Johannes* olivat hyvin lähellä toisiaan. Kaljaasit olivat vielä 1860- ja 1870-luvulla yleensä 25–80 nettorekisteritonnin (13–42 lästin) kokoisia, mutta jo 1890-luvulla kaljaasi saattoi olla jopa 160 nettorekisteritonnia. Oman aikansa kaljaasiksi 33,10 lästin *Weljät* oli keskikokoa suurempi. Jahdit olivat yleensä kaljaaseja huomattavasti pienempiä, pienimmät 5 ja suurimmat 40 nettorekisteritonnia (noin 3–20 lästiä), Kustavissa tavallisesti alle 10 lästiä). 27,21 lästin *Johannes* oli siis jahdiksi poikkeuksellisen suuri ja vastasi tilavuudeltaan enemmänkin kaljaasia. Vertailun vuoksi mainittakoon, että vuonna 1865 Suomen merikaupunkien alusten keskikoko oli 146 lästiä. Kasvu oli nopeaa: esimerkiksi raumalaisten laivojen keskikoko oli vuonna 1860 noin 84 lästiä ja vuonna 1873 jo 127 lästiä. Lybeck 2012, 58. Tavallisesti jahtien ja kaljaasin tuotoilla oli juuri alusten kokoeron vuoksi merkittävä ero, kuten Jan-Erik Börman Turunmaan saariston talonpoikaispurjehdusta koskevassa tutkimuksessaan osoittaa. Kaljaasien tuottavuus laski kuitenkin merkittävästi 1870-luvulla. Börman on arvioinut jahdin vuosituoton vuosina 1850–1899 vaihdelleen 250 ja 340 markan välillä ja kaljaasin vuosituoton laskeneen samana aikana 1190 markasta 500 markkaan. Hän arvioi summan olevan kui-

vat vielä 1800-luvun alkupuolella purjehtineet pääasiassa jahdeilla ja kaljaaseilla, ja taidot olivat periytyneet isältä pojalle. Rahdin kuljettaminen yleistyi kotitarvepurjehduksen rinnalla, ja Krimin sodan jälkeen pitäjässä alettiin varustaa rahdinkuljettukseen suuria aluksia, kuunareita, prikejä ja parkkeja. Sosiaalisen yhteisön kannalta tarkastellen alusten koko ei ollut ainoastaan käytännöllinen kysymys, kuten Simon Jansson sen esittää, vaan suurempiin laivoihin liittyi sekä arvostusta että mahdollisuus suurempiin tuottoihin. Volter Kilven *Alastalon salissa* parkkilaivaa suunnittelevat isännät puhuvat talollisten laivanosuuksien omistuksesta urana, jossa miehen tulee siirtyä määrätietoisesti eteenpäin. Arvostusta ansaittiin aluksi mastojen määrällä: jahti sopi nuoren miehen ensimmäiseksi alukseksi, mutta seuraavaksi oli elämässä menestymään pyrkivän miehen hankittava kaljaasi. ”[H]ävetä olisi saanut oman pihaton vasikkakin, joka tulavuonna on sarvipäinen sonni, jollei isännän kuo- tossa ole kahta toppia ja jahtiporvarin sijasta talon isäntänä kaljaasikippari”.⁵⁸¹ Suurten talojen isännät siirtyivät kaljaasien jälkeen osakkaiksi isoihin laivoihin, joissa mastoja oli kolme ja kahvelipurjeet vaihtuivat raakapurjeiksi. Alastalossa suunnitellussa kolmimastoparkissa – joka myös todellisuudessa rakennettiin Simon Janssonin purjehtiessa *Weljät*-kaljaasillaan – oli kaksi täystakiloitua mastoa, mutta kolmella raakapurjeella varustettuja fregatteja Kustavissa ei rakennettu.

Kustavilainen agronomi Taavi Kilpi on kartoittanut kustavilaisten suurten purjealusten rakentamista ja matkoja Krimin sodan jälkeen ja selvittänyt myös tarkkaan hankkeissa mukana olleita henkilöitä – sekä retareita, osakkaita ja kapteeneita että rakennustöihin osallistuneita – joita oli hyvin paljon. Simon Janssonia tai hänen perheensä jäseniä ei tässä yhteydessä lainkaan mainita.⁵⁸² Simon Jansson jatkoi koko laivurinuransa ajan pienimuotoista rahtipurjehdusta jahdillaan eikä sijoittanut voittojaan suurempiin aluksiin. Tämä ei kuitenkaan todista siitä, etteikö purjehdus olisi ollut tuottoisaa kirjeissä ajoittain kuvatuista taloudellisista vaikeuksista huolimatta. Vaikka Simon Janssonin toiminta laivurina muistutti muiden kustavilaisten laivurien perinteistä toimintaa, hän käytti sen tuoman taloudellisen tuoton täysin muista poikkeavalla tavalla, kouluttamalla kolme poikaansa yliopistossa.

Simon Janssonin ja hänen perheensä elämä rytmittyi huhti-toukokuussa alkavan ja marraskuussa loppuvan purjehduskauden mukaan, kuten kirjeenvaihdosta hyvin käy ilmi. Laivurin työt jatkuivat kuitenkin myös talvella:

me
pääsin kotio Stockholmist
Se 29. päivä oktober ilman pie-
nintekin vahinkota, nytt minä
olän kotona niin kauvan että
saan tehdyksi Ruotsin Reisu
Räkningi ja myös Suvise ja
nissilästä kans jongun Räk-

tenkin yläkanttiin, koska sitä laskettaessa ei ole otettu huomioon aluksen omistajan työtä laivallaan. Börman 1979, 274–285.

⁵⁸¹ Kilpi (1933) 1988, 67.

⁵⁸² Kilpi 1999, 30.

ningin[.]⁵⁸³

Purjehduskauden jälkeen oli aika hoitaa laivojen kirjanpito, ja kuten sitaatista näkyy, Simon Jansson hoiti tässä sekä oman aluksensa kesämatkan että syksyn Tukholman-matkan kirjanpidon ja vielä kotitalonsa Nissilän aluksen tilit. Huhtikuussa, joskus jo maaliskuun puolella, alkoi aluksen kunnostus seuraavaa purjehduskautta varten. Sitä ennen, helmi-maaliskuun aikana, laivurin tärkeä tehtävä oli rahdeista tai myytäväksi ostettavista tuotteista sopiminen.

Lastit ja määränpääät

Simon Jansson kertoo noin neljässäkymmenessä kirjeessä siitä, minkälaisia tuotteita hän on hankkinut myytäväksi, minne hän aikoo niitä kuljettaa ja minkälaisia hintoja hän on niistä eri kaupungeissa saanut tai odottaa saavansa. Samalla hän tulee kuvanneeksi laivurin ammattiin liittyviä käytäntöjä ja tapoja sekä kommentoi siihen liittyviä odotuksia ja pettymyksiä, menestystä ja vastoinkäymisiä. Yhteensä kirjeiden tiedot koskevat noin kolmeakymmentä eri matkaa. 1860-luvun ajalta rahdeista ja matkoista kertovia tietoja on lähes joka vuodelta, usein monestakin matkasta samaan vuoden aikana, ja niiden perusteella voi hahmottaa Simon Janssonin ammatillisen toiminnan päälinjat. Vuosien 1875 ja 1886 välillä on kymmenen vuoden tauko, jonka ajalta tietoja matkoista ei ole.⁵⁸⁴

Tukholma oli Simon Janssonille kuten muillekin kustavilaisille talonpoikaislaivureille perinteinen ja tärkeä purjehduksen ja kaupankäynnin kohde. Turun saariston talonpoikaispurjehdus oli vuosisatojen ajan palvellut Tukholman alueen huoltoa, ja kulutustavaroita tarvitseva suurkaupunki säilytti keskeisen asemansa vielä 1800-luvun loppupuolellakin.⁵⁸⁵

Ennen 1860-luvun loppua, vielä *Weljät*-kaljaasilla purjehtiessaan, Simon Jansson vei Tukholmaan muun muassa halkoja. Halot olivat kalan ohella tärkein Kustavista Tukholmaan vietävä tuote. Simon Jansson näyttää ostaneen halkoja Kustavin lisäksi lähipitäjistä ja mainitsee näistä ainakin Luvian. Kustavin metsissä puu ei ollut hyvälaatuista, ja paras puutavara käytettiin laivanrakennukseen. Väärät ja oksaiset puut kelpasivat hyvin polttopuiksi, ja halkoja riitti kauan myytäväksi. Etenkin suurilla kaljaaseilla purjehtivat laivurit joutuivat kuitenkin ostamaan halkoja myyntiin myös muualta. Jotkut laivurit tekivät pystykauppoja ja hankkivat miehiä kaatamaan metsää, mutta Simon Janssonin kirjeissä ei tällaisesta ole tietoja. Tukholmassa halkolasti myytiin useimmiten tukkukauppiaille, ja laivurien ja ostajien välille syntyi pitkäaikaisia suhteita. Kauppa edellytti luottamusta. Kaikki laivurit eivät olleet rehelli-

⁵⁸³ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille marraskuussa 1862. 1014:51:6, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁸⁴ Simon Janssonin purjehdusmatkoista ja lasteista on hankala saada täsmällisiä tietoja muualta kuin kirjeenvaihdosta. Degerbyn tullikamarin tullauspäiväkirjat ovat säilyneet ainoastaan vuosilta 1871–1874, ja Kustavin merimieshuone perustettiin vasta 1887. Turun kaupungin tuulaakitileissä, jotka alkavat 1872, ei yleensä eroteta kustavilaisia laivureita taivassalolaisista. Heervä ja Joutsamo 1983, 158 ja 170; Kallberg 1981,4.

⁵⁸⁵ Vuoteen 1872 asti Kustavista purjehti Tukholmaan keskimäärin viisi alusta vuosittain, mutta sen jälkeen kauppa kasvoi selvästi ja sinne purjehti 13–18 laivuria vuosittain. Kallberg 1981, 13–18 ja 63–65; Heervä ja Joutsamo 1983, 147–148.

siä: jotkut laivurit saattoivat pinota halkonsa taitavasti harvaan pinoon tai juottaa mittamiehiä laivansa kajuutassa.⁵⁸⁶

Toinen Simon Janssonin Tukholmaan kuljettama tuoteryhmä oli kustavilaisittain halkokauppaa harvinaisempi. Hän kuljetti ja myi lihaa, läskiä ja eläviä eläimiä, joista kirjeissä on tietoja koko kirjeenvaihdon ajalta. Wilhelmina Jansson kertoi pojilleen Simon Janssonin lähdöstä Turusta Tukholmaan lokakuun alussa 1864. Kaljaasi lastattiin pullolleen sikoja, lehmiä ja härkiä, ja pelkästään sikoja oli viitisenkymmentä. Alus tuli niin täyteen, ettei perheen oma lehmä mahtunut kyytiin ja Wilhelmina Jansson pelkäsi tuulen yltyvän matkan aikana kovaksi. Kirjeestä näkyy myös, että laivurin vaimo osasi tuulen perusteella arvioida, kuinka kauan matka Tukholmaan kestäisi: 2.10. lähteneen kaljaasin hän arveli olevan jo 9.10. perillä.

pappa blef segelfärdig
den 1. i den här männ. den 2. segla han
aff[.] han hade goda vinder så jag hop
pas han snart kom fram[.] så var dett
och så bra han hade om kring 50
svin sen ännu andra krek kor och
[sivunvaihto]
oksar så mycke farttyge inrymde så at vår
egen [lisä:kor] intte rymdes mera och annars var
så mycke lastat[.] jag var så rysligt [lisä: red] om
dett skule bli hort väder[.] men gudi vare
låfvad dett blef intte[.] jag slap en så
tung börda när jag efter vindena tro
de att di var framme[.]⁵⁸⁷

Elävien eläinten kuljetus Tukholmaan oli ajoittain kiellettyä. Tietojen saaminen vienti- ja tuontirajoituksista näyttää olleen talonpoikaislaivurille joskus vaikeaa. Esimerkiksi kevättalvella 1863 Simon Jansson ei lastia suunnitellensa vielä tien-nyt, oliko ”elävien luontokappaleiden” vieminen Tukholmaan edelleen kielletty kuten edellisenä syksynä.⁵⁸⁸ Kolme vuotta myöhemmin hän joutui tekemään lokakuisen Tukholman-matkansa vain puoliksi lastatulla aluksella, kun kävi ilmi, ettei eläviä eläimiä saanutkaan myydä ja hän oli liian myöhään alkanut hankkia korvaavaa lastia.⁵⁸⁹ Elävien eläinten lisäksi Simon Jansson kuljetti Tukholmaan lihaa ja

⁵⁸⁶ Mm. Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 7.9.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.; Heervä ja Joutsamo 1983, 166–167.

⁵⁸⁷ ”Isä oli valmis lähtöön tämän kuun 1. päivä ja 2. päivänä he lähtivät. Tuulet olivat hyvät joten toivon että hän pääsee pian perille. Sekin oli hyvä (että) hänellä oli noin 50 sikaa ja vielä muita elukoita, lehmiä ja härkiä niin paljon kuin alukseen mahtui niin ettei meidän oma lehmämme mahtunut mukaan kun (alus) oli niin täyteen lastattu. Pelkäsin kauheasti että sää muuttuu huonoksi mutta luoja kiitos niin ei käynyt. Oli suuri helpotus kuin päättelin tuulista että he olivat perillä.” Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 9.10. 1864. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁸⁸ Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 31.1.1863. 1014:51:7, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁸⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 13.10.1866 (vuosi päätelty kirjeen sisällön perusteella). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

läskiä. Maataloustuotteiden myynti, toisin kuin halkokauppa, ajoittui vuodenaikojen mukaan, ja Simon Janssonin lihanmyyntimatkat tapahtuivat syyskuun ja marraskuun välisenä aikana.

Kirje marraskuulta 1868 kuvaa pitkäksi venynyttä Tukholman-matkaa. Siitä selviää, että laivurit saattoivat joutua odottamaan Degerbyn tullikamarissa Ahvenanmaalla pitkiäkin aikoja ja että Simon Janssonilla oli Tukholmassa Sjöberg-niminen kauppias, jolle hänellä oli tapana myydä lastinsa – ja vielä sekin, että kauniilla säällä ammattilaivurikin nautti purjehduksesta.

Mä pääsime kotio Stoçholm-
ista se 21 päivä tetä kuuta[.] mä
olin Degerbys tulisa Liki 2 viiko
ja meno Stoçholmin oli 3. vii
koa[.] Stoçholmisa en mä olet
kuin 1. viiko ja 4 päivä. mä
möin lastin Sillä Sjöbergil
kuin mä aina ennän
kin olän myynet, Liha
oli helpa mutta Fleski ja voi
olit tyyrit[.] mä trefaisin
aina kaunit ilmat kuimn
mä olin Seilamas
[sivunvaihto]
että meidän Reisu sään
vuoksi oli valan hupa[.]⁵⁹⁰

Lihan lisäksi toinen keskeinen maataloustuote Simon Janssonin liiketoiminnassa olivat perunat, joita hän kiersi keväisin ostamassa viljelijöiltä Kustavissa ja lähipitäjissä. Kirjeissä hän kertoi hankkivansa perunoita muun muassa Kustavin Koilasta, Taivassalon Jerppilän kartanosta, Vehmassalmelta, Raumalta sekä Turusta pakari Nymanilta. Useimmiten hän osti perunat myytäväksi, mutta kuljetti ajoittain niitä rahtisopimuksellakin. Esimerkiksi keväällä 1872 hän kertoi tulevasta perunanmyyntimatkastaan: *[S]e on frahti lasti ja vähän kansa oma.*⁵⁹¹ Laivurin ammattitaitoon kuului pysytellä selvillä siitä, millä hinnoilla tuotteita eri kaupungissa saattoi ostaa tai myydä. Simon Jansson hankki tietoja ainakin sanomalehdistä, muilta kustavilaisilta laivureilta sekä tiedustelemalla kirjeitse kaupungissa asuvilta pojiltaan. *[K]irjoita mitä perunna Siellä maksavatt,* hän kirjoitti Waldemarille heti tämän muutettua Helsinkiin.⁵⁹² Lisäksi hän seurasi sanomalehdissä julkaistavia kaupunkien torihintoja. Nimenomaan perunoiden kohdalla hän päätti määränpäänsä markkinatilanteen mukaan, ja myyntimatkat kohdistuivat usein Tukholman sijasta suomalaisiin kaupunkeihin. Hän mainitsee useampana keväänä, että suunnittelee purjehti-

⁵⁹⁰ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 30.11.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁹¹ Simon Jansson ja Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille 15.4.1872. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁹² Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8–9.3.1860. 1014:48:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

vansa perunalastissa Helsinkiin, mutta jatkaa matkaansa Viipuriin, jollei pääkaupungissa makseta riittävän hyviä hintoja.

Perinteisten tuotteiden kuljetuksen lisäksi lisäksi Simon Jansson harjoitti myös monenlaista rahtipurjehdusta. [M]inä olän vähä aikonut mennä Turkun loppusta viiko kuulemma jos Siellä kuulus jotan Frahti, minä kirjoitan Sieltä sitten sinun tykös, hän kirjoitti Waldemar Jahnssonille maaliskuussa 1868.⁵⁹³ 1860-luvulla hänelle tärkeä ja ilmeisen tuottoisa rahti oli lasitavara. Hän kuljetti kaljaasillaan Salon Johannislundin lasitehtaan tuotteita Riikaan. Tehtaan oli vuonna 1859 perinyt omistajan leski Sophie Alfthan, joka uudisti tuotantoa voimakkaasti ja siirtyi pullojen tuotannosta ikkunalasiin. Tehdas koki 1860-luvun mittaan useita vastoinkäymisiä ja teki lopulta konkurssin 1868. Simon Janssonin kirjeistä näkyy, että viimeisinä vuosina hän joutui usein pettymään toiveissaan lasilastin saamisesta. Lasin kuljetuksesta Riikaan on Janssonin perheen kirjeenvaihdossa paljon enemmän tietoja kuin Tukholman-matkoista. Kun Simon Jansson hoiti itse maataloustuotteiden kaupan lähipitäjien talollisten ja metsänomistajien kanssa, lasitehtaan kohdalla yhteyksiä hoiti isänsä puolesta usein Waldemar Jahnsson. Siksi tietoja jouduttiin vaihtamaan kirjeitse. Lasitavaran kuljetuksesta on Janssonin perhekirjeenvaihdon yhteydessä säilynyt kiinnostava dokumentti, joka ilmeisesti on lähetetty Waldemar Jahnssonille kirjeessä ja joutunut arkistoa myöhemmin luettaessa tai järjestettäessä erilleen alkuperäisestä yhteydestään. Kyseessä on Sophie Alftanin ja Simon Janssonin välillä solmittu sopimus vuodelta 1866, josta selviävät rahdinkuljetuksen ehdot. Simon Jansson sitoutui kuljettamaan Weljät-kaljaasillaan keväällä heti meren auettua sekalaisia lasitavaroita Salon Vuohensaaresta Riikaan. Alukseen lastattiin tavaraa niin paljon kuin ruumaan ja kannelle mahtui, ja sen kuljettamisesta maksettiin rahtia 350 hopearuplaa, josta puolet Venäjän rahassa. Aluksen lastaamiseen ja lossaamiseen varattiin 20 työpäivää. Ahtauksesta vastasi rahdinantaja, mutta aluksen miehistö osallistui siihen.⁵⁹⁴

Jo 1860-luvun alussa Simon Jansson mainitsee kirjeessään hankkineensa aluksensa rahdin turkulaisen konttorin kautta.⁵⁹⁵ Seuraavana vuosikymmenenä rahtipurjehduksen osuus näyttää tulleen entistä tärkeämmäksi hänen liiketoiminnassaan. Toukokuussa 1874 hän oli ensin purjehtinut *Johannes*-jahdilla Helsinkiin myymään perunoita. Sieltä hän oli ottanut lastiksi *krevina armfeltin möpelitä elli muutos kalla*, muuttokuorman siis, ja kuljettanut sen Joensuun (Åminne) kartanoon Halikkoon. Hän oli matkaan tyytyväinen: *[M]ä saan Frahti 150. marka, perunista saatin 12. marka tynerist ja 50 penni kappast[.] se oli hyvä hinta[.]*⁵⁹⁶

Simon Janssonin kauppamatkoissa näkyi siis kolme eri linjaa. Kaksi ensimmäistä olivat sekä lastin että määränpään suhteen varsin perinteistä talonpoikaispurjehdusta: ensinnäkin halkojen, lihan, eläinten ja perunan myyntiä Tukholmaan ja toiseksi perunanmyyntimatkoja Suomen rannikkokaupunkeihin, ainakin Helsinkiin ja Viipuriin. Kolmas linja, rahtipurjehdus, edusti talonpoikaispurjehduksen uutta, Krimin sodan jälkeen syntynyttä suuntausta.

⁵⁹³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 23.3.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁹⁴ Sopimus Simon Janssonin ja Sophie Alfthanin välillä 15.3.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁵⁹⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861 1014:51:4, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁵⁹⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 22.5. 1874. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Kustavilaisten laivurien joukossa Simon Jansson profiloitui nimenomaan Tukholman-purjehtijana, kuten Ismo Heervä ja Timo Joutsamo *Kustavin historiassa* hänestä mainitsevat. Länsisuomalaisille talonpoikaispurjehtijoille Tukholma oli samalla tavalla keskeinen kuin Pietari itäsuomalaisille, ja sinne purjehdittiin usein myös pienillä aluksilla kuten viiskertaisilla, jotka eivät näy merenkulun tilastoissa. Simon Janssonin purjehdus oli kustavilaisittain melko tyypillistä: hän purjehti Tukholman lisäksi välillä Turkuun, Helsinkiin ja Baltian satamiin.⁵⁹⁷ Pietariin kustavilaiset purjehtivat vain satunnaisesti. Kiinnostavaa on, että Volter Kilpi kertoo Kustavin merenkulkua koskevassa artikkelissaan ilmeisen erheellisesti, että Simon Janssonin, ”Nissilän Simun”, erikoisalana olivat Pietarin-matkat.⁵⁹⁸ Janssonin perheen kirjeissä tai muissa lähteissä ei Pietarin-matkoista kuitenkaan löydy tietoja.

Turku pysyi koko autonomian ajan Kustavin talonpoikaispurjehtijoille tärkeämpänä määräsatomana kuin Tukholma, ja myös sinne vietiin ennen kaikkea kalaa ja halkoja.⁵⁹⁹ Janssonin perheen kirjeissä halkojen tai maataloustuotteiden kuljetuksesta Kustavista Turkuun on harvoin mainintoja. Näyttää kuitenkin siltä, että lyhyen matkan purjehdukset lisääntyivät Simon Janssonin ikääntyessä. Helsinki, jonne Simon Jansson säännöllisesti purjehti perunalastissa, ei sen sijaan ollut kustavilaisille keskeinen kauppapaikka. Myyntimatkoja pääkaupunkiin voi osin selittää sillä, että hän saattoi samalla tavata poikiaan.

Muita kustavilaisten suosimia Itämeren satamia olivat Kiel, Weimar sekä erityisesti Lyypekki ja Kööpenhamina, joihin monet rahtipurjehdusta harjoittavat purjehtivat säännöllisesti useita kertoja vuodessa lastinaan pääasiassa puutavaraa ja halkoja.⁶⁰⁰ Simon Janssonin osalta on kiinnostavaa, ettei hänen perheensä kirjeenvaihdossa ole mainintoja näihin kaukaisempiin satamiin suuntautuneista matkoista, yhtä alustavaa suunnitelmaa lukuun ottamatta. Tietoja Simon Janssonin purjehduksesta Saksan satamiin on kuitenkin säilynyt osana suvun muistitietoa.⁶⁰¹ Simon Janssonin alukset olivat niin suuria, että Saksan-purjehdus olisi ollut niillä täysin mahdollista.

Simon Janssonin laivurintoimi sijoittui kahden kustavilaisen merenkulun harjoittamisen tavan välimaastoon. Lastien –halkojen, lihan, perunoiden – sekä perinteisten määräsatomien puolesta se oli lähellä vanhaa kotitarvepurjehdusta, mutta selkeitä erojakin oli. Jansson purjehti selvästi suuremmilla aluksilla kuin kotitarvepurjehtijat, jotka saattoivat purjehtia viiskertaisellakin. Olennainen ero oli myös se, ettei hänellä ollut myytävänä missään vaiheessa oman talonsa tuotteita tai itse pyydettyä kalaa, vaan hän hankki lastinsa aina ostamalla. Sen lisäksi hän harjoitti myös puhdasta rahdinkuljetusta ja purjehdus oli hänelle pääelinkeino.

⁵⁹⁷ Kustavilaisia laivoja purjehti vuodessa Tukholmaan keskimäärin 5–10, ja ne kuljettivat pääasiassa halkoja ja maataloustuotteita. Muiden kustavilaisten laivurien tiedetään purjehtineen myös Nyköpingiin, Norrtäljeen, Helsingborgiin, Gävleen ja Sundsvalliin, mutta Simon Janssonin kohdalla näistä ei ole tietoja. Heervä ja Joutsamo 1983, 193; Kallberg 1981, 65.

⁵⁹⁸ Kilpi 2001a, 22. Alkuperäinen artikkeli on julkaistu Turun Sanomissa 31.10.1920.

⁵⁹⁹ Heervä ja Joutsamo 1983, 158–174.

⁶⁰⁰ Kallberg 1981, 68.

⁶⁰¹ Simon Janssonin pojantyttären pojan Ilmo Heikinheimon laatima selvitys Yrjö Jahnssonin suvusta. Biografista aineistoa 9. Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA. Seppo Zetterberg toistaa tiedon Saksan-matkoista Yrjö Jahnssonin elämäkerrassa. Hän ei mainitse lähdettä, mutta tieto lienee peräisin Heikinheimon kirjoituksesta. Zetterberg 1982, 16.

Jos taas Simon Janssonin elinkeinon harjoittamista katsotaan toisesta näkökulmasta ja verrataan sitä Krimin sodan jälkeen alkaneeseen kustavilaiseen valtameripurjehdukseen, se näyttäytyy hyvin pienimuotoisena. Ulla Kallberg on jakanut kustavilaisten laivurien Krimin sodan jälkeen harjoittaman rahtipurjehduksen kahteen suuntaukseen: ensiksikin kuunarit ja kaljaasit kuljettivat pääasiassa puutavaralasteja Ruotsiin, Baltiaan, Venäjälle, Tanskaan ja Saksaan, ja toiseksi parkit, prikit, kuunari-laivat ja suurimmat kuunaritkin kuljettivat rahtia Englantiin, Espanjaan ja myöhemmin myös Amerikkaan.⁶⁰² Simon Janssonin toiminta sijoittuu lähelle ensin mainittua ryhmää, vaikka hänen aluksensa olivat pienempiä eikä niiden takana ollut samanlaista laivanisännistöä kuin esimerkiksi kuunareilla. Kaiken kaikkiaan Simon Jansson toimi laivurina aikana, jolloin kaksi kustavilaista purjehdustraditiota osuivat päällekkäin. Vuosisataista, perinteistä kotitarvepurjehdusta harjoitettiin edelleen mutta samaan aikaan uusimuotoinen rahtipurjehdus talonpoikaisretareiden varustamalla suurilla laivoilla laajeni ja toi pitäjään vaurautta. Simon Jansson kuului näiden kahden purjehdustradition välille sijoittuvaan laivurien joukkoon, jota Taavi Kilpi on osuvasti kutsunut ”merenkulun pienyrittäjiksi”.⁶⁰³

Merimatkat kirjeissä

Rakkat poikaisett
Minä tulin kotio Stocckholmista maanandaina
edällä pyhämiestään päivä[.] meillä olivatt
kaunit ilmat ja hyvät tuulet että mä täime
Reisumä päivä vailla kolme viiko ja tava-
ratt olivatt keskin kertaisesa hinnasa että toi
vome saavan vähä Juoma Raha.⁶⁰⁴

Simon Janssonin kirje pojilleen vuodelta 1867 on monella tapaa tyypillinen kuvaus merimatkasta: laivuri pyrki ilmoittamaan kotiväelle onnellisesta perille pääsytään pian matkan jälkeen ja kuvasi matkantekoa lähinnä vain silloin, kun se oli sujunut kaikin puolin hyvin. Jos hän kertoi ongelmista, ne eivät koskeneet merenkulkua sinänsä vaan enemmänkin kaupankäynnin ongelmia, huonoja hintoja tai vaikeuksia saada tuotteita myydyksi.

Merestä ja laivoista kirjoittaessaan Simon Jansson kertoo kulkuväylistä ja kulkuvälineistä. Hänen kirjeissään meri ei ole maisemallinen elementti eikä matkoihin liity luonnonilmiöiden kuvausta, lukuun ottamatta matkan tekoon vaikuttavaa tuulta ja säättä. Ylipäänsä merimatkoihin liittyvät tekstit ovat lyhyitä mainintoja lähestyvistä matkasta ja suunnitellusta lastista tai ilmoituksia perille pääsystä. Niiden funktio on pitää perheenjäsenet selvillä laivurin liikkeistä, vähentää huolta merenkulun liittyvistä vaaroista sekä tiedottaa kaupankäynnin sujumisesta. Vaikka Jansso-

⁶⁰² Kallberg 1981, 139.

⁶⁰³ Kilpi 1987, 164.

⁶⁰⁴ Simon Jansson Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonille 6.11.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

nin perheen pojat asuivat kaukana vanhemmistaan ja posti kulki hitaasti, tieto pyrittiin kuitenkin välittämään heti kun se oli mahdollista. 1870-luvun alkuvuosilta säilyneessä kirjeessä tieto Simon Janssonin saapumisesta Tukholmaan ja viipymisestä siellä on tullut ensin kirjeessä Wilhelmina Janssonille Kustaviin, joka välittää sen toisessa kirjeessä Waldemar ja Emil Jahnssonille Helsinkiin:

älskade gossar
 pappa beder helsa och
 låtta ede vetta när han
 kom fram den 24 october[.]
 det gick intte så fort som
 jag trode[.] di hade fot mot
 vin[.] han skriver at varona
 är billiga och at de gå mycke
 långsamt op så at han lär
 komma at dröija mera länge
 der[.]⁶⁰⁵

Hitaasti kulkevat kirjeet eivät kuitenkaan olleet ainoa tapa seurata merenkulkijoiden liikkeitä. Siten on jo pitkä aika kuin minä olän kirjoitan Sinun tyiesä, minulla oli se aiatus että Sinä saat tiedon Tidningist Koska mä Stoçkolmin Sisellä Klareran [selvitän aluksen], ja koska jelän ulos klareratan. Sään tehdän eän olä pitänytt mitän äri neistä kiirutta kirjoita, kirjoitti Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 1872.⁶⁰⁶ Tietoja talonpoikaislaivurien matkoista kerrottiin säännöllisesti lehdissä. Sanomalehdistä ainakin Åbo Underrättelser julkaisi laivalistoja (skeppslista), joissa luettiin sekä Turkuun tulleet ja sieltä lähteneet alukset että tärkeimpiin ulkomaisiin satamiin tulleet ja niistä lähteneet suomalaiset alukset. Niiden kautta saattoi seurata siis myös Simon Janssonin matkoja.

Kirjeissään Simon Jansson ei kuvaa tarkemmin laivamatkojaan eikä esimerkiksi kerro, minkälainen miehistö aluksessa oli – tämä kuulunee niihin asioihin, joista hänen poikansa olivat kertomattakin perillä. 1860-luvulla, vielä *Weljät*-kaljaasilla purjehtiessaan, Simon Janssonilla lienee ollut aluksessaan kolmesta viiteen miestä. *Johannes*-jahdilla miehistöä tarvittiin vähemmän; yleensä jahdin miehistöön kuului päällikön lisäksi kahdesta kolmeen miestä.⁶⁰⁷ Näin oli myös *Johanneksella*, jonka miehistöstä on kirjattu tietoja Kustavin merimieshuoneen rulliin 1880-luvulta alkaen. Aluksen päällikön Simon Janssonin lisäksi aluksessa oli tavallisesti kaksi tai

⁶⁰⁵ "Rakkaat pojat. Isä lähettää teille terveisiä ja tiedon että hän tuli perille 24. lokakuuta. Matka ei mennyt niin nopeasti kuin luulin. Heillä oli vastatuuli. Hän kirjoittaa että kauppatavarat ovat halpoja ja menevät hitaasti kaupaksi niin että hän viipyyne siellä kauemmin." Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (*älskade gossar*). Päiväämätön. 1014:52:9, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁰⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 21.11.1872. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Simon Janssonin matkoja ei voi jälkikäteen rekonstruoida näiden lehtitietojen perusteella, koska sekä Jansson-nimisiä laivureita että *Johannes*-nimisiä aluksia oli monia ja lehti mainitsi kotipaikan ainoastaan menomatkan kohdalla – eikä silloinkaan kustavilaisia ja taivassalolaisia eroteltu toisistaan.

⁶⁰⁷ Kallberg 1981, 91. Koska *Johannes* oli jahdiksi suuri, miehistön määrä lienee ollut lähellä kaljaasin miehistöä.

kolme miestä: yksi tai kaksi matruusia, ajoittain myös kokki tai jungmanni. Miehet olivat enimmäkseen kustavilaisia ja vaihtuivat vuodesta toiseen.⁶⁰⁸

Kustavissa oli tavallista, että varsinkin kotitarvepurjehdusta harjoittavilla pienillä aluksilla oli miehistönä omistajan vuosipalkollisia, omia poikia, sukulaisia ja naapureita. Simon Janssonin kanssa on todennäköisesti purjehtinut ainakin Mikael Blomroos, joka on rippikirjoissa merkitty Fredsbon talon rengiksi.⁶⁰⁹ Lisäksi kirjeissä on mainintoja ”pojista”, jotka purjehtivat Simon Janssonin kanssa. Esimerkiksi Wilhelmina Janssonin kirjeissä mainitaan, tarkemmin täsmentämättä, *poiken som seglar med pappa*, ja Simon Jansson nimeää muun muassa *Sjöströmin poian*.⁶¹⁰ Ainakin jotkut aluksella purjehtineet pojat olivat sukulaisperheistä. Vuonna 1865 Simon Jansson kirjoitti seuraavaa purjehduskautta suunnitellessaan: *[M]ä ollän meinan otta se Rahin heikin pikku mikon se on niin vilpas poikka[.]*⁶¹¹ Heikintalon Mikko Juhonpoika oli tuolloin kymmenvuotias. Kustavilaiset miehet olivat usein aloittaneet uransa aivan nuorina poikina pienillä aluksilla, jahdeissa ja sumpuissa, joissa he työskentelivät joko ruokapalkalla tai muutaman markan kuukausipalkalla.⁶¹² Osa heistä jatkoi myöhemmin merimieheksi suuriin kustavilaisiin purjelaivoihin. – Simon Janssonin tilanne poikkesi olennaisesti muiden kustavilaisten laivureiden perhetilanteesta: hänellä oli kolme poikaa, mutta yksikään heistä ei ollut apuna isänsä aluksilla. Ainoastaan vuodelta 1860 kirjeissä on tieto, että Simon Jansson otti pojista nuorimman, 11-vuotiaan Emilin, mukaansa Tukholmaan.

Simon Jansson jatkoi purjehdusta *Johannes*-jähdillaan vielä pitkälle yli 70-vuotiaana, mikä on hyvin korkea ikä suomalaisten merimiesten keskuudessa.⁶¹³ Viimeinen tieto Tukholman-matkasta on vuodelta 1886. Viimeisenä kesänä ennen kuolemaansa hän näyttää purjehtineen vain lähiseuduilla, mutta silloinkin tahti oli tiheä. Hän kertoo esimerkiksi lähteneensä perjantapäivänä Kuivalahdelle Naantalin edustalle⁶¹⁴, lastanneensa siellä lauantapäivän ja purjehtineensa sunnuntaina koillistuudessa Kustavin Lypertöön – ennätysnopea paluumatka kesti aamusta puoli kuuteen iltapäivällä. Tiistaina hän purjehti jälleen Turkuun ja palasi perjantaina

⁶⁰⁸ Otteita merimiesrullista 1881–1885 Db:1 sekä 1886–1893 Db:2. Kustavin merimieshuoneen arkisto. Merimieshuoneet rekisteröivät ja pestasivat merimiehet sekä jakoivat tarvittaessa myös avustuksia. Lybeck 2012, 48–49.

⁶⁰⁹ Blomroos asui vuosina 1863–1872 Fredsbossa perheineen. Kirjeistä selviää, että hän oli hankkinut itselleen osuuden (Laupusten) Pietilän Davidin kaljaasista vuonna 1866. Kustavissa varsinkin suuria aluksia rakennettaessa oli tavallista, että pienen osuuden saattoi hankkia rahan lisäksi myös rakentamalla alusta. Alusten omistus levisikin sen ansiosta pitäjässä varsin laajalle, eikä ollut tavatonta, että myös rengit omistivat pieniä laivaosuuksia.

⁶¹⁰ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). 1014:52:14, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA; Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.9.1865, Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶¹¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶¹² Kallberg 1981, 114. Jari Lybeck on todennut raumalaisten alusten miehistöistä, että noin kymmenen prosenttia oli purjehduksen aloittaessaan alle 15-vuotiaita ja suurin ikäryhmä (lähes 30 %) olivat 19–22-vuotiaat. Lybeck 2012, 101.

⁶¹³ Yrjö Kaukiaisen mukaan merimiesuran jatkaminen yli 40-vuotiaana oli harvinaista. Raumalla kuitenkin 1870-luvulla miehistöön kuuluvista lähes viidennes oli jo täyttänyt 40. Päällystön työ ei ollut yhtä raskasta kuin miehistön, ja siksi päällystö oli miehistöä vanhempaa: Raumalla 1870 päällystöstä 40 vuotta täyttäneitä oli 33 % mutta vain muutama oli täyttänyt 60 vuotta. Lybeck 2012, 103–105. Samaan aikaan kustavilaisten kapteenien keski-ikä oli 33,5 vuotta. Kallberg 1981, 130.

⁶¹⁴ Kuivalahtia on Kustavin lähistöllä useita, mutta tässä tarkoitetaan ilmeisesti Naantalin edustalla olevaa satamaa, koska Simon Jansson mainitsee sen Turun-matkojensa yhteydessä.

Kustaviin. Mukana oli Wilhelmina Jansson: *I. päiv. mamma sai ola turusa*. Heti palattuaan hän jo suunnitteli uutta matkaa Kuivalahdelle ja Turkuun.⁶¹⁵

Perheelleen kirjoittaessaan Simon Jansson kertoi selvästi useammin purjehduksen positiivisista kuin negatiivisista puolista. Kirjeissä on monia lyhyitä mainintoja hyvästä ilmasta sekä suotuisista tuulista, jolloin *[r]eisu kevi niin kuin ihmesen ajatus*.⁶¹⁶ Mukana on kuitenkin myös muutamia mainintoja merimatkojen raskuudesta – luultavasti myös nämä kuuluivat niihin teemoihin, jotka kaikki perheenjäsenet hyvin tunsivat. Valvotuista öistä mainitaan aika ajoin. Erityisen koettelevia olivat merimatkat aikaisin keväällä tai myöhään syksyllä, jolloin jo oli kylmä. Vuonna 1871 Simon Jansson palasi kotiin vasta joulukuun alussa oltuaan lähes koko syksyn merellä. Tukholman-matkalla oli ollut niin kylmä, hän kirjoitti, että juoma jäättyi. Hän oli saanut siitä kovan yskän ja ja kertoi saaneensa matkustamisesta niin tarpeekseen, ettei halunnut lähteä Huittisiin viettämään joulua kuten tapana oli ollut.⁶¹⁷

Simon Janssonin merenkulkuun liittyvää kirjekerrontaa voi verrata hänestä säilyneeseen muistitietoon. Kustavilaisten ja suvun keskuudessa säilyneet muutamat anekdootit kuvaavat häntä enemmänkin varovaiseksi kuin taitavaksi purjehtijaksi. Volter Kilpi kirjoitti, että ”Nissilän Simu” oli ”tuttu ja suosittu, joskaan ei minään erinomaisena merimiehenä, niin ainakin hilpeänä ja mielikuvitusrikkaana kertoilijana ja seuramiehenä”.⁶¹⁸ Kilpi on myös esittänyt Kustavin merenkulkua koskevassa lehtiartikkelissaan, että Simon Jansson oli niin varovainen purjehtija, ettei hän uskaltanut avomerelle vaan piti aina rannat näkyvissään.⁶¹⁹ Hilpeä luonne välittyi kirjeistä, mutta varovaisuus ja rantoja pitkin purjehtiminen liittyi muuhunkin kuin luonteeseen. Talonpoikaislaivurit olivat satojen vuosien ajan purjehtineet ilman muodollista koulutusta tai varsinaisia navigaatiotaitoja. Suunnistaminen tapahtui maamerkkien mukaan, ennen kaikkea tunnistamalla purjehdusreitien saarien äärireitit.⁶²⁰ Simon Janssonin kerrotaan myös olleen itsepäinen: kun hän oli aluksineen valmis lähtemään, hän ei suostunut juomaan edes läksiäiskahveja vaan lähti välittömästi tuulen kääntyttyä sopivaksi.⁶²¹ Äkkilähtöön viittaa ainakin Wilhelmina Jansson kirjeessään vuodelta 1862: *[P]appa reste så huvustuppa hem at han inte hant slutta sit bref uttan ba mig göra det*. Kirjeestä käy ilmi, ettei tässäkään ollut kyse luonteenpiirteestä vaan käytännön seikoista. Simon Jansson oli lähdessä naapurinsa aluksella Aura-joesta, ja silloin ei sopivan tuulen sattuessa voinut aikail-

⁶¹⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille. Kirje on päivätty ”Kivimaalta 13. Sun. Kolminaiissudenpäivästä” 1887. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶¹⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.9.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶¹⁷ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 6.12.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶¹⁸ Kilpi 1909, 102.

⁶¹⁹ Kilpi 2001a, 22. Alkuperäinen artikkeli on julkaistu Turun Sanomissa 31.10.1920.

⁶²⁰ Heervä ja Joutsamo 1983, 197. Simon Janssonin perukirjasta käy ilmi, että hän omisti ainakin yhden ”merikartan”, joten kokonaan näköhavaintojen perusteella hän ei purjehtinut. Muita merenkulkuun liittyviä varusteita hänellä ei kuollessaan enää ollut, öljytakkia lukuun ottamatta.

⁶²¹ Ilmo Heikinheimon laatima selvitys Yrjö Jahnssonin suvusta. 9. Biografista aineistoa.Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma, KA. Seppo Zetterberg toistaa saman tiedon ilmeisesti Heikinheimon tekstiin perustuen. Zetterberg 1982, 16.

la.⁶²² Kerrotaan myös, ettei Simon Jansson hyväksynyt purjehtimista sunnuntaina. Ollessaan kerran hyvässä tuulessa matkalla kohti Tukholmaa hän määräsi ankkurin laskettavaksi, kun tuli sunnuntai, koska silloin ei sopinut tehdä työtä. Maanantaina, kun matkaa saattoi jatkaa, tuuli oli tyyntynyt ja Tukholmaan matkattiin heikossa tuulessa monta päivää. Satamaan ei tuulen vuoksi ollut saapunut laivoja, joten Simon Jansson sai tavaroistaan tavallista paremman hinnan.⁶²³ Tämän anekdootin on Simon Janssonin pojanpojan Yrjö Jahnssonin elämäkerturi Seppo Zetterberg tulkinut kertovan sekä Simon Janssonin itsepäisyydestä että hartaudesta. Kyseessä oli kuitenkin kustavilaisten ja yleisemmin suomalaisten merenkulkijoiden yleinen tapa. Sunnuntaisin aluksissa ei tehty työtä vaan ”pidettiin pyhää”; vain normaalit vahtivuorot ja aluksen tai miehistön turvallisuuden kannalta välttämättömät työt hoidettiin. Satamassa ollessa käytiin kirkossa jos se oli mahdollista, merellä kapteeni piti hartaushetken.⁶²⁴ Näissä anekdooteissa onkin enemmän kyse siitä, että satunnaisten purjehdusta koskevien tietojen perusteella on haluttu myöhemmin hahmottaa kuvaa Simon Janssonista henkilönä.

Simon Jansson kertoo kirjeissään kaksi tarinaa kustavilaisia merellä kohdanneista onnettomuuksista. Nämä ovat ainoita merenkulkuun liittyviä tapahtumia, joiden kulkua on selvitetty kirjeissä yksityiskohtaisesti – ylipäätään hän uutisoi kirjeissään tapahtumista lyhyen toteavasti. Itse hän ei ollut osallisena kummassakaan onnettomuudessa. Vaikka tapaukset näyttävät tosiasioita kertaavilta uutisilta, joihin ei liity tunteiden ilmaisua, itse kirjeiden teksti jo paljastaa, ettei kyse ollut pelkästä uutisten välityksestä. Molemmissa tapauksissa Simon Jansson kirjoittaa olettavansa, että hänen poikansa oli jo lukenut tapahtumista sanomalehdistä. Näin kirjekerronnasta, niin lakonista kuin se onkin, tulee vaikeiden tapahtumien läpikäymistä, joka tehdään muista syistä kuin tietojen välittämisen vuoksi.

Ensimmäinen teksti on kirjoitettu purjehduskauden päätyttyä marraskuun lopulla vuonna 1864 ja se kertoo poikkeuksellisen ankarasta syksystä, jolloin useampi lähi-seudun alus oli joutunut haaksirikkoon:

meidän Syys Reisumä olli kaik-
killa tavoila onnälän sekä
tervädellä että kaunella
ilmoila. meidän pitäias on
tänä Syksynä kohdeltu kovilta meri vahinkoilta sekä Surma
vaiselta kuolemalta. niin
kuins jo olet Titnikeise [sanomalehdissä] näh
nytt
[sivunvaihto]
nuodi Lindberg velinänsä ja Roon [Ruonin?]
poikka joka oli Styrmani ja kokki ja

⁶²² "Isä lähti kotiin niin äkkipäätä ettei hän ehtinyt kirjoittaa kirjettä loppuun vaan pyysi minua tekemään sen." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä) 1014:51:6 sekä marraskuussa 1862, 1014:51:6, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶²³ Ilmo Heikinheimo on kirjannut tarinan Evald Jahnssonin pojan Sakari Jahnssonin kertomaksi. Ilmo Heikinheimon laatima selvitys Yrjö Jahnssonin suvusta. 9. Biografista aineistoa. Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma KA.

⁶²⁴ Kallberg 1981, 106. Pyhän pitämisestä suomalaisilla aluksilla mm. Lybeck 2012, 81 ja 159–160

3 muuta miestä jeit merdän saalik-
 si, skunarti andrian jokka olli tai-
 vasalosta hukui pohian merän
 mutta nytt tulli tieto että päsetni
 gi on periety [miehistö on pelastettu]. Skunarti ystävä
 Velkuan kappelista, joka parlastin
 kansa tuli Ruotin puolta korpon utön
 satui saaman kovan ilman utön
 Hamminan ulkopuola ja ankuroiti
 siihän[.] menit ketinkit poiki ja alus
 Rannala[.] suudala [suurella] vaivala tuli pää
 setninki perjetyks, ja alus joutu
 merän saaliks. Laiva Seura jota [yliviivattu: Fyör]
 Fyörä [kuljettaa] E. Lindqvist on Stokholmis ja sanotan
 että meri väi Itä Rannan Efraimin
 [sivunvaihto]
 [epäselvä sana] ulkopuola Sand
 hamina Stockholmin skärgålin
 tultua[.] toisista Enimistä aluk-
 sista ei olla vielä tietoa[.]
 me voime kaikki hyvin ja
 ollan tervät toivotan Sinula
 samma kalista Lahia⁶²⁵

Ensinnä mainittu haaksirikko koski kustavilaista kuunarilaiva *Arpaa*, joka Englannista Tukholmaan kivihiililastissa purjehtiessaan joutui Pohjanmerellä hirmumyrskyyn ja yritti Norjan rannikolla ankkuroitua vuonoon mutta murskautui kalliota vasten. *Sanomia Turusta* kirjoitti haaksirikosta otsikolla ”Surkian kova tapaus merellä”. Uutisoinnin hitaudesta kertoo, että haveri sattui 21.10.1864 mutta lehdes-
 sä siitä uutisoitiin lähes kuukautta myöhemmin. Artikkelin kirjoittaja, nimimerkki E. R., kertoi itse puhuneensa haaksirikosta hengissä selvinneiden neljän miehen kanssa. Haaksirikossa hukkuivat muiden muassa kapteeni Anton Lindberg ja hänen veljensä, konstaapeli (toinen perämies) Abraham Lindberg. Aluksen omistajiin kuului heidän isänsä, Pleikilän rusthollin isäntä David Anton Lindberg, joka ajoittain mainitaan Simon Janssonin kirjeissä ja joka siis menetti haaksirikossa sekä poikansa että aluksensa.⁶²⁶ Kerrottuaan kirjeessään seuraavaksi taivassalolaisen kuunari *Adrianin* ja velkualaisen kuunari *Ystävä*n haaksirikoista Simon Jansson palasi toiseen kustavilaiseen alukseen, parkkilaiva *Seuraan*, joka oli *Arvan* sisaralus ja purjehti usein sen kanssa yhdessä, myös matkalla jolla *Arpa* tuhoutui.

Simon Janssonin kerronta poikkeaa tässä kirjeessä monella tapaa tavanomaisesta, arkisesta kirjoittamisen tavasta. Hän aloittaa kertomuksen kirjallisella, juhlallisen sävyisellä fraasilla: *meidän pitäiäs on tänä Syksynä kohdeltu kovilta meri vahinkoil-*

⁶²⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 29.11.1864. 1014:49:10, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶²⁶ *Sanomia Turusta* 18.11.1864 ; Kari jalava: Vakkasuomalaisia purjealuksia ja laivanvarustajia -verkkosivusto www.wakkanet.fi/~karij. (Kuunarilaiva Arpa, viitattu 20.5.2014)

ta sekä *Surmavaiselta kuolemalta*. Kun Simon Jansson oli itse merenkulkija, tekstissä huomio kiintyy hänen tapaansa puhua merestä: *Arvan* miehistö ”jäi meren saaliiksi”, kuunari *Ystävästä* kerrotaan, että ”alus joutui meren saaliiksi” ja *Seuralaivalta* ”meri vei” Itärannan Efraimin”.⁶²⁷

Toinen, arkisempi ja omilla rannoilla sattunut merenkulun vaaroihin liittyvä kertomus on Simon Janssonin kirjeessä vuodelta 1885. Siinä hän korjaa ja täydentää *Aura*-lehdessä kerrottuja tietoja hukkumistapauksesta Kustavissa.⁶²⁸

se oli väärin ylös anetu auran
 ättä Lindqvist tuorstaina oli pois
 tulut ja että oli myrsky, se oli per-
 iantaina 2. päivä, ehto puolla, ja
 paati oli vähän Krenan ranala
 Ja ylös Suuten ja kaikki olivat
 paatista ja mitä Siinä oli olut, mutta
 Kyötit olivat olet kiini, hään, oli
 Grön viikiste Lehtenyt, ja äi tietä
 millä tavalla on poia tulut
 [sivunvaihto]
 Laki [lakki] löytin piris holmin Ran [epäselvä kohta]
 alta mutta Ruumista äi ollä Löyty
 vaikka koko pitäies on olut hake
 mas[.]⁶²⁹

David Lindqvist oli lähtenyt Grönvikistä ilmeisesti kotiaan kohti muttei koskaan tullut perille. Vene oli löytynyt Ströömiltä ylösalaisin ja Lindqvistin lakki Pirisholman edustalta, mutta ruumista ei löydetty. Kun kirjeen vastaanottaja Waldemar Jahnsson kuului *Aura*-lehden perustajiin, Simon Jansson halusi oikaista lehdessä julkaistuja tietoja, kuten väärän päivän ja erheellisen tiedon siitä, että onnettomuuden tapahtuessa olisi ollut myrsky. Myös tämä tapaus on uutisoitu *Aura*-lehdessä asiaa tuntevan mutta nimettömänä pysyttelevän henkilön kertomana. Uutinen alkaa: ”Meille on kerrottu, sanoo S. T., että talollinen Taavetti Lindqvist, Kustaavin pitäjstä.....”.

Myös Wilhelmina Janssonin kirjeissä meri on usein aiheena, mutta hän kirjoittaa siitä aivan eri tavalla. Omista merimatkoistaan kertoessaan – esimerkiksi Turunmatkoista miehensä aluksella – hän ei koskaan kirjoita tämän tavoin kauniista, suvisesta säästä tai matkan suotuisasta sujumisesta. Sen sijaan hän kertoo merimatkojen vaikeuksista ja epämukavuudesta, kovasta tuulesta tai siitä kuinka pelkäsi joskus henkensäkin edestä. Kun Simon Janssonin merenkulkuun liittyvästä kerronnasta saa sen kuvan, että hän pyrki tietoisesti kirjoittamaan positiiviseen sävyyn ja välttämän

⁶²⁷ Ajatus merestä saalistavana petona ei kuvasta ainoastaan Simon Janssonin omaa käsitystä työnsä keskeisestä elementistä. Volter Kilpi kertoo *Kirkolle*-romaanissaan tositarinaan perustuen parkki *Kaitaisen* törmäyksestä hollantilaisen laivan kanssa: ”Mikä olin mies minä, uljas eilen, seuraavana päivänä, kun sumun seasta noukin pelastuvia partaille, minkä meri saalistansa luovutti [...]”. Kilpi 1937, 171–177.

⁶²⁸ ”Hukkunut”. *Aura* 10.10.1885.

⁶²⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 15.10.1885. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

aiheita, jotka olisivat omiaan aiheuttamaan huolta kotiväessä, Wilhelmina Jansson halusi jakaa myös pelkonsa poikiensa kanssa. Perheenjäsentensä maitse tapahtuvista matkoista kirjoittaessaan hän ennakoiki matkojen epämukavuutta ja mahdollisia terveydellisiä riskejä, ja samoin hän miehensä purjehdusmatkoista kertoessaan suhtautui myötätuntoisesti tämän ammatin hankaluuksiin. Hän esimerkiksi pohtii, kuinka ikävä Simon Janssonin oli odottaa aluksessaan Turun linnanselällä sopivaa tuulta sen sijaan että olisi perheensä luona näiden Turun-kodissa (*dett är bra tråkigt at måsta liga der och intte helst få vara hemm.*).⁶³⁰ Ajoittain hän myös pelkäsi merillä olevan miehensä puolesta.

Kaikki merenkulun vaarat eivät liittyneet itse purjehtimiseen. 1870-luvun alkuun ajoittuvassa kirjeessään Wilhelmina Jansson kertoo koleraan kuolleesta kustavilaisesta merimiehestä, jonka ruumis oli tuotu kotiin Simon Janssonin aluksella – ilmeisesti Tukholmasta, vaikka sitä ei kirjeessä mainita. Vainaja oli ollut aluksen lastiruumassa ilman arkkua kaksi viikkoa kestäneen kotimatkan ajan. Rannassa ruumis oli riisuttu, kiedottu kankaaseen ja laitettu arkkuun. Wilhelmina Jansson puhui myötätuntoisesti leskirukasta, jonka mies oli kuollut vierailta mailla, mutta miestään ja aluksen miehistöä hän kutsui ”hulluiksi” (*di galningarna*), koska nämä olivat suhtautuneet välinpitämättömästi tartuntavaaraan.⁶³¹ Hän piti suurena ihmeenä, etteivät muut olleet sairastuneet, mikä osoittaa selvää ymmärrystä tartuntataudeista ja niiden leviämisestä. Koleraan tiedettiin tarttuvan myös kuolleista ihmisistä, ja esimerkiksi Elias Lönnrot varoitti tästä *Suomalaisen talonpojan kotilääkärissä*. Koleraan kuolleiden hautajaisissa vieraat olivat hänen mukaansa tartuntavaarassa, erityisesti jos he nauttivat hautajaisissa liikaa väkijuomia ja vilustuttivat sitten itsensä kotimatalla.⁶³²

Wilhelmina Janssonin osallistuminen miehensä ammatin harjoittamiseen jää kirjeiden perusteella varsin ohueksi: hän kertoo pojilleen Simon Janssonin matkoja ja lasteja koskevia uutisia ja ilmaisee ajoittain huolensa merimatkojen vaaroista. Hänen omat merimatkinsa, silloin kuin niitä perheen kirjeissä mainitaan, liittyvät selvästi ainoastaan matkustamiseen paikasta toiseen. Tässä kohtaa huomio kiinnittyy siihen, mistä kirjeissä ei puhuta. Kustavissa laivuriperheiden tai laivaosuuksia omistavien perheiden naiset huolehtivat alusten muonavarojen hankkimisesta. Leipää, joka oli tärkeä ravinnon lähde varsinkin pienillä aluksilla, leivottiin monta kertaa vuodessa, jotta sitä riittäisi myös laivoihin. Laivoja varten teurastettiin, suolattiin ja säilöttiin lihaa ja kalaa. Pienet alukset varustettiin yleensä edestakaista matkaa varten; suuret alukset, joiden matkat olivat pitkiä ja miehistö suurempi, hankkivat provianttia myös matkan varrelta.⁶³³ Wilhelmina Janssonin omissa kirjeissä sen paremmin kuin Simon Janssoninkaan kirjeissä ei ole minkäänlaisia viitteitä siitä, että hän tai perheen piit olisivat osallistuneet aluksen miehistön muonitukseen. Kun valtaosa säilyneistä kirjeistä on Simon Janssonin Waldemar Jahnssonille kirjoitta-

⁶³⁰ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 8.5. (ei vuotta, sisällön perusteella ajoittuu 1860-luvun alkupuolelle). 1014:52:5, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶³¹ Wilhelmina Jansson Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonille (*älskade gossar*); ei päiväystä, sisällön perusteella kirjoitettu vuoden 1870 jälkeen). 1014:52:6, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶³² Lönnrot 1838 (1981), 81. Koleraa käsitellään myös Vasenius-suvun kirjeissä. Helsingissä puhuttiin kolera-kauhusta, ja seuraelämä hiljeni. Koleraepidemiat alkoivat 1830-luvun alussa ja ne saatiin kuriin 1870-luvulla, Häggman 1994, 74.

⁶³³ Kallberg 1981, 121–125.

mia ja kun niissä usein käsitellään merenkulkuun liittyviä taloudellisia kysymyksiä, voidaan olettaa, että mikäli Wilhelmina Janssonilla olisi ollut merkittävä osuus laivojen huollossa, asiasta olisi kirjeissä mainittu. Näyttää siis siltä, että aluksen muonituksesta vastasi joku muu, ja todennäköistä on, että elintarvikkeita lähipitäjistä ostaneella Simon Janssonilla oli useita kanavia hankkia alukselleen tarvittavat proviantit.

1800-luvun puolivälin tienoilla ei ollut harvinaista, että talonpoikaislaivurien vaimot tai tyttäret olivat mukana laivoilla. Naiset osallistuivat sekä perinteiseen kotitarvepurjehdukseen että rahtipurjehdukseen – ensin mainittuun useammin, koska tehdyt matkat olivat lyhyempiä. Volter Kilpi esittää, että ainakin yksi matka pienellä aluksella Tukholmaan kuului suorastaan kustavilaisten nuorten naisten yleisivistykseen.⁶³⁴ Suurilla aluksilla, jotka purjehtivat pitkiä aikoja valtamerillä, olivat useimmiten mukana vain kapteenien vaimot. Naiset saattoivat tehdä laivalla kokin tai kajuuttavahdin töitä, usein ilman palkkaa. Näin siitä huolimatta, että vanhan eurooppalaisen uskomuksen mukaan naiset toivat laivalle mukanaan huonoa onnea kuten myrskyjä. Merenkulkijoiden avioliitot olivat suomalaisella maaseudulla hyvin erikoislaatuisia. Miehet saattoivat olla poissa vuosiakin, kun suuret alukset alkoivat talvikaudella purjehtia rahtia ulkomaisten satamien välillä. Naiset kantoivat vastuun kodin moninaisista töistä, usein myös maanviljelyksestä. Naisten työt olivat jatkuvaa läsnäoloa vaativia, joten he tarvitsivat lyhyenkin merimatkan, kuten Tukholman-matkan, ajaksi jonkun tilalleen huolehtiman töistään.⁶³⁵ Näyttää selvältä, ettei Wilhelmina Jansson missään vaiheessa purjehtinut Simon Janssonin aluksilla niiden töihin osallistuen.

Isä ja poika yhteistyössä

Talonpoikaislaivureiden keskuudessa oli tavallista, että isä ja poika rakennuttivat aluksen ja purjehtivat yhdessä. Simon Janssonin perhetilanne oli kokonaan toinen kuin muilla kustavilaisilla tai yleensäkin suomalaisilla laivureilla. Kaikki kolme poikaa oli lähetetty koulutielle siinä vaiheessa, kun muiden laivurien pojat aloittivat purjehtimisen laivojen apupoikina. Simon ja Wilhelmina Janssonin pojista vain esikoinen Waldemar oli tekemisissä isänsä ammatin kanssa, eikä hänkään missään vaiheessa osallistunut itse purjehdukseen. Hänelle selostettiin kirjeissä kuitenkin säännöllisesti merenkulkuun ja kauppaan liittyviä asioita, ja tietojen yksityiskohtaisuus kertoo siitä, että hänellä oli oma selvä roolinsa isänsä ammatin harjoittamisessa. Hän muutti pojista ensimmäisenä Helsinkiin, ja saattoi informoida isäänsä esimerkiksi elintarvikkeiden hinnoista tämän suunnitellessa tulevia kauppamatkoja. Kuten edellä on käynyt ilmi, hän hoiti yhteyksiä ainakin Johannislundin lasitehtaan johdon kanssa rahdeista neuvoteltaessa. Ennen kaikkea hänen osuutensa merenku-

⁶³⁴ Kilpi 2001a, 23. Alkuperäinen artikkeli on julkaistu *Turun Sanomissa* 31.10.1920.

⁶³⁵ Sundqvist 1999, 78–83. Hanna Hagmark-Cooper on meriammattien piirissä eläneiden naisten tutkimusta analysoidessaan todennut, että tutkimus on painottunut laivoihin, kapteeneihin ja merimiehiin mutta merellisen kulttuurin ja naisten tutkimus on ollut selvästi vähäisempää. Naisista kertoo enemmänkin kaunokirjallisuus (Anni Blomqvist, Sally Salminen, Ulla-Lena Lundberg). Meriammatteihin perustuvissa yhteisöissä naiset olivat tottuneet itsenäiseen toimintaan ja päätöksentekoon. Hagmark-Cooper pitää merimiehen vaimoa yhtenä ahvenanmaalaisista stereotyypeistä ja saarten identiteetin symboleista. Hagmark-Cooper 2008, passim.

lussa liittyi laivurin työn rahoituksen järjestelyihin. Koska Simon Jansson ei ollut talollinen eikä harjoittanut perinteistä kotitarvepurjehdusta eli itse tuotettujen tai kalastettujen tuotteiden myyntiä, hän tarvitsi jatkuvasti rahaa kuljettamisensa tuotteiden ostamiseen. Talonpoikaislaivurit hankkivat perinteisesti lastinsa kahdella tavalla: joko he ostivat ne suoraan tuottajalta tai ottivat ne kuljetettavakseen sopimuksella, että alukset omistaja tai omistajat saivat tietyn osuuden lastin omistajan tuotteiden myynnistä. Ainakin halkolastien osalta Varsinais-Suomessa oli ilmeisesti tapana, että lastit ostettiin.⁶³⁶ Varsinaisessa rahdinkuljetuksessa, kun Simon Jansson esimerkiksi kuljetti tehtaan kanssa tekemänsä sopimuksen mukaisesti sen tuotteita maksua vastaan Riikaan, tilanne oli tietysti toisenlainen ja laivurin kannalta yksinkertaisempi ja riskittömämpi.

Simon Jansson kirjoitti Waldemar Jahnssonille vuoden 1873 purjehduskautta valmistellessaan:

Kyllä se olis hyvä asia jos Sinä
 taitaisit saada 200. elli 300. marka
 huhtikuun loppula[.] äi se tarvii-
 tis ola kuin korken tansa puolis toi-
 sta kuukautta[.] kyllä Siten jo toivon
 jelken perunista Raha tulis, niitä
 saisi halvemala kuin olis Raha koh-
 ta maksa. kirjoita vastaus jos että Sittä
 Saa toimen⁶³⁷

Tästä kuten monesta muustakin kirjeestä selviää, että Simon Jansson lainasi säännöllisesti pojaltaan rahaa ostaakseen lastia, yleensä keväisin 200 ja 400 markan välillä liikkuvia summia. Hänellä oli vaihtoehtoina maksaa kuljetettavista perunoista heti ne saadessaan tai jälkikäteen lastinsa myytyään. Jos rahaa oli käytettävissä, vaikka lainattuakin, lastin sai halvemmalla jos sen saattoi maksaa heti.

Merimatkoilta palattuaan Simon Jansson matkusti usein Turkuun ja maksoi lastin ostamista varten saamansa velan takaisin. *Minä olän nytt turusa vexelin kansa ja minä lehätän nyt Sinula se 280 marka*, hän kirjoitti Waldemar Jahnssonille palattuaan syysmatkaltaan Tukholmaan 1869.⁶³⁸ Kustavilaiset laivurit käyttivät yleisesti niin sanottuja postilähetysvekseleitä toimittaessaan rahaa esimerkiksi toisella paikakunnalla asuvalle pääisännälle tai osakkaalle.⁶³⁹ Kustaviin perustettiin ensimmäinen pankki vasta 1897. Sitä ennen rahaa säilytettiin joko kotona tai talletettiin Uudenkaupungin ja Turun pankkeihin.⁶⁴⁰

Kirjeist käy ilmi, että merenkulun vaikutuksesta Kustavissa rahan käyttö oli jo 1800-luvun puolivälissä tavallista, toisin kuin sisämaan pitäjissä, joissa vielä vaihdettiin tavaraa tavaraan.⁶⁴¹ Laivurit joutuivat työssään käsittelemään ruplien ja

⁶³⁶ Kaukiainen 1970, 198–200.

⁶³⁷ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 1.3.1873. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶³⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 30.10.1869. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶³⁹ Kallberg 1981, 31.

⁶⁴⁰ Heervä ja Joutsamo 1983, 222.

⁶⁴¹ Heervä ja Joutsamo 1983, 218.

markkojen lisäksi ulkomaiden valuuttaa ja pysymään selvillä näiden vaihtokursseista. Simon Janssonin kirjeestä vuodelta 1864 näkyy, että ulkomaan valuuttaa saatettiin Kustavissa käyttää maksuvälineenä ainakin merenkulkijain keskuudessa:

minä sain Lindqvistilte 100. Rubla mutta
ne on kulta Raha ja on nimi Enkeskan
punta ja kursi pitäis olla 7 Rubla mutta
äi Sittä tahdota maksa[.] hennellä äi olut
muuta Raha[.]⁶⁴²

Waldemar Jahnsson oli perheen kolmesta pojasta se, joka kaupunkiin muutettuaan linkittyi tiiviisti kustavilaiseen paikallisyhteisöön, ja hänen moninaiset opettajan työn ohella hoitamansa yhteiskunnalliset pyrkinnöt ja muut toimet sivusivat myös merenkulkua. 1890-luvulla hän oli esimerkiksi mukana perustamassa Turusta Kustaviin liikennöintyä *Kuusisto*-höyrylaivan osakeyhtiötä. Sen lisäksi, että hän monin tavoin hoiti isänsä asioita kaupungissa, hän otti ajoittain hoitaakseen myös isompien laivanisännistöjen asioita. Tätä kautta Waldemar Jahnsson osallistui suurten kustavilaisten valtamerilaivojen varustustoimintaan, jonka ulkopuolella hänen isänsä oli. Kiinnostavaa on, että näissä tapauksissa Simon Jansson toimi kustavilaisten talollisretarien välikätenä poikansa suuntaan. Kirjeisiin kirjatut tapaukset ovat harvoja viittauksia siihen, että perheen poikien sosiaalinen nousu vaikutti myös isän asemaan yhteisössään, vaikka tätä ei suoraan kommentoidakaan. Syyskuussa 1883 Simon Jansson kirjoitti Waldemar Jahnssonille ja kertoi Lokalahdella valmistuneesta laivasta, jossa oli mukana kolme kustavilaista isäntää. Hän välitti pojalleen isäntien pyynnön hankkia heille jostakin pankista lyhytaikainen 2 500 markan laina vastavalmistuneen aluksen kuluihin. Hän vakuutti, että isännille uskaltaisi lainata vaikka kymmenenkin tuhatta, koska kaikki olivat *Rikaita talon Isäntiä*.⁶⁴³ Kiinnostavaa kirjeessä on tieto merenkulun rahoittamisen käytännöstä: suuren lainan ottaminen tehtiin mieluummin välikäsien kautta kuin henkilökohtaisesti pankin kanssa asioiden. Välimatka ei ollut ongelma usein Turussa asioiville retareille, joten he ovat ilmeisesti arvioineet saavansa lainan helpommin, jos Waldemar Jahnsson toimi välittäjänä.

Samalle vuodelle 1883 ajoittuu toinen kirje, josta käy ilmi Waldemar Jahnssonin hoitaneen myös kustavilaisten alusten vakuutusasioita. Waldemar Jahnsson oli muiden toimiansa ohella yksi vakuutusyhtiö Kalevan neljästä asiamiehestä Turussa.⁶⁴⁴ Simon Jansson kirjoitti hänelle varoittaakseen kustavilaisesta retarista. Tämä oli hakemassa valmistuvalle alukselleen vakuutusta tilanteessa, jossa aluksen rakentaminen oli seisahduksissa, työmiehet lähteneet ja monet aikaisemmin mukana olleet retarit sanoutuneet irti hankkeesta. Alus oli ilmeisesti Kustavin Siusuudossa raken-

⁶⁴² Simon Jansson ja Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille 11.3.1864. 1014:50:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁴³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 1.9.1883. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Lokalahdella valmistui vuonna 1883 vain yksi alus, 263 bruttorekisteritonin kuunariparkki *Seeja*. Hankkeessa olivat Kustavista mukana Lokalahdelle muuttanut merikapteeni Ulrik Salminen (1848–1943), kauppalaivuri Emanuel Lindqvist (1822–1905) sekä David Ericsson (1843–1919), merikapteeni ja Volter Kilven isä. Muut retarit olivat mm. Lyökistä ja Uudestakaupungista. Kari Jalava: Vakkasuomalaisia ja raumalaisia purjelaivoja sekä laivanvarustajia - verkkojulkaisu www.wakkanet.fi/~karij (kuunariparkki *Seeja*, viitattu 20.5.2014).

⁶⁴⁴ Vakuutusyhtiö Kalevan mainos mm. Aura 27.9.1883.

nettu 225 nettorekisteritonin kuunari *Gabriel*, jonka omistivat David Siusluoto sekä Aleksander Östlin, josta tuli myös aluksen kapteeni. Simon Jansson piti Östlinin ryypiskelyä syynä hankkeen vaikeuksille.⁶⁴⁵ Alus valmistui joka tapauksessa, mutta hankkeesta irtisanoutuneet retarit olivat tehneet viisaan päätöksen. Vain kaksi vuotta purjehdittuaan Östlin joutui pienen haverin vuoksi hakeutumaan hätäsatamaan Ruotsissa. Siellä hän möi aluksen muita osakkaita kuulematta ja pakeni rahoineen Amerikkaan.⁶⁴⁶

⁶⁴⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1883. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁴⁶ Kari Jalava: Vakkasuomalaisia purjealuksia ja laivanvarustajia -verkkojulkaisu www.wakkanet.fi/~karij (kuunari Gabriel, viitattu 20.5.2014).

7. KOULUNKÄYNTI, SOSIAALINEN NOUSU JA VANHEMMUUS

Keskeinen Janssonin perheen elämää määrittävä ja sen valintoja ohjaava tekijä oli vanhempien päätös kouluttaa kaikki kolme poikaansa oppisivistyneistön jäseniksi lähettämällä heidät ensin lukioon Turkuun ja sen jälkeen yliopistoon Helsinkiin. Päätös vaikutti niin perheen arkiseen elämään, taloudelliseen tilanteeseen, sosiaaliseen asemaan kuin perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin. Lasten kouluttaminen on myös se piirre, joka erotti Janssonin perheen laivureista ja lähes kaikista muistakin kustavilaisista perheistä: poikia ei kasvatettu isänsä ammatin jatkajiksi ja vanhempiensa yhteisön jäseniksi, vaan koulutie merkitsi sekä pysyvää siirtymistä kaupunkiin että sosiaalista nousua osaksi uutta oppisivistyneistöä.

Poikien lähettäminen koulutielle loi perheen kirjeenvaihdon ja siten säilytti jäljen heidän elämästään nykypäivään asti. Poissaolo, maantieteellinen etäisyys, on kirjeenvaihdon synnyn edellytys. Vanhempien ja lasten välistä kirjeenvaihtoa on vuosisatojen ajan käytetty kasvattamisen välineenä.⁶⁴⁷ Britt Liljewall nimeää kirjeenvaihdon yhdeksi keskeiseksi funktioksi normien välittämisen: kirje yhdistää sosiaalisen ryhmän jäseniä ja välittää se arvoja ja normeja. Tämä on keskeinen funktio erityisesti lasten ja vanhempien välisessä kirjeenvaihdossa.⁶⁴⁸

Kun Wilhelmina ja Simon Jansson kirjoittavat pojilleen opiskeluun liittyvistä aiheista, kirjeissä puhutaan usein rahasta, opiskelun kustannuksista sekä vanhempien käsityksistä näiden kustannusten kattamisesta ja jakamisesta. Kirjeiden kautta muodostuu kuva siitä, kuinka säätyläistön ulkopuolisen perheen ylipäättään oli taloudellisesti mahdollista lähettää poikansa lukioon ja yliopistoon. Kirjeissä käydään myös keskustelua vanhempien odotuksista ja tulevaisuuteen kohdistuvista toiveista. Niistä kuvastuu sekä se määrätietoinen ote, jolla vanhemmat olivat sitoutuneet poikiensa koulutukseen, että ne taloudelliset ja muutkin ponnistukset, joita he olivat valmiit tekemään perheen yhteisen päämäärän, poikien sosiaalisen nousun, hyväksi. Kun vanhempien tekemät uhraukset olivat suuria, he katsoivat voitavansa vaatia paljon myös pojiltaan. Kirjeistä muodostuu areena, jossa yksilön ja perheyhteisön intressit asettuvat vastakkain ja jossa neuvotellaan kunkin perheenjäsenen oikeuksista itseään toteuttavana yksilönä ja vastuusta perheen yhteisten intressien toteuttajana. Konfliktitilanteet, jotka liittyivät vielä vanhempiensa määräysvallassa olevien koulupoikien ristiriitaiseen tilanteeseen tiivistävät näkyviin perheen sisällä syntymässä olevat maailmankuvan erot. Pojat olivat toisaalta osa pääosin säätyläistaustaista koululaisten yhteisöä, toisaalta maaseutuyhteisöön sitoutuneen perheensä jäseniä. Lasten ja vanhempien välisten konfliktien osuus korostuu Janssonin perheessä ja perheenjäsenten kirjeissä erityisesti Evald Jahnssonin vuoksi. Keskimmäisen pojan varhain alkanut alkoholismi, jolle turkulaisten koulupoikien sosiaalinen elämä antoi

⁶⁴⁷ Lahtinen, Leskelä-Kärki ja Vainio-Korhonen 2011, passim.

⁶⁴⁸ Liljewall 2007, 16–17.

voimallisen alkusysäyksen, oli Janssonin perheen suuri tragedia koko sen ajan, kun kirjeenvaihto jatkui.

Perhekirjeistä muodostuu näin lähde suomalaisen ensimmäisen polven sivistyneistön syntyyn 1800-luvun puolivälissä. Kirjeet kertovat, kuinka sosiaalinen nousu käytännön tasolla tapahtui, miten se rahoitettiin, minkälaisia vaikeuksia saatettiin kohdata, mihin koulutuksella pyrittiin ja minkälaisia jännitteitä se loi sukupolvien välille. Tässä tullaan lähelle Natalie Zemon Davisin ajatusta, että pienen mittakaavan kautta voidaan tutkia sitä, kuinka mahdollinen toteutuu sosiaalisissa prosesseissa.⁶⁴⁹

Suomalaiset ylioppilaat 1800-luvun puolivälissä

Kun Janssonin perheen pojat aloittivat koulunkäyntinsä, ei kansakouluasetus ollut vielä voimassa eikä Kustavissa vielä ollut edes kiertokoulua. Oppikoulun käyminen oli harvinaista: vielä kaksi vuosikymmentä myöhemmin alle kolme prosenttia 11-vuotiasta suomalaisista aloitti oppikoulun.⁶⁵⁰

Säätyläistön osuus koko väestöstä pieneni 1800-luvun ajan: Kaarlo Wirilander arvioi sen osuuden olleen vain 1,5 prosenttia vuonna 1870.⁶⁵¹ Vielä Jahnssonin poikien opiskeluaikana koulutuksen tehtäväksi ei nähty säätykierron mahdollistamista, vaan koulutus tuki yhteiskunnan rakennetta. Sen mukaisesti koululaitos jaettiin kolmeen osaan: rahvaalle kansakoulut, porvariston pojille reaalikoulut ja säätyläistölle varsinainen yliopistoon johtava opillinen sivistys. Waldemar, Evald ja Emil Jahnsson opiskelivat aikana, jolloin kouluttautumismahdollisuudet eivät olleet vielä ratkaisevasti muuttuneet eikä säätykierto saanut vauhtia.⁶⁵² Kaarlo Wirilander nostaa rahvaan parista tulleiden miesten yliopisto-opintojen suurimmiksi esteiksi ruotsin kielen taidon – etenkin Sisä-Suomesta tulevilla – ja vahvan tukiverkoston puutteen. Köyhyys oli tietysti myös este, mutta opiskelijoissa saattoi olla niin varakkaiden rusthollareiden kuin köyhtyneiden säätyläistenkin poikia. Säätyläistön ulkopuolisista perheistä lähti yleensä opiskelemaan vain yksi poika, kun taas säätyläisperheet pyrkivät kouluttamaan kaikki poikansa.⁶⁵³ Koulunkäynti ja opiskelu yliopistossa olivat tärkein sosiaalisen kohoamisen väylä, mutta säädystä toiseen siirtyminen oli vaikeaa ja suhteellisen harvinaista. Vuosien 1800 ja 1870 välillä 63–65 prosenttia opiskelijoista oli lähtöisin säätyläisperheistä, ja talonpoikaistaustaisten ylioppilaiden osuus oli kymmenisen prosenttia.⁶⁵⁴ Sosiaalisen kohoamisen väylänä yliopisto aukeni säätyläistön ulkopuolelta tuleville opiskelijoille laajemmin vasta 1870- ja erityisesti 1880-luvulla, kun ensimmäiset uusista suomenkielisistä oppikouluista valmistuneet nuoret miehet aloittivat opintonsa.⁶⁵⁵

⁶⁴⁹ Zemon Davies 1996, 13.

⁶⁵⁰ Kaarninen 2011, 409.

⁶⁵¹ Wirilander 1974, 260.

⁶⁵² Waris 1940, 211–222. Wariksen mukaan vuodet 1810–1867 olivat vielä aikaa, jolloin "alempien yhteiskunnallisten kerrostumien" osuus sivistyneistön muodostamisessa ei juurikaan kasvanut.

⁶⁵³ Wirilander 1974, 260.

⁶⁵⁴ Kaarninen ja Kaarninen 2002, 70.

⁶⁵⁵ Vuosina 1871–1910 jo 29 % ylioppilaista oli alempien toimihenkilöiden ja virkailijoiden sekä työnjohtajien, käsityöläisten ja kauppiaiden lapsia. Työväestön osuus oli 8 %. Alapuro 1985, 72.

Ensimmäisen polven sivistyneistöön siirryttiin tavallisimmin pappiskoulutuksen kautta, kuten Tarja-Liisa Luukkanen on teologisen tiedekunnan opiskelijoita tutkiessaan osoittanut. Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin opiskeluaikana Keisarillisen Aleksanterin yliopiston opiskelijoista 68 prosenttia oli syntynyt säätyläisperheisiin. Teologisessa tiedekunnassa säätyläistön ulkopuolelta tulleita ylioppilaita oli muita tiedekuntia enemmän. Teologinen tiedekunta olikin suhteellisesti merkittävin sosiaalisen nousun väylä yliopistossa. 1880-luvulle tultaessa talonpoikaistaustaiset ylioppilaat olivat jo suurin papeiksi opiskelevien ryhmä.⁶⁵⁶

Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin opintie oli monin tavoin epätyypillinen heidän aikaansa ja isänsä ammattiin nähden. He tulivat yliopistoon säätyläistön ulkopuolelta yli vuosikymmen ennen ilmiön yleistymistä. Opintielle lähtöä helpotti aivan ratkaisevasti heidän kotinsa kaksikielisyys, joka poisti monille muille säätyläistön ulkopuolisten perheiden pojille usein ylivoimaisen kielikynnyksen.

Epätyypillistä oli myös, ettei kukaan heistä valinnut ensimmäisen polven sivistyneistön tavallisinta uraa pappina, vaikka Evald Jahnsson myöhemmin suorittikin pappistutkinnon. Lisäksi kaikki kolme opiskelivat poikkeuksellisen pitkään: Waldemar Jahnsson väitteli tohtoriksi kolmentoista vuoden kuluttua opintojensa aloittamisesta, lääkäriksi lukeneen Emil Jahnssonin opinnot kestivät samoin kolmetoista vuotta ja myös Evald Jahnsson palasi maisterintutkinnon jälkeen yliopistoon suorittamaan jumaluusopillista erotutkintoa.

Tutkiessaan yliopistokoulutusta sosiaalisen kohoamisen väylänä Heikki Waris kiinnitti huomiota siihen, että ylioppilaista vain harva tuli säätyläistön ja rahvaan väliin sijoittuvista ryhmistä eli esimerkiksi kauppiaiden, käsityöläismestareiden tai alempien virkamiesten perheistä. Tämä ilmiö vaikutti selvästi säätykiertoon: sosiaalisen kohoamisen väliporras puuttui.⁶⁵⁷ Jahnssonin perheen poikien sosiaalisen taustan voidaan ajatella sijoittuvan juuri säätyläistön ja rahvaan väliseen ryhmään Waris onkin todennut, että Etelä- ja Länsi-Suomen rannikolta tulevien ylioppilaiden tausta oli erilainen kuin Sisä-Suomesta tulleiden. Vain noin joka toisella länsisuomalaisella ylioppilaalla oli säätyläistausta. Säätyläistön ulkopuolelta tulevien joukossa porvarissyntyiset ylioppilaat olivat suurin ryhmä, ja heidän joukossaan oli paljon esimerkiksi turkulaisten porvarien poikia. Länsirannikolla, siis Kustavinkin ympäristössä, oli jo syntymässä yliopistokoulutettujen porvareiden ryhmä, joka koulutti myös lapsensa.⁶⁵⁸ Gunnar Suolahti puhuu peräti Lounais-Suomen asukkaille ominaisesta "koulutuskiihkosta" ja näkee seudun asukkaille tyypilliseksi voimakkaan pyrkimyksen säätykiertoon, sivistykseen ja lasten kouluttamiseen.⁶⁵⁹

Jahnssonin veljesten myöhempi ura ei noudattanut Heikki Wariksen kuvaamaa mallia, jossa ensimmäisen polven sivistyneistön miesten sosiaalinen kohoaminen pysähtyi. Waris kutsuu talonpoikaistaustaisten pappien asemaa papiston alimmassa kerroksessa, usein vailla vakituista virkaa, Suolahden termiä käyttäen ”pappis-

⁶⁵⁶ Luukkanen 2005, 128–129, 237.

⁶⁵⁷ Waris 1940, 227–233.

⁶⁵⁸ Waris 1940, 217–225. Suolahti käyttää papiston sisäisiä suuria varallisuuseroja 1600- ja 1700-luvulla kuvatesaan termejä pappisylimistö ja pappisköyhälistö. Suolahti 1919, 175–198.

⁶⁵⁹ Suolahti 1919, 14–15. Risto Alapuro puolestaan näkee pyrkimyksen sosiaaliseen kohoamiseen koulutuksen kautta tyypillisenä piirteenä 1800-luvun loppupuolella syntyneen uuden sosiaalisen kerrostuman, keskiluokan, jäsenille. Ryhmään kuului mm. maakauppiaita, konttoristeja ja muita toimihenkilöitä sekä pienyrittäjiä. Alapuro 1985, 72.

köyhälistöksi”. Näin siitä huolimatta, että he olivat usein kotoisin maan vauraimpien seutujen vauraimmista taloista.⁶⁶⁰ Waldemar Jahnssonista tuli filosofian tohtori, joka tosin joutui tyytymään opettajan virkaan tavoittelemansa yliopistouran sijaan, ja Emil Jahnssonista tuli piirilääkäri. Veljeksistä ainoastaan Evald Jahnsson oli jatkuvassa sijaisuuksien ja vaihtuvien työpaikkojen kierteessä, mutta sen taustalla oli perheen sosiaalisen aseman sijaan tai ainakin sen lisäksi sekä kirjailijan uran kokeminen todelliseksi kutsumukseksi että vakava alkoholismi.

Koulunkäynti, tulevaisuus ja perheen tuki

se on kovasti
ilautavaine asia mammala ja mi-
nula että Emil saa niin hyvät tädin
tukset.⁶⁶¹

Jag väntar efter första post med
otalighet för at få höra huru det
har got med Evalds eksamen[.]
dett vure just[?] at få höra nogå
framåt skridande då han så
många år har stått på samma
ponkt at man nästan har för lo
ra alt hop[.] den glädigen kan intte
ens beskrivas om dett skule ta
en annan väning [vändning]⁶⁶²

Wilhelmina ja Simon Jansson seurasivat kirjeiden välityksellä poikiensa opintojen kulkua, iloitsivat menestyksestä ja olivat huolissaan opintiellä kohdatuista ongelmista. Vanhempien kirjoittamien kirjeiden rinnalla on säilynyt perheen poikien kirjoittamia kirjeitä tai vanhempien kollektiivisten perhekirjeiden osia, jotka valottavat koulunkäyntiä myös heidän kannaltaan. Vuodesta 1859 alkaen koko perhe kävi kirjeenvaihtoa ensimmäisenä Helsinkiin muuttaneen Waldemar Jahnssonin kanssa, ja 1860-luvun puolivälissä kirjeenvaihdon kahdeksi osapuoleksi vakiintuivat Kustavissa asuvat vanhemmat ja Helsingissä, osan aikaa yhdessä, asuvat pojat.

Koska kirjeenvaihto alkaa vasta Waldemarin lähdettyä Helsinkiin yliopistoon, se ei kerro mitään poikien koulutien alkuvaiheista. Kaikella todennäköisyydellä vanhemmat olivat opettaneet heidät lukemaan ja kirjoittamaan kotona. Simon ja Wilhelmina Jansson olivat selvästi päättäneet poikiensa kouluttamisesta varhain ja toimineet sen hyväksi määrätietoisesti. Vuoden 1852 kesällä – jolloin Waldemar oli

⁶⁶⁰ Waris 1940, 23 ja 220–227.

⁶⁶¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 4.3.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁶² "Odotan kärsimättömästi postia saadakseni tietää kuinka Evaldin tutkinto sujui. Olisi [hyvä] saada kuulla että opinnot edistyvät kun hän on niin kauan ollut samassa pisteessä että sitä on jo melkein menettänyt toivonsa. Ei voi kuvailakaan sitä iloa jos asiat saisivat uuden käänteen." Wilhelmina Jansson Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonille (*älskade gossar*) 1.4. (ei vuotta). 1014:52:13, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

yhdentoista, Evald kahdeksan ja Emil vasta kolmevuotias – he palkkasivat kotiopettajan valmistamaan perheen vanhimpia poikia, ennen kaikkea Waldemaria, kymnaasiin. Ylioppilas Gustaf Wilhelm Bergroth (1831–1868) oli Sahalahden kirkkoherran poika, joka oli käynyt Turun kymnaasia (Åbo Gymnasium) ⁶⁶³ vuosina 1846–1849 ja opiskeli sen jälkeen yliopistossa. ⁶⁶⁴ Myöhemmin hänestä tuli Uudenkaupungin ala-alkeiskoulun opettaja. Janssonin perheen pojat seurasivat monella tapaa saamaa reittiä kuin kotiopettajansa: he menivät Turun kymnaasin käytyään yliopistoon Helsinkiin ja rahoittivat opiskeluaan osittain toimimalla kotiopettajana.

Kotiopetuksen jälkeen kaikki kolme veljestä aloittivat koulunsa Turun yläalkeiskoulussa (Åbo högre elementarskola). Yläalkeiskoulujen tehtävä oli valmentaa oppilaitaan lukiota varten. Niihin lähetettiin poikia laajalta alueelta, ja ne olivat tärkeä sosiaalisen kohoamisen väylä. ⁶⁶⁵ Waldemar Jahnsson siirtyi Turun yläalkeiskoulusta Turun kymnaasiin vuonna 1856 ja valmistui sieltä 1860; Evald aloitti saman koulun vuonna 1861 ja valmistui 1864. Molemmat koulut olivat ruotsinkielisiä. Lukioiden ja kymnaasien tehtävä oli kouluttaa lähinnä pappeja ja siviilivirkamiehiä, ja niiden yliopisto-opintoihin tähtäävässä opetussuunnitelmassa oli yleissivistävien opintojen lisäksi virkamieskoulutukseen valmentavaa opetusta. ⁶⁶⁶

Turun kymnaasissa vallitsi ankara kuri, mutta oppilaskunnaksi (*civiteten*) järjestäytyneet oppilaat eivät epäröineet rikkoa sääntöjä ja uhmata opettajakuntaa. Koulun historiikki kertoo monenlaisen luvattoman juhlimisen lisäksi muun muassa opettajien ikkunoiden kivittämisestä. Kahnauksia oli usein, ja niistä rangaistiin karsserilla. 17-vuotias Evald Jahnsson raportoi erikseen isoveljelleen rauhallisesta kaudesta koulun elämässä vuonna 1861: *På Gymnasium har det varit tyst och stilla intet krakel har varit i fråga ej heller har någon varit på carcer.* ⁶⁶⁷ Janssonin perheen pojat kuuluivat taustaltaan vähemmistöön kymnaasin oppilaiden joukossa mutta eivät olleet aivan poikkeuksellisia. Waldemarin Jahnssonin käydessä koulua noin kolmannes oppilaista tuli säätyläistön ulkopuolelta. Heidän osuutensa oli kuitenkin laskussa, ja Evald Jahnssonin kouluaikana heitä oli vain vajaa neljännes. ⁶⁶⁸ Veljeksistä nuorin Emil Jahnsson ei käynyt Turun kymnaasia, vaan hän muutti veljiensä luo Helsinkiin ja valmistui Helsingin ruotsinkielisessä normaalilyseosta 1869.

Wilhelmina ja Simon Janssonin sitoutumista poikiensa koulutukseen osoittaa se, etteivät he ainoastaan lähettäneet poikiaan Turkuun kouluun vaan muuttivat sinne myös itse lukukausien ajaksi. Alun perin koko perheen voimin muuttaminen ei liene ollut perheen tarkoitus, sillä ensimmäisissä säilyneissä perhekirjeissä poikien koulukortteerin taloutta hoiti vielä Musteri, Anna Sofia Hyllegren. Hän oli hyvin iäkäs, ja ensimmäisissä Waldemar Jahnssonin kirjeissä 1850-luvun lopulta äitiä kaiva-

⁶⁶³ Turun kymnaasi, Åbo Gymnasium, toimi vuosina 1828–1872. Turun palon jälkeen kymnaasi ja yläalkeiskoulu jatkoivat vanhan katedraalikoulun toimintaa. Kymnaasin perustaminen nähtiin eräänlaisena hyvityksenä, kun akademia oli siirretty Helsinkiin, ja sillä oli kiinteä suhde tuomiokapituliin. Koulun oppilaat jaettiin yläluokilla kolmeen ”tiedekuntaan” (*fakulteten*), teologeihin, juristeihin ja matemaatikoihin. Teologit, joihin Janssonin perheen pojatkin lukeutuivat, lukivat teologian lisäksi latinaa ja raamatun alkukieliiä. Tigerstedt 1919, 61.

⁶⁶⁴ Sirenus 1954, 10–17.

⁶⁶⁵ Strömberg 2011, 120.

⁶⁶⁶ Strömberg 2011, 120.

⁶⁶⁷ ”Kymnaasissa on ollut hiljaista ja rauhallista, mitään kahnauksia ei ole ollut eikä kukaan ole saanut karsseria.” Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44.10, KIA.; Tigerstedt 1919, passim.; Keravuori 2012, 80–83.

⁶⁶⁸ Tigerstedt 1919, 200; Åbo Gymnasii Matrikel 1944.

taankin Turkuun ratkaisemaan monenlaisia ongelmia – esimerkiksi neuvottelemaan maksamattomista vuokrista vuokraisännän kanssa ja pitämään nuorempia veljiä kurissa.⁶⁶⁹ Alkuvuosien jälkeen Wilhelmina Jansson asui lukukausien aikana Turussa ja hoiti poikiensa lisäksi tätiään. Myös Simon Jansson asui osittain Turun-kodissa. Näin jatkettiin siihen asti, kunnes Emil seurasi veljiään Helsinkiin vuonna 1866. Perhe vuokrasi asunnon aina lukukaudeksi kerrallaan, ja kirjeissä keskustellaan usein sopivan asunnon löytämisestä, vuokrista, sijainnista ja naapureista. Kaupunkiasunnon pitäminen Kustavin-kodin rinnalla oli kallista. Kirjeissä mainitaan turkulaisen asunnon vuokraksi 60 ruplaa vuonna 1860.

Perheen asumisjärjestely oli poikkeuksellinen. Tavallista oli, että ne Turun kymnaasin oppilaat, jotka olivat kotoisin maaseudulta, asuivat turkulaisten perheiden luona. Parhaassa tapauksessa heillä oli mahdollisuus asua sukulaisperheissä, mutta monet joutuivat maksamaan isäntäperheilleen ruoasta ja asunnosta. Varattomien perheiden pojat hankkivat usein rahaa asumiseensa auttamalla nuorempia poikia läksyissä ja opinnoissa sekä toimimalla lomien aikana kotiopettajina.⁶⁷⁰ Janssonin perheen järjestelyn teki osaltaan mahdolliseksi perheen isän ammatti. Laivurilla oli käytössään käteistä rahaa, jota Turussa asuminen edellytti, enemmän kuin esimerkiksi talonpojilla. Lisäksi Simon Jansson saattoi harjoittaa ammattiansa Turussa ainakin yhtä hyvin kuin Kustavissa. Koulujen lukukaudet ajoittuivat pääosin purjehduskauden ulkopuolelle, jolloin laivurilla oli hoidettavana kirjanpito ja pankkiasiat sekä uusista lasteista tai rahdeista sopiminen. Myös perheen asuessa Kustavissa hän kävi ammattiasioissa useasti Turussa. Wilhelmina Janssonista puolestaan muodostuu kirjeissä kuva sosiaalisesti aktiivisena ihmisenä, joka selvästi nautti Turun uusista tuttavuuksista ja vilkkaasta seuraelämästä. Hän kuvaili kirjeessään helmikuulta 1859:

i går afton var jag till
 falens för at helsa på mam
 sel salonjos och froga när
 hon skule komma hit jemte
 falens låvade di komma om
 söndan men sen sickade de bod
 at di först kommer om mån
 dan för di skule på [yliviivattu: gluben]
 klubben den här veckan har
 jag nu roa mig på alvare jag
 var till stur Hejkilä där var
 jag så väl komen så var vi en dag biudna till
 fallens där var normens äfven
 [sivunvaihto]
 så at der var riktigt trefligt
 så en annan dag hva vi bjud
 na till grönforsins der var

⁶⁶⁹ Keravuori 2012, 122–124.

⁶⁷⁰ Tigerstedt 1919, 235.

nästan hela gords folke samla
de⁶⁷¹

Evald Jahnssonin kouluaikaisissa kirjeissä näkyy viitteitä siitä, että opiskelu säätyläispoikien kanssa ei aina ollut helppoa. Hän pyytää Helsingissä olevaa isoveljeään etsimään jonkun lukiolaisen, jolta hän saisi apua koulutehtäviinsä ja mainitsee siinä yhteydessä, että ”kaikilla muilla” on joku joka osaa auttaa koulutyössä paitsi hänellä.⁶⁷² Hän antaa myös ymmärtää, että häpeää koulutovereiden kutsumista kotiinsa. Kirjeessään hän kuvaa elävästi turkulaista taloa, josta hänen perheensä oli vuokrannut asunnon, ja siellä asuvia naapureita. Evald esittää naapurit kurjina ja koomisina hahmoina ja kommentoi sarkastisesti kotiaan: *[...] så man kan säga att vi bor som Grefvar ...] Ingen kamrat har ej på en längre tid vågat besöka oss.*⁶⁷³ Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeistä käy päinvastoin ilmi, että he pitivät luku-kausittain vaihtuvia Turun-kotejaan joskus liiankin hienoina. Esimerkiksi leipuri Grönroosilta torin laidalta vuokrattu salin ja kahden kamarin asunto tuotti heille huolta, koska se oli heidän mielestään turhan suuri ja kallis. Asuntoa vuokrattaessa oli suunniteltu, että sinne tulisi viiden perheenjäsenen ja piian lisäksi asumaan myös Waldemar Jahnsson sekä hänen huoneeseensa joku toinen nuorimies alivuokralaiseksi.⁶⁷⁴

Kun Wilhelmina ja Simon Jansson kommentoivat kirjeissään poikiensa koulunkäyntiä ja opiskelua yliopistossa, kommentit koskevat läpäistyjä, yksilöimättömiä tenttejä ja suoritettuja tutkintoja, joista etenkin Wilhelmina Jansson ilmaisee monisanaisesti ilonsa. Sen sijaan kirjeissä ei käydä keskustelua itse opintojen sisällöstä, eikä pelkkiä kirjeitä lukemalla mitenkään voisi saada selville edes sitä, mitä alaa pojat opiskelivat. Todennäköistä tietysti on, että näistä asioista keskusteltiin perheenjäsenten tavatessa toisensa. Se, ettei kirjeitse pitkienkään erojen aikana keskusteltu opinnoista tarkemmin, viittaa kuitenkin myös siihen, että poikien ja heidän vanhempiensa välille oli jo kasvanut tiedollinen ja maailmankuvallinen railo. Poikien opinnot olivat vanhemmille vierasta maailmaa, ja molemmat osapuolet hyväksyivät tämän jättäessään opintoja koskevat aiheet kirjekommunikaation ulkopuolelle. Toiseen suuntaan tällaista railoa ei syntynyt, vaan vanhemmat kertoivat kirjeissään omasta elämästään ja työstään yksityiskohtaisesti pojilleen, vaikka nämä tiedot useimmiten olivat kovin kaukana heidän maailmastaan.

dett är nu ändå bra glädiande at
du har kommi så långt at du har det så bra

⁶⁷¹ "Eilen illalla olin Pfaleneilla tervehtimässä mamselli Saloniusta ja kysymässä koska hän tulee tänne. He lupasivat Pfalenien kanssa tulla sunnuntaina mutta lähettivät sitten sanan että tulisivatkin vasta maanantaina koska ovat menossa klubille. Tällä viikolla olen huvitellut oikein tosissani. Olen ollut Iso-Heikkilässä jonne olin kovin tervetullut. Yhtenä päivänä meidät kutsuttiin Pfaleneille. Siellä olivat myös Normenit joten siellä oli oikein mukavaa. Toisena päivänä meidät oli kutsuttu Grönforseille, siellä oli melkein koko talon väki koolla." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille helmikuussa 1859. 1014:52:2, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁷² Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

⁶⁷³ "Voi siis sanoa että me asumme kuin Kreivit. Yksikään ystävä ei ole pitkään aikaan uskaltanut tulla meille kylään." Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 2.4.1861. 1014:44:7, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁷⁴ Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.–9. 3.1860. 1014:48:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA; Keravuori 2012, 117–118.

och är så nöid[.] vi har åt minstone det med
vettande at intte alt vort sträfvande har got
i vädre[.] så har vi ännu hop om Emil annars
skule man och för gås om intte det vure nogon
ting som skule under holla ⁶⁷⁵

Wilhelmina Jansson kantaa kirjeissään jatkuvasti huolta kahden nuorimman poikansa koulunkäynnin ja myöhemmin opintojen hitaasta edistymisestä. Opintien ongelmista kirjoittaessaan hän käyttää sanamuotoja, jotka osoittavat, että poikien koulutuksella oli hänelle myös selvä henkilökohtainen merkitys: poikien koulunkäynti ja menestys oli perheen yhteinen projekti. Toivo ja sen menettäminen ovat hänen kirjeissään toistuvia ilmaisuja. Nämä Wilhelmina Janssonin kirjeet osoittavat, mikä vahvuus kirjeillä on egodokumenttien kentässä. Kirjeet kiinnittyvät aina nykyhetkeen, jossa ei vielä tiedetä, mihin suuntaan elämä tulee kulkemaan: läsnä ovat sekä onnistumisen että epäonnistumisen mahdollisuus. Näin ne säilyttävät jäljen hetkellisestä kokemuksesta, elämään olennaisesti kuuluvasta epävarmuudesta ja siihen liittyvistä tunteista, jotka jälkikäteen kirjoitetuissa teksteissä yleensä jäävät pois. Omaelämäkerroissa ja muistelmissa menneisyys nähdään usein selkeänä tienä seuraavaan elämänvaiheeseen, eivätkä toteutumattomat mutta ihmisten mielissä todellisiksi koetut vaihtoehtoiset suunnat tule näkyviin. Simon Janssonin kirjeissä poikien opintojen edistymistä käsitellään käytännöllisemmällä tasolla. Hyvät uutiset voivat olla *ilahduttavaisia* ja huonot *ikeve asia*, mutta hän ei vaimonsa tavoin yhdistä elämänsä onnea poikiensa menestykseen.

Vaikka Simon ja Wilhelmina Jansson eivät kirjeissään käsittele poikiensa opiskelun sisältöä, heidän teksteissään käy selvästi ilmi se päämäärä, johon he pyrkivät. Kun opintojen rahoittaminen oli jatkuvasti taloudellisesti haastavaa, poikien tehtävänä oli mahdollisimman pikaisesti suorittaa opintonsa loppuun ja sitten hankkia itselleen virka, jonka avulla he voivat elättää itsensä. Esimerkiksi vanhempien varsin nuiva suhtautuminen Evaldin aloittelevaan kirjailijanuraan opiskeluaikana osoittaa, ettei poikia lähetetty yliopistoon sen vuoksi, että nämä olisivat voineet toteuttaa kukin omaa kutsumustaan. ⁶⁷⁶

Kuullessaan Waldemar Janssonin valmistumisen venymisestä Simon Jansson kirjoitti:

Sinä kirjoitit
ettäi tulle maister promi
suni[.] se on ikeve asia[.]
ollis tainutt tulla vähä
men maksaman ja pike

⁶⁷⁵ "On ilahduttavaa että olet päässyn noin pitkälle ja asiasi ovat hyvin ja olet tyytyväinen. Tiedämme ainakin ettei kaikki uurastuksemme ole mennyt hukkaan. Emilistäkin on vielä toivoa, muutoinhan sitä nääntyisi jos ei olisi jotakin joka ylläpitäisi (toivoa)". Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). 1014:52:14, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁷⁶ Myöhemmissä kirjeissä vanhemmat kyllä osoittivat kiinnostusta Evald Jahnssonin julkaistuihin kirjoituksiin ja pyysivät niitä luettavikseen, vaikkei säilyneissä kirjeissä koskaan iloita tämän menestyksestä kirjallisella uralla. Vanhempien suhtautuminen liittyi nimenomaan huoleen poikansa toimeentulosta, jonka hän olisi paremmin voinut turvata keskittymällä opettajanviran hankkimiseen.

min viran toivo

Hän ei kuitenkaan moiti poikaansa tai kommentoi sitä, mihin opintojen viivästyminen johtaa, vaan jatkaa saman tien normaalia kirjekerrontaa:

Kyllä tämmä suvi on
senten wähä hyvin menn-
ytt ettäi olä mitän vahi-
nkota trefan[.] alus on nytt
jo talvi hamminasa⁶⁷⁷

Vanhemmille keskeistä poikien opiskelussa oli vakaan toimeentulon tuoma turvallisuus. He elivät maailmassa, jossa miehet hankkivat ammatin elättääkseen itsensä ja perheensä, ja yliopistokoulutuksen he mielsivät tavaksi hankkia arvostetumpi, varmempi ja paremmin palkattu ammatti. Säilyneissä kirjeissä on vain vanhempien satunnaisia kommentteja asiasta mutta ei lainkaan poikien kanssa käytyä keskustelua. Poikien poikkeuksellisen pitkät yliopisto-opinnot kuitenkin osoittavat, etteivät he olleet valmiit tässä asiassa noudattamaan vanhempiensa toiveita.

Perhekirjeet ajoittuivat aikaan, jolloin kaikki Janssonin perheen kolme poikaa olivat jo koulussa, joten keskustelu päätöksestä lähettää pojat opintielle ei niiden kirjoittamisen aikaan enää ollut ajankohtainen. Siihen liittyy kuitenkin perheen elämänkulun keskeisin kysymys: miksi Simon ja Wilhelmina Jansson toimivat lastensa tulevaisuuden suhteen aivan toisella tavalla kuin muut kustavilaiset?⁶⁷⁸

Tähän perheen suureen kysymykseen viittaa kirjeissä vain yksi lyhyt maininta, joka sekkin on tulkinnanvarainen. Kirjeessään Waldemar Jahnssonille vuonna 1859 Wilhelmina Jansson näyttää vakavassa konfliktitilanteessa ottavan vastuun siitä, että vanhemmat ovat päättäneet kustantaa poikiensa opiskelun: *för dett har varit jag som har varit ophuvet [upphovet] at ni skule kostas på.*⁶⁷⁹ Sääty-yhteiskunnassa sosiaalinen asema määrittyi isän ja aviomiehen mukaan, ja kustavilaisen talonpoikaislaivurin poikina Jahnssonin veljesten kouluun lähtö ja myöhempi ura oli aivan poikkeuksellinen. Jos taas heitä tarkastelee nimenomaan Wilhelmina Janssonin poikina, opinnot näyttävät seuraavan suuntaa, joka Wilhelmina Janssonin lähiyhteisössä oli tavallinen. Wilhelmina Janssonin oma isä, kersantti Nils Abraham Widbom, oli ollut jonkin aikaa kirjoilla Turun akatemiassa. Hänen äitinsä oli talonpoikais-taustainen, mutta sekä isä kersanttina että äidin toinen puoliso kirjanpitäjänä asettuivat säätyläistön alarajalle. Neljäntoista vuoden ikäisestä 28-vuotiaana solmittuun avioliittoonsa saakka Wilhelmina Jansson eli säätyläistön parissa, aluksi tosin palvelusväen ylimpään kerrokseen sijoituvassa asemassa Salminiitun rusthollissa. Aikuisiän kynnyksellä hänet kappalaisen vaimon kasvattityttärenä miellettiin ilmeisesti Kustavin sosiaalisissa verkostoissa pappilan tyttäreksi. Tämän taustan va-

⁶⁷⁷ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille marraskuussa 1862. 1014:51:6, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁷⁸ Kustavilaisten varhaisesta koulunkäynnistä katso Keravuori 2012, 75–78.

⁶⁷⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. 1014:52:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA. Kun Wilhelmina Jansson ottaa vastuun päätöksestä, hän viittaa perheen sisäiseen dynamiikkaan. Lain edessä isä oli lastensa holhooja, jolla oli valta ratkaista sellaiset keskeiset asiat kuin koulutus. Häggman 1994, 194.

lossa näyttää siltä, että Wilhelmina Jansson lähetti kaikki kolme poikaansa Turkuun kouluun ja sieltä yliopistoon samalla tavalla kuin kustavilaisen pappilan tai muun harvalukuisen säätyläistön pojat olisi koulutettu.⁶⁸⁰ Päätös viittaa vahvasti siihen, että lapsena orvoksi jääneen Wilhelmina Janssonin identiteetissä aika pappilan kasvattityttärenä oli keskeinen.

Työnjako opiskelijien rahoittamisessa

minä Lehätän nytt 15 Rubla[.]
Kyllä tahtovatt tulla pian valpurin kouku
kukkaron se rahan meno on jokapäiväne⁶⁸¹

Kolmen pojan pitkien yliopisto-opintojen rahoittaminen oli tehtävä, joka onnistui vain kaikkien perheenjäsenten yhteistyöllä. Kun esikoinen Waldemar lähti Helsinkiin, Simon Jansson näyttää lähettäneen hänelle vuosien 1860 ja 1864 välillä aika ajoin viidentoista tai kahdenkymmenen ruplan rahalahetyksiä. Koska postin kautta kulkevat rahalahetykset oli vakuutettava, rahan lähettäminen luotettavien tuttavien välityksellä tuli edullisemmaksi. Säilyneiden kirjeiden perusteella ei siis voi päätellä, kuinka usein ja minkälaisina summina Simon Jansson rahaa lähetti.

Hieman Waldemar Jahnssonin aikaisemmin opiskelleen Julius Krohnin kirjeistä selviää viipurilaisen kauppiaan pojan näkemys, että opiskelijoista vain ani harva selvisi lukukaudessa vähemmällä kuin 200 ruplalla. Kirjeessään isälleen Julius Krohn kertoi myös ”köyhän oikeuskirjurin pojasta, jolla on suuret runolliset lahjat ja joka asuu kylmässä asunnossa vaikeissa oloissa”. Julius Krohn pyysi isäänsä avustamaan nuorukaista 100 ruplalla vuosittain, mikä yhdessä yliopiston stipendien ja muiden pienten tulojen kanssa riittäisi jotenkuten elämiseen Helsingissä.⁶⁸² Avustusta tarvitseva opiskelija oli Aleksis Stenvall, jolla oli opiskeluaikanaan yhteyksiä ainakin Evald Jahnssonin. Julius Krohn itse asui veljensä kanssa mukavasti kahden huoneen asunnossa, jossa he maksoivat ”ruoasta ja passauksesta” 15 ruplaa kuukaudessa, ja sen päälle vuokran. Jahnssonin veljesten kulut eivät liene olleet samaa luokkaa kuin Julius Krohnin. Ainakin Waldemar Jahnsson oli ilmeisen tottunut elämään pienellä budjetilla. Oleskeltuaan kesällä 1861 opiskelutoveriensa kanssa Ruovedellä hän arvioi, että maaseudulla saattoi tulla toimeen kolmella ja puolella ruplassa kuukaudessa – itse hän oli asunut maalaistalon vinttikamarissa.⁶⁸³

1860-luvun puolivälissä Simon Jansson alkoi lähettää rahaa Helsinkiin myös Evald ja Emil Jahnssonin opintoja ja elatusta varten. Tämä uusi järjestely saattoi

⁶⁸⁰ Perheen poikien omista valinnoista ilmeisesti seurasi, että he koulutielle lähdettyään tulivat hankkineeksi koulutuksen, joka toi heille paremman aseman kuin mihin kustavilaisen kappalaisen poika todennäköisesti 1800-luvun loppupuolella olisi yltänyt. Vrt. esim. Luukkanen 2005, passim.

⁶⁸¹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 23.6.1860. 1014:52:3, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁸² Krohn, Krohn ja Forsström 2004, 80 ja 148; Keravuori 2012, 129–131. Vertailutietona voi käyttää Julius Krohnin kirjeen tietoa, että hänelle tarjottiin vuonna 1860 seminaarin opettajan paikkaa, jonka palkka oli 36 ruplaa viikossa. Krohn, Krohn ja Forsström 2004, 165.

⁶⁸³ Waldemar Jahnsson Evald Jahnssonille 23.7.1861. 1015:57:1, Evald Jahnssonin kirjeenvaihto, Jahnssonin perhearkisto, KIA.

kuitenkin yhtä hyvin keventää kuin kasvattaa perheen poikien opintoihin sijoitettavia summia, koska samalla päättyi Simon ja Wilhelmina Janssonin asuminen Turussa ja kaupunkiasunnon vuokraaminen lukukausien ajaksi. Simon Jansson alkoi lähettää Evald Jahnssonille sadan tai kahdensadan markan suuruisia summia, mutta tilanne oli kovin erilainen kuin perheen esikoisen kohdalla. Evald Jahnssonin itsensä kirjoittamia, raha-asioita koskevia kirjeitä vanhemmilleen ei ole säilynyt, mutta Wilhelmina Jansson kertoo hänen valitelleen kirjeessään kauheaa rahapulaansa (*han skrifver om en för förlig penninge knipp*). Samoin hän kirjoitti, ettei hänellä ollut kunnollisia vaatteita (*han klagar öfver kled brist stöflor byksor och palito*).⁶⁸⁴ Vanhempien kokemukset viimeisiltä vuosilta, jotka Evald asui heidän kanssaan Turussa, olivat sen verran kovia, että he suhtautuivat varovasti rahan lähettämiseen. Raha lähetettiin joskus Waldemar Jahnssonin kautta: *[M]inä lähetän nytt 100. marka jos Evaldi on siinä Redas etä hän tarvitä Raha anna hänelä vähä edestänsä[.]*⁶⁸⁵ Vanhemmat eivät kieltäytyneet tukemasta Evaldia taloudellisesti, mutta Waldemarin tehtäväksi tuli valvoa, että vanhempien rahoilla ei rahoitettaisi perustarpeiden sijaan juomista ja huonoa elämää. Tässäkin näkyy kuitenkin vanhempien ehdoton huolenpito: ainakaan säilyneissä kirjeissä he eivät koskaan kieltäytyneet auttamasta ainaisen rahapulan kanssa kamppailevaa Evaldia, mutta saattoivat kyllä antaa vähemmän kuin oli pyydetty tai kontrolloida Waldemarin kautta rahan käyttöä. Joskus rahaa lähetettiin läksytyksen saattamana:

Sinä kirjoitit ettät sinä
 saanut kuin 65 Rubla mutta sinä
 Sait 300. marka 100. jei Spuvell [?]
 ja Lopput tulit sinulla itse.
 Täällä ovat Rahat niin piu-
 kasa ettäi koskan ollä
 [sivunvaihto]
 semoista Rahan pulla [pula] kuultu[.]
 minä kirjoitin valdemar-
 in Tyien ja pyysin hänen
 koita Sinulla sieltä sään
 60. marka koetta nytt niin
 että vähätkin ovat Runsatt
 ulotuman. kuules ja kate-
 le, maan yhtäistä valitusta
 äi saa pohialaisetkan juu-
 ri ylölesydäs [yllellisydessä] aivoias vietä[.]
 Kyllä se on nytt niin, maa
 ilmaasa että teyty tällä
 [sivunvaihto]
 vähän Syömä sekin saam
 sekiä [säkkiä] myöten. kyllä se olis hyvä

⁶⁸⁴ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁸⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

ettäs saisit Siitä jotakin tiet-
 ter piesistä [teatterikappaleesta] kuins niin palion
 vaiva neit[.]⁶⁸⁶

Hieman epävarmaksi jää, ovatko Simon Janssonin tiedot taloudellisesti tiukoista ajoista Evald Jahnssonille osoitetuissa kirjeissä aivan kirjaimellisesti otettavia vai vetoaako hän rahan vähyteen päästäkseen lähettämästä rahaa, jonka arvioi menevän poikansa taskuista väärään tarkoitukseen. Tässä tapauksessa rahat ilmeisesti todella olivat ”piukassa”, sillä hän oli pyytänyt Waldemar Jahnssonia järjestämään pyydetyn summan Evaldille – järjestäminen tarkoittanee tässä yhteydessä lainaamista, mikä hyvämaineiselta Waldemar Jahnssonilta onnistui helpommin kuin hänen veljeltään. Seuraavaksi Simon Jansson siteeraa kirjeessään uskonnollista tekstiä ja ojentaa poikaansa, että maailmassa on opittava elämään sillä rahalla mikä on käytettävissä. Viimeinen lause on kiinnostava: isä toivoo, että hänen poikansa saisi tuloja myös kirjoittamistaan teksteistä. Evald Jahnsson oli jo tässä vaiheessa julkaisut kertomuksia sanomalehdissä, ja teatterikappale, johon hänen isänsä kirjeessään viittaa lienee seuraavana vuonna Helsingissä esitetty *Nådendal, Finlands Bethesda*.

Kiinnostava vertailukohta Janssonin perheen rahaa koskevalle kirjakeskustelulle löytyy Aleksis Stenvallin kirjeistä isälleen. Vaikka nuoren kirjailijan kirjeet ystävilleen olivat avoimen pyyteellisiä ja rahapyynnöt saattoivat olla kirjeiden pääasiallinen sisältö, vanhemmiltaan hän ei koskaan pyytänyt rahaa eikä edes kertonut rahanhuolistaan. Irma Sulkunen on tulkinut tätä niin, että hän pyrki osoittamaan, vaikka katteettomastikin, vanhemmilleen ammatillista ja kirjallista pätevyyttään sekä kykyään selviytyä taloudellisesti. Tämä viittaisi siihen, etteivät ruumiillisella työssä itsensä elättäneet vanhemmat ymmärtäneet poikansa kirjallisia harrastuksia eivätkä siksi olleet halukkaita tukemaan tätä taloudellisesti, varsinkaan kun opinnot eivät edistyneet toivotusti.⁶⁸⁷

Opintojen rahoittaminen työtä tekemällä olikin yksi keskeinen periaate Janssonin perheen kouluttaessa lapsiaan. Kaikkien perheen poikien odotettiin osallistuvan omien opintokustannuksiensa kattamiseen, vaikka vanhemmat olivatkin valmiit avustamaan heitä rahallisesti varsinkin opintojen alkuvaiheessa. Waldemar Jahnsson, joka käytti Evald-veljeään vuoden enemmän aikaa opiskeluun Turun kymnaasissa, oleskeli talvella 1858–1859 Vampulassa, jossa hän kaikesta päätellen toimi kotiopettajana luokkatoverinsa isän, kirkkoherra Saloniuksen perheessä. Evald Jahnsson toimi opettajana, mahdollisesti isoveljensä sijaisena, Turun ala-alkeiskoulussa jo ensimmäistä vuotta kymnaasissa opiskellessaan. Myöhemminkin hänelle yritettiin koko perheen voimin löytää opettajan tai kotiopettajan paikkoja. *Evaldi on nytt täälä ett sinä sieltä tain ole saada tietoa jostan opetus paikast*, kyseli Simon Jansson Waldemar Jahnssonilta Helsingistä vuonna 1865.⁶⁸⁸ Vanhemmat seurasivat tarkasti hänen yrityksiään ja saivat niiden edistymisestä tietoja Evaldin itsensä lisäksi myös tuttaviltaan. *[D]u skrifver at du ej fot konditsiun men sadenjos*

⁶⁸⁶ Simon Jansson Evald Jahnssonille 31.3.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁸⁷ Sulkunen 2012, 135.

⁶⁸⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.9.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

sa at du har låtti det gå ur händerna, moitti Wilhelmina Jansson edellisenä vuonna.⁶⁸⁹

Turun kymnaasin oppilailla oli toinenkin tapa ansaita rahaa: saarnaaminen. Tästä on tietoja myös Jahnssonin veljesten kirjeissä. Evald Jahnsson kirjoitti veljelleen 1861:

Jag har tänkt gå och predika i slottet, men jag har hvarken dina predikningar eller prediks verser här. Det måste jag således uppskjuta till dess mamma först far hem och sedan åter kommer hit. Jag fruktar litet hur det kommer att gå men man måste försöka. En söndag predikte Blom uti Spinhuskyrkan och Teulén skötte om Altartjensten, du bör veta att han messa som en prest. Den söndagen hade vi gemensamt beslutit att gå till Psinhuset [spinhuset], det var omkring 50 cives.⁶⁹⁰

Robert Tigerstedt, Turun kymnaasin historiikin kirjoittaja ja itsekin koulun entinen oppilas, kertoo, että koulun oppilailla oli usein hyvin vähän rahaa käytössään. Siksi he olivat jo 1840-luvulla kehittäneen ”merkillisen ansaitsemiskeinon”, joka Jahnssonin veljesten opiskellessa edelleen jatkui. He kävivät sunnuntaisin saarnaamassa Turun kehruhuoneen irtolaisnaisille sekä Turun linnan vangeille. Palkaksi he saivat jumalanpalveluksessa kerätyn kolehdin – jonka lukkari kaatoi kolehtihaavista saarnaajan nenäliinaan yleisön edessä – ja päivällistä kirkon vakituisen pastorin luona.⁶⁹¹ Kaksi vuosikymmentä myöhemmin Evald Jahnsson hoiti itse lyhyen ajan Turun vankilasaarnaajan tehtävää.

Vankilan ja kehruhuoneen lisäksi kymnaasin oppilaat saarnasivat ajoittain myös muualla. Lomien aikana he saattoivat saarnata kotipitäjissään tai, kuten Waldemar Jahnsson 1850-luvun lopussa, toimiessaan maaseudun pappiloissa kotiopettajina. Waldemar Jahnssonin arkistossa on myös säilynyt saarna, jonka hän piti Kustavin kirkossa 16-vuotiaana.⁶⁹²

⁶⁸⁹ "Kirjoitit ettet saanut kotiopettajan paikkaa mutta Sadenius sanoi että päästit sen käsistäsi." Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 9.10.1864. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁹⁰ "Olin ajatellut saarnata linnassa mutta minulla ei ole sinun saarnejasi täällä. Asia täytyy siis siirtää kunnes äiti käy kotona ja palaa tänne. Pelkään vähän kuinka se sujuu, mutta yrittää täytyy. Yhtenä sunnuntaina Blom saarnasi kehruhuoneen kirkossa ja Teulén hoiti alttaripalveluksen, hän messuaa kuin pappi. Sinä sunnuntaina olimme kaikki päättäneet mennä kehruhuoneelle, siellä oli viitisenkymmentä lukiolaista." Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. 1014:44.10, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA. Sitaatissa mainitut Blom ja Teulén olivat kymnaasin oppilaita. Evald Jahnssonin kirjeestä käy ilmi, että hän oli ajatellut käyttäa uudelleen Waldemar Jahnssonin jo aikaisemmin pitämiä saarnejia. Hän viittaa sitaatin lopussa tapaan, että koulun oppilaskunnassa tiedotettiin etukäteen siitä, kuka lukiolaisista saarnaa, ja tovereita kehoitettiin saapumaan monilukuisina paikalle.

⁶⁹¹ Tigerstedt 1919, 236; Keravuori 2012, 144–146.

⁶⁹² Keravuori 2012, 144–146. A. W. Jahnssonin arkistossa olevaan saarnavihkoon on kirjoitettu ”Saarna Uuden vuoden päivänä” ja sen perään merkitty: ”1857 Hällen i Gustafs Kapell af A. W. Jahnsson”. Waldemar Jahnsson oli vuoden 1857 ensimmäisenä päivänä ollut 15-vuotias ja kävi lukion ensimmäistä luokkaa. Todennäköisesti

Suorittaessaan maisterintutkintoa Helsingin yliopistossa Waldemar Jahnsson toimi lähes koko ajan myös opettajana, muun muassa yhden lukukauden Turun alkeiskoulun rehtorin sijaisena ja myöhemmin suomen opettajana Helsingin ruotsalaisessa tyttökoulussa sekä latinan ja suomen opettajana Helsingin ruotsalaisessa normaalilyseossa. Turussa ja joskus kesän aikana Kustavissakin hän antoi yksityistunteja ilmeisesti sekä koululaisille että kouluun valmistautuville pojille.⁶⁹³ Toisin kuin isoveljensä, Evald Jahnsson ei kirjeissä säilyneiden tai matrikkeleista löytyvien tietojen perusteella rahoittanut yliopisto-opintojaan opetustyöllä. Hän kyllä kirjoitti ja sai monia tekstejään julkaistuksi, mutta ilmeisesti ei juurikaan ansainnut kirjoittamisellaan. Wilhelmina Janssonille ajatus siitä, että joku tekisi työtä saamatta siitä tuloja, oli vieras. Hän epäili, ettei Evald ollut kertonut tuloista vanhemmilleen ja tarkasti asian Waldemariilta: *[H]uru må dett vara med hans skrifningar[.] manne han ingenting tienar med dem[.] hör nu efter huru dett riktigt är med honom och låt os sen vetta[.]*⁶⁹⁴ Jälleen kerran nuorimmainen, Emil Jahnsson, jää kirjeissä näkymättömiin. Hänen opintojensa rahoitukseen tai työntekoon ei kirjeissä lainkaan viitata. Muista lähteistä kuitenkin selviää, että opiskellessaan lääkäriksi vuosina 1869–1882 hän opetti yhden vuoden voimistelua Helsingin suomalaisessa alkeisopistossa ja toimi sen jälkeen ensin amanuenssina Helsingin yleisellä sairashuoneella ja sitten lääkärin sijaisena Kittilässä.⁶⁹⁵

Sen lisäksi, että Simon Jansson maksoi osan poikiensa opiskelukustannuksista ja nämä kattoivat osan tekemällä koulu- ja opiskeluaikanaan töitä, perheellä oli käytössään kaksi muutakin opintojen rahoittamisen tapaa. Veljekset avustivat taloudellisesti toinen toisiaan, ja kun nämäkään keinot eivät riittäneet, opintokuluja katettiin lainarahalla.

Veljesten keskinäinen avustaminen ei jakautunut tasaisesti, vaan kirjeissä olevien tietojen perusteella taloudellista vastuuta kantoi ennen kaikkea Waldemar Jahnsson. Hän piti huolta perheen nuorimmaisesta Emilistä, kun tämä tuli Helsinkiin ja ruotsalaiseen normaalilyseoon – samaan kouluun jossa Waldemar Jahnsson opetti vuosina 1865–1873. Emil asui osan aikaa isoveljensä kanssa, osan aikaa muualla, mutta vanhemmat uskoivat tälle vastuun Emilistä, joka pojista ainoana oli muuttanut pois vanhempiensa luota jo lyseolaisena. Vuonna 1866 kirjoittamassaan kirjeessä Wilhelmina Jansson kiittää kauniin sanoin Waldemaria nuorimman veljensä hyvästä hoivasta. Äiti katsoo jopa, että Waldemar pystyi vanhempiaan paremmin huolehtimaan veljestään ja valitsemaan tälle sopivaa seuraa:

Älskade Waldemar
tusende tacksägelse för dina
myckna kär komma bref och i

päiväykseen on erehdyksessä merkitty edellinen vuosi. Myös kustavilainen Anton Aimonen saarnasi jo Turussa koulua käydessään kotipitäjänsä kirkossa 1870-luvulla. Tommila 1999.

⁶⁹³ "Lindström on kans välisti puhunu että hään tarvitä pyytä Farbrorilta että hään pääsis Suveks Gustavin kapellin lukeman sinun etäs." Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁹⁴ "Miten mahtaa olla hänen kirjoitustensa kanssa. Tienaakohan hän niillä mitään. Ota nyt selvää kuinka hänen laitansa on ja kerro meille sitten." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁹⁵ Keravuori 2012, 83–86.

synnerhet för din ömma om
vordnad för Emil[.] det kan intte
med ord beskivas huru glad och
lycklig jag är öfver at han har kom
mit på så goda händer[.] han har de
så mycket bättre än vi sielfva vare
med[.] du som kan lära ock välja
sällskap så han värkeligen är
bra lycklig at ha en sådan bror[.]
dett är en stur guds gofva[.]⁶⁹⁶

Rahan lainaaminen opintokustannusten kattamiseksi oli kaikista muista rahoitustavoista huolimatta välttämätöntä. Lainarahan osuutta kasvattivat epäilemättä myös poikien pitkät opiskeluajat. Lainat ja niiden tuleva takaisinmaksu olivat vanhemmille jatkuva huolen aihe. Waldemar Jahnssonin opiskelun alkuvuosina vanhemmat olivat toivoneet, että tämä asuisi kustannusten pienentämiseksi joka toisen lukukauden perheensä luona Turussa, lukisi tentteihin ja samalla ansaitsisi antamalla yksityistunteja. Kun tämä ei onnistunutkaan, Wilhelmina Jansson kirjoitti:

[N]u blir dett rysligt
kostsamt då du alltid tänker vara der[.]
Jag är grymt räd som du af gammalt
vet för den förfärliga skulden som
du kommer at få för pappa kan intte
få så mycke i hop om han skule för
söcka huru[.]⁶⁹⁷

Kirjeissä keskitytään aiheisiin, jotka vaativat keskustelua ja päätöksiä eri paikkakunnilla oleskelevien perheenjäsenten kesken, joten hyvin ja odotusten mukaisesti sujuvat asiat näkyvät niissä huomommin kuin ongelmia ja huolta aiheuttavat. Waldemar Jahnssonin opintojaan varten ottamat lainat näyttäytyvät kirjeissä vain muutamana lyhyenä mainintana. Hän ilmeisesti hoiti itse Helsingissä sekä lainarahan hankkimisen, silloin kuin se oli tarpeen, että sen takaisin maksamisen, eikä vanhemmilla ollut syytä enemmälti puuttua asiaan. Säilyneiden kirjeiden perusteella näyttää siltä, ettei Waldemar Jahnsson lainannut rahaa opintoihinsa kustavilaisilta talollisilta tai säätyläisiltä.

Rahan saaminen lainaksi, velat ja niiden takaisinmaksu ovat sen sijaan Janssonin perhekirjeissä jatkuvasti toistuva teema Evald Jahnssonin kohdalla. Keskimmäisen pojan tilanne oli huono jo varhain: hän velkaantui asuessaan vielä Turussa vanhem-

⁶⁹⁶ "Rakas Waldemar, tuhannet kiitokset rakkaasta kirjeestäsi ja erityisesti siitä kun niin hellästi hoivaat Emiliä. Ei voi sanoin kuvata iloani ja onneani, kun hän on noin hyvissä käsissä. Hänen asiansa on paremmin kuin jos me itse olisimme siellä. Sinä osaat opettaa ja valita oikean seuran, niin että hänellä on todella onnea kun hänellä on tuollainen veli. Se on suuri Jumalan lahja." Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁶⁹⁷ "Tulee hirmuisen kalliiksi kun jäät sinne edelleenkin. Pelkään julmetusti, niin kuin vanhastaan tiedät, sitä kauheaa velkaa johon joudut sillä isä ei saa niin paljon (rahaa) kokoon vaikka hän kuinka yrittäisi." Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. 1014:51:3, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

piensa kanssa, mikä vaikeutti hänen siirtymistään yliopistoon. Syynä eivät olleet opiskelun aiheuttamat kustannukset vaan juopottelu ja juhliminen.⁶⁹⁸ Robert Tigerstedt on Turun kymnaasin historiikissa kuvannut oppilaskunnan järjestämiä kalaaseja, joiden tarkoitus oli hänen mukaansa ”*ett tämligen hejdlös fylleri*” ja joissa sen mukaisesti alaikäiset koululaisen joivat hämmästyttäviä määriä alkoholia.⁶⁹⁹ Evaldin viimeiset vuodet Turun kymnaasissa olivat hänen vanhemmilleen vaikeita. Vanhempien kirjeissä Waldemar Jahnssonille on kuvauksia omille teilleen vanhempensa vastustelusta piittaamatta lähtevästä ja umpijuovuksissa kotiin yöllä palaa- vasta Evaldista. Eräs maininnoista koski juuri kymnaasin kalaasia:

[N]ytt tuli hään kotio nijn paljon että
hään oli kammaris ja olli niin Rustan [berusad?]
ettäi tahton päin pysy ja Lupas menä
Gymnasistien Galasin ja yx toine
Ruoju oli hännän kansas ja Isvosika
odoti porti konkisa[.] nytt än tiedä mih-
inge mahtoivat mennä estäminä äi
autan.⁷⁰⁰

Vanhemmat olivat sekä vihaisia että vakavasti huolissaan, ja erityisesti Wilhelmina Jansson pelkäsi Evaldin opintien katkeavan huonoon elämään ja velkaantumiseen. Tämän lähtiessä yliopistoon syksyllä 1864 äiti totesi katkerasti kirjeessään, että vanhemmat olivat maksaneet 40 ruplaa hänen vaatuksestaan, ja isä oli vielä maksanut saman verran hänen vanhoja velkojaan.⁷⁰¹ Ensimmäisen opiskeluvuoden jälkeen Evald Jahnsson oli jälleen Turussa, jossa hän yritti saada lainaa. Hän koetti ensin turhaan lainata rahaa merimieskassasta ja muistakin kassoista ja myönsi – yllättävän tyynesti – epäonnistumisen johtuvan huonosta maineestaan (*Orsaken dertill är naturligtvis den stora misskredit i hvilken jag råkat och det stora missroende, man har till min framtid*). Seuraavaksi hän oli kääntynyt Rettigin puoleen ja kuvaili käyntiään veljelleen:

Efter att hafva frågat alla kassor, beslöt jag att gå till Rettig. Fem gånger wände jag tillbaka från porten och först med det sjette försöket lyckades det mig, att nedböja mitt högmö. Han [Rettig] ville icke engång höra mig, utan svarade genast, att han hade för princip, att icke hjälpa ”supiga studenter”. Det lät ju ganska vackert ock det hjälpte föga, att knyta näfven i byxfickan [...]702

⁶⁹⁸ ”Jag vet nog, att det har varit mitt eget fel – jag skulle nog kunnat lefva utan skuld, om jag begripit mig på, att wara sansad”. Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 6.2.1865. 1014:14:21, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁶⁹⁹ Keravuori 2012, 108–112. Opiskelijoiden suhtautumista alkoholiin kuvaa Julius Krohnin kirje Kauko Slöörille: ”Vaikka olenkin tullut iloisemmaksi ja vähemmän ujoksi, niin olen siinä suhteessa melkein pedanttinen, etten koskaan juo enempää kuin määrättyä määrää. Jos luulet, että minä, peläten toverien pilkkaa, luopuisin tästä periaatteesta, niin erehdyt; jo useasti on sattunut, että minua menestyksettä on nimitetty ”akaksi”. Krohn, Krohn ja Forsström 2004, 50

⁷⁰⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.9.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷⁰¹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). 1014:52:14, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁷⁰² ”Kun olin kysellyt kaikista kassoista, päätin mennä Rettigin puheille. Viisi kertaa käännyn takaisin portilta,

Sitaatissa huomio kiinnittyy siihen, että Evald Jahnsson kuvaa kerjuuretkä ikään kuin se olisi ollut jollekin toiselle tapahtunut, huvittava kertomus, vaikka lainatta jääminen uhkasi vakavasti hänen opintojaan. Janssonin perheen kirjeistä selviää, että hän rahoitti lopulta opintojaan ainakin osittain kustavilaisilta talollisilta saamiltaan lainoilla.

Alkuvuodesta 1867 Simon Jansson oli turhaan yrittänyt neuvotella hänelle lainaa Lypertön Ylistalon leskiemännältä Susanna Juhontyttäreltä ja pyysi Waldemarilta apua (*koita jotan neuvoa se on surkea hän kansas*).⁷⁰³ Vähän myöhemmin Ylistalon emäntä lainasi pienehkön summan, joka annettiin Waldemarin hoidettavaksi (*minulla on 10 Rupla Lypertö ylistalon Emeneltä Sitte Syksysen ja hään sanoi että sään saa anta Evaldil. osta Sinä jotan vaatata hänellä[.] kyllä hään kummin kaikkia tarvitä, joko henällä Lakiakan on*).⁷⁰⁴ Syksyllä 1867 Ylistalon emäntä oli luvannut lainaa, mutta se vaarantui, kun tulipalo tuhosi osan tilan rakennuksista.⁷⁰⁵ Seuraavana vuonna Simon Jansson lupasi käydä pyytämässä Evaldia varten lainaa Taivassalon Vehaksen isännältä, jolta hän hankki ainakin perunoita myytäväksi.⁷⁰⁶ Nämä tiedot osoittavat, että Evald Jahnsson yritti löytää Kustavista lainanantajaa opintonsa rahoittaakseen, ja pyysi sekä äitiään että isäänsä toimimaan välikätenä. Varmaa tietoa yhdestäkään annetusta lainasta ei kirjeissä ole. Päiviö Tommila on todennut, että ainakin kustavilaisessa Abrahamssonin sukupiirissä laivanvarustus ja talonpoikaispurjehduksen kukoistuskauti loivat sekä varallisuutta että tahtoa lasten koulutamiseen. Vaurastuneet kustavilaiset retarit antoivat lainoja kotipitäjän opiskelijajopille tai toimivat heidän takaajinaan pankkilainan haussa.⁷⁰⁷

Vanhempien hoiva ja kasvatus

minä unhoitin valdemari kulda että
jutella sinun edäses että Emili
poi olis tarvin semoisen lyhyän
Treiyn [röijyn] kuin hään key koulusa.
se musta Sortuuti on niin pikun
nen ja huono ettäi hään taida
ennä sillä keydä.⁷⁰⁸

ja vasta kuudennella yrittämällä onnistuin niellä ylpeyteni. Hän [Rettig] ei halunnut edes kuulla asiaani vaan vastasi heti, ettei hän periaatteesta avustanut juopottelevia ylioppilaita. Kauniiltahan se kuulosti, eikä paljon auttanut puristaa nyrkkiään housuntaskussa”. Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 6.2.1865. 1014:14:21 A. W. Jahnssonin arkisto, KIA. Kirjeessä viitataan todennäköisesti tupakkatehtailija Per Cerelius Rettigiin (1811–1871).

⁷⁰³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 11.2.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷⁰⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷⁰⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 27.8.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷⁰⁶ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 30.11.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷⁰⁷ Tommila 2004a, 70–80.

⁷⁰⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 13.1.1868. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

Vuodet 1860-luvun puolivälin jälkeen olivat tiivistä perhekirjeenvaihdon aikaa. Kun Emilkin oli muuttanut Helsinkiin, huolehtivat Simon ja Wilhelmina Jansson pojistaan nyt kirjeiden ja mitä ilmeisemmin niiden mukana kulkeneiden pakettien välityksellä. Wilhelmina Jansson lähetti pojilleen elintarvikkeita, vaatteita ja neuvoja kotitalouden pidossa. Hän hoiti siis sellaisia asioita, joita yleensä on pidetty perheen sisäisessä työnjaossa naisten työkenttään kuuluvina, ja jotka myös kirjeissä kuuluvat useimmiten naisten käsittelemiin aiheisiin.

Yllä oleva sitaatti, jossa huolehditaan Helsingissä lyseota käyvän Emilin liian pienestä sortuutista ja uuden röijyn hankinnasta, on kuitenkin Simon Janssonin kirjoittama. Se ei suinkaan ole lajissaan ainoa, vaan näyttää todella siltä, että Simon Jansson vastasi raha-asioiden lisäksi monin tavoin muistakin, yleensä naisten hoidon piiriin miellettyistä asioista, kuten poikiensa vaatetuksesta. Hän lähetti mustaa housukangasta Emilille markkinamatkalla Helsinkiin tulevien kustavilaisten mukana. Kankaan hän oli mahdollisesti ostanut Tukholmasta, sillä hän kirjoittaa: *Emilill minä toin semoista musta peksyverki [housukangas] kuin pitäis olla vähä vahva seke fiini. äi Sopinut valmea osta. Lehä tätän [lähetän] markina väken kansa.*⁷⁰⁹ Evaldille hän huolehti uutta bonjour-pukua (*ponksuuri*) ja lähetti Waldemarille rahaa tämän vaatettamiseen (*osta Sinä jotan vaatäta hänellä[.] kyllä hänen kummin kaikkia tarvitä, joko henällä Lakia kan on*)⁷¹⁰. Joskus hän mainitsee, ettei tiedä kuinka saa rahan riittämän, ja vuonna 1870 hän lähetti itse joululahjaksi saamansa housu- ja liivikankaan Emilille (*se pasa hänellä hyvin ja minä tulen ilman Sitä toimen*).⁷¹¹ Kirjeet osoittavat, että isä oli tarkkaan selvillä poikiensa vaatetustilanteesta ja tiesi mitä he tarvitsivat. Syystä tai toisesta näinä vuosina Simon Jansson näyttää olleen pääasiallisessa vastuussa perheen kirjeenvaihdosta. Mikään kirjeiden sanamuodoissa ei kuitenkaan viittaa siihen, että hän olisi kirjoittaessaan hoitanut asioita vaimonsa puolesta.

Ajoittain hän antoi myös neuvoja pukeutumisessa, kuten kirjoittaessaan vuonna 1866 Turkuun tulossa olevalle Evald Jahnssonille: *[S]inä jutelit Fraki jos se on tarpelinnän niin anna se Sitä laita mutta Sortuuti on täälä maar sopivampi.*⁷¹² Sitait osoittavat, ettei kolmen yliopistoa ja lyseota käyvän pojan vaatettaminen ollut yksinkertainen asia, kun tarvittiin muiden vaatteiden lisäksi muun muassa bonjour-puku, sortuuti ja frakki.⁷¹³ Simon Jansson huolehti myös poikiensa tulupeista eli lämpimistä matkaviitoista. Vanhempien hoiva ulottui alkuvaiheessa pieniinkin asioihin ja osoitti myös sen, että pojista ainakin nuorimmainen oli edelleen kaikissa hankinnoissaan täysin riippuvainen vanhempiensa lähettämästä rahasta. Wilhelmina Jansson kertoi että *pappa* oli yrittänyt lähettää naapurin mukana Emilille Helsinkiin kolme markkaa omenien ostamista varten.

⁷⁰⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 7.9.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷¹⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷¹¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 21.3.1870. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷¹² Simon Jansson Evald Jahnssonille 8.3.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷¹³ Jo kymnaasissa oppilaat käyttivät univormua. Siihen kuului tummansinisestä kankaasta valmistettu redingote-takki, jossa oli musta samettikaulus ja lyyrien koristamat kullatut napit sekä sininen, mustalla nahkapäärmeellä ja samettireunuksella varustettu lakki. Kaikilla oppilailla ei ollut varaa univormun hankkimiseen. Oppilaat pitivät univormua kuitenkin niin tärkeänä, että he saattoivat kerätä keskuudestaan rahaa hankkiakseen sellaisen köyhimmillekin oppilastovereille. Tigerstedt 1919, 234–235.

Aineellinen hoiva, huolehtiminen asumisesta, ravinnosta ja vaatteista, oli vanhempien konkreettinen tapa auttaa poikiaan eteenpäin opinnoissaan ja elämässään. Se oli rahallisen avustamisen rinnalla vanhempien tärkeä panos perheen yhteisen päämäärän toteuttamiseen. Kirjeistä käy selvästi ilmi, että yliopistossa opiskellessaan, matkallaan uuden kaupunkilaisen oppisivistyneistön jäseniksi, Janssonin perheen pojat elivät sangen niukoissa oloissa. Vanhempien tarjoama materiaallinen apu oli kipeästi tarpeen, jos ei aivan perustarpeiden tyydyttämiseen niin ainakin ylioppilaan aseman edellyttämän pukeutumisen järjestämiseksi. Aineellisten hyödykkeiden kuten elintarvikkeiden ja vaatteiden välityksellä vanhemmat välittivät kotoa pois muuttaneille lapsilleen myös tunnetta äidillisestä ja isällisestä hoivasta, joka jatkui myös poikien itsenäistyessä ja aikuistuessaa. Näinä tärkeinä vuosina 1860-luvun puolivälissä, kun kirjeenvaihto oli vilkasta, materiaallinen hoiva kietoutuu kirjeissä yhteen henkisen ja hengellisen huolehtimisen kanssa. Waldemar, Evald ja Emil Jansson saivat vanhemmiltaan kirjeitse selkeitä elämänohjeita, joiden lähettäminen kuvasti myös vanhempien huolta lastensa selviytymisestä oudossa maailmassa. Yliopistossa opiskelua vanhemmat eivät tunteneet eivätkä sen yksityiskohtiin kirjeissään puuttuneet, vaan he antoivat ohjeita oman elämäkokemuksensa pohjalta ja uskoivat tai ainakin toivoivat niiden varmistavan poikien menestyksen ja hengellisen tilan myös kaupungissa.

Simon Janssonin huolenaiheena oli ennen kaikkea vaara, että hänen poikansa joutuisivat kaupungissa huonoon seuraan ja sen seurauksena löisivät laimin opintonsa. Neuvojen sävy on poikkeuksetta uskonnollinen, ja kristinuskon opetusten mielessä pitämisen Simon Jansson uskoi myös suojelevan poikiaan vääriä ratkaisuilta. *[V]oi Hyvin Rakas valdemar elä jumalan pelvos ja välttä paha seura*, hän tiivistä kirjeessään.⁷¹⁴ Uskonnollisesta kasvatuksesta huolehtivat kirjeenvaihdon välityksellä molemmat vanhemmat, välillä yhdessä ja välillä erikseen. Simon Jansson välitti vaimonsa terveiset kaikille kolmelle pojalle vuonna 1867:

mamma keski sanoa palion ter
vayksi Evaldil ja Emilill ja teillä
kaikkilla ja keski sanoa että te
muistate teidän Luoianä nuodudesa [luojaanne nuoruudessa]
sillä en mä tiedä aika elli hetki
Koska Ihmisen poika tulle.⁷¹⁵

Simon Jansson ei koskaan kirjeissään viitannut siihen, että hän tietäisi tai epäilisi esikoisensa poikenneen kaidalta polulta, vaan huoli kohdistui muihin ylioppilaisiin ja heidän mahdolliseen huonoon vaikutukseensa. Waldemarin aloitettua yliopisto-opintonsa ja jakaessa asunnon toisen ylioppilaan kanssa isä kirjoitti:

Se on minun Sydämeläni suruna ättä te
nuodukaiset oleta niin kahdän että sinä [sinne]
tulevat kaikki Stuteravaise ja tä ätt

⁷¹⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 3.9.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷¹⁵ Simon Jansson Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonille 26.2.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

saa mitän Lukea, pidä seura kumpanis
 Herra joka valvo meidän kaikkien yhteisen
 Kyllä hään taita meitä kaikkista paho-
 sta varielä⁷¹⁶

Huolenaiheena olivat usein asumisjärjestelyt, ennen kaikkea asuminen yksin, jota sekä Simon että Wilhelmina Jansson pitivät outona ja jopa haitallisena. *[M]e saime kuula että sinä asut yxi kuin tontu, me tykäme että se on tarpelinen että sinä ottat jonkun toisen kanssa asuman muutoin tulet Siellä yksin hasu päiseks*”, isä kirjoitti Waldemarille vuonna 1864.⁷¹⁷

Simon Janssonin elämänohjeet Waldemar Jahnssonille ovat sävyltään yleensä lämpimän huolehtivaisia, ja niille antavat voimaa uskonnolliset sitaatit, ei tiukka sävy tai ankarat sanat. Tämä sama sävy – kristilliset sananvalinnat ryhdistämässä yleisluontoisia neuvoja ja varoituksia – säilyy osin myös kirjeissä Evald Jahnssonille, vaikka tilanne oli täysin toinen. Isä ja poika olivat hyvin todennäköisesti ottaneet yhteen Evaldin viimeisinä Turun-vuosina, mutta kirjeissä ei puututa yksittäisiin rikkomuksiin eikä ylipäätään puhuta esimerkiksi alkoholinkäytöstä suoraan – tosin kirjeitä Evald Jahnssonille on säilynyt vähän, joten kokonaisuutta on mahdoton arvioida. Tästä voi kuitenkin päätellä sen, että isän ja pojan väliset ongelmat eivät välttämättä näkyisi myöskään kirjeissä Waldemar Jahnssonille. Kirjeiden yleinen sävy viittaa kuitenkin voimakkaasti hyviin ja luottamuksellisiin väleihin. Isän auktoriteettiaseman kyseenlaistamista Simon Jansson ei kuitenkaan esikoisensa kohdalla hyväksynyt. 1870-luvun alussa hän kävi oikeutta saadakseen kotitalonsa Nissilän haltuunsa. Waldemar Jahnsson, tuolloin jo 30-vuotias tohtorintutkintoaan valmistele-
 va maisteri, oli arvostellut isänsä epäluuloista suhtautumista talon omistajaan. Simon Jansson kuuli asiasta ja ojensi tyyliä: *Sinä olet koetälematoin ett tiedä vielä tämän maailman petolisuta*.⁷¹⁸

Kasvattaessaan poikiaan kirjeiden välityksellä Wilhelmina Jansson oli miestänsä monisanaisempi. Hänen kirjeissään viitataan maailman kiusauksiin ja vaaroihin, joille pojat joutuvat alttiiksi, ja puhutaan äidin esirukouksista ja enkelien johdatuksesta poikien tukena:

[D]et är min högst
 ta änskan at du allt tid
 holler gud för ögon och beder
 at han motte gifva dig sin heliga
 ängel til ledsagare som åt
 unga topias at du skule kunna
 gå din stig uttan at stapla
 och störra dig[.] jag han nog

⁷¹⁶ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 23.1.1860. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷¹⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1864. 1014:49:4, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA. Anne Ollila on huomauttanut, että yksin asuminen oli 1800-luvulla harvinaista ja sitä pidettiin surkeana kohtalona, merkinä läheisten ihmisten puuttumisesta. Ollila 1998, 104.

⁷¹⁸ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 21.1.1871. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

efter min svaga för måga
 [sivunvaihto]
 sänt för böner för [epäselvä kohta] dig
 att gud skule be vara dig
 i den här farliga värden
 som fins så mycke frestelser[.]
 motte detta år nu vara en
 varnande röst i ditt hjerta
 och gifva dig styrka at tänç
 ka först och handla sen[.]⁷¹⁹

Myös äiti varoittaa huonosta seurasta, jota kokematon ei ehkä heti huomaa vaaralliseksi. Vanhempien ”sydän värisee kuin lehti” heidän ajattellessaan kaikkea pahaa, mitä saa nähdä ja kuulla, hän kertoo. Hän varautuu kirjeessään jo etukäteen siihen, ettei ylioppilaspoika arvosta äitinsä neuvoja vaan luulee tietävänsä itse paremmin. Hän vetoaa äidin velvollisuuteen: *men moders plikten tvingar mig at varna fast jag känner min oförmåga at göra det men då man gör dett så gåt man kan så har man lungnare samvette[.]*⁷²⁰

Vanhempien kirjeissään osoittama huoli poikien elämän järjestymisestä uudessa opiskelukaupungissa on kiinnostava, koska se nostaa monista mahdollisista kaupungin vaaroista esiin nimenomaan huonoon seuraan joutumisen. Kirjeissä toki mainitaan myös sairastuminen tai liika lukeminen, joka voi johtaa terveyden heikkenemiseen. Wilhelmina ja Simon Jansson olivat siitä poikkeuksellisia saaristolaisia, että he olivat itse asuneet Turussa ja tunsivat siis kaupunkielämää. Kaupunki itsessään ei näyttäydy heidän kirjeissään vihamielisenä tai vaarallisena paikkana, vaan vaarana ovat nimenomaan väärät ystävyysuhteet ja joutuminen niiden seurauksena huonoille teille. Vanhemmat tunsivat kaupunkielämän lisäksi myös ”huonon seuran” vaikutukset valitettavan omakohtaisesti Evaldin kouluvuosilta. Evald Jahnsson ei ollut ainoastaan joutunut huonoon seuraan vaan hänestä itsestään oli tullut varoittava esimerkki, jonka pelättiin vetävän muutkin mukaansa. Wilhelmina Jansson kertoi kirjeessään sukulaisestaan *moster Dahlista* sekä Grönströmnimisestä nuorukaisesta⁷²¹, joka asui Evaldin kanssa Helsingissä:

moster Dal berättta
 at hon hade skrivi till grönström
 då hon fick höra at han bode med

⁷¹⁹ ”Hartain toiveeni on, että pidät aina Jumalan mielessäsi ja rukoilet että hän antaisi pyhän enkelinsä sinua johdattamaan niin kuin nuorelle Topiakselle että voisit kulkea polkuasi kompastumatta ja satuttamatta itseäsi. Olen heikkojen taitojeni mukaan esirukoillut puolestasi, jotta Jumala varjelisi sinua vaarallisessa maailmassa, jossa on niin paljon kiusauksia. Olkoon tämä varoittava ääni sydämessäsi ja antakoon se sinulle voimaa harkita tekojasi etukäteen.” Wilhelmina Jansson ja Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 1.3.1859. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷²⁰ ”Äitinä minun velvollisuuteni on varoittaa vaikka tunnen oman kyvyttömyyteni mutta kun sen tekee parhaan taitonsa mukaan niin omatunto on rauhallisempi.” Simon ja Wilhelmina Jansson sekä Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 30.1.1861. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷²¹ Kyseessä oli ilmeisesti Evald Jahnssonin turkulainen luokkatoveri Otto Emil Grönström. Autio: Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899 (Grönström, Otto, viitattu 31.5.2014).

Evald[.] hon blef räd och varna honom
 at han bara intte skule följa Evald
 om han skule gå på utflyckter och
 lefva oärdentligt[.]⁷²²

Wilhelmina ja Simon Janssonin syvä uskonnollisuus ohjasi myös heidän suhtautumistaan Evaldiin. Erityisesti Wilhelmina Jansson puhuu Evaldista vanhempien ristinä ja vertaa häntä tuhlaajapoikaan. Simon Janssonin kirjeistä huokuu ajoittain syvä tuskastuminen perheen tilanteeseen pahimpina vuosina ennen 1860-luvun puoliväliä ja Evaldin lähtöä opiskelemaan, mutta hän näyttää alistuneen siihen, ettei pystynyt omalla auktoriteetillaan vaikuttamaan poikaansa. Tekstin sävy on kuitenkin enemmän kertova ja toteava kuin Evaldia ja hänen käyttäytymistään tuomitseva:

päivät hään maka ja
 ehtostän Lehta ulos ja kelo
 [sivunvaihto]
 on noin 1. ja 2. ja 3. ja 4. aamula
 kuin hään tullä, ja kuin
 me häntä näuvon ja nuhtelän
 niin Sittä on kaikki meidän
 vikan[.]⁷²³

Myös Wilhelmina Janssonin kertomus vahvistaa käsityksen, että kyse ei ollut satunnaisesta lukiolaisten juhlimisesta vaan vanhempia koettelevasta elämästä alkoholisoituneen perheenjäsenen kanssa:

det var lördags afton klockan 8 vi lag [låg?] så kom
 Evald hem[.] det skramla i trapborna som det
 skule ha kommi en hel mängd Näikar[.] di ville
 [lisä:aldrig] komma in men ti sluts kom Evald och sviber som
 Evald ville intte slippa igenom i saln[.] han var då
 så ful[.] du kan väl tänka huru skrämnda vi blef[...]
 då vi gick in så låg han nästan sanslös tvärs
 öfver sänggen och kräktes kunde intte tala ej heller
 höls han på benena[.] bara ögåna sto på honom uttan at veta
 någon ting[.] vi trude han skule dö värke störtning[?]
 kan ej med ord beskrifvas[.] ti al lycka rocka [råkade] almberg
 vara på sång föreningen at han intte fick se dett
 [sivunvaihto]
 största elädet[.] sen vi fik honom af kläd och fick honom
 i sängen så [epäselvä sana] vi honom med slag vatten och ätika[.]

⁷²² "Täti Dahl kertoi että hän oli kirjoittanut Grönströmille saatuaan kuulla että tämä asui Evaldin kanssa. Hän pelästyi ja varoitti häntä seuraamasta Evaldia jos tämä lähtisi retkilleen ja eläisi sopimattomasti.". Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷²³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 30.11.1865 (vuosi epäselvä). Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

han kräktes rysligt[.] vi hade honom at dricka kalt vatten
 en så [?] kom han til sans då var han siuk och blef i rys
 ligt samvets qval mentte at han hade brutti så mycke
 mot os at vi aldrig skule kunna förlåtta honom så at han
 bara skule villa dö[.] ti slus somna han[.]⁷²⁴

Evald ei näyttäydy kummankaan vanhempansa kirjeissä pahana, vaikka hänen käyttäytymistään ei missään tapauksessa hyväksytä, vaan enemmänkin onnettoma-
 na, toivottomana ja mahdottomana ymmärtää. [Ä]i hänen päällä ymerä[.] Siloin
 kuin on toivo niin Siinä samas sään kadota, kirjoittaa Simon Jansson.⁷²⁵ Hän iloit-
 see kuullessaan Waldemarilta Evaldin eläneen vaihteeksi *sopivaisesti* ja toivoo että
 Jumala olisi vihdoinkin avannut hänen ymmärryksensä silmät.⁷²⁶ Kyllä mamma parka
 on hukasa sen Evaldin Ruojun kansa, hän kirjoitti syksyllä 1865, viitaten ilmeisesti
 siihen, että purjehduskauden aikana Wilhelmina Jansson kantoi yksin vastuun Eval-
 din valvomisesta Turussa.⁷²⁷ Myös Wilhelmina Jansson piti Evaldin alkoholismia ja
 levotonta elämää merkkinä siitä, että tämä oli onneton. Syyksi hän selittää ainakin
 osittain sen, että Evald joutuu jatkuvasti kamppailemaan ”vaikean luonteensa”
 kanssa, ja muistuttaa, ettei Evald ole itse syyppää ”taipumuksiinsa”. Hän vertaa kir-
 jeessään Evaldia tuhlaajapoikaan, joka on otettava hellästi vastaan jos hän yrittää
 parantaa tapansa – näin kirjeessä, jossa vanhemmissa on jälleen kerran herännyt
 toivo paremmasta Evaldin esiinnyttyä edukseen vanhempiensa luona vierailles-
 saan.⁷²⁸

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä esiintyvät kaksi keskeistä teemaa – ai-
 neellinen avustaminen ja uskonnollinen kasvatus – ovat molemmat ilmauksia huo-
 lenpidosta, saman tunteen kaksi erilaista ulottuvuutta. Vaikka vaatteiden ja ruoan
 lähettäminen oli itsessään konkreettinen, käytännöllinen toimi, sitä on hedelmällistä
 tarkastella myös osoituksena perheenjäsenten keskinäisestä, kristinuskoon tiiviisti
 kiinnittyvästä uskonnollisuudesta ja vanhempien velvollisuuden vaatimukset ylittä-
 västä halusta pitää huolta kotoa lähteneistä pojistaan. Lakanat, leipä ja housukan-
 kaan lähettäminen ovat näin katsoen kiintymyksen instrumentaalisia ulottuvuuksia.⁷²⁹

⁷²⁴ "Oli lauantai-ilta kello 8 ja olimme nukkumassa kun Evald tuli kotiin. Kolina rapuissa kuulosti kuin tulossa olisi joukko [Näikar]. He kieltäytyivät tulemasta sisään mutta lopulta tulivat Evald ja Svedberg (?) jota Evald ei halunnut päästää saliin. Hän oli niin humalassa. Voit arvata kuinka me pelkäsimme. Kun menimme sisään hän makasi sängyllä melkein tajuttomana ja oksensi, ei pystynyt puhumaan eikä pysynyt jaloillaan. Silmät seisoivat päässä mitään näkemättä. Luulimme että hän kuolee sitä ei voi sanoa kuvailla. Onneksi Almberg sattui olemaan lauluseurassa niin ettei hän nähdyt sitä kurjuutta. Saimme hänet riisuttua ja sänkyyn ja hoidimme vedellä ja etikalla ja hän oksensi hirveästi. Saimme hänet juomaan kylmää vettä ja hän tuli tajuihinsa. Hän oli kipeä ja hirveissä omantunnontuskissa. Hän ajatteli että oli tehnyt kovin pahasti meitä kohtaan emmekä antaisi ikinä anteeksi ja hän halusi vain kuolla. Lopulta hän nukahti." Evald Jansson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Janssonille 30.1.1861. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA. Tässä kollektiivisessa perhekirjeessä Evald on kirjoittanut osuutensa ensin, eikä hän ilmeisesti tiennyt, mitä hänen vanhempansa kirjeen loppuun kirjoittivat.

⁷²⁵ Simon Jansson Waldemar Janssonille 22.1.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷²⁶ Simon Jansson Waldemar Janssonille 8.4.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷²⁷ Simon Jansson Waldemar Janssonille 3.9.1865. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷²⁸ Wilhelmina Jansson Waldemar Janssonille 24.11.1866. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷²⁹ Perheenjäsenten keskinäisestä avusta ja turvasta rakkaudenosoituksena 1500- ja 1600-luvulla katso Vainio-Korhonen ja Lahtinen 2015, 95. Myös Kenneth Loiselille on kirjoittanut käytännöllisestä tuesta kiintymyksen

Aineellisen ja henkisen huolenpidon kirjeissä saamien ilmaisujen tarkastelu nostaa esiin erään Janssonin perheen kirjeenvaihdon keskeisistä ja kiinnostavimmista piirteistä: huolenpito ei ole sukupuolittunutta. Säilyneiden kirjeiden perusteella näyttää päinvastoin siltä, että erityisesti opiskelijaveljesten vaatuksesta huolehti enemmän Simon Jansson kuin hänen vaimonsa. Elintarvikkeiden lähettämisestä mainitaan molempien vanhempien kirjeissä, mutta niissäkin Simon Janssonin osuus on tärkeä, hankkihan hän työkseen elintarvikkeita myytäväksi ja pystyi vaimoaan paremmin järjestämään niiden kuljetuksen. Vaikka Wilhelmina Jansson kirjoittaa kotoa lähteneisiin poikiinsa liittyvistä huolista ja peloista pidemmin ja tunteitaan tutkiskelevammin kuin miehensä, molemmat jakoivat vastuun ja huolenpidon myös näiden henkisestä hyvinvoinnista ja kasvatuksesta. Kasvatuksen tavat – vahva tukeutuminen uskontoon, vastaaminen paheksuttaviin tekoihin suuttumuksen sijaan murheella ja huolella sekä valmius antaa anteeksi – olivat molemmille yhteiset.

Kokonaan samanlainen heidän roolinsa kasvattajana ei kuitenkaan ollut. Simon Jansson vastasi ja päätti yksin perheen raha-asioista, joten poikien opintien jatkuminen oli ainakin ajoittaan viime kädessä hänen vallassaan. Tätä valtaa hän ei käyttänyt silloinkaan, kun Evald Jahnsson rikkoi räikeästi perheen normeja vastaan. Varsinainen läksyttäminen – joka Janssonin perheen kirjeissä on harvinaista – näyttää olleen nimenomaan Wilhelmina Janssonin vastuulla. Koska valtaosa säilyneistä kirjeistä on kirjoitettu Waldemar Jahnssonille, myös hänen osuutensa konfliktien käsittelyssä korostuu. Konfliktien keskiössä oli yleensä aina Evald Jahnsson, mutta nämä tilanteet näyttäytyvät perhekirjeissä epäsuorasti, Waldemar Jahnssonille jälkikäteen kerrottuina.

Myös vanhempien reagoiminen konfliktitilanteisiin ja ne tavat, joilla he itseään ilmaisivat, poikkesivat toisistaan. Siinä missä Simon Janssonin kirjeet olivat vaikeissakin tilanteissa sävyiltään toteavia, Wilhelmina Jansson käsitteli omissa kirjeissään perheen sisäisiä konflikteja huomattavasti monisanaisemmin. Seuraavassa tarkastellaan retorisia tapoja, joilla äiti pyrkii vaikuttamaan aikuisen poikansa päätöksiin ja elämän valintoihin sekä pyritään tekemään ymmärrettäväksi eräitä hänen kirjeissään toistuvia ilmauksia. Niiden avulla hän ilmaisee pettymystään ja suruaan poikien rikkoessa perheen ja yhteisön normeja vastaan. Ilmaukset ovat kiinnostavia, koska ne poikkeavat kirjeiden tavallisesta, arkisesta tyylistä, näyttävät olevan enemmänkin retorisia kuin todellisuutta koskevia ja koska ne liittyvät konfliktitilanteisiin, jotka arkista tekstiä tehokkaammin kertovat perheen ja yhteisön normeista, arvomaailmasta ja perheenjäsenten välisestä dynamiikasta.

Valta ja vanhemmuus

Saariston perheissä, joissa miehet olivat pitkiä aikoja merillä, naiset olivat olosuhteiden pakosta tottuneet tekemään itsenäisesti perhettään koskevia ratkaisuja. Janssonin perhekirjeenvaihdon alkaessa Wilhelmina Janssonin auktoriteettia äitinä

osoituksena tutkiessaan miesten välistä ystävyyttä vapaamuurarien kirjeenvaihdon kautta. Loisellean mukaan ystävyyttä ei voi määrittää vain diskurssin, kirjeissä esiintyvien suorien ilmausten kautta, vaan siinä ovat tärkeitä myös osapuolten kokema keskinäinen tuki ja tuen konkreettiset ilmaukset, joita hän kutsuu ystävyyden instrumentaaliseksi ulottuvuudeksi. Loisel 2007, 189–202.

murensivat kuitenkin sekä poikien aikuistuminen että heidän meneillään oleva siirtymisensä säätyrajan yli maaseudulta kaupunkilaiseen sivistyneistöön. Wilhelmina Jansson ei kirjeissään käytä valtaa juuri koskaan suoraan, vaan se kietoutuu monin tavoin perheen sisäisen kiintymyksen ja huolenpidon ilmauksiin. Konfliktitilanteissa äidin kokemus valtansa riittämättömyydestä sai ilmauksensa voimakkaana mutta epäsuorana vetoamisena poikien, erityisesti Waldemar Jahnssonin tunteisiin. Hän ei näissä tilanteissa ilmaissut suoraan omaa tahtoaan tai perustellut sitä argumentein vaan vetosi pojan velvollisuuksiin vanhempiaan kohtaan ja vanhempien tekemiin uhrauksiin. Viime kädessä hän uhkasi, että lasten tottelemattomuuden tuottama suru voi aiheuttaa vanhempien ennenaikaisen kuoleman.⁷³⁰ Kuolemasta tulee kirjeitse tapahtuvassa kasvatuksessa vallankäytön väline ja samalla metafora pettymykselle, kun vanhemmat joutuvat toteamaan poikiensa siirtyneen perheen yhteisöllisyydestä individualististen valintojen tielle.⁷³¹

Avoimia konflikteja

Kuoleman metafora tulee esiin kaikkein varhaisimmassa säilyneessä perhekirjeessä, jonka Wilhelmina Jansson kirjoitti Waldemar Jahnssonille joulukuussa 1858:

jag har anset dig för et mön
ster för andra men nu har täckelse blivi bort ryckt
i en hast[.] altid trude jag at du skule bli vår van
huden turva men nu ser dett innte så ut men
dett lär innte behövas eller kanske vår herre för
kallar [?] os härifron jämmendalen[.] sådana här
stöttar väl för kortta lifs tiden så mycke mer
jag vågar ej säga åt pappa uttan måste bära ensam [...]
hvem vet hvad det skule värka på hunom[.]
kanske få den där nisilä siukan den skal komma af
sorg[.]⁷³²

⁷³⁰ Juha Siltala on psykohistoriallisessa tutkimuksessaan *Valkoisen äidin pojat* käsitellyt Uno Cygnaeuksen perheen kasvatusmetodeja, joihin kuului lasten hallitseminen syyllistämällä heitä vastuullisiksi äidin tunteista. Uskonnolliset vanhemmat uhkasivat lapsiaan omalla kuolemallaan, kun lapset rikkoivat heidän tahtoaan vastaan. Siltala 1999, 196–203.

⁷³¹ Vallan voi määritellä yksittäisen toimijan kyvyksi saada läpi tavoitteitaan ja vaikuttaa ratkaisujen tekoon, kun taas auktoriteetti viittaa juridiseen ja tunnustettuun oikeuteen toimia näkyvänä vallankäyttäjänä, esim. tuomarina. Voidaan myös erottaa toisistaan laillinen auktoriteetti ja sosiaalisesti hyväksytyt, legitiimi auktoriteetti, joka oli myös naisten saavutettavissa. Laillinen auktoriteetti paikantuu instituutioihin, sosiaalinen auktoriteetti perhepiiriin. Lahtinen 2007, 26–27.

⁷³² ”Olen pitänyt sinua esimerkkinä muille mutta nyt verho on äkisti tempaistu pois. Uskoin aina että sinusta tulisi meille vanhuuden turva mutta enää ei näytä siltä. Mutta ehkä sitä ei tarvita, ehkä meidän herramme kutsuu meidät täältä murheen laaksosta. Tällaiset iskut varmasti lyhentävät elinaikaa. En uskalla kertoa isälle vaan minun on kannettava tämä yksin [...] Kuka tietää miten tämä vaikuttaisi häneen. Ehkä hän sairastuisi [kotalonsa] Nissilän tautiin, sen sanotaan johtuvan surusta.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. 1014:52:1, A. W. Jahnssonin arkisto KIA.

Kirjeen vastaanottaja ja moitteiden kohde, Waldemar Jahnsson, oli tähän aikaan oli 17-vuotias lukiolainen. Kirjeessä ei kerrota mitä on tapahtunut, mutta sen sävyistä selviää heti tilanteen vakavuus. Waldemar Jahnsson oleskeli kirjeen saadessaan kirkkoherra Saloniuksen perheessä Vampulassa, ja on mahdollista, että Wilhelmina Jansson pelkäsi kirjeen joutuvan väärin käsiin. Kirjettä tulkitessaan tutkija on kiinnostavalla tavalla samassa tilanteessa kuin kirjettä salaa lukeva ja tulkitseva ulkopuolinen olisi ollut, Mireille Bossisin ”tahditi kolmas lukija”. Kirjeen kirjoittaja ja vastaanottaja tietävät molemmat, mitä on tapahtunut; kirjoittaja ei välitä informaatiota vaan ilmaisee tunteitaan tapahtuneen johdosta. ”Kolmas lukija” joutuu ensin etsimään faktoja muodostaakseen kuvan tapahtuneesta, ennen kuin hän voi ymmärtää tai tulkita siihen liitettyjä tunteiden ilmauksia.

Kirjeestä hahmottuu seuraava tapahtumain kulku: Waldemar Jahnsson oli ollut ”alhaisessa paikassa, jonka ajattelemistakin kunniallinen ihminen kavahtaa” (*på et så nedäckt ställe som var hedelig menniska ryser att tänka på*). Koulu, Turun kymnaasi, oli saanut tämän harharetken selville ja erottanut Waldemarin tilapäisesti. Wilhelmina Jansson kutsuu paikkaa ilotaloksi, ja kysyy pilkallisesti, miten kauniilta kuulostaa tulla erotetuksi koulusta sellaisessa käymisen vuoksi (...*at du är religerad för at du har vari på horhus[.] tycker du at det låtter vackert[.]*) Kirjettä tarkemmin lukemalla päättyy kuitenkin käsitykseen, ettei Waldemarin synty ollut aivan näin raskas. Wilhelmina Jansson muistuttaa Waldemaria siitä, että Jumalan rakkaus on kutsunut hänet takaisin ennen kuin hän ehti muiden tavoin vajota turmion hornankuiluun (...*der ser du ännu guds kärlek som ville åter kalla dig för andra fick siunka aldeles i för dävrets af grund*). Myöhemmin kirjeessä hän sanoo, ettei kukaan halua olla tekemisissä ihmisen kanssa, joka on niin rietas, että pelaa korttia ilotalossa. Kyse lienee siis nimenomaan kortinpeluusta ja huonomaineisessa paikassa käymisestä. Koulun historiikista käy ilmi, että oppilaat kävivät joskus kapakoissa vaikka se oli kiellettyä ja ankarasti rangaistua: seurauksena oli karsseria tai jopa puolen vuoden erottaminen koulusta.⁷³³

Pitkässä kirjeessään Waldemarille Wilhelmina Jansson toistaa uudelleen ja uudelleen pettymystään ja suruaan ja turvautuu välillä ivaan (*tycker du at det låtter vackert...*). Hän käyttää tapausta myös uskonnollisen kasvatuksen välineenä (...*der ser du ännu guds kärlek*). Hän kuvaa esikoiselleen tunteitaan ja reaktioitaan, jota hän ei halua jakaa miehensä kanssa säästääkseen tätä surulta. Hän ei kirjeessä ota missään vaiheessa päätösvaltaisen vanhemman roolia: hän ei anna käskyjä jatko-toimista eikä uhkaa rangaistuksilla. Hän yrittää vaikuttaa poikaansa nimenomaan tunteiden ja erityisesti syyllistämisen kautta, ja hän valitsee mahdollisimman järeän keinon. Hän sanoo, että käyttäytymällä huonosti ja aiheuttamalla huolta ja murhetta poika lyhentää vanhempiensa elinikää. Ilmaus ei ole pelkästään symbolinen, vaan Wilhelmina Jansson osoittaa konkreettisen tavan, jolla vaikutus tapahtuisi: Simon Janssonin kotitalossa Nissilässä esiintyy sairautta, jonka puhkeamiseen murheen sanotaan suoraan vaikuttavan.

Juuri tämä ”Nissilän tautiin” viittaaminen kiinnittää absurdiudessaan huomion siihen, että Wilhelmina Janssonin pojalleen esittämä johtopäätös ei ole pelkkää kansanomaista käsitystä tautien synnystä, vaan siihen liittyy voimakkaita tunteita. Nis-

⁷³³ Tigerstedt 1919, 238.

silän asukkaista kuoli hyvin moni runsaan vuosikymmenen sisällä. Rippikirjassa 1856–1862 on sekä Nissilän isännän että tämän pojan kohdalla merkintä ”*Besväras av Elfkarleby Sjukan*”. Arno Forsiuksen mukaan *Elfkarlebysjukan* tai *elephantiasen* (Älvkarlebyn tauti, elefanttitauti) oli termi, joka korvasi Suomen seurakuntien väki- tauluissa 1800-luvun alkupuolella termin *spetälska* (spitaali, lepra).⁷³⁴ Tuntuu vai- kealta uskoa, että Wilhelmina Jansson olisi todella uskonut spitaalini, bakteerin ai- heuttaman ja tarttuvaksi tiedetyn taudin, aiheutuvan surusta. Hän on kuitenkin val- mis vetoamaan Nissilän taloa piinaavaan sairauteen antaakseen painoa käsityksel- leen, että poika voi huonolla käytöksellään aiheuttaa isänsä kuoleman.

Toinen, päiväämätön kirje, jossa vanhempien kuolemaan viitataan, koskee Evald Jahnssonin. Myös se on lähetetty Waldemar Jahnssonille:

nu är och blir han en förlorad son[.]
dett är aldeles rysligt at tänka[.] vi har vari
så olyckliga påde pappa och jag[.] om man
skule kunna glömma men omöjligt[.] men
hans minne följer som skugan[.] om man
somnar eller vaknar så är hjertta altid
siukt[.] nu för korttar han betydligt ens
[sivunvaihto]
lifs lid[.] huru länge kan man leva med
en så rysligt järt sorg[.]⁷³⁵

Tässä kirjeessä Wilhelmina Jansson ei pura tuntemuksiaan norveja rikkoneelle, vaan kertoo vanhimmalle pojalleen Waldemarille keskimmäisen poikansa Evaldin tekosista ja niiden aiheuttamasta surusta, pettymyksestä ja ehkä vihastakin. Evald Jahnsson oli ollut tovereidensa kanssa kaupungilla ja palannut perheensä Turun- kotiin kello kolme aamuyöstä. Mukana oli ollut yksi hänen tovereistaan, ja molem- mat olivat olleet juovuksissa. Mukana tullut toveri ”oksensi kamarin täyteen”. Koko perheen oli määrä lähteä seuraavana aamuna höyrylaivalla Kustaviin, mutta Evald jätettiin toverinsa kanssa kaupunkiin.

Evaldin käytös uhmasi avoimesti vanhempien auktoriteettia, ja äidin reaktio oli sen mukainen. Wilhelmina Jansson suhtautui tapahtuneeseen olennaisesti jyrkem- min kuin aikaisemmin esikoisensa harharetkiin ja kutsui Evaldia lopullisesti ”mene- tetyksi”⁷³⁶. Erityisen raskaaksi hän koki keskimmäisen poikansa ”menetyksen” sen vuoksi, että perhe oli tehnyt niin paljon hänen hyväkseen. Tässä yhteydessä hän

⁷³⁴ Forsius: Kuolinsyyt vuosien 1749–1877 väkilukutauluissa: Lepra eli spitaali. Verkkojulkaisu www.saunalahti.fi/arnoldus/ (viitattu 31.5.2014). Suomessa ja Pohjoismaissa lepra esiintyi erityisesti rannikko- seuduilla, ja Elfkarlebysjukan-nimitys viittaa taudin yleisyyteen Älvkarlebyn seudulla Ruotsissa. Elefanttitauti puolestaan viittaa taudin aiheuttamaan ihon paksuuntumiseen.

⁷³⁵ ”Hän [Evald Jahnsson] on nyt menetetty poika. Sitä on kauheaa ajatella. Isä ja minä olemme olleet kovin onnettomia. Kunpa sen voisikin unohtaa, mutta se on mahdotonta. [Hänen tekonsa] muisto seuraa kuin varjo. Unessa ja valveilla sydän on aina sairas. Hän lyhentää kovasti [vanhempiansa] elinaikaa. Kuinka kauan sellaisen kauhean sydänsurun kanssa voi elää.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). 1014:52:14, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁷³⁶ ”...en förlorad son”. Toisessa yhteydessä Wilhelmina Jansson viittaa Evaldista puhuessaan Raamatun kerto- mukseen tuhlaajapojasta (”den förlorade sonen”).

viittasi nimenomaan taloudellisiin uhrauksiin ja siihen, että isä oli joutunut maksamaan poikansa velkoja. Wilhelmina Jansson toivoi, että Evaldistä ”päästäisiin eroon”, että hän löytäisi paikan esimerkiksi kotiopettajana ja lähtisi Turusta. Tämä on Janssonin perheen kirjeissä ainoa kohta, jossa vanhemmat viittaavat poikansa hylkäämiseen, jättämiseen oman onnensa nojaan. Wilhelmina Jansson kuvasi onnetonta tapahtumaa ”varjona” joka seurasi vanhempia päivin ja öin. Jälleen kerran hän sanoi, että huoli pojista lyhentää vanhempien elinikää.

Kirjetekstit vallan kontekstissa

Syyllyttämällä poikiaan vanhempiensa kuoleman jouduttamisesta saadakseen nämä tottelemaan Wilhelmina Jansson käyttää epäsuoraa valtaa mutta viestii samalla vallan puutteesta: hänellä ei ollut muita keinoja vaikuttaa itselleen keskeisiin tapahtumiin. Jos tekstejä tarkastellaan tunteiden sijaan vallan kautta, päästään kiinnostavalla tavalla käsiksi siihen sosiaalisten roolien murrokseen, joka Wilhelmina Janssonin ja hänen aikuistuvien poikiensa välillä oli käynnistä.

Yhteiskunnan julkilausuttuna lähtökohtana oli vielä patriarkaalinen järjestys, huoneentaulun maailma. *Raamattuun* ja Lutherin ajatteluun pohjautuvan kolmisäätyopin mukaan hallitsijalla oli määräysvalta maallisissa, papistolla hengellisissä ja isännällä perheensä asioissa. Jumala luovutti valtansa isälle, aviomiehelle ja kotitalouden isännälle, jonka edellytettiin hallitsevan niin lapsiaan, vaimoan kuin palvelusväkeä. Molemmilla vanhemmilla oli velvollisuus elättää, suojella ja puolustaa lapsiaan, kasvattaa heidät luterilaiseen uskoon, jumalanpelkoon sekä sellaisiin ammatteihin, joilla he voivat palvella isänmaata ja elättää itsensä kunniallisesti. Lasten velvollisuus puolestaan oli osoittaa vanhemmilleen kuuliaisuutta, kunnioitusta ja kiitollisuutta sanoin ja teoin sekä pyytää vanhemmiltaan neuvoa tärkeissä kysymyksissä kuten avioliitossa ja uran valinnassa.⁷³⁷ Kuuliaisuutta edellyttävät normit eivät kuitenkaan näkyneet ihmisten arkipäivässä sellaisenaan. Esimerkiksi Kirsi Vainio-Korhonen on todennut, että 1700-luvun suomalaisten säätyläisten perhekirjeet todistavat rakastavista ja tuttavallisista väleistä vanhempien, lasten ja sisarusten välillä.⁷³⁸

1800-luvun suomalaisella maaseudulla lapset kasvatettiin uskonnollisten periaatteitten mukaisesti: vanhemmat uskoivat, että heillä oli Jumalan antama auktoriteetti suhteessa lapsiinsa. Vanhemmat pyrkivät kasvattamaan lapsistaan kunniallisia, jumalapelkääviä ihmisiä maailmassa, joka usein koettiin julmana ja turmiollisena. Lasten oma tahto nähtiin helposti altistumisena pahan maailman vaikutuksille. Ruumiillinen kuritus oli tavallista. Monissa maaseudun asukkaiden omaelämäkertoissa kuvaillaan pahoinpitelyä, joka saattoi olla hyvinkin julmaa.⁷³⁹

⁷³⁷ Petri Karonen on todennut oikeusoppinut Matthias Caloniuksen (1738–1817) tulkiineen kolmisäätyoppia niin, että perheessä ”isän valta” ulottui monessa kohdin myös äitiin ja molemmilla vanhemmilla oli oikeus lastensa kurittamiseen. Miehellä oli Caloniuksen mukaan oikeus ohjata vaimoan sopivalla tavalla ja tarpeen tullen myös lyödä tätä. Karonen 2002, 7–17 ; Häggman 1994, 134–143. Anne Ollila on kuvannut piirilääkäri Hällströmin perheen huoneentauluun perustuvaa sisäistä hierarkiaa. Ollila 1998, 18–21.

⁷³⁸ Vainio-Korhonen ja Lahtinen 2015, 165.

⁷³⁹ Stark 2006, 60.

Huoneentaulun maailma oli kuitenkin monin tavoin ristiriitainen, kuten monet tuomiokirjoihin perehtyneet tutkijat ovat todenneet. Hierarkkinen yhteiskunta ei ollut yksiulotteinen, vaan lähes jokaisella ihmisellä oli monia erilaisia, ylempiä ja alempia, asemia suhteessa muihin yhteiskunnan jäseniin. Kyseessä oli monimuotoinen hierarkioiden verkosto. Nainen oli vaimona, äitinä ja talon emäntänä kaksoisroolissa: emäntä oli lasten ja palvelijoiden käskijä ja kurittaja, siis eräänlainen isäntävallan käyttäjä. Suhteessa mieheen hän oli käskettävien puolella.⁷⁴⁰

Isän valta saattoi siirtyä äidille ja emännälle perheen pään kuollessa tai silloin, kun miehet olivat poissa kotoaan pitkiä aikoja. Näin oli esimerkiksi sotien aikoina, jolloin naisten hoidettavaksi tuli monia aiemmin vain miehille kuuluneita tehtäviä.⁷⁴¹ Tilanne oli samanlainen myös merenkulkuyhteisöissä, joissa miehet olivat pitkiä aikoja merillä: naiset olivat taloudessa keskeisiä toimijoita, pitivät yllä perheitä ja yhteisöä ja olivat tottuneet itsenäiseen toimintaan ja päätöksentekoon.⁷⁴² Talonpoikaislaivurina Simon Jansson oli usein poissa perheensä luota, mutta ei kovin pitkiä aikoja kerrallaan. Talvikauden hän vietti maissa. Wilhelmina Jansson kantoi osaltaan vastuuta opiskelevien poikiensa hyvinvoinnista ja antoi kirjeissään suoria neuvoja kotitalouden järjestelyistä, ja äidilliseen huolenpitoon liittyi näin myös valtaa.

1700-luvun lopun leskiäitejä tutkinut Jenni Toivanen on osuvasti todennut, että äidin ja pojan suhde asettui ristikkäisten hierarkioiden leikkauspisteeseen. Janssonin perheen kirjeenvaihdossa – kuten kirjeenvaihdossa yleensäkin – kirjeiden aloitus- ja lopetuslauseet noudattavat vakiintuneita konventioita. Ne eivät välttämättä ilmaise kirjoittajan sisimpiä tunteita, mutta ne noudattavat vakiintuneita käsityksiä kirjoittajan ja vastaanottajan välisistä normimukaisista suhteista.⁷⁴³ Janssonin perheen kirjeissä sekä äiti että hänen poikansa ottavat huoneentaulun maailmaan kuuluvat roolinsa: rakastavan äidin ja kuuliaisen pojan. Wilhelmina Jansson allekirjoittaa usein kirjeensä *eder ömma moder Wilhelmina*. Yhdessä harvoista säilyneistä nuoruuden-aikaisista kirjeistä Waldemar päättää kirjeensä: *Mätte Mamma hålla frisk, det önskar Mammans lydige son Valdemar*.⁷⁴⁴

Janssonin perheen kirjeissä heijastuu kuitenkin myös uusi, nouseva perhekäsitys. 1800-luvun Suomessa perhe oli tärkeä puheenaihe niin poliitikoille, opettajille, lehtimiehille, kirjailijoille kuin kirkonmiehillekin. Sivistyneistö pyrki määrittelemään oikeaa ja hyvää perhe-elämää, sanomalehdissä käsiteltiin aihetta ja oppaita kirjoitettiin. Kai Häggman on kutsunut 1800-lukua perheen vuosisadaksi.⁷⁴⁵ Muun muassa Elias Lönnrot korosti suomenkielisessä valistuksessaan äitiyden merkitystä kotion luomisessa. Rahvaan naisia opetettiin hylkäämään vanhat, talonpoikaisiksi nähdyt tavat ja opettamaan lapsilleen kunnioituksen lisäksi myös hellyyttä ja rakkautta.

⁷⁴⁰ Eilola 2002, 125; Toivanen 2002, 128–131.

⁷⁴¹ Karonen 2002, 22.

⁷⁴² Hagmark-Cooper 2008, 13. Hagmark-Cooper viittaa sekä tutkimiinsa 1900-luvun ahvenanmaalaisiin naisiin että Lynn Abrahamin tutkimiin 1800-luvun shetlantilaisiin merenkulusta elantonsa saavien perheiden vaimoihin.

⁷⁴³ Mm. Lahtinen 2007, 87.

⁷⁴⁴ Waldemar Janssonin Wilhelmina Janssonille 1.10.1859. A. W. Janssonin arkisto, KIA. Muutamissa säilyneissä 1890-luvun alun kirjeissään äidilleen Waldemar Jansson käyttää lopputervehdyksessä muotoa *Mammans tillgifne son Valdemar*.

⁷⁴⁵ Häggman 1994, 215.

Lönnrotin malliäiti löytyi Häggmanin mukaan kartanosta tai pappilasta, jossa vanhemmat ja lapset osoittivat toisilleen rakkautta.⁷⁴⁶ Tämä modernisoituvaa rakkaudellinen perhekäsitys – jota Lönnrot siis ei pitänyt talonpoikaisena – kuvastuu jo Janssonin perheen kirjeissä. Osin kyse voi olla yksilöiden luonteenpiirteistä, mutta Wilhelmina Janssonin kohdalla perhe-elämän malli on voinut tulla myös säätyläistaloudessa vietetystä lapsuudesta. Siitä, kuinka kustavilainen talonpoikais- tai tilaton väestö yleensä suhtautui lapsiinsa, ei tiedetä paljoakaan.

Uudenlainen perheajattelu, perheenjäsenten keskinäinen kiintymys ja pyrkimys harmoniaan selittävät osaltaan sitä, että Wilhelmina Jansson käytti konfliktitilanteissa syyllistämistä ja tunteisiin vetoamista keinona saada poikansa toimimaan toiveidensa mukaisesti, sen sijaan että vanhemmat olisivat aktiivisesti ja konkreettisesti rangaissut poikiaan. Maaseudulla perinteinen tapa rangaista tai painostaa vanhempia uhmaavia lapsia oli perinnöttömäksi tekeminen.⁷⁴⁷

Janssonit eivät omistaneet maata eivätkä olleet niin varakkaita, että taloudellisen tuen epääminen pojilta olisi kokonaan katkaissut näiden opintien, koska nämä vastasivat osittain itse toimeentulostaan. Tärkeämpi syy siihen, etteivät vanhemmat edes konfliktitilanteissa vetäneet pois tukeaan, oli kuitenkin voimakas toisensuuntainen riippuvuusuhde. Poikien kouluttaminen oli vanhemmille ja erityisesti Wilhelmina Janssonille äärettömän tärkeä päämäärä. Hän yhdistää kirjeissään elämänsä onnen poikiensa menestykseen. Tämän vuoksi poikia oli kaikin, äärimmäisinkin keinoin taivuteltava toimimaan niin, etteivät vanhempien tekemät taloudelliset ja muut uhraukset olisi menneet hukkaan. Wilhelmina Janssonin katkeruus poikien tottelemattomuudesta ja kiitollisuuden puutteesta perustui juuri tähän. Vanhempien kuolemalla uhkaaminen oli järkein käytettävissä oleva keino varmistaa, että pojat eivät omalla toiminnallaan tuhoaisi perheen yhteistä suurta projektia.

Jos Wilhelmina Janssonin kirjetekstejä tarkastellaan vallan ja sosiaalisen auktoriteetin kautta ja käytetään kontekstina huoneentaulun maailmaan kuuluvia käsityksiä vanhempien ja lasten, erityisesti äidin ja pojan välisistä valtasuhteista, päästään tarkastelemaan kirjoittavaa yksilöä sosiaalisissa rooleissaan perhepiirissä ja lähiyhteisössä. Kirjeen kirjoittaja ja vastaanottaja eivät ole ainoastaan itseään ilmaisevia yksilöitä. He toimivat toisiinsa nähden tiettyssä sosiaalisessa roolissa, joka ei liity vain molempien omaan persoonaan vaan tuo esiin myös yhteisön normit ja odotukset. Tästä lähtökohdasta käsin yksityisten perhekirjeiden tekstin kautta on mahdollista tarkastella myös yhteisöä ja niitä sosiaalisia ristiriitoja, joita 1800-luvun puolivälissä jo mahdolliseksi tullut maaseutuväestön poikien kouluttaminen ja säätykierto heidän vanhempiansa maailmassa saattoivat aiheuttaa.

Kun egodokumentteja tarkastellaan yksilöiden ja heidän sosiaalisten rooliensa kautta, etsitään tietoa yksilön lisäksi yhteisöstä ja sen normeista. Fokus on erilainen kuin silloin, kun kirjeitä ajatellaan biografisen tai psykohistoriallisen tutkimuksen lähdeaineistona, jonka kautta tulkitaan kohdehenkilön sisäistä maailmaa.⁷⁴⁸ Erilai-

⁷⁴⁶ Häggman 1994, 185.

⁷⁴⁷ Toivanen 2002, 141.

⁷⁴⁸ Esimerkiksi Juha Siltala on tarkastellut 1800-luvun fennomaanien tekstien, kuten perhekirjeiden, kautta muun muassa poikien ja heidän äitiensä suhteita teoksessaan *Valkoisen äidin pojat*. Siltala pitää psykoanalyysin soveltamista kirjalliseen materiaaliin ongelmallisena ennen kaikkea siksi, että tutkijan ja tutkittavan suhteesta puuttuu tunteensiirron molemminpuolinen dynamiikka. Tutkimuskohteena on nimenomaan tunteiden käsittely. Siltala 1999, 23–25.

nen on myös tutkimuksen taustalla oleva käsitys siitä, mistä egodokumentit voivat antaa tietoa. Yllä käsitellyissä, konfliktitilanteita koskevissa teksteissä kiinnostuksen kohteena ei ole Wilhelmina Janssonin luonne tai hänen mahdollinen taipumuksensa nähdä poikansa osana itseään tai kokea itsensä marttyyriksi. Näiden äidin kirjoittamien tekstien perusteella ei myöskään pyritä selvittämään, mistä Evald Jahnssonin alkoholismi saattoi johtua tai miksi Waldemar Jahnsson uhmasi vanhempiaan. Sen sijaan Wilhelmina Janssonin voimakkaita, kuolemaankin liittyviä ilmauksia ajatellaan metaforana, jonka käyttö osoittaa hänen kokeneen suhteensa aikuistuviin poikiinsa ongelmalliseksi ja herättää kysymyksen siitä, miksi näin on ollut. Kirjeiden teksti ja sen epätavallinen sävy kertovat myös niistä ajattelun ja kertomisen malleista, joita Wilhelmina Janssonilla on ollut käytössään.

Egodokumentteja on tutkittu myös siitä lähtökohdasta käsin, että niiden kautta olisi mahdollista tavoittaa kirjoittajan todellinen minuus, jota tutkijan on lähdetekstien avulla mahdollista analysoida. Tätä ajatusta on kritisoinut voimakkaasti esimerkiksi Kaspar von Greyertz, joka kytkee ongelman freudilaiseen *egoon* viittaavaan ”egodokumentti”-käsitteeseen, joka luo harhaanjohtavan ajatuksen siitä, että lähteet tarjoaisivat tutkijalle suoran pääsyn menneisyyden ihmisen *egoon*.⁷⁴⁹ Käsitystä egodokumenteista jonkinlaisena ikkunana sisäiseen maailmaan ja minuuteen ovat kritisoineet useat muutkin tutkijat.

Juorut ja maine

Kun vanhemmat kirjoittavat pojilleen, näkyy heidän kirjeissään ajoittain myös huoli koululaisten ja opiskelijoiden elämän vaikutuksesta perheen maineeseen. Juorut ja pahantahtoinen puhe kustavilaisen yhteisön keskuudessa näyttävät liittyneen perheen poikien elämäntavan, arvomaailman ja sosiaalisen aseman muutokseen. He irtaantuivat vanhempiensa kautta määrittävän yhteisön normeista ja lähtivät toteuttamaan omia päämääriään. Vanhemmat vastasivat kuitenkin kustavilaisen paikallisyhteisön silmissä edelleen poikiensa tekemisistä. Näin oli varsinkin poikien vasta siirtyessä pois vanhempiensa vaikutuspiiristä, ja kirjeenvaihdossa yhteisössä liikkuvista pahoista puheista kerrotaankin nimenomaan ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Wilhelmina Jansson kuvasi kirjeessään kiinnostavalla tavalla juorujen liikkumista ja kokemaansa sosiaalista painetta vuonna 1858, jolloin Waldemar erotettiin tilapäisesti Turun kimnaasista. Vaikka perhe asui lukukauden aikana Turussa, äiti ei niinkään ollut huolissaan tiedon leviämisestä koulukaupungissa – sitä tuskin olisi voinut estää – vaan pelkäsi ennen kaikkea sen kulkeutumista Turusta Kustaviin kappalaisen perheen korviin:

huru skule dett kunna bli hemligt
 då hela världen vet af dett[.] då strakst efter kom
 Herrashöfninskan til stan viste hon dett[.] hon
 hade vari hos Bastår [pastor] Blom i wemo der hade vari en
 student som hade vari samma tid i åbo som

⁷⁴⁹ von Greyertz 2010, 280–281.

dett hände och hade berätta alt[...]
 skule då lagerstedt intte
 snart få vetta det[.] du trur at dett ryckte snart
 för går men dett skal du aldrig tru[.] hade dett hvári
 också någon ting annat så hade dett kunna snart
 glömmas men dett här är en sådan skamfläck
 som truligen altid följer en[.] dett kan inte beskri
 vas huru jag lider af dett att ditt guda namn
 ock ryckte skule bli så där för spilt[.]⁷⁵⁰

Waldemarin rikkeestä oli jo saanut tietää *Herrashöfninskan*, perheen naapureihin Turussa kuuluva kihlakunnantuomarin rouva, joka oli ollut vierailulla Vehmaalla pastori Blomin luona. Pappilassa aiemmin käynyt turkulainen koululainen oli kertonut ”kaiken”. Wilhelmina Jansson uskoi, että tieto Waldemarin rikkomuksesta leviäisi Kustaviin asti nimenomaan paikallisen papiston välityksellä. Hän kertoi pelkäävänsä paluuta kotiin Kustaviin, koska oli varma että joutuisi rouva Lagerstedtin pilkan ja kaikkien muiden hämmästyksen kohteeksi. Vanhimman pojan harharetki toisi kustavilaisten silmissä häpeää myös äidille: [*Jag skule för ingen del villa ditt för jag skems så rysligt.*]⁷⁵¹

Kirje kertoo normien rikkomisen aiheuttamasta uhasta äidin, pojan ja koko perheen asemalle yhteisössään. Waldemar oli ollut ennen odottamatonta rikkomustaan äitinsä ihailun kohde ja tulevaisuuden toivo, kuten tämä kirjeessään kertoo, ja äiti oli pitänyt häntä esimerkkinä kaikille muillekin. Äiti meni kirjeessään niin pitkälle että väitti lähiyhteisönsä ihmisten pitäneen Waldemaria suorastaan ”pyhimyksenä” (*di som ansåg dig för et helgon*). Nyt kaikki saisivat nähdä olleensa väärässä. Wilhelmina Jansson toimi kirjettä kirjoittaessaan poikansa kiittämättömyyden ja tottelemattomuuden loukkaamana äitinä ja perheensä maineesta huolestuneena kustavilaisena. Sen sijaan Waldemarin turkulaisen koulun suhteen hän ei ilmaissut pelkoon julkisesta häpeästä eikä pitänyt koulun antamaa rangaistusta ansaittuna seuraamuksena rikkeestä. Hän syytti kirjeessään Waldemaria ja tämän tovereita ”hulluiksi”, kun nämä olivat tunnustaneet rikkeensä rehtorille. Hänestä olisi riittänyt, että pahantekijät olisivat tunnustaneet syntinsä Jumalalle, anoneet anteeksiantoa ja tehneet parannuksen – mutta pitäneet asian salassa. Eräessä toisessa tapauksessa Wilhelmina Jansson kuvaili huoltaan perheensä joutumisesta huonoon valoon toisen kustavilaisen säätyläisperheen, Gustaf ja Olga Metherin silmissä.⁷⁵² Tapaus oli sinänsä pieni, Waldemar Jahnssonin vastuulla olleen kirjeen joutuminen hukkaan.

⁷⁵⁰ ”Miten se voisi jäädä salaisuudeksi, kun siitä tietää koko maailma. Heti sen jälkeen kihlakunnantuomarin rouva tuli kaupunkiin ja tiesi jo siitä. Hän oli ollut pastori Blomin luona Vehmaalla ja siellä oli ollut turkulainen opiskelija joka oli kertonut kaiken. Kuinka Lagerstedtit eivät saisi sitä tietoonsa. Sinä luulet että huhu laantuu pian, mutta älä sitä usko. Jos kyse olisikin ollut jostakin muusta se olisi voitu unohtaakin pian, mutta tämä on sellainen häpeätahra joka varmasti aina seuraa (meitä). En voi sanoin kuvailla kuinka kärsin kun sinun hyvä nimesi ja maineesi tarveltyy.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. 1014:52:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁷⁵¹ ”En haluaisi millään mennä sinne, koska häpeän niin kauheasti.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. 1014:52:1, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁷⁵² Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861. 1014:51:4, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

Wilhelmina Janssonin huoli osoittaa, että hän oli erityisen tarkka perheensä maineesta paikallisen säätyläistön suuntaan.

Myös Simon Jansson kertoi kirjeissään perhettään koskevista pahantahtoisista puheista, mutta hän ei ollut huolissaan säätyläisten vaan talollisten suhtautumisesta. Hän kirjoitti asiasta ensimmäisen kerran vuonna 1867, kun Evald Jahnssonin ja Kristina Östermanin seurustelu ja avioliittoaikeet alkoivat tulla kustavilaisen yhteisön tietoon. Häinkin ounasteli asian leviävän nopeasti ”koko maailman” tietoon. Pahojen puheiden lisäksi hän pelkäsi kateellisten ihmisten yrityksiä estää suunnitteilla oleva avioliitto. Hänen kokemansa kateuden ja vihamielisyyden taustalla lie-nee ollut Kristina Östermanin asema suuren omaisuuden ainoana perijänä. Simon Jansson pelkäsi, ettei asia jäisi pelkkien ilkeiden puheiden tasolle. Pleikilän rusthol-
lin vanhin elossa ollut poika Oskar Lindberg oli Evald Jahnssonin kilpakosija, ja Simon Jansson oli velkaa tämän isälle. Hän pelkäsi rusthollarin perivän suutuspäis-sään velkansa takaisin ja kirjoitti Waldemar Jahnssonille:

Se oli
vähäisen pahasti että sinä ilmoititt
Sittä Evaldin Friausta Sinun kamraati-
las Sillä se tuli tieton ymperis maailmaa
että kaikki katet ihmisett ja pahatt
kielett Sittä nytt koita maahan lyödä[.]
Saadan Siten nähdä kuinka se key[.]
Bleikillän oskar joka on jo kauvan
[sivunvaihto]
aikka Frian Sitä oli nytt sunundaina
Ekblomin miinan heise [häissä] ja Blikilän [sic] Emendä
neytitt olävän kovin vihoisansa[.] kyllä hää [he]
nytt niin paljon koitavatt vastusta kuin
jonkin jaksavatt[.] herra Sitä tietä kuinka
asia käänty[.] minä pelkän kuin minä
olän Blekilän Lindbergin kansa 1200
Satta marka velka että se Rupia Sitä
ulos hakeman kuin se tulle vihia täytän
mistä Siten Rupian Raha saaman.⁷⁵³

Simon Jansson ei suhtautunut puheisiin pelkkänä jokapäiväisenä juoruiluna vaan ne huolestuttivat ja loukkasivatkin häntä. Vielä häiden alla vuonna 1869 hän palasi aiheeseen ja kirjoitti keskimmäisen poikansa avioliiton olevan *suureksi sydämen kivuksi* kateellisille ihmisille ja lisäsi hiukan voitonriemuiseenkin sävyyn: *mutta eipä voinet sitä estä vaika kyllä olivat koitanet niin paljon kuin heidän voimans myödän antoi.*⁷⁵⁴

Yllättävää kyllä, Evald Jahnssonin aiheuttamaan häpeään kustavilaisessa yhteisössä ei hänen vanhempinsa kirjeissä viitata. Koska myös hänen vaimonsa oli kus-

⁷⁵³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 6.11.1867. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

⁷⁵⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 30.10.1869. Kansio 1, Helander-Jansson -suvun arkisto, TMA.

tavilainen, sekä hänen alkoholisminsa että avioliiton ongelmien on täytynyt olla laajalti tiedossa. Syynä aiheen puuttumiseen voi olla, että kyseessä ei ollut yksittäinen tapahtuma vaan pysyvä olotila, joten ihmisten puheet saattoivat olla kaikkien perheenjäsenten tiedossa ilman että niitä käsiteltiin kirjeissä. On myös mahdollista, että Evald Jahnssonin maine julkaisseena kirjailijana, jonka näytelmiä esitettiin pääkaupungissa, tasapainotti hänen elämäntapojensa aiheuttamaa paheksuntaa kotipitäjässä. Alkoholismi sinänsä oli asia, jota ainakin Wilhelmina Jansson näyttää pitäneen paitsi surullisena ja tuomittavana myös häpeällisenä. Kertoessaan kirjeessään Waldemarille sukuun kuuluneen nuoren emännän juomisesta, joka uhkasi jo saattaa tämän kotitalon perikatoon, hän käytti kiertoilmaisua ”tunnettu vika” (*de der om talta fele ska bara ha till tagi[.] di måste aldeles bli roinerade om hon bara intte sluttar[.] dett är så fe ak titt [felaktigt] af henne at man intte vågar tänka på dett*).⁷⁵⁵ ”Tunnetun vian” oikea laita selviää Evald Jahnssonin kirjeestä veljelleen, jossa hän kertoo reippaasti, että ”Evastina juo kuin sika”.⁷⁵⁶ Wilhelmina Jansson on ilmeisesti käyttänyt kiertoilmaisua siltä varalta, että kirje joutuu väärin käsiin.

⁷⁵⁵ ”Se tunnettu vika on vain yltynyt. He joutuvat kerrassaan perikatoon ellei hän lopeta. Hän tekee niin väärin ettei sitä uskalla edes ajatella.” Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. 1014:51:3, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

⁷⁵⁶ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. 1014:44.10, A. W. Jahnssonin arkisto, KIA. Katso myös Keravuori 2012, 163–164.

8. ITSEOPPINEIDEN SAARISTOLAISTEN KIRJEET EGODOKUMENTTEINA

Tässä tutkimuksessa kirjoittavat maaseudun asukkaat – kustavilainen talonpoikaislaivuri ja hänen vaimonsa – ovat tutkimuksen kohteita toimivina, omasta elämästään kertovina yksilöinä. Heidän ei ole tarkoitus edustaa koulua käymättömiä 1800-luvun kirjoittajia tai lounaisrannikon saaristolaisia tai mitään muutakaan ryhmää. Se sijaan lähtökohtana on ajatus, että yksilö on myös omasta elämästään kirjoittaessaan osa yhteisöään sekä omaa aikaansa ja kulttuuriaan, johon hänen kirjoituksensa avaavat uuden näkökulman.

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä on tarkasteltu eurooppalaisen egodokumenttien tutkimuksen teoreettista taustaa vasten ja sen piirissä käytyjen keskustelujen innoittamana. Vaikka egodokumentti kattaa käsitteenä niin omasta elämästään kirjoittavat valtiomiehet tai kirjailijat kuin kustavilaiset itseoppineet kirjoittajatkin, on kansainvälisessä tutkimuksessa ollut selvä pyrkimys etsiä uutta tietoa ja näkemystä menneisyydestä tarkastelemalla sellaisten kirjoittajien tekstejä, jotka ovat tähän asti jääneet historiankirjoituksen ulkopuolelle yksilöllisinä kokijoina ja kertojina.

Kirjeiden tutkiminen egodokumenttien tutkimukseen peilaten auttaa etsimään niistä sellaisia piirteitä ja ominaisuuksia, jotka perinteinen kirjeitä lähteenään käyttävä elämäkertatutkimus on jättänyt vähemmälle huomiolle. Tutkimuksen fokuksessa ei ole vain kirjeiden tietosisältö, se mitä ne kertovat menneisyyden ihmisistä ja heidän elämästään. Tekstistä ei etsitä vastauksia ainoastaan ennalta asetettuihin kysymyksiin, vaan kirjeiden lähiluku nostaa lähteistä esiin uusia, usein ennakoimattomiakin näkökulmia ja teemoja. Ennen kaikkea huomion keskiössä on tekstin, kirjoittamisen lopputuloksen, lisäksi vahvasti myös itse kirjoittaminen, sen edellytykset, merkitykset ja funktiot sekä laajemmin maaseudun kirjeenvaihdon kulttuuri. Tähän kuuluvat myös ne monet materiaaliset seikat, jotka tekevät kirjeenvaihdon mahdolliseksi.

Tutkimuskohteena olevien tekstien kirjoittajien osalta tämä tutkimus linkittyy läheisesti suomalaiseen itseoppineiden kirjoittajien tai kansankirjoittajien tutkimukseen. Ala on suhteellisen uusi, ja paljon tärkeää tutkimusta on vielä tekeillä. Vasta monien yksittäisiä kirjoittajia ja heidän tekstejään koskevien tutkimusten kautta on mahdollista tarkentaa kuvaa 1800-luvun kouluja käymättömien ihmisten kirjoittamisesta ja suomalaisen maaseudun kirjallistumisesta. Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut valaista nimenomaan maaseudun kirjeenvaihdon kulttuuria korkean kirjoitustaidon alueella lounaisrannikolla 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.

Wilhelmina ja Simon Janssonin laaja kirjeenvaihto valottaa kirjeenvaihdon kulttuurin lisäksi saaristolaista elämäntapaa. Kai Häggman on todennut, että nimenomaan sivistyneistö jätti 1800-luvulla jälkeensä sellaista kirjallista lähdeaineistoa, jonka perusteella on mahdollista tutkia yhden perheen ja kotitalouden elämäntapaa. Itseoppineiden kirjoittajien tutkimus ja samalla heidän säilyneiden tekstiensä kartoittaminen alkoi vasta kymmenisen vuotta Häggmanin teoksen ilmestymisen jälkeen. Janssonin perhekirjeiden ja eräiden muiden julkisiin arkistoihin päätyneiden egodokumenttien avulla on mahdollista tarkastella myös säätyläistön ulkopuolisten

perheiden ja yksilöiden maailmankuvaa ja käsityksiä esimerkiksi perhe-elämästä ja lasten kasvatuksesta sekä tutkia heidän elämäntapaansa.

Koulua käymättömien kirjoittajien kirjeenvaihdon erityispiirteitä

Wilhelmina ja Simon Janssonin kohdalla ei ole säilynyt tietoa siitä, kuinka he olivat oppineet kirjoittamaan – tilanne on siis 1800-luvun itseoppineille kirjoittajille tyypillinen. Ainakin Simon Janssonin on täytynyt saada oppinsa kotoaan tai kirjoitustaitoiselta sukulaiselta, naapurilta tai muulta yhteisön jäseneltä. Hänen kirjoitustaitonsa vahvistaa Tauno Iisalonen käsitystä, että lounaisrannikon merenkulkijayhteisöissä oli saatavilla opetusta epävirallisen ”avustavan opetuksen” piirissä jo selvästi ennen kiertokoulujen ja kansakoulujen perustamista. Sama käsitys välittyy Volter Kilven paljolti muistitietoon perustuvista fiktiivisistä teksteistä. Wilhelmina Janssonin kohdalla tilanne oli erilainen, koska hän eli säätyläistön läheisyydessä. Hänen isäpuolensa oli ammatinsa vuoksi varmasti kirjoitustaitoinen, ja 14-vuotiaasta ensin säätyläistaloudessa ja myöhemmin pappilassa asuessaan hänellä oli paitsi tilaisuus kirjoitustaidon oppimiseen myös ulottuvillaan ruotsinkielistä kirjallisuutta. Hänen tekstinsä osoittavatkin selvästi suurempaa läheisyyttä kirjalliseen kulttuuriin kuin Simon Janssonin.

Simon ja Wilhelmina Jansson olivat säilyneen perhekirjeenvaihdon alkaessa lähes viidenkymmenen ikäisiä. Kun mitään nuoruudenaikaisia tekstejä ei kummaltakaan ole säilynyt, tiedot heidän motivaatiostaan oppia kirjoittamaan ovat päättelyn varassa. Wilhelmina Janssonin kohdalla syynä on epäilemättä ollut identifioituminen säätyläistöön ja sen edellyttämä kirjoitustaidon hallinta; Simon Jansson taas on laivurien ja muiden merenkulkijoiden tavoin tarvinnut kirjoitustaitoa ammatissaan. Perheen poikien lähettäminen kouluun ja yliopistoon loi sen maantieteellisen etäisyyden perheenjäsenten välille, joka oli edellytys perhekirjeenvaihdon syntyyn. Sillä oli myös selvä vaikutus vanhempien kirjoitustaitoon: vuosikymmeniä jatkunut perhekirjeenvaihto teki heistä tottuneita kirjoittajia, ja erityisesti Simon Janssonin kirjeissä näkyy selvä kirjallisten taitojen kohentuminen.

Kirjoitustaidon ja kirjoittamisen motivaation lisäksi materiaalisilla olosuhteilla oli merkittävä vaikutuksensa laajan perhekirjeenvaihdon syntyyn. Samaan aikaan kun valtaosa suomalaisista maaseudun asukkaista eli kaukana postikonttoreista, Janssonit asuivat Suuren postitien varrella ja saattoivat seurata postin kulkua lähes omasta ikkunastaan. Laivurin ammatin vaatimat tiheät kaupunkimatkat tekivät kirjoitustarvikkeiden ja postimerkkien hankkimisen helpoksi. Kansainvälisessä kirje-tutkimuksessa on monesti todettu, että postin kulun seuraaminen on kirjeiden vakioaihe. Myös Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeet ovat hyvä lähde postinkulun käytäntöihin saariston ajoittain vaikeissa olosuhteissa.

Eliittien ulkopuolisen 1800-luvun suomalaisen kirjeenvaihdon harvalukuiset tutkimukset ovat kohdistuneet taustaltaan erilaisiin ihmisiin eri paikkakunnilla ja eri ajanjaksoina. Niiden perusteella ei ole mahdollista luoda kuvaa kirjeiden sisällölle tai kirjeenvaihdon kulttuurille yhteisistä piirteistä, kuten vastaavia ruotsalaisia aineistoja korpuksena tutkinut Britt Liljewall on tehnyt. Joitakin suuntaviivoja hah-

mottuu kuitenkin, kun Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä verrataan toisaalta itseoppineiden kirjoittajien kirjeisiin, toisaalta siihen laajaan tutkimukseen, jota säätyläiskirjeistä ja erityisesti säätyläisten perhekirjeistä on tehty.

Arki ja jokapäiväiset käytännölliset asiat ovat Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeiden keskeinen aihe: niitä käsitellään kaikissa kirjeissä. Ne muistuttavat painotukseltaan Hilikka Helstin tutkimia Heikkilän sisarusten kirjeitä. Lähiyhteisön ja suvun kuulumisten ja uutisten välittäminen on molemmissa toistuva aihepiiri. Arjen asioista yhteinen näille kahdelle perheelle on esimerkiksi vaatteista huolehtiminen, jonka Helsti tulkitsee sisarusten perhestrategian muodoksi. Myös Janssonin perheen kirjeissä opiskelijapoikien vaatuksesta huolehtimien voidaan nähdä vanhempien tavaksi tukea poikiensa sosiaalista nousua: asiaankuuluva vaatetus eri tilanteissa oli osa uuden yhteiskunnallisen aseman ilmaisua. Opiskelu, työ ja toimeentulo olivat niinkään molempien perheiden kirjeissä tärkeä aihe, vaikka Janssonin perheen kirjeissä itse opintojen sisällöstä ei puhuta juuri lainkaan.

Työstä kirjoittaminen kertoo tärkeällä tavalla, kuinka kirjoittaja mieltää itsensä suhteessa kirjeen vastaanottajaan. Työ vuoroin näyttäytyy, vuoroin jää piiloon kirjeiden tekstissä. Kun Helstin tutkimissa kirjeissä vastaanottajat olivat samankaltaisissa asemissa ja samaa sukupuolta, myös työ oli molempia osapuolia kiinnostava, jaettu elämänalue. Naisten välisen kirjeenvaihdon puuttuminen sekä vanhempien ja lasten välille koulutuksen myötä muodostuva sosiaalinen ja kulttuurinen kuilu johtivat siihen, ettei Wilhelmina Jansson lainkaan katsonut aiheelliseksi käsitellä kirjeissään jokapäiväistä työtään, elämänsä keskeistä sisältöä. Naisten arkinen työ jää näin ollen Janssonin miesvaltaisessa perheessä kokonaan pimentoon. Sen näkymättömyys kirjeissä on seikka, joka poikkeaa jyrkästi ainakin Vasenius-suvun kirjeenvaihdosta. Säätyläisnaiset kirjoittivat vaimoina ja perheenemäntinä. He kertoivat kotitalouteen, ompeluun ja lapsiin liittyvästä työstään ja korostivat uurastustaan ja työn paljoutta. Aivan sama piirre on havaittu myös 1800-luvun ranskalaisen säätyläisperheen kirjeissä: ajan puute on teema, joka toistuu niissä jatkuvasti, ja kiireen kuvaaminen ja käyttäminen selityksenä on tavallista erityisesti naisten kirjeissä. Myös tytöt saattoivat vedota ajan puutteeseen, ja lapset käyttivät erityisesti kouluvelvollisuuksia syynä tai tekosyynä kirjeiden viipymiseen.⁷⁵⁷ Janssonin perheessäkin pojat saattoivat vedota koulukiireisiinsä, kun äiti vaati heitä osallistumaan kollektiivisen perhekirjeen kirjoittamiseen. Wilhelmina Jansson sen sijaan ei juuri koskaan puhunut kiireestä tai työn paljoudesta, ja tällaiset maininnat ovat harvinaisia myös Simon Janssonin kirjeissä. Ajan puute ei ollut heidän elämänpiirissään tärkeä teema.

Simon Janssonin kirjoittamat kirjeet kuvaavat tarkasti laivurin ammatin harjoittamista ja antavat paljon tietoa pienimuotoisesta talonpoikaispurjehduksesta. Hän näyttää pitäneen omasta työstään kirjoittamista itsestään selvänä aiheena, kun taas Wilhelmina Jansson pyrki etsimään kirjeissään poikiaan kiinnostavia aiheita, eikä naisten työ kuulunut näihin. Myös Simon Janssonin kohdalla vastaanottajalla on suuri vaikutus kirjeen sisältöön: hän kertoi matkoistaan ja rahdeistaan nimenomaan Waldemar Jahnssonille, joka osallistui monin tavoin isänsä kaupankäyntiin.

⁷⁵⁷ Häggman 1994, 62; Dauphin, Lebrun-Pézerat ja Poublan 1995, 151-155.

Arjen asioista kertominen ja niiden hoitaminen kirjeiden välityksellä ei missään tapauksessa ollut ainoastaan koulua käymättömien kirjoittajien tai maaseudun asukkaiden kirjeiden tärkeä aihe, vaan samoja aiheita käsiteltiin niin säätyläistön kuin aatelistenkin kirjeissä. Sekä Vasenius-suvun kirjeitä tutkinut Kai Häggman, virkannaisten ja heidän perheittensä kirjeenvaihtoa tutkinut Anne Ollila että Krohnin sisarusten kirjeitä tutkinut Maarit Leskelä-Kärki ovat todenneet arjen huolet, perheasiat ja käytännöllisten asioiden hoitamisen tärkeäksi osaksi kirjeenvaihtoa. Ennen puhe-
limen aikakautta asioiden hoitaminen oli usein kirjeiden kirjoittamisen keskeinen syy. Kotitalous ja työ, rahan ja elintarvikkeiden lähettäminen, matkat ja kyydit sekä muut käytännölliset asiat kuitenkin korostuvat Janssonin perheen kirjeissä eri tavalla kuin säätyläiskirjeissä.

Arki nousee keskeiseksi teemaksi, kun kirjeistä puuttuu se abstraktimpi taso, jolla säätyläiset saattoivat pohdiskella ajankohtaisia tapahtumia ja aatteita tai omaa elämäänsä ja identiteettiään. Maarit Leskelä-Kärki on todennut Krohnin sisaruksista, että kirjekerronnassa yksityinen ja julkinen sekoittuvat toisiinsa erottamattomasti aiheiden liikkussa perheasioista, arjen huolista ja käytännön asioiden hoitamisesta omaan identiteettiin, tunteisiin, uskontoon ja työhön. Kirjeet olivat sisaruksille tärkeä itsereflektion, sisaruuteen liittyvän identiteetin ja muistamisen paikka. Aune Krohnin kirjeet saattoivat olla ”uuvuttavuuteen asti täynnä sisäisiä tunteita, tunnelmia, toiveita, haaveita ja pelkoja”.⁷⁵⁸

Tunteiden ilmaisemisen näkökulmasta Janssonin perheen kirjeet poikkeavat jyrkästi Aleksis Kiven muodollisen etäisistä kirjeistä vanhemmilleen, joita Irma Sulkunen on verrannut säätyläistön kirjeenvaihtoihin. Sulkunen katsoo, että talonpoikauskulttuurissa tai sen läheisyydessä elävät ihmiset ilmaisivat tunteitaan hillitysti, lähinnä rivien välissä, toisin kuin vuolaan tunteellisesti kirjoittavat säätyläisnaiset. Myös Lucina Hagman kertoo lapsuudenmuistelmissaan, että ääneen tunteilemista pidettiin joutavana teeskentelynä ja kiintymystä ilmaistiin sanojen sijaan huolenpidolla.⁷⁵⁹ Janssonin perheen kirjeenvaihto kuvaa hyvin toisenlaista suhtautumista. Wilhelmina Jansson ilmaisee tunteitaan kirjeissään suuremmin kuin miehensä, mutta molempien kirjeistä välittyy lämmin suhtautuminen perheenjäseniin myös alku- ja lopetusfraasien ulkopuolella. Tämä havainto on samansuuntainen 1800-luvun kansanmiesten päiväkirjoja tutkineen Kaisa Kaurasen johtopäätösten kanssa. Ruotsalainen ja muukin kansainvälinen tutkimus on toistanut käsitystä, että talonpoikaisten päiväkirjojen lajityyppiin kuuluu vähäinen tai olematon tunneilmaisuus ja keskityminen käytännöllisiin asioihin; merkinnät ovat lyhyitä, asiallisia ja niukkoja. Suomalaismiehet kirjoittivat kuitenkin työ- ja säätietojen kirjaamisen lisäksi toiveistaan ja tunteistaan. Rakkaus, puoliso ja perhe ovat päiväkirjoissa tärkeällä sijalla.⁷⁶⁰ Janssonin perheen kirjeet eivät anna tukea käsitykselle niukasta tunneilmaisuudesta 1800-luvun kansan ihmisille tyypillisenä piirteenä. Sen sijaan ne ovat samansuuntaisia kuin Britt Liljewallin tulkinta Janssonin pariskunnan aikalaisten, Christina Andersdotterin ja Lars Anderssonin keskinäisestä kirjeenvaihdosta. Kirjeenvaihto yllä-

⁷⁵⁸ Leskelä-Kärki 2006, 65-66.

⁷⁵⁹ Ollila 1998, 86.

⁷⁶⁰ Kauranen 2009, 11.

piti ja jopa rakensi läheisyyttä ja tunnesuhdetta. Tämä ei tapahtunut suorien rakkau-
den ilmausten kautta, vaan huomioimalla toisen tarpeet ja pitämällä tästä huolta.⁷⁶¹

Keskeinen ero aiemmin tutkittuihin kirjeenvaihtoihin on, että Wilhelmina ja Si-
mon Janssonin kirjeistä puuttuu kirjoittajan tietoisesti omaa minuuttaan ja identi-
teettiään pohdiskeleva kerronta. Vaikka kertova minä on molempien kirjeissä läsnä
ja enemmän tai vähemmän näkyvissä, kirjoittajan ”minä” tai sisäinen elämä ei juu-
rikaan ole kirjeiden aiheena. Kertova minä keskittyy varsinkin Simon Janssonin
kirjeissä useimmiten tekemisiin, tapaamisiin ja kuulumisiin. Wilhelmina Jansson
reagoi kirjeissään tavan takaa myös kirjeenvaihdon toisen osapuolen tai kolmansien
perheenjäsenten kuulumisiin. Kirjoittaja näyttäytyy perheensä ja yhteisönsä jäsenenä,
vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Kirjeistä ei muodostu sellaista intiimin
kommunikaation tilaa, jossa osapuolet kertovat, muotoilevat ja rakentavat omaa
itseään jatkuvassa dialogissa, kuten esimerkiksi Krohnin kirjoittavien sisarusten
kohdalla.⁷⁶² Itsereflektion ja identiteetin rakentamisen kysymykset ovat korostuneet
kirjetutkimuksessa epäilemättä sen vuoksi, että julkisissa arkistoissa säilyneet kirje-
kokoelmat ovat yleensä kirjallisesti sivistyneiden ihmisten verkostoissa syntyneitä
ja että esimerkiksi Englannissa kirjeaineistoihin perustuva biografinen tutkimus on
usein kirjailijoita käsittelevää ja kirjallisuustieteilijöiden tekemää. Vaikka kirjoitta-
va ihminen kertoo aina myös itsestään, sisäisen elämän analyysi kirjetekstien perus-
teella soveltuu huonosti maaseudun itseoppineiden kirjoittajien kirjeiden tutkimuk-
seen.

Vaikka arkiset asiat korostuivat kirjeissä, niiden hoitaminen ei kuitenkaan ollut
kirjeiden kirjoittamisen ainoa tai edes tärkein syy. Kirjeen funktioiden kautta tarkas-
tellaan edempänä tarkemmin Simon ja Wilhelmina Janssonin tekstien arjen ylittäviä
tasoja. Olennainen piirre molempien kirjoittajien kirjeissä on, että konkreettisten
tekojen kautta ilmaistaan monia sellaisia tärkeitä asioita, jotka kirjalliseen kulttuuriin
tottuneempien perheiden keskuudessa olisi ehkä puettu sanoiksi. Vanhemmat eivät
yleensä kirjoittaneet suoraan poikien tulevaisuuteen kohdistuvista toiveistaan, mutta
lähettämällä perunoita, lakanoita, paitoja ja rahaa he ilmaisivat tukeaan pojilleen ja
osoittivat koulutuksen olevan perheen yhteinen päämäärä.

Vaikka itseoppineiden kirjoittajien ja säätyläisten kirjeissä voidaan hahmottaa
eroavia piirteitä, on tärkeä huomata, että vanha eurooppalainen kirjekulttuuri oli
laajalle levinnyt ja kirjeillä oli myös huomattava määrä yhteisiä tekijöitä niin kirjei-
den kirjoittamiseen liittyvien konventioiden ja fraasien kuin kirjeiden funktioiden-
kin kannalta. Janssonin perheeseen nämä kantautuivat osittain perheen poikien kou-
lussa oppimien kirjeen kirjoittamisen tapojen kautta – tietyt fraasit saattoivat siirtyä
perheenjäseneltä toiselle. Vaikka kirjeiden aihepiirit ja niiden kirjallinen muoto
poikkeavat huomattavasti toisistaan, on silti helppoa havaita Simon ja Wilhelmina
Janssonin kirjeissä samanlaisia formuloita ja kirjetekstin taakse piiloutuvia funktioi-
ta kuin esimerkiksi samaan aikaan sijoittuvissa ranskalaisen Dumérilin ja Merzt-
dorffin perheissä tai cornwallilaisen Cliflin perheen kirjeissä.

Jos Janssonin perheen kirjeitä verrataan Britt Liljewallin hahmottamiin ruotsalai-
sen 1800-luvun kansanomaisen kirjekulttuurin eri vaiheisiin, niistä voidaan löytää

⁷⁶¹ Liljewall 2007, 41.

⁷⁶² Leskelä-Kärki 2006, 58.

paljon 1800-luvun alun kirjekulttuurille tyypillisiä piirteitä. Liljewall on kunkin ajanjakson keskeisiä piirteitä kuvatessaan kiinnittänyt huomiota sekä kirjeiden ulkoisiin ominaisuuksiin että sisäisiin piirteisiin kuten sosiaalisiin käytäntöihin, kirjeiden sisältöön ja funktioihin sekä kieleen. 1800-luvun alun kirjeille hän pitää tyypillisenä sitä, että niiden kirjoittamisen motivaatio oli nimenomaan ihmisten joutuminen eroon toisistaan ja siitä johtuva tiedon välityksen tarve. Kirjeenvaihdon osapuolten kirjoitustaito saattoi olla puutteellinen, ja kirjeiden välitys oli usein ongelmallista. Kirjeiden keskeistä sisältöä oli tiedottaminen perheen ja suvun kuulumisista sekä tärkeistä tapahtumista. Kirjekulttuuri ei ollut Ruotsissa Liljewallin mukaan tässä vaiheessa puhtaasti kansanomaisista, vaan monilla kirjoittajilla oli yhteyksiä säätyläistöön.⁷⁶³

Janssonin perheen kirjeiden perusteella kirjeenvaihto ei vielä ollut tavallista saaristolaisyhteisön jäsenten keskuudessa; kun kirjeiden kirjoittaminen mainitaan, kyseessä ovat pitäjän harvalukuiset säätyläiset tai sitten kirjoittaminen liittyy merenkulkuun. 1800-luvun puolivälissä Ruotsissa näkynyt kirjeiden kirjoittamisen yleistyminen ei vielä näy Kustavissa. Joitakin vuosisadan puolivälille tyypillisiä piirteitä Janssonin perheen kirjeenvaihdossa kuitenkin on, ennen kaikkea se, että kirjeenvaihto liittyi uuteen ilmiöön, talonpoikien ja muun maaseutuväestön lasten koulutautumiseen. Kirjeenvaihto oli myös alkanut muuttua luonteeltaan yksityisemmäksi, mutta kirjeet jaettiin kuitenkin perheyhteisön kanssa. Sen sijaan sitä oman itsen ja ympäristön pohdiskelua, jonka Liljewall näkee vuosisadan puolivälin Ruotsissa kasvaneen, Janssonien kirjeissä ei juuri ole. Tässä kohtaa vertailu on kuitenkin hankalaa, koska Liljewallin aineistossa on ollut maaseudulta opiskelemaan lähteneiden ihmisten kirjoittamia kirjeitä, joissa uuden ja vanhan ristiriita sekä uuden identiteetin rakentaminen ovat tärkeitä. Wilhelmina ja Simon Jansson taas kuuluivat paikalleen vanhaan yhteisönsä jääneisiin kirjoittajiin.

Liljewallin mukaan kirjoittaminen oli Ruotsin kansanomaisessa kirjekulttuurissa 1800-luvun puolivälissä vielä lähinnä miesten tehtävä, mikä myös on Janssonien kirjeenvaihdon kanssa ristiriidassa oleva tekijä. Vasta vuosisadan lopulla, naisten kirjallisten taitojen parantuessa, päävastuu kirjeenvaihdosta alkoi Ruotsissa siirtyä naisille. Liljewallin yhteenveto kansanomaisen kirjekulttuurin kehityksestä on, että 1800-luvun kuluessa kirjeiden kirjoittamisesta samoin kuin muustakin omaelämäkerrallisesta kirjoittamisesta tuli itsereflektion ja ympäristön pohtimisen väline.⁷⁶⁴ Tämä piirre ei näy Janssonin perheen kirjeissä.

Kirjeiden funktiot

Kirjeet palvelevat sekä kirjoittajan että vastaanottajan elämässä syvällisiä tarpeita. Nämä tarpeet ovat kahdella tasolla. Toisaalta ne liittyvät eri paikkakunnalla olevien ihmisen keskinäisen yhteyden vaalimiseen, toisaalta ne pitävät yllä ja vahvistavat yksilön kuulumista yhteisönsä. Janssonin perheen kirjeenvaihto osoittaa, että kirjeenvaihdon yksi keskeinen funktio oli ennen puhelinten aikakautta hyvin konkreettinen: kirjeiden avulla hoidettiin monenlaisia arkisia asioita, jotka olivat välttä-

⁷⁶³ Liljewall 2007, 181.

⁷⁶⁴ Liljewall 2007, 182–186.

mättömiä, kun perheenjäsenet asuivat eri paikkakunnilla. Perheen kirjeissä lähetettiin papintodistuksia, jäljitettiin väärään paikkaan joutuneita kirjoja, hanskoja ja lakanoita, neuvoteltiin saappaiden teettämisestä suutarilla ja sovittiin kyydeistä ja majoituksesta seuraavaa tapaamista varten. Sen lisäksi kirjeitse hoidettiin monenlaisia raha-asioita, sekä yksityisiä, kuten rahansiirtoja vanhempien ja poikien välillä, että Simon Janssonin ammattiin liittyviä, joissa usein tarvittiin kaupungissa sijaitsevaa pankkia. Menneisyyden arjesta on näin säilynyt kirjallisessa muodossa sellaisia yksityiskohtia, jotka tavallisessa elämässä olisi hoidettu suullisesti; vain maantieteellinen etäisyys tekee välttämättömäksi kirjata perunoiden hintaan, lehmän poikimiseen tai vaatteiden valmistamiseen liittyvä tietoja. Arkinen, konkreettinen funktio on Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä hyvin tärkeä.

Britt Liljewallin ruotsalaisten kansanihmisten kirjeiden perusteella hahmottelemista funktioista monet ovat hyvin sovellettavissa Janssonien perheen kirjeisiin. Rituaalinen funktio, tarve saada tietää että poissaoleva perheenjäsen on terve ja elossa, näkyy kirjeissä monella tapaa. Sitä ilmentää terveyttä ja sairauksia koskeva kirjoittaminen, terveydentilaa koskevat tiedustelut sekä hyvän voinnin toivotukset, joita on kaikissa kirjeissä. Suoraan ja selvästi rituaalinen funktio näkyy kirjeissä silloin, kun kelirikko tai muu syy on viivyttänyt kirjeiden kulkua. Viipyminen tulkitaan mahdolliseksi merkiksi vakavasta sairastumisesta tai jopa kuolemasta. Rituaalinen funktio korostuu perheen kirjeissä erityisesti 1860-luvulla, kun nälkävuodet ja niiden mukana kulkutaudit koettelivat Suomea.

Kirjeiden informatiivinen funktio on niinkään tärkeä, mutta se kietoutuu yhteen muiden Liljewallin mainitseminen funktioiden kanssa. Juuri kirjeiden käyttäminen yhteisön tapahtumia ja sen jäsenten kuulumisia koskevaan uutisointiin tekee Janssonin perheen kirjeistä lähteitä, jotka kuvaavat perheenjäsenten lisäksi myös kustavilaisista saaristolaisyhteisöä, sen verkostoja ja sosiaalista kanssakäymistä. Uutisointi – ne asiat, joita Wilhelmina ja Simon Jansson pitivät kaikkein tärkeimpinä ja kertomisen arvoisina – koski hyvin usein nimenomaan elämän perusasioita, yhteisön jäsenten vakavia sairauksia ja kuolemantapauksia. Tiedonvälitys palveli myös sosiaalista funktiota. Vanhemmat pyrkivät sen avulla säilyttämään kaupunkilaistuvat poikansa edelleen osana paitsi perhettään myös vanhaa yhteisöään: he näkivät poikansa kaupungissa asuvina kustavilaisina. Erityisesti Wilhelmina Jansson etsi tietoisesti aiheita, joista hän osaisi kirjoittaa ja joista pojat olisivat kiinnostuneita, ja pitäjän uutiset olivat tällaisia. Kun perheen pojat välittivät niitä myös keskinäisissä kirjeissään, kirjeenvaihdon sosiaalinen funktio näyttää täyttäneen hyvin tarkoituksensa.

Kirjeiden normeja välittävä funktio oli kaikkein ajankohtaisin 1860-luvun kirjeissä, kun vanhemmat vasta totuttelivat elämään kaukana pojistaan. Kirjeet olivat kasvatuksen väline; niiden avulla äiti ja isä pyrkivät vielä ulottamaan aikuistuviin poikiin vanhemmuutensa ja auktoriteettinsa. Tässä yhteydessä tulee kuitenkin selkeästi esiin myös funktio, jota Britt Liljewall ei omassa tutkimuksessaan ole käsitellyt. Vanhempien kirjeet olivat ehdottomasti myös osa heidän poikiinsa kohdistamaa huolenpitoa, huolta näiden hyvinvoinnista ja pyrkimystä tukea heidän ponnistelujaan opintieillä sekä neuvoin että materiaalisesti. Kustavista kaupunkiin lähetetyt puolukat, perunat ja lakanat voidaan laskea osaksi kirjeenvaihtoa: ne ovat konkreettisen muodon saaneita rakkauden osoituksia.

Mitä tulisi päätellä siitä, että identiteetin rakentaminen, jonka niin Britt Liljewall kuin useat muutkin tutkijat ovat katsooneet kirjeenvaihdon keskeiseksi funktioksi, on Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä vaikeasti hahmotettavissa? Oman minän kuvailu muun kuin toiminnan ja sosiaalisten suhteiden kautta tai ajattelun ja identiteetin pohdinta on kirjeissä läsnä vain hyvin välillisesti, siinä mielessä kuin kaiken kirjoittamisen voidaan ajatella olevan heijastumaa minuudesta ja identiteetistä. Kuten edellä mainittiin, yksi syy on että perheen kirjeistä on säilynyt paikalleen jääneiden, ei pois lähteneiden osuus. Kirjeet eivät sen vuoksi voi kertoa uusista olosuhteista ja yksilön selviämisestä uusissa rooleissaan, jotka korostuvat esimerkiksi siirtolaisten kirjeissä kotiin. Peter Olausson on huomauttanut Amerikan-siirtolaisten kirjeistä, että kirjoittajalla on valtameren takana periaatteessa täysi valta luoda elämästään sellainen kuva kuin hän haluaa. Hän toteaa myös osuvasti, että omien onnistumisten ja pettymysten pohdinta ja elämän laajempi arviointi ovat asioita, jotka kuuluvat enemmänkin ajallisen etäisyyden päässä tapahtuvaan kirjoittamiseen, kuten omaelämäkertoihin ja muistelmiin, eivät niinkään nykyhetken kiinnityviin kirjeisiin.⁷⁶⁵

Voidaan olettaa, että oman itsen arviointi, arvottaminen ja analysointi eivät ylipäätään ole luonteva tapa kirjoittaa sellaiselle henkilölle, jonka elämästä valtaosa sijoittuu suullisen kulttuurin maailmaan. Lisäksi oman identiteetin pohdiskelu ja kuvaaminen on vähemmän tärkeää sellaisissa kirjeissä, joissa kirjoittaja ja vastaanottaja eivät ole kovin kaukana toisistaan ja tapaavat ajoittain. Molemmat tuntevat toistensa maailman – Janssonien tapauksessa pojat vanhempiensa maailman läpikotaisin, vanhemmat poikiensa maailman huonommin. Erityisesti vanhemmat, joiden kirjeet ovat tutkimuksen kohteena, eivät ole vapaita luomaan itsestään sellaista kuvaa kuin haluavat, vaikka he voivat toki valita, mistä aiheesta kirjoittavat ja minkälaisessa valossa asiansa esittävät.

Yksi Janssonien kirjeenvaihdon kiinnostavista piirteistä on sukupuolten välinen työnjako. Kirjeet rikkovat kansainvälistäkin käsitystä miehille ja naisille tyypillisistä kirjeen kirjoittajan rooleista ja ne poikkeavat sekä suomalaisesta 1800-luvun säätyläiskirjeenvaihdosta että itseoppineiden ihmisten kirjoittamista teksteistä. Valtaosa perheen kirjeistä on Simon Janssonin kirjoittamia. Ruotsissa eliittien ulkopuolella elävien naisten osuus kirjeiden kirjoittajista pysyi pienenä 1800-luvun lopulle asti, mutta tämä ei liittynyt perheen sisäiseen työnjakoon vaan kirjoitustaitoon. Wilhelmina Janssonin kirjalliset taidot olivat hänen taustastaan johtuen paremmat kuin hänen miehellään, joten niiden vuoksi olisi voinut olettaa hänen ottavan päävastuun perhekirjeenvaihdosta. Näin erityisesti siksi, että eri aikojen säätyläisten perhekirjeiden tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että kirjeiden kirjoittaminen ja sen kautta tapahtuva sosiaalisten suhteiden ylläpito kuuluivat naisten tehtäviin. Naisen elämänpäiiriin kuului myös se käytännöllinen huolenpito, jota niinkään hoidettiin kirjeitse.

Saariston naiset olivat itsenäisiä, sillä miehet olivat osan vuodesta merillä. Janssonin perheen alkuajan kirjeissä näkyy, että vaikka Wilhelmina Jansson ratkaisi useimmat käytännön elämän ongelmat, raha-asioista päättäminen jäi Simon Janssonille. Tässä suhteessa kirjeenvaihto kuitenkin muuttuu ajan kuluessa. Perheen kirjeenvaihdossa on pitkiä kausia, jolloin kirjoittaminen on yksinomaan Simon

⁷⁶⁵ Olausson 2011, 203.

Janssonin varassa. Ei ole syytä olettaa, että tämä johtuisi Wilhelmina Janssonin kirjeiden katoamisesta, sillä hänen viestinsä ja terveisensä Simon Janssonin kirjeissä viittaavat siihen, ettei hän itse kirjoittanut. Sen lisäksi, että Simon Jansson hoiti naisten alueeksi mielletyn perhekirjeenvaihdon, hän hoiti kirjeissään paljon tavallisesti naisten työksi miellettyjä asioita, kuten poikiensa vaatteet ja varusteet sekä 1880-luvulla Kallioniemen huvilan sisustuksen. Yleistyksien tekeminen on mahdollista, ennen kuin tarpeeksi suurta joukkoa 1800-luvun maaseudun asukkaiden kirjeitä on tutkittu. Janssonien kohdalla näyttää siltä, että poikkeuksellisen työnjaon takaa löytyy yksilöllisiä tekijöitä: Wilhelmina Janssonin mahdolliset kirjoittamiseen liittyvät fyysiset ongelmat ja ehkäpä myös Simon Janssonin luonne. Kirjeenvaihto osoittaa kuitenkin selvästi, että 1800-luvun loppupuolen saaristossa miesten ja naisten työnjako saattoi joustaa tarpeen mukaan.

Kirjeet lähteinä

Egodokumenttitutkimuksen näkökulmasta on edellä tarkasteltu sitä, kuinka Wilhelmina ja Simon Jansson kertovat itse omasta elämästään. Fokus on heidän tavaansa kirjoittaa ja kertoa. Tavoitteena ei ole ollut analysoida kirjeiden kirjoittajien sisäisen maailman ydintä tai psykologista olemusta. Monet tutkijat ovat kritisoineet ajatusta kirjeistä tai muista egodokumenteista lähderyhmänä, joka avaa tutkijalle suoran pääsyn menneisyyden ihmisen minuuteen. Tämä ajatus osoittautuu myös Janssonin perhekirjeiden kohdalla mahdottomaksi. Kirjeitä itseilmaisun muotona rajoittaa niiden kirjoittamisen sidonnaisuus konventioihin, käsitys siitä, mitä ja miten kirjeissä on mahdollista tai tarpeellista ilmaista. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeet vahvistavat käsitystä, että kirjeenvaihto on vuorovaikutussuhde, johon vaikuttaa ratkaisevasti sekä kirjeen vastaanottaja että kirjeen kirjoittajan suhteessa omaksuma rooli. Ihminen kertoo itsestään aina sosiaalisessa roolissa, johon liittyy normeja ja odotuksia. Sen vuoksi hänellä ei ole yhtä muuttumatonta kertomusta omasta itsestään. Simon ja Wilhelmina Jansson näyttävät kirjeissään poikiensa vanhempina; jos kirjeenvaihtoa muiden kuin perheenjäsenten kanssa olisi säilynyt, se antaisi heistä toisenlaisen kuvan. Kirjeiden kautta voi tarkastella sitä, kuinka menneisyyden ihmiset ovat kuvanneet omaa elämäänsä, mutta niiden kautta ei voi saada varmaa tietoa siitä, mitä heidän elämänsä todellisuudessa on ollut.⁷⁶⁶

Tässä tutkimuksessa on sovellettu muun muassa Mireille Bossisin ja Britt Liljewallin käyttämää aineistolähtöistä menetelmää, jossa kirjeitä ei lähdetä analysoidaan valmiiden kysymysten pohjalta vaan teemat nousevat kirjeiden tekstistä käsin. Kirjeitä tutkittaessa kysytään, mikä niiden kirjoittajille on ollut tärkeää ja kertomisen arvoista. Asiaryhmien luominen on kuitenkin selvästi tutkijan valintaa. Kun kirjeet kuvaavat kahden ihmisen ja heidän yhteisönsä elämää monen vuosikymme-

⁷⁶⁶ Egodokumenttien ja kirjoittajan sisäisen todellisuuden suhteesta katso myös Fullbrook ja Rublack 2010, 264–269; Keravuori 2012, passim. Carlo Ginzburg on artikkelissaan *Our Words and Theirs: A Reflection on the Historians Craft*, *Today* käsitellyt lähteiden sanallisen ilmaisun ja todellisuuden välistä suhdetta. Hän siteeraa Marc Blochia, joka näkee sanat riittämättöminä kuvaamaan tunteita, ajatuksia ja tarpeita. "For there, in the final analysis, lies the greatest obstacle. Nothing is more difficult for us than self-expression (...) The most usual terms are never more than approximations". Ginzburg 2012, 100.

nen ajan, on selvää, että käsiteltäviä teemoja on karsittava ja rajattava. Näkökulman valinnan vaikutus lopputulokseen on selvintä silloin, kun analysoidaan itse kirjoittamista ja kertomisen tapaa. Silloin näkökulma ei nouse itse kirjeiden sisällöstä vaan tutkijan teoreettisista lähtökohdista.

Sen sijaan tarkasteltaessa niitä aihepiirejä, joista kirjeet voivat antaa uutta tietoa, aineistolähtöinen metodi ohjaa selvemmin tutkimuksen etenemistä. Kirjeiden pohjalta voidaan tutkia vain niitä asioita, joita kirjoittajat käsittelevät tarpeeksi usein ja riittävän perusteellisesti. Esimerkiksi koulunkäynti ja opiskelu olivat aiheita, joita Janssonin perhekirjeiden perusteella ei ole mahdollista käsitellä, vaikka lapsiaan kouluttavien saaristolaiisten kirjeenvaihto etukäteen näyttikin tällaiselle tutkimukselle otolliselta lähteeltä. Perheen vanhemmat eivät omissa kirjeissään puutu opiskeleluun juuri millään tavalla. Sen sijaan kirjeet kertovat paljon ensimmäisen polven sivistyneistön vanhempien odotuksista, pettymyksistä ja motivaatiosta kouluttaa lapsiaan. Myös modernisaatio, jonka Britt Liljewall on läheisesti liittänyt oman kirje-tutkimuksensa, osoittautui huonosti toimivaksi näkökulmaksi. Janssonin perheen kirjeiden kautta voi kyllä tutkia sellaisia modernisaatioon liittyviä teemoja kuin kirjallistumista ja yksilöllistymistä, mutta esimerkiksi kaupunkilaistumisesta ne eivät kerro juuri mitään.

Parhaiten Janssonin perheen kirjeet ovat toimineet lähteinä kolmen teeman käsitelyssä. Näitä ovat saaristolaiisten elämäntapa, uuden oppisivistyneistön synty sekä talonpoikaispurjehdus.

Elämäntapa, kasvatusta ja sosiaalinen nousu kirjeissä

Janssonin perheen elämäntapa jakaantuu useaan erilaiseen osaan, joista kaksi ensimmäistä jäävät kokonaan kirjeenvaihdon ulkopuolelle. Ensimmäisessä vaiheessa nuori perhe asui Simon Janssonin kotitalossa Nissilässä, toisessa se kasvoi omassa kotitalossa Fredsbossa. Vasta kolmas vaihe, jossa perheen pojat lähtivät opiskelemaan ja kaikki perheenjäsenet asuivat osin koulukaupungissa Turussa, näkyy kirjeenvaihdossa, sillä siitä alkoi perheenjäsenten poissaolo, kirjeenvaihdon edellytys. Perheen elämäntapa-aikana, jolloin Janssonin pariskunta asui kahdestaan, jäi lyhyeksi, sillä lapsenlapsi Aini ja tämän vanhemmat laajensivat perheen jälleen kolmen sukupolven yhteiseksi. Simon ja Wilhelmina Jansson olivat lähes koko kirjeenvaihdon ajan, yli kaksi vuosikymmentä, osa usean sukupolven muodostamaa laajennettua perhettä. Vanhemmuus, lasten kasvatusta ja perheenjäsenten tulevaisuus olivat heidän elämässään jatkuvasti läsnä.

Jos Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä vertaa esimerkiksi Kai Häggmanin tutkimaan Vaseniuksen kaupunkilaisperheen kirjeenvaihtoon, käsityksissä perheestä, lapsista ja kasvatuksesta on sekä eroja että yhtäläisyyksiä. Wilhelmina Janssonin sukupolvien välisissä konfliktitilanteissa kirjoittamista kirjeissä heijastuu vielä käsitys, että lasten sielussa on synnynnäistä turmeltuneisuutta, joka voi päästä valloilleen elleivät vanhemmat sitä suitsi.⁷⁶⁷ Vaseniuksen perheessä sen sijaan ei puhuttu lapsen turmeltuneesta luonnosta tai tahdon nujertamisesta. Molempien perheiden

⁷⁶⁷ Luterilaisesta kasvatustraditiosta, joka korosti lapsen synnynnäistä pahuutta, sekä 1800-luvun kuluessa syntyneestä uudesta kasvatustieteestä katso Ollila 2000, 74–75.

kirjeissä tottelevaisuus ja vanhempien ehdoton auktoriteetti olivat kasvatuksen perusta. Kirjeissään lapset esiintyivät muodollisen kuuliaisina vanhemmilleen, eikä vanhempia vastustettu avoimesti. Evald Jahnssoonin kohdalla on kuitenkin selvää, että vaikka säilyneissä kirjeissä ei näy avointa uhmaa, hänen koko elämäntapansa rikkoi vanhempien periaatteita ja tulevaisuudentoiveita vastaan.

Isännän johtaman huonekunnan, joka pohjasi kolmisäätyoppiin ja oli sekä maallisen että hengellisen vallankäytön väline, on nähty olleen maaseudulla voimissaan ainakin vielä pitkälle 1800-luvulle. Kirsi Vainio-Korhonen on kuitenkin huomauttanut, että vaikka lakien ja normien kautta tarkastellen luterilaisen katekismuksen ohjeet edellyttivät vaimon ja lasten alistuvan perheenisän valtaan, egodokumentit antavat toisenlaisen kuvan miesten ja naisten välisistä suhteista.⁷⁶⁸ Näin on myös Janssonin perheen kohdalla. Perhekirjeissä ei ole nähtävissä tällaista isännän ehdotonta valtaa, ei suhteessa vaimoon eikä suhteessa lapsiin. Puolisoiden välinen suhde vaikuttaa kirjeiden perusteella läpi vuosikymmenten lämpimän huolehtivalta. Muutamissa myöhäisemmissä kirjeissä viitataan suoraan siihen, että vanhemmat tekivät perhettä ja kotitaloutta koskevia päätöksiä yhdessä. Perheen kolmea poikaa ohjataan, neuvotaan ja ajoittain läksytetäänkin kirjeenvaihdon alkuvaiheissa, mutta niin isän kuin äidinkin suhtautuminen kertoo enemmän vilpittömästä huolesta ja halusta neuvotella kuin avoimesta, tottelemista vaativasta vallankäytöstä. Koulutielle lähteneet pojat valitsivat itse suhtautumisensa vanhempien auktoriteettiin. Evald Jahnssoon sanoutui siitä irti, kaksi muuta poikaa eivät avoimesti vastustaneet vanhempiaan mutta toimivat ilmeisesti monissa asioissa kuten parhaaksi näkivät. Heidän elämäntilinsä oli vanhemmille vieras, eikä Simon Jansson juuri näytä heidän päätöksinsä puuttuneen. Vanhempien auktoriteetti ei kantanut, kun pojat nousivat yliopistokoulutuksen kautta säätyläistöön. Vain niissä tapauksissa, kun pojat olivat riippuvaisia vanhempiensa taloudellisesta tuesta, nämä saattoivat asettaa ehtoja.

Janssonin perheessä vanhaluterilainen ajattelutapa näkyy kirjeiden valossa vielä esimerkiksi Wilhelmina Janssonin suhtautumisessa lastensa tottelemattomuuteen. Monessa muussa suhteessa niissä heijastuu kuitenkin yksilöiden väliselle rakkaudelle perustuvan perheen ideaali, jota sivistyneistö pyrki levittämään myös kansan keskuuteen. Kirjeenvaihto osoittaa, että tällainen ajattelutapa saattoi olla elävää todellisuutta myös maaseudun perheissä 1800-luvun puolivälissä, siitä huolimatta, että sivistyneistön keskustelussa nähtiin selkeä ero ankaran talonpoikaisen kasvatuksen ja sivistyneistön oman, rakkautellisen perhekäsityksen välillä. Wilhelmina Janssonin kohdalla myös perhekäsityksessä risteytyivät kahdesta suunnasta saadut vaikutteet. Säätyläistön läheisyys lapsuudessa ja nuoruudessa ei näkynyt vain äidin koulutusmyönteisyytenä vaan myös hänen vahvana roolinaan lasten kasvatuksessa. Tämä oli osa sitä kulttuurista pääomaa, joka perheen muutoksessa oli ratkaisevan tärkeällä sijalla.

Janssonin perheen kirjeissä kiinnittää huomiota sukulaisten suhteellisen vähäinen osuus perheen sosiaalisissa verkostoissa. Kirjeestä toiseen toistuvassa yhteisön tapahtumien uutisoinnissa kerrotaan lähinnä naapureista ja muista pitäjän asukkaista. Vaikka ainakin kaukaisia Simon Janssonin sukulaisia on pienessä pitäjässä ollut monissa taloissa, vain muutamat sukulaisiksi tunnistettavat perheet esiintyvät kir-

⁷⁶⁸ Vainio-Korhonen ja Lahtinen 2015, 124.

jeissä usein. Monien 1800-luvun säätyläiskirjeiden kuvaamia pitkiä vierailuja sukulaisten luona ei kirjeenvaihdossa näy.

Sosiaalinen kanssakäyminen ja erityisesti suuret juhlat kuten hautajaiset, häät ja lukupidot nousevat kirjekerronnassa esiin arjen rikkovina, merkittävänä tapahtumina. Kirjeiden perusteella on mahdollista selvittää yhteisöllisen elämän muotoja, mutta arjen ja juhlan rytmiä ne eivät tavoita – toisin kuin erilaiset päivittäisiä tapahtumia kirjaavat muistikirjat tai päiväkirjat. Kirjeen kirjoittaja pyrkii etsimään vastaanottajaa kiinnostavia asioita, ja silloin toisteisen arjen tilalle valitaan tavallisuudesta poikkeavat tapahtumat. Tämä pyrkimys vääristää erityisesti Wilhelmina Janssonin arjesta ja ajankäytöstä muodostuvaa kuvaa. Simon Janssonin ammattiin puolestaan liittyi lähtöjä ja kotiinpaluita, joita kirjeissä haluttiin uutisoida, ja siksi hänen elämänsä rytmi välittyy kirjeistä selvästi paremmin. Valtaosa Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissään kertomista kohtaamisista kustavilaisen paikallisyhteisön jäsenten kanssa liittyy kuitenkin arkiseen yhteistyöhön. Tapaamiset, seurustelu ja tietojen vaihto kietoutuvat yhteen monenlaisten palvelusten ja vastapalvelusten kanssa, jotka olivat keskeinen osa yhteisön jäsenyyttä. Kun Janssonin perheen jäsenet asuivat hajallaan Kustavissa, Turussa ja Helsingissä, pitäjäläisten apu oli arkisten asioiden järjestämisessä aivan välttämätön. Kyydit paikkakuntien välillä sekä tavaroiden, viestien, rahan ja elintarvikkeiden kuljetus ovat kirjeissä jatkuvasti toistuvia aiheita erityisesti 1860-luvulla.

Kun kustavilainen talonpoikaislaivurin perhe onnistui lähettämään kolme poikaa lukioon ja yliopistoon, se toimi omassa saaristolaisyhteisössään poikkeuksellisella tavalla. Aikaisemmin koulutielle oli lähetetty vain pappien poikia, ja Janssonin poikien jälkeen kustavilaisia nuorukaisia lähti lähinnä merikouluihin. Nämä koulutielle lähtijät olivat kuitenkin pitkään talollisten poikia, joiden perheiden varallisuus tuli paitsi suurista tiloista myös osakkuuksista valtamerialuksissa. Talonpoikaislaivurin asema oli Kustavissa lähellä torpparin asemaa, ja monet laivurit olivat myös torppareita. Saariston torpparin poikien mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun on kuvattu valinnaksi ”meritien” (*sjövägen*) ja ”hametien” (*kjolvägen*) välillä: nousevaa uraa ja varallisuutta saattoi etsiä lähtemällä merille tai pääsemällä kotivävyksi.⁷⁶⁹ Janssonin veljekset kuitenkin osoittivat, että myös koulutuksen kautta tapahtuva sosiaalinen nousu oli mahdollinen. Kolme veljestä olivat vähemmistössä myös 1860-luvun yliopistossa. Poikkeuksellista oli myös, että kaikki pojat koulutautuivat huomattavasti pidemmälle kuin yleensä talonpoikaistaustaiset ylioppilaat, joille pappisura oli tavallisin valinta.

Kuinka siis poikkeuksellinen koulutusprojekti oli mahdollinen säätyläistön ja talollistenkin ulkopuolelle sijoittuvassa perheessä? Simon ja Wilhelmina Janssonin tiheä kirjeenvaihto opintojaan aloittelevien poikiensa kanssa osoittaa viisi tapaa, joita yhdistämällä opintojen rahoitus saatiin onnistumaan. Osittain, ja erityisesti koulutien alkuvaiheissa, isä maksoi poikiensa kulut. Talonpoikaislaivurille tämä saattoi olla helpompaa kuin talolliselle, vaikka näiden varallisuus oli suurempi. Talonpoikaislaivuri eli rahatalouden piirissä ja pystyi käyttämään hyväkseen Krimin sodan jälkeisiä suotuisia suhdanteita. Silti kirjeistä kuvastuu selvästi, että kolmen pojan kouluttaminen on ollut vanhemmille huomattava taloudellinen taakka.

⁷⁶⁹ Lybeck 2012, 107.

Toinen rahoituksen tapa oli, että pojat osallistuivat opintojensa kustannuksiin toimimalla kotiopettajina ja myöhemmin myös opettajina. Kolmas, tätä täydentävä rahoituskeino oli Turun kymnaasin oppilaiden vanha tapa saarnata vankilassa palkkiota vastaan. Vakiintunut tapa osoitti, että taloudelliset huolet olivat tavallisia kymnaasin oppilaiden keskuudessa. Neljäs, tärkeä rahoituskeino perustui poikien ikäeroon: perheen esikoinen Waldemar Jahnsson elätti osittain veljiään näiden vielä opiskellessa. Perheen kirjeistä käy ilmi vielä viides keino, lainan ottaminen. Lainan antajina mainitaan ainakin muutamia kustavilaisia varakkaita talollisia. Lainan saaminen oli erityisesti Evald Jahnssonille vaikeaa, ja vaikeaa lienee ollut myös saatujen lainojen takaisinmaksu. Kaksi perheen pojista teki vararikon, ja kaikilla oli taloudellisia vaikeuksia.⁷⁷⁰

Mahdollisuus opintojen rahoittamiseen oli välttämätön edellytys, mutta se ei kuitenkaan ollut ratkaiseva tekijä. Varakkaatkaan kustavilaiset eivät muutamaa säätyläistöperhettä lukuun ottamatta vielä 1850-luvulla lähettäneet lapsiaan kouluun. Koulutuksen vastustamista kuvaa poikkeuksellisen myöhäinen kansakoulun perustaminen. Yksittäisenä esimerkkinä on Istron suuren rusthollin isäntä Mikael Österman, Evald Jahnssonin appi, joka omisti osuuksia suurista valtamerilaivoista ja jolle monet pitäjäläiset olivat velkaa, mutta joka kuitenkin piti ainoan tyttärensä koulutamisesta kalliina ja turhana.

Naisten kautta välittynyt sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma erotti Janssonin perheen muista kustavilaisista laivuriperheistä ja oli tärkein yksittäinen tekijä perheen tehdessä ratkaisunsa poikiensa kouluttamisesta. Wilhelmina Jansson totesi itse eräässä kirjeessään, että aloite oli tullut häneltä. Säätyläiskodeissa kasvaneena hän halusi pojilleen mahdollisuuden opintoihin ja sen kautta sosiaaliseen nousuun. Hänen taustansa kautta ei välittynyt vain tahto vaan myös tärkeitä resursseja. Näistä keskeisin oli ruotsin kieli. Vaikka Volter Kilven mukaan ruotsinkielen taito oli Kustavissa varsin tavallinen, merenkulussa hyödyllinen taito, kasvaminen kaksikielisessä kodissa antoi perheen pojille ikätovereitaan olennaisesti paremmat mahdollisuudet koulunkäyntiin. Kappalaisen leski Anna Sofia Hyllegren toi perheen käyttöön säätyläistön ja erityisesti papistoon ulottuvat verkostonsa. Wilhelmina Jansson pystyi pienessä saaristolaisyhteisössä toimimaan sekä säätyläistön että talonpoikaiston kanssa. Simon Janssonin verkostot puolestaan suuntautuivat kustavilaisiin talollisiin sekä laivureihin ja muihin merenkulkijoihin. Tätä kautta saatiin paitsi taloudellista apua lainojen muodossa myös ratkaisevan tärkeää käytännöllistä apua. Simon Janssonin voidaan ajatella vahvistavan sitä käsitystä, että merenkulku, kauppa ja tutustuminen vieraisiin maihin avarsi maailmankuvaa ja muokkasi näkemyksiä koulutusmyönteiseen suuntaan. Molempien vanhempien henkinen tuki ja materiaallinen huolenpito, jonka vahvuudesta on osoituksena koko perheen ajoittainen asuminen koulukaupungissa Turussa, helpotti olennaisesti poikien sosiaalista nousua.

Koulutuksen kautta tapahtuvan sosiaalisen nousun tarkastelu yhden perheen kirjeenvaihdon kautta tuo uutta tietoa 1800-luvun säätykierron mekanismeista ja sen taustalla olevista vaikuttimista. Kun Gunnar Suolahti oppilaineen tutki oppisivistyneistön syntyä ja yliopisto-opiskelijoiden sosiaalista taustaa, he käyttivät tutkimuksensa lähteinä alkuperäisiä ja painettuja yliopistomatrikkeleita, kuten Wilhelm

⁷⁷⁰ Keravuori 2012, 137.

Laguksen Turun akatemian matrikkeliä ja Tor Carpelanin Helsingin yliopiston matrikkeliä, ja vertailivat isän ja pojan sosiaalista asemaa.⁷⁷¹ Sosiaalista nousua on tutkittu siis tilastollisesti ylioppilaa isän ammatin mukaan, vaikkakin Suolahti huomioi esimerkiksi Suomen papistoa 1600- ja 1700-luvulla tutkiessaan myös avioliittojen ja naispuolella jatkuvien pappissukujen merkityksen. Isän ammatin mukaan tarkastellen Jahnssonin kolmen veljeksensä opintie näyttöä varsin poikkeuksellisenä: heidän opiskeluaikanaan vain 13 prosenttia opiskelijoista tuli virkamiehistön, upseeriston, papiston ja muun säätyläistön sekä porvariston ja talonpoikaiston ulkopuolelta.⁷⁷² Äidin taustan huomioiminen kuitenkin muuttaa kuvaa. Vaikka Wilhelmina Jansson eli nuoruutensa taloudellisesti niukoissa ja epävarmoissakin olosuhteissa, hän eli kuitenkin koko ajan säätyläistön läheisyydessä ja alemman säätyläistön reunamilla. Päättellen hänen avioliittonsa aikaisista sosiaalisista suhteistaan Kustavissa ja Turussa hän toimikin kuin säätyläistön jäsen seurustellessaan esimerkiksi pappisperheiden kanssa. Janssonin perhekirjeenvaihto osoittaa, että äidin sosiaalisella identiteetillä oli ratkaiseva osuus, kun perhe päätti lähettää poikansa yliopistoon.

Talonpoikaispurjehdus vanhan ja uuden välissä

Talonpoikaispurjehdus ja ennen kaikkea sen 1800-luvun puolivälistä alkanut nousukausi on tärkeä osa Kustavin historiallista identiteettiä. Sitä koskeva kuva on muodostunut paljolti kirjallisuuden, ennen kaikkea Volter Kilven *Alastalon salissa* -romaanin perusteella, ja kuvassa korostuu talonpoikaispurjehduksen Krimin sodan jälkeinen kukoistuskausi, suurten valtamerilaivojen rakentaminen ja niiden tuoma uusi vauraus. Simon Janssonin kirjeet osoittavat, että tämän uuden ilmiön rinnalla jatkui elinvoimaisena myös pienimuotoinen perinteinen talonpoikaispurjehdus, joka kuitenkin käytti hyväkseen uudistuneen lainsäädännön tarjoamia mahdollisuuksia. Simon Janssonin ammatillinen toiminta sijoittuu kiinnostavalla tavalla perinteisen talonpoikaispurjehduksen ja uusimuotoisen rahtipurjehduksen risteyskohtaan. Kirjeiden kautta saadaan yksityiskohtaisia tietoja sellaisista talonpoikaislaivurin ammattiin liittyvistä asioista, joita ei asiakirjalähteissä käsitellä. Ne kertovat laivurien välisestä yhteistyöstä, tavoista hankkia myytäviä elintarvikkeita lähiseudun pitäjistä ja niistä mahdollisuuksista, joiden avulla laivuri saattoi rahoittaa hankintansa. Samalla ne kertovat myös siitä monimuotoisuudesta, joka yhdenkin laivurin ammatin harjoittamiseen saattoi kuulua. Perheen poikien kouluttaminen todistaa myös, että suhteellisen pienimuotoisenkin talonpoikaispurjehdus oli tuottavaa. Kaukopurjehtijat, heidän työnsä, matkansa ja aluksensa, ovat talonpoikaislaivureita tunnetumpi joukko, mutta 1800-luvun jälkipuoliskolla he olivat selvästi pienempi ryhmä kuin lyhyillä reiteillä purjehtijat.⁷⁷³

Simon Janssonin kautta hahmottuu myös kuva laivurin asemasta saaristopitäjän sosiaalisessa yhteisössä. Juuri talonpoikaispurjehduksen kultakausi aiheutti sen, että

⁷⁷¹ Tutkimusaineistoista sekä ylioppilaita koskevista tilastollisista tutkimuksista ja osakuntahistorioista katso Waris 1940, 209–211.

⁷⁷² Waris 1940, 216.

⁷⁷³ Engman 1988, 342.

kustavilaiset muodostivat 1800-luvun lopulla yhteisön, joka on varsin vaikeasti sovitettavissa sääty-yhteiskunnan rakenteeseen. Säätyläistöä ei juuri ollut, ja eräänlaisen yläluokan muodostivat rusthollarit ja suurten talojen isännät, jotka omistivat laivaosuuksia. Papit vaihtuivat tiheään etsiessään parempia virkoja, ja monet heistä olivat sitä ensimmäisen polven säätyläistöä, joka usein jäi virkahierarkian alimmille portaille. Pappien heikkoa arvostusta yhteisössä kuvaa esimerkiksi se, että isännät kieltäytyivät pitkään korjaamasta kehoon kuntoon päässyttä kappalaisenpuustellia. Yhteisön rakenne selittää osaltaan myös sitä, miksi Janssonin perheen oli mahdollista liikkua monissa verkostoissa, joista kaikista oli eri tavoin hyötyä.

Yrjö Kaukiainen on kuvannut talonpoikaislaivureiden taustaa hyvin kirjavaksi etenkin Lounais-Suomessa. Joukossa oli varakkaita rusthollareita, ammattimaisia merenkulkijoita, torppareita ja renkejä. Simon Jansson oli tietynlaiseen kaupankäyntiin erikostunut ammattilaivuri, joka ei enää itse tuottanut myymiään elintarvikkeita. Merenkulun ammatillistuminen oli tyypillinen piirre Kustavin alueen merenkulussa. Kaukiainen katsoo, että ammattilaivureita voi pitää suorastaan maalla asuvina porvariselinkeinon harjoittajina.⁷⁷⁴ Tämän näkemyksen kanssa samansuuntaisia ovat kirjeiden kautta esiin tulevat tiedot Janssonin perheen sosiaalisesta verkostosta erityisesti heidän asuessaan Turussa, missä he seurustelivat käsityöläisten ja muun alemman porvariston perheiden kanssa.

Perhekirjeet yksilön ja yhteisön risteyskohtana

Säätyläistön kirjeisiin perustuvassa aikaisemmassa tutkimuksessa on usein todettu, että kirjeiden ja kirjeenvaihdon yhteisöllinen perinne jatkui 1800-luvulle ja pidemmällekin. Näin on selvästi myös Janssonin perheen kirjeissä. Näkyvin osoitus tästä ovat usean kirjoittajan kirjoittamat kollektiiviset perhekirjeet, joilla on hyvin konkreettisesti ilmaistu perheen yhtenäisyyttä. Kirjeiden kirjoittamiseen osallistuminen oli kaikkien perheenjäsenten velvollisuus, josta laistamista paheksuttiin, ja lapsia opetettiin pienestä pitäen osallistumaan perhekirjeenvaihtoon. Kirjoittajan kuuluminen perheeseen ja rooli perheyhteisössä on kuitenkin alati läsnä myös niissä kirjeissä, jotka puhuttelun ja allekirjoituksen tasolla näyttävät olevan vain kahden perheenjäsenen välistä henkilökohtaisempaa kommunikaatiota. Simon ja Wilhelmina Jansson ovat pojilleen kirjoittaessaan aina vanhemman roolissa. Kollektiivisen ja yksilöllisen välinen jännite sekä meneillään oleva siirtymä yksilöllisyyttä painottavaan itsensä ilmaisemiseen näkyy perheen kirjeenvaihdossa erityisesti silloin, kun nuorempaan sukupolveen kuuluvat kaupunkilaiset pojat ovat vastentahtoisia kirjoittamaan kollektiivisiä perhekirjeitä mutta käyvät samalla vilkasta kirjeenvaihtoa keskenään.

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä kahdenvälinen ja kollektiivinen kirjoittaminen ovat usein hyvin lähellä toisiaan, niin lähellä, ettei kirjeestä aina voi sanoa kumpaan ryhmään se kuuluu. Kirje saattaa olla tervehdyksen ja allekirjoituksen tasolla kahdenvälinen, mutta kirjoittajan rinnalla viestejä välittää myös toinen perheenjäsen, tai sitten kirjoittaja kertoo uutisia ja viestejä vastaanottajan lisäksi myös

⁷⁷⁴ Kaukiainen 1970, 205–209.

toiselle tai toisille henkilöille. Perhe on kirjeissä alati läsnä. Janssonin perhekirjeisiin sopii hyvin ”laajennettu dialogin” ajatus, jota Cécile Dauphin, Pierrette Lebrun-Pézerat ja Danièle Pouban ovat perhekirjeenvaihdon kollektiivisia piirteitä tutkissaan käyttäneet. Laajennetun dialogin monista muodoista tavallisin on, että usea perheenjäsen kirjoittaa samalle paperille, mutta kukin omana itsenään. Osapuolet ovat ikään kuin kahdenvälisessä kommunikaatiossa kollektiivisen kommunikaation sisällä. Toinen muoto on usean vastaanottajan kirje, jossa vastaanottajien joukko on rajattu (*rakkaat poikaiset*). Tällaisissa kirjeissä vastaanottajat jäävät Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä epäselviksi: tiedetään että vastaanottajia on ainakin kaksi, mutta heitä voi olla kolmekin. Perheen poikia puhutellaan aina kollektiivisesti, ja voidaankin ajatella, että kirjeessä mainittuja asioita ei ole rajattu esimerkiksi samassa asunnossa asuvien veljesten luettavaksi, vaan mahdollisuuksien mukaan kaikille kolmelle välitettäväksi. Tässä tapauksessa kirjeen nimetyn vastaanottajan päätettäväksi jää, kelle kaikille kirje on tarkoitettu.

Kaikkia laajennetun dialogin muotoja Janssonin perheen kirjeissä ei kuitenkaan käytetty. Varsinaisia saneltuja kirjeitä ei ole, vaikka perheessä oli sekä pieniä lapsia että iäkäs tati. Lapset saattavat tosin näkyä kirjeissä välähdysenomaisesti ikään kuin sanelijoina (*Pikku-Aini käski lähettää terveisiä*). Sanelun sijaan lapsia rohkaistiin kirjoittamaan itse, kuten Emil Janssonin harjoituksenomainen kirje osoittaa. Sanelun lisäksi Janssonien kirjeenvaihdosta näyttää puuttuvan myös toinen perhekirjeenvaihdon laajennetun dialogin väline. Säilyneissä kirjeissä ei koskaan mainita, että kirjeitä olisi lähetetty luettavaksi perheenjäseneltä toiselle tai että niitä olisi kopioitu. Tämän voi ajatella viittaavan siihen, että kirjeiden keskeinen funktio oli yhteyden ylläpitäminen, ei tietojen välittäminen. Silloin oli tarkoituksenmukaista kirjoittaa kaikille pojille erikseen, vaikka kirjeissä olisi toistettu samoja tietoja.

Henkilökohtainen ja kollektiivinen kietoutuvat perhekirjeissä voimakkaasti yhteen, ja sen vuoksi keskeinen kysymys onkin, kenestä kirjeet todellisuudessa kertovat. Erityisesti saksalaisessa tutkimuksessa esiin nostettu kysymys mahdollisuudesta tavoittaa egodokumentin perusteella kirjoittajan ”todellinen” minuus on tärkeä. Tässä tutkimuksessa käytettyjen puolentoistasadan kirjeen perusteella kysymykseen on vastattava niin, että kirjeiden perusteella ei voi tutkia Simon Janssonia tai Wilhelmina Janssonia – ei psykologisesta eikä biografisesta näkökulmasta. Sen sijaan heidän kirjeensä kertovat perheestä, vanhemmuudesta ja molemmista kirjoittajista perheensä jäseninä. Kirjeet kertovat todellisuudesta vain yhden sosiaalisen suhteen näkökulmasta. Kirjoittajat näyttäytyvät tekstien kautta aina lapsilleen kirjoittavan vanhemman roolissa, eikä jäljellä ole sellaisia lähteitä, joissa heitä voisi tarkastella saaristolaisyhteisössä toimivana aikuisena tasaveroisessa suhteessa toisen yhteisön jäsenen kanssa. Tämä on yksi tärkeimmistä tekijöistä, jotka rajoittavat kirjeistä tehtäviä johtopäätöksiä. Kirjeille on tehtävä oikeita kysymyksiä. Ne kertovat yksilöstä kirjeenkirjoittajana tietyssä sosiaalisessa roolissa, tässä tapauksessa vanhempana, mutta perhekirjeiden avulla ei ole mahdollista hahmottaa kokonaista elävän ihmisen persoonaa ja toimintakenttää. Siksi Janssonin perheen kirjeet olisivat biografisena lähteenä hyvin puutteellinen ja yksipuolinen aineisto. Näin siitä huolimatta, että niiden avulla on mahdollista hahmottaa 1800-luvun saaristolaisten yksilöllistä kokemusta, elämää ja maailmankuvaa tavalla, joka useimpien aikalaisten kohdalla olisi lähteiden puuttuessa täysin mahdotonta.

Wilhelmina ja Simon Jansson kuuluivat sellaiseen 1800-luvun maaseutuväestöön, jonka kirjeitä ja muita egodokumentteja on säilynyt hyvin vähän. Siksi on erityisen kiinnostavaa, että sekä heistä itsestään että heidän pojistaan on olemassa myös ulkopuolisten kirjoittamia kuvauksia, joihin kirjeiden välittämää kuvaa voidaan verrata. Simon Janssonia kustavilainen muistitieto kuvaa nokkelana ja sosiaalisena ihmisenä, mutta kirjeistä tämä piirre ei välity. Sellaisten ihmisten kirjeet, jotka eivät ole tottuneet kirjallisen kulttuurin maailmaan eivätkä harjaantuneet vivah-teikkaaseen kirjoittamiseen, saattavat välittää vääristynyttä kuvaa persoonastaan; kirjoittaja näyttäytyy niissä sellaisen median välityksellä, joka hänelle itselleen ei ole luonteva. Itseoppineiden kirjoittajien kohdalla myös tämä seikka rajoittaa päätelmien tekemistä kirjoittajan persoonasta. Sen lisäksi itseoppineita kuten muitakin kirjoittajia luonnollisesti koskee se, että kirjeiden kirjoittaminen on monin tavoin sidoksissa konventioihin ja totuttuihin muotoihin, jotka kuvaavat enemmän omaa aikansa kuin yksilöä.

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä hiljaisuudet osoittautuvat tärkeiksi. Mi-reille Bossis on nähnyt hiljaisuuksien merkitykseksi sen, että ne paljastavat sen kaikkien tunteman ja itsestään selvän alueen, joka kirjeenvaihdon molemmille osapuolille on yhteinen. Hiljaisuudet kertovat siten jaetusta maailmankuvasta. Tämä näkyy Janssonien kirjeissä muun muassa siinä, että Wilhelmina Jansson ei kuvaa kotitalouden arkea siltä osin kun se ei liity perheen poikiin tai sisällä yhteisöä koskevia uutisia. Perustiedot perheen jäsenistä, talosta ja asuinoloista on pääosin hankittava muista lähteistä. Kirjeistä ei esimerkiksi selviä, että kaksi perheen lapsista oli kuollut tai että Wilhelmina Jansson oli muuttanut Kustaviin jäätyään orvoksi. Kirjeet kiinnittyvät nykyhetkeen, eikä kokonaiskuvan luominen elämästä ole niiden tavoite.

Hiljaisuudet toimivat kuitenkin kahteen suuntaan. Itsestäänselvyyksien lisäksi katveeseen jäävät myös sellaiset elämänalueet, jotka ovat kirjeenvaihdon toiselle osapuolelle täysin vieraita. Simon ja Wilhelmina Jansson eivät ole selvillä poikiensa opintojen sisällöstä, ammatillisesta toiminnasta tai yhteiskunnallisista ajatuksista eivätkä koskaan viittaa niihin suoraan. Esimerkiksi poikien aktiivinen fennomania ei vanhempien kirjeissä tule esille millään tavalla. Tilanne olisi varmasti toinen, jos Simon Jansson olisi itse toiminut akateemisessa ammatissa ja voinut tukea poikiensa opintoja ja uraa. Veljekset ovat aikuisinakin vanhemmilleen lapsia, ja heidän keskinäinen kirjeenvaihtosuhteensa rajoittuu sen mukaisesti paljolti kotiin ja perheeseen liittyviin asioihin. Ammatillisen toiminnan puuttuminen poikia koskevista kirjeteksteistä viittaa kuitenkin ennen kaikkea vierauteen. Simon Janssonin ammatillinen toiminta, joka myös perheen pojille oli lapsuudesta asti tuttua, on kirjeissä keskeinen aihe, josta kaikki osapuolet kirjoittavat. Opinnot, ammatillinen toiminta ja yhteiset julkisen elämän kentät näkyvät myös poikien keskinäisissä kirjeissä, silloin kun niitä on säilynyt.

Lähiluku kirjetutkimuksen metodina jättää tulkinnan aina osin avoimeksi. Jokainen uusi lukukerta nostaa kirjeistä esiin uusia kysymyksiä, mutta osa niistä jää vaille vastausta. Kaksikielinen koulu käymättömien ihmisten kirjeenvaihto ajalta, jolloin suomen kirjakieli kehittyi voimakkaasti, olisi hedelmällinen lähde myös kieli-tieteelliselle tutkimukselle. Kuva ensimmäisen polven suomenmielisen oppisivistyneistön synnystä ja siihen liittyvistä toiveista, pettymyksistä ja kahden sukupolven välisistä jännitteistä tarkentuisi sellaisen perhekirjeenvaihdon kautta, jossa kirjeet

olisivat säilyneet molemmin puolin ja kirjeenvaihdon dialoginen luonne näkyisi ehjänä. Ideaalitapauksessa kirjeenvaihdon rinnalla olisi säilynyt myös muita perheen egodokumentteja, joiden kautta eri lajityyppien ilmaisua ja sisältöä olisi mahdollista vertailla. Kansainvälinen tutkimus on osoittanut, että eliittien ulkopuolisten ihmisten tekstejä on löytynyt selvästi ennakoitua enemmän, kunhan niitä vain on systemaattisesti etsitty, joten tällaista laajempaa aineistoa saattaa hyvinkin olla säilynyt. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeenvaihto osoittaa myös, että perhekirjeiden tiivis sidos yhteisöön ja sen sosiaaliseen elämään avaa mahdollisuuksia laajempaan verkostotutkimukseen. Kun tiedetään, että merenkululla oli yhteys sekä kirjoitustaitoon että kirjeiden kirjoittamisen tarpeeseen, erilaisten perheiden kirjeiden ja muiden lähteiden avulla on mahdollista kartoittaa myös laajemmin 1800-luvun loppupuolen saaristolaisyhteisöjä ja niiden talonpoikaispurjehduksen muokkaamaa sosiaalista rakennetta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJALLISUUSARKISTO, HELSINKI (KIA)

- A. W. Jahnssonin arkisto
- Jahnssonin perhearkisto
Evald Jahnssonin kirjeenvaihto
- Kaarlo ja Emilie Bergbomin arkisto
Kirjeenvaihtoa Waldemar ja Evald Jahnssonin kanssa

TURUN MAAKUNTA-ARKISTO, TURKU (TMA)

- Helander-Jansson -suvun arkisto
- Kustavin merimieshuoneen arkisto
- Turun ja Porin lääninhallituksen arkisto
Lääninkanslian ulkomaanpassiluettelot

KANSALLISARKISTO, HELSINKI

- Böckerin kokoelma
Tilastollisia tietoja (1749–1835) väkiluvusta, pinta-alasta, kihlakunnista ym.
- Yrjö ja Hilma Jahnssonin kokoelma
Biografista aineistoa

KUSTAVIN SEURAKUNNAN ARKISTO, KUSTAVI

- Kustavin kappelin rippikirjat 1863–1895

ITÄTALON TALONPOIKAISKARTANON ARKISTO, KUSTAVI

- Mikael Östermania ja hänen perhettään koskevat asiakirjat
- Ote Kustavin kirkonkokouksen pöytäkirjasta 11.12.1881

Digitoidut arkistolähteet

KANSALLISARKISTON DIGITAALIARKISTO

- Kustavin seurakunnan arkisto
Kustavin kappelin rippikirjat 1820–1862
- Taivassalon seurakunnan arkisto
Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856
- Lempäälän seurakunnan arkisto
Syntyneiden luettelo 1808

SUOMEN SUKUHISTORIAALLISEN YHDISTYKSEN DIGIARKISTO

- Kustavin seurakunnan rippikirjat 1863–1879

KANSALLISKIRJASTON HISTORIAALLINEN SANOMALEHTIKIRJASTO

- Aura 1883, 1885
- Suometar 1864, 1869
- Åbo Underrättelser 1869, 1876

SUOMEN SUKUTUTKIMUSSEURA

- Historiakirjat

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto 1985: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Tapani Valkonen et al.: Suomalaiset: yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Porvoo: WSOY.
- Aleksis Kivi: Kirjeet: kriittinen editio 2012. Toimittaneet Juhani Niemi, Sakari Katajamäki, Ossi Kokko, Petri Lauerma, Jyrki Nummi ja Juhani Lindholm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1386. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Amelang, James S. 2010: A Room of One's Own: Keeping Writings Private. Teoksessa Les écrits du for privée en Europe du Moyen Âge à l'époque contemporaine: Enquêtes, Analyses, Publications. Toimittaneet Jean-Pierre Bardet, Elisabeth Arnoul ja François-Joseph Ruggiu. Pessac Cedex: Presses Universitaires de Bordeaux.
- Amelang, James S. 2005: L'autobiographie populaire en Europe à l'époque moderne: Bien des questions et peu de réponses. Teoksessa Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé en Europe du XVIe au XVIIIe siècle. Toimittaneet Jean-Pierre Bardet ja François-Joseph Ruggiu. Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne.
- Aräjärvi, Kirsti 1959: Lempäälän historia. Lempäälä: Lempäälän seurakunta ja kunta.
- Austin, Frances 2000: Letter Writing in a Cornish Community in the 1790's. Teoksessa Letter Writing as a Social Practice. Toimittaneet David Barton ja Nigel Hall. Studies in Written Language and Literacy vol. 9. Amsterdam: John Benjamins.
- Autio, Veli-Matti: Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. Verkkojulkaisu www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/. Helsingin yliopisto.
- Bardet, Jean-Pierre 2010: Pour dire quelque chose sur nos conduites érudites. Teoksessa Les écrits du for privée en Europe du Moyen Âge à l'époque contemporaine: Enquêtes, Analyses, Publications. Toimittaneet Jean-Pierre Bardet, Elisabeth Arnoul ja François-Joseph Ruggiu. Pessac Cedex: Presses Universitaires de Bordeaux.
- Barton, David ja Hall, Nigel 2000: Introduction. Teoksessa Letter Writing as a Social Practice. Toimittaneet David Barton ja Nigel Hall. Studies in Written Language and Literacy vol. 9. Amsterdam: John Benjamins.
- Bossis, Mireille 2007a: Préface. Teoksessa Colloque Archive épistolaire et Histoire. Toimittaneet Mireille Bossis ja Lucia Bergamasco. Paris: Connaissances et Savoirs.
- Bossis, Mireille 2007b: Perspectives méthodologiques. Teoksessa Colloque Archive épistolaire et Histoire. Toimittaneet Mireille Bossis ja Lucia Bergamasco. Paris: Connaissances et Savoirs.
- Bossis, Mireille 1998: Ursin et Ernestine: La parole des muets de l'Histoire. Paris: Desclée de Brouwer.
- Börman, Jan-Erik 1979: Åboländsk bygdeseglation 1850–1920: farkoster, redare, resor och ekonomi. Helsingfors.

- Caine, Barbara 2010: *Biography and History. Theory and History*. New York: Palgrave Macmillan.
- Castillo Gómez, Antonio 2010: *Les écrits du for privé en Espagne de la fin du Moyen Âge à l'époque contemporaine*. Teoksessa *Les écrits du for privé en Europe du Moyen Âge à l'époque contemporaine: Enquêtes, Analyses, Publications*. Toimittaneet Jean-Pierre Bardet, Elisabeth Arnoul ja François-Joseph Ruggiu. Pessac Cedex: Presses Universitaires de Bordeaux.
- Dauphin, Cécile 2002: *Les correspondances comme objet historique: Un travail sur les limites*. *Sociétés & Représentations* 2002/1. Nouveau Monde éditions.
- Dauphin, Cécile; Lebrun-Pézerat, Pierrette ja Poublan, Danièle 1995: *Ces bonnes lettres: Une correspondance familiale au XIXe siècle*. Bibliothèque Albin Michel, Histoire. Paris: Éditions Albin Michel.
- de Haan, Binne 2013: *The Eclipse of Biography in Life Writing*. Teoksessa *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Toimittaneet Hans Renders ja Binne de Haan. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Dekker, Rudolf (toimittaja) 2002a: *Egodocuments and History: Autobiographical Writing in its Social Context since the Middle Ages*. Hilversum: Verloren.
- Dekker, Rudolf 2002b: *Introduction*. Teoksessa *Egodocuments and History: Autobiographical Writing in its Social Context since the Middle Ages*. Introduction. Hilversum: Verloren.
- Dekker, Rudolf M. 2002c: *Jacques Presser's Heritage: Egodocuments in the Study of History*. *Memoria y Civilización. Anuario de Historia Vol. 5, 2002*. Universidad de Navarra.
- Dekker, Rudolf 2000: *Egodocuments in the Netherlands from the Sixteenth to the Nineteenth Century*. Teoksessa *Envisioning Self and Status: Self-Representation in the Low Countries 1400–1700*. Toimittanut Erin Griffey. Verkkojulkaisu www.egodocument.net/pdf/Egodocuments_in_the_Netherlands.pdf
- Dossena, Maria 2012: *The Study of Correspondence*. Teoksessa *Letter Writing in Late Modern Europe*. Toimittaneet Marina Dossena ja Gabriella Del Lungo Camiciotti. Amsterdam: Benjamins.
- Eilola, Jari 2002: ”Cucjoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin” – patriarkalisuus, puolisoiden välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa *Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Enckell, Gerald 1991: *Kameralsläkten Vidbom från Satakunda*. *Genos* 62. Suomen Sukututkimusseura.
- Engman, Max 1988: *Historiker för om masten*. *Historisk Tidskrift för Finland* 3/1988.
- Enäjärvi-Haavio, Elsa; Haavio, Martti ja Eskola, Katarina 2003: *Autius lehtipuissa: Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1942–1951: parielämäkerran päätösosa. Valistuksen sukutarina*. Helsinki: WSOY.
- Fellman, Susanna ja Rahikainen, Marjatta 2012: *On Historical Writing and Evidence*. Teoksessa *Historical Knowledge: in Quest of Theory, Method and Evidence*. Toimittaneet

- Susanna Fellman ja Marjatta Rahikainen. Newcastle upon Tyne Cambridge Scholars Pub.
- Forsius, Arno: Lääketiedettä – kultuuria – ihmisiä – kuvauksia historiasta. Verkkojulkaisu www.saunalahti.fi/arnoldus.
- Fullbrook, Mary and Ulinka Rublack 2010: In Relation: the "Social Self" and Ego-Documents. *German History* 28 no 3. Oxford: Oxford University Press.
- Ginzburg, Carlo 2012: Our Words and Theirs: A Reflection on the Historians Craft, Today. Teoksessa *Historical Knowledge: in Quest of Theory, Method and Evidence*. Toimittaneet Susanna Fellman ja Marjatta Rahikainen. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Pub.
- Goffman, Erving 1971: Arkielämän roolit. *Taskutieto* 67. Porvoo: WSOY.
- Greyerz, Kaspar von 2010: Ego-Documents: The Last Word? *German History* 28 no 3. Oxford: Oxford University Press.
- Hackman, John 1999: Huvudredarna i bygdeseglationen. Teoksessa *Pukspröötti kohti Juutinraumaa*. Toimittaneet Anne Bergström, Hanna Nurminen ja Anne Sjöström. Uusikaupunki: Turun maakuntamuseo, Forum Marinum.
- Hagelstam, Sonja 2014: Röster från kriget: en etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Hagmark-Cooper, Hanna 2008: Avsked och återseende: sjömanshustruns liv under 1900-talet. *Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 704. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hakala, Petra 2014: Arkivsamlingarna vid SLS: En spegling av kultursyn och självbild? Teoksessa *Arkiv, minne, glömska: arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. Toimittaneet Carola Ekrem, Pamela Gustavsson, Petra Hakala ja Mikael Korhonen. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hall, Nigel 2000: The Materiality of Letter Writing. Teoksessa *Letter Writing as a Social Practice*. Toimittaneet David Barton ja Nigel Hall. *Studies in Written Language and Literacy* vol. 9. Amsterdam: John Benjamins.
- Heervä, Ismo ja Joutsamo, Timo 1983: *Kustavin historia*. Kustavi: Kustavin kunta.
- Heikinheimo, Rauno 2004: *Kallioniemi 1930-luvulla ja miten siihen oli tultu*. Omakustanne.
- Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011: Johdanto: Koko kansa koulunpenkille. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1266:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helsti, Hilikka 2008: "Ei äitiin tarte sitä murehtia että miinä hukun ioutun": Kirjeiden kirjoittaminen Savalojan sisarusten perhestrategiana. *Kasvatus ja aika* 3 (2) 2008. Verkkojulkaisu www.kasvatus-ja-aika.fi. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura.
- Helsti, Hilikka 2006: "Rakkaat omaiset": Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Toimittaneet Hilikka Helsti, Laura Stark ja Saara Tuomaala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Hondius, Dienke 2010: Afterword: The Emotional and Critical Historian: Jacques Presser's Life and Legacy. Teoksessa Jacob Presser: Ashes in the Wind: The Destruction of Dutch Jewry. London: Souvenir Press.
- Hreinsson, Einar ja Nilson, Thomas (toimittajat) 2003: Nätverk som social resurs: Historiska exempel. Lund: Studentlitteratur.
- Häggman, Kai 1994: Perheen vuosisata: perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Iisalo, Taimo 1992: Merimies piirsi nimensä: havaintoja Uudenkaupungin seudun merimiesväestön kirjoitustaidosta 1800-luvulla. Turun Yliopiston Kasvatustieteiden Tiedekunnan julkaisusarja 152. Turku: Turun yliopisto.
- Jalava, Kari: Vakkasuomalaisia purjealuksia ja laivanvarustajia. Verkkosivusto www.wakkanet.fi/~karij/index.htm.
- Jalava, Marja 2011: Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Johnsson, Gunnar 1928: Suomen piirilääkärit 1749–1927. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 6. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura.
- Kaarninen, Mervi 2011: Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaarninen, Mervi ja Kaarninen, Pekka 2002: Sivistyksen portti: ylioppilastutkinnon historia. Helsinki: Otava.
- Kallberg, Ulla 1999a: Mitä talonpoikaispurjehdus on? Teoksessa Pukspröötti kohti Juutinraumaa. Toimittaneet Anne Bergström, Hanna Nurminen ja Anne Sjöström. Uusikaupunki: Turun maakuntamuseo, Forum Marinum.
- Kallberg, Ulla 1999b: David Ericsson, merenkulkija ja laivanvarustaja. Teoksessa Pukspröötti kohti Juutinraumaa. Toimittaneet Anne Bergström, Hanna Nurminen ja Anne Sjöström. Uusikaupunki: Turun maakuntamuseo, Forum Marinum.
- Kallberg, Ulla 1981: Kustavin talonpoikaispurjehduksesta 1860–1915. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 8. Turku: Turun yliopisto.
- Kansallinen elämäkerrasto 3. Toimittaneet Kaarlo Blomstedt et. al. Porvoo: Werner Söderström, 1930.
- Karlsson, Fred 2000: E. N. Setälä vaarallisilla vesillä: tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 765. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karonen, Petri 2002: Johdanto: moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaukiainen, Yrjö 2008: Ulos maailmaan!: suomalaisen merenkulun historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Kaukiainen, Yrjö 1970: Suomen talonpoikaispurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (1810–1853). Historiallisia tutkimuksia 79. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Kauranen, Kaisa 2013: Miten ja miksi kansa kirjoitti? Teoksessa Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Toimittaneet Lea Laitinen ja Kati Mikkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kauranen, Kaisa 2009: Työtä ja rakkautta: kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937. Kansanelämän kuvauksia 75. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kauranen, Kaisa 2005: Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeenvaihdosta. Painamaton luettelo, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto.
- Keravuori, Kirsi 2012: Itseoppineet kirjoittajat, kirjeenvaihdon kulttuuri ja kirjeet egodokumentteina. Tutkimus Janssonin laivuriperheen kirjeenvaihdosta 1860- ja 1870-luvulla. Lisensiaatintyö. Turun yliopiston julkaisuarkisto <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209127966>
- Keravuori, Kirsi 2011a: Itseoppineet ihmiset kirjeenkirjoittajina: perhekirjeenvaihtoa 1860-luvun saaristosta. Teoksessa Kirjeet ja historian tutkimus. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keravuori, Kirsi 2011b: Oppineet naiset sähköjunassa: ensimmäinen suomenkielinen scifikertomus visioi 1980-lukua. Bibliophilos 4/2011. Bibliofiilien Seura ry.
- Kilpi, Taavi 1999: Parkki Kaitaisen rakennusvaiheita: vanhojen tilikirjojen kertomaa. Teoksessa Pukspröötti kohti Juutinraamaa. Toimittaneet Anne Bergström, Hanna Nurminen ja Anne Sjöström. Uusikaupunki: Turun maakuntamuseo, Forum Marinum.
- Kilpi, Taavi 1987: Historian kuteita: eteläisen Vakka-Suomen talonpoikaispurjehduksen vaiheita Uusikaupunki: Uudenkaupungin sanomat.
- Kilpi, Volter (1920) 2001a: Kustavin meriliike. Julkaistu Turun Sanomissa 31.10.1920. Teoksessa Kustavin muinaisia. Toimittaneet Dietrich Assmann ja Eeva-Liisa Assmann. Volter Kilver Seuran julkaisuja 8. Helsinki: Volter Kilver Seura.
- Kilpi, Volter (1920) 2001b: Kustavin muinaisia I. Julkaistu Uudessa Aurassa 30.10.1920. Teoksessa Kustavin muinaisia. Toimittaneet Dietrich Assmann ja Eeva-Liisa Assmann. Volter Kilver Seuran julkaisuja 8. Helsinki: Volter Kilver Seura.
- Kilpi, Volter 1937: Kirkolle. Kuvaus saaristosta. Helsinki: Otava.
- Kilpi, Volter (1933) 1988: Alastalon salissa. Kuvaus saaristosta. Helsinki: Otava.
- Kilpi, Volter 1909: E. F. Jahnsson. Teoksessa Turun suomalainen lyseo 1879–1909. Helsinki.
- Koskinen, Ulla ja Lahtinen, Anu 2011: Siskot, veljet ja erityisen hyvät ystävät: aatelismiesten ja -naisten kirjeenvaihto uuden ajan alun Ruotsissa. Teoksessa Kirjeet ja historian tutkimus. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotilainen, Sofia ja Saarimäki, Pasi 2013: Isäehdokkaat hiillostettavina: paikallisyhteisö aviottoman äidin tukena 1800-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla. Teoksessa Yhteisöllisyyden perintö: tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla. Toimittaneet Jari Ei-

- Iola ja Laura-Kristiina Moilanen. Historiallinen arkisto 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotivuori, Yrjö: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. Verkkojulkaisu 2005– , www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/. Helsingin yliopisto.
- Krohn, Julius; Krohn, Helmi ja Forsström, Sari 2004: Nuoren ylioppilaan kirjeitä 1850-luvulta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 971. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuismin, Anna 2013: Päiväkirjat ja omaelämäkerrat: aikain muistot ja kokemusten koulut. Teoksessa Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Toimittaneet Lea Laitinen ja Kati Mikkola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuismin, Anna ja Driscoll, M. J. 2013 (toimittajat): *White Field, Black Seeds: Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laakso, Seija-Riitta 2006: *Across the Oceans: Development of Overseas Business Information Transmission, 1815–1875*. *Studia Fennica Historica* 13. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lahti, Emmi 2013: Tarvittu ja pelätty taikoja: Henri Juntunen ja paltamolainen 1700-luvun paikallisyhteisö. Teoksessa Yhteisöllisyyden perintö: tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla. Toimittaneet Jari Eilola ja Laura-Kristiina Moilanen. Historiallinen arkisto 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lahtinen, Anu 2007: *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset: naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. *Bibliotheca Historica* 108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi ja Vehkalahti, Kaisa 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laine, Esko M. ja Laine, Tuija 2010: Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa *Huoneentaulun maailma: Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Toimittaneet Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea 2013: *Rahvaan käsitehistoria*. Teoksessa *Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Toimittaneet Lea Laitinen ja Kati Mikkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea ja Mikkola, Kati (toimittajat) 2013: *Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea ja Mikkola, Kati 2013: *Mielen ja kielen muutoksia*. Teoksessa *Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Toimittaneet Lea Laitinen ja Kati Mikkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea ja Nordlund, Taru 2012: *Performing Identities and Interaction Through Epistolary Formulae*. Teoksessa *Letter Writing in Late Modern Europe*. Toimittaneet Marina Dossena ja Gabriella Del Lungo Camiciotti. Amsterdam: Benjamins.

- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011: ”Nyt lasken minä pännäni tämä viherjäisen paperin päälle”: nuoren sotilaan kirjeitä 1800-luvun lopulta. Teoksessa Kirjeet ja historiantutkimus. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2007: Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. Historiallinen aikakauskirja 105. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2005: Tuntematon sotilas Turkin sodassa: sotamies S. A. Wallinin elämänvaiheet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1041. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lejeune, Philippe 2005: From Autobiography to Life-Writing, from Academia to Association: A Scholar’s Story. Plenary Lecture, University of Kentucky, Lexington, 22.4.2005. Verkkojulkaisu www.autopacte.org.
- Lejeune, Philippe (1975) 1996: Le pacte autobiographique. Nouvelle édition augmentée. Paris: Seuil.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2006: Kirjoittaen maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1085. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi (toimittajat) 2011: Kirjeet ja historiantutkimus. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liljewall, Britt 2013: Recollections of Reading and Writing: Another Picture of Swedish Literacy. Teoksessa White Field, Black Seeds: Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century. Toimittaneet Anna Kuismin ja M. J. Driscoll. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liljewall, Britt 2007: ”Ack om du vore här”: 1800-talets folkliga brevkultur. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Liljewall, Britt 2001: Självskrivna liv: Studier i äldre folkliga levnadsminnen. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Liljewall, Britt 1995: Bondevardag och samhällsförändring: Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg Nr 10. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lindström, Eva Christina ja Norima, Mauno 1999: Luotolaisnaisen päiväkirja 1859–1893 Uusikaupunki: Uudenkaupungin Sanomat.
- Loiselle, Kenneth 2007: La correspondance entre francs-maçons au Siècle des Lumières: témoignage sur l’histoire de l’amitié. Teoksessa Colloque Archive épistolaire et Histoire. Toimittaneet Mireille Bossis ja Lucia Bergamasco. Publié avec le concours de la direction des Archives de France. Paris: Connaissances et Savoirs.
- Lorenzen-Schmidt, Klaus-Joachim ja Poulsen, Bjørn 2002: Writing Peasants: Studies on Peasant Literacy in Early Modern Northern Europe. Odense: Landbohistorisk selskab.
- Luther, Georg 2000: Böcker, Carl Christian (1786–1841). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu 1997– URN:NBN:fi-fe20051410. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Luukkanen, Tarja-Liisa 2005: Sääty-ylioppilaasta ensimmäisen polven sivistyneistöön: jumausopin ylioppilaiden sukupolvikehitys ja poliittis-yhteiskunnallisten näkemysten

- muodostuminen 1853–1918. Historiallisia Tutkimuksia 218. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lybeck, Jari 2012: Rauman merimiesväestö purjehduksen kasvun vuosina 1840-luvulta 1870-luvulle. Omakustanne.
- Lüdtke, Alf (1985) 1995: Introduction: What is the History of Everyday Life and Who are its Practitioners? Teoksessa *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Toimittanut Alf Lüdtke. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Lyons, Martyn 2013: A New History from Below? The Writing Culture of European Peasants, c. 1850 – c. 1920. Teoksessa *White Field, Black Seeds: Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Toimittaneet Anna Kuismin ja M. J. Driscoll. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lyons, Martyn 2010: *A History of Reading and Writing in the Western World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lyons, Martyn 2007: Ordinary Writings or How the Illiterate Speak to Historians. Teoksessa *Ordinary Writings, Personal Narratives: Writing Practices in 19th and Early 20th-Century Europe*. Toimittanut Martyn Lyons. Bern: Peter Lang.
- Lyons, Martyn 1999: Love Letters and Writing Practices: on *Écritures Intimes* in the Nineteenth Century. *Journal of Family History* vol. 24 no. 2 (1999). Sage Publications.
- Lönnrot, Elias (1838) 1981: Suomalaisen talonpojan koti-lääkäri. Tampere: Lääketieteellinen oppimateriaalikustantamo.
- Merilä, Antero: Isonkarin asukkaita ja elämää 1800-luvun alusta 1960-luvulle. Naantali: omakustanne.
- Moring, Beatrice 1994: Skärgårdsbor: hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 145. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Myllyntaus, Timo 1991: Luku- ja kirjoitustaito teollistuvassa Suomessa – tilastoharhako? *Historiallinen aikakauskirja* 2 (1991). Helsinki: Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto.
- Mäkinen, Ilkka 2007: Kirjoitustaidon herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (2007). Helsinki: Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto.
- Niinistö, Maunu 1954: E. F. Jahnsson. Teoksessa *Aleksis Kivestä Martti Merenmaahan: suomalaisten kirjailijain elämäkertoja*. Porvoo: WSOY.
- Nordlund, Taru 2013: Kirjeet: keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa *Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Toimittaneet Lea Laitinen ja Kati Mikola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nordlund, Taru 2005: Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa: talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta. Teoksessa *Tahdon sanoa: kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta*. Toimittaneet Sirpa Huttunen ja Pirkko Nuolijärvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Olausson, Peter 2011: *Breven hem: om en Amerikaemigrants levnadsberättelse*. Teoksessa *Biografiska betydelser: norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Toimittaneet Lena Mander-Eklund ja Ann-Catrin Östman. Hedemora: Gidlunds förlag.

- Ollila, Anne 2000: *Aika ja elämä: aikakäsitys 1800-luvun lopussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ollila, Anne 1998: *Jalo velvollisuus: virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Parland-von Essen, Jessica 2004: *Behagets betydelse: Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*. Helsingfors.
- Peltonen, Matti 2013: *What is Micro in Microhistory*. Teoksessa *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Toimittaneet Hans Renders ja Binne de Haan. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1988: *Suomen postin historia 1*. Helsinki: Posti- ja telelaitos.
- Puuska, K. V. 1896: *Länsisuomalaisen osakunnan nimikirja 1868–1879: elämäkerrallisia tietoja osakunnan entisistä jäsenistä*. Helsinki: Länsisuomalainen osakunta.
- Pöysä, Jyrki 2010: *Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina*. Teoksessa *Vaeltavat metodit*. Toimittaneet Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma ja Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Rantanen, Arja 2014: *Pennförare i periferin: österbottniska sockenskrivare 1721–1868*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Relas, Jukka 2001: *Kansatieteilijä Alastalon salissa*. Teoksessa *Kustavin muinaisia*. Toimittaneet Dietrich Assmann ja Eeva-Liisa Assmann. Volter Kilven Seuran julkaisuja 8. Helsinki: Volter Kilven Seura.
- Renders, Hans 2013: *The Limits of Representativeness: Biography, Life Writing and Microhistory*. Teoksessa *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Toimittaneet Hans Renders ja Binne de Haan. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Renders, Hans ja de Haan, Binne 2013: *Introduction: The Challenges of Biography Studies*. Teoksessa *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Toimittaneet Hans Renders ja Binne de Haan. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Roos, Jea-Pekka 1987: *Suomalainen elämä: tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ruggiu, François-Joseph 2010: *Les écrits du for privé: une perspective européenne*. Teoksessa *Les écrits du for privé en Europe du Moyen Âge à l'époque contemporaine: Enquêtes, Analyses, Publications*. Toimittaneet Jean-Pierre Bardet, Elisabeth Arnoul ja François-Joseph Ruggiu. Pessac Cedex: Presses Universitaires de Bordeaux.
- Ruggiu, François-Joseph 2005: *Introduction*. Teoksessa *Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé en Europe du XVIIe au XVIIIe siècle*. Toimittaneet François-Joseph Ruggiu ja Jean-Pierre Bardet. Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne.
- Saarinen, Jarmo 1999: *Kustavin ja Korppoon miehet merenkulkuopissa*. Teoksessa *Pukspöötti kohti Juutinraumaa*. Toimittaneet Anne Bergström, Hanna Nurminen ja Anne Sjöström. Uusikaupunki: Turun maakuntamuseo, Forum Marinum.

- Salmi-Niklander, Kirsti 2007: ”Kokemus varoitti, halu voitti”: Juho Kaksola ja 1800-luvun kirjoittavan talonpojan ajatusmaailma. Teoksessa *Kansanomainen ajattelu*. Toimittaneet Eija Stark ja Laura Stark. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sarasti-Wilenius, Raija 2011: Kirjeen rooli lapsuudesta aikuisuuteen: Gyldenstolpe-perheen latinankielinen kirjeenvaihto (1660–1708). Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schulze, Winfried 2001: Sobre el significado de los ego-documentos para la investigación de la Edad Moderna. *Cultura Escrita & Sociedad: Revista Internacional de Historia Social de la Cultura Escrita* 1:2001. Universidad de Alcalá.
- Sierra Blas, Verónica ja Martínez Martín, Laura 2010: *Le voyage des mots: Lettres d’émigrés et secrets de famille*. Teoksessa *Les écrits du for privée en Europe du Moyen Âge à l’époque contemporaine: Enquêtes, Analyses, Publications*. Toimittaneet Jean-Pierre Bardet, Elisabeth Arnoul ja François-Joseph Ruggiu. Pessac Cedex: Presses Universitaires de Bordeaux.
- Sihvo, Hannes 2002: *Elävä Kivi: Aleksis Kivi aikansa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 889. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siltala, Juha 1999: Valkoisen äidin pojat: siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Helsinki: Otava.
- Sirenus, Sigfrid 1954: *Elis Bergroth: julistaja – taistelija – ihminen*. Porvoo: WSOY.
- Stanley, Liz 2004: *The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondencies*. *Auto/Biography* 12 (2004). British Sociological Association. Study Group on Auto/Biography.
- Stark, Laura 2013: *Sanomalehtien maaseutukirjeet: itseilmaisun into ja lehdistön portinvartijat*. Teoksessa *Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Toimittaneet Lea Laitinen ja Kati Mikkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark, Laura 2006: *Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla*. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Toimittaneet Hilikka Helsti, Laura Stark ja Saara Tuomaala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Strömberg, John 2011: *Oppikoulun laajentuminen ja yhtenäistyminen*. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sulkunen, Irma 2012: *Kiven verkostot kirjeiden kertomina*. Teoksessa *Aleksis Kivi: Kirjeet: kriittinen editio*. Toimittaneet Juhani Niemi, Sakari Katajamäki, Ossi Kokko, Petri Lauerma, Jyrki Nummi ja Juhani Lindholm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1386. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sundqvist, Carola 1999: *Kvinnor i Nagu sjöfart*. Teoksessa *Pukspröötti kohti Juutinraamaa*. Toimittaneet Anne Bergström, Hanna Nurminen ja Anne Sjöström. Uusikaupunki: Turun maakuntamuseo, Forum Marinum.
- Suolahti, Gunnar 1919: *Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla*. Porvoo: WSOY.
- Suodenjoki, Sami 2010: *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat: työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899-1909*. *Bibliotheca historica* 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Tiensuu, Kyllikki 2001: Bergenheim, Edvard (1798–1884). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu 1997– . URN:NBN:fi-fe20051410. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tigerstedt, Robert 1919: Åbo gymnasium 1828–1872. *Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 143. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Tiimonen, Soili 2001: Valoa kansalle: luterilainen kirkko ja kansanopetuksen kehittämisyrittämykset autonomisessa Suomessa 1809–1848 . Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 185. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Toivanen, Jenni: Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus: patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa. Teoksessa Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). *Historiallinen Arkisto* 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tommila, Päiviö 2010: Kummalasta Telkkään: sata vuotta Kustavin kesähistoriaa. *Volter Kilven Seuran Julkaisuja* 12. Helsinki: Volter Kilven seura.
- Tommila, Päiviö 2004a: Opintie kiertokoulusta yliopistoon. Teoksessa *Kustavi: retkiä luontoon ja historiaan*. Toimittaneet Eeva-Liisa Assmann ja Dietrich Assmann. Järvenpää: Volter Kilven seura.
- Tommila, Päiviö 2004b: Kustavin kahdeksan vuosisataa. Teoksessa *Kustavi: retkiä luontoon ja historiaan*. Toimittaneet Eeva-Liisa Assmann ja Dietrich Assmann. Järvenpää: Volter Kilven seura.
- Tommila, Päiviö 2004c: ”Euroopan vaarallisimman” postitien varrella. Teoksessa *Kustavi: retkiä luontoon ja historiaan*. Toimittaneet Eeva-Liisa Assmann ja Dietrich Assmann. Järvenpää: Volter Kilven seura.
- Tommila, Päiviö 1988: Kirjoitus- ja lukutaito Pohjolassa. *Opusculum* 8. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- Tommila, Seija 1999: Anton Aimosen päiväkirja 1877–1880. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 87–88 (1999). Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Ulbrich, Claudia 2010: *Les écritures de soi dans une perspective transculturelle. Pistes de recherche en Allemagne*. Teoksessa *Les écrits du for privé en Europe du Moyen Âge à l'époque contemporaine: Enquêtes, Analyses, Publications*. Toimittaneet Jean-Pierre Bardet, Elisabeth Arnoul ja François-Joseph Ruggiu. Pessac Cedex: Presses Universitaires de Bordeaux.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2012: Sofie Munsterhjelmin aika: aatelin naisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1383. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2008: Sophie Creutzin aika: aatelinelämää 1700-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1183. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi ja Lahtinen, Anu 2015: Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauten historiaa. Helsinki: WSOY.
- Waris, Heikki 1940: Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä: tilastollinen tutkimus säätykierrosta Suomessa 1810–67. Teoksessa *Juhlajulkaisu Martti Ruuthin kunniaksi hänen täyttäänsä 70 vuotta 30.X.1940*. *Historiallinen arkisto* 47. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

- Whyman, Susan E. 2009: *The Pen and the People: English Letter Writers 1660–1800*. Oxford: Oxford University Press.
- Vickery, Amanda 2005: "S'il vous plaît, brûlez cela afin qu'aucun oeil mortel ne puisse le voir": Les secrets des sources féminines. Teoksessa *Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé en Europe du XVIe au XVIIIe siècle*. Toimittaneet François-Joseph Ruggiu ja Jean-Pierre Bardet. Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne.
- Wierling, Dorothee (1985)1995: *The History of Everyday Life and Gender Relations: On Historical and Historiographical Relationships*. Teoksessa *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Toimittanut Alf Lüdtke. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Vilkuna, Olli 2012: *Toivorikkaalla mielellä: Wilkunan suvun kirjeenvaihtoa 1883–1931. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1356*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wirilander, Kaarlo 1974: *Herrasväkeä: Suomen säätyläistö 1721–1870*. Historiallisia Tutkimuksia 93. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Virrankoski, Pentti 2001: *Suomen historia 1–2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 846. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Zaretsky, Yuri: *Current Russian Studies on First-Person Writings*. Verkkojulkaisu www.firstpersonwritings.eu/.
- Zemon Davis, Natalie 1996: *Sosiaalhistorian haasteet*. Teoksessa *Matkoja moderniin: lähi-kuvia suomalaisten elämästä*. Toimittanut Marjatta Rahikainen. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Zetterberg, Seppo 1982: *Yrjö ja Hilma Jahnsson*. Helsinki: Yrjö Jahnssonin säätiö.
- Åbo gymnasii matrikel: ånyo upprättad av Folke Landgrén. Skrifter utgivna av Historiska samfundet i Åbo 2. Åbo: Historiska samfundet i Åbo. 1944.
- Östman, Ann-Catrin 2011: *Om kälek, moral och patriarkat: kön och manlighet i en folkligt förankrad bildningsberättelse*. Teoksessa *Biografiska betydelser: norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Toimittaneet Lena Marander-Eklund ja Ann-Catrin Östman. Hedemora: Gidlunds förlag.